

Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století

sborník příspěvků
z mezinárodní konference
konané ve dnech
24.–25. května 2006

**STUDIE
SLOVÁCKÉHO MUZEA**

UHERSKÉ HRADIŠTĚ
11/2006

Obsah

HLAVNÍ REFERÁTY

Josef Harna: K charakteristice politických elit agrárního hnutí v českých zemích a na Slovensku.	9
Eduard Kubů–Jiří Šouša: Podnikatelské a manažerské elity českého agrárního hnutí v období sklonku Rakouska-Uherska a za Československé republiky. (Úvahy o možnostech prohloubení a inovace badatelských přístupů).	21

REFERÁTY

Stefan Stefanov: Specifika bulharského agrárního zákonodárství od osvobození z turecké nadvlády do konce 19. století (1878–1900).	33
Antonie Doležalová: Vše pro stranu? Hospodářský program agrární strany a její parlamentní reprezentace za obvod Uherské Hradiště v letech 1918–1938.	41
Karol Janas: Poľnohospodárske programy Slovenskej ľudovej strany a osobnosti stojace pri ich vzniku . . .	51
Jiří Lapáček: Podíl Františka Obrtela na organizování moravské agrární strany v letech 1897–1906 . . .	55
Kamil Rodan: Proces koncentrace šlechtického velkostatku a jeho geneze v Rakouském Slezsku ve druhé polovině 19. století na příkladu hraběcí rodiny Larisch-Mönnich	61
Jan Hájek: F. C. Kampelík – zakladatel drobného zemědělského úvěrnictví? (Druhý život polozapomenutého obrozence).	67
Eduard Mikušek: Agrární politik Franz Křepek v období habsburské monarchie.	75
Vlastislav Lacina: Bohumír Bradáč, čelný agrární politik meziválečného období	81
Miloš Trapl: Profesor Franz Spina, německý agrární aktivistický politik.	89
Jaroslav Rokoský: Národohospodář Ferdinand Klindera v proměnách české společnosti	97
Pavel Marek: Senátor agrární strany František Jan Krohier	107
Marijana Stamova: Zemědělský vůdce Alexandr Stambolijski, život a ideje (1879–1923)	113
Jan Rychlík: Bratři Radičové a Chorvatská selská strana	121
Novica Veljanoski: Metodija Andonov-Čento, makedonský státník a bojovník za práva rolníků	127
Teodorica Gotovska-Henze: G. M. Dimitrov, osobnost představující „alternativu“ v BZLS. (Část I.: Činnost G. M. Dimitrova do vypuknutí druhé světové války).	133
Jaroslav Vaculík: Volyňský velkostatkář dr. Václav Vondrák jako politik.	141
Miloš Charbuský: Podíl Františka Udržala na formování branné politiky československého státu v letech 1918–1921	147
Matej Hanula: Poslanec Jozef Bránecký (1878–1941), rolník vo vedení roľníckej strany	153
Milan Štefanovič: Samuel Jurkovič a družstevníctvo na Slovensku.	159
Pavel Zdycha–Vladimír Ďurčík: Jozef Dekret-Matejovie (1774–1841), priekopník moderného lesného hospodárstva na Slovensku	163
Zdeněk Pátek: Prof. Ing. Dr. František Lom, dr. h. c., ekonom, historik, pedagog.	167
Lubomír Slezák: Život a dílo zemědělského ekonoma Edvarda Reicha (1885–1943)	173
Marek Junek: Milan Hodža očima Antona Štefánka. (Vzájemné vztahy zachycené na základě Štefánkových osobních záznamů).	181
Daniel E. Miller: Antonín Paleček: novinář, ale i politik a historik	187
Gustav Novotný: Ing. Antonín Holub (1865–1955). Úvodní poznámky.	201
Jana Burešová: Ludmila Zatloukalová–Coufalová, hlavní představitelka hnutí za zájmy venkovských žen při agrární straně v období první Československé republiky.	215
Elena Šubertová: Vzťah poľnohospodárskych ekonómov k agrárnej politike v druhej polovici 20. storočia na Slovensku	221
Natália Krajčovičová: Agrárny politik, minister a diplomat Dr. Juraj Slávik (1890–1969)	225
Věra Majerová–Věra Tauberová: Jan Tauber, sociolog venkova a zemědělství	231
Jiřina Junčová: Jan Vilém Jelínek. (Příspěvek k dějinám ovocnictví).	237
Jiří Dvořák: Agrární problematika v životě a díle regionalisty Jana Stockého (1897–1959)	243
Pavel Novák: Josef Borovička, zemědělský dělník ve věru velké i malé komunální politiky	253
Jaroslava Honcová: Agrární historik doc. Dr. Václav Černý (1894–1962).	259
Marie Macková: Agrární politici Hřebečska (1883–1913).	263
Jana Brabencová: Marie Tumlířová (1889–1973), poslankyně Národního shromáždění ČSR za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (agrární stranu).	269
Roman Holec: Zborník príspevkov z konferencie „Osobnosti agrárnej politiky 19. a 20. storočia“ (Posudok)	273
Kamil Pícha: Sborník z mezinárodní vědecké konference „Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století“ (Recenzní posudek).	274

Contents

MAIN PAPERS

- Josef Harna: Towards the Characteristics of Political Elites of the Agrarian Movement in the Czech Lands and Slovakia 9
- Eduard Kubů–Josef Souša: Entrepreneurial and Managerial Elites of the Czech Agrarian Movement in the Era of Austro-Hungarian Empire Decline and during the Czechoslovak Republic (Thoughts on Possibilities of Deepening and Innovation of Research Methods) 21

CONTRIBUTIONS TO DISKUSSION

- Stefan Stefanov: The Specifics of the Bulgarian Agrarian Legislation from the Liberation of the Turkish Dominion in the Late 19th Century (1878–1900) 33
- Antonie Doležalová: Everything for the Party? The Economic Program of the Agrarian Party and its Parliamentary Representation for the Uherské Hradiště Constituency in the Years 1918–1938 . . . 41
- Karol Janas: The Agricultural Programs of the People's Party and the People Who Originated Them . . 51
- Jiří Lapáček: The Share of František Obrtel on Organizing of the Moravian Agrarian Party in the Years 1897–1906 55
- Kamil Rodan: The Process of Nobility Estate Concentration and its Development in the Austrian Silesia during the Second Half of the 19th Century Shown on the Example of the Larisch-Mön-nich Count Family 61
- Jan Hájek: F. C. Kampelík – The Founder of the Small Agricultural Loan Cooperative Movement? (The Second Life of the Half-Forgotten Revivalist) 67
- Eduard Mikušek: Franz Křepek, the Agrarian Politician in the Period of the Hapsburg Monarchy . . . 75
- Vlastislav Lacina: Bohumír Bradáč, a Leading Agrarian Politician of the Interwar Period 81
- Miloš Trapl: The Professor Franz Spina, a German Agrarian Activist Politician 89
- Jaroslav Rokoský: The Economist Ferdinand Klindera in the Transformations of the Czech Society . . 97
- Pavel Marek: Agrarian Party Senator František Jan Kroiher 107
- Marijana Stamova: Alexander Stambolijski, The Leader of Bulgarian Agricultural National Union. Life and Ideas (1879–1923) 113
- Jan Rychlík: The Brothers Antun and Stjepan Radić and the Croatian Peasant Party 121
- Novica Veljnovski: Metodija Andonov-Tchento As a Macedonian Politician and Agricultural Rights Advocate 127
- Teodorička Gotovska-Henze: Dr. G. M. Dimitrov, The Alternative Image of the Bulgarian Agricultural People's Union (up to the WW II) 133
- Jaroslav Vaculík: The Volhynian Landowner dr. Václav Vondrák as a Politician 141
- Miloš Charbuský: František Udržal's Share in the Defence Policy of the Czechoslovak State Formation in Years 1918–1921 147
- Matej Hanula: The Deputy Jozef Bráneček (1878–1941), a Peasant in the Leadership of a Peasant Party . 153
- Milan Štefanovič: Samuel Jurkovič and the Cooperative Movement in Slovakia 159
- Pavel Zdycha–Vladimír Ďurčík: Jozef Dekret-Matejovie (1774–1841), the Pioneer of Modern Forestry in Slovakia 163
- Zdeněk Pátek: František Lom – The Economist, Historian, Pedagogue 167
- Lubomír Slezák: The Life and Works of the Agricultural Economist Edvard Reich (1885–1943) 173
- Marek Junek: Milan Hodža as Seen by Anton Štefánek. The Mutual Relationships Captured Based upon Štefánek's Notes 181
- Daniel E. Miller: Antonín Paleček: Journalist, Politician, and Historian 187
- Gustav Novotný: Ing. Antonín Holub (1865–1955). Introductory Notes 201
- Jana Burešová: Ludmila Zatloukalová–Coufalová, the Foremost Representative of the Movement for the Interests of Rural Women within the Agrarian Party during the First Czechoslovak Republic . 215
- Elena Šubertová: The Relation of Agricultural Economists to Agrarian Policy in the 2nd Half of the 20th Century in Slovakia 221
- Natália Krajčovičová: The Agrarian Politician, Minister and Diplomat Dr. Juraj Slávik (1890–1969) . 225
- Věra Majerová–Věra Tauberová: Jan Tauber, A Sociologist of Village and Agriculture 231
- Jiřina Junčová: Jan Vilém Jelinek (A Contribution Toward the History of Fruit Growing) 237
- Jiří Dvořák: Agrarian Issues in the Work of the Regionalist Jan Stocký (1897–1959) 243
- Pavel Novák: Josef Borovička, an Agricultural Worker in the Whirlpool of National and Local Politics . 253
- Jaroslava Honcová: The Agrarian Historian Doc. Dr. Václav Černý (1894–1962) 259
- Marie Macková: The Agrarian Politicians in the Hřebečsko Region in 1883–1913 263
- Jana Brabencová: Marie Tumlířová (1889–1973), a Deputy in the National Assembly of the Republican Party of the Agricultural and Small Peasant People (the Agrarian Party) 269

HLAVNÍ REFERÁTY

K charakteristice politických elit agrárního hnutí v českých zemích a na Slovensku

JOSEF HARNA

Není tomu tak dávno, kdy bylo ještě oprávněné postesknutí, že existuje citelný deficit v oblasti studia vývoje moderních politických stran a stranictví v českých zemích i na Slovensku. V posledních letech se však objevilo pozoruhodné množství dílčích nebo i obsáhlejších studií, které podstatně rozšířily poznání tohoto významného fenoménu novodobých dějin. V tomto přílivu nechybí ani studie věnované přímo českému a slovenskému, resp. československému agrárnímu politickému hnutí,¹ včetně prací zabývajících se výslovně některým z jeho vůdčích činitelů.² Zájem historiků přirozeně přitahovala osobnost dlouholetého vůdčího ducha agrární strany Antonína Švehly. Jeho osudy a historický přínos však nepatří v oblasti biografického bádání k nejméně frekventovanějším tématům.³ Kupodivu největší pozornost jak českých, tak především slovenských historiků se soustředila na jednoho ze zakladatelů a vůdců slovenského agrárního hnutí Milana Hodžu. Vedle toho byly v menší míře dotčeny role několika dalších představitelů tohoto proudu (Karel Prášek, Josef Dürich, František Udržal, Jan Malypetr, Rudolf Beran, Vavro Šrobár, Viktor Stoupal aj.). Ve všech uvedených případech šlo o nezpochybnitelné vůdčí osobnosti, a tak se autoři nepotřebovali při výběru svého tématu příliš zamýšlet nad teoretickou otázkou vymezení politických, resp. stranických elit. Masové politické hnutí, jakým byla Česká agrární strana a později v Československu strana republikánská, však nemohlo být dílem několika, byť jakkoli schopných jedinců. Agrární politické hnutí vyvolala přirozeně v život objektivní potřeba hájit specifické hospodářské a sociální zájmy rolnictva, ale samotné založení strany a především její bouřlivý rozmach, který se dostavil záhy po jejím vykročení na politickou scénu, si nelze představit bez podílu širokého okruhu aktivních vůdců a funkcionářů působících na různých místech a na různých úrovních stranické organizace.

Teoretické a metodické problémy zkoumání elit

K bližšímu vymezení okruhu lidí, které lze řadit k politickým elitám nám však zatím schází nejen podrobnější zmapování struktury strany, ale problémem je i obecné vymezení kritérií pro řazení jednotlivých aktérů k rozhodujícím politickým, případně hospodářským či kulturním elitám, není jasné, jaká hodnotící kritéria přitom použít.⁴ Tento obecný teoretický problém se ovšem štěpí hned do několika rovin. Je třeba sledovat vznik politických elit, jejich původ, typologii, zdroje vlivu, mechanismy moci, případně stopu, kterou zanechala činnost konkrétních osobností ve společnosti, a snad bychom našli ještě další aspekty hodné pozornosti. To se však již dotýkáme širšího problému, totiž úlohy osobnosti v dějinách.⁵ Není ovšem bez zajímavosti ani zcela odlišný, spíše praktický přístup, a sice rozbor struktury okruhu vůdčích osobností z hlediska jejich generačního či profesionálního zařazení.

K uvedeným všeobecným úvahám se v českých a ještě více ve slovenských poměrech druzí ještě další teoretická otázka. Nemůže být v tomto prostoru ve vztahu k politickému stranictví zpochybněn již samotný pojem elity v jeho původním významu? S přihlédnutím ke specifickému vývoji české i slovenské společnosti (včetně vývoje politického stranictví) totiž nepůjde jednoznačně o elity v standardním sociologickém pojetí. Ty se formují teprve během dlouhodobého kontinuálního vývoje probíhajícího bez velkých společenských či politických přerывů. Jejich existence bývá provázána respektováním tradic, což s sebou nese jisté imanentní rysy konservatismu. Uvnitř skupiny zpravidla dochází k plynulému předávání moci či vlivu a bylo by možné uvést ještě i další znaky tohoto fenoménu. Proces modernizace v českých zemích, stejně jako vývoj moderní slovenské společnosti však

neprobíhal podle ideálního modelu. Hrál zde především roli moment času. Agrární hnutí působilo z hlediska historické dimenze relativně krátkou dobu a mocenské, politické i hospodářské struktury, které zde vznikaly přibližně od druhé poloviny 19. století, se do prvních desetiletí 20. století nedokázaly zcela odpoutat od svého „plebejského“ původu, procházely teprve krystalizací, a tudíž postrádaly některé konstitutivní znaky standardních elit. Ani skutečnost, že strany obecně, včetně České strany agrární, překonaly bez velkých vnitřních turbulencí onen výrazný diskontinuitní mezník, totiž rozpad Rakousko-Uherska a vznik Československé republiky, nevytváří dostatečný souvislý prostor k dozrání skutečných elit.⁶ V roce 1918 se změnily jen vnější podmínky pro fungování stran. Jiný dopad měl již zánik první republiky na konci 30. let, který znamenal také zánik masového agrárního hnutí. Agrární hnutí ve své stranickopolitické formě se zde tedy rozvíjelo v podstatě jen necelá čtyři desetiletí. Při vědomí těchto specifik a pochybností vycházejících z obecné teorie elit je však bez jakýchkoli pochybností zřejmé, že má smysl zabývat se otázkou agrárních elit. Při bližším vymezení tématu pokládám za nejlepší přídržet se pojetí, které kdysi formuloval František Svátek, když konstatoval, že pod pojmem „politická elita“ je třeba vidět „vzorek malé skupiny... politicky významných aktérů, lidí, kteří byli v blízkosti politického rozhodování.“⁷ Teprve po vyjasnění těchto teoretických otázek lze přikročit k úvahám, zda měly české a slovenské agrární politické elity určité specifické rysy, jimiž se odlišovaly od jiných stranických vůdčích garnitur. Na tomto místě však bude možné vyslovit jen jisté teze a uvést jen dílčí, ne zcela systematické postřehy. Pro agrární politické hnutí totiž chybí předběžné prozopografické studie, které by pomohly při komplexním posouzení tohoto masového a, jak již bylo řečeno, plošně působícího subjektu. K zvládnutí takového úkolu ovšem neexistuje a ani již zřejmě nevznikne potřebná badatelská a organizační základna.⁸

Při snahách o řazení jednotlivců spjatých s agrární stranou do kategorie elit je třeba vzít v úvahu jak jejich oficiální zařazení ve stranické hierarchii, tak i jejich skutečné, avšak neformální mocenskopolitické postavení ve straně a společnosti. Není to vždy v souladu. Obě tyto pozice se poněkud sblížují v období po konstituování a zmožutnění strany a zejména poté, kdy se strana stává stranou vládní. Nejvýraznějším rysem mocenskopolitických struktur agrárního hnutí v českých zemích a na Slovensku byl jejich jednoznačně stavovský charakter.⁹ Ve vedení strany se objevovaly v drtivé většině osobnosti, které byly svým způsobem obživy nebo alespoň původem spjaty s venkovem a se zemědělstvím. Neplatí to tak jednoznačně pro vedoucí garnituru slovenského politického agrarismu. Ta v drtivé většině patřila k inteligenci, konkrétně v ní převažovali právníci, kteří se stali profesionálními politiky.¹⁰ Statkářů bylo jen minimálně, původně do této kategorie patřil Ján Ursíny, ale i on věnoval větší část svého úsilí politice.

Vzhledem k předcházejícímu vývoji zemědělství, a tedy i sociálnímu statutu rolnického stavu, vstupovali tedy agrární vůdci do veřejného života vesměs jako „homini novi“. Až na výjimky (uvedme zde např. Milana Hodžu, který se výrazně vymyká jakékoli kategorizaci) za sebou neměli delší rodinnou tradici politických aktivit. Není tak mezi nimi možné nalézt celé široké spektrum typů, které obvykle uvádějí sociologické studie.¹¹ Teprve až v druhé fázi existence strany, ve 20. a 30. letech 20. století, můžeme vysledovat pestřejší typologickou diferenciaci, ale také zřetelnou tendenci k posilování vlivu tzv. profesionálních politiků, a především pak tendenci k byrokratizaci strany.¹² Současně se z vedení strany stále zřetelněji vytrácejí charismatické osobnosti. Symptomatické jsou v tomto ohledu změny mocenské geometrie uvnitř nejužšího vedení po odchodu Antonína Švehly z aktivní politiky nebo např. zřetelný ústup Milana Hodži z pozic ve straně v důsledku jeho zahlcení vládními funkcemi. Můžeme mít jakékoliv výhrady k morálním vlastnostem agrárních vůdců, k jejich motivaci pro vstup na politickou dráhu a chování v politických funkcích, nelze jim ale upřít, že většina z nich žila v duchu kategorizace Maxe Webera „pro“ politiku, nikoliv „z“ politiky. Platí to i pro ty, kteří si zvolili politiku jako povolání a kteří třeba neváhali využívat všech možností, které jim jejich postavení dávalo.¹³ Základní zdroje obživy jim zajišťovalo jejich

zemědělské hospodářství (typické je to např. v případě Antonína Švehly nebo Františka Udržala), případně byli natolik kvalifikovaní, že pro ně nebylo problémem nalézt zdroj obživy mimo politiku.

Stabilita agrárních politických elit

V okruhu agrárních politických elit docházelo v průběhu času jen k nevýrazným, a když už, tak pomalým obměnám.¹⁴ Příčina může být i v již zmíněném relativně krátkém působení strany ve vrcholové politice (sotva čtyři desetiletí). Ale daleko větší vliv měla skutečnost, že si ve straně upevnila pozice zakladatelská garnitura, která dokázala vytyčit dlouhodobý, obecně přijímaný rámcový program, jenž nevyvolával větší vnitrostranické napětí. Vůdci se setkávali s minimální opozicí, která nemohla ohrozit jejich postavení. Druhou příčinu stability lze hledat ve skutečnosti, že stranické vedení bylo dostatečně schopné pružně reagovat na potřeby doby a že jeho politika byla viditelně úspěšná (úspěchy zemědělského družstevnictví jako formy překonávání rozdrobenosti výroby, boj o ceny řepy, zachycení vlny národně emancipačního zápasu na konci první světové války, podpora a faktické provádění pozemkové reformy,¹⁵ schopnost politického kompromisu apod.). A tak docházelo k obměně vůdců jen přirozeným stárnutím, úmrtím a výjimečně okrajovými konflikty (odchod Rudolfa Bergmanna či Karla Práška), o nichž se ještě zmíníme, které však nemohly stabilitou jádra vedení strany otřást. Při všech snahách o sociologické zobecnění však nelze při zkoumání agrárních elit pominout význam historické nahodilosti, totiž působení charismatické osobnosti Antonína Švehly. Po jeho odchodu z politiky se zřetelně projevilo postupné narušování kompaktnosti stranického vedení, a tím i kolísání v politické orientaci strany.

Koho tedy řadit do kategorie agrárních politických elit. Tak především aktivní činitele zájmových rolnických organizací z poslední třetiny 19. století, kteří se podíleli na založení strany v roce 1899. V další fázi sem patří členové řídicích stranických grémií: užšího vedení strany, představitelů zájmových a přidružených organizací, poslanců a ministrů zastupujících stranu ve vládách. Později lze k tomuto okruhu přiřadit i některé významné činitele z oblasti ekonomické, vědecké a kulturní, kteří se hlásili k agrárnímu hnutí a vytvářeli odborné zázemí pro politiku strany. Tato kategorie nabyla na důležitosti především po vzniku republiky, kdy existovalo těsné propojení agrární politické organizace se státními institucemi. Lze si také povšimnout věkového složení stranických elit, i když toto hledisko hrálo vzhledem ke zmíněné malé proměnlivosti řídicích struktur a relativní krátkosti historie strany podružnější roli.

Navzdory posledně uvedenému aspektu je přece jen třeba zmínit se alespoň o tzv. zakladatelské generaci. Plně lze souhlasit s předsedou agrární strany v emigraci Vladimírem Dostálem, který o ní vyslovil následující hodnocení: „Agrární strana měla v zakladatelích a činných Sdružení českých zemědělců již od samého počátku velmi schopné vůdce. Byli to vesměs praktičtí pokrokoví sedláci, obeznalí v problémech zemědělství, byli dobří organizátoři a dobří řečníci, kteří uměli rolnické problémy a požadavky v rámci národního hospodářství jasně formulovat, i když často velmi útočně. Tato generace průkopníků agrárního hnutí se rychle rozrostla do početného sboru činníků vybavených odborně i politicky.“¹⁶ V jakékoli zmínce o zakladatelské generaci nelze pominout osobnost Alfonse Šťastného, který se sblížil s pozdější agrární stranou sice až několik roků po jejím založení, stál však ideově jako nejvýznamnější osobnost u zrodu tohoto politického proudu.¹⁷ Byl poněkud starší než většina příslušníků tzv. zakladatelské generace (nar. se v r. 1831), jeho životní dráha je však v mnohém typická pro většinu prvních stranických vůdců.¹⁸ Měl relativně široké vzdělání. Po absolvování gymnázia studoval na technice ve Vídni. Studium však nedokončil, neboť byl nucen převzít rodinný statek v Padařově u Tábora. Neustále se i poté sám vzdělával a stal se, jak uvádí dobové hodnocení, „jedním z nejvzdělanějších zemědělců, ba vůbec mužů své doby.“¹⁹ Při obhajobě zájmů rolnictva a zemědělství vycházel z vlastních zkušeností. Byl si vědom, že je v dobových politických i hospodářských podmínkách třeba k dosažení jaké-

hokoli pokroku mobilizovat co nejširší veřejnost. Proto se věnoval žurnalistice a propagaci požadavků rolnictva, angažoval se při zakládání zájmových rolnických organizací a záhy pronikl do politiky. Působil jako poslanec Českého zemského sněmu, působil ve výboru Zemědělské rady a posléze i ve výboru Ústřední jednoty českých hospodářských společenstev. Byl ovlivněn volnomyšlenkářstvím, stavěl se proto proti konzervativní politice šlechtického velkostatku. V jeho obhajobě národních práv nejsou stopy českého nacionalismu. Není ovšem úkolem této úvahy podrobně hodnotit osobnost šťastného. Tyto charakteristiky se však mutatis mutandis nápadně podobají osudům dalších průkopníků politického agrarismu, ať již jmenujeme Jana Rataje, Jana Juna, Stanislava Kubra, Jana Antonína Prokūpka, Josefa Žďárského, Antonína Švehlu st. a částečně i Františka Udržala. Z moravských agrárníků sem patří především Jan Rozkošný či František Skopalík. K prvním agrárním vůdcům jak v Čechách, tak na Moravě bychom mohli přiřadit desítky dalších. Problematika stranických elit ovšem nabízí řadu jiných možností než jen vysloveně personální analýzy. Problémem, jak vidět, zůstává stále vymezení okruhu zkoumaných osob.

Charakter tzv. stranické elity se začal měnit poté, kdy začíná přestavba strany na moderní masovou politickou organizaci. Tento proces neprobíhal samovolně, novou koncepci museli prosadit pružnější vůdčí osobnosti, které pochopily, že politické hnutí se v podmínkách rozšiřujícího se volebního práva může prosadit jedině jako početná, pevně organizovaná masa stoupenců určité ideje. Vzorem byla organizace sociálně demokratické strany, jejíž předáci pochopili tento princip již v průběhu 90. let 19. století. Prvořadou zásluhu na tom, že tato transformace agrární strany proběhla úspěšně, má především Antonín Švehla (mladší). V roce 1905 se mu proti odporu konzervativního statkářského křídla strany podařilo prosadit zásadu otevřenosti strany všem vrstvám, které mají co do činění se zemědělstvím. Podařilo se mu pro tuto myšlenku získat většinu významných osobností. Ostře se střetl pouze s poslancem říšské rady Karlem Práškem a několika jeho stoupenci. Strana si vytvářela složitou hierarchickou strukturu, na jejímž vrcholu čněl výkonný výbor a předsednictvo strany. Dalo by se předpokládat, že tyto orgány sdružují žádoucí stranickou elitu. Situace není zdaleka jednoznačná. Strana, která se hlásila k myšlenkám široké demokracie, byla nucena respektovat demokratické principy, a tak vznikl výkonný výbor jako početný sbor, v němž se sešly skutečné vůdčí osobnosti s lidmi málo iniciativními, snadno ovladatelnými zkušenými polickými vůdci. Počet jeho členů nebyl pevně a jednoznačně stanoven. V období, kdy se již plně rozvinula stranická organizace, tvořilo výkonný výbor 60 zástupců politických organizací volených delegáty stranických žup, dále do tohoto orgánu vstupovali automaticky předsedové nejvýznamnějších přidružených organizací (dorost, ženy, později zástupce Domovin aj.). Klub poslanců a senátorů vysílal do výboru 25 delegátů a výbor mohl ještě sám kooptovat dalších 20 členů. Složení výboru bylo proměnlivé, takže netvoří vhodný celek pro vymezení stranických elit. Vzhledem k tomu, že na tomto místě je jen omezený prostor pro hlubší analýzu tak rozsáhlého a proměnlivého sboru, je namísto hledat jinou vhodnou základnu. Pro období první republiky, kdy již byla struktura strany plně rozvinutá, se nabízí upřít pozornost na její zástupce v parlamentu.

Profesní struktura poslaneckého klubu

Strana, pokud chtěla uspět v demokratických volbách, byla tlačena k tomu, aby na kandidátní listiny vybírala co nejschopnější, aktivní pracovníky strany, kteří mohli ovlivnit a přitáhnout co největší masu voličů. Předpokládejme, že se jí to podařilo a vezměme její poslaneckou frakci v dolní komoře parlamentu jako určitý vzorek stranické elity. Senát již není tak průkazný; vzhledem k svému slabému postavení v ústavním systému první republiky nepřitahoval nejsilnější typy politických osobností. Pokusme se zatím analyzovat tento sbor z hlediska profesní struktury jeho členů, a sice v období kulminačního bodu rozvoje strany v roce 1929, a porovnejme, k jakým posunům došlo do roku 1938.²⁰ Tento jiný než jednoznačně individuální rozbor nabízí pohled na jinou dimenzi strany. V roce 1929 bylo

v parlamentních volbách zvoleno do poslanecké sněmovny 46 zástupců republikánské strany. V roce 1938 byl klub slabší o jeden mandát.²¹

Prof.kat.:	Pol.	Žur.	Odb.	Práv.	Duch.	Uč.	Úř.	Děl.	Rol.	Živ.	Ost.	Celkem
1928	8	1	–	3	2	3	9	–	16	2	2	46
1938	8	–	1	2	–	4	9	–	19	2	–	45

Silné zastoupení rolnictva ukazuje, že si strana zachovávala i na konci první republiky výrazně stavovský charakter. Pokročila byrokratizace strany, jak o tom svědčí 8 poslanců zařazených do kategorie profesionálních politiků. Ukazuje se, že se v republikánské straně nedařilo prosadit skupinám intelektuálů.²² Řadit poslance do jednotlivých profesních kategorií není jednoduché. Nelze přitom zcela vyloučit jistý subjektivismus.²³ Při sumárních údajích jsou k sobě zpravidla řazeny osobnosti, které mají jen jistý vztah k určité profesi, což předurčuje blízkost jejich politických postojů. Nejproblematictější se v našem případě jeví kategorie profesionálních politiků, která se vymyká z obvyklých kategorií uváděných v statistikách věnujících se profesnímu složení obyvatelstva. Bylo vhodné ji v tomto případě zavést, vynutila si ji „profesionalizace“ vedení masových stran. Osoby, které jsou do ní řazeny, měly sice jisté původní povolání, dlouhodobě se však již plně věnovaly politice a původní profesi dávno nevykonávaly. V agrární straně je hned několik takových příkladů. Tak samotný Antonín Švehla důsledně uváděl jako svou profesi „rolník“, přitom jako rolník již dávno nežil. Ještě markantnější je odtržení od zemědělství u Františka Udržala nebo Jana Malypetra. Jiný příklad: Milan Hodža uváděl jako svou profesi univerzitní profesor, ale nikdy toto povolání nevykonával. Je třeba individuálně posuzovat každého jedince, nelze však zcela vyloučit subjektivní přístup. Mnozí z nich se vyvíjeli, změnilo se jejich pracovní zaměření, u jiných lze jen obtížně rozhodnout, k jaké profesi je máme přiřadit. Přesto, i při nevyhnutelných nepřesnostech, vyplynou jisté poznatky, které přispějí k typologii politické strany.

Zástupci agrárníků ve vládách první republiky

Opět jiný pohled, z jiného zorného úhlu může poskytnout přehled zastoupení agrárníků ve vládách první republiky. (Viz k tomu příloha č. 2: Agrárníci ve vládách první republiky). Ojedinelou záležitostí, která však dokládá vzestup váhy strany, je již účast Karla Práška ve vládě Maxe von Becka v letech 1907–1908, i když v ní působil jen jako ministr–kraján. Po vzniku republiky se agrární strana stala stranou vládní. Byla výrazně zastoupena ve všech koaličních vládách, a dokonce i v obou vládách úřednických byli někteří členové agrární strany a jiní, tzv. nepolitici ministři, názorově blízcí agrární straně. V 16 koaličních vládách (abstrahujeme od délky jejich působení), které se vystřídaly během bezmála dvaceti let existence první republiky, se objevilo ve funkci premiéra, ministra nebo správce resortu celkem 23 zástupců agrární strany.²⁴ Odhlédneme-li od několika z nich, kteří nepatřili k nejužšímu řídicímu grémiu strany a jejichž vládní post byl výsledkem určité nahodilosti (Isidor Zahradník, Cyril Horáček, Fedor Houdek, Vladislav Brdlík a někteří další), objevuje se na druhé straně několik jedinců, kteří zastávali vládní funkce v řadě koaličních vlád. Je to současně i jedním z dokladů jejich mocenských pozic ve straně.²⁵ Tak Antonín Švehla působil v šesti vládách, třikrát jako ministr vnitra a třikrát ve funkci předsedy vlády, a je zřejmé, že mu zabránil v dalším výkonu vládních funkcí jen jeho zdravotní stav a posléze smrt v roce 1933. Zcela bezkonkurenční bilancí, pokud se týká vládních funkcí, se může prokázat Milan Hodža. Jeho jméno se objevuje na soupisce jedenácti vládních sestav. V několika případech dokonce spravoval současně dva resorty. O jeho mocenském a politickém vzestupu svědčí i zajímavý posun ve vládních funkcích. Zatímco v první vládě rudozelené koalice v letech 1919–1920 řídil méně významné ministerstvo pro sjednocení zákonů a organizaci správy, o dva roky později, v první Švehlově vládě, stál v čele ministerstva zemědělství, tolik důležitého pro zemědělskou politiku strany. V roli ministra zemědělství působil ještě v několika dalších

vládách, mezitím se objevil i ve funkci ministra školství a národní osvěty, až byl posléze v roce 1935 jmenován předsedou vlády. Přechodně přitom ještě spravoval ministerstvo zahraničních věcí. Za dobu trvání první republiky strávil ve vládních funkcích více než 13 let. Opět lze v jeho případě konstatovat, že dosažení ještě bohatší bilance vládního působení mu znemožnily vnější okolnosti.²⁶ K této tak výrazné kariéře Hodžu kvalifikovaly především jeho osobní vlastnosti a předpoklady: rozsáhlé vzdělání, vášnivě zaujetí pro veřejnou práci, ctizádost, schopnosti předvídat a kombinovat, hledat kompromis a další vlastnosti nezbytné pro úspěšného politika. Nelze však upřít, že mu prospěla i skutečnost, že byl pokládán za rozhodujícího reprezentanta slovenské složky agrární strany, což mu poskytovalo základnu pro manévrování na celostátní úrovni.

K dalším osobnostem, které se častěji objevovaly ve vládních funkcích, patří Vavro Šrobár. Působil v prvních letech republiky ve čtyřech vládách, spravoval někdy i dva vládní resorty (zdravotnictví a ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska, ministerstvo pro sjednocení zákonů i ministerstvo školství a národní osvěty). Přestože se podílel na založení agrární politické organizace na Slovensku a inicioval v roce 1922 její sloučení s českou stranou, nedokázal čelit pružnějšímu přístupu Hodžovu, ztrácel na Slovensku pozice a počátkem 20. let odešel do ústraní. Jiný z perspektivních zástupců agrární strany ve vládních postech, Karel Prášek, pohřbil své naděje na další vzestup rozchodem s republikánskou stranou v letech 1924–1925.²⁷ Stejně tak další z ambiciózních předválečných předáků strany, František Staněk, nebyl již od roku 1922 stranou do vlády nominován, i když nadále mělo jeho slovo ve výkonném výboru velkou váhu. V první polovině 20. let se objevují ve vládních funkcích opakovaně jiné osobnosti. Ve čtyřech vládách zasedl František Udržal, který představoval jistou kontinuitu mezi 20. a 30. léty, kdy se do popředí dostávali další, jako Jan Malypetr a František Machník. Mimořádně významnou, i když historicky zatím málo doceněnou osobností byl Josef Černý, který působil od roku 1934 v postu ministra vnitra v pěti vládách. Jeho pozice nevyplývaly jen z jeho blízkého vztahu k Antonínu Švehlovi (oženil se s Švehlovou dcerou Helenou, ostatně do vládních funkcí vstoupil teprve po Švehlově smrti), ale z jeho intenzivní práce v poslaneckém klubu strany, z jeho schopnosti vyrovnávat vnitřní pnutí ve straně i schopnosti hledat smírné řešení konfliktních situací ve státě. Ve vedení strany patřil ke křídlu hájícímu principy parlamentní demokracie.²⁸

Několik dalších silných osobností se ve vládních funkcích objevil méně často (Otakar Srdínko, Karel Viškovský). V souvislosti s vládními funkcemi se lze zmínit i o Rudolfovi Beraňovi. To však již patří do jiné fáze československého agrarismu. Strana se jeho přičiněním rozplynula v tzv. Straně národní jednoty. Vzal na sebe nevděčnou, ale zároveň z hlediska osobního beznadějnou roli předsedy druhé vlády pomnichovské republiky a prožil v této funkci i první dny Protektorátu. Jiným případem je účast technokrata Ladislava Feierabenda v Eliášově protektorátní vládě. Ten smysluplnou výtku z kolaborace emigrací do Londýna a účasti v londýnské emigrační vládě.

Vedle zmíněných stranických vůdců, kteří nesporně patřili ke garnituře demokratických politiků první republiky, je třeba alespoň jmenovat dvě silné osobnosti, které inklinovaly spíše k autoritativním metodám vládnutí a někdy koketovaly i s českým fašismem. Jmenovitě jde o Josefa Vraného a Rudolfa Holíka. Oba ve své době ovlivňovali tisk strany.

Problém plynulé proměny elit

Nástup silné generace relativně mladých, ale také schopných aktivistů byl na přelomu 19. a 20. století jednou z příčin, že v agrární straně nedocházelo k plynulému omlazování stranického vedení.²⁹ K odchodu docházelo, jak již bylo řečeno, jen nahodile (úmrtím nebo několika nezdařenými pokusy o secesi, výjimkou byl odchod Karla Práška v souvislosti s tzv. lihovou aférou). Problém zakonzervování stranických elit se projevil poměrně pozdě, přibližně v polovině 20. let 20. století, kdy vstupovala do aktivního života silnější garnitura mladých intelektuálů, kteří hledali z různých důvodů své místo v agrární straně, měli na

řadu otázek agrárního hnutí a jeho úlohu ve společnosti odlišný názor, nenacházeli však ve vedení strany (nejen v centru, ale i v regionech) dostatečnou odezvu na své podněty a jen ojedinele se jim dařilo pronikat do řídicích funkcí, v nichž by mohli snadněji prosazovat svá stanoviska. Nešlo však jen o stranickou inteligenci, ale i o řadu dalších mladých členů strany, kteří se potýkali se stejným problémem v regionech. Vzhledem k tomu, že neexistuje zatím plošný obraz o situaci ve straně a jen obtížně se jej podaří zrekonstruovat, zůstaňme u oné zmíněné skupiny intelektuálů. Nacházeli jen jistou oporu ve starší generaci intelektuálů, kteří sami neměli zřejmě ambice usilovat o proniknutí do mocenskopolitické sféry (Rudolf Rolíček, Antonín Matula, František Lom, Otakar Frankenberger). Jediným prostředkem jejich působení na veřejnost byl tisk. Všichni pocházeli z venkova, a tak je přirozené, že se soustředili kolem Časopisu agrárního studentstva. Od roku 1929 se jejich tiskovým orgánem stala revue Brázda. Odtud také se pro tuto skupinu ujalo pojmenování „generace Brázdy“.³⁰ Duší skupiny se stal Stanislav Roda, studující na právnické fakultě v Praze, s ním se podílel na redakci další studující práv Oldřich Zíka, aktivně organizačně i publicisticky vystupoval studující historie František Kutnar či další právník Oldřich Suchý. Vystoupili s široce koncipovaným sociálně laděným programem, kladli důraz na vzdělání a byli důslednými zastánci demokracie. Již v tom se rýsovala verbálně nevyčřená kritika aktuální politiky strany postrádající koncepčnost a žádoucí ideovou náplň. V době, kdy se agrární politické hnutí dostávalo zřetelně do krize, mohla se stát tato generace hybnou silou jeho obrody. Generace Brázdy se však nejen nedokázala prosadit do vedení strany, ale nedokázala ani stranicky vyzrát. Události konce 30. let, zánik agrární strany, okupace a neobnovení strany po roce 1945 tomu zabránily. V londýnské emigraci se objevily jen nevýrazné snahy o obnovení činnosti agrární organizace. Nechyběly přitom osobnosti. V emigraci byl např. Milan Hodža. Ten však s iniciativou na oživení činnosti strany v počátcích emigrace nevystoupil a později se kvůli narůstajícímu rozkolu s Benešem stáhl z aktivní politiky. Byl sice jmenován místopředsedou Státní rady, ale jejích jednání se nikdy neúčastnil. Kromě toho byli ve Státní radě z bývalých členů agrární strany jen Ján Lichner, Juraj Slávik a Ladislav Feierabend. Všichni tři posledně jmenovaní se pak stali členy vlády a byli tak vyloučeni z hlasování ve Státní radě. Agrární strana tak prakticky ve Státní radě nebyla zastoupena a členové vlády, bývalí agrárníci jako straníci nevystupovali. Především díky postojům Benešovým převládlo v Londýně obecně negativní stanovisko k případným iniciativám vyvíjeným v tomto směru. Ladislav Feierabend ovšem ani v první republice nepatřil k typickým politickým vůdcům. Nepopíral svou příslušnost ke straně, ale sám Benešovi prohlásil, že nebyl do emigrace vyslán agrární stranou, a že se tudíž necítí být ani ve vládě jejím zástupcem.³¹ Odmítl také nabídku statkáře Bondyho-Charváta, který ho jménem agrárníků sloužících v jednotkách československé armády ve Velké Británii vyzval, aby se postavil do čela agrární strany v exilu.

Po druhé světové válce nedošlo jak známo k obnově agrární strany. Bez ohledu na dobové politické příčiny (ne zcela zdůvodněné spojování agrárních elit se zánikem Československa v letech 1938/1939), se již agrární politické hnutí ocitlo v důsledku modernizace společnosti (technologický převrat v zemědělské výrobě) za zenitem své existence. Agrární politická elita se tak rozplynula. Jen někteří se uchytli v kvalifikovaných povoláních doma, jiní odešli do emigrace. Jen jednotlivci se pokoušeli obnovit činnost strany po roce 1948 v emigraci.

Poznámky:

- 1 Vladimír V. DOSTÁL, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998, 360 s.; sborník *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*, Uherské Hradiště 2000, 319 s.; sborník *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, ed. J. Šouša, D. E. Miller, M. Hrabík Samal, Praha 2001, 376 s.; Jaroslav ROKOSKÝ, *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, Praha 2001, 376 s.; týž, *Agrární strana*, in: J. Malíř, P. Marek a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*, díl I, Brno 2005, s. 413–442; Josef HARNA, *Republikánská strana*, in: J. Malíř, P. Marek a kol., *Politické strany...*, c. d., s. 553–591 a řada dalších.

- 2 Z nejvýznamnějších alespoň připomeňme: Josef HANZAL, *Antonín Švehla*, Praha 1993, 50 s.; Daniel E. MILLER, *Antonín Švehla – mistr politických kompromisů*. Praha 2001, 359 s.; Marie ZDENKOVÁ, *Antonín Švehla a Hostivař*, Praha 2003, 151 s.; František KUTNAR, *Generace Brázdy*, Historický klub, Praha 1992, 201 s.; stati inspirované vědeckým zasedáním k 120. výročí narození Milana Hodži in: *Moderní dějiny* 7, Praha 1999, s. 7–121; Samuel CAMBEL, *Štátník a národohospodář Milan Hodža. 1878–1944*, Bratislava 2001, 234 s.; Miroslav PEKNÍK a kol., *Milan Hodža. Štátník a politik*. Bratislava 2002, 3. rozš. vydání, 383 s.; Karol KOLLÁR, *Milan Hodža. Moderný teoretik, pragmatický politik*, Bratislava 1994; Ján JURÍČEK, *Milan Hodža. Kapitola z dejín slovenskej, československej a európskej politiky*, Bratislava 1994, 217 s.; Karel PODOLSKÝ: *Viktor Stoupal, národohospodář a politik*, Moravskotřebovské vlastivědné listy 15/2004, s. 21–25; habilitační a disertační práce: Miloš CHARBUSKÝ, *František Udržal*, Pardubice; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran*, UK Praha; Petr KOPÁČEK, *Karel Prášek*, UK Praha aj. Další biografické charakteristiky nalezneme v již citovaném sborníku *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*.
- 3 Švehlův vliv na vrcholovou sféru české a československé politiky nelze přehlédnout, historik však zápasí s naprostým nedostatkem pramenů. Švehla po sobě zanechal jen málo veřejných projevů (Antonín ŠVEHLA, *Stati a projevy z let 1919–1928*, ed. Vlastimil Vondruška, Praha, b. d., 61 s.) a údajně zakázal, aby se o něm v tisku psalo. (Viz Venkov, 8. 4. 1923.) Příčiny této zdrženlivosti není třeba na tomto místě hlouběji rozebírat. Tkví především v povaze tohoto politika, v jeho stylu práce.
- 4 Pokud vyjdeme z kořene slova *elita* tkvícím v latinském výrazu *eligo, eligere, elektum* – vybírat, volit vyvolit a z definice pojmu *elita* v akademickém Slovníku cizích slov (Praha 1995), pak se jedná o část společnosti, která vyniká v některém oboru lidské činnosti, může to být i výkvět nebo malá skupina jedinců zaujímajících v důsledku svého zařazení privilegované postavení.
- 5 K teoretické otázce stranickopolitických elit připomeňme alespoň několik dostupných studií: Robert MICHELS, *Strany a vůdcové. K sociologii politického stranictví*, Praha 1931, 354 s.; Jan MERTL, *Politické strany. Jejich základy a typy v dnešním světě*, Praha 1931, 268 s.; Inocenc BLÁHA, *Sociologie sedláka a dělníka. Příspěvek k sociologii společenských vrstev*, Praha 1925, 194 s.; Lev BORSKÝ, *Vůdcové lidstva a jeho svůdci. Základy biopolitiky*, Praha 1935, 220 s.; Pavel MAREK, *K typologii osobnosti v politice a politické straně*, *Politologica* 4, AUP Olomucensis, Fakulta Philosophica, Olomouc 2005, s. 123–134.
- 6 „Všecky československé politické strany, na nichž spočinulo v samostatném státě břímě odpovědnosti, existovaly již před světovou válkou, ba dokonce jejich mocenská síla prošla od roku 1907 do roku 1935 jen malými změnami. Nepatnost těchto změn si uvědomíme, srovnáme-li je s neobyčejnou převratností politických a společenských dějů po světové válce.“ (Jan MERTL, *Co s politickými stranami?* Praha 1938, s. 5.)
- 7 František SVÁTEK, *Politické elity v historiografii a politologii: náčrt problematiky ideologie – slova – pojmu elity*, in: *Sešity Ústavu pro soudobé dějiny sv. 20*, Praha 1994, s. 33–64.
- 8 Agrární politické hnutí je v českých i slovenských poměrech jen jedním z dílčích témat moderních dějin. Vzhledem k tomu, že jde o fenomén, který nepřežil do současnosti, neexistuje organizace, která by měla specifický zájem na zpracování tohoto problému a podpořila časově i finančně náročný výzkum.
- 9 I když se agrarismus snaží formulovat svůj program jako soustavný světový názor, je v podstatě založen na hospodářských a sociálních zájmech určité společenské skupiny, která své stavovské přesvědčení přenesla do politické sféry. (Jan Mertl, *Politické strany...*, c. d., s. 106.)
- 10 Roman HOLEC, *Ideové a politické podoby slovenského agrarismu v 20. století*, in: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*, Studie Slovákého muzea 5, Uherské Hradiště 2000, s. 20.
- 11 Pro naše účely nelze dosti dobře uplatnit jinak užitečné třídění, které vytvořil v jedné ze svých úvah Jan MERTL (*Co s politickými stranami?* c. d., s. 9–10). Autor uvádí podle převládajícího profesního zařazení šest skupin: politizující advokáti, žurnalisté, odborníci z oblasti vědy, podnikatelé a finančníci, profesionální politici a odboroví funkcionáři. Miloš Trapl shodně s politologem Pavlem Markem doplňují tuto řadu ještě o další kategorii, a sice o kněze duchovní, kteří vstoupili do politiky. (Pavel MAREK, *K typologii osobnosti v politice a politické straně*, cit. čl., s. 127–129.)
- 12 V dnes již klasické práci *Strany a vůdcové...* (c. d.) uvádí Robert MICHELS tuto tendenci jako přirozený důsledek přeměny stran honorárních ve strany masové. V českém agrárním hnutí se tento trend projevil výrazně až po vzniku republiky, kdy strana, jako vlivná „státní“ strana převzala řadu nových funkcí.
- 13 Max WEBER, *Politika jako povolání*, Praha 1929 s. 30nn.
- 14 Robert MICHELS (c. d., s. 48) pokládá snahu o udržení vedoucích pozic za normální rys politického stranictví. Je ovšem skutečností, že v každé straně se tento rys prosazoval v různé míře.
- 15 V této souvislosti nemají podstatný vliv vady pozemkové reformy ani problematické praktiky, které ji provázely. Strana ji mohla vcelku vykazovat jako úspěch své politiky.
- 16 Vladimír DOSTÁL, *Agrární strana...*, c. d., s. 23–24.
- 17 Alfons ŠTASTNÝ, *O doplňení našeho národního programu*, Praha 1872, 48 s.; týž, *Program rolnictva Rakouska*, Tábor 1891, 173 s.
- 18 Hugo TRAUB, *Ze života Alfonse Štastného*, Brno 1928; Otakar FRANKENBERGER–J. O. KUBÍČEK, *Antonín Švehla v dějinách československé strany agrární*, Praha 1931, s. 49–63.
- 19 O. FRANKENBERGER–J. O. KUBÍČEK, c. d., s. 50.

- 20 I když v roce 1935 došlo ještě k nárůstu počtu voličů, poslanecký klub republikánské strany zaznamenal ve srovnání s rokem 1929 ztrátu jednoho mandátu.
- 21 Vysvětlení zkratk v tabulce: profesní kategorie: Pol. = profesionální politik; Žur. = žurnalisté; Odb. = profesionální pracovníci odborů; Práv. = právníci; Duch. = duchovní; Uč. = učitelé; Ůř. = úředníci státní, samosprávní i soukromí; Děł. = dělníci; Rol. = rolníci; Živ. = živnostníci, řemeslníci a drobní podnikatelé; Ost. = ostatní. Tabulka byla zpracována na základě údajů z oficiálních publikací *Národní shromáždění Republiky československé v prvním desítiletí*, Praha 1928 a *Národní shromáždění Republiky československé v druhém desítiletí*, Praha 1938.
- 22 Jaroslav ROKOSKÝ (*Agrární strana, ruralisté a tichá hrdinství*, in: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje*, Semily 2005, s. 219–228) dospěl k pohledu z druhé strany. Vyslovil tezi, že se republikánské straně vlastně nepodařilo získat inteligenci.
- 23 Viz k tomu metodické poznámky in: Josef HARNA, *Profesní a věková struktura členů poslanecké sněmovny Národního shromáždění z období první Československé republiky (Příspěvek k typologii politických stran)*, in: *Studie k moderním dějinám, Sborník prací k 70. narozenám Vlastislava Laciny*, Praha 2001, s. 315–327.
- 24 Některé vlády měly jen přechodný charakter. Tak druhá Tusarova vláda z roku 1920 přežila jen 4 měsíce, stejně jako druhá Švehlova vláda z přelomu let 1925 a 1926. Nejkratší funkční období měla vláda Jana Syrového z přelomu září a října roku 1938. Naproti tomu největší stabilitu vykazovala první Švehlova vláda z let 1922–1925 (38 měsíců) a druhé nejdelší funkční období vykazuje druhá Udržalova vláda z let 1929–1932. Pro posouzení pozic jednotlivých politiků je fakt jejich jmenování významnější než délka funkčního období jednotlivých vlád.
- 25 Toto kritérium ovšem, jako všechno v politice, neplatí beze zbytku. Tak např. slovenský agrární politik Josef Kallay, který byl jmenován do čtyř vládních kabinetů, nepatřil k nejužšímu celostátnímu stranickému vedení. Ani neusiloval překročit rámec slovenské politiky. Své schopnosti věnoval převážně záležitostem státní správy a ve 20. letech v čtyřech československých vládách (dokonce i v druhé úřednické vládě Jana Černého v roce 1926) zastával úřad ministra s plnou mocí pro správu Slovenska.
- 26 Stačí připomenout jeho napjaté vztahy s Edvardem Benešem (a posléze i s Hradem) a tzv. Koburská aféra vztahující se k pozemkové reformě na Slovensku.
- 27 Dušan UHLÍŘ, *Dva směry v československém agrárním hnutí a rozchod Karla Práška s republikánskou stranou*, Sborník historický 18, 1971, s. 134–148.
- 28 Celkový přehled zastoupení agrárních politiků ve vládách první republiky viz příložená tabulka.
- 29 Problém generační obměny se týkal i dalších politických stran v Československu na přelomu 20. a 30. let, agrární strana nebyla výjimkou.
- 30 František KUTNAR, *Generace Brázdy*, uspořádali Josef Hanzal a Josef Tlapák, Praha 1992.
- 31 Ladislav FEIERABEND, *Politické vzpomínky II*, Brno 1994, s. 111–115.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Věková struktura a základní charakteristika vybraných představitelů agrárního hnutí v českých zemích a v Československu.

Pro srovnání jsou uvedeni nejen vytypovaní nejvýznamnější představitelé českého a slovenského, ale i německého a karpatoruského agrárního hnutí. Uvedeno původní profesní zařazení, vzdělání a hlavní oblast veřejné činnosti. Řazení podle roku narození.

Češi:

- Šťastný Alfons (1831–1913) statkář, publicista, stud. technika Vídeň, red. Selské noviny.
 Prokůpek Jan Antonín (1832–1915) statkář, zemědělský odborník, publicista.
 Dürich Josef (1847–1927) mlynář, publicista, poslanec říšské rady (ŘR), první odboj.
 Rataj Jan (1855–1915) statkář, podnikatel, politik.
 Rozkošný Jan (1855–1947) národohospodář, publicista.
 Kubr Stanislav (1862–1908) rolník, organizátor agrárního hnutí.
 Horáček Cyril (1862–1943) prof. nár. hosp., koncem 20. let 20. stol. přešel k nár. dem.
 Skopalík František (1863–1891) statkář, zemědělský odborník.
 Zahradník Bohdan (1864–1926) teolog, PhDr., knihovník, min. železnic, řed. hypot. banky.
 Udržal František (1866–1938) rolník, stud. zeměděl. akad. v Táboře, prof. politik.
 Staněk František (1867–1936) rolník, stud. ČVUT nedokončil, obch. ak. ve Vídni.
 Donát Václav (1867–1954) statkář, stud. univ. v Lipsku, řada funkcí stranických i státních.
 Prášek Karel (1868–1932) statkář, vzdělání – měšťanská škola, poslanec, ministr.
 Viškovský Karel (1868–1932) stud. práv. fak. UK, Zemědělská rada, poslanec, ministr.
 Prokůpek Adolf (1868–1934) statkář, stud. práv, organizátor zem. spolků, poslanec ŘR.
 Švehla Antonín (1873–1933) rolník, zákl. vzděl. hosp. šk., profesionální politik.

Rychtera Jaroslav (1874–?) hosp. škola, statek, posl. ŘR, posl. NS.
Vraný Josef (1874–1937) správce a nájemce statku, stud. zem. škol, posl., redaktor.
Srdínko Otakar (1875–1930) MUDr., prof, posl., ministr.
Klindera Ferdinand (1875–1953) statkář, vyš. prům. šk., družstevnictví, správ. r. banky.
Bergman Rudolf (1876–1940) velkostatkář, posl. ŘR, přešel k nár. dem.
Sonntág Kuneš (1878–1931) mlynář. škola v Drážďanech, statkář, zakl. agr. str. na Mor., ministr.
Brdlík Vladislav (1879–1964) prof. zeměděl. právovědy, poslanec, ministr, po 1945 emigroval.
Bradáč Bohumír (1881–1935) statkář, stud. hosp. školu, mimoř. stud. univ., poslanec, ministr.
Halík Rudolf (1881–1960) učitel, novinář, regionální pol., řídil agr. tisk.
Reich Edvard (1885–1943) odb. uč. na zeměděl. šk., úředník na min., ČAZ, min.
Černý Josef (1885–1961) práv. fak. UK, Vídeň, advok., posl., min., SNJ, 1948 emigr.
Machník František (1886–1967) filos. Pha, Heidelbg., zem. školy, posl., min.
Beran Rudolf (1887–1954) odb. hosp. šk., str. tajemník, posl. předs. vl. 1938–1939.
Zadina Josef (1887–1957) práv. UK, funkce ve straně, úředník, posl., družstevnictví.
Stupal Viktor (1888–1944) práva nedokonč., str. úř., pak družst. podnikatel.
Nebeský Josef (1889–1966) vzděl.?, řepaři, angaž. se za protekt., Nár. souručenství.
Feierabend Ladislav (1891–1969) stud. práv. f. UK, Neuchatel, Oxf., družstev., min., emigr. vl. v Londýně.
Jílek Bohumil (1892–1963) děl., novinář, původně KSČ (gen. taj.) posl., agr. odbory, red. emigr.
Hrubý Adolf (1893–1951) malorol. hnutí, posl., Zeměděl. r., ministr protektorátní vlády.

Slovenské:

Stodola Kornel (1866–1946) továrník, zakl. agr. str., posl.
Blaho Pavol (1867–1927) MUDr., nakl. a red., spolupr. s českou agr. str., zakl. agr. str.
Šrobár Vavro (1867–1950) MUDr., publicista, politik.
Okánik Ludovít (1869–1944) farář, RNS, sen., primátor Bratislavy
Botto Ján (1876–1958) chemik, ČVUT, poslanec, proti rozbití ČSR, básník.
Ivanka Milan (1876–1950) stud. Bud., právník, českoslovackistická orientace.
Štefánek Anton (1877–1964) fil., red., min., zakl. agr. str., prof., rektor KU, odboj.
Houdek Fedor (1877–1953) obch. ak., velkoobch., posl., družst., 1945 proti KSČ.
Hořža Milan (1878–1944) práv., fil. studia, novinář, posl., min.
Zoch Samo (1882–1928) evang. farář, autor Martinské deklarace, župan, biskup.
Kállay Jozef (1882–1939) právník, advokát, župan, min., řed. zem. banky.
Halla Jan (1885–1955) práv., nár. hosp. teor., red., ministerský úř., župan.
Teplanský Pavol (1886–1969) učitel, statkář, družst. hnutí, posl., min. slov. aut. vl., sl. št.
Slávik Juraj (1890–1969) práv. stud. v Budapešti, Berlíně a Paříži, básník, red., RNS, min., diplomat.
Lichner Ján (1897–1979) práv., legie, notář, min. ve slov. vl., exil v Lond., min.
Ursíny Ján (1896–1972) statkář, po r. 1945 v českosl. vládě.

Karpatoruské:

Bačinský Edmund (1880–1947) práv., advok., posl., proruská orient., min. aut. vl., zemřel v SSSR.
Bródy Andrej (1895–1946) učitel, novinář, Aut. zeměděl. svaz, rusínská orient., maď. agent, zatčen.
Kločurak Stepan (1895–1980) právník, ukr. směr, v soc. dem., pak rep. str. 1939 min., do SSSR.
Pješčák Ivan (1904–1972) učitel, práv., advokát, proruská orient.

Německé:

Křepek Franz (1855–1936) vys. zeměděl., posl. ŘR, zal. BdL, posl., sen., starosta Litoměřic.
Zuleger Theodor (1858–1929) statkář, posl. ZS, ŘR, zakl. BdL, sen.
Spina Franz (1868–1938) filol., prof. UK, zakl. BdL, posl., min.
Mayer Josef (1877–1938) pivovar. akad. v Mnich., ŘR, v rak. vl., pak posl. NS.
Hodina Frank (1877–1945) důst., statkář, ŘR, posl. NS, starosta Moravské Třebové, zabit 1945.
Zierhut Wolfgang (1886–1946) univ. Halle, hosp. úř., statkář, vedení BdL, NS, 1938 do SdP.

Příloha č. 2: Agrárníci ve vládách první republiky

Vláda Kramářova (14. 11. 1918–8. 7. 1919)

Antonín Švehla (vnitro)
Isidor Zahradník (železnic)
František Staněk (veřejných prací)
Karel Prášek (zemědělství)
Vavro Šrobár (zdravotnictví, ministerstvo pro správu Slovenska)

První Tusarova vláda (8. 7. 1919–25. 5. 1920)

Antonín Švehla (vnitro)
Cyril Horáček (finance), 9. 10. 1919 převzal Kuneš Sonntág
Karel Prášek (zemědělství)
Vavro Šrobár (zdravotnictví, ministerstvo pro správu Slovenska)
Milan Hodža (ministerstvo pro sjednocení zákonů a organizaci správy, vytvořeno 6. 12. 1920)
Fedor Houdek (ministerstvo výživy), od 1. 4. 1920 správcem Kuneš Sonntág

Druhá Tusarova vláda (25. 5. 1920–15. 9. 1920)

Antonín Švehla (vnitro)
Kuneš Sonntág (ministr průmyslu obchodu a živností)
Karel Prášek (zemědělství), od 24. 6. 1920 správcem Kuneš Sonntág
Vavro Šrobár (veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy, ministerstvo pro sjednocení zák.)
František Staněk (pošt a telegr.)

První úřednická vláda Jana Černého (15. 9. 1920–26. 9. 1921)

Vladislav Brdlík (zemědělství, 24. 1.–25. 4. 1921 správcem ministerstva zásobování lidu)

Benešova vláda (26. 9. 1921–7. 10. 1922)

Vavro Šrobár (školství a národní osvěty)
František Udržal (národní obrany)
František Staněk (zemědělství)

První Švehlova vláda (7. 10. 1922–demise 15. 11. 1925)

Antonín Švehla (předseda vlády)
Jan Malypetr (vnitro)
František Udržal (národní obrany)
Milan Hodža (zemědělství)
Josef Kállay (ministerstvo pro správu Slovenska)

Druhá Švehlova vláda (9. 12. 1925–18. 3. 1926)

Antonín Švehla (předseda vlády)
Otakar Srdínko (školství a národní osvěty)
Karel Viškovský (spravedlnosti)
Milan Hodža (zemědělství)
Josef Kállay (ministerstvo pro správu Slovenska)

Druhá úřednická vláda Jana Černého (18. 3. 1926–12. 10. 1926)

Juraj Slávik (zemědělství, ministerstvo pro sjednocení zákonů a organizace správy)
Josef Kállay (ministerstvo pro správu Slovenska)

Třetí Švehlova vláda (12. 10. 1926–1. 2. 1929)

Antonín Švehla (předseda vlády)
Milan Hodža (školství, do 15. 1. 1927 správcem ministerstva pro sjednocení zákonů)
František Udržal (národní obrany)
Otakar Srdínko (zemědělství)
Josef Kállay (ministerstvo pro správu Slovenska, 28. 6. 1928 agendu převzal Zemský úřad v Bratislavě)

První Udržalova vláda (1. 2. 1929–27. 10. 1929)

František Udržal (předseda vlády)
Milan Hodža (školství a národní osvěty), 20. 2. 1922 převzal Anton Štefánek
František Udržal (národní obrany), od 16. 9. 1929 Karel Viškovský
Otakar Srdínko (zemědělství)
Anton Štefánek (správcem ministerstva pro sjednocení zákonů a organizaci správy od 8. 10. 1929)

Druhá Udržalova vláda (7. 12. 1929–demise 24. 10. 1932)

František Udržal (předseda vlády)
Juraj Slávik (vnitro)
Karel Viškovský (národní obrany)
Bohumír Bradáč (zemědělství)

První Malypetrova vláda (29. 10. 1932–14. 2. 1934)

Jan Malypetr (předseda vlády, současně do 12. 7. 1933 správcem ministerstva pro zásobování lidu)
Bohumír Bradáč (národní obrany)
Milan Hodža (zemědělství)

Druhá Malypetrova vláda (14. 2. 1934–demise 28. 5. 1935)

Jan Malypetr (předseda vlády)

Josef Černý (vnitro)
Bohumír Bradáč (národní obrany)
Milan Hodža (zemědělství)

Třetí Malypetrova vláda (4. 6. 1935–5. 11. 1935)

Jan Malypetr (předseda vlády)
Josef Černý (vnitro)
František Machník (národní obrany)
Milan Hodža (zemědělství)

První Hodžova vláda (5. 11. 1935–18. 12. 1935)

Milan Hodža (předseda vlády, do 9. 11. 1935 současně ministr zemědělství)
Josef Černý (vnitro)
František Machník (národní obrany)
Josef Zadina (od 9. 11. 1935 ministrem zemědělství)

Druhá Hodžova vláda (18. 12. 1935–21. 7. 1937)

Milan Hodža (předseda vlády, do 29. 2. 1936 současně ministrem zahraničních věcí)
Josef Černý (vnitro)
František Machník (národní obrany)
Josef Zadina (zemědělství)

Třetí Hodžova vláda (21. 7. 1937–22. 9. 1938)

Milan Hodža (předseda vlády)
Josef Černý (vnitro)
František Machník (národní obrany)
Josef Zadina (zemědělství)

Úřednická vláda Jana Syrového (22. 9. 1938–4. 10. 1938)

Eduard Reich (zemědělství)

**Towards the Characteristics of Political Elites of the Agrarian Movement
in the Czech Lands and Slovakia**

Abstract

The Czech Agrarian Party, later the Republican Party of the Peasant and Small-Peasant People, belonged from the early 20th century until the end of the first Czechoslovak Republic to seminal phenomena of political life in the Czech society, as well as the Slovak one to a certain extent. The reasons for this status should not be seen solely in the sheer numbers of the peasant class as a specific layer of society; but also in the active and ingenious tactics of the movement's leaders in asserting the interests of the peasantry. The formation of power-political structures within the agrarian movement in the Czech lands and Slovakia had both features common for Czech and Slovak party politics, as well as specific ones related mostly to the specifically professional character of the agrarian political movement. A decisive majority of the leaders were people whose family backgrounds and professions were related to agriculture. The agrarian leaders usually entered the public life as the „new people“. Exceptions aside (e.g. Milan Hodža), they did not come from families with any noticeable tradition of political activity. This situation began to change slowly in the first years of the Czechoslovak Republic. However, the connection with the problems of the peasant people remained a permanent basis of the Party's power. Since its beginnings, the agrarian movement leadership included people with knowledgeable approach to the needs of agriculture. This did not always mean formal education, as is seen on the example of the long-term leader of the Party, Alois Švehla and his career. One noteworthy feature of the agrarian political elites was the relative stability of their personnel line-up which resulted in slow and tentative exchange of the generations of leaders. The seminal milestones of political history, such as the fall of Austro-Hungaria and the foundation of Czechoslovakia did not cause any major changes in the leadership of the agrarian movement. However, the conditions of their work had changed; in the new state, they could directly participate in state power and utilize their positions to modify the state policies related to agriculture. The continuity of power naturally encouraged conservative tendencies, which caused certain tensions within the party. The hesitant rise of the new generation during the 1930s did not succeed in bringing any substantial changes before the Munich Agreement and the rise of the clerical-fascist state in Slovakia. There was no revival of the Agrarian Party after the World War Two. Regardless of the political causes of the time (not completely proven conscious part of the agrarian leaders in the abolition of the Czechoslovak Republic in 1938/1939), the agrarian movement found itself beyond the climax of its existence as a result of modernization (technological revolution in agricultural production). The agrarian elite had vanished. Only some of its members found positions in qualified jobs at home, while others left the country to live in emigration.

Podnikatelské a manažerské elity českého agrárního hnutí v období sklonku Rakouska-Uherska a za Československé republiky

(Úvahy o možnostech prohloubení a inovace badatelských přístupů)

EDUARD KUBŮ – JIŘÍ ŠOUŠA

Vědecké bádání o českém agrarismu sklonku 19. a první poloviny 20. století přes svou širokou personální základnu a jeho institucionalizaci danou činností Československé akademie zemědělské – její komise pro dějiny zemědělství a lesnictví, Zemědělského muzea, a v devadesátých letech minulého století založenou hodnotnou tradici symposií v Uherském Hradišti, představuje v kontextu vývoje moderní české národní společnosti a státnosti badatelské pole obhospodařované velmi nestejně. Může se pochlubit řadou cenných monografií a dílčích studií zaměřených na agrární stranu, její politiku a politiky, tedy roli agrarismu a agrárních elit ve formování politické složky československé státnosti¹ či přehlednými studiemi pojednávajícími o vývoji českého zemědělství² a jeho finanční emancipaci.³ Významným tématem, jež dlouhodobě upoutávalo badatelskou pozornost, byla zemědělská politika státu, zvláště pak pozemková reforma a zbytkové statky,⁴ nově se pracuje na osudech českého zemědělství za nacistické okupace.

Na druhé straně domácí historiografie dlouhodobě ponechává stranou řadu podstatných problémů a neklade si mnohé vážné otázky, které přesahují svým významem oblast agrarismu a agrárního hnutí. Jednou z nich je přerod pozdně feudálního zemědělství v zemědělství orientované na kapitalistický trh, tedy proces obrážející proměnu bývalého feudálního velkostatku v kapitalistický podnik, a především pak formování ekonomicky úspěšných zemědělců osvobozených od jha poddanství jako sebevědomé skupiny, jež s utvářením občanské společnosti hledá své místo v ní. Nemůže být nejmenšího sporu o tom, že tato sebevědomá skupina se na formování a profilování moderní občanské společnosti zásadním způsobem spolupodílela. S naznačenými procesy souvisí i konstituování stavovských distinkcí a mentalitních struktur. Zaostalo zkoumání společnosti na venkově jako součásti proměňující se sociální struktury. Zpracována není role špiček venkovské společnosti při formování místní a regionální samosprávy, jak na to právem upozorňuje Milan Hlavačka ve své nejnovější monografii,⁵ když připomíná, že domácí historiografie se přednostně soustředí na „nejdynamičtější“ složku národní společnosti, a to složku městskou – obchodníky, živnostníky, průmyslníky a finančníky. Ohledu si zaslouží svébytnost až izolovanost venkova oproti městu a zbytku národního hnutí.

Málo se historiografie obrací ke zkoumání agrárního podnikání, ať již podnikatelských subjektů kolektivních i individuálních či manažerských osobností spojených s politickým a současně i ekonomickým agrarismem. Monografie a obsáhlejší studie k tomuto tématu přesahující oblast družstevnictví, zejména peněžního, jsou spíše výjimkou.⁶ S tím souvisí i zaostávající výzkum agrárních podnikatelských elit, jejich vývoje a ekonomické úspěšnosti, který by měl být komparován s vývojem analogických elit národní společnosti německé v rámci českých zemí, a dokonce obdobných elit v jejich sousedství. Měla by být vymezena role agrárních podnikatelských elit ve formování československého hospodářského prostředí jak v agrárním sektoru, tak i v ekonomice jako celku. Otázka, do jaké míry agrární elity, jež se rozhodujícím způsobem akreditovaly ve sféře politické, stačily na velkou úlohu hospodářského řízení průmyslově-zemědělského státu jako celku v tak těžké době, jakou byla velká hospodářská krize, zůstává v zásadě nezodpovězena. Nic na tom nemění skutečnost, že Vlastislav Lacina ji nastolil již před dvaceti lety.⁷ Přitom se jedná o otázku zásadního význa-

mu, neboť světová hospodářská krize je počátkem mentálního přerodu české společnosti, jenž probíhal ve třetím deceniu dvacátého století a byl dokonán v době nacistické okupace a krátce po ní. Pocit opuštění spolu s výraznými sociálními problémy, ba nouzí širokých vrstev obyvatelstva využila radikální levice k podpoře a realizaci svých konceptů politického a sociálního bezpečí. Odpovědi na otázky po charakteru agrárních elit a jejich role v české (československé) společnosti přispívají k pochopení poválečného vývoje československé společnosti. Jejich zodpovězení předpokládá seriózní, široce založený badatelský počín. Náš příspěvek je zaměřen nad možnostmi a přístupy takovéhoho badání, úvahou o jeho metodologickém zvládnutí.

Vycházíme z nezbytnosti zkoumání agrárních podnikatelských elit jako součásti národních elit podílejících se na konstituování československé ekonomiky a následně potom na jejím profilování a řízení. Přitom jsme si vědomi toho, že nelze vystačit s analýzou jejich činnosti v první republice samé. Je třeba dát problému náležitou historickou hloubku obrážející vývoj ekonomicky úspěšných sociálních stratů spojených s agrárním sektorem ekonomiky. V detailu je třeba analyzovat minimálně jednu generaci, ale spíše dvě až tři generace republiky předcházející.

Pro zpracování syntetického pohledu na agrární elity zatím domácí literatura nabízí potřebně obsáhlejší analytické studie jen v omezeném množství, jež jsou zpravidla věnovány elitám politickým. Z prací věnovaných špičkovým představitelům agrární strany připomeňme monografie a stati o Alfonsi Štastném,⁸ Stanislavu Kubrovi,⁹ Antonínu Švehlovi,¹⁰ Františku Udržalovi¹¹ či Rudolfu Beranovi.¹² Agrární elity regionálního ranku reprezentují práce o Františku Skopalíkovi¹³ či Janu Krouském.¹⁴ Problém vyvstane v okamžiku, pokud na tyto osobnosti začneme nahlížet jako na protagonisty agrárního podnikání, resp. osobnosti, jež z politických pozic ovlivňovaly hospodářskou politiku. Z tohoto konstatování vybočuje Jan Antonín Prokůpek. Vedle starší práce z pera Josefa Nožičky,¹⁵ která má více oslavný až hagiografický charakter a je zaměřena na jeho život a činnost veřejnou, je k dispozici monografie Josefa Křivky, jenž minuciózně rozebral jeho hospodaření na statku v Kutlírích.¹⁶ K dispozici je diplomová práce Petra Cajthamla o Kuneši Sonntágovi, reprezentantu agrárního kapitálu tendujícího dominantně ke sféře průmyslu a financí.¹⁷ Jistá pozornost byla věnována Ferdinandu Klinderovi v rámci Ústřední jednoty hospodářských družstev, Karlu Svobodovi v souvislosti s dějinami Agrární banky a Adolfovi Prokůpkovi.¹⁸ Významné, ale rozsahem omezené elementární informace podávají specializované slovníky. Na prvním místě je třeba uvést Hospodářský slovník naučný Františka Sitenského,¹⁹ sbírku životopisů Zemědělství buditelé vydanou Mořicem Michálkem,²⁰ projekt Rody věrné půdě,²¹ nově Významné osobnosti českého zemědělství a Malý slovník biografii Ladislava Skaly.²² Příslušníky agrární elity reflektuje i současný akademický biografický slovník vydávaný Historickým ústavem.²³

Svým záběrem mimořádný projekt budoucí syntézy sociálních dějin českých zemí usilující nejen o sumarizaci problémů, ale i vymezení základních pojmů zpracovali Jana Macháčová a Jiří Matějček. Metodologické přístupy zjevně vyvolají diskusi, pozitivní ovšem je, že do problematiky akreditovali nezbytné sociologické pojmy, jako je sociální mobilita, prestiž, stereotypy chování. V zásadě nosný je i jejich pokus o nástin sociální stratifikace moderní české společnosti. Ten je nicméně poznamenán jejich přístupem, který vnímáme jako „industrializační“. Jeho rubovou stranou je skutečnost, že venkovská společnost, agrární podnikání a jeho elity se ocitly na okraji zájmu, blíže byli charakterizováni pouze sedláci.²⁴

Shrneme-li obraz českého agrarismu, můžeme konstatovat, že jeho špičkoví představitelé jsou reflektováni jako představitelé selského stavu, jsou vnímáni jako veličiny agrárního hnutí (politického i hospodářského), nejsou však představováni jako manažeři a reprezentanti agrárního podnikání, a to přesto, že úspěšné agrární podnikání je k výkonu těchto funkcí delegovalo a legitimovalo. Vzpomeňme jen základní požadavek představitelů moravského agrárního hnutí při integraci s agrárníky českými: „*Ukažte nám Vaše statky, ukažte nám, jací jste hospodáři.*“²⁵ V agrárním sektoru se přitom stále významněji uplatňovalo moderní, stále

výkonnější strojové vybavení, aplikace zemědělské chemie a nejpokročilejší a nejspěšnější sedláci položili základ agrární průmyslovému komplexu.

Tento zdánlivý rozpor má několik příčin. Podnikatelské *know how* v primární sféře má totiž ve svém vývoji menší dynamiku než podnikatelské *know how* ve sféře sekundární a terciární, jež jsou ve vyšší míře vázány na technicko-technologické modernizační procesy, zatímco zemědělství si do značné míry uchovává tradiční výrobní postupy děděné z generace na generaci. Přitom platí, že čím menší hospodářství, tím se zpravidla hospodařilo tradičněji. Na technicko-technologickou modernizaci totiž většinou nezbyvaly finanční prostředky. Další příčina, proč ani u relativně moderních statků není podnikatelská strategie a úspěšnost velkého sedláka v literatuře sledována, je skutečnost, že podnikatelská činnost selského hospodářství není oproti velkostatku či průmyslovému a obchodnímu podnikání byrokratizována, a tedy také až na výjimky zdokumentována. V úvahu je třeba vzít i mentalitu venkovského člověka, jenž vycházel z toho, že to, jak kdo hospodaří, každý zcela samozřejmě vidí. Ostatně konzervativní výrobní postupy byly lámány právě úspěšným příkladem, v dané souvislosti platí klasické latinské *exempla trahunt*. V neposlední řadě je třeba připomenout těsné sepětí s půdou a empirií, která po generace nahrazovala specializované profesní vzdělání, jež se jako širší fenomén objevuje až s požadavkem modernizace zemědělství v poslední čtvrtině 19. století.²⁶

Agrární podnikatelské špičky v místním, regionálním či zemském měřítku vytvořily své tradiční stavovské distinkce, jež byly určovány původem, majetkem, hospodářskou a politickou mocí, prestiží, životním stylem atd. Zkrátka, zformovaly své kolektivní vědomí (sociální sebereflexe) na jedné straně, na straně druhé byly jako specifický stratus sociální struktury vnímány i zvenčí (reflexe společnosti). Konstituovaly se tedy jako elita *sui generis*. Chceme-li ji blíže zkoumat, musíme ji jako pojem jednoznačněji vymezit.

Pojem elit je ve vědecké literatuře sociologické, stejně jako historické, pojmem zatím ne zcela definičně ustáleným.²⁷ Nejnovější domácí souhrn bádání přináší dva sborníky – první vydaný Ústavem soudobých dějin AV ČR, druhý pak Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích. Oba vycházejí ze sociologických teorií a jsou orientovány především do sféry politické, ve starším období pak na zkoumání role šlechty, méně pak do sféry sociální a zcela pomíjejí oblast národního hospodářství.²⁸ Pozoruhodná je i studie Františka Svátka o dějinách elit meziválečného Československa, jež reflektuje i formování elit podnikatelských. Připomíná neúplnost sociální skladby české společnosti, absenci národní šlechty, ale i velkoburžoazie, zamýšlí se nad specifickou cestou jejího utváření v českém prostředí, které nemá s výjimkou Prahy velké město.²⁹ Svátek ve svých studiích sice reflektuje teoretické diskuse sociologicko-historické o vymezení pojmu elity, sám však elity a zvláště elity hospodářské, tj. elity agrární, průmyslové, obchodní, resp. finanční v českém prostředí blíže nedefinuje.

Přínos pro zkoumání formování moderních hospodářských elit přinesla v českém prostředí analytická práce Milana Myšky dávající vhléd do formování moderního podnikání na severní Moravě a Slezsku v období tzv. protoindustrializace a první fáze industrializace.³⁰ Myškovy výzkumy se ovšem soustředily nikoliv přímo na elity, nýbrž na podnikatelstvo jako takové. Svě metodologické úvahy shrnul do studie publikované v roce 1993. Jeho definice v sobě slučuje hledisko poziční (místo v hospodářském životě a podniku) a funkcionální (role podnikatele v hospodářském životě: 1. kapitalista, jenž dává k dispozici kapitál a přejímá rizika podnikání, 2. osoba, jež činí zásadní rozhodnutí strategické povahy o cílech podniku, 3. manažer, jenž vyvíjí organizační činnosti k realizaci strategických rozhodnutí).³¹ Myška se ovšem koncentroval – jak sám titul naznačuje – na průmyslové podnikání. Tento badatelský základ zatím metodologicky nerozvíjely žádné studie, jež by se systematicky zabývaly podnikatelstvem druhé poloviny 19. a počátku 20. století jako svébytnou součástí elit českých zemí, resp. Československa.

Nově vznikly publikace a slovníky, v nichž se promítají životopisy významných osobností hospodářského života. Mezi nimi vyniká a nejsystematičtější podnikatele v českých zemích

sleduje kolektivní dílo již zmíněného Milana Myšky a jím řízeného šestičlenného týmu historiků, který předložil veřejnosti publikaci zásadní důležitosti pod názvem „Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska“. Kapitalistické podnikání v zemědělství je zastoupeno tehdy, je-li velkostatkář zároveň průmyslníkem. O analýzy a kolektivní charakteristiky podnikatelských a manažerských elit jako elit svého druhu však tyto vydavatelské počiny neusilují.³² Ani zmíněný slovník Myškův, třebaže vůdčí osobnost projektu metodicky o zpracování kolektivních biografii rozmýšlela,³³ agrární sektor podnikání zvláště nesleduje. Možnosti nastínění širšího a kompaktnějšího obrazu podnikatelských elit sklonku 19. a první poloviny 20. století a eventuální pokusy o kvantifikace,³⁴ limituje snaha sladit velký časový záběr knihy s jejím omezeným publikačním prostorem.

Pro zpracování naší tematiky se jeví jako nosná metodologická východiska z pera Gernota Stimmera, jenž se odhodlal k syntéze o dějinách elit v Rakousku ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století.³⁵ Stimmer akcentuje jako atribut příslušnosti jednotlivce k elitám jednak jejich výkon, který legitimizuje tyto elity jak na úrovni „široké základny společnosti“ (celospolečenská kultura), tak na úrovni ostatních příslušníků též elity (profesní subkultura), jednak jejich sociální původ, resp. výlučné, vysoce ceněné vzdělání, výlučnou příslušnost k vybraným společensky ceněným spolkovým strukturám, které jednotlivce společensky „kvalifikovaly“ pro výkon vrcholových politických, sociálních, ekonomických, stejně jako kulturních funkcí.³⁶ Výkonový legitimizační princip vyúsťující ve formování nových společenských postavení a prestiží shledáváme pro prostředí české národní společnosti sklonku 19. a prvních desetiletí 20. století jako relevantní. Markantněji je zřetelný v průmyslu, obchodu a peněžnictví, nesporně však platí i v agrárním podnikání. Stimmer, stejně jako veškerá další rakouská a domácí literatura, žel v bádání o elitách ponechal stranou elity ekonomické a soustředil se především na elity politické. Metodologie zkoumání elit politických lze na elity ekonomické aplikovat jen rámcově.

Systematické zkoumání a statistické analyzování agrární elity jako svébytné struktury jsou podmíněny vymezením podnikání, resp. manažerského působení v agrárním sektoru a stanovením kritérií příslušnosti k agrární elitě. Předkládaný definiční návrh má sloužit jako podklad zkoumání agrárních elit v rámci dlouhodobého projektu věnovaného hospodářským elitám druhé poloviny 19. a první poloviny 20. století řešenému na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v Praze.³⁷

Polem působnosti podnikatelských agrárních elit je pro nás nejen zemědělská prvovýroba, nýbrž i na ni bezprostředně navazující komplex zpracovatelského průmyslu (cukrovarnictví, pivovarnictví, lihovarnictví, mlynářství atd.) a s ohledem na českou (československou) specifiku také s ním úzce spojené finanční instituce, počínaje venkovskými ústavy lidového peněžnictví (kampeličky-raiffeisenky, okresní hospodářské záložny, jakož i s nimi spojené instituce, jež měly ambici být jejich organizačními a úvěrovými centrály – Ústřední jednoty hospodářských družstev a Agrární banka). Ty bezprostředně vzešly z agrárního sektoru a jsou s ním svázány principem svépomoci. Měly sloužit jeho financování a rozvoji. Naopak do agrárního komplexu již nepočítáme výrobu zemědělských strojů, umělých hnojiv apod., které jsou původem kapitálu, hospodářským zájmem, stejně jako osobnostně sevázány více do prostředí průmyslového a bankovního podnikání. Důvodem naznačeného širšího pojetí agrárního podnikatelského sektoru je skutečnost, že právě návazný průmysl a agrární peněžnictví tvořily základnu formování agrárních ekonomicko-politických špiček – elit, jež promluvily tak výrazným způsobem do profilování české národní společnosti první poloviny 20. století a významně se zasloužily o formování a rozvoj československého státu.

Nepřehlédnutelným pendentem manažerských a podnikatelských elit ze sféry kapitalistického podnikání orientovaného na zisk jsou pro nás manažerské elity, jež sice také působily ve sféře hospodářské, ale jejich činnost se koncentrovala do sféry neziskové. Jejím cílem byl výkon manažerských pozic zásadním způsobem ovlivňujících hospodářské prostředí, ať šlo o jeho stimulování, kontrolu či řízení.

Východiskem naší definice příslušníka agrární podnikatelské a manažerské elity je jeho pozice v hospodářském životě charakterizovaná jeho úspěšným podnikáním v rámci výše vymezeného agrárního komplexu. Definice reflektuje jak vlastníka zemědělského podniku, jenž je současně jeho manažerem, tak manažera podniku agrárního komplexu (družstva či společnosti podle obchodního práva), kteří rozhodujícím způsobem ovlivňují hospodářské dění, ať již na úrovni obce, okresu, země, národní či celostátní. Zdůrazňujeme, že jako příslušníka agrární podnikatelské elity chápeme takového podnikatele, resp. manažera, který se ve své pozici legitimizoval zjevným profesním úspěchem (špičkovým výkonem). Jednalo se o osvědčení pro přiřazení mezi elity nezbytné (*conditio sine qua non*). Symbolický kapitál výkonu bude komplementován v konkurenčním prostředí hospodářské soutěže zrozeným symbolickým kapitálem hospodářské moci.

Příslušnost k podnikatelsko-manažerským elitám je vyjádřena v následujících charakteristických znacích, které vnímáme jako komplex, a připomínáme, že každý jednotlivý případ nemusí nutně vykazovat všechny výtčené, v čase proměnné znaky, ale nepochybně jejich převážnou část:

1. **Vlastnictví selského statku.** Pro nacionálně české prostředí je symptomatická drobná až střední velikost zemědělského podniku (do výměry cca 20 ha). Podnikatelskou špičku tvořily v českém prostředí velké selské usedlosti, a to především v oblastech s vysokou bonitou půdy (cca 20-50 ha). Jejich vlastníci představovali nejdynamičtější segment českého agrárního podnikání, na jehož základě se postupně formovaly agrární podnikatelské elity.

2. **Institucionální zakotvení.** Hospodářská moc agrárních elit v českém prostředí byla vyjádřena angažováním v místní, okresní a zemské samosprávě. Ta skýtala možnosti rozšíření vlivu a akčního podnikatelského rádia a rezultovala ve spolkovém či družstevním hnutí a posléze i národně profilovaných politických hnutích, což jim umožňovalo ovlivňovat hospodářské prostředí na nové, ještě vyšší úrovni.

3. **Pozice v agrární vlivové a podnikatelské síti.** Institucionální a organizační koncentrace agrárních elit rezultovala ve formování vlivových a podnikatelských sítí, formálních i neformálních (zejména členství ve správních radách, dozorčích výborech či radách, představenstvech). Ryze agrární podnikání expandovalo do návazných podnikatelských průmyslových oborů a peněžnictví. Konstitoval se moderní agrární blok.

4. **Uplatnění ve stavovsko-politickém hnutí.** Na sklonku 19. století dospělo profilování agrárních elit a organizační koncentrace agrárního hnutí tak daleko, že bylo možno založit jednotnou stavovsky profilovanou Českou agrární stranu, která po nástupu Švehlova vedení budovala své zázemí v rámci hospodářských organizací. Tato strana se jednoznačně opírala o hospodářskou moc a stala se reprezentantem selského stavu.

5. **Propojení s československým státem.** Po vzniku Československé republiky politický vliv agrárních elit významně narostl. Agrární strana se stala klíčovým článkem politického systému. Její vůdčí osobnosti reprezentovaly novou republiku, angažovaly se ve státní službě, resp. vytvářely exkluzivní vazby na stát, významné hospodářské instituce a organizace apod.

6. **Selská stavovská mentalita.** Agrární elity vyjadřovaly respekt k tradicím venkovské agrární společnosti a selskému stavu jako základu moderního českého národa. Zformulovaly program jeho povznesení, a to v první řadě povznesení hospodářského a politického s poněkud za elitami městské společnosti zaostávajícím programem rozvoje kulturního a vzdělanostního. Symbolizovaly jej svébytné ideály venkovského člověka zdůrazňujícího sepětí s přírodou a operujícího zdravým selským rozumem. Rurální konzervativismus a životní styl určený zemědělským rokem sice nebránily průniku kapitalismu do agrárního podnikání, ale nacházely se v jisté kontrapozici k elitám bankovním, průmyslovým a obchodním, jež byly hlavním nositelem idejí ekonomického liberalismu a následně koncentrace kapitálu.

Příslušnost k agrárním manažerským elitám sféry neziskové je jistou, snad o poznání méně reprezentativní mutací výtčených znaků. Tuto skupinu jsme se proto rozhodli dále upřesnit taxativním výčtem sledovaných funkcí. Máme na mysli představitele zákonodár-

ných sborů, výkonné moci, samosprávy a vrcholových odborných a stavovských institucí a spolků, jejichž význam spočíval v ovlivňování hospodářského prostředí, ať již svépomocí či cestou zájmového lobování, které představuje programovou systematickou náplň jejich činnosti. Připomeňme především poslance zemských sněmů a parlamentů, československé předsedy vlád a ministry, špičky Pozemkového úřadu, českou a moravskou zemědělskou radu, svaz statkářů a nájemců. Princip poziční daný taxativním výčtem sledovaných funkcí není v zásadním rozporu s přijatým kritériem výkonu. Dosažení příslušné pozice zpravidla předpokládalo legitimizaci hospodářským výkonem.

Ekonomický rozměr fungování agrárních elit, agrárního podnikání, je nesrovnatelný s ekonomickým rozměrem fungování velkopodnikání obchodního, průmyslového a finančního. Proto lze agrární elity na místní, regionální či národní úrovni jen obtížně komparovat s jinými typy elit a poměřovat jejich vliv velikostí majetku, resp. kapitálu. Platí, že i statkáři dosahovali v Československu na špičkové vlivové posty. Rozhodujícím kritériem pro zařazení do agrárních podnikatelských elit je pro nás úspěšné podnikání (fungování v ekonomice) rezultující v mimořádném podílu na ekonomické moci v prostředí, v němž vyvíjely svou ekonomickou aktivitu, vysokém společenském uznání (prestiži).

Předběžné teze řešení:

I. Revoluční změny let 1848/49 otevřely cestu rychlému rozvoji kapitalistických vztahů na venkově a konstituování moderních agrárních podnikatelských elit. Venkovské obyvatelstvo se stalo uvědomělou součástí české národní společnosti, jež si ovšem nutně podrželo svou specifikum. Jak připomíná František Kutnar: „*Sedláci již neobdělávají pouhou půdu, nýbrž vlast – a to je statek daleko vyšší a hodnotnější než bezejmenná a dějinami a prací generací nepoznamenaná země*“³⁸ Tím byla do budoucna určena role českého zemědělce v národní společnosti. Péče o půdu jako národní majetek se stala nezastupitelnou odpovědností českého venkova, jež vstoupila jako integrální část české selské mentality do vnímání stavovství a následně i do stanov a programů jeho institucionálních struktur. Špičky venkovské společnosti se ve druhé polovině 19. století přetvářely v sebevědomou sociální skupinu schopnou hospodářsky a politicky artikulovat své zájmy.

II. Rozvoj tržních vztahů prohluboval sociální diferenciaci české vesnické společnosti. Z ní se stále výrazněji vydělují ti, kteří nejlépe prosperují, ti, kteří dokázali zmoždit své polnosti, potahy, dobytek, mohli se vykázat plnou stodolou, tisíci zlatých v záložně (srv. Naši furianti) a také zaměstnávali početnější čeled. Rostoucí zámožnost s sebou přirozeně nesla nárůst společenské prestiže. Neformální autorita nacházející svůj výraz ve formování selského stavovství, distinkcí, způsobu života (sňatky, zvláštní místo v kostele, hostinci, na hřbitově) rezultovala v přejímání vůdčích rolí v organizaci společenského života, počínaje samosprávou zprvu na obecní a poté i na okresní či zemské úrovni, přes profesní zemědělský spolkový život až po první družstva. Ve vesnické společnosti se jednoznačně prosadil výkonový princip legitimizace elit. Druhou méně častou, nezřídka trnitou cestou rozvoje agrárních elit byl vstup úspěšných, kapitálově silnějších a ze sevření tradičního konzervativního selského uvažování se vymaňujících sedláků (akcentování technicko-technologické modernizace a odborného vzdělání) do průmyslových firem spojených s agrárním sektorem (např. cukrovarnictví).

III. Ve druhé polovině 19. století se proměnila mentalita úspěšného obyvatele českého venkova. Byl dokončen posun od mentality „poddanské“ k mentalitě novodobého svobodného sedláka. Prohlubuje se vazba ke „gruntu“, smyslem hospodářova snažení není jen jeho udržení a prosté zajištění obživy rodiny, ale i zvelebení statku, jenž má přejít na syna, jakož i zajištění přiměřené existence ostatního potomstva (např. studia dalších synů či zajištění věna dcerám, aby se mohly „rovnorodě“ vhodně provdat). Rozvolňují se patriarchální vztahy a zvětšuje se distance mezi úspěšným hospodářem, hospodyní a čeledí, jakož i ostatním zemědělským dělnictvem. Vytvářejí se nové sociální skupinové distinkce a vzorce chování

vyjádřené i změnou oslovení (přechod od sousede, sousedko, kmotře, kmotro na hospodáři, hospodyně, pane, paní). Narůstá kontrast mezi blahobytem „pantáty“ a materiálním zabezpečením zemědělského dělníka svázaného deputátem či nízkou mzdou. Mentalitní změny rezultují ve vyhraňování selského stavovství.

IV. Soustavný, v různých obdobích více či méně dynamický rozvoj venkovských agrárních elit dal základ formování nacionálně českých elit finančně průmyslových. Ačkoliv se tyto elity od elit agrárních odloučily, jednalo se o odlučování pozvolné a nikdy ne zcela naplněné. Obě skupiny se sobě navzájem na jedné straně vzdalovaly, na straně druhé byly trvale spojeny „národním zájmem“. Vzájemné zájmové prolínání nacionálně českých elit agrárních, průmyslových, obchodních a finančních mající platformu v národní emancipaci bylo současně komplementováno zájmovým vyhraňováním, jež se odvíjelo od specifických sociálně ekonomických rolí jednotlivých segmentů elit. To sebou neslo i prvky výrazně konkurenční. Zájmové vyhraňování tak vedlo k supranacionální (česko-německé) spolupráci v agrárním prostředí, markantní v době první Československé republiky. České agrární elity se zjevně právem nahlížely jako sloup národní společnosti, který umožnil její přežití do moderní doby, stál na počátku její emancipace a vzestupu, na němž se významně podílel až do naplnění státní svrchovanosti.

V. Na přelomu 19. a 20. století pokročil proces konstituování ekonomicko-zájmových struktur a formování stavovské mentality českého sedláka již tak daleko, že byly vytvořeny předpoklady pro konstituování centrálního reprezentativního subjektu selských zájmů politické povahy. Založení České agrární strany roku 1899 představuje nesporný vývojový mezník. Nástup nového ambiciózního a také omlazeného vedení spojeného se jménem Antonína Švehly rozšířil základnu českého politického agrarismu o další venkovské sociální vrstvy. Byl to právě Švehla, kdo přišel s mobilizačně integrujícím heslem: „Venkov jedna rodina“. Tato taktika spolu se zavedením všeobecného volebního práva v roce 1907 vytvořily nový prostor pro působení agrárních elit, které se akreditovaly i „ve velké politice“ na celorakouské úrovni.

VI. V konkurenci s ostatními politickými uskupeními (zejména mladočechy a katolicismem), která usilovala o zaktovení na českém venkově, se agrární hnutí ve vesnické společnosti etablovalo díky schopnosti formovat a aktivizovat vlivové sítě, jejichž páteř tvořila družstva reprezentovaná na prvním místě Ústřední jednotou hospodářských družstev.

Význam agrárního sektoru a jeho špiček v ekonomice, politice a národní společnosti podtrhla I. světová válka. Agrární elity omezené svým stavovstvím – do značné míry stále ještě mentálně zakotveným v 19. století – se staly rovnocenných partnerem tradičních městských stran a mohly přijmout rovnocennou a širokou účast na konstituování obnovené české (československé) státnosti a na formování jejího politického, ekonomického, sociálního i kulturního vývoje.

VII. Síla českého agrárního hnutí, jež sice operovalo tradiční úlohou selského stavu v národní společnosti, spočívala ve schopnosti integrovat atraktivitou svého politicko-hospodářského programu a mimořádnou váhou svých vlivových sítí větší část venkovského obyvatelstva. V centru jeho pozornosti stanul na počátku nosný projekt pozemkové reformy. V průmyslově agrárním Československu byla podpora hnutí do té míry významná, že postačovala na těsné vítězství ve volbách (s výjimkou let 1919-1920) a agrární elity se staly osou všech vládních koalic. Angažmá v orgánech zákonodárné a výkonné moci přinášelo posílení vlivových sítí, jejich vrůstání do státní správy a rezultovalo v markantní rozšíření agrární podnikatelské sféry na oblast průmyslu, zejména zbrojního a strojírenského, jakož i peněžnictví. Agrární elity angažované ve státní správě či průmyslovém sektoru se začaly vzdalovat profilu selské stavovské společnosti. Jejich špičky se „kapitalizovaly“, což vyvolávalo nesouhlas konzervativních tradicionalistů. Vzpomeňme slov připisovaných Rudolfovi Beranovi: „*k čemu vyšší vzdělání, za chvíli jim bude smrdět i koňská moč*“.³⁹ Část elit vzešlých z agrárního prostředí mentálně „opouštěla“ svůj stav. Přes trend sblížování špiček průmyslo-

vého a agrárního podnikání se majetková vzdálenost mezi nimi nezmenšovala, ale naopak spíše zvětšovala. Tato skutečnost neznamenala, co je pro vývoj státu a společnosti významné, snižování či stagnaci politického a mocenského vlivu agrárních elit, který naopak sílil.

VIII. Jako vůdčí element všech vládních koalic, počínaje rokem 1920, se agrární strana a její špičky podílely na formování státní hospodářské politiky a jejím ovlivňování hospodářského prostředí. V průběhu druhé poloviny 20. let zesílil politický a ekonomický vliv agrární strany natolik, že zvolna převážil při formování československé hospodářské politiky nad vlivem skupiny finančně přemyslové. Je otázkou, do jaké míry je tento proces procesem v evropském kontextu přirozeným. Je třeba se zamýšlet nad tím, jaké byly dopady toho, že průmyslový stát a jeho politiku zásadním způsobem spoluovlivňovaly elity agrární (management a elity vzešlé z agrárního prostředí). Platí Lacinova teze, že agrární elity na svoji roli nestačily, či nikoliv? Byly agrární elity zájmově stavovsky omezené a příliš mladé na to, aby dokázaly generovat teoreticky i prakticky zdatné, na krizové situace připravené odborníky? Nezbytná je i komparace elit agrárních s elitami průmyslovými, obchodními a bankovně finančními, která pomůže při hledání odpovědí na otázky, zda tyto elity vládly větším intelektuálním potenciálem a byly by schopné nabídnout efektivnější řešení. Tím je nastolen problém systematické strukturální analýzy tehdejších agrárních elit. Teprve po jejím provedení se bude možné kompetentněji vyjádřit. Náš předběžný soud zní, že agrární elity měly o poznání užší osobnostní základnu, přece jen empiricky a teoreticky méně vybavenou. Ne náhodou se stal v období agrárnícké mocensko-politické převahy vůdčí teoretickou osobností i koncepčním hospodářským manažerem státu Karel Engliš, jenž vyšel z prostředí národní demokracie. Nezdá se, že by antipodi agrárních elit a s nimi spojených hospodářských konceptů nabízeli řešení výrazně lepší a efektivnější. Sociálně demokratický koncept formulovaný Josefem Mackem nepředstavoval ve třicátých letech reálnou alternativu.

(Text je součástí řešení výzkumného záměru MSM 0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, jehož nositelem je FF UK v Praze.)

Poznámky:

- 1 Pripomeňme práce: Dušan Uhlíř, Republikánská strana venkovského a maloroľnického ľudu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu, Praha 1988; Vladimír V. Dostál, Agrární strana. Její rozmach a zánik, Brno 1998; Josef Harna, Agrární politické hnutí v českých zemích a na Slovensku, in: Pavel Marek a kolektiv, Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998, Olomouc 2000, s. 164–187; týž, Agrární strana v Republice československé a přístupy k realizaci jejího stavovského programu, in: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století, sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Studie Slovákckého muzea 5, Uherské Hradiště 2000, s. 37–46; Jaroslav Rokoský, Agrární strana, in: Jiří Malíř, Pavel Marek a kolektiv, Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, I. díl, Období 1861–1918, Brno 2005, s. 413–441; Josef Harna, Republikánská strana, in: Jiří Malíř, Pavel Marek a kolektiv, Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, I. díl, Období 1861–1918, Brno 2005, s. 553–591. Dále např. Vlastimil Vondruška, Osudy agrárního politického hnutí, Praha 1990; Jaroslav Halada, Vznik agrární strany, Historický obzor 10, 1992, s. 291–296; Bohumil Černý, Die Rolle der Agrarpartei in der tschechoslowakischen Wirtschaftspolitik zwischen den beiden Weltkriegen, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte 1, 1967, s. 172–199. Snahou o postižení tématu v českém dějepisectví je stať – Jaroslav Rokoský, Agrární strana v historiografické reflexi, in: Současný stav a perspektivy zkoumání politických stran na našem území, ed. Pavel Marek, Rosice u Brna 1999, s. 80–88. Z prací autorů ze SRN a USA srv.: Hans Lemberg, Die agrarischen Parteien in der böhmischen Ländern und in der Tschechoslowakischen Republik, in: Europäische Bauernparteien im 20. Jahrhundert. Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte, Bd. 29, Stuttgart – New York 1977, s. 323–358; Peter Heumos, Agrarische Interessen und nationale Politik in Böhmen 1838–1889. Sozial-ökonomische und organisatorische Entstehungsbedingungen der tschechischen Bauernbewegung. Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, Bd. XI, Wiesbaden 1979; Mary Hrabik Samal, The Czechoslovak Republican Party of Smallholders and Farmers, 1918–1988, Diss, Pennsylvania 1973; Andrew Paul Kubricht, The Czech Agrarian Party, 1899–1914: A Study of National and Economic Agitation in the Habsburg Monarchy, Diss, Ohio 1974.

- 2 V nedávné době: Jaroslav Pátek, *Racionalizace zemědělské výroby mechanizací v českých zemích v první polovině 20. století*. Prameny historie zemědělství a lesnictví 10, Praha 1971; týž, *České zemědělství v období imperialismu*, Praha 1975; Vlastislav Lacina, *Krise československého zemědělství 1928–1934*, Praha 1974; týž, *Zadlužení československého zemědělství 1918–1938*, Praha 1978; týž, *Hospodářství českých zemí 1880–1914*, Praha 1990. V současnosti: Antonín Kubačák, *Dějiny zemědělství v českých zemích*, I. díl (od 10. století do roku 1900), Praha 1994; II. díl (1900–1989), Praha 1995; Jaroslav Pátek, *Zemědělství in: Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*, Red. Eduard Kubů–Jaroslav Pátek, Praha 2000, s. 57–85; Antonín Kubačák, *Vývoj zemědělství*, in: *Dějiny hospodářství českých zemí od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, vyd. Ivan Jakubec – Zdeněk Jindra, Praha 2006, s. 95–153. K historiografii dějin zemědělství 19. a 20. století srv. Jiří Šouša, *Ke zpracování zemědělských dějin let 1848–1918*, in: *Vědecké práce Národního zemědělského muzea 30*, 1993, s. 183–196 a Vlastislav Lacina, *Zpracování dějin zemědělství v meziválečném období*, in: *Vědecké práce Národního zemědělského muzea 30*, 1993, s. 197–201. K vyšší efektivitě zemědělského podnikání agrární selské elity ve srovnání se šlechtickým velkostatkem před I. světovou válkou viz Josef Krivka, *Výnosy hlavních zemědělských plodin v Čechách v letech 1870–1913*, *Prameny a studie 32*, Praha 1989; týž, *Hospodaření českého sedláka ze středních Čech ve 2. polovině 19. století*, Praha 1994, s. 51–84.
- 3 Jiří Novotný–Jiří Šouša, *K finanční emancipaci zemědělského podnikání a českého agrárního hnutí (Geneze a počátky Agrární banky do I. světové války)*, in: *Hospodářské dějiny/ Economic History 22*, 1999, s. 107–148; týž, *Agrární banka v době I. světové války*, *Sborník k dějinám 19. a 20. století 13*, Praha 1993, s. 63–91; týž, *Úloha Agrární banky v českém agrárním hnutí a při financování Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu (1918–1938)*, in: *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*, ed. Jiří Šouša–Daniel E. Miller–Mary Hrabik Samal, Praha 2001, s. 243–257.
- 4 Milan Otáhal, *Zápas o pozemkovou reformu v ČSR*, Praha 1963; Jan Rychlík, *Pozemková reforma z let 1919–1935 a změny v pozemkové držbě za druhé světové války*, *ČČH 37*, 1989, s. 187–207; Vlastislav Lacina–Lubomír Slezák, *Státní hospodářská politika v ekonomickém vývoji první ČSR*, Praha 1994; *Československá pozemková reforma 1919 a její mezinárodní souvislosti: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21.–22. dubna 1994*, Uherské Hradiště 1994; Jana Pšeničková, *Zbytkové statky v Čechách 1919–1948*, Praha 1998.
- 5 Milan Hlavačka, *Zlatý věk české samosprávy: samospráva a její vliv na hospodářský, sociální a intelektuální rozvoj Čech 1862–1913*, Praha 2006.
- 6 Jiří Novotný – Jiří Šouša, *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911–1938 (1948)*, Praha 1996; Zdeněk Jindra–Jiří Novotný–Jiří Šouša, *Historiografie českého bankovníctví*, in: *AUC Phil. et Hist 5*, *Studia historica XLVII*, 2000, s. 22. Srv. *Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám*, *Studie Slováckého muzea 7*, Uherské Hradiště 2002.
- 7 V. Lacina, *Velká hospodářská krize 1929–1934*, Praha 1978, s. 153–156, 171.
- 8 Otakar Odložilík, *Alfonso Štátný na prahu veřejné činnosti*, in: *Časopis pro dějiny venkova 18*, 1931, s. 89–100; V. Kabeš, *Počátky veřejné činnosti Alfonse Štátného*, in: *Časopis pro dějiny venkova 21*, 1934, s. 120–129; František Kutnar, *Agrární myšlenka a program Alfonse Štátného*, *ČDV 23*, 1936, s. 73–81; Hugo Traub (ed.), *Ze života Alfonse Štátného: Vydání jeho korespondence s Ed. Grégrem*, Praha – Brno 1928.
- 9 V. Chundela, *Stanislav Kubr. Zakladatel české strany agrární, sedlák a politik*, Praha 1933.
- 10 Josef Hanzal, Antonín Švehla. *K 120. výročí narození a 60. výročí úmrtí*, Praha 1993; Vladimír Dostál, Antonín Švehla: *Profil československého státníka*, New York 1989; Daniel E. Miller, Antonín Švehla – *mistr politických kompromisů*, Praha 2001; Marie Zdenková, Antonín Švehla a Hostivař, Praha 2003. *Ze starších prací* srv. O. Frankenberger–J. O. Kubíček, Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární, Praha 1931.
- 11 Miloš Charbuský, František Udržal – agrární politik, in: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*, sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. *Studie Slováckého muzea 5/2000*, Uherské Hradiště 2000, s. 204–214; týž, František Udržal – *žák, student a předseda agrárních akademiků*, in: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnovaný památce Samuela Cambela*, *Studie Slováckého muzea 9*, Uherské Hradiště 2004, s. 343–250.
- 12 Jaroslav Rokoský, Rudolf Beran a jeho doba, *Diss FF UK Praha 2004*.
- 13 František Sobek, František Skopalík (1822–1891), Brno 1948; Antonín Kubačák, František Skopalík – *život, dílo a odkaz: průkopník pozemkových úprav*, Praha 1997.
- 14 Josef V. Šimák, *Dopisování Jana Krouského a jeho přátel*, Praha 1933.
- 15 Josef Nožička, Jan Antonín Nožička, apoštol hospodářského pokroku a národní svornosti, Praha 1939. Srv. též Jiří Šouša, *Dvě generace představitelů agrárního hnutí – Jan Antonín a Adolf Prokúpkové*, in: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*, sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. *Studie Slováckého muzea 5/2000*, Uherské Hradiště 2000, s. 180–192.
- 16 Josef Krivka, *Hospodaření českého sedláka ze středních Čech ve 2. polovině 19. století*, Praha 1994.

- 17 Petr Cajthaml, Kuneš Sonntág 1878–1931 (Novinář, politik a bankér), dipl. práce FF UK Praha 1998. Ze starších prací srv. Památce Kuneše Sonntága. Soubor příspěvků jeho přátel a spolupracovníků, ed. Edvard Reich, Praha 1932.
- 18 Vladimír Kristen, Ústřední jednota hospodářských družstev a její úloha v agrárním hnutí, in: K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, ed. Jiří Šouša–Daniel E. Miller–Mary Hrabik Samal, Praha 2001, s. 223–236; týž, Ústřední jednota hospodářských družstev a domácká výroba, Český lid 79, 1992, s. 343–353; týž, Ing. Ferdinand Klindera, JUDr. Otakar Kádner a jejich úloha ve školství československého družstevního hnutí, in: Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnované památce Samuela Cambela, Studie Slovákého muzea 9, Uherské Hradiště 2004, s. 343–350; týž, Vliv sociálního prostředí Československa a rodové tradice na formování osobnosti Ing. Ferdinanda Klindery, in: Sborník Archivní prameny Kolínska, Kolín 2003, s. 13–40; Jiří Novotný – Jiří Šouša, Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911–1938 (1948). Praha 1996; Jiří Šouša, Dvě generace představitelů agrárního hnutí – Jan Antonín a Adolf Prokúpkové, in: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století, sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. Studie Slovákého muzea 5/2000, Uherské Hradiště 2000, s. 184–192.
- 19 František Sitenký, Hospodářský slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie veškerého hospodářství polního, zahradního i lesního, jakož i průmyslu hospodářského, Díl I – IV, Praha 1914–1925.
- 20 Zemědělství buditelé. Sbírká životopisů mužů o zemědělství zasloužilých. Red. M. Michálek, Praha 1937.
- 21 Václav Davídek, Staré usedlé rody v Čechách. Posloupnost hospodářů ve stovdacetosmi usedlostech. Praha 1941. Srv. Síla rodu a půdy, in: Národní Politika, roč. 58 z 15. 12. 1940.
- 22 Ladislav Skala, Významné osobnosti českého zemědělství, Praha 1992; týž, Malý slovník biografí, 1–6, Praha 1988–1991.
- 23 Biografický slovník českých zemí, vyd. Pavla Vošahlíková a kolektiv, Praha 2003–2006.
- 24 Jana Macháčová–Jiří Matějček, Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781–1914, Opava 2002, s. 255–266.
- 25 Venkov, roč. XXVII, 1932, z 6. 11. 1932 – Z deníku J. A. Prokúпка, Dokončení. Srv. Pavel Pospěch, Založení agrární strany na Moravě, in: Časopis Matice moravské 100, 1981, s. 255–271.
- 26 Požadavek technicko-technologické modernizace zemědělství dokumentuje vývoj ZR/Č, zemědělských škol, spolků a družstev. Jiří Šouša, K vývoji českého zemědělství na rozhraní 19. a 20. století. Česká zemědělská rada 1873–1914, Praha 1986; týž, Zemědělská správa a některá východiska vzestupu agrární strany v Čechách 1914–1918, AUC Phil. et Hist. 4–5. Z pomocných věd historických VI–VII, Praha 1987, s. 81–120; týž, Snahy o povinné veřejnoprávní organizace zemědělců v Čechách v letech 1848–1938, in: Vědecké práce Zemědělského muzea 26, 1986, s. 155–183. Ze starších prací Josef Görner, Česká zemědělská rada, SAP VII, 1957, s. 186–212; týž, Zemědělská samospráva, SAP IX, 1959, s. 69–105.
- 27 To konstatuje i Barbara Wasner v jejím rozsáhlém pokusu o systematizaci, vývoj pojmu a bádání s názvem: Eliten in Europa. Einführung in Theorien, Konzepten und Befunde. Wiesbaden 2004, s. 18.
- 28 Politické elity v Československu 1918–1948. Uspořádali Ivana Koutská a František Svátek, Praha 1994, zvláště srv. studii Františka Svátka, Politické elity v historiografii a politologii: náčrt problematiky ideologie – slova – pojmu elity, s. 33–64; Proměny elit v moderní době. Sborník k narozeninám docenta Roberta Saka, Milena Lenderová–Zdeněk Bezcny–Jiří Kubeš (edd.), České Budějovice 2003, zejména stať: Zdeněk Bezcny–Milena Lenderová, Několik poznámek k proměnám elit v Čechách, s. 17–42.
- 29 František Svátek, K dějinám sociálních elit první Československé republiky, in: Politické a sociální elity, studijní materiály kurzů univerzitních extenzí z oboru historie, Praha 2003, s. 31–65.
- 30 Milan Myška, Rytíři průmyslové revoluce, Ostrava 1997.
- 31 Týž, Sociální skupina podnikatelstva jako předmět historického výzkumu, in: Podnikatelstvo jako předmět historického výzkumu, Ostrava 1994, s. 8–19.
- 32 František Kolář a kolektiv, Politická elita meziválečného Československa 1918–1938. Kdo byl kdo, Praha 1998; Jana Geršlová–Milan Sekanina, Lexikon našich hospodářských dějin, Praha 2003; Biografický slovník českých zemí, vyd. Pavla Vošahlíková a kol., Praha 2003–2005.
- 33 Milan Myška, K otázce metodiky „kolektivní biografie“ při studiu dějin podnikatelstva, in: Podnikatelstvo jako předmět historického výzkumu, Ostrava 1994, s. 161–167.
- 34 Milan Myška a kol., Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, Ostrava 2003.
- 35 Gernot Stimmer, Eliten in Österreich 1848–1970, Wien–Köln–Graz 1997.
- 36 Tamtéž, s. 16–52.
- 37 Výzkumný záměr Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, subprojekt – Hospodářské elity v českých zemích 1848–1948.
- 38 František Kutnar, Cesta selského lidu ke svobodě, Praha 1948, s. 95. Srv. týž, Die agrarische Ideologie in der Tschechoslowakei, in: Slavische Rundschau 8, 1936, s. 141–152.
- 39 Srv. Jaroslav Moravec, Vzpomínky na Adolfa Prokúпка, Kutná Hora 1935. Zpráva o činnosti Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Republice československé 1929–1932, Praha 1932.

Entrepreneurial and Managerial Elites of the Czech Agrarian Movement in the Era of Austro-Hungarian Empire Decline and during the Czechoslovak Republic (Thoughts on Possibilities of Deepening and Innovation of Research Methods)

Abstract

The presented methodological study sums up and analyzes the existing historiography dedicated to the problematic of the Czech-nationality agrarian elites in the field of enterprise in the late 19th and first half of the 20th centuries. It reminds that agrarian enterprise represents a topic that has not yet been dealt with quite systematically, and it demarcates tasks of future scientific research projects, most prominently of the project related to entrepreneurial elites solved at the Economic and Social History Institute of the Faculty of Arts at the Charles' University in Prague.

The successful solution assumes a good definition of the notion of agrarian and managerial elites, both in accordance with the modern trends of social history and sociology as well as with the development of rural society and agrarian sector of modern era Central European economy. The authors conceive agrarian elites as a broadly defined group, including not only entrepreneurs in agricultural production but also in the adjacent and connected fields. Also included are the persons holding positions with important influence over the agrarian enterprise environment. A principle that appears to be of substantial importance is the performance principle of elite legitimization described by Gernot Stimmer in his monograph on elites in Austria.

Based upon the conditions in the Czech Lands and most importantly of the Czech national society, the authors point out the following characteristic features of the "non-aristocratic" entrepreneurial-managerial agrarian elites: the ownership of a land estate/farm, institutional anchor (local government, unions, cooperatives and political movements), a position in the agrarian political and entrepreneurial network of influence, engagement in a professional-political movement, a professional farmer/landowner mentality, and following the formation of the Czechoslovak Republic, also marked contacts with the government power. The above mentioned features are understood as a complex and there is no need for each individual case to display all of these features (subject to change with time), but undoubtedly, most of them would apply.

By way of conclusion, the authors offer preliminary points on constituting of the modern agrarian entrepreneurial elites based on the development of capitalist relations in the countryside and their place within the Czech national society during the phase of transition towards forming of an independent national state. These points are followed by connected thoughts on the change of the elites in character, their distinctions and roles in the development process of the Czechoslovak state in the areas of politics, social life and culture.

REFERÁTY

Specifika bulharského agrárního zákonodárství od osvobození z turecké nadvlády do konce 19. století (1878–1900)

STEFAN STEFANOV

Jednou ze základních činností bulharského státu po osvobození od turecké nadvlády v roce 1878 bylo zavedení nového pořádku v oblasti vlastnictví a využití zemědělské půdy, jehož cílem bylo zajištění adekvátních podmínek pro rozvoj hlavního zdroje obživy bulharského obyvatelstva v této době – zemědělské činnosti. Je zřejmé, že k tomu mohlo dojít pouze za předpokladu stabilního zákonodárství a jeho důsledné aplikace. Bulharský stát, jenž si byl vědom této skutečnosti již v úvodních fázích svého obrození po pěti stech letech turecké nadvlády, vydal v oblasti zemědělství celou řadu zákonných normativních aktů.

1. Z dějin Bulharska je známé, že v době turecké nadvlády docházelo k masovému osídlování bulharských zemí tureckými kmeny, přičemž poslední velké invaze tohoto druhu je možno datovat po roce 1792 a po roce 1830. V té době se v Bulharsku usídlovaly početné skupiny Tatarů z Krymu, zatímco z Kubáně přicházeli současně Čerkesové. O velkém rozsahu těchto posledních migrací jasně svědčí skutečnost, že z obyvatelstva současného Turecka je 7 % populace potomky krymských Tatarů a 11 % potomky Čerkesů a jiných kavkazských národů. Poté co tyto národy přišly do Bulharska, získávaly od osmanských porobitelů místního obyvatelstva odvěkou bulharskou půdu s odůvodněním, že mají velké zkušenosti se zemědělstvím. Tyto okolnosti vyvolaly i jednu z prvních obav nové vlády v Bulharsku zejména v tom smyslu, aby nevznikl chaos při využití jejich půdy poté, co odejdou ze země. Koncem roku 1880 podepsal bulharský kníže Alexandr I. nařízení č. 737, kterým byl sankcionován zákon o čerkeské a tatarské půdě, schválený bulharským Národním shromážděním. Toto nařízení podepsal rovněž ministr financí P. Karavelov. Jednalo se o navrácení půdy, jež byla osmanskými úřady odebrána buď bez náhrady nebo za náhradu z rámce soukromé půdy obyvatelstva, pastvišť obcí (*obštin*) nebo státní půdy a jež byla postoupena k užívání přicházejícím Tatarům a Čerkesům. Po jejich vysídlení z Bulharského knížectví zůstala tato půda neosídlená, a proto byla navracena jejím předchozím vlastníkům se závazkem, aby jim bylo navraceno do vlastnictví vše, co jim bylo odebráno a dáno za náhradu otomanskou vládou. Nová vláda si navíc vyhradila právo disponovat odebranou půdou ve prospěch Čerkesů a Tatarů, jež byla navracena obcím (*obštinám*) na základě tohoto zákona, a dávat ji jiným potřebným obcím a osobám, pokud dospěje k názoru, že daná obec ji nepotřebuje.

2. S cílem uvést ve známost a určit výměry a rozsah státních pastvin a jiné státní půdy byl v lednu 1885 IV. pravidelným Národním shromážděním přijat zvláštní zákon o vymezení státních pastvin, jímž se zaváděl pořádek do jejich užívání obcemi (*obštinami*) a soukromými osobami. Za tímto účelem byla ve všech okresech podle nařízení ministerstva financí vytvořena kompetentní komise, již tvořili smírčí soudce, okresní náčelník, finanční tajemník a dva členové oblastní rady. Tato komise určovala na základě svědectví soudních znalců, jaká půda se dostane do kategorie státních pozemků.

3. V roce 1885 byl vypracován a přijat zákon o hospodářské půdě a o půdě statků (*čiftliků*), který byl velmi důležitý pro další rozvoj zemědělství v novém Bulharsku. Zákon nejprve takovouto půdu vymezoval. Jako „hospodářská“ byla vymezena ta půda, na níž obyvatelstvo žilo a hospodařilo a ze které odvádělo naturální nebo peněžní daně. „Hospodáři“ nebo statkáři na této půdě byli jejími uživateli a byli zavázáni ji sami či se svými rodinami obhospodařovat, neměli však právo pronajímat ji dalším zemědělcům nebo jiným nájemcům. Velkostatkářská („čiftliková“) půda byla naproti tomu ta, jejíž vlastníci měli právo

ji pronajímat za naturálie nebo za peníze komu chtěli. Oba druhy půdy byly původně ve vlastnictví statkářů, avšak obhospodařovány byly obyvatelstvem, jež nemělo vlastní půdu, nebo jí mělo jen velmi málo.¹

Podle uvedeného zákona se každý obyvatel, jenž obhospodařoval nejméně deset let před jeho vydáním v roce 1880 tutéž půdu, stával jejím vlastníkem. Pokud půdu obhospodařovalo několik zemědělců jeden po druhém, právo na vlastnictví získal jen ten z nich, jenž na ní pracoval jako poslední nebo nejdříve po rusko-turecké osvobozené válce roku 1878. Pokud daný člověk pracoval na tomtéž statku (čiflíku), avšak na různé půdě s přestávkami i několika let, pak neměl nárok získat ji do vlastnictví. Jestliže však daný člověk pracoval na různé půdě nebo na půdě v rámci různých čiflíků téhož statkáře po dobu alespoň deseti let před rokem 1880 a neměl dostatek vlastní půdy, pak získával právo na vlastnictví půdy o takové výměře, jež byla nezbytně nutná pro obživu jeho rodiny. Zákon určoval i výměru půdy, jež byla potřebná k obživě rodiny s ohledem na její velikost a strukturu, stejně jako i strop, jenž nemohl být překročen nabytím vlastnictví půdy.

Jako horní hranice pro vlastnictví rodiny byla určena „pole o rozloze 8–15 djulumů (dekarů)² na osobu (muže, ženu) a louky o rozloze 2–6 djulumů na rodinu.“ V každém případě celková rozloha půdy nesměla přesáhnout 100 djulumů.

Pokud byl námezdní dělník, svobodný mládenec nebo společník statkáře, jenž sám obhospodařoval svoji půdu nepřesahující 100 mír rozlohy³ (dekarů), pak tento námezdní dělník nebo společník neměl právo požadovat část z pozemků čiflíku.

Domy, v nichž žili lidé, kteří získali půdu, zůstávaly jejich majetkem, pokud již neměli své.

Do společného užívání všem, kdož nabyli vlastnictví půdy, byly dány také státní polnosti, jakými byly hospodářské a statkářské pastviny a lesy.

Velmi důležité je vědět, že k zabavení půdy, jež byla k dispozici po bývalých statkářích, a k jejímu přidělování obyvatelům, kteří na ní pracovali dostatečně dlouho, nedocházelo bez rozmyslu a bez náhrady. Za tímto účelem byla na základě tohoto zákona založena ministerskou radou zvláštní „Komise pro uspořádání hospodářské a statkářské půdy“, která se zabývala kromě práv obyvatelstva na jím obhospodařovanou půdu také určením výše odměn, jež bylo nutno vyplatit za jejich zabavenou půdu. Za hospodářskou půdu, společně s lesy a pastvinami se odměna určovala na základě daní (*kesim*), odváděných v době turecké nadvlády, nebo na základě čistého ročního příjmu z této půdy, jenž byl vynásoben číslem 7 nebo 8 podle kvality místa, na němž se nacházela konkrétní půda. Jestliže byla tato daň vyplácena v naturáliích, přepočítávala se na peníze podle tržních cen. Pro statkářskou (čiflíkovou) půdu byla odměna určena podle čistého ročního příjmu, znásobeným číslem 7 nebo 8, nebo podle průměrné ceny půdy v djulumech. V žádném případě však nebylo přípustné, aby uvedená odměna přesahovala o více než 15 % odměnu za hospodářskou půdu.

Kromě určení výše odměn byla komise pro uspořádání hospodářské a statkářské půdy pověřena také jejím odhadem, jenž byl konečný a nepodléhal odvolání. Přes tato rozsáhlá práva byla komise předem nucena vyzvat obě strany k dohodě, která – pokud by k ní došlo – pro ně bude závazná a bude schválena samotnou komisí. Odměna vyměřená touto komisí byla vyplácena statkářům pouze v případě, že se jim podařilo „nejnepochybnějším způsobem“ prokázat jejich práva na danou půdu. Půda, na níž byly vzneseny neodůvodněné nároky nebo u níž byly předloženy falešné dokumenty o vlastnictví, zůstávala i nadále ve správě vlády a byla rozdělována nemajetnému obyvatelstvu na základě zákonem stanovené úhrady.

Důležitým momentem státní politiky v této otázce byla péče vlády o pomoc obyvatelstvu, jež nabylo půdu. Za tímto účelem byla na vyplacení přidělené půdy obyvatelstvu poskytována finanční pomoc, jejíž výši stanovila komise. Tyto půjčky vyplácela knížecí vláda v podobě půjček z rozpočtu ve prospěch obyvatelstva a jejich výše dosahovala 800 000 leva. Samozřejmě, že k výplatě docházelo na základě podpisu zvláštního dokumentu každého příjemce státních

prostředků, jímž se zavazoval vrátit vládě získaný obnos do deseti let společně s jeho úrokem ve výši 6 %. V tomtéž dokumentu byly stanoveny také sankce v tom smyslu, že pokud člověk nesplatí svůj dluh v určené lhůtě, ztrácí právo na půdu a vláda mu ji může celou nebo její část odebrat, pokud to uzná za nezbytné, a prodat jinému zemědělci. Člověk, který dostal půdu, se stal jejím vlastníkem teprve tehdy, až ji celou splatil, přičemž do té doby ji nemohl prodávat bez souhlasu vlády. Ve snaze dokončit výplatu odkoupené hospodářské a statkářské půdy, přijalo později Národní shromáždění zvláštní zákon a statut (roku 1896).

4. Téměř 14 let po osvobození Bulharska nepřestávala bulharská státní administrativa pracovat s tureckými dokumenty o právu na vlastnictví nemovitostí, včetně půdy. Teprve počátkem roku 1892 přijalo Národní shromáždění zákon o záměně tureckých dokumentů o vlastnickém právu výpisy z knih pozemkového majetku, jenž ihned vešel v platnost. Tento zákon ukládal všem vlastníkům nemovitostí s tureckými dokumenty o vlastnictví ve lhůtě 5 let je zaměnit bulharskými výpisy z knih pozemkového majetku, vydanými bulharskými notáři a smírčími soudy, jež mohou vykonávat notářskou činnost. Schválena byla i klauzule, týkající se těch vlastníků nemovitostí, jež nemají žádné dokumenty o vlastnictví, včetně těch, jímž byla přidělena půda na základě předchozích zákonů schválených po osvobození. Vlastníci těchto polností získávali výpisy z knih pozemkového majetku o vlastnictví na základě předložených osvědčení obecního katastrálního úřadu, v jehož rámci se půda nacházela. Osvědčení byla vydávána starostou na základě protokolárního usnesení, podepsaného členy obecní samosprávy. V zákoně byly předpokládány i pokuty ve výši 5 % hodnoty majetku v případě, že po uplynutí pětileté lhůty si vlastníci neopatřili výpisy z knih pozemkového majetku a nadále pro uplatnění svých nároků na vlastnictví předkládali turecké dokumenty. Výměna tureckých dokumentů za výpisy z knih pozemkového majetku o vlastnictví byla prováděna za poplatek vybíraný notářem. Poplatek progresivně a proporcionálně narůstal s ohledem na hodnotu majetku.

5. Jako velmi důležitý pro budoucí rozvoj a upevnění mladého bulharského státu a jeho zemědělství je možno považovat zákon o pozemkové dani, přijatý VIII. pravidelným Národním shromážděním. V souladu s tímto zákonem podléhaly pozemkové dani všechny nekryté nemovitosti, jimiž jsou pole, louky, vinice, zahrady, melounová pole, rybníky, rýžová políčka, orná půda, pastviny, blata, lesy, močály, křoviska, prázdná prostranství apod. Od pozemkové daně byly osvobozeny státní polnosti, majetek škol, nemocnic a všech dobročinných organizací okresů (*okolie*), obcí (*obštin*) a klášterů, veřejných zahrad, parků, dále půda, jež byla určena k zalesnění v rámci obcí, obecní pastviny, louky a blata, společně s místy, jež tvořily součást kostelů a džamií atp., majetek Rilského kláštera a pozemky, na nichž jsou vystavěny dvory a zahrady v případě, že jsou menší než 3 dekar, neboť právě posledně jmenované podléhaly dani z budov.

Celková suma pozemkové daně státu byla určována ministerstvem financí a byla rozvržena mezi všechny okresy (*okolie*) zvláštní komisí na pět let podle průměrného výnosu půdy za poslední čtyři roky, jenž byl vypočítán na základě průměrných obchodních cen zemědělské produkce, počtu dekarů vinic a průměrného výnosu z jednoho dekaru, užitkovosti lesů a dalších podobných ukazatelů, určujících výrobní a finanční možnosti jednotlivých obcí (*obštin*). Pozemková daň určená pro každou obec byla rozvržena mezi města a obce daného okresu zvláštní okresní komisí. Každé město a obec vybíraly svou komisí, jež na veřejných zasedáních určovala pozemkovou daň mezi daňové plátce daného města či obce.

Pozemková daň byla hrazena třikrát ročně – koncem dubna, koncem října a do konce prosince téhož roku. Byly rovněž stanoveny postihy úředních osob, jež napomáhaly k poškození určitého města, obce či daňového plátce, dále postihy za podání neopodstatněné stížnosti jednotlivých měst a obcí proti konkrétní komisí a za utajování půdy podléhající zdanění daňovými poplatníky. Stanoveno bylo rovněž snížení výše uložené daně úměrně utrpeným škodám při bouřích, požárech, krupobití, povodních a nemocích, jež částečně nebo celkově zničily produkci půdy daňového plátce. Ke kompenzacím za tyto daňové úlevy byl v rámci

státního rozpočtu vytvořen Umořovací fond. Jeho výše byla určována na základě průměru výše úlev za posledních deset let, k nimž došlo ze zmiňovaných důvodů.

Zvláštní pozornost si zaslouží demokratický způsob sestavování jednotlivých komisí, v nichž v souladu s požadavky zákonů byli závazně také představitelé daňových poplatníků. Jako příklad můžeme zmínit složení Ústřední komise, která byla jmenována Nejvyšším výnosem knížete. Ústřední komise byla složena z deseti členů, z nichž pět bylo státních úředníků a zbývajících pět soudních znalců, které jmenovala sdružení zemědělských výrobců, vinařů a obchodníků obilím. V okresních komisích byl kromě okresního náčelníka, jednoho úředníka finanční administrativy, lesního inspektora a výběrčího daní také jeden zástupce všech obcí daného okresu. Ve venkovských i městských komisích byl kromě starosty nebo jeho zástupce a obecních radních také jeden představitel na každých 10 zemědělských hospodářství pro venkovské oblasti a na každých 25 zemědělských hospodářství pro města. V těchto komisích měli stejná práva na zastoupení i ti obyvatelé jiných měst a obcí, kteří vlastnili v daném městě či obci majetek podléhající pozemkové dani.

6. IX. pravidelné Národní shromáždění v roce 1897 schválilo zvláštní zákon o projednání sporů o pastviny a lesní rezervace mezi obcemi a okresy, kterým byly uvedeny spory o tato území na zákonný administrativně-soudní základ. V zákoně byly určeny orgány (komise) obecní, okresní a krajské úrovně, jež byly zplnomocněny řešit tyto spory, stejně tak byly určeny i jejich práva a povinnosti. Jako „pastviny“ byla vymezena ta půda, jež byla určena pro pastvu dobytka z dané obce, zatímco „lesní rezervace“ byla chápána jako území s lesním porostem.

7. V roce 1899 X. pravidelné Národní shromáždění Bulharského knížectví schválilo velmi důležitý zákon, který je znám jako zákon o vzorových zemědělských hospodářstvích. Ve smyslu tohoto zákona byla pod pojmem „vzorová zemědělská hospodářství“ chápána ta hospodářství, jež byla státem zakládána v obcích, aby sloužila jako příklad místním zemědělcům. Bylo stanoveno, že tehdejší ministerstvo obchodu a zemědělství v průběhu tří let založí 22 takových hospodářství, tj. po jednom v každém kraji. Náklady spjaté s jejich vznikem byly každoročně předpokládány státním rozpočtem, přičemž obec, jež byla pro tento účel vybrána (přednost měly obce bližší centru kraje a s větším počtem obyvatel), musela dát k dispozici v rámci dané obce nebo v jejím blízkém okolí dvůr o rozloze 3 dekarů pro bydlení a 100–300 dekarů obhospodařované půdy (polí).

Řízením těchto hospodářství byly pověřeny osoby, které samy vedly zemědělská hospodářství a které, což bylo nejdůležitější – představovaly přirozenou záruku poctivosti a schopnosti (profesionalismu). Pokud byl kandidát na ředitele hospodářství cizinec, bylo požadováno, aby podepsal smlouvu minimálně na pět let s tím, že byla dávana přednost Slovanům, kteří byli schopni se v relativně krátké době naučit bulharsky. Na místa dělníků, pracujících na těchto hospodářstvích, byli přijímáni mladí zemědělci s tím, že přednost měli ti, kteří již vykonali základní vojenskou službu. S těmito zemědělci, jichž mělo být minimálně 20 pro každé hospodářství, se pak podepisovala smlouva na jeden rok s možným předpokladem jejího prodloužení ještě o jeden rok pro ty nejpoctivější a nejlepší. V žádném případě však nebyla smlouva delší než dva roky. Zemědělci měli právo žít v rámci hospodářství a živit se v něm, nedostávali však žádnou výplatu. Jen ti, kteří se ukázali jako poctiví a horliví v práci a dobře vykonávali své řemeslo, mohli dostat na konci roku při odchodu z hospodářství odměnu 50–100 leva.

Vzorná zemědělská hospodářství pracovala na základě zvláštních programů, vypracovaných ministerstvem obchodu a zemědělství, a byla tak zřejmým příkladem zdokonaleného zemědělství místním zemědělci. Tato hospodářství obhospodařovala polnosti o malých výměrách, zato však dokonalým způsobem a s nejlepším zemědělským vybavením. Toto vybavení muselo být takové, „jaké si může dopřát každý průměrný zemědělec v Bulharsku“, což bylo nejdůležitější. Pěstovány byly všechny zemědělské plodiny, jimž se mohlo v Bulharsku dařit a které měly obchodní hodnotu. Pokud se chovalo v těchto hospodářstvích domácí

zvířectvo, bylo to vždy pouze v malém počtu (jen na ukázkou). Instrukce vyžadovaly, aby bylo nejlepších plemen, jež jsou adaptována na bulharské podmínky. Zvířectvo mělo být chováno v prostých, avšak hygienických prostorách, jež může vybudovat každý zemědělec. Farma si měla zachovat takový rozměr, aby zvířata mohla být vykrmována pouze trávou a senem daného hospodářství a aby tak nemusela přecházet na obecní pastviny. Kromě společného programu předpokládalo ministerstvo, že v každém vzorovém zemědělském hospodářství budou alespoň ukázkově zastoupena následující zemědělská a průmyslová odvětví: pěstování vinné révy, vinařství, ovocnářství, mlékárenství, včelařství, chov pachtva, výroba hedvábí, chov ryb, košíkářství.

V zimních měsících, kdy byla práce na polích omezena, se sloužící zemědělci vzdělávali ve čtení, psaní a počítání. Dále se také učili montovat a opravovat na tehdejší dobu moderní zemědělské vybavení a v neposlední řadě se seznamovali s významem přirozených i umělých hnojiv.

Roční výrobní a finanční výsledky každého vzorového zemědělského hospodářství byly každý rok uveřejněny v Úředním listu a v místních tiskových orgánech, aby se obyvatelstvo mohlo pravidelně seznamovat s jejich úspěchy a aby bylo zřejmé, jak byly využívány peníze z jeho daní, jež odvedlo do společného státního rozpočtu.

Především tedy v souvislosti s těmito základními zákony v oblasti agrárního sektoru, jež byly vypracovány a schváleny v období od osvobození do konce 20. století, položil mladý svobodný bulharský stát administrativně-právní základ pro své budoucí zemědělství.

(Z bulharštiny přeložil Miroslav Kouba)

Poznámky:

- 1 Rozdíl mezi hospodářskou a statkářskou (čiftlickou) půdou byl dán právním systémem osmanské říše a přetrvávajícími zbytky jejího specifického feudálního systému. Smyslem zákona bylo učinit z rolníků-dědičných nájemců na půdě statkářů (zpravidla muslimů) svobodné rolníky a plnoprávné vlastníky.
[pozn. red.]
- 2 1 djuljum = 1 600 m²; dekar = 10 arů, tj. 1 ha = 10 dekarů.
- 3 1 uvrat = 919 m²

The Specifics of the Bulgarian Agrarian Legislation from the Liberation of the Turkish Dominion in the Late 19th Century (1878–1900)

Abstract

After Bulgaria had been liberated from the Turkish dominion in 1878, one of the main concerns of the Bulgarian state was to establish a new order in the area of ownership and utilization of agricultural land. In the late 1880, the Bulgarian Prince Alexander I. signed the Regulation No. 737 that ordered to publish a law regarding the Tcherkasy and Turkish land in the collection of laws approved by the Bulgarian national assembly. This regulation was also signed by the Minister of Finance P. Karavelov. It contained instructions related to the returning of the land that had been confiscated by the Turkish authorities either with no compensation at all, or with the compensation taken from the private-owned land, village-owned pastures ("obshtyina") or state-owned land that was ceded for use to the incoming Tartar and Tcherkasy population. After they had been displaced from the Bulgarian Principality, this land was left vacant and could be returned back to the original owners. In 1885, a law on agricultural land and land owned by farmsteads ("tchiftlik") was passed. This law stated that any citizen who had worked the land for at least ten years prior to 1880 could claim his ownership back.

Vše pro stranu?

Hospodářský program agrární strany a její parlamentní reprezentace za obvod Uherské Hradiště v letech 1918–1938

ANTONIE DOLEŽALOVÁ

Když se zamýšlím nad hospodářskou politikou meziválečného Československa, zvláště mě zajímá logika vývoje vládních aktivit a faktorů, které se podílely na jejím formování. Státní hospodářská politika není záležitostí anonymních státních institucí, ale výsledkem vzájemného prolínání konkrétních lidí s konkrétními osudy, zájmy a ambicemi. Mnohem více než úroveň ekonomické vědy či stávající hospodářské podmínky, které bychom spontánně označili za klíčové faktory pro konstituování státní hospodářské politiky, totiž hospodářskou politiku vždy ovlivňovala hra zájmových skupin a politických stran ve vládě, v parlamentu i mimo (a především mimo) tyto instituce. Hospodářská politika, ostatně stejně jako kterákoliv jiná politika, se tváří jako střet principů a koncepcí, ve skutečnosti však jde o střet zájmů. Mluvíme-li o první republice, mluvíme o období, kdy se rozsah úkolů státu, řešených v rámci hospodářské politiky, začal nebývalou měrou zvyšovat. Působení zájmových skupin, zvláště politických stran, vytvářelo zároveň prostředí, ve kterém se hospodářská politika konstituovala.

Politické stranictví první republiky bylo velmi pestré. Desítky politických subjektů v každých parlamentních volbách usilovaly získat poslanecká křesla v nejvyšších zastupitelských sborech. Vždy téměř desítky stran tato křesla skutečně získala; silnou pozici mezi nimi zastávala agrární strana. Hluboce zakořeněná představa, že šlo o stranu rolníků svádí ke zjednodušující zkratce, že se agrární strana složením své členské základny, svým programem i parlamentními kroky svých poslanců angažovala právě ve prospěch této sociální skupiny.

Cílem mé studie je upozornit na skutečnost, že působení agrární strany na meziválečné politické scéně nebylo zdaleka tak přímočaré. Můj pohled směřuje skrze agrární hospodářské programy a sondu do jejich plnění vybranými poslanci – skutečnost, že studie byla připravena pro konferenci v Uherském Hradišti, mě přivedla na myšlenku zaměřit svůj pohled v druhé části příspěvku na ty osobnosti, které ve vysoké politice hájily zájmy agrární strany právě za toto město, resp. jeho volební obvod. Podstatnou část studie tvoří popisná analýza hospodářských programů agrární strany a výčet politických a jiných funkcí, které zastávali tito vybraní poslanci. Pomocí statistických metod je sestavena stručná charakteristika sociální struktury agrárnických poslanců. V této souvislosti bylo někdy problematické zařazení poslanců do profesních skupin – rolníky jsem zařazovala do stejné skupiny jako statkáře a domkáře, protože mi šlo o postihnutí bezprostředního vztahu k půdě. Ovšem k rolnickému povolání se hlásili i A. Švehla, J. Malypetr či B. Bradáč. Stejně těžké bylo určení, zda funkce, zastávané v nejrůznějších spolcích, měly přímou souvislost se zemědělskou problematikou. Dá se jistě předpokládat, že ve vinařském spolku se diskutovaly otázky související s pěstováním a kvalitou vína. Nedá se ovšem vyloučit, že mnohé ze schůzí mohly být zaměřeny na ekonomické otázky, související s prodejem či ochranou trhu příslušného zemědělského produktu. Přesto jsem se rozhodla spolky, které se svým názvem k některému zemědělskému odvětví hlásí, za zemědělské považovat. Klíčovým zdrojem mé práce byly programy agrární strany, které tato strana postupně přijala na svých sjezdech. Pro studium parlamentní činnosti jednotlivých poslanců jsem v maximální míře využila možností parlamentního archivu. Ráda bych na tomto místě poděkovala za pomoc, kterou věnovala mému výzkumu, paní J. Vackové.

* * *

Termín politické stranictví označuje specifickou společenskou organizaci, spjatou strukturou předpisů, řádem, v níž se spojují lidé se společnými zájmy a názory. Ve všech definicích politické strany se znovu objevuje hlavní motiv, totiž že politické strany jsou uskupení lidí, určená k účasti na politickém životě, dobytí moci a prosazování myšlenek a zájmů svých členů.¹ Základním účelem takovéto společenské organizace je dosažení a udržení podílu na politické moci.

Všechny politické strany v Československu vyrůstaly ze stejných základů, tvořených společenskými, hospodářskými, národnostními, náboženskými a právními podmínkami. Protože však u jejich zrodu stála vždy jiná idea, přeformulovaná postupem času ve stranickou ideologii, došlo k rozlišení několika typů stran, které se spolu utkávaly v rámci systému politického stranictví² v boji o politickou moc. Stranictví počátku minulého století mělo jednu silnou charakteristiku: velmi těsně souviselo s hospodářským uspořádáním země. Tato souvislost byla vyvolána současně z několika směrů. Za prvé, politické stranictví tím, jak nabývalo masový charakter, zvyšovalo nebývalou měrou svou potřebu finančních prostředků nejen pro vedení předvolebního boje, ale také v „běžném“ politickém životě pro odměňování prokázaných služeb. Za druhé, s tím jak rostl vliv státu do ekonomiky, vyžadoval stát pro tuto svou činnost potvrzení, které mu dodávaly politické strany skrze své programy, akceptované ve volbách voliči. Navíc strany už v této době představovaly špičku mocenské hierarchie. A konečně za třetí, hospodářské poměry poválečné doby ospravedlňovaly rostoucí zásahy státu do ekonomiky. Každá doba má své ideály – počátek dvacátého století horoval pro sociální spravedlnost, kterou měly přinést radikální hospodářské změny včetně změn vlastnických vztahů. Proto nejpodstatnější složkou politických programů se ve sledovaném období u většiny stran staly jejich hospodářské programy.

Při rozhodování o koncepci hospodářské politiky jsou na stole čtyři podstatné dvojice alternativních přístupů, řešící následující otázky:³

- charakter vlastnictví výrobních prostředků (soukromé nebo veřejné);
- intenzita státních zásahů do hospodářských procesů;
- míra přerozdělování (stanovisko pro nebo proti přerozdělování);
- vztah k veřejným programům sociální ochrany.

Podíváme-li se blíže na jednotlivé aspekty koncepce hospodářské politiky, můžeme nejprve konstatovat, že agrární strana trvala na zásadě soukromého vlastnictví a soukromého podnikání – „*jedině soukromým vlastnictvím bezpečně mohou být zajištěny národohospodářské a sociální zájmy státní.*“⁴ V programu z roku 1919 s tím, že bude usilovat o odstranění všech „výstřelků“ vyplývajících z historického násilí nebo zneužití jakékoli moci.⁵ Společenský řád i v programu z roku 1922 spočíval na zásadách soukromého vlastnictví, smluvní svobody a volné soutěže. Tyto zásady považovali agráři za vzpruhu soukromé podnikavosti, která jediná je nositelkou prvku zdokonalování celé společnosti. Stavěli se proto za zachování tzv. individualistického právního řádu, „*...neboť není nijak prokázáno, že by nějaký jiný řád, kterým by byl nahrazen, osvědčil se lepším a pro společnost lidskou prospěšnějším.*“⁶ Ideologové agrární strany byli však připraveni zavrhnout a odsoudit soukromé vlastnictví v momentě, kdy by se stalo vykořisťováním jiných. U rolnického soukromého vlastnictví podle nich toto riziko nehrozí, je odstraněno pozemkovou reformou.

V otázkách souvisejících s hospodářskou politikou státu se agráři zaštitili heslem o zjednodušení ústředního aparátu na „míru nejnütnější“ a zničení historické tradice i historického pojmu byrokracie.⁷ Stáli na stanovisku tzv. sociální berní spravedlnosti, která rozdělovala daňová břemena na občany podle majetku a hospodářské síly. Ve svém programu z roku 1919 chtěli usilovat o to, aby válečné zisky byly vydány státu a velké majetky byly podrobeny vzestupné dávce z majetku.

Na finanční politiku státu pohlížela agrární strana jako na průnik neodkladných potřeb státu a platební schopnosti obyvatel. Přičemž tak jako požadovali agráři od státu co nejprísnější měřítko hospodárnosti a šetrnosti ve výdajích a spravedlnosti při hledání státních příjmů, hodlali také podporovat „všemožně“ pozdvižení berní morálky, zvláště u daní důchodových.⁸ V měnové oblasti pohlíželi na „řádnou úpravu měny“ jako na nejjistější lék proti

panujícím cenovým výkyvům. Základem úpravy měla být pevná měna, udržující množství oběživa v souladu s pravidelným oběhem statků a se zdravou potřebou investic.

V sociální politice státu je program postupně stále stručnější. V čele všech snah nového demokratického státu měla stát sociální péče o hospodářsky slabé vrstvy. Odtud pak vyplývalo, že je třeba pečovat o nezaměstnané a o oběti války – v programu z roku 1919 rychlým uvedením domácího průmyslu do výrobní pohotovosti i s použitím donucovacích opatření a soustavných státních investic (aniž program tento pojem dál naplňuje konkrétním obsahem).⁹

Soustavnou péči v každém svém programu pochopitelně věnovali agrárníci otázkám zvelebení zemědělství, organizaci zemědělského úvěru a pojišťování či družstevnictví. Nej-přednějším úkolem státu mělo být převedení veškeré půdy stejnoměrně na vysoký stupeň kultury, a to mimo jiné vytvořením hospodářské samosprávy zemědělců a vybudováním stavovské organizace zemědělců.

* * *

Pro agrárníky byla vůdčí ideou idea agrarismu, která vycházela z myšlenky, že půda je prazdrojem všeho života a jediným trvalým živitelem národa. Zastřežovala emotivní vztah k půdě a přímou práci na ní. Vedle agrarismu postavili demokracii jako princip státní moci, která patří lidu. Ač byla ideologie agrární strany zakotvena ve staletí trvajícím bezprostředním vztahu člověka k půdě, cesta k její formulaci vedla od praktické politiky, vyvolané konfrontací mezi rychle expandujícím kapitalistickým městem a zaostávající vesnicí na konci devatenáctého století. Agrární hnutí nemělo mnoho teoretiků, mělo původně do značné míry lokální povahu a bez pozemkové reformy nemohlo počítat s akceptací své ideje agrarismu širokým obyvatelstvem. Jejich programy jsou koncepčně velmi roztroušeny, myšlenky přeskakují, jsou neutříděné a neuspořádané. Navíc navzájem téměř identické.¹⁰ Agrární strana nerespektovala v plné míře zásadu nedotknutelnosti soukromého vlastnictví – nýbrž jen pro zemědělství, a to až od chvíle, kdy proběhne „zlidovění půdy“ včetně „porolnicení“ závodů „hospodářského průmyslu“ nalézajícího se na zabrané půdě. Soukromé vlastnictví v pojetí agrárníků nespočívalo ve vykořisťování člověka člověkem, nýbrž na intenzivním těžení z půdy, jehož výsledky ovšem slouží k dobru celé společnosti.¹¹ Agrárníci hájili zájmy zemědělců, ale i živnostníků, především však zájmy zemědělského kapitálu proti průmyslovému; jejich přirozenými koaličními partnery mohli být především němečtí agrárníci či živnostníci, hájící zájmy drobných živnostníků, obchodníků i vlastníků půdy, hlavně drobného kapitálu proti velkokapitálu. Programově blízko měli i k lidovcům a národním demokratům. Povolební koaliční realita, založená na programové blízkosti, byla uskutečněna pouze jednou.¹² Agrární strana však v meziválečném Československu představovala pivotující stranu, se kterou bylo třeba vždy počítat na nejvyšších zákonodárných i výkonných postech. Uherské Hradiště bylo názvem pro XIII. volební obvod a ten za agrární stranu pravidelně vysílal své zástupce do parlamentu.

Volební výsledky v obvodu XIII. Uherské Hradiště

Strana ¹³	1919		1925		1929		1935	
	hlasy	mandáty	hlasy	mandáty	hlasy	mandáty	hlasy	mandáty
AS	34.247	1	31.714	1	35.437	1(2) ¹⁴	52.363	1(2)
ND	9.657	–	4.558	–	6.293	–	–	–
LS	59.905	2	75.795	3	68.241	2(3)	63.474	2
ŽS	6.813	–	11.197	–	11.950	–	17.951	–(1)
SD	43.388	2	10.809	–	27.190	1	31.848	1
NS	11.344	–	10.794	–	18.504	–(1)	21.826	–(1)
Celkem	171.045		187.913		200.596			

Pramen: Volby do Národního shromáždění v dubnu roku 1920 a všeobecné volby do obecních zastupitelstev, Státní úřad statistický, Praha 1920, s. 20–21; Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925, Státní úřad statistický, Praha 1926, s. 10–11; Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929, Státní úřad statistický, Praha 1931, s. 10–11; Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935, Státní úřad statistický, Praha 1936, s. 10–11.

V roce 1919 skončila agrární strana ve volbách na třetím místě za sociální demokracii a lidovou stranou, ač na Slovensku vůbec nekandidovala. Její síla se tvořila především ve venkovských obcích, na Moravě dostala 23 % všech hlasů, v Uherském Hradišti přitom 22,8 %. Po šesti letech, v roce 1925, už byla stranou vítěznou, k čemuž jí stačilo získat ze všech platných hlasů o 0,5 % hlasů víc, což odráželo vzrůst jejich vlastních hlasů o 4 %. V Uherském Hradišti samozřejmě nezvítězila, zde tradičně nejsilnější stranou byli lidovci. V těchto volbách se však ukázala zajímavá skutečnost – v sousedním okrese, v Olomouci, v prvním skrutiniu získala agrární strana také jenom jednoho poslance, ale více než 20 000 hlasů posílala do druhého skrutinia, a mohla tak přijít o další mandáty právě ve prospěch lidovců. Hledala jsem proto stopy možného projevu gerrymanderingu. A skutečně, ve volebním roce 1929 vydala vláda nařízení č. 39 Sb. z. a n., kterým byla obec Hostišovná vyloučena z obvodu okresního soudu v Holešově a připojena k obvodu okresního soudu ve Zlíně.¹⁵ Tzn. že ve volbách v říjnu téhož roku bylo území námi sledovaného XIII. obvodu zvětšeno o tuto obec. Agrární straně se tak otevřela možnost získat další mandát, což se jí skutečně podařilo – z povahy věci vyplývá, že ve druhém skrutiniu. V roce 1929 byli agráři znovu nejsilnější stranou, ovšem v Uherském Hradišti si oproti předchozím volbám pohoršili o 0,68 % všech platných hlasů a získali 22,58 % hlasů. Celkově tentokrát čtvrtá nejsilnější strana, lidová, v Uherském Hradišti opět zvítězila; její podíl činil 27,37 %.

Povolební realita byla posléze o něco optimističtější – i když se agráři v Uherském Hradišti nikdy nedotáhli na lidovce, díky přepočítávání hlasů ve druhém a třetím skrutiniu,¹⁶ se do Prahy – od roku 1929 – vydávali vždy poslanci dva.

Po prvních parlamentních volbách měl zájmy voličů v okrese Uherské Hradiště obhajovat **Viktor Stoupal**. Narodil se 17. července 1888 v Trnávce a žil v Brně, kde byl přísedícím zemského výboru a posléze tajemníkem agrární strany. Jeho volba byla verifikována na první schůzi nové poslanecké sněmovny 26. května 1920 a téhož dne Stoupal vykonal také poslanecký slib. Bylo to ostatně již podruhé – Stoupal byl členem Revolučního Národního shromáždění, ve kterém se podílel na práci ve výboru pro pozemkovou reformu, a ve výborech železničním, technickém, státně-zřízeneckém, menšinovém a kolonizačním. Než se 26. listopadu 1919 na 91. schůzi vzdal mandátu, předložil sedm návrhů, jejichž témata se pohybovala od zřízení ústavu pro zušlechťování hospodářských rostlin ve Staré Vsi u Přerova, přes ochranu drobných zemědělských pachtýřů a zrušení pachtovních smluv o obecních pozemcích přes 10 ha výměry až po zřízení nouzového fondu na úhradu škod, způsobených povodněmi. Po abdikaci na jeho místo vyslal výkonný výbor Republikánské strany Antonína Vahalu, zvěrolékaře z Krásna u Valašského Meziříčí.

Když se po prvních parlamentních volbách v květnu 1920 vrátil Viktor Stoupal do parlamentních lavic, bylo to opět jen na krátkou dobu – 26. května 1920 složil poslanecký slib a už 26. října téhož roku se jej vzdal. Působil sice v dopravním a státně-zřízeneckém výboru, ale žádnou iniciativu nevyvíjel. Na jeho místo nastoupil Rudolf Malík.¹⁷

Rudolf Malík složil svůj poslanecký slib 17. listopadu 1920. Do parlamentu přišel původně jenom díky tomu, že Viktor Stoupal se svého mandátu vzdal, ovšem v dalších parlamentních volbách oprávněnost této výměny potvrdil, když získal důvěru voličů. Kroky svého předchůdce napodobil, když se po devíti letech, 3. května 1929, poslaneckého mandátu vzdal.

Rudolf Malík se narodil 17. února 1875 v Žarošicích, kde také žil a byl členem obecního zastupitelstva. Tento kapitán Československé armády v záloze se sice vždy hlásil k rolnickému povolání, ale už roku 1913 byl zvolen zemským poslancem moravského sněmu za okres Bučovice–Ždánice a téhož roku také poslancem Říšské rady ve Vídni. Kromě toho vykonával funkci starosty Hospodářského družstva v Žarošicích, starosty Vinařsko-ovocnického družstva v Bzenci, předsedy Zemského vinařského spolku moravského a předsedy Ústředního svazu československých vinařů.

V prvním volebním období byl Rudolf Malík členem dvou výborů – sociálně-politic-

kého a živnostenského. Byl autorem či spoluautorem celé řady návrhů a pozměňovacích návrhů, které měly poměrně široký tematický záběr, ale jejich doménou byly návrhy spojené s opatřeními ve státní správě. Patřil k nim návrh na změnu zákona o úpravě uhelného hospodářství, či návrh na úsporná opatření ve veřejné správě a ochraně nájemníků. V sociálně-politickém výboru se aktivně podílel na úpravě platových podmínek veškerých státních zaměstnanců, ale i učitelů nestátních škol na Podkarpatské Rusi a na Slovensku, a zasloužil se o stanovení hranice příjmu, vylučující z nároku na důchod válečných poškozců. Ve svých vystoupeních ve sněmovně se vyjadřoval ke změnám daňových zákonů, ke státním rozpočtům i k připravovanému zákonu o sociálním pojištění. Zasadil se o zákaz podávání alkoholických nápojů mladistvým a postátnění městské mlynářské školy v Břeclavi. Podílel se na vzniku rezoluce poslanecké sněmovny k osnově zákona o stavebním ruchu, jímž se vláda vyzývala k všestranné podpoře stavebního ruchu, byl k němu potom také parlamentním zpravodajem. Tento zákon ve skutečnosti stanovoval pravidla pro vyvlastňování parcel v zájmu zemědělských a živnostenských drobných podnikatelů.

Po parlamentních volbách v roce 1925 byl Rudolf Malík opět jediným zástupcem Uherského Hradiště v parlamentu za agrární stranu – se třemi lidovci a jedním komunistou. Podruhé svůj poslanecký slib vykonal 17. prosince 1925. V tomto volebním období byl členem výborů inkompatibilního, rozpočtového, živnostenského a sociálně-politického, věnoval se však také otázkám souvisejícím se zemědělskou výrobou, když se zasadil o vydání zákona o státní pomoci ke zmírnění škod, způsobených ve vinicích živelními pohromami, zejména květnovými mrazy v roce 1927. Přišel také s pozměňovacím návrhem k osnově zákona o tzv. nekalé soutěži. Mezi návrhy zákonů, pod nimiž je podepsán, se opakovaně objevují sociální a fiskální zákony, popřípadě zákony vedoucí k úpravám ve státní správě. Oblast sociální politiky a státní správy pokrývají pozměňovací návrhy k osnově zákona o úpravě platových a služebních poměrů státních zaměstnanců. Zřejmě jeho vojenská kariéra byla motivem k iniciování rezoluce k osnově zákona o umístování děle sloužících poddůstojníků a k zákonu o hranici příjmu vylučující z nároku na důchod válečných poškozců.

Martin Skopal-Procházka nahradil v poslanecké lavici Rudolfa Malíka, který se vzdal mandátu na sklonku volebního období, 3. května 1929. Poslanec Skopal-Procházka, původním povoláním rolník, se narodil 2. září 1884 v Tlumačově. Ještě před příchodem do parlamentu zastával celou řadu veřejných a spolkových funkcí; byl členem zemské odvolací komise pro Moravu, předsedou okresní hospodářské jednotky pro okres Napajedla, předsedou lidové hospodářské školy v Tlumačově, členem obecního zastupitelstva v Tlumačově, členem výboru kontribučního fondu v Napajedlích, předsedou lesního družstva pro okres Zlín, Napajedla, Kroměříž a Uherské Hradiště, členem finanční komise v Tlumačově, jednatelem Syndikátu akciových řepářů v Hodoníně, členem správní rady Akciové společnosti pro průmysl cukrovarnický, místopředsedou Svazu výrobců slivovice, členem výboru okresní školní rady, členem zemských odvolávacích komisí, předsedou různých kulturních a hospodářských spolků. Ve své straně zastával funkci předsedy uhersko-hradištské župy a člena ústředního výkonného výboru.

Martin Skopal-Procházka poprvé skládal poslanecký slib 23. května 1929 a postupně se stal členem tří výborů: sociálně-politického, ústavně-právního a zdravotního. Protože na podzim téhož roku byl jeho poslanecký mandát potvrzen ve volbách, ještě před koncem roku, 12. prosince 1929, vykonal slib podruhé. K výborům sociálně-politickému, ústavně-právnímu a zdravotnímu navíc přibýly výbory kulturní, rozpočtový, technicko-dopravní, ústavně-právní, zahraniční a živnostensko-obchodní. V prvních poslaneckých letech se s jeho jménem nesetkáváme, ale v roce 1933 byl skutečně aktivním poslancem v oblasti zdravotní péče a mezinárodních obchodních vztahů: angažoval se v práci na změnách a doplnění zákona o zubním lékařství a zubní technice; byl zpravodajem živnostensko-obchodního výboru k dodatkovému ujednání k československo-německé hospodářské

dohodě z 29. června 1920 a k dodatkovému protokolu k obchodní úmluvě z 2. července 1928 mezi Československem a Francií.

Ve stejných parlamentních volbách jako Martin Skopal-Procházka, byl v Uherském Hradišti zvolen také **Antonín Chloupek**. Narodil se 10. června 1884 v Mladoňovicích v okrese Moravské Budějovice. V roce 1909 byl zvolen do své první funkce – stal se starostou obce Sudějov-Kamenná Lhota v okrese Uhlířské Janovice, kde byl rovněž předsedou místní školní rady. Během války rozšířil svou veřejnou činnost: pracoval pro České srdce na Kolínsku a v tomtéž místě byl členem Okresní hospodářské rady okresního národního revolučního výboru. Později jako vrchní správce velkostatku Červené Pečky u Kolína zastával úřad patronátního komisaře a zástupce virilisty v několika obecních zastupitelstvech. Po převratu se vzdal své správcovské funkce a vstoupil do služeb ministerstva zemědělství. V březnu 1923 založil Odborovou jednotu republikánských zaměstnanců, řídil osm jejich časopisů!¹⁸ Přispíval rovněž odbornými a politickými články do časopisu Venkov a Lidový deník. Byl zvolen předsedou Svazu velkostatkářských úředníků a zřízenců Praha, v letech 1920-1922 založil a organizoval v zastoupení výkonného výboru Republikánské strany v Podkarpatské Rusi stranu Selansko-republikánskou. V roce 1923 založil celoříšskou Odborovou Jednotu zemědělských a lesních zaměstnanců v Praze, kde byl posléze zvolen ústředním předsedou, a tuto funkci potom zastával po celé meziválečné období. Založil Jednotu nabyvatelů půdy bývalých zaměstnanců pro osamostatněné zaměstnance velkostatků, stal se jejím vedoucím úředníkem, založil a organizoval Zemědělské úvěrní sdružení pro úvěrní potřeby osamostatnivších se zaměstnanců a byl zde náměstkem předsedy. Od roku 1924 byl členem výkonného výboru Republikánské strany, členem správního výboru Zemské úřadovny I. Všeobecného pensijního ústavu, členem Poradního sboru pro otázky hospodářské – překvapivě při ministerstvu obchodu. Byl také členem Sokola a členem správního výboru Všeobecného penzijního ústavu, konkrétně kuratoria fondu pro zaopatření zaměstnanců velkostatků.

Slib vykonal 12. prosince 1929 a zapojil se do práce devíti výborů ze sedmnácti: imunitního, kulturního, rozpočtového, sociálně-politického, technicko-dopravního, zahraničního, zemědělského, živnostensko-obchodního a byl místopředsedou branného. Za tyto výbory pravidelně předstupoval před sněmovnu jako zpravodaj v otázkách bezpečnostních, sociálních i fiskálních; společným jmenovatelem jeho vystoupení byly záležitosti úzce související s chodem státní administrativy. Neměli bychom přehlédnout návrh zákona o vyvlastnění k účelům obrany státu, jehož byl jedním z předkladatelů, stejně jako v případě zákona o státním fondu pro splavnění řek, vybudování přístavů, výstavbu údolních přehrad a pro využívání vodních sil. Během celého volebního období se vyjadřoval ke státním rozpočtům, interpeloval ministry financí, předkládal daňové návrhy. Rovněž interpeloval ve věci získávání československého státního občanství cizinci. V době působení Karla Engliše na ministerstvu financí Antonín Chloupek ve sněmovně vystupoval proti jeho návrhům, např. proti zákonu o státním příspěvku k podpoře v nezaměstnanosti či o vánočním příspěvku státním zaměstnancům a učitelům. Podílel se na komentářích k zákonu o úsporných opatřeních v platových výdajích ve veřejné správě a k zákonu o zvýšení dávek penzijního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, k zákonům o bytové péči; z daňových zákonů se věnoval především dani z tantiem a dani z lihu.

V posledních předválečných parlamentních volbách získal poslanecký mandát za obvod Uherské Hradiště **Leopold Slíva**, původním povoláním rolník ze Šumic. Narodil se 12. listopadu 1896. Ve své rodné obci byl starostou a členem ředitelství místního hospodářského družstva. Kromě těchto dvou funkcí zvládl být také členem výboru Syndikátu řepařů v Brně, členem dozorčího výboru rolnické záložny, pokladním okresní řepařské organizace, předsedou místní, okresní i župní organizace Republikánské strany. Hrdě se hlásil k tomu, že je

prispívajícím členem Sokola, hasičského sboru a rodičovského sdružení v Šumicích a členem okresní Hospodářské jednoty.

Svůj poslanecký slib vykonal 18. června 1935. Byl členem čtyř výborů: branného, rozpočtového, zahraničního a živnostensko-obchodního. V prosinci 1938 se stal členem klubu Národní jednoty. Po druhé světové válce se do parlamentu vrátil – jako poslanec za ČSNS. Za branný výbor byl v prosinci 1935 zpravodajem zákona, jímž se měnila a doplňovala některá ustanovení zákona o požadování dopravních prostředků pro vojenské účely, za živnostensko-obchodní výbor vystoupil v roce 1936 jako zpravodaj k dodatkové úmluvě k československo-jihoslovenské obchodní a plavební smlouvě z 14. listopadu 1928 a k dodatku k obchodní smlouvě mezi republikou Československou a Hospodářskou Unií belgo-lucemburskou z 28. prosince 1925. V rozpravě vystoupil v roce 1936 k zákonu, jímž se měnil a doplňoval zákon na ochranu republiky, a k zákonu o obraně státu.

Posledním z uherskohradištských poslanců agrární strany v meziválečném období byl **Jan Fulík**, který sice měl u jména tituly Dr. a inž., ale hlásil se k rolnictví a údajně hospodařil v Biskupicích na Moravě. Narodil se 18. dubna 1897 v Jarošově. Vystudoval Vysokou školu zemědělskou v Praze (podle svého životopisu i v zahraničí, ale neuvádí kde) a Vysokou školu Konsulární a politickou při Právnické fakultě v Praze. Politicky činný byl od roku 1919 jako člen výkonného výboru Republikánské strany, do roku 1926 byl jednatelem – tajemníkem Zemské jednoty pro Moravu, od tohoto roku pak zemským tajemníkem Republikánské strany na Moravě v Brně. Zastával funkci říšského náčelníka Selských jízd, byl členem výboru Živočišného syndikátu, členem odboru Centrokooperativy, jednatelem Říšského svazu chovatelů vepřů. V roce 1926 byl vyznamenán francouzskou vládou řádem „Rytíř řádu zásluh zemědělských“.

Svůj poslanecký slib vykonal 18. června 1935 a v prosinci 1938 se přihlásil k poslaneckému klubu Národní jednoty. Byl členem zemědělského výboru a nejprve provizorně, od listopadu 1935 definitivně, zapisovatelem poslanecké sněmovny. Jako člen zemědělského výboru byl zpravodajem k zákonu o úlevách při splácení pohledávek za některými zemědělci a ke změnám v zákoně o zemědělském vyrovnávacím řízení; tímto zákonem se stanovovala pravidla pro dočasná opatření v exekucním a konkurzním řízení proti zemědělcům, jejichž návrh na vyrovnání nebyl v zemědělském vyrovnávacím řízení přijat.

* * *

Provedeme-li stručnou rekapitulaci poslaneckého a vůbec společensko-politického života hradištských poslanců, ukáže se, že až na jednoho se sice hlásili k rolnictví jako svému povolání, ale my můžeme o možnosti, že by v námi sledované době vykonávali jakékoli zemědělské práce, s úspěchem pochybovat. Rudolf Malík zastával šest různých funkcí současně, dvě měly nějakou souvislost se zemědělstvím. Stejně tomu bylo u Leopolda Slívy, který posbíral celkem dvanáct funkcí, z nichž se zemědělstvím měly spojitost dvě, Skopal-Procházka souběžně zastával až patnáct funkcí a Antonín Chloupek dokonce 16. Se zemědělstvím měla u obou posledně jmenovaných co do činění stěží jedna. Jedině Jan Fulík, který nejrůznějších společensko-politických funkcí nakumuloval „pouze sedm“, měl vysokoškolské zemědělské vzdělání, v parlamentu pracoval v zemědělském výboru a měl na kontě iniciativy k zemědělským zákonům. Všichni ostatní poslanci pracovali v celé řadě jiných výborů, především sociálně-politickém, živnostenském a ústavně-právním; za největšího mnohoobročníka lze označit Antonína Chloupka, který chyběl ve třetím volebním období pouze v několika výborech. Všichni poslanci vyvíjeli aktivitu v zákonech, týkajících se především státní právy, fiskální politiky a sociální oblasti.

I když neznáme sociální zázemí dalších agrárních poslanců v této chvíli tak detailně jako známe poslance hradištské, můžeme rozšířit naše znalosti alespoň ve smyslu jejich profesní skladby. Ukazuje se, že v prvním volebním období bylo mezi 38 agrárníckými poslanci 19 rolníků, ve druhém volebním období mezi 46 poslanci (jeden byl pouze hospitantem) se jich našlo 17 a k nim 2 statkáři, v dalším období jich lze mezi 46 poslanci napočítat 23

a konečně po posledních meziválečných parlamentních volbách bylo mezi 43 agrárnickými poslanci rolníků 16. V tomto čtvrtém období bylo však rolníků jenom o pár více než úředníků a nejrůznějších tajemníků (v předcházejících volebních obdobích bylo úředníků mezi poslanci agrární strany kolem deseti). S výjimkou posledního období byli za agrární stranu zvoleni vždy i 1–2 živnostníci.

Teze, že agrární strana byla stranou rolníků má vážné meze. Její parlamentní reprezentaci tvořili rolníci maximálně z jedné poloviny (ve třetím volebním období) a její řady ve vzrůstající míře tvořili úředníci – ať už státní, straníční či soukromí. Svými programovými zásadami se obracela ke všem sociálním skupinám s výjimkou velkých průmyslových vlastníků; s těmi nacházela její nejvyšší reprezentace konsensus jinou cestou. Návrhy, se kterými její poslanci přicházeli do sněmovny, se mnohem častěji než úzce zemědělských otázek týkaly fiskální a sociální politiky, ale především státní správy – ve smyslu jejího ztenčení a zefektivnění.

V agrární straně tak lze v meziválečném dvacetiletí velmi dobře sledovat trend pro politické stranictví té doby typický: postupně docházelo k oslabování původních idejí, na nichž strany vznikaly ve prospěch zájmů těch, kteří vystoupali po stranické hierarchii do pozic, z nichž mohli být vtaženi do mocenských struktur. Každý z agrárnických poslanců (a stejný postup lze nalézt i u dalších politických subjektů) při přebírání svých parlamentních funkcí či funkcí ve správních radách podniků (mezi kterými opět nemůžeme čekat pouze průmysl navazující na zemědělskou prvovýrobu) podepisoval při svém jmenování prohlášení, jimž uznával, že tato funkce mu byla svěřena pouze vlivem a mocí strany jako jejímu příslušníku, podroboval se jejímu organizačnímu a řádu a zavazoval se rovněž, že složí tuto funkci kdykoliv bude výkonným výborem strany k takovému kroku vyzván. V případě konce mandátu končil výkon takových funkcí automaticky.¹⁹

Každý člen politické strany měl v obecné rovině osobní zájem na maximalizaci volební úspěšnosti své strany, protože síla jejího zastoupení ve volených orgánech státu dávala možnost úměrnému počtu členů strany podílet se na výkonu státní, širší a přesnější, politicko-ekonomické moci. Jsme svědky probouzející se tendence, kdy lidé nezřídka vstupovali do té politické strany, která jim skýtala největší šanci na uspokojení vlastních zájmů a ambicí, u kterých vedle touhy po naplnění altruistických potřeb nacházíme také touhu po zařazení do společenského a politicko-ekonomického života.

Zároveň jsme viděli, že každý poslanec plnil právě ty úkoly, které jeho strana potřebovala – to mě přivádí k závěrečné myšlence, že tímto postupem, stejně jako programovými zásadami a čitelnou a úspěšnou politikou v hospodářské oblasti, si agrární strana vybuodovala tak silnou pozici, že nebyt radikálního zásahu druhé světové války a nástupu komunistů dokázala by se z původně úzce stavovské strany přerodit ve stranu moderního typu, oslovující širokou voličskou základnu bez ohledu na sociální původ.

Poznámky:

- 1 „...definovat politickou stranu jako trvalou organizaci, uspořádanou od celostátní až k místní úrovni, která se ve jménu určitého ideologického programu (projektu) snaží sama nebo v rámci koalice dobýt a vykonávat moc, a za tím účelem vyhledává lidovou podporu.“ M. Novák, *Systémy politických stran*. Praha 1997, s. 24.
- 2 Dobová odborná literatura rozlišovala čtyři základní typy politického stranictví, a sice systém stran programových, systém dvou stran, systém osobnostních stran a systém vlády jedné strany.
- 3 Srv. M. Novák, *Systémy politických stran*. Praha 1997, s. 105.
- 4 Tamtéž, s. 14.
- 5 „O to se chceme zasaditi, aby na příště zamezeno bylo jakékoliv zneužívání a nadužívání hospodářské síly jednotlivcovy.“ *Programové zásady republikánské strany československého venkova*, Praha 1919, s. 13.
- 6 Tamtéž, s. 24.
- 7 *Programové zásady republikánské strany československého venkova*, Praha 1919, s. 6.
- 8 „...zvláště u důchodů pro jejich nezjevnost značně zdanění unikajících.“ *Program „Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu.“* Schválen Říšským sjezdem dne 29. června 1922, Praha 1922, s. 59.

- 9 Tamtéž, s. 12.
- 10 Vedle rozdílného stránkování došlo pouze ke změnám v názvu nových institucí, případně přeformulování problémů: je-li např. v roce 1922 zmíněna světová hospodářská krize, která nastala po světové válce a může být zažehnána jedině rychlou obnovou zemědělské výroby, potom v roce 1929 můžeme číst o hospodářské krizi, sahající svými kořeny do dob světové války a postihující i nyní především zemědělství, může být zažehnána tím (chybí pouze), že bude zemědělské výrobě poskytnuto „...vše to, čemu těšil se průmysl v prvním desetiletí po válce.“ Program a organizační řád Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, Praha 1929, s. 43; srv. Program „Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu.“ Schválen Říšským sjezdem dne 29. června 1922, Praha 1922, s. 36.
- 11 V programu z roku 1922 byl použit jako argument takového pojetí soukromého vlastnictví také příklad z Ruska – v roce 1922 se jeví setrvání soukromého vlastnictví v určitém rozsahu nezbytností, stejně jako působení zbožně-peněžních vztahů.
- 12 Blíže studie vypracovaná za podpory Národohospodářského ústavu J. Hlávky, Politické stranictví a ekonomický zájem, v tisku.
- 13 Zkratky: AS – agrární strana, ND–národní demokraté, LS – lidovci, ŽS – živnostníci, SD – sociální demokraté, NS – národní socialisté.
- 14 Čísla v závorkách udávají skutečný počet mandátů po druhém skrutiniu.
- 15 Obec leží mezi Kroměříží a Otrokovicemi, stále patří do zlínského okresu a má dnes jen něco málo přes 400 obyvatel.
- 16 Přidělování mandátů ve třech skrutiniích se řídilo zákonem č. 205/1925 Sb. z. a n., změněného a doplněného zákonem č. 58/ 1935 Sb. z. a n. v zásadě podle toho, které straně zůstal největší zbytek.
- 17 <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/015schuz/s015001.htm>.
- 18 Šlo např. o časopisy Zaměstnanec půdy, Čsl. lesní stráž, Slovenský ochránce lesov, Čsl. nabyvatel půdy.
- 19 NA, Fond Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu 1920–1946, karton č. 13, i. č. 7 a 6.

Everything for the Party? The Economic Program of the Agrarian Party and its Parliamentary Representation for the Uherské Hradiště Constituency in the Years 1918–1938

Abstract

The goal of my study is to draw attention to the fact that the activities of the Agrarian Party in the context of the interwar political scene were not as straightforward as would correspond to the deeply rooted notion that it was a peasants' party. My examination looks at the agrarian economic programs and how they were implemented by selected deputies. The fact that the study was written for the conference in Uherské Hradiště inspired me to focus the second part of the study on those politicians who defended the interests of the Agrarian Party representing this town, or more precisely its constituency.

When we undertake a brief recapitulation of the socio-political life of the Hradiště deputies, we will find out that even though all but one professed themselves peasants by profession, we can doubt successfully whether they did any work related to agriculture in the period in question.

The parliamentary representation of the Agrarian Party consisted of maximum one half of peasants (in the third electoral period). There was a growing share of clerks and officials – be it of state, party or private. The program of the Party addressed all social groups with the exception of affluent industry owners. With these, the highest political representation sought consensus in other ways. The proposals of the Agrarian Party deputies in the Parliament were much more often related to fiscal and social politics rather than issues of agriculture. Most emphasis was put on the improved efficiency and downsizing of the state administration.

The Agrarian Party of the two interwar decades displays a trend typical of all the political parties of the time: gradually, the ideas upon which the parties were originally founded, grew weaker and gave way to the interests of those who rose to the high positions of the party hierarchy, from where they could have been retracted to the structures of power.

Poľnohospodárske programy Slovenskej ľudovej strany a osobnosti stojace pri ich vzniku

KAROL JANAS

V rokoch 1918–1939 bola poľnohospodárska problematika jednou z najvýznamnejších v programoch politických strán. Roľníci a námezdne pracujúci v poľnohospodárstve tvorili veľkú a často rozhodujúcu vzorku voličov. Tomu zodpovedala aj váha, ktorú poľnohospodárskej problematike československé politické strany venovali. V celom medzivojnovom období si poľnohospodársku politiku doslova uzurpovala Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu (ďalej agrárna strana).¹ V radoch agrárnej strany pôsobili v poľnohospodárstve uznávané politické authority a ani jej odborným kapacitám sa potenciál iných strán zďaleka nevyrovnal. Poľnohospodársky program agrárnej strany bol najvyvázenejší a dokázal osloviť veľkú časť vidieckeho obyvateľstva.² I vďaka tomu sa agrárna strana postupne vypracovala na najvplyvnejšiu a najsilnejšiu stranu v Československu. Ostatné strany buď na roľnícke obyvateľstvo rezignovali a ich poľnohospodársky program bol veľmi formálny a všeobecný, alebo boj o roľníckeho voliča jasne prehrávali. Výnimkou bola Slovenská ľudová strana (od roku 1925 Hlinkova slovenská ľudová strana), ktorá napriek mnohým hendikepom dokázala s agrárnou stranou o vidieckeho voliča úspešne bojovať.³ Stručný náčrt príčin úspechu Slovenskej ľudovej strany na slovenskom vidieku je cieľom príspevku.⁴

Slovenská ľudová strana sa obnovila už krátko po skončení 1. svetovej vojny, 19. decembra 1918, v Žiline.⁵ Od počiatku svojej činnosti bola úzko spätá s katolíckou cirkvou a jej záujmy kládla na prvé miesto.⁶ Nepokryte hájila jej záujmy a to i v poľnohospodárskej oblasti. Politická činnosť Slovenskej ľudovej strany bola spočiatku veľmi zložitá. Zo Slovenska boli po vojne vyhostení traja biskupi. Napriek tomu videlo vedenie strany hlavné nebezpečenstvo v sekularizácii, ktorá v novom štáte prichádzala z Čiech. V tejto súvislosti na vedenie Slovenskej ľudovej strany veľmi negatívne pôsobil spor českých katolíckych duchovných, ktorý vyvrcholil oddelením českej cirkvi od Vatikánu a vznikom československej cirkvi. Obavy zo sekularizácie slovenskej spoločnosti sa ešte zväčšili po vzniku reformného krídla v samotnej Slovenskej ľudovej strane, ktoré viedol jeden z jej zakladateľov a prominentných členov, Ferdiš Juriga. Tieto problémy sa v prvopočiatoch stali pre stranu dominantnými a od toho sa odvíjal aj jej politický program, ktorý sa poľnohospodárstva dotýkal len okrajovo. Do popredia sa poľnohospodárska problematika dostala až v súvislosti s pozemkovou reformou v roku 1919.⁷ Zaberat' sa mala poľnohospodárska pôda o výmere nad 150, respektíve 250 hektárov.⁸ Reforma sa pôvodne mala vzťahovať aj na cirkevný majetok, čo bolo pre Slovenskú ľudovú stranu a s ňou spätý katolícky klérus neprijateľné. Z toho vyplýva aj to, že najbližším spojencom Slovenskej ľudovej strany v Čechách bola Československá strana ľudová. Obe strany požadovali vyňatie cirkevnej pôdy z pozemkovej reformy, čo sa im nakoniec aj čiastočne podarilo. Cirkevný majetok síce pozemkovej reforme podliehal, no nebol parcelovaný a de facto zostal naďalej v užívaní pôvodných majiteľov. Tento stav vydržal až do roku 1928. V roku 1928 boli vytvorené osobitné komisie, ktoré dostali takýto cirkevný majetok do správy a boli zložené z predstaviteľov cirkvi aj štátu. Hlinkova slovenská ľudová strana sa ale v poľnohospodárskej problematike dostala do schizofrenického postavenia. Na jednej strane bránila parcelácii cirkevného majetku, no na druhej strane požadovala prídely pre slovenských roľníkov, ktorí boli jej hlavnými voličmi.⁹ Tu sa dostávali do sporu s agrárnou stranou, ktorá mala pozemkovú reformu plne vo svojej réžii prostredníctvom štátneho pozemkového úradu, ktorý personálne ovládali. Agrárici mali, na rozdiel od Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, poľnohospodársky program dokonale prepracovaný a počas pozemkovej reformy umožnili na Slovensku získať pôdu takmer dvestotisícim drobným

roľníkom. Ak si uvedomíme, že ide o podstatnú časť vidieckeho obyvateľstva, je zaujímavé, že tento fakt nedokázali propagandisticky využiť. Ba práve naopak, vďaka niekoľkým škandálom umožnili ľudovej strane sústavnú kritiku pozemkovej reformy a požadovanie jej revízie.¹⁰ Išlo najmä o škandály spojené s prideľovaním tzv. zvyškových veľkostatkov, kde sa uplatňovali takmer výlučne politické kritéria a opoziční predstavitelia prakticky nemali šancu ich získať. No zároveň je paradoxné, že ani ľudová strana nebola v útokoch na pozemkovú reformu mimo rečnických výpadov na politických mítingoch a občasných útokov v tlači príliš aktívna, lebo nad ňou stále visela možnosť rozparcelovania cirkevných majetkov. Vidieť to aj z aktivít poslancov za ľudovú stranu, ktorí pracovali v poľnohospodárskom výbore. Vo volebnom období 1920–1925 sa v poľnohospodárskej oblasti najviac aktivizoval Florián Tománek. No v tomto období fungoval spoločný klub s Československou stranou ľudovou. V rokoch 1925–1929, keď už Hlinkova slovenská ľudová strana v parlamente fungovala samostatne, sa v poľnohospodárskom výbore vystriedalo celkom šesť jej členov, no najaktívnejším bol dr. Gažík.¹¹

Nanovo sa do popredia dostáva poľnohospodárska politika po vystúpení Hlinkovej slovenskej ľudovej strany z tzv. vlády panskej koalície a následne po vypuknutí hospodárskej krízy, ktorá obzvlášť tvrdo postihla najmä slovenských roľníkov. Hlinkova slovenská ľudová strana opäť útočila na agrárnu stranu, pozemkovú reformu, ktorá podľa jej čelných predstaviteľov vyhovovala len špekulantom, prípadne českým kolonistom. Kolonisti totiž vôbec neboli problémom slovenských roľníkov a ľudová strana ich účelovo použila v útokoch na poľnohospodársku politiku agrárnikov. Problematiku kolonistov slovenskí roľníci takmer nemohli pocítiť, nakoľko tí boli presídľovaní takmer výlučne na južné Slovensko do čisto maďarského prostredia. Taktiež problém špekulantov nebol zďaleka tak vypuklý, ako ho prezentovala ľudová strana. Boli to zavádzajúce reči a hlavný problém slovenských roľníkov, ktorí strácali odbytové možnosti, tkvel v celkovej hospodárskej situácii v republike. No rétorika Hlinkovej slovenskej ľudovej strany dokázala vytvoriť aj s ohľadom na stupňujúce sa národnostné rozpory dokonalý obraz pôvodcu problémov slovenských roľníkov – českí politici a nimi prevádzkovaná pozemková reforma. Vo volebnom období 1929–1935 sa v poľnohospodárskom výbore parlamente vystriedalo celkom päť poslancov za Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu. Najfundovanejšie vystupovali v parlamente i mimo neho Štefan Danihel a dr. Ludovít Labay, ktorý mali viacero vystúpení, v ktorých sa venovali poľnohospodárskej problematike.¹² Vo volebnom období od roku 1935 pracovali v poľnohospodárskom výbore len dvaja poslanci – Danihel a Turček. Pri hodnotení činnosti členov poľnohospodárskeho výboru v medzivojnovom období možno konštatovať, že držali líniu vedenia strany. Hlavnými zostavovateľmi poľnohospodárskeho programu tak boli predseda strany Andrej Hlinka a neskôr aj do popredia sa derúci dr. Jozef Tiso, ktorý sa vo svojich prejavoch a článkoch dotýkal aj poľnohospodárskej politiky.¹³ Treba však povedať, že poľnohospodársky program ľudovej strany bol v porovnaní s agrárnou stranou, či maďarskými stranami, ktoré oslovovali voličov maďarskej národnosti žijúcich na južnom Slovensku bez koncepcie, vágny a často ho tvorili len populistické a nereálne sľuby, ktoré sa dali len ťažko splniť. Jedinou trvalou črtou poľnohospodárskeho programu ľudovej strany je snaha o záchranu poľnohospodárskeho majetku katolíckej cirkvi a kritika pozemkovej reformy. Pri hlbšom porovnaní je zrejmé, že bol nedokonalý a v mnohom ponúkal naivné a neuskutočniteľné riešenia, no napriek tomu dokázala ľudová strana na prevažne roľníckom Slovensku s prehľadom víťaziť.¹⁴ Je paradoxné, že agrárna strana nedokázala využiť svoj ohromný potenciál, ktorý jej dávalo uskutočňovanie pozemkovej reformy. Príčinou je zjavne to, že ľudovej strane sa podarilo dostať do popredia spočiatku konfesijnú¹⁵ a neskôr národnostnú otázku,¹⁶ ktorých riešenie, či neriešenie sa v konečnom dôsledku ukázalo pre slovenského voliča ako rozhodujúce.¹⁷ V týchto otázkach na Slovensku agrárna strana zlyhávala, čo umožnilo Hlinkovej slovenskej ľudovej strane získať dominantnú pozíciu a po vyhlásení autonómie v roku 1938 postupnú premenu na štátnu stranu, ktorá postupne zlikvidovala ostatné politické strany.

Poznámky:

- 1 O vzniku agrárnej strany pozri HOLEC, R.: Ideové a politické podoby slovenského agrarizmu v 20. storočí. In: *Politická a stavovská zeméľská hnutia ve 20. století*. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2000, s. 19.
- 2 CHARBUSKÝ, M.: Pojetí družstevnictví v ustavujícím programu České strany agrární. In: *Osudy zeméľského družstevnictví ve 20. století*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2002, s. 53.
- 3 Je paradoxné, že percentuálne získavali agrárici na Slovensku viac ako v celoštátnom meradle. No na Slovensku bola politická scéna oveľa menej roztrieštená, takže ani viac percent im nezaručilo víťazstvo.
- 4 Cieľom príspevku nie je náčrt volebných programov, ale pohľad Slovenskej ľudovej strany na poľnohospodársku politiku aj v medzivolebnom období.
- 5 BOROVSÝ, Š.: Andrej Hlinka ako novinár a redaktor. In: *Andrej Hlinka a jeho miesto v slovenských dejinách*. Bratislava : DaVel, 1991, s. 125.
- 6 KRAJČOVIČOVÁ, N.: Kľúčové momenty v orientácii a pôsobení agrárneho politického hnutia na Slovensku v rokoch 1918–1938. In: *Politická a stavovská zeméľská hnutia ve 20. století*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2000, s. 48.
- 7 O pozemkovej reforme bližšie pozri RYCHLÍK, J.: Pozemková reforma v Československu v letech 1919–1939. In: *Vědecké práce Zeméľského muzea*, roč. 27, 1987–1988, s. 127–148.
- 8 LACINA, V.: Vývoj predstav agrárnej strany o úpravách pozemkovej držby do uzákonění pozemkovej reformy v roce 1919. In: *Politická a stavovská zeméľská hnutia ve 20. století*. Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2000, s. 151.
- 9 RYCHLÍK, J.: *Česi a Slováci ve 20. století*. Bratislava : AEP, 1997, s. 90–91.
- 10 Snahy o revíziu pozemkovej reformy sa HSLŠ čiastočne podarilo realizovať po vzniku slovenského štátu. No ani ňou prevádzaná pozemková reforma neprinesla uspokojivé výsledky. Rozparcelovala sa len časť židovskej pôdy a to nemohlo záujemcov o pôdu v žiadnom prípade uspokojiť. Pozri KAMENEC, I.: *Slovenský štát*. Praha : Anomal, 1992, s. 91.
- 11 Zoznamy poslancov Slovenskej ľudovej strany pozri Parlamentný archív NRSR, fond Klub slovenských poslancov v RNZ 1918–1920, šk. 1, fasc. 1920. Taktiež v SIDOR, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu I. a II*. Bratislava 1943.
- 12 O názoroch L. Labaja na poľnohospodársku politiku pozri LABAJ, L.: *Čo je povinnosťou každého ľudáka pri prevádzaní pozemkovej reformy*. Ružomberok, 1925.
- 13 Vystúpenia J. Tísa k poľnohospodárskej politike pozri FABRICIUS, M. - SUŠKO, L.: *Jozef Tiso. Prejav y články*. Bratislava : AEP, 2002, s. 46–47, 213–214, 424–425, 467–468.
- 14 O volebných výsledkoch na Slovensku pozri LIPTÁK, L.: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava : Kalligram, 1998, s. 107–108.
- 15 HOLÁK, M.: Politický katolicizmus na Slovensku v prvých rokoch ČSR. In: *Globalizácia versus identita v stredoeurópskom priestore*. Trnava : UCM, s. 59–65.
- 16 KAMENEC, I.: *Tragédia politika, kňaza a človeka*. Bratislava : Archa, 1998, s. 34 a 44.
- 17 ĎURICA, M. S. *Jozef Tiso I*. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 131–132.

The Agricultural Programs of the People's Party and the People Who Originated Them

Abstract

The agricultural problematic was one of the most important issues the politicians had to face during the interwar period. In the milieu of Slovak village, the agricultural issues were addressed mainly by the Agrarian Party and the Slovak People's Party. The Agrarian Party had a thoroughly developed agricultural program and possessed a considerable influence over the Slovak peasantry because it controlled the land reform. In spite of this, the Agrarian Party failed to gain from this advantage and to become the dominant party for the Slovak village population. There were more causes of this. The land reform was accompanied by many scandals, but more importantly, it failed to satisfy the Slovak peasants' need of land. The main reason was probably the fact that the agricultural issues, in spite of all their importance, were actually not the most important ones. The Slovak People's Party managed to bundle the issues of economy, confession and nation into one compact whole, and thus successfully compensated for the weaknesses of its agricultural program. As a result, it secured the support of the decisive part of the Slovaks even among the rural population.

Podíl Františka Obrtela na organizování moravské agrární strany v letech 1897–1906

JIŘÍ LAPÁČEK

Dne 31. března 1873 spatřil světlo světa v Henčlově, vsi nepříliš vzdálené od Přerova, František Obrtel. V letech 1892–1896 studoval na právnické fakultě Univerzity Karlovy, v roce 1897 začal působit v redakci Selských listů v Olomouci, po krátké epizodě s vydáváním vlastních novin Snaha v letech 1906–1908 se do redakce Selských listů vrátil a v roce 1916 nastoupil do pražské redakce agrárního deníku Venkov. K 1. dubnu 1933 odešel na odpočinek, ale i potom byl až do války činný v různých agrárním hnutí blízkých institucích. Zemřel 13. února 1962.¹

Jméno Františka Obrtela je agrárním historikům známé díky knize „Moravští sedláci v letech 1848–1904 – Příspěvek k politickým dějinám moravského venkova“. Pod tímto titulem kniha vyšla v roce 1914, podruhé pod názvem „Moravští sedláci v druhé polovici XIX. století“, ale s nezměněným obsahem v roce 1919. I když sám Obrtel práci nechtěl zveličovat a považoval ji pouze za populární výklad veřejného života na Moravě od roku 1848, historikové na ni stále ještě hojně odkazují.² Již kvůli této práci si František Obrtel zaslouží být připomenut, ale nejen proto.

Tématem příspěvku je zjištění, jakým způsobem a jakou měrou se František Obrtel podílel na organizování moravské agrární strany, která byla ustanovena v roce 1904. Jedná se o 10 let Obrtelovy činnosti v redakci Selských listů v letech 1897–1906.³ Podle Obrtelových slov koncem roku 1896 dostal lákavou nabídku z redakce, aby přijal místo spolupracovníka s měsíčním sluzným 50 zlatých, což byla částka na tu dobu nevidaná, jak poznamenává, kterou neměli středoškolští učitelé ani právníci u soudu. Potřeba nového redaktora byla vyvolána tím, že od poloviny roku 1896 vycházely Selské listy třikrát týdně. Obrtel již v předchozích letech svého pražského studia na sebe upozornil články z Prahy, v nichž referoval o průběhu Národopisné výstavy československé v Praze 1895, recenzemi historických knih v roce 1897 a především protiklerikálně laděnými příspěvky ze života rodné vesnice a nedalekých Troubek.⁴

Obrtel sám v onom osudovém momentu viděl „bezděčný hlas rodové krve, jemuž se dítě venkova jaksi nevzpírá a třeba neubrání“. Na druhou stranu nikdy nezapíral, že novinářina neměla být jeho životním údělem. Svěřil se též, že první roky trpěl, protože jej práce v redakci oddalovala od jeho původní právnické kariéry. Ale jak sám dodával, čas vše zhojil a naučil jej dívat se na novinářinu jako na povolání, které není o nic horší než jiná povolání, pokud si je novinář vědom zodpovědnosti, kterou má ve společnosti a vůči čtenářům, kterým by měl mít co říci. Od poloviny ledna 1897 začal pracovat v olomoucké redakci pod vedením Antonína Mnohoslava Daňka. Po jeho odchodu v lednu roku 1898 list po čtyři roky řídil zemský a říšský poslanec Josef Svozil ze Seničky u Litovle.⁵ Za svůj první větší novinářský počín v té době považoval Obrtel seriál článků o obci Příkazy u Olomouce, na němž si cenil konkrétní historismus, blízký srdci a rozumu zvláště venkovského čtenáře.⁶

Po odchodu Josefa Svozila byl František Obrtel jmenován 10. září 1902 řídícím a odpovědným redaktorem Selských listů. V úvodníku následujícího dne se Obrtel vyznal z toho, že novinářské povolání pokládá za velmi důležité a odpovědné, i když velmi často za hodně nevděčné. Pokládal noviny za nad jiné důležitého činitele, zvláště pro selský stav. Hleděl vždy na noviny jako na nejděčnějšího a nejpůsobivějšího apoštola všeobecného pokroku. V tom nepřímě viděl i svůj program: pracovat poctivě, věcně, bez frází, ale také otevřeně a bez obalu pro vzdělání a pokrok venkova. Na druhé straně neopomíjel ani stavovskou otázku selského lidu. Proto vždycky měl na mysli nejen práci pro hmotné postavení selského stavu,

obranu jeho hmotných zájmů, ale také zvyšování všeobecného vzdělání lidu. Domníval se, že dobře řízený list v každém směru by mohl a měl by být svému čtenáři vítaným učitelem a vychovatelem. Chtěl připravovat noviny toho rázu, aby z nich čtenář měl nejen chvilkový požitek, ale také trvalý zisk pro všestranné obohacení svého vzdělání. Jako svůj budoucí program a novinářský ideál uvedl: „*Do podrobností nechci zabíhati, ale všeobecně pravím: směr listu našeho, ať již bude řešiti otázky stavovské či politické nebo vymezovati poměr k jiným stavům a stranám, bude vždy lidový, pokrokový, jak se demokratickým Slovanům sluší. Proudů zpátečnického klerikalismu budou „Selské Listy“ po zásluze potírati jako národu našemu nebezpečné.*“⁷

V době, kdy Obrtel začal od roku 1906 vydávat vlastní noviny s názvem Snaha, se snažil zformulovat své novinářské krédo. Vracel se samozřejmě k svému působení v redakci Selských listů. Napsal, že ve své novinářské práci měl na mysli to, že novinář je tlumočnickem nejenom svého, ale zejména veřejného mínění, jemuž se částečně přizpůsobuje, které v sobě vstřebává a přetvořené následně znovu předkládá veřejnosti. K tomu přirozeně potřebuje okolí, přátele, spolupracovníky. Jen s jejich pomocí může stvořit něco dobrého a dokonalého, i když největší práce připadá samozřejmě jemu. List podle Obrtela, má-li prospívat a být vyhledán, potřebuje dobrou organizaci dopisovatelů. Redaktor, i kdyby byl sebeinteligentnější, na všechno přirozeně nestačí. Tak univerzální vzdělání nemá nikdo, aby mohl dělat noviny sám, a kdyby i měl, nestačil by naprosto fyzicky. Je třeba zajistit síť dobrých a zdatných dopisovatelů pro různé obory a rubriky, provést rozumnou a účelnou dělbu práce. Čím větší kruh takových spolupracovníků, tím lepší pozici list získá. Jen tak je možné prosperovat, jinak hrozí jednotvárnost listu a jistá finanční pohroma.

Obrtel vzpomínal, že po převzetí redakce Selských listů chtěl z listu příliš opatrnického a bezbarvého vytvořit poctivé, svobodomyšlné a protiklerikální noviny, i když umírněnějšího tónu. Nezůstalo to bez odezvy, projevem byla celá řada dopisů od čtenářů. Klasický byl zejména dopis rolníka, který měl dva syny kněze. Rozzlobil se, div ho neranila mrtvice, jak se Obrtel může opovážovat „otravovat“ moravský venkov takovým psaním, a odůvodnil mistrně, proč mají být katoličtí kněží v uctivosti: „*Pomalu směr Selských Listů bude jak Pozora, jehož tendence je špinění arcibiskupa (roz. Kohna) a kněží vůbec. A ta hesla o klerikálech a černé internacionále tolik zevšedněla, že lid poznává zvrhlost takového tisku, neboť má-li v uctivosti své rabbi žid, evangelík pastory, starokatolík popy a batušky, ano i ten mohamedán (slyšte!) své hadži a šerify, má míti katolík v první řadě v úctě své duchovenstvo.*“⁸

Ve funkci redaktora se František Obrtel dostával do kontaktu s různými lidmi, kteří posléze našli uplatnění v agrárním hnutí. Příkladem budiž dopis, který zaslal Obrtel Josefu Paterovi dne 23. listopadu 1901. Posílal mu v něm stanovky Selské jednoty a sděloval, že obstará i stanovky „Sdružení českých zemědělců“. Informoval Patera, že Selské listy již zasílají do Raduně. Nabízel zároveň své poradenství ve věci samostatného agrárního listu ve Slezsku, který měl Pater v úmyslu vydávat, zejména co se financí týče, protože jako redaktor a správce administrace měl dosti zkušeností. Zároveň Obrtel chválil Paterův článek otištěný v Selských listech, který velice překvapil a potěšil.⁹

Obrtel se ve sledovaném období nikdy nedostal do užšího vedení moravského agrárního hnutí. Bylo to dáno, myslím, jeho povahou, neprůbojností, duchovním zaměřením a posléze i existenční závislostí na příjmech ze žurnalistické činnosti. Teprve 28. prosince 1905 byl na sjezdu zemských důvěrníků kooptován do nově zvoleného výkonného výboru.¹⁰

Přesto byl Obrtel u všech jednání, která vedla k založení agrární strany v roce 1904. Přípravná porada stoupenců byla svolána Selskou jednotou v Olomouci na den 11. května 1904 do Přerova. Programový odbor konal od 6. června do 29. listopadu 1904 celkem šest schůzí – 6. června akciový pivovar v Přerově, 26. června Olomouc – redakce Selských listů, 8. září Olomouc, 24. září Olomouc, 12. listopadu Olomouc, 29. listopadu akciový pivovar v Přerově.

V předvečer přípravného sjezdu v Přerově 21. prosince 1904 žádal František Obrtel Josefa

Patera, aby mu zaslal příspěvek do časové ankety k agrární otázce, které se měli zúčastnit všichni členové přípravného výboru a někteří členové agrární strany z Čech. Pater měl napsat něco ze stanoviska slezského, rozptýlit obavy v ohledu národním. Anketa vyšla ve vánočním čísle Selských listů. Zároveň Obrtel Patera instruoval v ohledu ustavujícího sjezdu 27. prosince 1904 v Olomouci, kde měl Pater spolu se Švehlou promluvit stručně o významu agrární organizace, Švehla ze stanoviska českého, Pater ze stanoviska slezského.¹¹

Při přípravě programu strany byl za podklad vzat program české strany agrární. Dle Obrtela byl on pověřen vypracováním kulturního programu, Jan Vaca programu hospodářského a Kuneš Sonntag politického a sociálního.¹²

Kulturní část programu strany kladla důraz na osvícenost a mravně dobrý charakter rolnictva. Tohoto stavu mělo být docíleno v duchu hesla „osvětou k svobodě“ stálým vzděláváním a kulturním silněním spolu s hospodářským pokrokem v intencích národních velikanů Havlíčka, Palackého a Riegra. Pozornost byla věnována třem oblastem, ve kterých se mělo vzdělávání dít. Nejdříve to byla **rodina**, potom především **škola**. Na venkově měla být převládající část teoretická vyrovnána stránkou praktickou. V čítankách se měly objevovat články rázu hospodářského, zvýšená pozornost měla být věnována počtům a přírodovědě. V náboženství měla být v popředí zájmu mravověda, ve směru teoretickém se měla největší pozornost věnovat dějinám národa. V tomto duchu měli být vzdělávání i budoucí učitelé. Rolničtí synkové měli získat další vzdělání ve školách hospodářských, tak aby na selském statku pracoval co nejvzdělanější sedlák. Podobně selské dcery se měly stát „zlatým sloupem“ selské domácnosti, a za tím účelem mělo dojít k rozmnožení hospodyňských škol. Další pasáže zmiňovaly jiné typy škol – měšťanské, střední, techniku. Spolu s českou stranou agrární chtěla moravská strana usilovat o zřízení vysoké školy zemědělské při české technice v Praze. Naposledy byla probrána oblast **veřejnosti**, která byla spojena s rozšiřováním tisku, čítáren, knihoven, hospodářských i uměleckých výstav, kurzů, školských extenzí.¹³

Dne 15. srpna 1906 vyšlo č. 120 Selských listů, poslední, u kterého byl František Obrtel jako redaktor. V rubrice Zasláno věnoval odběratelům, čtenářům a všem přátelům „Selských listů“ epištolu, psanou o den dříve, v níž připomněl své desetileté působení v listu. Vstup do redakce pro něj znamenal křest do veřejného života, práce v ní zbystrila jeho rozhled, zocelila povahu podle hesla „Život je boj – a boj je život – a ten boj života je vskutku školou nenahraditelnou“. Zdůraznil, že odchází zcela dobrovolně, ne z odporu či nenávisti k organizaci, které dosud sloužil, ale z důvodů mnohem čistších a ideálnějších. „Jakože činně a s opravdovým přesvědčením zasáhl jsem i já do přípravných prací pro založení samostatné stavovské politické organizace selského lidu na Moravě i ve Slezsku, tak považuji i dnes a budu i dále považovati zbudování agrární strany za stavovskou a kulturní nutnost do té doby, pokud půjde po vyměřených drahách stavovské práce a touhy po kulturním obrození selského lidu, dokud jí bude konečným cílem ne pouze hospodářská síla, ale i nutná osvěta.“¹⁴

Ve svých vzpomínkách k tomu uvedl, že začal mít problémy s některými členy vydavatelského družstva, kteří neviděli rádi v novinách otevřenější projev proti zpátečnictví a kramaření s náboženskými city venkovského lidu. Doslovně uvedl: „Bylo třeba někdy i v Selských listech klepnout bez ostychu ony kramáře s Kristovým učením – a byly z toho mráčky. Neříkám, že by snad ty mráčky byly mne ze Selských listů vyháněly: ostatně byly jen velmi řídké a převaha naprostá byla na druhé straně.“¹⁵

V rámci polemiky, do které se dostal v roce 1908 jako redaktor a spolujednatel novin Snaha, kritizoval poměry v moravské agrární straně na konci námi sledovaného období před svým odchodem z redakce, vhodným terčem se mu stal Jan Vaca. Říkal novému systému, který se postupně prosazoval, hmotarství. Tento výraz měl poukázat na nadměrný důraz, který byl kladen na hospodářskou stránku agrárního hnutí, zatímco Obrtel v tom viděl nepochopení agrární politiky v celém rozsahu, která podle něj musí hájit a rozmnožovat nejen statky hmotné, ale také duchovní. A dodával k tomu: „Co to bylo jáso tu nad kulturní

části programovou nové strany, již s takovým zápalem jsme zakládali – co přísah a poukazování právě na to kulturní credo moravského pokročilého sedláka – ale nadšení brzy vyprchalo a vody pokrokového sebevědomí opadly hodně brzo. Ne všude bez výjimky – ale vládnoucí režim diktoval – a vítězil a vítězi doposud!“ Situaci, ve které se tehdy nacházel, vyjádřil slovy: „Scházel mi k lepší argumentaci – grunt v Příkazích nebo v Těšeticích.“¹⁶

František Obrtel nejen svojí novinářskou, spisovatelskou, ale i politickou činností patří k zajímavým postavám moravského agrárního hnutí prvního desetiletí 20. století.

Poznámky:

- 1 Viz Lapáček, J.: František Obrtel (1873–1962), novinář a spisovatel, autor knihy *Moravští sedláci*. Střední Morava, 1999, č. 8, s. 140–145. Velmi zajímavým zdrojem informací o Obrtelově činnosti jsou jeho paměti, které se dochovaly v rukopisu. Viz Státní ústřední archiv Praha, fond František Obrtel. Viz též Státní okresní archiv Přerov, Kulturní místopis, František Obrtel.
- 2 Viz Lapáček, J.: *Novinář František Obrtel – popularizátor výsledků agrárního dějepisectví*. In: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti. Semily, Státní okresní archiv 1998, s. 52–59.
- 3 K Obrtelově činnosti žurnalistické viz Lapáček, J.: *František Obrtel a noviny Snaha*. In: *Tisk a politické strany*. Olomouc 2001, s. 34–46. Týž: *K organizaci agrárního tisku na Moravě 1909–1916*. In: *K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách*. Praha 2001, s. 39–57.
- 4 Viz Lapáček, J.: *Henčlov v pracích a vzpomínkách Františka Obrtela (1873–1962)*. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov 6*. Přerov 1998, s. 9–29.
- 5 Viz úvodník v *Selských listech*, 19. 3. 1898, roč. 16, č. 33, s. 1. Zde připomenuto výročí družstva *Selských listů*, které bylo založeno před 15 lety: „*Družstvo toto mělo od počátku na zřeteli zájmy a potřeby rolnictva a mělo nejlepší vůli zájmům a potřebám rolnictva také sloužiti. Bylo-li již v dřívějších dobách „Selských Listů“ zapotřebí, jest jich více třeba dnes, kdy postavení našeho rolnictva jest nanejvýš neutěšené, kdy statky rolnické vůčihledně mizí, ana část propadá exekuci a část se dobrovolně rozdobuje, ostatek pak jest povážlivě zadlužen. Zničením středního stavu rolnického byla by existence národa našeho valně ohrožena, neboť stav rolnický jest kořenem stromu národního. V této vážné době volají „Selské listy“, v jichž družstvu téměř všichni zástupcové rolnického lidu jsou zastoupeni, veškeren lid rolnický a jeho přátele k společné práci, věduce, že jen jednomyslným postupem dá se docílití nápravy a úspěchů...* „*Selské Listy*“ stále vždy a státi budou i na dále v řadách bojovníků za samostatnost zemí koruny české, poněvadž v dosažení cíle tohoto spatřujeme nejlepší záruky hospodářské a národní záchrany. Jako list úplně neodvislý bude dle programu svého zastávati věci našeho rolnictva neohroženě, při tom však bude veškeré události střídavě a nestranně posuzovati, maje při všem na mysli jedině a výhradně politický, hospodářský a národní prospěch našeho lidu. Při tom všem chceme šetřiti dobrých vlastností našeho lidu, jeho dobrých zvyků a mravů a máme za to, že cíle toho nejlépe dospějeme, když budeme šetřiti náboženského přesvědčení jeho.“
- 6 Obrtel, F.: *Příkazy u Olomouce*. *Moravská vesnice*. *Selské listy*, 23. 12. 1899, roč. 17, s. 1–2; 30. 12. 1899, roč. 17, s. 1–2; 6. 1. 1900, roč. 18, s. 1–2; 13. 1. 1900, roč. 18, s. 1.
- 7 *Selské listy*, 11. září 1902, roč. 20, č. 105, s. 1.
- 8 Obrtel, F.: *Pohádky o redaktorech – Obrázky z dílny žurnalistické*. (Z přednášky redaktora t. l. na večírku Sdružení pokrokových lidí v Prostějově.) *Snaha*, 28. 5. 1907, roč. 2, s. 1–2.
- 9 O Paterovi viz Müller, K.: *Počátky agrární strany ve Slezsku ve vzpomínkách Josefa Patera*. In: *Andros Probabilis*. Brno – Olomouc 2005, s. 259–267. Srovnej též heslo *Pater Josef* od téhož autora v *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Nová řada. Sešit 6. (18.) Ostrava 2005, s. 113. Archiválie z činnosti J. Patera jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě, fond *Agrární strana – slezský odbor*, *rolnictvo 1901–1909* (1938). Viz inv č. 1.
- 10 Viz *Selské listy*, 29. 12. 1905, č. 194, s. 2–3.
- 11 *Zemský archiv v Opravě*, fond *Agrární strana – slezský odbor*, *Slezsko 1901–1909* (1938), inv č. 1. Ke vzniku moravské agrární strany viz Pospěch, P.: *Založení agrární strany na Moravě*. *Časopis Matice moravské*, 1981, s. 255–271; Harna, J.: *Agrární hnutí do roku 1918*. In: *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc 2000, s. 164–184; Rokoský, J.: *Agrární strana*. In: *Mališ, J. – Marek, P. a kol.: Politické strany*. Sv. 1. Brno 2005, s. 413–441.
- 12 Viz Obrtel, F.: *Moravští sedláci v druhé polovině XIX. století*. Praha 1919, s. 283. Srovnej Obrtel, F.: *Počátky Kuneše Sonntaga*. In: *Památce Kuneše Sonntaga*. Praha 1932, s. 23.
- 13 Viz *Program české strany agrární pro Moravu a Slezsko*. Olomouc 1905, s. 18–22. Srovnej *Program české strany agrární*. Praha 1903.
- 14 Viz *Selské listy*, 15. 8. 1906, roč. 24, č. 120, s. 3. Srovnej Sonntag, K.: *Našim čtenářům!* *Selské listy*, 17. 8. 1906, roč. 24, č. 121, s. 2.

15 SOKa Přerov, Kulturní místopis, František Obrtel, Vzpomínky, VIII Snaha.
16 Besídka. Na rozcestí. (Posl. J. Vacovi – a straně agrární.) Snaha, 18. 4. 1908, roč. 3, s. 1–2. F. Obrtel měl na mysli Jana Vacu a Františka Oklešťka.

The Share of František Obrtel on Organizing of the Moravian Agrarian Party in the Years 1897–1906

Abstract

František Obrtel was born on March 31, 1873 in Henčlov near Přerov. In 1892–1896, he studied at the Law Faculty of the Charles' University in Prague and in 1897, he started working in the editorial staff of the Farming News (*Selské listy*) in Olomouc. After a short episode in 1906–1908, when he published his own magazine *Effort* (*Snaha*), he rejoined the Farming News staff, which he left again in 1916, when he started working for the Prague editorial office of the agrarian daily Countryside (*Venkov*). On of April 1, 1933, he retired, but he remained active in various institutions close to the agrarian movement until the outbreak of the World War II. He died on February 13, 1962.

František Obrtel is above all known as the author of the book “Moravian Farmers in the Years 1848–1904 – A Contribution to the History of the Moravian Countryside” (*Moravští sedláci v letech 1848–1904. – Příspěvek k politickým dějinám moravského venkova*) published in 1914, but his other activities are also notable. On September 10, 1902, he was appointed a directing and managing editor of the Farming News. He considered newspapers an agent of the utmost importance, especially for the peasants and farmers. As a journalist, he did not have in mind only improvement of material conditions of farmers and defense of their material interests, but also improvement of the general education of the village folk. His program was to maintain that the Farming News would always be the newspapers “for the people, progressive, as is only becoming for the democratic Slavs. The currents of backward clericalism will always be deservedly suppressed by the Farming News as dangerous for our nation”.

As an editor, František Obrtel cooperated with people who later gained influence in the agrarian movement. His contact with Josef Pater, a representative of the Silesian agrarian movement, can serve as an example. Obrtel was present at all the negotiations that lead to the establishment of the Agrarian Party in 1904. He was the author of its cultural program, while Jan Vaca drafted the economic policies and Kuneš Sonntag the social and political agendas of the Party.

Obrtel's departure from the Farming News was among other things caused by disagreements concerning the direction of the newspaper. What Obrtel had in mind was the cultural edification of the village folk by means of enlightenment, and he had a reserved attitude towards the strengthening of the tendencies that he himself called “materialism”, i.e. an emphasis on the material aspect of peasant's existence. He stood up against clericalism. However, a part of the management of the publishing cooperative was not of the same opinion.

František Obrtel is an example of a man whose involvement in agrarian politics was motivated by his ideas of cultural and educational edification of the village folk. However, this direction was gradually marginalized by the emphasis on material edification and economic growth. Obrtel refrained himself from entering the higher echelons of national politics also because of his character and spiritual orientation and later also because of existential dependence on the income he had from his journalist activities.

Proces koncentrace šlechtického velkostatku a jeho geneze v Rakouském Slezsku ve druhé polovině 19. století na příkladu hraběcí rodiny Larisch-Mönnich

KAMIL RODAN

Hlavní sílu hospodářského vývoje v zemědělství představoval ve 2. polovině 19. století velkostatek, jehož tradičním majitelem byla feudální šlechta. Vzestup šlechtického velkostatku ovšem nastal již daleko dříve a je spojován s významnými změnami ve způsobu hospodaření, které byly součástí širšího transformačního procesu na přechodu tradičně feudální společnosti ve společnost raně novověkou.

Výrazný pokles kupní síly peněz na konci 15. století, způsobený přílivem drahých kovů ze zámoří, výrazně podnítil aktivitu vrchnosti v nalézání nových zdrojů a způsobů hospodaření. Ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století byl nastartován proces přechodu rentového velkostatku na velkostatek ve vlastní režii. Průvodním a bohužel i negativním jevem této změny se stalo upouštění od naturálních a peněžních dávek, které nahradilo postupné zvyšování renty v úkonech (zvyšování robot a jiných povinností). V tzv. Rakouském Slezsku,¹ zvláště pak na Těšínsku (hlavní působiště hraběcí rodiny Larisch-Mönnich), které se v této době vyznačovalo existencí řady drobných šlechtických statků, docházelo často k soudním sporům poddaných s vrchností a také k otevřeným srážkám (zejm. koncem 17. a v průběhu 18. stol.), které měly za následek vydání nového robotního patentu (1771).²

K novému vzednutí šlechtického velkostatku a jeho hospodaření ve vlastní režii přispěl po bouřích 18. století na počátku století 19. hospodářský vzestup, způsobený oživením a rozvojem zbožněpeněžní výroby po napoleonských válkách. Velkostatek začal používat intenzivní metody, které se vyznačovaly přechodem ke zlepšenému trojpolnímu hospodaření s využitím bývalých úhorů, pěstováním pícnin, okopanin a průmyslových plodin a zvýšením hektarových výnosů.³

Aktuálnost zemědělské otázky se projevila v průběhu revolučního roku 1848, kdy docházelo na řadě míst Slezska k rolnickým bouřím. Radikální situace byla zejména na Těšínsku vzhledem k enormnímu přelidnění tamních vesnic, vysokému podílu hospodářství s minimální výměrou a velkému feudálnímu útlaku. Nejvýznamnější postavou a vůdcem lidového hnutí se stal syn bohatého sedláka z Úvalna Hans Kudlich, který jako poslanec podal na zasedání říšského sněmu ve Vídni radikální návrh na zrušení roboty. Poddanství bylo zrušeno říšským sněmem 7. 9. 1848, ovšem rolníci novému zákonu příliš nedůvěřovali a žádali, aby poddanské povinnosti byly zrušeny bez náhrady, což se prosadit nepodařilo.

Hlavním problémem zemědělství a potažmo také důvodem k radikálnímu vystoupení zemědělského lidu v roce 1848 již nebyla robot a s ní spojené poddanské dávky, ale hlad po půdě, zejména u vrstev, které na ní byly závislé. Administrativní zrušení roboty jen podnítilo další řešení zemědělské otázky, ale k zásadním, natož revolučním změnám nedošlo. Změnil se pouze vlastnický vztah, protože právo užívací, které bylo postaveno na principu dědičného nájmu, se změnilo na vlastnictví skutečné. Převod vlastnického práva pak podmiňoval výkup za náhradu.⁴

Nepříznivá majetková struktura se nezměnila ani po roce 1848, kdy ještě více rostla propast mezi výrazně tržně orientovaným charakterem zemědělského podnikání velkostatku, jehož reprezentanty byli zejm. Těšínská komora, Larisch-Mönnichové ad., proti rustikální držbě, z níž 3/5 hospodářství byly zcela nesoběstačné, 1/5 produkovala potraviny pouze pro vlastní potřebu a 1/5 pro trh.

Drobná hospodářství nemohla s velkostatkem konkurovat svou výměrou, ale zejména díky zatížení, které bylo způsobeno výkupem z roboty, daněmi, dluhy, výrobní zaostalostí,

neúrodami, hladem a epidemiemi (1847–49 tyfus a úplavice, neúrody do 1855, zemědělská krize od 70. let 19. stol.). Převaha velkostatku se vyznačovala nejen plošnou výměrou, ale i technickou úrovní a možnostmi investic. Ještě hůře se stávající situace dotkla vesnické chudiny, domkářů a nádeníků, kteří byli obecním zřízením z roku 1849 zcela vyloučeni z užívání pozemků, zvl. pastvin.⁵

Šlechtu také výrazně podporoval četnými legislativními opatřeními samotný stát. Významnou pomocí se stalo například zřízení velkostatkářské kurie (velkostatky zdaněné nad 250 zlatých) pro volby do zemských sněmů a říšské rady roku 1861. Zachovány zůstaly také tzv. čelední řády, které platily až do rozpadu rakousko-uherské monarchie v roce 1918. Čelední řády formou námezdní smlouvy omezovaly veškerá, i osobní, práva čeledě. V Rakousko-Uhersku je nutno také počítat s tzv. pruskou cestou zemědělství, která výrazně podporovala vznik rozsáhlých zemědělských komplexů a svým způsobem konzervovala stávající stav hospodářství. Díky tomu docházelo k velmi pomalému odstraňování závislosti drobných rolníků na šlechtickém a církevním velkostatku. Velkostatek také disponoval díky výkupům z roboty dostatkem finančních prostředků, kterými mohl překlenout částečný odliv pracovních sil ze zemědělství v 50. letech 19. století, způsobený možností volného pohybu obyvatelstva. Finance byly využity na nákup dobytka, koní a zemědělských strojů, nastala racionalizace hospodaření za použití intenzivních metod. Na druhé straně se nacházela drobná hospodářství zatížená výkupem z roboty a s malou výměrou půdy. Tato hospodářství podléhala také drobnému štěpení, podpořenému zákony o volné dělitelnosti půdy (Morava 1868, Čechy a Slezsko 1869). Jedinou nárazníkovou skupinu mezi velkostatkáři a drobnými rolníky tvořili zámožní sedláci, kteří se sice také vykupovali z roboty, ale zároveň měli dostatek půdy a prostředků k investování do hospodářství a také námezdní sílu, která vytvářela nadhodnotu.⁶

Největším pozemkovým vlastníkem velkostatků byla v Rakouském Slezsku šlechta. Její majetek představoval více než dvě třetiny celkového majetku velkostatků (63,9–71,1 %). Výrazně byla šlechta zastoupena zejména na Těšínsku, kde vlastnila 90,5–96,1 % veškerého velkostatkářského majetku (na Opavsku 42 %). Mezi vlastníky dominovalo zhruba 15 šlechtických rodů, které vlastnily majetek v Rakouském Slezsku trvale po celou sledovanou dobu. Majetek některých z nich se téměř vůbec neměnil nebo doznal jen nepatrných úprav. Ke klasickým případům této skupiny patřili zejména Habsburkové, které zastupoval arcivévoda Friedrich. V jeho majetku se nacházel komplex Těšínské komory, rozsahem i charakterem naprosto jedinečný nejen v Rakouském Slezsku, ale i celé habsburské monarchii, v našich podmínkách srovnatelný pouze s domínií Liechtensteinů na Moravě a Schwarzenbergů v Čechách.⁷ Do této skupiny patřili i kníže Sulkovský (Bílsko; 3 439 ha), kníže Lichnovský (Hradec nad Moravicí; 4 342 ha), hrabata a knížata Blücherové (Bravantice a Raduň; 4 375 ha), hrabě Arco (Hošťálkovy; 2 494 ha), Falkenhaimové, později rodina zu Stolberg-Stolberg (Kyjovice; 1 764 ha) ad. V Rakouském Slezsku ovšem existovaly i rody, jejichž majetek se postupně rozpadal, redukoval, přesto si tato část šlechty udržela v majetku jeden z dříve nabytých velkostatků, který považovala za kmenový a který hrál nadále rozhodující úlohu v jejich hospodaření. Výše uvedeným způsobem postupoval například baron Mattencloit, který po prodeji Ropice, Doubravy, Orlové a Žibřidovic zakoupil Horní Domaslovce (197 ha), baron Beess, kterému se stal po prodeji Konské a Ráje kmenovým velkostatkem Hnojník (504 ha), baron Sedlnický ad. Některé rody naopak své postavení díky menším či větším nákupům zlepšily: kníže Liechtenstein, který vlastnil velkostatek Krnov-Opava (9 042 ha), hrabě Wilczek (Slezská Ostrava, Radvanice a Klimkovice; 6 150 ha) a hrabě Larisch-Mönnich.

Mimo tuto rozhodující vrstvu se ve Slezsku nacházela řada rodů (cca 50), které přicházely z různých částí monarchie, nejčastěji z Moravy a Čech, ale i z německého a rakouského prostředí, z Haliče, ale i ze západní Evropy (členové belgické a holandské královské rodiny, příslušníci rodu Bourbonů, Hohenzollernů, Reussů a dalších). Některé z těchto rodů byly

v Rakouském Slezsku usazeny již dlouho, ale postupem času ztratily svůj majetek, jiné vymřely. K výrazným změnám docházelo zhruba do přelomu 70. a 80. let 19. století, kdy natrvalo mizí rody Gerschorfů, Harasovských, Heldreichů, Mertenů, Bartensteinů, Beczcků, Czaderských, Demblinů, Fürstenbergů, Kinských, Sternbergů a dalších.

Z tohoto pohledu se jako specifické území jeví právě Těšínsko, kde se vedle Habsburků vlastnicích Těšínskou komoru postupně etablovali také Larisch-Mönnichové. Od konce 14. století docházelo na Těšínsku k neustálému drobení původně kompaktního zeměpanského území, takže zde vznikla celá řada drobných statků. Od poloviny 16. století nastartovala postupným skupováním těchto malých statků proces koncentrace do velkých komplexů právě Těšínská komora. Drobné statky se nemohly ubránit silící konkurenci velkostatků, financovaných často majiteli z průmyslové podnikatelské činnosti. Z tohoto pohledu je možno i šlechtu na Těšínsku rozdělit do dvou skupin, z nichž první tvořily rody, které se zde vyskytovaly zhruba do přelomu 70. a 80. let 19. století a které svou existenci nevázaly na vlastnictví půdy v této části Slezska. Jejich působení zde bylo spíše epizodické. Postupně z Těšínska odcházely, majetek prodávaly a v podstatě ustoupily druhé skupině šlechty, která se na Těšínsku rozhodla zůstat a existenčně zakotvit, což samozřejmě vedlo k její důsledné snaze po koncentraci pozemkového vlastnictví, představovaného velkostatkem. K rodům, které z Těšínska poměrně brzy odešly, patřily například Gerschorfové, Harasovští, Heldreichové, Merten ad., nicméně některé z nich měly i nadále svůj majetek, byť v omezené míře, na Opavsku. Základ šlechtického velkostatku na Těšínsku tak tvořilo sedm šlechtických rodů, které se na tomto území vyskytovaly od prvopočátku. Největším vlastníkem z nich byli Habsburkové, představovaní zde nejprve arcivévodou Albrechtem, později Friedrichem. K rodům, které si na Těšínsku vybudovaly trvalou základnu, patřily vedle Habsburků také svobodní páni von Bees-Chrostin, baroni Mattencloitové, hrabata Saint-Genois, ale zejména hrabata Larisch-Mönnichové, kteří jsou typickým příkladem šlechty, která se vydala cestou koncentrace pozemkové držby.

Hraběcí rod Larischů a později Larisch-Mönnichů představuje v procesu koncentrace velkostatkářské půdy na Těšínsku specifický a progresivní typ nastupující nové šlechty. Larischové sice byly starobylým šlechtickým rodem, jehož jednotlivé větve se nacházely v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i v Polsku (původně se jednalo o český stav svobodných pánů s predikátem ze Lhoty a Karviné (von Ellgoth und Karwin), který byl roku 1654 povýšen do hraběcího stavu, ale svou slávu a moc začali soustavně budovat až od roku 1791, kdy došlo ke sňatku Jana Larische s Annou Marií Teklou, dědičkou rodu Mönnichů, a ke změně rodového jména Larisch na Larisch-Mönnich a ke spojení dvou velkých majetků, které se staly základem budoucího panství tohoto racionálně myslícího rodu.

Základ pozdějšího velkostatkářského komplexu Larisch-Mönnichů, který se vyšplhal z cca 6 500 hektarů v 50. letech 19. století na zhruba 13 200 hektarů v prvním desetiletí 20. století, nacházíme již koncem 18. století a jeho tvůrcem se stal **Jan Larisch** (1766–1820).⁸ Tento šlechtic využil hluboké krize, která postihla většinu tradičně hospodařící šlechty na Těšínsku a postupně skupoval jednotlivé statky a velkostatky s jednoznačným cílem vybudovat z nich jeden z největších komplexů ve Slezsku.

Centrem Larischů a později Larisch-Mönnichů byla ves Karviná, původně součást Těšínské komory, která se stala roku 1419 samostatným statkem. Larischové ji zakoupili od Karvinských z Karviné roku 1569 a postupně k ní přikupovali další statky. Roku 1614 získali samostatný rytířský statek Solca od Tamfaldů, koncem 17. století Albrechtice a Kostelec od Rudských z Rudz, respektive od Skočovských z Kojkovic, roku 1731 Horní a Dolní Těrlicko od Rouseckých z Iváně a koncem 18. století Stonavu od Skrbenských z Hříště.

V rodinné tradici pokračoval i výše zmíněný Jan Larisch, když roku 1792 zakoupil status minores Dolní Lutyni s Dětmarovicemi, Skřečoni, Věřňovicemi a Novou Vsí a Fryštát s Koukolnou, Starým Městem, Špluchovem, Závadou, Mizerovem a Horní Suchou od rodiny Taafovy, roku 1790 získal od téže rodiny Petřvald. Počátkem 19. století přešly do jeho rukou

samostatné statky Stanislavice, Velké Kunčice s Rudníkem od Harasovských z Harasova, Petrovice od Gusnarů z Komorné a léno Dolní Životice od otčima hraběte Orlíka. Jan se svou manželkou Annou Marií Teklou (kolem 1768–1829) budovali cíleně velký koncentrovaný komplex, proto se rozhodli prodat některé menší a jim nepotřebné statky jako například Rudici, Kunčice, Ráj či Prstnou, z nichž ovšem některé v pozdějších letech opět koupili. V závěti z roku 1820 předal Jan fideikomis a další statky svému synovi Jindřichovi, Janova manželka rozdělila svůj majetek dle testamentu z roku 1829 mezi všechny děti, které se následně finančně vyrovnaly. Její hlavní dědičkou se stala Marie Charitas (1800–1889) provdaná za knížete Gebharda hraběte Blüchera z Wahlstadtu, která zdědila Raduň, Bravantice, Polanku, Jistebník, Studénku a dům č. 378 v Opavě (pozdější Blücherův palác).

Jan Larisch se na svých statcích projevil jako zdatný hospodář a podnikatel. V době jeho správy mělo karvinské panství 6 mlýnů, 11 panských dvorů a 4 ovčiny. Koňmi odchovanými ve svých hřebčinech zásoboval armádu, ale k jeho největším zásluhám patří bezesporu zavedení a rychlé rozšíření chovu ovcí španělského plemene merino s vysoce kvalitní vlnou. Prozíravý podnikatel využil krize státu v chovu ovcí a ve zpracování vlny a nakoupil kvalitní zvířata, jejichž chov se mu mnohonásobně vyplatil v době kontinentální blokády, kdy byl zastaven přísun surové vlny z Anglie. Janovi se také podařilo obnovit těžbu uhlí, která byla pro nezámek a malý odbyt po uhlí pozastavena za jeho otce.

Jindřich Larisch-Mönnich (1793–1859) ve své osobě spojil dědictví rodiny Larischů i Mönnichů. Po svém otci Janovi zdědil oba fideikomisy Rogov a Blušcov v Pruském Slezsku a Karvinou, Stonavu, Albrechtice a Těrlicko, dále panství a statky Fryštát, Petrovice u Karviné, Dolní Lutyni, Petřvald, Mizerov, Stanislavice, Horní Suchou, po matce pak Rychvald, Porubu, Horní Lutyni a Záblatí. Díky sňatku s Henriettou hraběnkou Haugwitzovou (1799–1884) připojil ke svým državám Velké Kunčice a v polovině 19. století se mu podařilo získat od Mattencloitů panství Horní a Dolní Marklovice. Tímto majetkem se stal Jindřich druhým největším velkostatkářem po arcivévodovi Albrechtovi. Hodnota karvinského fideikomisu představovala 140 000 zlatých, dalších statků pak 171 500 zlatých, započten přitom nebyl druhý fideikomis na Ratibořsku, část mönnichovského dědictví a léno Dolní Životice. Jindřich byl velice činorodý, často cestoval do ciziny, kde se seznamoval s moderní technikou a postupy, které předpokládaly zveštvování podílů orné půdy na úkor úhorů, pastvin, rybníků atd. Cílem zemědělského podnikání se stalo maximální využití půdy díky střídavému způsobu hospodářství, přihnojování vápnem, pěstováním pícnin, rozšířením výsadky brambor, obnovy lesních kultur. Pro přehlednost a kontrolu rozdělil Jindřich velkostatek na 15 obvodů a 57 panských dvorů a ke tradiční výrobě velkostatku (líhovary, vápenky, malé cihelny) připojoval od počátku 30. let skutečně moderní průmyslové podniky (olejárna v Karviné, cukrovar v Horní Suché, pivovar a sladovna v Karviné).⁹ Jindřich své produkty a výrobky vystavoval na hospodářské výstavě v Opavě roku 1851 v budově minoritského kláštera, a dokonce i na světové výstavě v Paříži roku 1856. Jeho hospodářství a podniky si přijel prohlédnout roku 1845 dokonce arcivévoda František Karel. Jindřichův zájem o zvelebení panství je patrný také na jeho členství v císařsko-královské Moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodovědy a vlastivědy. Za Jindřicha došlo taktéž k rozšíření těžební činnosti, což vedlo ke vzniku tří samostatných těžebních oblastí (karvinská, doubravsko-orlovská a petřvaldská).

Po Jindřichově smrti se ujal dědictví jeho syn **Jan** (1821–1884).¹⁰ Bezprostředně po smrti otce podnikl studijní cestu do Anglie, aby se seznámil s řízením zemědělské a průmyslové výroby a po návratu převzal vedení karvinského fideikomisu a velkostatku v Dolních Životicích, který později předal svému bratru **Leovi** (1824–1872), další bratr **Evžen** (1835–1880) získal z rodinného dědictví Rychvald, Petřvald, Záblatí, Horní Lutyni (dědičkami Evžena se staly jeho tři dcery Jindřiška von Bellegarde, Gabriela von Thun-Hohenstein a Franziska von Starhemberg). Janovi se mimo jiné podařilo v roce 1873 vybudovat nové rodinné

sídlo, zemřel však poměrně mladý po dlouhé nemoci na selhání ledvin při svém pobytu v Anglii.

Již za Janova života se správě rodinného majetku věnoval jeho nejstarší syn **Jindřich** (1850–1918).¹¹ Panství zdědil roku 1884 a současně byl povolán do panské sněmovny a od roku 1886 až do své smrti vykonával funkci zemského hejtmána ve Slezsku. Jindřich se zabýval modernizací svých podniků a dbal také o to, aby se panství rozšířilo. Oženil se se svou sestřenicí Jindřiškou (1853–1916), dcerou strýce Lea a k rozsáhlému karvinskému komplexu přikoupil roku 1886 Bohumín s Novým Bohumínem čili Šunychlem, Kopytovem a Pudlovem od Mattencloitů, od téhož rodu pak roku 1893 Šenov a Horní a Dolní Žibřidovice, Prstnou od Pillersdorfů (1893), Ráj s Darkovem a Loukami od Beese z Chrostiny (1899) a stateček Pitrov od rodiny Sýkorovy. V roce 1915 se mu podařilo s kladným výsledkem zřídit třetí fideikomis Fryštát.

Jindřichovou závětí z roku 1916 se stal univerzálním dědicem veškerého majetku jeho syn **Jan** (1872–1962).¹² V nových podmínkách po rozpadu Rakouska-Uherska byl Jan nucen sledovat, jak se postupně jeho dědictví rozpadá. V prosinci 1918 přestaly platit šlechtické tituly a zákony nové republiky z let 1919 a 1920 (záborový a přidělový) umožnily likvidaci rodinných fideikomisů a podstatným způsobem omezily možnost svobodného nakládání se zemědělskou půdou v momentě, kdy se realizovala 1. pozemková reforma. Reformou nebyly postiženy statky, které se nacházely na území, které odstoupilo Německo Polsku, citelně se ale dotkl fideikomisu Karviná. Vzhledem k tradici a sňatkové politice, která v rodině panovala, se Jan při prvním sčítání lidu v Československu v listopadu 1921 přihlásil k německé národnosti, což mělo za následek, že po ukončení druhé světové války se majetku týkaly dekrety prezidenta Beneše z 21. 6. 1945, č. 12 Sb. o konfiskaci zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, zákon z 19. 5. 1945, č. 5 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a dekret z 24. 10. 1945, č. 100 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových závodů. Od počátku roku 1945 již pobýval Jan s rodinou mimo území Československa. Zemřel ve Štýrsku v Rakousku.¹³

Historie přeje silným a vyvoleným. Larisch-Mönnichové byli jedni z mála vyvolených, kterým se podařilo dosáhnout cíle na této strastiplné cestě. Díky nesmírné houževnatosti a snad i štěstí se jim podařilo vytvořit z mála významný hospodářský komplex, který se stal vzorem pro hospodaření mnohých dalších. Jeho konec byl bohužel neslavný, ale takový je již osud.

Poznámky:

- 1 Část Slezska, které zůstalo po první slezské válce na základě Vratislavské konvence a Berlínského míru (1742) Rakousku. Tato část zahrnovala Opavsko, Krnovsko, Těšínsko a části Niska.
- 2 Pitronová, Blanka: Těšínsko v letech 1653–1848. In: Kolektiv autorů: Nástin dějin Těšínska. Ostrava 1992, s. 45–60.
- 3 Myška, Milan: Hospodářský vývoj československého Slezska (Období do I. světové války). In: Kolektiv autorů: Slezsko. Opava 1992, s. 94–100.
- 4 Kodedová, Jindřiška: K problematice strukturálních změn české vesnice ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. In: ČMM 95, 1976, 1–2, s. 57–79 (Dále jen Kodedová, J.: K problematice...).
- 5 Grobelný, Andělín: K thesim Dějin Slezska pro období rozvoje „monopolního kapitalismu“ (1850–1890). In: Grobelný, Andělín (usp.): K otázkám dějin Slezska (Diskuse a materiály z konference). Ostrava 1956, s. 47–58.
- 6 Kodedová, J.: K problematice..., s. 74.
- 7 Komplex Těšínské komory byl budován po staletí, jeho základy byly položeny zejména skupováním usedlostí v průběhu 16.–18. století, dotvořen byl v podstatě již před rokem 1850. Jeho výměra dosáhla po určitých úpravách na přelomu 70. a 80. let 19. století zhruba 64–65 000 hektarů.
- 8 C. k. tajný rada a komoří, komandér císařského rakouského Leopoldova řádu, cca od 1799 zemským hejtmánem a prezidentem zdejšího zemského soudu, deputovaným ve Slezském veřejném konventu v Opavě, pro své vlastní hospodářské aktivity odmítl císařem nabízené jmenování do funkce prezidenta Moravskoslezského gubernia v Brně.

- 9 Dynamika racionalizace a modernizace zemědělského i průmyslového podnikání Jindřicha Larische-Mönnicha vedla roku 1840 německého národohospodáře Johanna Gottfrieda Elsnera k sepsání publikace *Die deutsche rationelle Landwirtschaft in der Praxis, dargestellt auf den in österreichisch und preussisch Schlesien gelegenen Gütern des Herrn Heinrich Larisch von Mönnich*.
- 10 Roku 1841 ukončil právnicko-politická studia na univerzitě ve Vídni, pracoval jako konceptista-kandidát u hornorakouské zemské vlády, služebně byl přidělen do Lince, roku 1844 se stal tamtéž neplaceným krajským komisařem. V letech 1847–1849 působil u Krajského úřadu v Salcburku. Od 1861 dědičný člen panské sněmovny říšské rady, zároveň c. k. komoří a od roku 1863 c. k. skutečný tajný rada, 1861–1864 zemským hejtmanem slezským (rakouská část), 1865–1867 ministr financí v Belcrediho kabinetu, 1867 oceněn velkokřížem Leopoldova řádu a od 1871 nejvyšším dvorským maršálkem císaře Františka Josefa I., od 1873 nositel Řádu zlatého rouna, vyznamenán řadou zahraničních řádů, čestný rytíř malt. řádu.
- 11 1879 jmenován c. k. komořím, 1889 skutečným tajným radou, roku 1898 vyznamenán Řádem železné koruny I. třídy, čestný rytíř malt. řádu, 1886–1898 v čele Zemědělské a lesnické společnosti pro Rakousko Slezsko a 19. 6. 1898 jmenován jejím čestným předsedou.
- 12 Absolvent právnických studií na vídeňské univerzitě. Od 1896 c. k. komořím, v roce 1904 nahradil zemřelého Arnošta, svobodného pána Sedlnického z volební skupiny velkostatku v poslanecké sněmovně říšské rady, 1904 byl také pověřen zemským výborem dohledem nad činností zemědělské školy v Chotěbuzi, později se stal dědičným členem panské sněmovny, tajným radou a rytířem Řádu zlatého rouna.
- 13 Životopisné údaje o rodině Larisch-Mönnich převzaty z Biografického slovníku Slezska a severní Moravy 2.(14.). Ostrava 2001, s. 55–89 a Historické encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska. Ostrava 2003, s. 260–266.

The Process of Nobility Estate Concentration and its Development in the Austrian Silesia during the Second Half of the 19th Century Shown on the Example of the Larisch-Mönnich Count Family

Abstract

The second half of the 19th century is in the region of the so-called Austrian Silesia characterized by the culminating process of land ownership concentration connected with the institution of land estate. This process was represented in this area by nobility, or more precisely speaking, one part of it which could be called nobility of progressive character. One of the main pioneers of the concentration process in agriculture was the Larisch-Mönnich family. The family of free noblemen, promoted to counts in the mid 17th century, began to follow the example set by the Těšín chamber held by the Hapsburg family, i.e. to buy out individual farms, manors and estates, which by the end of the 18th century began to form a sizeable economic complex around the formerly unimportant village of Karviná. The creation of this economic giant, which benefited from agricultural and industrial enterprise complementing each other, was finished in the second half of the 19th and the early 20th centuries. It came into being thanks to the ferocity of the family, representatives of which were involved in both the regional and national politics and had contacts at the imperial court in Vienna. The fate of the Larisch-Mönnich family and its sizeable wealth was negatively struck by the dissolution of the Austro-Hungarian Empire, the first land reform of the Czechoslovak republic and also by confiscation laws after the Second World War. The only thing that was left was an example of great effort to leave behind something useful, to distinguish oneself and to create something that outlives us.

F. C. Kampilík – zakladatel drobného zemědělského úvěrnictví?

(Druhý život polozapomenutého obrozence)

JAN HÁJEK

Na přelomu 80. a 90. let 19. století se zemědělskému venkovu českých zemí dostalo dalšího, a to – jak se brzy ukázalo – velmi významného nástroje úvěrové pomoci. Staly se jím drobné peněžní ústavy, nevelké úvěrové spolky – venkovské družstevní záložny. Podle svého iniciátora a zakladatele, německého národohospodáře F. W. Raiffeisena, byly tyto ústavy označovány od svého prvopočátku jako družstva raiffeisenova typu (či systému), jako tzv. raiffeisenky. Vznikaly nejprve v jazykově německém pohraničí českých zemí, později i v oblastech národnostně českých.

Tyto většinou velmi drobné úvěrní spolky byly založené na svépomoci a vzájemném ručení. Vznikaly především v malých vesnických sídlech a nevelkých obcích. Jejich provozní kapitál tvořily jednak závodní podíly, hlavně ale drobné úspory členů. Zárukou pro bezpečnost vložených vkladů byl jednak omezený teritoriální dosah družstva (všichni členové se osobně znali), hlavně ale to, že členové raiffeisenek za ně ručili celým svým majetkem. Šlo tedy vesměs o spolky s ručením neomezeným.¹

Raiffeisenky začaly u nás sporadicky vznikat ve druhé polovině 80. let, zprvu hlavně v národnostně německých oblastech slezského a moravského severu a v pohraničí Čech. Jako první je uváděn vznik takového spolku v obci Horní Vražné (Klein Petersdorf) u Nového Jičína (již v r. 1886), další pak byl založen (údajně v březnu 1887) v obci Bělotín (Bölten) u Hranic. Na přelomu 80. a 90. let začaly působit i první národnostně české záložny tohoto typu. První v Čechách byla prý záložna v Německé Rybné u Žamberka (z r. 1889) a další pak vznikla o rok později (1890) ve Rtyni u Úpice.² K výraznému rozmachu v zakládání raiffeisenek došlo v první polovině 90. let, kdy jim začaly být poskytovány subvence ze zemských fondů.

Od přelomu století až do doby krátce před první světovou válkou pak raiffeisenky prožily skutečně bouřlivý početní nárůst a rozmach.³ V tomto období u nás vznikalo na 200 nových úvěrových družstev raiffeisenova typu ročně (!). A tak zatímco v roce 1897 jich v českých zemích fungovalo necelých šest stovek (tj. českých i německých), po patnácti letech, v roce 1912, jich na stejném uzemí působilo více než tři a půl tisíce (cca 3 700). Zhruba dva a půl tisíce jich bylo v Čechách, necelých devět set na Moravě a cca tři stovky jich fungovaly ve Slezsku. Pokud jde o národnostní složení, přibližně dva a půl tisíce jich bylo českých, více než jedenáct set německých a necelá stovka polských.

Dobrovolnické, neprofesionální vedení raiffeisenových záložen, stejně jako jejich velká teritoriální roztržitost se poměrně brzy vyžádaly nezbytnost organizačních center s koordinací, revizní i poradní funkcí. Takové centrální instituce vznikaly postupně v rámci jednotlivých historických zemí. Byly přitom zřizovány takřka výlučně na nacionálním základě, tj. zvlášť pro raiffeisenky německé a zvlášť pro podobná spořitelni a záložní družstva jazykově česká.⁴ Nejprve došlo k vytvoření ústředí německých raiffeisenek na Moravě a také ve Slezsku (již v první polovině 90. let 19. stol.), poté vznikly ústřední organizace i pro raiffeisenky v Čechách (druhá pol. 90. let.). Centrála pro české záložny – Ústřední jednota hospodářských družstev – pak byla v r. 1908 ještě doplněna lidoveckou organizací – Svazem hospodářských družstev. Celá organizace zemědělského úvěrnictví byla v Čechách v roce 1911 završena založením Agrární banky. Na vzniku této banky měly přitom raiffeisenky a jmenovitě jejich Ústřední jednota velmi výrazný podíl.⁵

Tolik stručně k rozvoji raiffeisenek před 1. světovou válkou. Je poměrně všeobecně známo, že v národnostně českém prostředí se pro jazykově české raiffeisenky ujal název

„kampeličky“. A to na památku českého venkovského lékaře Františka Cyrila Kampelíka. V četných publikacích se v této souvislosti setkáváme se zdánlivě vysvětlujícími, nicméně pro méně informovaného čtenáře poněkud zavádějícími formulacemi. Např. že raiffeisenky, všude jinde v Evropě označované po svém původci a zakladateli Raiffeisenovi, „v zemích českých byly nazývány též kampeličkami po českém propagátoru Dr. Kampelíkovi.“⁶ Anebo nověji: „Svrázný Kampelík inspiroval systém po něm nazvaných peněžních ústavů (kampeličky)“.⁷ Jinde se dokonce tvrdí, že „kampeličky – ...úvěrní družstva...“, nazvaná podle svého zakladatele MUDr. C. Kampelíka“.⁸ Takové formulace u méně zasvěceného čtenáře musí chtít nechtít vyvolávat představu buditele Kampelíka, jak chodí někdy na sklonku 19. století po českých vesnicích, agituje mezi zemědělci a zakládá záložny, jež se pak na jeho počest celkem logicky začaly nazývat „kampeličkami“.

I když se tedy Kampelík a „kampeličky“ dávají zhusta do těsné souvislosti a pevného vzájemného vztahu, nejen pro odborníky na relativně úzkou oblast našich dějin, mám na mysli vývoj peněžnictví, není tajemstvím následující fakt. **František Cyril Kampelík se zakládáním a budováním rozsáhlé sítě drobných záložen na českém venkově, tedy oněch „kampeliček“, s vlastním organizováním (a již vůbec ne s organizací jako institucí) drobného zemědělského úvěrnictví u nás nikdy neměl (a ani nemohl mít) cokoliv společného.**

Jeho životní pouť se totiž uzavřela již v roce 1872, tedy přibližně 15 let před tím, než v našich zemích první záložny raiffeisenova typu vůbec začaly vznikat a téměř dvě desetiletí před založením první (retrospektivně bráno) „kampeličky“ – tj. první národnostně české záložny zmíněného typu.

To, že se F. C. Kampelík nemohl fyzicky, tj. osobně, podílet na výstavbě těchto zemědělských úvěrních družstev, samozřejmě neznamená, že nemohl být jejich ideovým předchůdcem, jejich myšlenkovým inspirátorem či iniciátorem.

K tomu je třeba několika větami podat bližší charakteristiku Kampelíkovy osobnosti a jeho díla.⁹ F. C. Kampelík (nar. r. 1805) byl český „obrozenec“, národní buditel v tom nejširším slova smyslu. Zapojil se do společenského kvasu ve 40. letech v Praze, velmi aktivně politicky působil v revolučně demokratickém hnutí let 1848 a 1849 a po jeho porážce byl jako řada jiných perzekvován. Počátkem 50. let odešel z politicky dusného prostředí bachovské Prahy a dalších více než dvacet let působil na venkově, především v východních Čechách. Zde také, v obci Kukleny u Hradce Králové, r. 1872 skončil.

Byl to muž neobyčejně širokých zájmů, jeho pozornost se přesunovala (můžeme dokonce říci – tékala) mezi mnoha závažnými tématy. V souvislosti se svou lékařskou praxí se zabýval vodoléčbou (nepříliš úspěšně), podal návod na léčbu cholery, pozornost samozřejmě věnoval politice, velmi intenzivně se zabýval i jazykovědou a slovanskou gramatikou, dále uměním atd. Později věnoval svou pozornost i hospodářským a sociálním otázkám – rozvoji průmyslu, pojišťovnictví a drobných zemědělských hospodářství,¹⁰ v závěru života se pak začal usilovně zajímat o problematiku dělnictva.

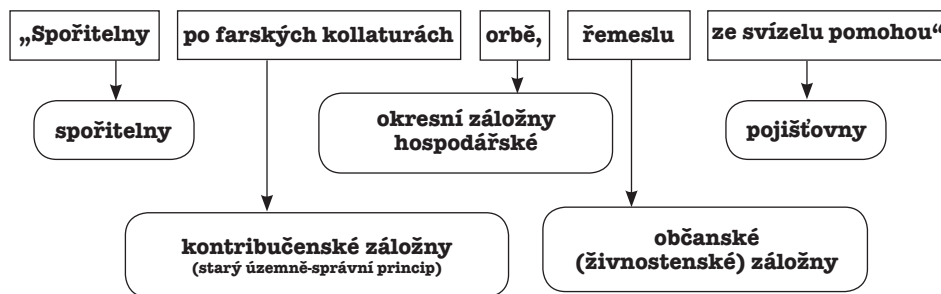
Dalo by se říci (možná s trochou skeptické nadsázky), že oč méně se mu dařila odborná praxe a řešení existenčních otázek, o to více se Kampelík utíkal do ideové sféry, do širokého myšlenkového světa svých představ a vizí. Zaměřoval se na návrhy směřující k reformě celé řady společenských oblastí, přičemž velmi snadno a lehce přelétal z jednoho tématu na druhé. A právě jedním z takovýchto témat byl i spisek, v němž se snaží pozvednout finanční hospodaření drobných vrstev a navrhuje jistý způsob organizace peněžnictví, jistý druh drobných (či „lidových“) peněžních ústavů.

Jmenoval se *Spořitelny po farských kollaturách orbě, řemeslu ze svízelu pomohou*. Vyšel v Hradci Králové roku 1861, ovšem sepsán byl údajně již 1856, kdy prý jej Kampelík nabídl k uveřejnění F. Šimáčkovi do „Posla z Prahy“ (a byl jím odmítnut).¹¹

Upřímně řečeno, ve druhé polovině 50. a v 60. letech 19. století u nás působila, psala a publikovala možná dobrá desítka autorů, kteří se také zabývali řešením finančních problémů drobných vrstev.¹² Další spisy a články s podobnou tematikou se pak objevují

v 70. a 80. letech a u mnohých z nich se také objevuje akcent na řešení problémů venkova.¹³ Zmíněná Kampelíkova práce přitom rozhodně nevykazuje nějakou zvláštní systematickosti, je v ní spousta nejasností, často i nelogičnosti a protimluv. Obsahuje většinou jen celkově nadhozené, nejednou dosti obecné myšlenky a teze, motivované spíše eticky a mravokárně, než ekonomicky či pragmaticky.¹⁴ Chybí v ní systematickosti a cílevědomost, v tom dobrém slova smyslu pedanterie. (Po pravdě řečeno, jedinou pedanterií jsou Kampelíkovy přecháště vysvětlivky, pokoušející se objasnit a zdůvodnit jím užívané odchylné jazykové tvary a formy.) Právě v souvislosti s ostatními návrhy, týkajícími se drobného peněžnictví, použil Ivo Plecháček (v 70. a 80. letech minulého století u nás asi největší odborník na drobné peněžnictví) při hodnocení Kampelíkova spisku dokonce následující slova: „...jsme svědky paradoxní skutečnosti, že snad nejméně zdařilé dílo se stává základem autorova věhlasu...“¹⁵

Téměř nic ze zmíněného Kampelíkova díla tedy adresně neukazuje na budoucí raiffeisenky, s budoucími „kampeličkami“ mají Kampelíkovy vlastní představy a návrhy dost málo společného. Pokud ovšem nebudeme hledat nějaké spojovací články či společné rysy za každou cenu. Ovšem v tom případě bychom stejně tak dobře mohli (s trochou dobré vůle či nadsázky) u Kampelíka najít „základy“ či „kořeny“ ne jednoho, ale hned čtyř či pěti různých typů peněžních ústavů – a to dokonce jen v pouhém názvu zmíněného Kampelíkova spisu. Tedy základy prakticky všech tehdy existujících ústavů „lidového“ peněžnictví. (Viz – pro zajímavost – následující schéma.)

Chtěl bych ještě jednou zdůraznit, že v naznačeném schématu jde o nadsázku, o pokus o zpestřující nadhled, nicméně nadsázku ilustrující snad více než zřetelně na jedné straně nevyhraněnost a obecnou polohu Kampelíkových návrhů, na druhé straně pak snadnost možnosti účelně jim podkládat (resp. vkládat do nich) jiný, původně neexistující smysl a vyznění. V souvislosti s již dříve řečeným pak také doklad toho, že – podobně jako fyzická nemožnost – **ani v rovině teoretické** či duchovní **nelze Kampelíka považovat za inspirátora** (či iniciátora) – a vůbec již ne za „zakladatele“ – **budoucích „kampeliček“**.

Jaké tedy byly důvody spojení jména postupně zapomínaného vlastence a osobitého obrozence s českými raiffeisenkami?

Úspěchy úvěrních družstev raiffeisenova typu nejen v Německu, ale i v jiných státech a postupně i v německých oblastech českých zemí dávaly tušit, že je to jedna z možností řešit úvěrové problémy drobných zemědělských hospodářství. Pro nezaujatého pozorovatele bylo stále jasnější, že prosazení a rozšíření těchto drobných peněžních ústavů by mohlo neobyčejně pomoci také českému venkovu, strádajícímu nedostatkem úvěrových možností. Věc však měla háček. Celou ideu bylo třeba prosadit v příslušných časoprostorových souvislostech, v daném prostoru a času. Tzn. a) na českém venkově, tedy v prostředí známém svým konzervativním postojem a přirozenou nedůvěrou ke všem novotám a všemu cizímu; b) v posledním desetiletí 19. a počátkem 20. století, tedy v době vrcholících nacionálních střetů a česko-německého soupeření, které se právě v této době z oblasti jazykové a politické stále více přelávalo i do sféry hospodářské.¹⁶

V národnostně českém prostředí nepanovalo totiž zpočátku pro raiffeisenky ani zdaleka velké nadšení. Naopak. U mnohých představitelů Čechů převážilo nacionální hledisko a raiffeisenky byly přímo či nepřímo odmítány. V jejich negativním postoji důležitou roli sehrál jistě fakt, že šlo o hnutí, které se zpočátku rozvinulo především v národnostně německých oblastech, a dále pak to, že celá myšlenka byla prosazována a protlačována vídeňskou vládou. Tak např. při jednání Moravského zemského sněmu v polovině 90. let o udělení dalších subvencí německému Ústřednímu svazu raiffeisenek vystoupili odmítavě právě čeští delegáti. Poslanec Rozkošný poukazyval na to, že zatímco záložnám schulze-delitzschovského typu (převážně českým) prý byly při jejich zřizování na Moravě kladeny všemožné překážky, „malicherným záložničkám“ (!) raiffeisenovským (tj. ústavům německým) se mají poskytovat subvence ze zemských prostředků.¹⁷ Dr. Žáček zase označil snahu sněmu podporovat a vytvořit síť pokladních spolků raiffeisenova typu za škodlivý experiment, za módu přicházející z Německa a za národohospodářský hřích. Rozhodně odmítl německými poslanci navrhovanou přeměnu kontribučních záložn na záložny raiffeisenova typu.¹⁸

Ani v českém zemském sněmu to raiffeisenky neměly lehké. Pro některé české kruhy nebyly raiffeisenky tou nejsprávnější cestou řešení zemědělského úvěru. Východisko bylo naopak hledáno v rozšíření a doplnění organizace okresních záložn hospodářských (většina z nich totiž byla v národnostně českých rukou). Zemská banka dokonce z těchto důvodů tak vehementně kritizovala subvence poskytnuté českým zemským sněmem pokladničným spolkům raiffeisenova typu, že jí muselo být důrazně připomenuto, kdo komu podléhá.¹⁹ Kolem nových ústavů tak stále vládly jisté rozpaky a mezi některými českými politickými i hospodářskými činiteli „*tento nový článek úvěrní organizace nebyl souhlasně přivítán*“. Námitky byly vedeny i po odborné linii a spočívaly prý především v tom, že „*ústavy živěné pouze vrstvou rolnictva nebudou mít dosti prostředků k ukojení oprávněných nároků úvěrních*“.²⁰

Bylo tedy třeba překonat počáteční nedůvěru v novou instituci, bylo třeba přimět český venkov, aby si osvojil a přijal za svou tuto novou ideu, ideu zdánlivě německou (tj. přicházející jednak z jazykově německých oblastí, jednak prosazovanou vládní Vídní). A právě tehdy přišel vhod svérázný vlastenec a obrozenec, na světlo dne byl – jako králík z kloubouku – vytažen jeho nepříteli konkrétní spisek o peněžnictví. Byl to přece již F. C. Kampelík, tedy Čech, našinec, který příslušné venkovské záložny u nás prosazoval, a to dokonce dávno před Němci! A právě tehdy začal Kampelíkův druhý život, začalo znovuoživení a vzkríšení jeho jména – navíc v žensky mazlivé podobě „kampelička“.²¹ Nutno říci, že nový život F. C. Kampelíka, resp. jeho jména, spojovaného již napevno s neobyčejně rozšířeným a ekonomicky v zásadě úspěšným hnutím, byl nakonec asi mnohem úspěšnější než ten první. A to dokonce tak, že termín „kampelička“ byl postupně odosobňován, ztrácel své spojení s původním jménem obrozeneckého lékaře a začal si postupně žít svým vlastním životem.

Zbývá vyřešit, kdy vlastně k počátku tohoto nového života došlo, kdy konkrétně začal být zmíněný termín v široké míře používán, kdy bylo Kampelíkovo jméno „naroubováno“ na kmen národnostně českých raiffeisenek. Důkladná a detailní odpověď na zmíněnou otázku se však již do této studie nevešla. Její podrobnější rozpracování je ostatně stále předmětem probíhajícího výzkumu a bude tak snad námětem některé z dalších studií. Zde můžeme jen konstatovat, že zatímco ve výroční správě Ústřední jednoty hospodářských společenstev za rok 1903 tento termín ještě nefiguruje (používá se zde především oficiální označení „spori- telní a záložní spolky“),²² v anotaci výroční zprávy (a příslušné statistiky) stejné organizace za rok 1912 je již pojem „kampelička“ frekventován takřka výlučně.²³

Další otázkou je, jak postupně v historickém povědomí došlo k těsnému spojení Kampelíkova jména s počátky českých raiffeisenek a k nesprávnému výkladu Kampelíka jako „propagátora“ či „zakladatele“ hnutí (viz úvod této studie). V prvních zmínkách o Kampelíkovi v souvislosti s rozvojem raiffeisenek se většinou nevinně konstatuje, že se také zabýval organizací peněžnictví na venkově. Což je nesporná pravda. Později však v této formulaci

docházelo k drobným významovým posunům. Významové „kolo“ přejímaných a zdánlivě jenom jemně upravovaných, zestručňovaných či jinak modifikovaných formulací se postupně otáčelo, kousek po kousku, až se dostalo do vysloveně nepravdivé a zavádějící polohy. A tak původní správné konstatování, že (v parafrázovaném znění) „obrozenec lékař FCK se ve svém mnohostranném díle kromě jiných témat zabýval i drobným peněžnictvím“, se postupně mění. Dochází k jemným významovým změnám, např. (opět v parafrázích) „v Čechách otázku úvěru na vesnici řešil již FCK“; pak „ideovým předchůdcem venkovských peněžních družstev byl FCK“; poté kupř. „u základů českých venkovských záložen stál FCK“; až posléze do té již vysloveně nepravdivé (a v úvodu stati kritizované) významové polohy, že „zakladatelem a propagátorem českých záložen na venkově byl FCK“.

Seriózní práce o historii „kampeliček“ (stejně jako Kampelíkovy biografie) se ovšem většinou neuchylovaly k takovýmto otevřeným nepravdám. Nicméně v některých seriózně se tvářících textech byly použity formulace, které byly (těžko říci, zda mimoděk či záměrně) přinejmenším dvojnásobně, ambivalentní, takže bez problémů umožňovaly ty výše zmíněné historické „zkratky“. Ke zmíněnému pokřivení historické skutečnosti tak většinou docházelo až v té mohli bychom říci sekundární či „užitě“ rovině – v povrchní žurnalistice, v účelových politických projevech, při nejrůznějších oslavných a společenských příležitostech.

A na závěr svého příspěvku si – možná trochu po úplnost – neodpustím jedno navýsost aktualizační odbočení. Pokud je v podtitulu této stati použito spojení „druhý život F. C. Kampelíka“, tyto závěrečné odstavce by bylo možno analogicky označit jako „třetí život FCK“ – pohříchu nejméně slavný. Jestliže jsme konstatovali, že F. C. Kampelík neměl s pozdějšími „kampeličkami“ mnoho společného, stejným omylem (snad ještě hrubším) je označovat peněžní družstva, zakládaná od poloviny 90. let 20. století v naší transformující se ekonomice, oním historickým termínem „kampelička“. Užívání tohoto termínu, které se rozšířilo v médiích díky rádobě vzdělaným žurnalistům, pokoušejícím se o „historizující“ pohled a implantujícími nově vznikajícím institucím nostalgický nádech, je naprosto mylné, zcestné a zavádějící.

Jen krátce uvedu několik hrubých srovnání. „Kampeličky“ jako záložny raiffeisenova typu fungovaly výlučně na vesnici – ne ve velkých městech jako ty dnešní ústavy. Jejich hlavním smyslem bylo poskytování úvěru – neměly tedy sloužit obyvatelstvu jen jako sběrný vkladů, jako jakési alternativní spořitelny, tak jak to většinou dělaly současné instituce. Hlavní oblastí jejich aktivních obchodů bylo zemědělství – a ne peněžní a obchodně-podnikatelské operace, nejednou dosti podivné. Členové kampeliček se všichni vzájemně znali – a tedy ne anonymita vedení i členstva současných družstev. Prakticky všechny vykonávané funkce byly čestné, neplacené – srovnaj s příjmy představenstev většiny nedávných spolků. A hlavně: kampeličky byly vesměs společnostmi s ručením neomezeným, tzn. že jejich představitelé ručili za jejich hospodaření celým svým majetkem. Současné instituce však mají ručení omezené, tzn. že za mnoha set milionové majetky ručilo vedení směšnou částkou (zpravidla 100 000 Kč). A ve větších detailech by bylo možné pokračovat.

Tzv. investigativní novináři by se vždy měli alespoň trochu seznámit se základními historickými fakty – jinak sklouzávají do roviny bulvárních pisálků a polovzdělanců. To, že vytrvalým (byť zcela zcestným a mylným) používáním onoho „historizujícího“ termínu „kampelička“ působili na historický resentment zejména starších vrstev obyvatelstva, uvedli je v hluboký omyl a nepřímou podnítli naprosto neopodstatněnou důvěru v tyto nové instituce. Pozdější fatální finanční problémy většiny z nich pak vedly k velkým ztrátám úspor právě těchto, sociálně zpravidla nepřilíš silných vrstev. Část morální odpovědnosti za tyto politováníhodné skutečnosti padá i na bedra odborníků z historické obce, kteří nebyli schopni rozkrýt a odhalit zjevné nepravdy a falešné příklady. Rozhodující díl viny jde ale na vrub masmédiální (a konec konců i politické) neochotě tyto korigující a nejedou i varující hlasy vyslechnout, dát jim třeba i sebemenší prostor.

Poznámky:

- 1 Na rozdíl od velké části městských – tzv. občanských či řemeslnicko-živnostenských – záložen vzniklých podle systému H. Schulze-Delitzsche.
- 2 SEDLÁK, J.: *České spořitelny a záložní spolky dle soustavy Raiffeisenovy*. Praha 1902; NOŽIČKA, J.: *Jak vznikly naše Kampelíčky*. Praha 1939.
- 3 Stručný vývoj raiffeisenek – viz HÁJEK, J.: *Národní obrození a peněžní ústavy*. In: *Ekonomická tvář národního obrození*, Praha 2005 (s. d.), s. 89 an. V celkových souvislostech pak HÁJEK, J.: *Úvěrová soustava českých zemí do r. 1914*. In: HÁJEK, J.–LACINA, J.: *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*. Praha 1999, např. s. 47 an.
- 4 V Těšíně ve Slezsku vznikl zvláštní svaz i pro raiffeisenky jazykově polské.
- 5 NOVOTNÝ, J.–ŠOUŠA, J.: *Banka ve znamení zeleného čtyřlístku. Agrární banka 1911–1938 (1948)*, Praha 1996.
- 6 UBIRIA, M.–KADLEC, V.–MATAS, J.: *Peněžní a úvěrová soustava Československa za kapitalismu*. Praha 1958, s. 142.
- 7 HOLMAN, R. a kol.: *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha 2005 (3. vyd.), s. 298.
- 8 *Stručný ekonomický slovník*. II. vyd., Praha 1963, s. 107.
- 9 Z řady prací uvedme jen ty nejdůležitější. Kampelíkova osobnost pro širší veřejnost poprvé objevil KOMÁREK, F.: *František Cyrill Kampelík. Obraz životopisný*. Hradec Králové 1895. Po druhé světové válce jeho biografii vydal MATOUŠEK, M.: *Život a působení Dr. F. C. Kampelíka*. Praha 1947. Zatím nejkomplexnější monografií je knižní publikace NOVOTNÉHO, Jana: *František Cyril Kampelík*. Praha 1975. K jejímu rozšíření a podstatné inovaci se autor, byť to měl dle vlastních slov ve vážném úmyslu, již – bohužel – nedostal.
- 10 Jeden z jeho spisků nesl kupř. název *Jak si pomůžeme k deštům, hojně rose, chtíc sobě úrodu zemskou zvětšiti*.
- 11 Srv. Kampelíkova trpká slova na adresu pražské žurnalistiky v úvodní poznámce jeho spisu o pojišťovnictví. Viz např. NOVOTNÝ, Jan, c. d., s. 341.
- 12 Některé z nich uvádím v souvislosti s šířením záloženské myšlenky v dobové publicistice. Srv. HÁJEK, J.: *Počátky a rozmach českého záloženského hnutí ve třetí čtvrtině 19. století*. *Hospodářské dějiny – Economic History* 12, Praha 1984, s. 274–276. Též HÁJEK, J.: *Záložny a spořitelny – pilíře českého peněžnictví*. In: HÁJEK, J.–LACINA, V.: *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*. Praha 1999, s. 123 an, zejména schéma na s. 126.
- 13 Některé z nich uvádí NOVOTNÝ, J.–ŠOUŠA, J.: *K finanční emancipaci zemědělského podnikání a českého agrárního hnutí (Geneze a počátky Agrární banky do I. světové války)*. *Hospodářské dějiny – Economic History* 22, 1999, s. 108–111. Rovněž titíž, *Banka ve znamení...*, s. 20–22.
- 14 Dílčí rozbor Kampelíkova přínosu, stejně jako některé jiné návrhy, přináší BAŽANTOVÁ, I.: *Družstevní a svépomocné koncepce v českém ekonomickém myšlení. Vývoj názorů a pokusů o praktickou realizaci do roku 1948*. Praha 2002, s. 69–88.
- 15 PLECHÁČEK, I.: *Vývoj českého lidového peněžnictví*. Dis. práce, Praha 1978, s. 206.
- 16 K této problematice viz nejnověji HÁJEK, J.–JANČÍK, D.–KUBŮ, E. (eds.): *O hospodářskou národní državu. Úvahy a stati o moderním českém a německém hospodářském nacionalismu v českých zemích*. Praha 2006 (v tisku).
- 17 Poslanec Rozkošný tedy stavěl do protikladu záložny občanské (tj. zřízované podle systému H. Schulze-Delitzsche) jako ústavy „české“ a raiffeisenky jako instituce „německé“. To má jistou analogickou paralelu v jiné oblasti drobného peněžnictví, kde proti občanským záložnám („českým“) byly jako národní protíváha stavěny spořitelny, a to opět jako peněžní ústavy svou povahou a svým charakterem „německé“. Blíže viz např. HÁJEK, J.: *Záložny a spořitelny*. s. 144 an.; nejnověji pak HÁJEK, J.: *180 let českého spořitelnictví – 180 Years of the Czech Saving System – 180 Jahre des Tschechischen Sparkassenwesens*. Praha 2005, s. 37–39.
- 18 PLECHÁČEK, I.: *Vývoj českého...*, s. 189–190.
- 19 PLECHÁČEK, I.: *Zdroje zemědělského úvěru v Českých zemích ve druhé polovině 19. století*. *Hospodářské dějiny – Economic History* 12, Praha 1984, s. 362–363.
- 20 FEJFAR, F.: *Peněžní ústavy v království Českém roku 1897*. Praha 1899, s. 52.
- 21 Uživatelům uniklo původní poněkud pejorativní zabarvení tohoto způsobu přetvoření příjmení do ženské podoby (podle úzu, „Novák“ – „Novačka“, a tedy vlastně „Kampelík“ – ...).
- 22 Srv. např. *Obzor národohospodářský* X., 1905, s. 138–140.
- 23 *Obzor národohospodářský* XX., 1915, s. 63–64.

F. C. Kampelík – The Founder of the Small Agricultural Loan Cooperative Movement?

(The Second Life of the Half-Forgotten Revivalist)

Abstract

This study attempts to clarify and correct the general knowledge regarding the personal share of the Czech physician and revivalist, František Cyril Kampelík, in the formation and operation of the network of small village thrifts (loan cooperatives of the so-called Raiffeisen type). These thrifts became known in the Czech-language milieu as “Kampeličky”, precisely to honor him. The author completely rules out the possibility that Kampelík took personal, physical part in the building of this network of thrifts. This was impossible because he died in 1872, while the first Czech-language thrifts of the Raiffeisen type appeared in the Czech lands two decades later, i.e. at the turn of the 1880s and 1890s.

The study briefly outlines theoretical and scholarly contribution of Kampelík’s diverse writings. These included (besides works on some practical medical issues) also articles on linguistics, politics, arts, and some other economic and social issues. His main work on the issues of small finance is formulated in a quite general, non-specific fashion, which after all also holds true of his works in other fields. It takes effort to find in it some ideas that could at least remotely link Kampelík’s visions with the later Raiffeisen-type thrifts. With certain exaggeration we could say that the title of this book might imply theoretical basis of four or even five types of financial institutions. (See the figure.)

The study goes on to briefly clarify the reasons for the connection between Kampelík’s name and the Czech agricultural thrifts of the Raiffeisen type. In the milieu of the turn of the 19th and 20th centuries, saturated with nationalism, it was necessary to find a personality that would give thrifts (hitherto thriving mostly in the German-speaking regions and supported by the “German” Vienna) the exterior of an institution that is Czech in its character. This means a personality that would help overcome incredulity against this institution (undoubtedly of great importance for the further growth) even in the conservative milieu of Czech village which tended to disregard thrifts as an “outlander novelty”. It is precisely here when the second life of F.C. Kameplík begins – in the form of the “kampeličky”. The study closes with the description of the shift of meaning from the originally justified interpretations of Kampelík’s work to explicitly untrue and misleading formulations in the sense that the founder and organizer of the Czech-language village thrifts (“kampeličky”) was Kampelík himself. This shift of meaning did not happen in serious, scholarly studies, but mostly in the secondary (“applied”) writings – in superficial journalism, utilitarian political speeches, at the social events etc.

Agrární politik Franz Křeppek v období habsburské monarchie

EDUARD MIKUŠEK

Jednaosmdesát let života, které byly dopřány Franzu Křepkovi – připomínám, že se jedná o roky 1855 až 1936 a že letos 28. dubna uplynulo tudíž 70 let od jeho smrti – je obtížné shrnout do krátkého referátu, aby přitom výklad neulpěl na formě komentovaného hesla z biografické encyklopedie.¹ Toho jsem se chtěl vyvarovat i za tu cenu, že vrchol Křepkovy politické kariéry v čele strany německých agrárníků, Bundu der Landwirte, a závěr jeho života spojený s funkcí litoměřického starosty, zůstane zde nedotčen. Lze tak učinit i z prostého důvodu, že tato etapa jeho působení je ve srovnání s předchozí angažovaností práce jenom známější, a to již díky práci Césara a Černého o německých politických stranách v době 1. republiky,² ale především speciálně německým agrárníkům věnovaným knihám Norberta Linze³ a nejnověji Silke Sobieraj.⁴ Tím nechci říci, že by Křepkův podíl na veřejném životě v době habsburské monarchie zůstal mimo pozornost české historiografie. Její stále nedostatečný zájem o dějiny německých spoluobyvatel Čech, Moravy a Slezska však ponechává v zobrazení minulosti našich zemí mezery a dodává příslušné pozornosti stále charakter výjimky.⁵ Tím více proto zasluží ocenění Jiří Šouša, jenž zaznamenal Křepkovo působení ve své knize o Zemědělské radě pro království české.⁶ Málo naproti tomu posloužil k sestavení pravdivého obrazu Franze Křepka Lothar Höbelt, když na závěr své habilitační práce Kornblume und Kaiseradler uvedl ve zkratce osudy protagonistů německých svobodomyšlných stran v Rakousku a Křepka přitom charakterizoval slovy „*der faule Abgeordnete der achtziger Jahre*“.⁷ Tento dehonestující soud totiž Höbelt nekriticky opakuje podle komentáře vídeňských novin „*Deutsche Zeitung*“, které o Křepkově účasti na zasedáních říšské rady zlomyslně napsaly: „*Když je v šatně Křepkův kabát, určitě se proplácejí diety*“.⁸

V jiném, méně umělém světle se Franz Křeppek jeví v takovém obraze politických dějin, kde pouhý výkon poslaneckého mandátu v parlamentu není nadhodnocen, ale je pojmán jen jako jedna z řady aktivit veřejného působení, jehož stopy zůstaly otištěny ve vědomí současníků, aby po roce 1918 tvořily vedle nabytých zkušeností předpoklad Křepkovy další politické kariéry. Jinými slovy vyjádřil tuto skutečnost již zmíněný Norbert Linz: „*Jméno Křeppek bylo pro Bund der Landwirte průkazem kontinuity. Svíral oblouk od Bundu přes Agrární stranu nazpět k prvním pokusům o svébytné politické hnutí německého svobodomyšlného rolnictva v 80. letech 19. století a tento moment při selském smyslu pro tradici nepostrádá jistý význam*“.⁹

Autoritativní věk, chránící před despektem starší generace vůči nezkušenému mládí, byl přitom jen zákonitým protikladem respektu, který mu přinesla mladická energie při vstupu do veřejného života u politiků, kteří si v něm vybojovali své místo v předchozích šedesátých a sedmdesátých letech. Bylo to po jeho návratu z Vídně, kde po ukončení litoměřické reálky roku 1873 studoval na tamní zemědělské vysoké škole a v prostředí studentských buršenšaftů formoval svůj nacionálně liberální světonázor, jemuž zůstal věrný po celý svůj život. Od kolébky po hrob jeho středobodem, od něhož se na delší dobu vzdálil právě jen v letech vídeňských studií, však zůstal rodinný statek v Dolních Nezlech, malé vesnici o 40 číslech popisných, vzdálené ale jen 8 kilometrů vzdušnou čarou od Litoměřic, spojených právě na začátku Křepkových studií s vídeňskou metropolí přímou Severozápadní dráhou. Na politické mapě monarchie však ani předtím provinciální poloha Litoměřic zdaleka neznamenala bezvýznamnost, jaká charakterizovala převážnou většinu ostatních venkovských měst.¹⁰ Křepkův návrat z vídeňského centra dění do provinciálního prostředí jeho rodiště navíc spadá do období politického zvratu, který po volbách r. 1879 vedl k ustavení kabi-

netu s oporou v tzv. železném kruhu pravice namísto dřívější sjednocené německé levice. V návaznosti na politickou aktivitu let šedesátých představovaly Litoměřice přední pevnost – Hochburg – německých liberálů a tento jejich význam byl od roku 1874 jen umocněn osobou dr. Karla Pickerta, majitele tiskárny a vydavatele novin „Leitmeritzer Zeitung“.¹¹ I on přišel do Litoměřic se znalostí poměrů v centru monarchie, kde v letech 1871–1872 vydával noviny „Deutsche Zeitung“, oproti Křepkovi však bohatší životní zralostí a zkušenostmi aktivního politika, před rokem 1873 poslance na zemském sněmu a na říšské radě. Jeho první vystoupení v Litoměřicích při výjezdním zasedání Spolku pro dějiny Němců v Čechách roku 1868 sotva zaujalo pozornost tehdy třináctiletého studenta reálky, v jejíž budově se zasedání konalo. Pickertovy druhy, spoluzakladatele Spolku a v budoucnosti čelné politiky, Julia Lipperta a Ludwiga Schlesingera si naproti tomu jako své učitele na reálce Křepek jistě pamatoval dobře.¹²

Příležitost uplatnit překypující mladický elán poskytl Křepkovi Pickertův jen o dva roky starší redaktor Julius Gierschick,¹³ který nepochybně pod vedením svého zaměstnavatele v novinách inicioval a rozvíjel nacionální kampaň, zaštitěnou programem výstavy pomníků císaře Josefa II. jako symbolu svobodomyšlného pokroku a jeho opory v německém základu monarchie.¹⁴ Křepek nechyběl při žádném pomníkovém shromáždění a jeho řečnický talent strhal nejenom jejich účastníky, ale upoutal pozornost i zkušeného Pickerta, jenž v něm našel vitaného pomocníka pro svůj návrat do vysoké parlamentní politiky. Politická váha venkovského obyvatelstva a jeho volební potenciál se současně stávají předmětem zvýšené pozornosti i vlády hraběte Taaffého, jejíž angažovanost v této sféře dokumentuje konání rolnického sjezdu v neděli 18. září 1881 v Ústí nad Labem. Vystoupení v nacionálním duchu před čtyřmi tisíci jeho účastníků vyneslo Křepka do pozice oficiálního selského vůdce, za kterým ovšem stál se svými novinami dr. Karl Pickert, jenž nejenom autoritativně zasahoval do samotné práce sjezdem zvoleného výkonného výboru, ale pro šíření svých názorů na venkově začal od února 1882 vydávat nový list pod názvem „Der deutsche Landwirt“.¹⁵

Do Litoměřic k politickým jednáním za této situace vážil cestu i vrcholný činitel německého kasina v Praze Franz Schmeykal a Křepkovi se současně otevřela cesta do Prahy, kde na banketu německých poslanců 21. října 1881 zaujal již samotným zjevem mladého burše se zjizvenou tváří.¹⁶ Na příležitost vstoupit do parlamentu však musel čekat do voleb roku 1885, ve kterých získal mandát za venkovský okres Karlovy Vary, Jáchymov, Podbořany. Jeho protektor Karl Pickert tehdy porazil vůdčí osobnost předchozí éry liberální německé politiky v Čechách Eduarda Herbsta¹⁷ a na říšské radě zaujal místo ve vedení nově vzniklého Německého klubu, k němuž přistoupil i Křepek. Rezignace na mandát v zemském sněmu za venkovský okres Litoměřice, Lovosice, kterou v následujícím roce 1886 podal jiný selský poslanec z Litoměřicka, křešický Josef Stibitz,¹⁸ umožnila pak Křepkovi vstoupit též do pražské sněmovny, a to krátce před tím, nežli z ní němečtí poslanci odešli do pasivní opozice. Oba mandáty Křepek obhájil i v dalších volbách, ale opakovat vítězství při hlasování roku 1897, konaném na základě rozšířeného volebního práva, neumožnila Křepkovi ani opora v důvěrně známém domácím prostředí. Německá Fortschrittspartei postavila tehdy Křepka jako svého kandidáta v nově vytvořené všeobecné kurii, kde však voliči zemědělského Litoměřicka a dalších agrárních oblastí tvořili jen malou část celkového elektorátu rozsáhlé průmyslové oblasti severních Čech, pokrývající politické okresy Litoměřice, Ústí, Děčín, Česká Lípa a Dubá. Zde prokázala svou sílu sociální demokracie, jejíž kandidát Anton Schrammel nad Křepkem přesvědčivě zvítězil, a to málem i v samotném litoměřickém okrese. (Křepek zde zvítězil jen nevelkým rozdílem, když získal hlasy 58 volitelů a Schrammel 48). Před celkovou porážkou ho neuchránilo ani vehementní nasazení ve volební kampani, jak to dokládá případ ze schůze v Litoměřicích, svolané sice politickými oponenty, ale ovládnuté Křepkem, když se sociálně demokratický agitátor nedostavil.¹⁹

Návrat do vídeňského parlamentu se Křepkovi nezdařil ani ve volbách v roce 1911, kdy narazil na sílu opačné strany německého politického spektra. Tvořili ji všněmci, které

v tomto konkrétním případě volebního kraje Žlutice–Bochov reprezentoval jejich osvědčený Karl Iro. S jeho stranou, která mu svým extremismem, a to i v nacionálních otázkách, byla naprosto cizí, měl Křepek bohaté zkušenosti. Jejich vyvrcholením bylo střetnutí s Karlem Hermannem Wolfem, a to nikoliv verbální, to pouze předcházelo, ale na šavle. Došlo k němu 6. srpna 1899 v souboji, z něhož zkrvaveného vyzývatele Wolfa po čtyřech kolech odvedli sekundanti.²⁰ Politickou reakcí vítězného Křepka bylo složení 12 let zastávaného mandátu poslance zemského sněmu, a tím odchod z politiky na parlamentní úrovni, kam se po nezdařeném pokusu o křeslo v říšské radě roku 1911 vrátil teprve úspěšnou volbou za poslance zemského sněmu ve volebním okrese Litoměřice–Lovosice–Ústěk o rok později.²¹

Ani v uvedeném mezidobí však nestál jako privátní osoba mimo veřejný život. Byl činný na úrovni obecní i okresní, jako starosta v Dolních Nezlech a člen okresního zastupitelstva za venkovské obce, a nezanechal ani své spolkové aktivity, se kterou na začátku 80. let do veřejného života vstupoval. Tehdy to bylo členství v německém politickém spolku pro politický okres Litoměřice a soudní okres Štětí, kde zastával funkci místopředsedy, a v okresním zemědělském spolku, jenž ho zvolil za svého zástupce do Zemědělské rady pro království české. Politiku, kterou sledoval na její půdě, neopomněl ve své práci o Zemědělské radě popsat úvodem zmíněný Jiří Šouša. Její výsledky lze shrnout v konstatování, že odchod Franze Křepka a dalších představitelů německých zemědělských spolků z rady, souběžný s pasivní opozicí německých poslanců na zemském sněmu, vedl ve svých důsledcích ke známým Punktacím a rozdělení Zemědělské rady na dvě samostatné sekce, českou a německou. Zároveň si němečtí zemědělci, organizovaní v četných spolcích na obecní a okresní úrovni, vytvářejí r. 1885 spolkové ústředí, Německý zemědělský ústřední svaz pro Čechy jako orgán nezanebatelné hospodářsko-politické váhy. To vše jsou výsledky snah, které si vyžádaly nemalé úsilí, stejně tak jako podpora, kterou tento proces našel v řadách německého obyvatelstva na venkově. Franz Křepek, předseda přípravného výboru k založení ústředního svazu, byl pak přinejmenším jedním z těch, kteří dávali této politice punc osobní důvěryhodnosti.

Porážku v parlamentních volbách na základě všeobecného volebního práva roku 1911 a vítězství v doplňovacích sněmovních volbách roku následujícího, konaných stále ještě na základě kuriálního volebního systému, Křepek zažíval už souběžně jako aktivní příslušník německých liberálů, s nimiž byla spjata jeho dřívější politická kariéra. V souladu se sociálním původem ze selského gruntu vedla jeho cesta při diferenciaci politického tábora a vzniku samostatné agrární strany – Deutsche Agrarpartei v roce 1905 – do jejich řad a byť bez poslaneckého mandátu brzo i do důležité pozice stranického sekretáře, kde vystřídal Franze Jessera. V publicistice na stránkách novin se mu možná nevyrovnal, ale nedostižný zůstával ve svých veřejných vystoupeních před zástupy posluchačů. Z nich vrchol dle jeho vlastních slov představovala a všechna předchozí shromáždění překonávala manifestace, kterou Deutsche Agrarpartei uspořádala 21. září 1913 při otevření památníku Hanse Kudlicha v jeho rodišti ve slezském Úvalnu.²² Rostoucí společenské napětí a s ním stále naléhavější touha po převratném činu činila z postavy dosud žijícího revolucionáře bez bázně a hany z let 1848/49, nekompromitovaného další účastí na reálné politice, žádoucí idol, k němuž ve svém mládí jistě vzhlížel a jímž se nechal inspirovat i Franz Křepek. Přinejmenším v šermířské zručnosti, s níž ovládal šavli, jak později dobře poznal Karl Hermann Wolf. S horkou krví, která charakterizovala jeho mládí, byl ale spojen i selský rozum, který varoval před extrémem, a dirigován mnohaletou zkušeností si zachoval schopnost hledat odvážná politická řešení i v převratně změněných podmínkách po pádu habsburské monarchie a vzniku Československé republiky.

Poznámky:

1 *Ottův slovník naučný nové doby* III. 2, Praha 1935, s. 848; *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*, Bd. II, Heft 4, München–Wien 1981, s. 303; Josef TOMĚŠ a kol., *Český biografický slovník XX. století*, II. díl, Praha–Litomyšl, 1999, s. 194.

- 2 Jaroslav CESAR–Bohumil ČERNÝ, *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*, díl I–II, Praha 1962.
- 3 Norbert LINZ, *Der Bund der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*, München–Wien 1982.
- 4 Silke SOBIERAJ, *Die nationale Politik des Bundes der Landwirte in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. Möglichkeiten und Grenzen der Verständigung zwischen Tschechen und Deutschen (1918–1929), Bern 2002.
- 5 Nejnověji se o F. Křepkovi z českých autorů zmiňuje na základě své netištěné disertace Lubomír VEBER, *Putovní zemědělsko-lesnické výstavy „Der Bund der Landwirte“ v letech 1925–1927*, Český lid 92, 2005, s. 391–408, zde s. 392. Z německé strany zůstává základní prací k agrárnímu hnutí v řadách českých Němců Karl HÜBL, *Die Bauern werden ein Stand*. In: *Bauerntum und Landbau der Sudetendeutschen*, München 1963, s. 259–310.
- 6 Jiří SOUŠA, *K vývoji českého zemědělství na rozhraní 19. a 20. století (Česká zemědělská rada 1891–1914)*, Praha 1983 (=AUC-Phil. et hist. Monographia XCVII)
- 7 Lothar HÖBELT, *Kornblume und Kaiseradler*. Die deutschfreiheitlichen Parteien Altösterreichs 1882–1918, Wien–München 1993, s. 348.
- 8 Tamtéž, pozn. 96: *Wenn seine Garderobe belegt ist, ist der Diätetag da*.
- 9 N. LINZ, c. d., s. 42: *Der Name „Křepke“ war für den Bund der Landwirte der Ausweis für Kontinuität. Er spannte den Bogen vom Bund der Landwirte über die Agrarpartei zurück zu den ersten Versuchen der deutschfreiheitlichen Bauernschaft Anfang der achtziger Jahre, eine eigenständige politische Bauernbewegung auf die Beine zu stellen. Bei dem Sinn der Bauern für Tradition kommt diesem Moment einige Bedeutung zu*.
- 10 Eduard MIKUŠEK, *Litoměřice od roku 1848 do vypuknutí 1. světové války*, in: Oldřich KOTYZA–Jan SMETANA–Jindřich TOMAS (edd.), *Dějiny města Litoměřic*, Litoměřice 1997, s. 261–291.
- 11 Julius GIERSCHEK, *Dr. Karl Pickert. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschnationalen Bewegung in Böhmen*, Leitmeritz 1913.
- 12 Eduard MIKUŠEK, *Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen und Leitmeritz in den 60er Jahren des 19. Jahrhunderts*, Germanoslavica 2 (7), 1995, s. 83–92.
- 13 Julius Gierschick 1853–1915, srv. *Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmisches Länder*, Bd. I, München–Wien 1978.
- 14 Z regionální literatury k tomuto tématu srv. Marie VOJTÍŠKOVÁ, *Josefínské sošky v severních Čechách*, Ústí n. L., KSSPOP 1983; Petr JOZA, *Osudy pomníků císaře Josefa II. v severních Čechách*, Děčínské vlastivědné zprávy 9, 1999, č. 3, s. 3–17, č. 4, s. 3–26; 10, 2000, č. 1, s. 4–23, č. 2, s. 18–25.
- 15 Srv. o půl století mladší Křepkovu vzpomínku, otiskenu v jubilejním čísle Leitmeritzer Zeitung pod názvem: *Aus den Erinnerungen eines alten Bauernführers*, in: 60 Jahre Leitmeritzer Zeitung 1871–1931, Leitmeritz 1931, nestránkováno: *Von diesem wichtigen Tage an /Bauerntag 18. 9. 1881/ trat Dr. Pickert und die Leitmeritzer Zeitung voll und ganz in die deutsche Bauernbewegung ein. Dr. Pickert hat in den wichtigsten Sitzungen des Vorstandes und ihren Beschlüssen mitgewirkt und die Leitmeritzer Zeitung galt in jenen Jahren als das politisch führende Blatt*. Z německé literatury vedle K. HÜBL, c. d., s. 285n. též Hans-Wilhelm KULLENKAMPFF, *Geschichte des Aussiger Zeitungswesens (1857–1901)*, München 1935, s. 109–111. Jednovětá zmínka, kterou sjezdu v Ústí nad Labem věnovali Josef PETRÁŇ–Jan HAVRÁNEK, *Rolnické hnutí v českých zemích v letech 1775–1918*, ČsČH 17, 1969, s. 863–886, zde s. 878 (vlastním autorem pasáže o německém agrárním hnutí byl však Jiří KOŘALKA), svou stručností tuto událost, jež odstartovala Křepkovu politickou kariéru, nepřípustně zkruskuje.
- 16 Leitmeritzer Zeitung 1881, říjen 26, č. 83: *Auf einmal stand ein junger Mensch mit blondem Barte auf, eine Schmarre über der linken Wange, eine sonore Stimme übertonte das Murmeln im Saale. Alles rief sich zu: Das ist Křepke, der Bauernführer...*
- 17 Jiří POKORNÝ, *Poznámky k volbám do říšské rady v severních Čechách roku 1885*. In: *Čas pádu Rukopisů*. Studie a materiály. Vědecké sympozium pořádané Historickým ústavem Jihočeské univerzity v Č. Budějovicích 24.–25. května 2003 v Kostelci nad Vltavou, s. 223–231.
- 18 Josef Stibitz 1842–1887, od r. 1878 poslanec zemského sněmu a od r. 1879 říšské rady.
- 19 Anton Schrammel 1854–1917, poslanec říšské rady v letech 1897–1900 a 1907–1911. Srv. *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*, Bd. III, Heft 10, München 1999, s. 752. K průběhu voleb roku 1897 srv. Leitmeritzer Zeitung 1897, únor a březen průběžně, k jejich výsledku tamtéž, březen 13., ke Křepkově agitaci na sociálnědemokratickém shromáždění 25. února tamtéž 1898, leden 1.
- 20 Srv. Leitmeritzer Zeitung 1899, srpen 9., č. 61.
- 21 Srv. Leitmeritzer Zeitung 1912, červen 29., č. 52, kde uveden i rozpis odevzdaných hlasů dle obcí volebního okresu.
- 22 Franz KŘEPEK, úvod k publikaci *Die Bauernbefreiung 1848. Zum hundertsten Geburtstage Hans Kudlichs*, Leitmeritz 1923, s. 4.

Franz Křepek, the Agrarian Politician in the Period of the Hapsburg Monarchy

Abstract

This paper offers a brief political biography of Franz Křepek (1855–1936), limited by the years of the Hapsburg Monarchy. Křepek's career as a representative of the Vienna Parliament in the years 1885-1897 and the Czech Lands Council in Prague in the years 1886–1899 and again from 1911 to 1913, is presented as the high point of his lifelong political commitment, which started at the age of 26 after he returned from his studies in Vienna to the native region of Litoměřice where he inherited a farmstead in the near village of Dolní Nezly. His speech at the Agriculturalist Convention in Ústí nad Labem on September, 18th, 1881 established Křepek as the official rural leader (Bauernführer). In this position Křepek was supported by the experienced politician, owner of the local newspaper Leitmeritzer Zeitung and from February 1882 also the editor of the agrarian paper Der Deutsche Bauer, Dr. Karl Pickert. His following parliamentary career as the representative of the German Liberal Party was terminated only in 1897 when he was defeated by Anton Schrammel, the social-democratic candidate in the Election. The conflict with the radicals united in the Pan-German League /Alldeutsche/ culminated with Křepek's victory in a duel over the infamous Karl Hermann Wolf. Křepek continued in his active extra-parliamentary political career as a central secretary in the German Agrarian Party. However, his return to the Parliament as their representative in the 1911 Election was thwarted by the radical candidate, Karl Iro. Besides Křepek's political commitment on the regional level, the paper accentuates his activity in the Agrarian Council for the Bohemian Kingdom where he contributed greatly to the council's division to its Czech and German independent sections.

(Přeložila Anna Mikušková-Burrill)

Bohumír Bradáč, čelný agrární politik meziválečného období

VLASTISLAV LACINA

Ačkoliv šlo o významnou osobnost českého agrárního hnutí i politického života meziválečného Československa, není dosud postava Bohumíra Bradáče historiky zpracována.

Patřil k té části zakladatelské generace českého agrárního hnutí, která vzešla ze selských statků a s tímto prostředím zůstala po celý život spjata. Byl mladší než „otcové zakladatelé“ agrární strany, narodil se 31. května 1881 v malé vesnici Židovice u Kopidlna. Tam po absolvování vyšší hospodářské školy vedl rodinný statek a byl sotva čtyřiařicetiletý zvolen starostou obce. Pracoval i v okresním zastupitelstvu Jičín. Podobně jako Stanislav Kubr, Antonín Švehla a František Udržal pocházel z úrodného Polabí a středních Čech, kde byla produkce výrazně orientována na pěstování výnosných průmyslových plodin, především cukrové řepy.

Právě v hnutí řepařů začaly Bradáčovy aktivity v agrárním hnutí. Byl spoluzakladatelem v roce 1902 vzniknuvší Ústřední jednoty českých řepařů a po celé předválečné období jejím aktivním a významným funkcionářem. Zde se seznámil s hostivařským sedlákem Antonínem Švehlou, který byl dlouhá léta předsedou této zájmové organizace řepařů a společně s ním se účastnil v letech 1908 až 1910 boje řepařů proti nevýhodným podmínkám při dodávkách řepy do cukrovarů, především proti rajonizaci a cenovému diktátu cukrovarů.¹

Zároveň se zapojil i do agrárního politického hnutí a patřil spolu s Antonínem Švehlou,² Otakarem Srdínkem, Karlem Viškovským, Josefem Vraným a Kunešem Sonntágem³ k těm funkcionářům agrární strany, kteří při revizi programu roku 1905 prosadili do něho požadavek všeobecného, tajného, přímého a rovného hlasovacího práva. A to přes odpor Práškova konzervativního křídla.⁴ V roce 1909 se stal B. Bradáč jako zástupce řepařů členem výkonného výboru agrární strany. Zde patřil mezi blízké spolupracovníky jejího nového předsedy A. Švehly a již před první světovou válkou lze ho zařadit k liberálně a umírněně středostavovskými orientovanými členům vedení strany.

V posledních předválečných volbách roku 1911 byl ve třiceti letech zvolen jako jeden ze sedmi agrárních kandidátů již v první volbě poslancem říšské rady ve Vídni, v níž působil až do konce první světové války. Stal se zapisovatelem klubu říšských agrárních poslanců, který byl nejsilnějším českým klubem ve vídeňské říšské radě. Agrárníci tehdy měli v říšské radě 36 poslanců, sociální demokraté 26, mladočeši jen 14 a národní socialisté 13. Jako poslanec působil v několika parlamentních výborech, mj. v hospodářském, rozpočtovém a branném. Získal zkušenosti z parlamentní práce, které potom plně uplatnil v československé poslanecké sněmovně.⁵ Ve Vídni navázal přátelské styky také s nově zvoleným agrárním říšským poslancem Karlem Viškovským a agrárnickými vůdci Františkem Udržalem a Františkem Staňkem.⁶ Za první světové války udržoval rovněž kontakty s agrárnicky orientovanými Slováky kolem Kornela Stodoly, kteří žili ve Vídni. K nim tehdy patřil i Milan Hodža.⁷

Na říšské radě Bohumír Bradáč spolu s Karlem Viškovským v roce 1912 usilovali o vydání zákona, který by umožnil kontrolu kartelů a zásahy proti nim. Při projednávání daně z lihu se snažili získat výhodnější podmínky pro družstevní lihovary. V roce 1913 v souvislosti s císařskými patenty, kterými byl protiústavně rozpuštěn český sněm, se Bradáč podílel na snaze agrárního poslaneckého klubu obnovit na říšské radě jednotný český poslanecký klub.⁸ V roce 1912 byl po úmrtí zemského poslance Fr. Vaňka zvolen v doplňovacích volbách i poslancem zemského sněmu za Jičínsko.

Dlouhodobé pobyty ve Vídni poněkud oslabily jeho spojení s českou zemskou organizací agrární strany a také jeho vliv v Praze, ale na druhé straně získal jako říšský poslanec kontakty a širší rozhled, který scházal mnohým představitelům agrární strany. Od sjezdu agrární strany

v lednu 1911 byl jako říšský poslanec trvalým členem jejího širšího výkonného výboru, ale nepatřil mezi členy užšího výboru, tedy rozhodujícího jádra vedení agrární strany.⁹

Po vzniku Československé republiky krátce zastupoval spolu s Vlastimilem Tusarem Československou republiku ve Vídni a stal se poslancem Revolučního Národního shromáždění. Poté byl v meziválečném období zvolen za agrární stranu čtyřikrát za sebou do sněmovny. Stal se také předsedou nově vytvářeného Svazu selských jízď, organizace úzce propojené s agrární stranou. Selská jízď sdružovala především sedláky a jejich syny a v roce 1933 měla již přes 20 tisíc členů. Kromě pravidelných cvičení její členové s koňmi a v jezdeckých uniformách nebo krojích se ve velkém počtu účastnili agrárních průvodů. Měli zdůraznit sílu agrárního hnutí.¹⁰

Hlavní sférou Bradáčových aktivit byla však zemědělská politika. V samostatném státě se snažili agrárníci prosadit a určovat jeho zemědělskou politiku. To se jim také dařilo, ovládli jak ministerstvo zemědělství, tak Pozemkový úřad, který prováděl pozemkovou reformu. Ministry zemědělství v koaličních vládách byli postupně agrárníci Karel Prášek a František Staněk. Bradáč pracoval ve dvou pro venkov důležitých parlamentních výborech, pro pozemkovou reformu a zemědělském, a zasloužil se o uzákonění řady významných zemědělských zákonů.¹¹

Po odsunutí Práška na sice reprezentativní, ale prakticky málo vlivné místo předsedy senátu přicházel i Bradáč v úvahu jako možný kandidát na toto pro agrárníky velmi důležité ministerské křeslo v první Švehlově vládě všenárodní koalice. Avšak po vstupu Slovenské rolnické jednoty do české Republikánské strany československého venkova a vytvoření celostátní Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu nakonec obsadil v říjnu 1922 místo ministra zemědělství ambiciózní vůdce slovenských agrárníků Milan Hodža.¹²

Bradáč se poté soustředil ve dvacátých letech na problémy řepařů a zemědělského družstevnictví. Při provádění pozemkové reformy houževnatě prosazoval vytváření družstevních lihovarů i mlékáren a hlavně usiloval o porolnictvování cukrovarů. Porolnictvování potravinářského průmyslu bylo jednou z priorit agrárníků. Šlo jim o to, aby rolnická prvovýroba získala vliv na zpracování zemědělských produktů a došlo k jejich propojení hlavně v lihovarnickém a cukrovarnickém průmyslu. Bradáč sám byl zvolen do správních rad rolnických cukrovarů v Rožďalovicích, Sadské, Ovčárech a zasloužil se o modernizaci cukrovaru v Rožďalovicích. Byl také dlouholetým předsedou správní rady Rolnické vzájemné pojišťovny a zasedal ve správních radách řady dalších podniků spojených s agrárním kapitálem. Byl politikem, který úzce spojoval politickou a hospodářskou činnost.¹³

Zkušenosti z rozpočtového výboru říšské rady ve Vídni a jeho vlastní ekonomické aktivity rozhodly, že byl v roce 1920 zvolen předsedou vlivného rozpočtového výboru sněmovny, který pak úspěšně vedl celá dvě volební období. Měl zásluhu o to, že byly v průběhu dvacátých let postupně odbourávány neproduktivní státní výdaje a rozpočet Československé republiky se stal v jejich druhé polovině vyrovnaným.¹⁴

Když byla v roce 1926 vytvořena za Švehlova předsednictví nová vláda tzv. občanské mezinárodní koalice, stal se Bradáč jako Švehlův důvěrník předsedou parlamentní politické osmy stran vládní koalice a z titulu této funkce i členem předsednictva výkonného výboru agrární strany. Znalec poměrů v této straně O. Frankenberger o něm píše, že byl „*jeden z nejpilnějších a nejzasloužilejších agrárních poslanců, který po převratu se stal ve vnitřní politice pravou rukou předsedy Švehly*“.¹⁵ Hrál klíčovou roli při prosazování vládních návrhů v koalici a při hlasování ve sněmovně. Vzhledem k tomu, že koalici tvořilo osm stran s velice odlišnými zájmy a různou disciplinovaností poslanců, byla to práce velmi náročná, vyžadující nejen mimořádnou schopnost hledat konsensus, ale i důslednost a vytrvalost. Patří mu zásluha, že po několikaletém jednání a dohadování byly roku 1927 konečně uzákoněny významné zákony o daňové reformě¹⁶ a organizaci politické správy. Sociálně demokratický vůdce František Soukup oceňoval, že Bradáč dokázal nalézt v této době cestu i ke „státotvorné opozici socialistické“.¹⁷

Jeho úloha ještě vzrostla, když Švehla onemocněl a od roku 1928 prakticky řídil vládu jeho zástupce, vůdce lidovců Jan Šrámek.¹⁸ Bradáč vedl ve vládní koalici jednání za agrárníky, a to v situaci, kdy ve vedení strany nebyla jednota a vládla rivalita mezi konzervativní skupinou vedenou Františkem Staňkem, Josefem Vraným, Viktorem Stoupalem a liberální, stavovsky umírněnou skupinou představovanou Františkem Udržalem, Karlem Viškovským a Bohumírem Bradáčem.¹⁹ Tato skupina byla podporována Hradem a je proto často v literatuře označována jako prohradní.²⁰ Podle mého názoru však tento přívlastek nebyl pro charakteristiku skupiny rozhodující, určující byly její liberálnost a stavovská umírněnost. Bradáč byl v pravidelném kontaktu s prezidentem Masarykem a jeho kanceláří. Jednal také mimo jiné za agrární stranu s prezidentem o tom, jak zajistit vedení a akceschopnost vlády po trvalém onemocnění premiéra Švehly. Koncem roku 1928 také sondoval „u socialistů“ jejich stanoviska a případnou možnost jejich podpory vláde.²¹

Růst vlivu Bradáče ve vedení strany se odrazil i v tom, že po parlamentních volbách v říjnu v roce 1929 převzal v nové vládě premiéra Františka Udržala vedení ministerstva zemědělství, které celé agrární hnutí považovalo za klíčové. Pro Bradáče samotného znamenalo jmenování životní šanci. V důsledku volebního úspěchu dříve opozičních sociálních demokratů a národních socialistů byli do vlády zařazeni i zástupci těchto stran. Vládní koalice byla tedy velmi široká. Vedení tak široké vládní koalice zahrnující strany s různou orientací a zájmy kladlo velké nároky na premiéra i na jednotlivé ministry při prosazování kompromisů.²² Předseda vlády Udržal byl však nemocný, trpěl těžkou cukrovkou a práci ve vládě se nemohl s plným úsilím věnovat. Navíc začala hluboká hospodářská krize, která přinášela nebývalé ekonomické problémy a vyostřovala existující rozpory.

Bradáč převzal odpovědnost za zemědělskou politiku v neobyčejně těžké situaci, kdy od léta 1928 byly stále zřetelnější příznaky agrární krize, která postihla nejdříve řepářství, sladařství, chmelařství, ale brzy se přenesla i do obilnářství a vedla k razantnímu poklesu cen zemědělských produktů.²³

Obtížnost situace a naléhavost řešení si premiér Udržal i ministr Bradáč uvědomovali. Již do vládního prohlášení z 13. prosince 1929 byly zařazeny pasáže o zemědělské krizi a nutnosti čelit jí státními zásahy.²⁴ Krátce potom v lednu 1930 vystoupil ministr Bradáč a poslanecký klub republikánské strany se souborem návrhů. Především na zvýšení zemědělských cel a zavedení obilního monopolu.²⁵ Šlo o návrhy koncem dvacátých let v agrárním hnutí hojně diskutované, vzhledem k malé akceschopnosti předchozích vlád nebylo však přistoupeno k jejich realizaci. Proto se Bradáč snažil o razantní postup a hledal rychlé řešení, především pomocí tradičního prostředku – agrárních cel.

Zvýšení agrárních cel k ochraně domácí zemědělské výroby prosadil ve vládě a parlamentu přes počáteční odpor sociálních demokratů poměrně rychle.²⁶ Začátkem června 1930 odhlasoval parlament zákon, který zmocňoval vládu zvýšit cla na zemědělské produkty. Výrazně stoupla cla na obilí i obilné výrobky a byly zavedeny přírážky ke clům na hovězí dobytek, vepřé, maso a sádlo. Díky vyšším clům se podařilo podstatně omezit dovozy těchto výrobků, které v druhé polovině dvacátých let stále rostly. V roce 1931 se stabilizovaly ceny pšenice, u žita, ječmene a ovsa dokonce zaznamenaly dočasný vzestup.²⁷ Zastavit snižování poptávky vyvolané důsledky hospodářské krize se však nemohlo podařit stejně jako zabránit katastrofálnímu poklesu vývozu cukru, chmele a sladu.

Poměrně rychle ministerstvo zemědělství pod Bradáčovým vedením připravilo sérii dalších opatření, které podle jeho představ měly pomoci zemědělcům a udržet rentabilitu zemědělského podnikání. Je nespornou zásluhou Bradáčovou, že se je podařilo rychle prosadit ve vládě a v parlamentu schválit. Stručně uvedu hlavní. K podpoře exportu byly rozšířeny obilní listy na všechny obiloviny, uzákonilo se povinné mletí domácí pšenice a žita. Byla také obnovena devizová omezení pro dovoz obilí a ten byl vázán na povolení komise při ministerstvu obchodu. V roce 1932 pak Bradáč dosáhl přenesení povolovacího řízení

na nově zřízený Syndikát pro dovoz obilí a v následujícím roce byl vytvořen i Syndikát pro zpeněžení dobytka a živočišných výrobků.²⁸

Z Bradáčovy iniciativy také připravilo ministerstvo zemědělství pro zadlužené rolníky životně důležitý návrh zákona o odkladu exekucí zemědělců, který byl ale prosazen až za následující vlády.²⁹ Nepodařilo se v koalici dosáhnout schválení návrhu zákona o úvěrové pomoci zemědělství z května 1931. Ten měl výrazně zlepšit úvěrové podmínky pro zemědělce a soustředit zemědělský úvěr v rukou kampeliček a okresních hospodářských záložen.³⁰

Navržená opatření využívala většinou standardních nástrojů známých z počátku dvacátých let, kdy ještě přežívalo válečné řízené hospodářství. Vedle nich nacházíme i nová protikrizová opatření jako moratorium na exekuce a zlepšení úvěrových podmínek pro zemědělce. Zůstávaly naléhavé problémy tzv. přebytečné produkce a alespoň minimální stability cen. Ty měl řešit po vzoru sousedního Německa obilní monopol, který se však Bradáčovi nepodařilo prosadit. Byl uzákoněn až později za Malypetrovy vlády v červenci 1934.³¹

Důsledky agrární krize radikalizovaly v agrárním hnutí síly požadující rozsáhlá opatření k podpoře zemědělství bez ohledu na zájmy ostatních odvětví hospodářství, především exportního průmyslu. V agrárním tisku se objevovaly články volající po autarkní hospodářské politice. Pro ni se vyslovil ve svém prohlášení i poslanecký klub republikánské strany 16. října 1931.³² V souvislosti s požadavkem autarkní politiky se objevily názory o přeprůmyslnění republiky, které označovaly úsilí o udržení výrovního průmyslu za katastrofální politiku.³³ Udržalova vláda byla kritizována, že nedostatečně hájí zájmy „selského stavu“ a ministři agrární strany v ní, že málo tvrdě prosazují jeho požadavky ve vládě.

Tato kritika se proplétala s útoky konzervativní a stavovsky (zemědělsky) radikální skupiny agrárníků vedených nyní vedle Josefa Vraného, Františka Staňka i Milanem Hodžou proti liberální a stavovsky umírněné skupině zastoupené ve vládě premiérem Udržalem, ministrem zemědělství Bradáčem a ministrem obrany Viškovským.³⁴

Frontální útok konzervativců zahájil místopředseda agrární strany F. Staněk interviewem pro Prager Tagblatt koncem srpna 1932, ve kterém vládu otevřeně napadl.³⁵ Následující kampaň vyvrcholila 2. října 1932 v Břeclavi, kam Staňkovi stoupenci svolali ve spolupráci s Národní obcí fašistickou velké shromáždění. Na ně přijeli i Udržal s Bradáčem. Když chtěl Udržal promluvit, byl ukřičen a při pokusu o odpovědi mu předsedající schůze vzal slovo. Uražený a cukrovkou těžce postižený premiér podal oficiálně 17. října demisi a poté na sjezdu agrární strany rezignoval i na funkci místopředsedy strany.³⁶ Do vysoké politiky se již nevrátil. Krátce nato v listopadu 1932 zemřel druhý významný představitel umírněné liberální skupiny ve vedení republikánské strany K. Viškovský.

V čele nové vlády postavené na témže širokém koaličním základě jako předchozí Udržalova vláda stál agrární předák Jan Malypetr. Pro agrárníky klíčové ministerstvo zemědělství nebylo již svěřeno Bradáčovi, ale převzal je ambiciózní vůdce slovenských agrárníků Milan Hodža. Bradáč byl jmenován šéfem ministerstva obrany, rezortu, který nebyl agrárníky tak ceněn a v podmínkách hospodářské krize se nezdál tak významný. Ve vládním prohlášení premiéra Jana Malypetra nebyla otázkám obrany republiky věnována ani zmínka.³⁷ Navíc byly Bradáčovo postavení ve vedení agrární strany a také vliv celé liberální skupiny oslabeny zvolením Rudolfa Berana místopředsedou strany, který v době nemoci předsedy A. Švehly agrární stranu prakticky řídil.

Situace se poněkud změnila, když v důsledku nástupu nacistů k moci v sousedním Německu se obrana republiky nutně stala jednou z priorit vlády a rezort nabyl na důležitosti. Bradáč stál před náročným úkolem a při jeho plnění projevil státnickou odpovědnost, neboť v agrárních i průmyslových kruzích vládly obavy z růstu nákladů na armádu a jeho dopadu na krizi zpustošené hospodářství. Také se objevily snahy bagatelizovat nebezpečí hrozící ze strany nacistického Německa.

Hned po nástupu do funkce ministra obrany musel Bradáč čelit snaze rozpočtové osmy v rámci šetření a snižování veřejných výdajů radikálně zredukovat především rozpočet

a výdaje ministerstva obrany. Díky autoritě, kterou požíval ve vládě a parlamentu, se mu však podařilo náklady na obranu celkem úspěšně obhájit.³⁸ Pro následující léta 1934 a 1935, kdy ohrožení nacistickým Německem bylo již zřejmou realitou, prosadil zvýšení výdajů na obranu republiky. A to za účinné podpory prezidenta Masaryka a ministra zahraničí Beneše a přes odpor některých vlivných agrárních a průmyslových skupin. Bradáčem organizované dny brannosti měly ve veřejnosti velmi příznivý ohlas. Na stoupajícím zájmu obyvatelstva o armádu a zvýšeném porozumění parlamentu pro vojenské potřeby se Bradáč a jím řízené ministerstvo podíleli velkou měrou.

Bradáč jako ministr obrany inicioval a také prosadil řadu konkrétních opatření k posílení obranyschopnosti republiky. Byla provedena reorganizace generálního štábu a 24. října 1933 zřízena Nejvyšší rada obrany státu, ve které také zasedal. V roce 1934 byla pak výrazně rozšířena kompetence Zpravodajské ústředny, která měla řídit a koordinovat obrannou výzvědnou službu. Energicky se Bradáč zasazoval o zvýšení vojenské síly republiky prodloužením prezenční vojenské služby a modernizací výzbroje armády. Ještě před koncem roku 1934 došlo k přijetí zákona o prodloužení prezenční služby na 24 měsíců a posledním zákonem, který stačil jako ministr ještě v parlamentu prosadit, byl zákon o protiletectvé obraně z dubna 1935.³⁹ Dosáhl také toho, že část finančních prostředků z v březnu 1933 vypsané půjčky práce⁴⁰ byla věnována na stavbu letišť, vojenských a zbrojních objektů.⁴¹

V roce 1935 se však u Bradáče projevily důsledky těžkého onemocnění leukémií. V staronové třetí Malypetrově vládě vytvořené po volbách v květnu 1935 ho proto nahradil agrárník mladší generace František Machník. Nemocný Bradáč byl pak zvolen na ustavující schůzi nové sněmovny 18. června téměř manifestační většinou 233 hlasů z 294 odevzdaných předsedou sněmovny.⁴² V době, kdy se množily útoky proti parlamentarismu a demokracii, obhajoval ve své vstupní řeči demokratický systém, významnou úlohu a nezadatelná práva parlamentu.⁴³ Nemilosrdná nemoc si však vybrala svou daň. 20. října 1935 ve věku pouhých 54 let zemřel.

Bradáč patřil mezi mladší osobnosti první generace agrárních vůdců, která za Švehlova vedení ve dvacátých letech učinila z agrární strany a agrárního hnutí vůdčí středovou složku politické struktury samostatného Československa. Bylo evropskou raritou, že v průmyslově agrárním státě se agrární proud propracoval do čela politického života. Bradáč se na tomto procesu podílel ve vysokých funkcích od poloviny dvacátých let do poloviny třicátých let. Po starších vůdcích Udržalovi, Viškovském a Švehlovi odešel v polovině třicátých let z politického života i Bradáč.

Vedení agrární strany převzala nová, mladší garnitura, která nebyla již bytostně spojena se selstvím a většinou tíhla ke konzervativní a pravicové orientaci. Byla však značně diferencována a její profil určovali hlavně straníční funkcionáři a agrární manageři. Agrární straně scházela sjednocující vůdčí osobnost typu Švehly. Ve vládní sféře určující figurou se stal Milan Hodža, od roku 1935 předseda vlády. Ve straně soustředil rozhodující moc ve svých rukou generální tajemník a od roku 1932 i místopředseda strany Rudolf Beran. Ten byl pak na sjezdu v roce 1935 zvolen i předsedou strany.

Poznámky:

- 1 Národní archiv Praha (dále NA Praha), f. Ústřední jednota řepařů (ÚJŘ), k. 344.
- 2 Vůdcem agrární strany Antonínem Švehlou se zabývala řada publicistických a historických prací, z nichž nejkomplexnější obraz podává publikace Vladimíra Dostála, Antonín Švehla, New York 1989. Nejnověji viz Daniel E. Miller, Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001. Zde jsou uvedeny i starší práce o Švehlovi a také podrobný seznam literatury k agrárnímu hnutí.
- 3 Srv. podrobnější biografické informace o nich v Ottově slovníku naučném nové doby. Dodatky k velkému Ottovu slovníku naučnému, Praha 1930–1943.
- 4 Daniel E. Miller, Antonín Švehla, s. 44.
- 5 Národní shromáždění RČS v druhém desetiletí (1928–1938), Praha 1938, s. 187.
- 6 O. Frankenberger–J. O. Kubíček, Antonín Švehla v dějinách československé strany agrární, Praha 1931, s. 295–305.

- 7 Samuel Cambel, Štátník a národohospodár Milan Hodža 1878–1944, Bratislava 2001, s. 40.
- 8 O. Frankenberger–J. O. Kubíček, Antonín Švehla v dějinách československé strany agrární, s. 305–308, 330–335.
- 9 Tamtéž, s. 249.
- 10 Srv.: Deset let práce Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, Praha 1928–1929, s. 298–303; D. Uhlíř, Republikánská strana venkovského a malorolnického lidu 1918–1938. Charakteristika agrárního hnutí v Československu, Praha 1988, s. 80–83.
- 11 Národní shromáždění RČS v prvním desetiletí, Praha 1928, s. 661, 662 a passim.
- 12 Podrobněji o sjednocení českých a slovenských agrárníků a jednání o vytvoření první Švehlovy vlády v roce 1922 viz: Antonín Klimek, Velké dějiny země Koruny české, sv. XIII. (1918–1929), Praha–Litomyšl 2000, s. 350–353; Daniel E. Miller, Antonín Švehla, s. 110–112, 145–148.
- 13 Politická elita meziválečného Československa 1918–1938, Praha 1998, s. 24–25.
- 14 Srv.: Národní shromáždění Republiky československé v prvním desetiletí 1918–1928, Praha 1928, passim.
- 15 O. Frankenberger–J. O. Kubíček, Antonín Švehla, s. 356.
- 16 V. Lacina, Zlatá léta československého hospodářství (1918–1929), Historický ústav AV ČR, Praha 2000, s. 204–206.
- 17 Viz smuteční řeč předsedy senátu F. Soukupa. In: Národní shromáždění RČS v druhém desetiletí (1928–1938), s. 192.
- 18 Podrobněji o J. Šrámkovi viz Politická elita meziválečného Československa 1918–1938, s. 253.
- 19 Daniel E. Miller, Antonín Švehla, s. 196–207.
- 20 Srv.: D. Uhlíř, Konec vlády panské koalice a republikánská strana v roce 1929, in: Československý časopis historický 18, 1970, s. 551–592; T. Pasák, K politickému pozadí krize vlády Františka Udržala roku 1932, in: Československý časopis historický 11, 1963, s. 165–193.
- 21 A. Klimek, Velké dějiny země Koruny české, sv. XIII., s. 653–661.
- 22 Nároky na premiéra a ministry zvyšoval i nový způsob práce vlády a koalice. Nebyly vytvořeny koaliční osmičky a politickotvorná činnost koalice se přenesla přímo do vlády, která vytvořila ze svého středu politický a hospodářský výbor ministrů. V nich se měly připravovat koaliční dohody. V. Čada, Politika republikánské strany na počátku velké hospodářské krize, in: Československý časopis historický 22, 1974, s. 334–336.
- 23 V. Lacina, Velká hospodářská krize v Československu 1929–1934, Praha 1980, s. 139–151.
- 24 Ve vládním prohlášení premiér Udržal zdůrazňoval: „*Jsmo v těžké světové krizi zemědělské, stopy a známky všeobecné krize hospodářské rysují se v četných jiných odvětvích života hospodářského*“. In: Národní shromáždění RČS v druhém desetiletí, s. 91.
- 25 Venkov 17. a 23. 1. 1930.
- 26 V. Čada, Politika republikánské strany, s. 334–347.
- 27 V. Lacina, Krize československého zemědělství 1928–1934, Praha 1974, s. 77–82.
- 28 V. Lacina, Velká hospodářská krize v Československu, s. 153.
- 29 Odklad exekucí u zemědělců měl původně trvat jen do konce roku 1933, ale byl prodlužován až do roku 1936. V. Lacina, Zadlužení kapitalistického zemědělství v českých zemích v letech 1918–1938, Praha 1978, s. 117–119.
- 30 NA Praha, zem. lesn. odd., f. MZ, j. 2800, k. 1340. Elaborát Zemědělský úvěr a nynější jeho potřeby.
- 31 Nařízením Malypetrovy vlády byla pověřena veškerým nákupem, prodejem, dovozem i vývozem obilí, mlýnských výrobků a krmiv nově zřízená Obilní společnost, která byla z 80 % v rukou agrárního kapitálu. Ta vykupovala od zemědělců obilí za celkem příznivé pevné ceny, které určovala vláda. V. Lacina, Velká hospodářská krize v Československu 1929–1934, s. 164–165. Zde je uvedena i další literatura o obilním monopolu.
- 32 Text prohlášení viz Venkov 18. 10. 1931.
- 33 Venkov 5. 1. 1932, úvodník.
- 34 Podrobněji srv.: T. Pasák, K politickému pozadí krize vlády Františka Udržala roku 1932, in: ČČH 11, 1963, s. 165–193; V. Čada, Politika republikánské strany, s. 329–367.
- 35 Prager Tagblatt 23. 8. 1932.
- 36 T. Pasák, K politickému pozadí krize vlády Františka Udržala, s. 185–199. Nověji Z. Kárník, České země v éře První republiky (1918–1938), díl 2, Praha 2002, s. 78.
- 37 Národní shromáždění Republiky československé v druhém desetiletí (1928 – 1938), s. 110–120.
- 38 O jednání o škrtech v rozpočtu na rok 1933 informuje Zpráva zpravodaje o rozpočtu poslance Remeše v Právu lidu 10. ledna 1933.
- 39 Z. Kárník, České země v éře První republiky, sv. 2, s. 261.
- 40 Půjčka práce vynesla více než 2 mld. Kč a měla být použita k veřejným investicím, které měly snížit nezaměstnanost a pomoci nastartovat opět hospodářský vzestup. Sb. z a n. 1933, č. 49.
- 41 J. Harna–Z. Deyl–V. Lacina, Materiály k politickým, hospodářským a sociálním dějinám Československa v letech 1929–1939, in: Sborník k dějinám 19. a 20. století 8, Ústav československých a světových dějin, Praha 1982, s. 119–120,

Bohumír Bradáč, a Leading Agrarian Politician of the Interwar Period

Abstract

B. Bradáč belonged to the generation of the agrarian leaders that arose from the peasant farmsteads. He started his public activity in the beet producer movement, where he became friends with the new chairman of the Agrarian Party Antonín Švehla. In 1911, he was elected the Agrarian Party's deputy in the Imperial Assembly in Vienna. After the foundation of Czechoslovakia, he was a member of the Revolutionary National Assembly and he went on to serve as the Czechoslovak Parliament deputy for three consecutive electoral periods. In the Parliament, he was a chairman of the state budget committee (1920-1929) and in 1926-1929, he held an influential post of a chairman of the "eight" of parliamentary parties of the government coalition. In the period of the imminent agrarian crisis, he took over the post of the Minister of Agriculture in October 1929. In this function, he presented a set of measures to face the effects of the agrarian crisis in January 1930, which was gradually implemented in the years 1930-1934. These measures included among other things increase of custom-duties on agricultural imports, permit regulations for grain import, postponing of executions of the indebted peasants and grain monopoly. In 1932, he was appointed the Minister of Defense and following the Nazi party rise to power in the neighboring Germany, he initiated a number of measures strengthening the security of the Republic. In 1935, he fell ill and died at the age of 54.

In spite of the fact that he was never elected a vice-chairman of the Agrarian Party, he was the member of its Presidium since 1926 and belonged to the most prominent leadership of the Party. He was a close associate of the Party's chairman and Prime Minister Švehla and just as him he belonged to the political center. He was the type of a pragmatic politician that mediated agreements within the government coalition and he was able to harmonize the professional agrarian interests with the aspects of national economy and the interests of the Czechoslovak state.

Profesor Franz Spina, německý agrární aktivistický politik

MILOŠ TRAPL

Mezi nejvýznamnější politické představitele německé národnostní menšiny v první Československé republice patří bezesporu politik německé agrární strany Franz Spina. Šlo o jednoho z předních reprezentantů německého aktivismu, té části německé politické reprezentace, jež byla ochotna prosazovat zájmy svého lidu v rámci Československé republiky a nikoliv jen negaci vůči ní.

Franz Robert Spina se narodil 5. října 1868 v Městečku Trnávka nedaleko Moravské Třebové. Pocházel z rolnické rodiny, jež měla v obci tradici již od 17. století, jeho otec Franz měl v domě ještě i malý řeznický krám, matka Marie pocházela ze staré německé selské rodiny ze Šternberska.¹ Městečko Trnávka bylo městysem v oblasti tzv. Hřebečska (německy Schönhengster Land). Hřebečsko bylo z velké většiny německé (proto bývalo Němci nazýváno německým jazykovým ostrovem), v Městečku Trnávka však byli v početní převaze Češi.² Zdejší škola byla utrakvistická, chodily do ní společně děti obou národností, stejně tak i do zdejšího kostela. Ve škole i v hrách s českými spolužáky se Spina naučil dobře česky. Tehdy ještě v obci nepanoval vypjatý nacionalismus, který ovládl pohraničí českých zemí o pár let později. Vzhledem k Franzově výbornému prospěchu ho rodiče dali studovat na staré piaristické gymnázium do Moravské Třebové. Gymnázium, tehdy již postátněné,³ absolvoval v letech 1879–1887. Moravská Třebová, město s četnými gotickými i barokními památkami, tehdy začínala být významným střediskem textilního průmyslu. Krátce po jeho studiích (roku 1889) byla do města zavedena železnice a zlepšilo se tak spojení se světem. Na gymnáziu na Spinu výrazně zapůsobili profesori – historik Moritz Grolig, klasický filolog Anton Peterlechner, fyzik dr. Hermann Hammerl, dlouhodobé přátelství zde navázal se spolužákem a pozdějším senátorem Franzem Jesserem.⁴ Zaujaly ho také dějiny německé literatury. V dětství, zvláště v prázdninovém období, vypomáhal rodičům v zemědělství, čímž získal jistou praxi i v této činnosti.

Po maturitě začal Spina studovat na univerzitě ve Vídni. Nejraději zde navštěvoval přednášky z germanistiky (Minor, Heinzel) či filozofie (Brentano). Seznámil se zde i s řadou slovanských kolegů z celé monarchie a učil se jejich jazykům.⁵ Po smrti otce však nepokračoval ve vídeňských studiích, ale absolvoval další vysokoškolská studia na pražské německé Karlo-Ferdinandově univerzitě. Dokončil zde germanistiku a filozofii. Imponoval mu především profesor August Sauer, jenž vedl seminář německého jazyka a literatury. Spina byl již za středoškolských studií výborným stylistou a nesmírně ho zajímala historie německé literatury. Postupně ho zaujaly i vztahy mezi českou a německou literaturou, mimořádný zájem projevoval i o boj o Rukopisy, který v osmdesátých letech probíhal v české společnosti. Sledoval také politický boj mezi staročechy a mladočechy a získával širší představu o českém životě v Praze.⁶ To ho přivedlo i ke studiím české a slovanské filologie, jež částečně absolvoval i na pražské české univerzitě. Na německé univerzitě získal také pedagogickou způsobilost, k níž ho vedl ve svém pedagogickém semináři Spinou velmi oblíbený profesor Otto Willmann.⁷

Studium však Spina ukončil až později, státní zkoušky složil až roku 1896, a proto nastupoval na své první gymnaziální působiště ve školním roce 1892/1893 jen jako suplent (suplující profesor). Bylo to v německém pohraničí na benediktinském gymnáziu v Broumově. Již jako definitivní profesor pak učil v letech 1896–1901 v Uničově na severní Moravě a roku 1901 nastoupil na své mateřské gymnázium v Moravské Třebové. Zde, v ponuré budově někdejšího piaristického kláštera se s několika dalšími mladšími kolegy snažili o moderní pojetí výuky, Spina německého jazyka a literatury. Stal se velmi oblíbeným učitelem u mladších i starších studentů. Věnoval se však také odborné činnosti, zkoumal německý dialekt

„hřebečského jazykového ostrova“, společně se studenty sbírali místní pověsti i písně. Své výzkumy publikoval v místním tisku – „Schönhengester Zeitung“. Společně s ředitelem měšťanky Aloisem Czerným založili časopis „Mitteilungen zur Volkskunde Schönhengester Landes“ a spolek, při němž bylo i muzeum a Spina spravoval národopisné oddělení.⁸ Již na začátku svého moravskotřebovského působení roku 1901 získal Spina na pražské německé univerzitě doktorát filozofie.⁹

Spinovou touhou však byla vysokoškolská kariéra, a proto odešel do Prahy. Jistou přestupní stanicí pro něj byl rok působení na německém gymnáziu na Královských Vinohradech, ale již od roku 1907 je veden jako lektor a od roku 1909 jako soukromý docent na německé univerzitě. Habilitoval se prací o významu staročeských legend pro český jazyk a literaturu. V roce 1917 získal mimořádnou a roku 1921 řádnou profesuru slavistiky a české řeči a literatury. Byla to první stolice slavistiky na pražské německé univerzitě.¹⁰ V školním roce 1924/1925 byl zvolen děkanem filologické fakulty německé univerzity.¹¹ Spina napsal řadu vědeckých prací o staročeské literatuře, z nichž vynikly kritická edice a rozbor legendy o sv. Kateřině („Die altschechische Katharinenlegende“), studie o českých knihtiscích v Norimberku („Tschechische Buchdruck in Nürnberg am Beginn des 16. Jahrhunderts“) a další. Byl členem mnoha vědeckých společností v ČSR i v zahraničí, mj. německé Pestalozziho společnosti a německé Společnosti pro vědu a umění v ČSR. Od roku 1926 spoluredigoval časopis „Veröffentlichungen der Slawischen Arbeitsgemeinschaft an der Dt. Universität Prag“, roku 1929 byl spoluzakladatelem a redaktorem vědeckého časopisu „Slawischen Rundschau“. Od roku 1931 vydával a také redigoval s profesorem J. Jankem čtvrtletník „Germanoslavica“, věnovaný česko-německé kulturní spolupráci.¹² Psal také mnoho příspěvků k politické a kulturní problematice do novin a časopisů. Přes své dobré vztahy s českým prostředím nebyl vždy spokojen s některými aspekty národnostní situace v ČSR, tak např. roku 1926 vydal spis o postavení německých vysokých škol v republice, v němž kriticky reagoval na některé přehmaty českých byrokratů na ministerstvu vůči těmto učilištím.¹³ Vystupoval také proti prováděcím nařízením v jazykovém zákoně.¹⁴ I v řadě dalších případů se snažil prosazovat některé oprávněné požadavky českých Němců.

Spina se před první světovou válkou politicky neangažoval, ale měl značnou výhodu v tom, že jeho tchán Franz Peschka z Opatova na Svitavsku byl významnou osobností v rakouském agrárním hnutí.¹⁵ Po smrti svého švagra Rudolfa Peschky, který již roku 1914 padl na srbské frontě, získal Spina v Opatově rodinný statek a věnoval se poprvé od mládí i zemědělství.¹⁶ Získal tedy díky svému sňatku zkušenosti v zemědělské práci i v politice. Jeho žena Valerie se stejně jako on narodila v Městečku Trnávka a měla z rodiny zkušenosti se zemědělskou prací. Stala se mu velkou oporou i v jeho pozdějších významných stranických i státních funkcích. Spinovi měli dvě děti – dceru Gretu a syna Herberta.¹⁷

Pokud se Spina za Rakouska politické práci spíše přiučoval, vrhl se do ní hned po vzniku ČSR s velkou intenzitou. Po tchánově vzoru se uplatňoval v agrárním hnutí – v německém Svazu zemědělců - Bund der Landwirte (BdL).¹⁸ Stal se rozhodující osobností ve stranickém kraji Lanškroun a již roku 1920 byl v pardubickém kraji zvolen poslancem československého Národního shromáždění za BdL. Stal se zástupcem předsedy parlamentního klubu BdL, později byl jeho předsedou. Poslancem za BdL byl zvolen i ve všech dalších parlamentních volbách za 1. republiky, v letech 1920–1925 byl místopředsedou, v letech 1933–1936 předsedou této německé agrární strany. Již od roku 1920 byl sekretářem stálého výboru československého parlamentu a od roku 1925 místopředsedou poslanecké sněmovny.¹⁹

Franz Spina byl společně se svým starším přítelem Franzem Křepkem hlavním propagátorem politiky německého aktivismu ve Svazu německých zemědělců. Tato politika, spočívající v hledání forem česko-německé spolupráce v ČSR, slavila úspěch po volbách roku 1925 i následně po pádu všennárodní koalice česko-slovenských stran.²⁰ V rámci vytváření nové občanské koalice (leviců zvané též panskou) vstoupily dvě aktivistické německé strany – BdL a němečtí křesťanští sociálové (DCV)²¹ – do vlády. Za BdL se stal ministrem

veřejných prací Franz Spina, za DCV další profesor německé univerzity Robert Mayr-Harting ministrem spravedlnosti. Aktivistická politika slavila v době konjunktury dvacátých let mezi německým obyvatelstvem značný úspěch (roku 1929 v parlamentních volbách volilo aktivistické strany, mezi něž patřila ještě německá sociální demokracie, přes 75 % Němců). Svaz německých zemědělců získal 5,4 % hlasů a 16 poslaneckých mandátů a byl se svým postavením vcelku spokojen. Proto se strana rozhodla pokračovat v aktivistické politice a Spina se stal v Udržalově vládě ministrem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a zůstal v čele tohoto rezortu i v dalších dvou vládách Malypetrových.²² Jeho pozice vzrostla i tím, že patřil k spoluzakladatelům Mezinárodního agrárního byra (tzv. zelené internacionály), evropského sdružení agrárních stran, jež vzniklo v roce 1929.²³

Za velké hospodářské krize ve třicátých letech a po nástupu nacismu v Německu se však situace změnila. V té době se Spina i další činitelé BdL snažili na jedné straně spolupracovat s československými agrárníky (Republikánskou stranou zemědělského a malorolnického lidu) na opatřeních ve prospěch zemědělců, na druhé straně se bránili útokům ze strany německých negativistických stran (DNP a DNSAP) vůči jejich aktivistické politice. Tyto útoky výrazně vzrostly po vítězství Hitlera v Německu.²⁴ Po zastavení činnosti těchto stran a zákazu DNSAP se BdL brzy dostal do konfliktu s novým německým politickým hnutím Konráda Henleina – SHF (Sudetendeutsche Heimatfront) a od roku 1935 SdP (Sudetendeutsche Partei). Zpočátku byli Spina i další politikové BdL proti zákazu Henleinova hnutí, a dokonce uzavřeli s SdP dohodu o spolupráci s tím, že ta nebude kandidovat na venkově. Henleinovci však chtěli, aby se BdL vzdal samostatného postupu a když nepochodili, zahájili proti německým agrárikům razantní nástup a dohodu nedodržovali. V některých regionech navíc docházelo až k organizovaným přestupům německých agráriků do Sudetoněmecké strany. Množily se akce nacionalistických funkcionářů BdL, kteří nesouhlasili s aktivistickou politikou vedení, mezi nimiž nechyběl ani tehdejší předseda parlamentního klubu BdL a Spinův spolurodák z Městečka Trnávka Franz Hodina. Ten se v březnu vzdal předsednictví parlamentního klubu a koncem dubna 1935 v předvečer parlamentních voleb přešel do SdP, jež ho hned zařadila na svou kandidátní listinu.²⁵ Výsledky květnových parlamentních voleb roku 1935 pak byly pro BdL stejně jako pro ostatní německé aktivistické strany pohromou. Strana získala pouze 1,7 % hlasů a pět poslaneckých mandátů, v senátu pak neměla ani jedno křeslo. Velká většina českých Němců tehdy volila Henleinovu SdP, která se stala počtem hlasů nejsilnější politickou stranou Československa.

Vedoucí činitelé oslabeného Svazu zemědělců však zachovali svou dosavadní aktivistickou politiku a Spina zůstal i nadále ve vládě. Stal se však v třetí Malypetrově a v následujících vládách Hodžových ministrem bez portfeje, ministerstvo zdravotnictví převzal německý sociálně demokratický ministr Ludwig Czech. V prezidentských volbách v prosinci 1935 volili poslanci BdL dr. Edvarda Beneše, ačkoliv je čeští agrárikové původně získávali pro volbu Benešova protikandidáta profesora Bohumila Němce. Počátkem roku 1936 postihla BdL další rána, když zemřel na následky zranění na honu přední aktivistický politik a Spinův spolupracovník Franz Křepek.²⁶

Na sjezdu BdL v lednu 1936 vystoupil F. Spina s obsáhlým projevem o zahraniční a vnitropolitické situaci. Kritizoval kolektivizaci zemědělství v SSSR a vyzvedl nutnost nekompromisního boje proti bolševismu. Odmítal také německý nacismus. Ve vnitřní politice byl pro cestu středu – „Ani vlevo, ani vpravo, nýbrž podle koncepce Beneš–Hodža“.²⁷ Spolupráce s SdP by podle něho byla možná jen tehdy, pokud by Henleinova strana přešla k aktivismu a dodržovala dohody o rozdělení „sfér vlivu“. Těžkou porážku ve volbách přičítal demagogické lícitaci henleinovců, kteří „nejen oklamali voliče falešnými sliby, ale těžce poškodili též výsledky práce ostatních německých stran“.²⁸ Na sjezdu byl zvolen novým předsedou Svazu zemědělců západočeský rolník a politik (rodák z Podbořan) Gustav Hacker.

Na jaře 1936 se mladí představitelé německých aktivistů (BdL, DCV a sociální demokracie) pokusili posílit tuto linii politiky německých Čechů a postavit hráz růstu Henlei-

novy SdP a vystoupili současně, v jeden den, s aktivisticky laděnými projevy. Za německé agrárníky to byl sám zmíněný nový předseda strany, západočeský politik Gustav Hacker, který vyzval československou vládu k jednání o požadavcích Němců v ČSR.²⁹ Kritizoval ostře politiku SdP, ale i nacionalistický charakter politiky československých republikánů (agrárníků). Podstata tzv. neoaktivismu³⁰ spočívala v sjednocení aktivistických požadavků a získání lepšího právního postavení pro německé obyvatelstvo. Neoaktivisté se hlásili k československému státu, uznávali, že ústava zaručuje úplnou občanskou rovnoprávnost, ale chtěli, aby se to vztahovalo i na moc výkonnou. K tomu mělo přispět přijetí více Němců do státní služby, žádali také uznání německé národnosti za druhý národ v ČSR. Svě názory neoaktivisté publikovali na podnět Karla Čapka v Peroutkově Přítomnosti. Ve svých projevech zvýšili nacionální tón, aby nemohli být obviňováni ze zrady zájmů českých Němců. Němečtí agrárníci na důkaz své loajality propagovali zákon na obranu republiky a hlasovali pro něj. Spina sám agitoval mezi německým obyvatelstvem pro nepopulární půjčku na obranu státu. Vláda s jednáním s německými aktivisty souhlasila, takže bylo v létě 1936 zahájeno. V roce 1936 pořádal BdL řadu akcí proti henleinovcům. Ve svém deníku „Deutsche Landpost“ němečtí agrárníci uveřejňovali dopisy Henleina Spinovi z roku 1933 a ukazovali, jak Henlein věrolovně všechny své sliby porušil, s nemalým potěšením psali i o rozporech v SdP. Využívali i dalších příležitostí k propagační kampani. Tak např. 12. července 1936 uspořádali velkou oslavu odhalení pomníku na paměť selského povstání roku 1680. Pomník byl odhalen na Ovčím vrchu u Konstantinových lázní a účastnili se ho G. Hacker, F. Spina, W. Zierhut a další předáci BdL.³¹ Také v roce 1937 pokračoval BdL v kritice SdP. Ministr Spina obvinil v únoru 1937 na schůzi ve Svitavách henleinovce z chybné prestižní politiky zneužívající nacionálního citění pro své mocenské zájmy. V květnu 1937 vystoupili opět hlavní představitelé neoaktivismu (Hacker, Schütz a Jaksch) se společným prohlášením, které vysílal československý rozhlas. Také starostové obcí, kteří se hlásili k aktivismu, vystoupili s projevy o významu návrhu česko-německého vyrovnání pro samosprávu a obecní politiku.³² Přes velkou snahu německého aktivistického tábora však SdP získávala mezi německým obyvatelstvem stále další pozice – postupně ovládla i přední dosud nepolitické německé národní spolky.³³

V únoru 1937 došlo k dohodě o česko-německém vyrovnání. Její výsledky však byly torpedovány henleinovci, kteří se dohodnout nechtěli, a ani opatření československé vlády v dohodnutých bodech vyrovnání nebyla tak rozhodná a rychlá, aby dokázala nepříznivý vývoj česko-německých vztahů zabrzdit. Němečtí neoaktivisté se snažili výsledků jednání využít a pokusili se přimět k jednání i SdP, což se však nepodařilo. Franz Spina pak v květnu 1937 ostře zkritizoval henleinovce na krajské konferenci BdL v Ústí nad Labem; obvinil je z bezzásadového lavírování mezi různými hesly a zatajování skutečného programu hnutí.³⁴ Pokusil se též aspoň částečně čelit agitaci SdP v zahraničí. V interviewu s generálním sekretářem spolku „Deutscher Verband zur nationalen Befreiung Europas“ zdůraznil, že demokratický režim v ČSR umožní dosažení národnostního vyrovnání mezi Němci a Čechy i překonání vzájemných rozporů, jež po dlouhá léta oba národy oddělovaly. Napsal o této problematice i článek do anglického časopisu „Manchester Guardian“.³⁵

Spina v té době prosazoval i požadavky německých zemědělců a snažil se pro ně získat i podporu československé Republikánské strany. Podporoval její politiku v otázce obilního monopolu, ale chtěl pro německé zemědělce stejné podmínky. Vystoupili na toto téma společně s Hackerem na velké dožínkové slavnosti v České Lípě začátkem září 1937. G. Hacker tam kritizoval neplodnou, experimentální a škodlivou politiku SdP. Český agrárník, ministr zemědělství J. Zadina, vyzvedl na slavnosti význam práce německého zemědělce, nutnost spolupráce a solidarity rolníků obou národností, „*kteřá tvoří pilíř celé československé vnitřní politiky*“.³⁶

Ještě v prvních měsících roku 1938 se Spina živil nadějí na česko-německou spolupráci v duchu politiky Švehlovy, Hodžovy, Benešovy a Křepkovy. Vzpomínal na vývoj po sedmi

letech existence československého státu, kdy došlo ke vstupu německých ministrů do vlády a vyzdvihoval zásluhy německého aktivismu pro česko-německou spolupráci. Je třeba uznat, že Spina a další němečtí demokratičtí aktivističtí politici udělali vše možné, aby zachránili české Němce před jejich budoucím osudem.

Konec německého občanského aktivismu přinesl anšlus Rakouska nacistickým Němcem v březnu 1938. Po Henleinově provolání ze 17. března 1938, jež anšlusu využilo, vyzývalo ke vstupu všech českých Němců do SdP a mělo charakter ultimata, zvítězil v BdL proti Spinovi názor, že je nutno vstoupit do Sudetoněmecké strany. Jednáním s Henleinem byl pověřen Gustav Hacker, který dne 23. 4. 1938 převedl Svaz zemědělců do henleinovského tábora. Většina stranických činitelů tento krok přivítala, jen pro část předáků strany pevněji spjatých s československou demokracií to znamenalo politickou katastrofu. Nejvíce to postihlo samotného Franze Spinu, který se ještě téhož dne vzdal ministerského křesla a o dva dny později i poslaneckého mandátu.³⁷ Část členů BdL ještě určitou dobu váhala, z valné části však postupně do SdP přešla. Do SdP přešli i méně významní němečtí živnostníci (Deutsche Gewerbetepartei). Také němečtí křesťanští sociálové nezůstali dlouho pozadu. Již 24. 3. 1938 rozhodlo vedení DCV o rozpuštění strany a doporučilo svým členům vstup do SdP.³⁸ Znamenalo to de facto konec německého občanského aktivismu, neboť Německá demokratická strana svobodomyšlná (DDFP) měla jen jednoho senátora, který zůstal mimo stranické kluby. Mimo SdP tak zůstali hlavně silně oslabení němečtí sociální demokraté, kteří zachovali aktivistickou politiku, ale jejich ministr L. Czech na účast ve vládě také rezignoval.³⁹ Rovněž němečtí komunisté byli značně oslabeni, ale patřili se sociálními demokraty až do Mnichova k největším odpůrcům Henleinovy strany z politického tábora českých Němců.

Téměř sedmdesátiletý Franz Spina již neměl dostatek fyzických ani psychických sil,⁴⁰ aby mohl bránit „krysařům“, kteří vedli velkou část českých Němců na její cestě do záhuby, končící tragédií v sepětí s Třetí říší. Jeho demokratické myšlení přispělo k tomu, že dokázal řadu let prosazovat česko-německou spolupráci. Snažil se podpořit několik pokusů o obnovení německé agrární strany, respektive jiného německého demokratického občanského seskupení, jež se však nezdařily.⁴¹ Zúčastnil se ještě odhalení Švehlova památníku v srpnu 1938. Henleinovci proti němu vedli velkou pomlouvačnou kampaň, problémy s německými nacisty a nacionalisty měl i mezi kolegy a studenty na německé univerzitě, což výrazně vedlo k zhoršení jeho zdravotního stavu. Den po pokusu Sudetoněmecké strany o puč, 17. září 1938, profesor PhDr. Franz Spina zemřel na zápal plic. Byl pohřben žehem 20. září 1938 v pražském krematoriu ve Strašnicích podle svého přání bez účasti veřejnosti.⁴² Spinův konec bývá někdy přirovnáván k smrti Karla Čapka, který byl také o několik měsíců později „uštván“ českými fašisty a krajními konzervativci (zemřel 25. 12. 1938 rovněž na zápal plic).

Poznámky:

- 1 Rodina matky pocházela z Německé (dnes Horní) Loděnice.
- 2 Městečko Trnávka se do roku 1918 dělilo na Novou a Starou Trnávku. V městysu Nová Trnávka, v němž se Spina narodil, žilo v roce 1880 421 Čechů a 205 Němců, roku 1910 494 Čechů a 108 Němců. V menší Staré Trnávce byla převaha českého obyvatelstva ještě větší (BARTOŠ, Josef–SCHULZ, Jindřich–TRAPL, Miloš: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960, sv. 5. Ostrava 1976, s. 258–259).
- 3 V době Spinových studií bylo již moravskotřebovské nižší piaristické gymnázium postátněno a povýšeno na osmileté.
- 4 Franz Jesser, svitavský spisovatel, byl za Rakouska poslancem říšské rady za německou agrární stranu. Po roce 1918 vstoupil do nacistické DNSAP a byl za ni od roku 1925 senátorem, roku 1933 po vítězství Hitlera v Německu však z ní vystoupil.
- 5 Franz Spina als Politik, Wissenschaftler und Mensch. Herausgegeben anlässlich seines 60. Geburtstages von Hans Scholz. Braunau, Scholle Verlag 1928.
- 6 Tamtéž, s. 9.
- 7 Tamtéž.
- 8 Tamtéž, s. 13.

- 9 BALLING, Mads Ole: Von Reval bis Bucarest. 1. Band. Kopenhagen 1991, s. 290.
- 10 Franz Spina..., c. d., s. 15.
- 11 BALLING, c. d., s. 290.
- 12 TRAPL, Miloš: Profesor Franz Spina, vědec, politik, ministr. Moravskotřebovské vlastivědné listy 14/2003, s. 29.
- 13 Tamtéž.
- 14 Prováděcí nařízení k jazykovému zákonu vydané počátku roku 1925 zpříšňovaly např. podmínky pro německé úředníky.
- 15 Spina si vzal jeho nevlastní dceru Valerii Steigel. Peschka byl poslancem rakouské říšské rady i zemského sněmu.
- 16 Franz Spina..., c. d., s. 39.
- 17 Dcera Greta (Margarette) se provdala za Dr. Bumbu, odborného lékaře a docenta německé univerzity v Praze. Syn Herbert (narozen 1903) dostal po maturitě těžký zápal plic, jemuž roku 1923 podlehl.
- 18 Bund der Landwirte navazoval na předchozí stranu – Deutsche Agrarpartei in Österreich, která měla silné pozice především v alpských zemích.
- 19 BALLING, c. d., s. 290.
- 20 Po pádu všenárodní koalice byla roku 1926 jmenována úřednická vláda Jana Černého, za níž se vytvářela nová občanská koalice. V té době probíhala jednání o vstupu německých aktivistických stran do nové Švehlovy vlády. Spina, Mayr-Harting a Franz Jesser tehdy získali ke změně dosavadní negativistické politiky souhlas i od německého vyslance v ČSR Waltera Kócha.
- 21 Oficiální název strany byl Deutsche christlich-soziale Volkspartei, zkratka DCV.
- 22 ČESAR, Jaroslav-ČERNÝ, Bohumil: Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938. Díl II. Praha 1962, s. 20.
- 23 Mezinárodní agrární byro vzniklo za účasti evropských agrárních stran v Praze roku 1929.
- 24 Jednalo se hlavně o německé nacionály – Deutsche Nationalpartei (DNP), ale hlavně o nacisty – Deutsche national-sozialistische Arbeiterpartei (DNSAP), jež BdL kritizoval za jejich protičeskoslovenské postoje (např. v době procesu s nacistickou mládežnickou organizací Volkssport).
- 25 Franz Hodina se stal za německé okupace starostou Městečka Trnávky (obec byla okupována již po Mnichovu v říjnu 1938, ačkoliv zde byla i v roce 1910 většina českého obyvatelstva) a byl v den osvobození obce 10. 5. 1945 českými partyzány zabit.
- 26 Franz Křepek, v té době starosta Litoměřic, měl již v době Rakousko-Uherska dobré kontakty se Švehlou a s Masarykem, patřil za republiky k hlavním představitelům německého aktivismu. Na následky zranění při honu zemřel v 81 letech 28. 4. 1936.
- 27 César-Černý, c. d., s. 336.
- 28 Tamtéž.
- 29 Tři představitelé aktivistických stran – G. Hacker, H. Schütz a W. Jaksch vystoupili s obdobnými prohlášeními v tentýž den – 28. 4. 1936.
- 30 V sudetoněmecké historické literatuře se mluví o mladoaktivismu (Jungeaktivismus). Za německé křesťanské sociály patřili k neoaktivistům odborový vůdce Hans Schütz a učitel Erwin Zajicek, který vstoupil do vlády jako třetí aktivistický ministr (bez portfeje). V německé sociální demokracii to byl hlavně redaktor Wenzel Jaksch, který se v březnu 1938 stal předsedou strany místo L. Czecha.
- 31 César-Černý, c. d., s. 337 an.
- 32 Tamtéž, s. 347.
- 33 Dosud ovládala hlavně DTV (Deutscher Turnerverband), ale v roce 1936 získala rozhodující pozice i v BdD (Bund der Deutschen) a DKV (Deutscher Kulturverband).
- 34 Upozorňoval také, že „Konrád Henlein z roku 1934 vyvrací Konráda Henleina z roku 1937, anebo je to obráceně“. César-Černý, c. d., s. 340.
- 35 Výtah z tohoto článku přinesla „Deutsche Landpost“ 13. 5. 1937. Tamtéž.
- 36 Tamtéž, s. 341.
- 37 BALLING, c. d., s. 259. Spinův poslanecký mandát převzal Gustav Hacker, který s ostatními čtyřmi poslanci BdL přešel do klubu poslanců SdP.
- 38 Ministr Erwin Zajicek rezignoval 24. 3. 1938 na své křeslo, ale ponechal si poslanecký mandát. Oproti ostatním poslancům DCV však nevstoupil do klubu poslanců SdP a zůstal až do Mnichova jako nezávislý. Pak mandát ztratil.
- 39 Ve vládě podal demisi 11. 4. 1938.
- 40 Myslím si, že poslední zmínka o Spinovi v cit. publikaci ČESAR-ČERNÝ, s. 445, a obsahuje jeho kritiku („...agrární představitel Spina, který zůstal pasivní, přestože prohlašoval, že by ještě bylo možno získat mnohé stoupence agrárního hnutí pro politiku aktivismu“), je vzhledem k jeho věku a nemoci poněkud nespravedlivá.
- 41 Jedním z nejzajímavějších pokusů o obnovení německého občanského aktivismu byla snaha živnostníka ze Šumperka Adolfa Hrocha, který se pokusil ještě v srpnu 1938 založit aktivistickou organizaci Německý hospodářský svaz. V pozadí stála skupina bývalých regionálních politiků BdL, ale akci schválil údajně sám

Spina. Akce skončila dokonce fémovou vraždou A. Hrocha, jež zůstala do Mnichova nevyšetřena a soudní proces s údajnými vrahy A. Hrocha se konal až v roce 1950 v Mnichově (Psal o tom FILIP, Zdeněk: Německý hospodářský svaz v ČSR v roce 1938. Slezský sborník 91/1993, 1–2, s. 54–62; Týž: Německý hospodářský svaz v ČSR v roce 1938. Míkulovské sympozium XXII, Brno 1993, s. 169–176 aj.).
42 České biografie 3, serie 19, 10. 12. 1938.

The Professor Franz Spina, a German Agrarian Activist Politician

Abstract

The agrarian politician Franz Spina belongs among the foremost political representatives of the German minority in the First Czechoslovak Republic. He was a representative of the German activism, i.e. the part of the German political elite that was willing to advocate the interests of their people within the framework of the Czechoslovak Republic, rather than in negation against it. Franz Robert Spina was born on October 5, 1868 in Městečko Trnávka (Markt Trnau) in the region known as Hřebečsko (Schönhengster Land). Although the region's population was mostly German, there were many Czechs living in the town itself. He attended a bilingual elementary school and proceeded to study at the grammar school in Moravská Třebová. The first university he attended was in Vienna; then he continued his studies at the German-language university in Prague. Here, he graduated in the subjects of German language studies and philosophy, but he also studied Czech and Slavic philology. In the many following years, he taught at various secondary schools and in 1907, he started working at the Prague German-language university as a private docent. In 1917, he was appointed an Associated Professor and in 1921 a regular Professor of the Slavic studies, Czech language and literature. He wrote a number of scholarly works on the Old Czech literature and he also edited a number of specialized periodicals.

After the foundation of the Czechoslovak Republic, Spina started working enthusiastically for the German agrarian movement Bund der Landwirte (BdL) and he was elected a deputy in the National Assembly as soon as 1920. After that, he was elected a deputy into every parliament of the first republic. In 1920–25, he was a deputy chairman, and in 1933–36 the chairman of BdL.

Franz Spina was a main supporter of the German activism policy in BdL. He joined the government in 1926 and remained there until 1938. His position was also strengthened by the fact that he was one of the founders of the International Agrarian Bureau (also known as the so-called Green International), a European union of agrarian parties established in 1929. However, the situation had changed during the rise of Nazism in Germany, because the nationalist German parties, namely DNSAP, and after its abolition the new movement lead by Konrad Henlein (from 1935 SdP – Sudetendeutsche Partei) ruthlessly attacked the policy of German activism. The results of the 1935 elections were a disaster for the German activist parties because a large majority of the Czech Germans cast their votes for Henlein's SdP. The weakened BdL still held on to the activist policy and Spina remained in the government. In spite of the great efforts of the German activism camp, SdP kept gaining more support from the German population. After the annexation of Austria by Germany in April 1938, an opinion prevailed in BdL that it was necessary to join the Sudeten-German Party and on April 24, the party joined Henlein's camp. On that very day, Spina renounced his Minister's function and two days later, his deputy mandate as well. Henlein's followers lead a large defamatory campaign against him. In addition to that, he had to face German Nazis and nationalists even at the German university which lead to a substantial aggravation of his health. Professor Spina died on September 17, 1938, one day after the Sudeten-German Party attempted putsch.

Národohospodář Ferdinand Klindera v proměnách české společnosti

JAROSLAV ROKOSKÝ

Když bylo ing. Klinderovi šedesát let, což bylo v říjnu pětatřicátého roku, zaznívala z řad agrární strany a jejích organizací slova uznání a díky. Švehla, který neměl nějaké slavení v oblíbě, byl už téměř dva roky po smrti, a tak už se uměřené chvalo zpěvy z vlastních řad připouštěly. O šestnáct let mladší Feierabend připomínal, že „*ve spleti často protichůdných zájmů nalézal vždy tu pravou cestu*“. A s mírnou nadsázkou mohl prohlásit o jeho dosavadní činnosti: „*Ve chvílích, kdy projednaná materie rozlučovala, dovedla jeho osobnost slučovat, to uznávají lidovci i agráři, Němci i Čechoslováci.*“¹ Mimo agrární stanu byl uznávaným a respektovaným československým národohospodářem. Tento český agrární politik byl předsedou Ústřední jednoty hospodářských družstev od roku 1914, dále byl od roku 1921 starostou Centrokooperativy a zastupoval po dlouhá léta československé družstevnictví v mezinárodních stycích jako místopředseda Mezinárodní zemědělské družstevní komise se sídlem v Paříži. Jeho hospodářské dílo přerostlo úzké stavovské hranice a stalo se důležitou součástí hospodářského života státu. Senátor František Kroiher připomněl, že Klindera dokázal jednadvacet let řídit Jednotu v klidu a s rozvahou: „*V novinách čteme občas o intrikách a sporech v jiných organizacích, u nás o něčem podobném není slechu.*“ Zásluhy přičítal právě Klinderovi, kterému jde vždy o věc, nikoliv o sebe, dovede se postavit za svůj názor, ale ochotně vyslechne a ocení i jiné stanovisko. „*O Tebe se v Jednotě nikdy nic nerozbito, ale mnoho věcí jsi dovedl sklížit.*“² Pro řečníky a gratulanty byl příkladem hodným následování, vlastencem a demokratem první republiky.³ Generální ředitel Ústřední jednoty Ladislav Dvořák ocenil, že se nebojí odpovědnosti ani nahoru, ani dolů a že jeho řeč je taková jako jeho skutky, jasná a nevyhýbavá. „*Hodnota pravých demokratických vůdců Vašeho ražení,*“ pravil Dvořák, „*stoupá v našich srdcích tím více, čím častěji vidíme, jak padají kolem nás režimy demokracie v jedné zemi po druhé a v neposlední řadě – pro nedostatek odvahy k odpovědnosti.*“⁴ Jak to tedy bylo u ing. Klindery s odvahou k odpovědnosti, když začal padat československý demokratický režim?

* * *

Projevy, články a telegram

Ing. Klindera učinil celou řadu projevů, které poskytlý podklad k článkům, jiné napsal přímo sám. K veřejnému působení jej předurčovalo dlouholeté angažmá v agrární straně. V roce 1903 si koupil statek ve Spomyšli u Roudnice nad Labem a od této doby se zabýval hospodařením. Po čtyřech letech sedlačení vstoupil do agrární strany, kde byl nejprve okresním důvěrníkem, pak členem výkonného výboru a předsednictva strany, od roku 1914 kooptovaný členem předsednictva jako představitel zemědělského družstevnictví. Po vzniku ČSR byl krátce členem Revolučního Národního shromáždění, ale brzy pochopil, že politické působení není jeho parketou, a vrátil se proto ke své družstevní práci. Ve straně se stal finančním referentem po Karlu Viškovském, později toto místo dočasně přenechal Václavu Donátovi. Vlastní politickou činností se nezabýval, pokud došlo na politické záležitosti, patřil v agrární straně k umírněnému směru. Při vnitřních stranických sporech patřil k těm, kteří hledali přijatelný kompromis, těžil ze svého vlivného hospodářského postavení.

Z množství jeho příspěvků – a to je třeba předeslat – připomeňme jen ty sporné a z nich ještě nejproblematičtější pasáže. Ing. Klindera v nich měl, jako horlivý zastávce agrární politiky, vychvalovat a obhajovat nacistické hnutí v Německu.⁵

V článku „*Díváme se na věci jako muži*“, publikovaném ve Venkově v listopadu 1938, z něhož je patrné pomnichovské rozčarování a zklamání, napsal, že „*ponechávající zármutek*

ženám a dětem, chceme jako muži vtělit svou nezlomnou vůli v čin a zmnohonásobeným úsilím snažit se překonat těžké doby přechodu do příštích, bohdá lepších poměrů nového Československa.⁶⁶ Formulaci tohoto znění s oblibou používal, ale naděje a iluze druhé republiky trvaly jen pět a půl měsíce. V článku „Valná hromada Ústřední jednoty“ v Zemědělských družstevních listech ze dne 19. května 1939 je uveřejněn jeho zahajovací projev, v němž mimo jiné pravil, že „kdyby neúprosná smrt nebyla vyrvala tohoto muže [Švehlu] (...) je přesvědčen, že by jeho duchem byly zcela jinak vyřešeny dějinné změny usouzené naší milované vlasti (...) Nebude nesnadným přizpůsobit ideové poslání družstevnictví českomoravského družstevnictví v Říši.“⁶⁷ Byla to výtka, že vývoj, tak jak se dál, byl způsoben chybnou politikou na české straně? Nebo to bylo míněno tak, že by Švehlova osvědčená zkušenost a politický rozhled vyřešily situaci, jak bychom si všichni přáli?

O měsíc později, 22. června 1939, v článku „Naše družstevnictví slouží národu a státu“, publikovaném v Družstevních novinách, se přihlásil k myšlence jedné politické strany, která by měla na mysli pouze nejsvětější zájmy národa. Pro české družstevníky platí heslo, aby sloužili své vlasti.⁸ V článku „Další rok činnosti Kooperativy“, uveřejněném v Zemědělských družstevních listech o týden později, z jeho projevu zaujala pasáž, v níž pravil, že „budeme nejenom držeti ty naše chalupy a statky, nýbrž že se nikdy nedáme svěsti ani na scesti, aby se z nás stali hurápatrioti, kteří nemístnými projevy spíše svatým zájmům národa a vlasti škodí.“⁶⁹ Chtěl úvahou o hurápatriotech takticky upozornit a dát výstrahu těm, kdo se vydávali v nebezpečí zatčení? Nebo nabádal, aby se každý staral o svůj majetek, aby se však nestaral o zájmy jiné, čímž je zdůrazňováno, že v podstatě svaté zájmy národa jsou ony hmotné zájmy na chalupě a na statcích, čímž to bylo namířeno proti těm statečným, kteří nedbali hmotných zájmů a šli bojovat za obnovení Československa?

V době, kdy už vypukl válečný konflikt, uvedl v článku „Družstevnictví - záštitou národa“, že i v Říši se po velkém vnitřním převratu v roce 1933 vyskytly názory, že družstevní organizace, vyrostlé ze středu politických zápasů minulých dob, se nehodí do rámce národně socialistických hospodářských útvarů. Tyto názory však byly vyvráceny záslužnou činností družstev, a že i české družstevnictví zůstane strážcem nejsvětějších hodnot, že jde o organizace, které si za vrcholný cíl vytklily poctivou službu družstevnímu členstvu.¹⁰

Je příznačné pro pozdější období, že stranou zájmu byly ponechány projevy a články, které jednoznačně svědčí o jeho vlastenectví. Svůj projev z 13. května 1939 na valné schůzi Odboru kampeliček a založen zakončil slovy: „Bude-li každý z nás své povinnosti správně chápati a jestliže se hlavně my, družstevníci, přičiníme o to, aby hospodářský základ našeho národa zůstal nedotčen, pak jsem přesvědčen, že se splní prorocství Libuše: „Národ český nikdy neskoná.“¹¹ V jiném projevu, předneseném na schůzi zemského sboru mladých družstevníků v Čechách, konané dne 23. listopadu 1939, prohlásil, že popravy studentů ze dne 17. listopadu 1939 jsou „bestiální vraždou českých studentů spáchanou německou soldateskou na nevinných studentech výkvětu národa.“¹² Na jaře 1940 ve schůzi představenstva Ústřední jednoty pak sdělil (v přítomnosti 15 osob), že Němci nás považují za otroky a že tedy nám jako otrokům nezbyvá jiná zbraň než lest. Němci se dozvěděli o tomto projevu a hrozilo mu zatčení.¹³

Místo toho se později pečlivě hledaly jeho projevy proněmecké. Podle článku „Z valné hromady Kooperativy“, uveřejněném v Zemědělských družstevních listech dne 5. dubna 1940, uvedl ve svém projevu, že se celá naše družstevní organizace musí zapojit do snah, které vytyčil ministr zemědělství a které vyvrcholily pevným úmyslem nasadit veškeré páky, aby výsledek zemědělské práce byl co největší.¹⁴ V článku „Valná hromada ÚJHD“ v Zemědělských družstevních listech ze dne 12. dubna 1940 se referovalo o jeho projevu, v němž pravil, že všichni máme snahu, abychom co možná zvýšili zemědělskou produkci, neboť z toho bude mít prospěch celý národ, a vyzval přítomné, aby tlumočili doma výzvu ministra zemědělství ke zvýšení výkonnosti zemědělství, která jest nutná k obživě celého národa.¹⁵ „Budoucnost zemědělského družstevnictví“, tak zněl příspěvek otištěný v Zemědělských družstevních

listech dne 19. července 1940, v němž psal o dějinném převratu státním a o včlenění Čech a Moravy ve svazek velkoněmecké říše, dále o válce, která byla loňského roku vnucená Říši západními mocnostmi, o řadě změn a novot, které postavily naše zemědělské družstevnictví před důležitý úkol spolupracovat na reorganizaci našeho hospodářského života a začlenit se do nových vrcholných a speciálních svazů.¹⁶

Tolik nejproblematictější pasáže z jeho projevů a článků z těžké doby, kdy zaujímal vedoucí hospodářské postavení (druhá republika a okupace). Jistě netřeba dodávat, že veškeré projevy, které byly publikovány, podléhaly cenzuře. Projevy ve schůzích, které nebyly cenzurovány, byly po stránce národnostní jednoznačné. Ve svých člancích a projevech ve schůzích nikdy nehlasal nacismus, ani neschvaloval nacistické počínání. Snažil se sledovat prospěch družstevnictví a zemědělství, a tím celého českého národa. Je pochopitelné, že za okupace nemohl ve svých projevech vystoupit otevřeně proti Němcům. Z jeho příspěvků je patrná snaha alespoň o zachování jednoty a víry v lepší budoucnost českého národa.

Zbývá ještě nevyjasněný telegram: dne 19. dubna 1939 měl poslat telegram adresovaný Hitlerovi, v němž se praví: „Vaše excellence, k Vašemu životnímu jubileu dovoluji si jako český rolník, který po léta spolupracuje s představiteli německého zemědělského družstevnictví, zaslati Vám, hlavě a vůdci velkoněmecké říše srdečné blahopřání. Ing. Ferdinand Klindera“.¹⁷ Otázkou je, zda-li takový telegram napsal Klindera? Po válce tvrdil, že takový telegram nikdy neodeslal, ani nikomu nedal zmocnění, aby jej odeslal jeho jménem. Byl-li telegram odeslán, musel někdo zneužití jeho jména. Upozornil rovněž na to, že telegram je psán česky, a že by tudíž spíše byl pokládán za provokaci. Přes pochybnosti se přiklonila k tomuto názoru poválečná justice. S přihlédnutím i k tomu, že se o takových krocích Klindera vždy radil s vedoucími představiteli Ústřední jednoty, kterým nebylo nic známo o takovém telegramu.¹⁸

Zahraniční cesty

Ing. Klindera často cestoval již v dobách habsburské monarchie. Zprvu jako technický úředník u pražské německé firmy, poté už jako družstevní činovník.¹⁹ V roce 1911 podnikl šestiměsíční cestu do Argentiny, o níž napsal obšírný cestopis „Český rolník napříč Argentinou“, v roce 1913 absolvoval studijní cestu do Itálie k prohlídce italských pachtovních družstev. Také o této cestě sepsal knihu „Český rolník slunnou Itálií“. Jeho zahraniční cesty pokračovaly za první republiky. V roce 1936 podnikl cestu do pobaltských a skandinávských zemí, o níž opět vydal a napsal spis „Český rolník severními státy“. Všechny tyto cesty podnikal jako vůdčí představitel československého družstevnictví a místopředseda Mezinárodní zemědělské komise se sídlem v Paříži (od roku 1930). Jeho úkolem bylo získávat pro členství a spolupráci s touto komisí vedoucí osobnosti Ústředních svazů zemědělského družstevnictví v jednotlivých evropských státech. To se mu vcelku dařilo, z francouzské strany mu to vyneslo titul „apoštola družstevního“ a za tuto svoji činnost byl vyznamenán vysokými řády osmi evropských států. V roce 1937 podnikl cestu do Bulharska, kde měl přednášku ve francouzském jazyce a byl přijat v audienci carem Borisem, s nímž rozmlouval – o čem jiném než o družstevnictví. V roce Mnichova byl pořádán Mezinárodní zemědělský kongres v Praze, jehož přípravného výboru byl předsedou a jako takový uváděl jednak představenstvo tohoto svazu, jednak jeho jednotlivé účastníky na „gardenparty“ k prezidentu Benešovi.²⁰

Právě v kontextu těchto cestovních aktivit je třeba posuzovat i jeho cesty do hitlerovského Německa. V kritickém roce 1938 dostal opětovně pozvání od ministra Waltra Darrého, aby se zúčastnil každoročně pořádaného zemědělského kongresu v Goslaru. S německým ministrem zemědělství a zásobování se seznámil už v roce 1933 právě při výše uvedené činnosti a o rok později přijal jeho pozvání na „Dožínkové slavnosti“ konané v Bukeburgu u Goslaru. Své dojmy z tohoto zájezdu pak Klindera vylíčil 20. února 1935 na přednášce v Pražském sdružení agrárního dorostu.²¹ Obsah této přednášky pod názvem „Nikdy nemůže ztroskotat stát, opírající se o pracující rolnictvo“ byl uveřejněn dne 1. března 1935 v Zemědělských družstevních listech.²² Současně je třeba říci, že o svém zájezdu podal

zprávu ministru zahraničních věcí Benešovi, který ho následně vyzval, aby i nadále jezdil do zahraničí a též do Německa a příležitostně mu podával zprávy.²³

Teď byla situace odlišná: bylo po Mnichovu. Ing. Klinderovi se příliš nechtělo do Goslaru, celou záležitost konzultoval s předsedou Rudolfem Beranem a ministrem zahraničí Františkem Chvalkovským, který ho žádal, aby podnikl tuto cestu, protože záleží na dobrých vztazích s Německem. Chvalkovský argumentoval i tím, že se tam jezdilo v minulých letech a že by si to Němci vykládali jako demonstraci, kdyby se tentokrát nejelo (v Goslaru byl Klindera v roce 1935 a 1937, jezdili tam i Ladislav Feierabend a bývalý vyslanec Karel Mečír). Při rozmluvě s ministrem Chvalkovským se zmínil o tom, že by tam mohl i něco promluvit. Chvalkovský schválil tento úmysl. Když se Klindera tázal, co by měl promluvit, bylo mu sděleno, že má promluvit tak, aby projev vyzněl jako snaha vstoupit s Německem v přátelské styky. Klindera si pak sestavil řeč, která se mu zdála vhodná a kterou přednesl, nikoliv před veřejným shromážděním, nýbrž v uzavřené restaurační místnosti při obědě, pořádaném na počest zahraničních delegátů (Anglie, Francie, Polsko, Holandsko, Belgie, Dánsko, Itálie a dalších evropských států).²⁴ Obsah jeho projevu, předneseného 24. listopadu 1938 na selském sjezdu v Goslaru, byl publikován ve Venkovu o dva dny později pod názvem „Ing. Klindera na selském sjezdu v Goslaru“.²⁵ Podle něj se Klindera po minulých sjezdech vracel do vlasti s pocity obdivu nad vykonanou prací, avšak marně upozorňoval na nutnost přimknouti se úžeji k hospodářskému systému Německa. Je si jist, že jeho účast na tomto sjezdu nalezne nejživější ohlas v celém Československu. Pomnichovské Československo bude kráčet za cílem obrody a nápravy chyb minulosti. Jeho dějinné poslání je v nejužší politické, hospodářské a sociální spolupráci s Německem a ostatními sousedy. Klindera ujišťoval přítomné nezlomnou vůli k upřímné a loajální spolupráci celého národa. Na konci projevu provolal slávu Hitlerovi a Darrému.²⁶

Po svém návratu referoval o sjezdu ve schůzi představenstva jako o velikém divadle, vypočteném spíše pro oči než na obsah, zkrátka obvyklá německá paráda.²⁷

Za okupace, 1. listopadu 1942, byla pak ve Venkovu publikována zpráva, a to v souvislosti s jeho odchodem do penze, nazvaná „Český družstevník pochopil ducha nové doby“, v níž se praví, že „*můžeme směle prohlásit, že byl prvním Čechem, který při sjezdu zemědělců v Goslaru již v roce 1938 zdrazil německé sedláky a vůdce arijským pozdravem vztyčenou pravici*“.²⁸

Bylo tomu tak. Při onom obědě totiž před ním promluvili zástupci Dánska a Itálie a pozdravili vztyčenou pravici, takže když přišla řada na Klindera, rovněž tak učinil, považoval to za projev mezinárodní kurtoazie, protože předsedající Darré před tím pronesl přípitek hlavám všech států, jejichž delegáti byli přítomni.²⁹ Bylo to poprvé a naposledy, kdy zdrazil vztyčenou pravici.

Když Darré přijel v květnu 1939 do Prahy na hospodářskou výstavu, Klindera se mu vyhnul a nevyhledal ani nikoho z jeho doprovodu. Obdobně se choval po celou dobu okupace. Z nacistických představitelů protektorátního režimu nepřišel v osobní kontakt s nikým jiným, než s tehdejším státním komisařem ministerstva zemědělství Grossem a jeho družstevním referentem Klingenbergem, jimž byl jako předseda Ústřední jednoty podřízen, takže jeho styky byly jediné a výhradně úředního charakteru. Kromě těchto nejnütnejších úředních styků se nestýkal ani společensky, ani jinak s Němci.

Činnost ve vnitřní organizaci Ústřední jednoty hospodářských družstev

Zde je jediný kritický bod z období okupace: ing. Klindera měl umožnit povolání Němců do Ústřední jednoty hospodářských družstev. Ze zápisu o schůzi představenstva Ústřední jednoty ze dne 25. září 1941 vyplývá, že uvedeného dne bylo schváleno, aby do Ústřední jednoty byl angažován ředitel německé národnosti, delegovaný směřovatnými říšskoněmeckými místy.³⁰ A v protokolu o schůzi dozorčí rady Peněžního ústředí zemědělských družstev ze dne 17. prosince 1943 je uvedeno, že dr. Luksch byl v říjnu 1941 na základě ujednání mezi

skupinou Výživa a zemědělství úřadu říšského protektora pro Čechy a Morava a předsedou Klinderou povolán k Ústřední jednotě hospodářských družstev v Praze (dalšími důvěrníky byli pak Schafner a Sandner).³¹

Po válce proti němu svědčili i někteří činovníci, ale jejich výpovědi byly mlhavé, neurčité. Vedoucí úředník Peněžního ústředí Josef Pikrt sice tvrdil, že Němci byli dosazeni na základě žádosti ředitelství, což však nevěděl z vlastní zkušenosti.³² Jiný úředník Peněžního ústředí, Alois Solař, uváděl, že nemůže o jeho činnosti nic podrobného uvést, ale je přesvědčen o tom, že Němci byli dosazeni na základě žádosti někoho z předsednictva, neboť viděl německy psaný dopis od úřadu říšského protektora, v němž se psalo: „*V odpověď na Váš dopis...*“³³ Ing. Bohumil Sucharda tvrdil, že je mu známo z doslechu, že Luksch byl pozván k výkonu funkce z popudu tehdejší správy podniku.³⁴

Jaká byla dobová realita? Ústřední jednota, Centrokooperativa a Kooperativa byly příliš hospodářsky významné instituce, takže se dalo očekávat, že se Němci budou snažit dostat je do své moci, zvláště když např. do Svazu konzumních družstev a Velkonákupní společnosti dosadili své důvěrníky ihned po okupaci. Do Ústřední jednoty moravských družstev v Brně byl dosazen Němec již v roce 1940. V Praze se dohodli, že se budou nadále bránit proti takovému důvěrníku, byť státní komisař ministerstva zemědělství Gross dal několikrát najevo, že by si přál, aby důvěrník byl ustanoven. Z toho důvodu činil četné výtky a výhrůžky. Ing. Klindera mu namítal, že je v německé moci dosadit takového důvěrníka, což Grosse jednou rozlítlo a prohlásil, že nacionální socialisté nikdy nenařizují takové věci, poněvadž očekávají od druhé strany, že sami uznají nutnost takového opatření. Neopomněl ještě poznamenat, že by oddálení způsobilo nepříjemné důsledky (uvěznění celého vedení zemědělských organizací do koncentračního tábora). Klindera o tom referoval na schůzi představenstva, které – když další odpor nebyl možný – usneslo se podvolit nátlaku. Vlastnímu provedení nebyl Klindera přítomen, protože odjel na radu prof. Charvátka na léčení do Litic. Následovala půlroční dovolená a 1. listopadu 1942 odchod do penze.³⁵

Neodpovídá tedy skutečnosti, že Klindera na podzim 1941 umožnil povolání Němců do Ústřední jednoty. Naopak. Jeho iniciativa vypadala v této době – tedy po příchodu Heydricha – úplně jinak. Když mu jeho spolupracovník Jan Pražák sdělil, že je článkem organizace, sbírající příspěvky pro londýnskou vládu, vyplatil mu Klindera z peněz jemu svěřených finanční částku v celkové výši 225 000 K, které byly kvitovány londýnským rozhlasem pod smluveným heslem. Peníze pocházely z různých fondů Ústřední jednoty hospodářských družstev a Klindera dal příkaz k jejich výplatě. Jan Pražák se pak v podzimních měsících roku 1941 scházel s ministerským radou ministerstva zemědělství Čestmírem Pánkem ve Stromovce, kde mu odevzdával peníze pro odbojové účely. Jednalo se o prostředky na vysílání delegátů za hranice, na vysílačku a na podporu po popravených.³⁶

Nebyly to jediné finanční prostředky pro odbojové účely. Také ing. Žilkovi vyplatil finanční částku 50 000 K, když mu Žilka líčil bídu vdov po zastřelených generálech. Žilkova akce krátce nato byla vyzrazena a tajemník agrární strany Žilka byl zatčen a popraven za heydrichiády. Pokud by Žilka mluvil, potkal by patrně Klindera stejný tragický úděl.

Dodejme ještě, že Klindera vydatně podporoval rodiny zatčených a popravených funkcionářů Ústřední jednoty, poslouchal zahraniční rozhlas a byl přesvědčen, že okupace je stavem přechodným. S jeho souhlasem bylo přijato na 100 studentů, kteří tím byli ochráněni před nuceným odchodem do Německa, a též mnoho bývalých důstojníků nalezlo přijetím do Ústřední jednoty a k ní připojených organizací trvalé zaměstnání a často i záchranu.³⁷

V soukromých hovorech dával jasné najevo své protiněmecké a protinacistické smýšlení. A našel odvahu i ve veřejných projevech: „*Obzvláště se pamatujeme*“, uvedli později zástupci zemědělského družstevnictví, „*na pohnutou schůzi po zavraždění vedoucích úředníků Kooperativy a Centrokooperativy Dra. Škvora, Dr. Trčky a Ing. Ludvíka, kdy ve svém neohroženém proslvu za přítomnosti německého pověřence řed. Sandnera v Kooperativě, dodával nám všem odvahy, nepodlehnutí strachu a výslovně užil slov: „Nářek a pláč patří ženám a dětem, nám*

*mužům patří odvaha hledět v budoucnosti s klidem a rozvahou vstříc. Tuto českou řeč sám v přesném překladu tlumočil doslova německému pověřenci Sandnerovi, přičemž podotýkáme, že odmítl nejdříve projev německý, ačkoliv byl německým tajemníkem Matauschem o tento žádán. Zdůrazňujeme, že toto vše událo se v době, kdy právě byl popraven jeho moravský družstevní kolega, předseda Moragra Wenzl.*³⁸

* * *

Kdo za okupace udával v Ústřední jednotě, nevíme. Po válce však ing. Klindera udal ing. Jaroslav Adamec, který v Ústřední jednotě byl zaměstnán jako prokurista od roku 1932. Z vlastní zkušenosti nemohl uvést nic konkrétního, zejména z dob okupace, ale nabyl přesvědčení, že Klindera se aktivně zúčastnil politiky, která směřovala proti politice prezidenta Beneše a pro spolupráci s hitlerovským Německem. „Protože Klindera má dosud velký vliv zvláště v reakčních kruzích,“ varoval komunistického prokurátora v prosinci 1945, „třeba že se od revoluce neúčastní veřejného života, jest podezření, že se kolem něho tyto živly koncentrují, a proto žádám o jeho zajištění.“³⁹

Ing. Klindera stihl osud dalších agrárníků: byl obviněn z kolaborace. Statek ve Spomyšli (28 ha), na který nacisté uvalili německou správu, mu už nebyl vrácen.⁴⁰ Veřejně byl ponižován a hanoben – v tisku a rozhlase – jako zrádce.

V poválečném Československu byl obviňován, že se v době po 21. květnu 1938 jako předseda Ústřední jednoty hospodářských družstev nechoval, jak se slušelo na věrného a statečného občana československého, čímž spáchal provinění podle § 4 dekretu prezidenta republiky ze dne 19. června 1945 o Národním soudu č. 17. Sb. a budiž za to zbaven práv uvedených v § 5 odst. 1 téhož dekretu.⁴¹

Přelíčení před Národním soudem – jakožto soudem čestným – se konalo 16. a 17. dubna 1947 v soudní síni na Karlově náměstí v Praze. Předsedou soudu byl JUDr. František Poláček z Brna. Obžalobu přednesl národní prokurátor dr. Mikyska. „Necítím se vinen,“ prohlásil po jejím přečtení ing. Klindera, zastupovaný advokátem JUDr. Antonínem Schauerem.⁴² V jeho případě bylo vyslechnuto celkem 21 svědků. V procesu chtěl vystoupit jako svědek obhajoby rovněž Ladislav Feierabend. Nestalo se tak. Před vstupem do soudní síně za ním přišel prokurátor, aby se vzdal svědectví, že obžalovaný Klindera bude osvobozen i bez něho. „Odepřel jsem tak učinit, ale přesto jsem nesvědčil,“ konstatoval Feierabend.⁴³ Soud se po delší poradě rozhodl, že nemá svědčit, aniž uvedl důvody.⁴⁴ „Po skončení řízení jsem se dověděl od jednoho přisedícího soudu, že porada trvala tak dlouho, poněvadž se senát dotazoval na kompetentních místech, jak se má zachovat ve věci mého svědectví. Kompetentní místo prý bylo předsednictvo ministerské rady.“⁴⁵

O případu se jednalo už předtím v Gottwaldově vládě. Komunisté byli nesmlouvaví a žádali co nejpřísnější potrestání. V útocích proti němu vynikal ministr informací Václav Kopecký, pro kterého byl Klindera typickým představitelem té části českých agrárníků, která měla ohromnou radost z toho, že může spolupracovat s Němci, že může zásobovat Německo a která se při své krátkozrakosti domnívala, že taková spolupráce umožní další existenci ČSR. Podle ministra vnitřní Václava Noska se proces s Klindera měl provést jako poučení a výstraha pro budoucnost. Potvrdilo se však to, na co upozorňoval ministr spravedlnosti Prokop Drtina, že ing. Klindera vždy zdůrazňoval zájmy českého národa a že bude dokazovat, že různým osobám pomáhal při ilegální činnosti po 15. březnu 1939. A bude žádat beztrestnost podle § 16 retribučního dekretu.⁴⁶

Verdikt Národního soudu zněl: nevinen.⁴⁷ Večerní Prahou šel domů jednadmdesátiletý muž. Nevinný, ale hanobený agrárník. Před sebou měl ještě 6 let života. Těžkých let v zakladatelském období komunistického režimu v Československu, kdy mu zbyl jen domek v Křivoklátě a penze 300 Kč měsíčně. Přežíval jen s pomocí místních sedláků a rodiny, která se „zařadila do dělnické třídy“.⁴⁸ Zemřel v den svých narozenin – 22. října 1953. Pro agrární stranu, československé družstevnictví a první republiku mnohé vykonal, přesto mu zůstala „pochybná“ pověst.

Poznámky:

- 1 Zemědělské družstevní listy (Věstník Ústřední jednoty hospodářských družstev v Praze), 1. listopadu 1935. V seznamu činovníků je ing. Ferdinand Klindera veden pod číslem 24 jako rolník a starosta ÚJHD. Národní archiv (NA), fond ÚJHD, inv. č. 44, Seznam činovníků, 1917–1942, 1 kn. Blahopřání k šedesátinám mu zaslala např. Kancelář prezidenta republiky, ministr zahraničních věcí Edvard Beneš nebo ministr financí Karel Trapl. Pokud jde o titul inženýra, tak ten mu byl propůjčen ministerstvem veřejných prací ve Vídni v roce 1917.
- 2 Zemědělské družstevní listy, 1. listopadu 1935.
- 3 V dobových projevech poněkud úsměvně působilo, když představenstvo jej požádalo o svolení, aby jeho poprsí z bronzu zdobilo jejich zasedací místnost, stejně jako konferenční síň ministerstva zemědělství, aby připomínala příštím generacím éru Klindera. V oslavném duchu se pokračovalo ještě v příštím roce: dne 29. června 1937 se konalo v Tuklatech na Českobrodsku slavnostní odhalení pamětní desky na rodném domě ing. Klindery. Zemědělské družstevní listy, 9. července 1937.
- 4 Zemědělské družstevní listy, 1. listopadu 1935.
- 5 Národní archiv, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2123, poř. č. 1, Trestní oznámení Ministerstva vnitra proti ing. Ferdinandu Klinderovi z 13. listopadu 1946. Srov. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2127, poř. č. 21, Obvinění znesené národním prokurátorem.
- 6 Venkov, 26. listopadu 1938.
- 7 Zemědělské družstevní listy, 19. května 1939. Podobně jako jiní agrárníci, tak i Klindera často vzpomínal osobnost Antonína Švehly. Když se např. konala valná hromada ÚJHD dne 31. března 1940 ve velkém sále paláce „Radio“ na Vinohradech, tak v zahajovacím proslovu vzpomněl „nezapomenutelného průkopníka družstevnictví Antonína Švehlu“, na jehož hrob na hostivařském hřbitově položili zástupci Jednoty kytici květin a slíbili, že „v duchu jeho životní práce na podkladě těch směrnic, které nám svého času dal, budeme i nadále pracovat, abychom dosáhli toho, po čem on toužil, po povznesení našeho zemědělského lidu a celého národa“. NA, fond ÚJHD, kart. 49, inv. č. 143, 2 k, Výroční zpráva za 1940.
- 8 Družstevní noviny, 22. června 1939.
- 9 Zemědělské družstevní listy, 30. června 1939.
- 10 Zemědělské družstevní listy, 15. září 1939.
- 11 Zemědělské družstevní listy, 13. května 1939. Srov. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 29, Svědecké výpovědi Jaroslava Krakošky 23. října 1946 u ministerstva vnitra Praha-Hrad a Jana Pražáka z 23. října 1946 u ministerstva vnitra Praha-Hrad.
- 12 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2131, poř. č. 26, Vývodní návrhy ing. F. Klindery s přílohami.
- 13 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 29, Svědecká výpověď Jana Pražáka z 15. dubna 1947.
- 14 Zemědělské družstevní listy, 5. dubna 1940.
- 15 Zemědělské družstevní listy, 12. dubna 1940.
- 16 Zemědělské družstevní listy, 19. července 1940.
- 17 Telegram byl nalezen v lednu 1947 v archivu říšského protektora. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2126, poř. č. 19–20, Přílohy k trestnímu oznámení.
- 18 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2134, poř. č. 34, Zápis o hlavním přelíčení a poradní protokol.
- 19 Po propuštění z vojenské služby, kdy byl zaměstnán právě jako technický úředník, pobýval 8 měsíců v Itálii (1898) a 4 měsíce ve Španělsku (1899), kde řídil montáže chemických továren. Potom již cestoval jako družstevní funkcionář, v roce 1908 byl zvolen místopředsedou Kampeličků ve Vraňanech, v roce 1909 byl zvolen do širšího výboru ÚJHD, v roce 1910 do revidujícího výboru.
- 20 „Ze své vlastní zkušenosti mohu potvrditi,“ vypověděl později diplomat Rudolf Künzl Jizerský, „že ing. Klindera se choval k min. zahraničních věcí dr. Benešovi loajálně a zastával směr jeho politiky a jeho loajalita byla panem min. dr. Benešem plně uznávána“. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 28, Svědecká výpověď diplomata Rudolfa Künzla Jizerského z 15. dubna 1947.
- 21 Pražské sdružení agrárního dorostu pořádalo sérii přednášek na téma „Co se děje ve světě“ a právě do tohoto rámce spadala i přednáška Klindera. Poukázal v ní na vzestup německého družstevnictví a mj. řekl: „Věřím proto, že hlavně zemědělské obyvatelstvo Německa jest prodchnuto přáním po udržení míru a o přátelské dohodě se všemi státy, a proto také i s námi, svým nejbližším sousedem. Předpokládá to ovšem z naší strany rozumnou politiku, při níž, abychom ani v nejmenším zadali své národní důslednosti – dovedli se brániti všemu, co by přecitlivělé nitro národa, tak těžce zkoušeného, mohlo poraniti v jeho národním citění. Naše odborové a družstevní organizace zemědělské mohly by býti mostem, přes nějž by se překlenuly mezery k přátelským stykům hospodářským a později politickým. Případ Polska – ať si kdo soudí o něm cokoliv – jest nejmarkantnějším důkazem toho, jak hospodářské nezbytnosti dovedou vyvoditi nezadržitelný tlak i na nejožehavější otázky politické.“ Přednáška měla ohlas v německém listě Landpost, viz Zemědělské družstevní listy, 26. dubna 1935.
- 22 Zemědělské družstevní listy, 1. března 1935.
- 23 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 28, Svědecká výpověď diplomata Rudolfa Künzla Jizerského z 15. dubna 1947.

- 24 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2124, poř. č. 2, Protokol výslechu Ferdinanda Klindery z 11. a 12. listopadu 1946 u ministerstva vnitra Praha-Hrad.
- 25 Venkov, 26. dubna 1938.
- 26 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2124, poř. č. 2, Protokol výslechu Ferdinanda Klindery z 11. a 12. listopadu 1946 u ministerstva vnitra Praha-Hrad.
- 27 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 29, Svědecká výpověď Jana Pražáka z 15. dubna 1947.
- 28 Venkov, 1. listopadu 1942.
- 29 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2131, poř. č. 26, Vývodní návrhy ing. F. Klindery s přílohami.
- 30 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2126, poř. č. 19–20, Přílohy k trestnímu oznámení.
- 31 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2126, poř. č. 19–20, Přílohy k trestnímu oznámení.
- 32 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2125, poř. č. 3–18, Svědecká výpověď Josefa Pikrta z 24. října 1946 u ministerstva vnitra Praha-Hrad.
- 33 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2125, poř. č. 3–18, Svědecká výpověď Aloise Solaře z 24. října 1946 u ministerstva vnitra Praha-Hrad.
- 34 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2125, poř. č. 3–18, Svědecká výpověď Bohumila Suchardy z 22. října 1946 u ministerstva vnitra Praha-Hrad. Srov. NA, fond ÚJHD, k. 48, inv. č. 141, Funkcionáři, zaměstnanci, 1923–1942.
- 35 „*Němci mne pokládali za svého nepřítel*“, hájil se ing. Klindera a předložil fotokopie tajných německých dokladů, které se podařilo již za války opatřit. „*Z nich je zřejmo, že Němcům šlo o odstranění vedoucích funkcionářů Centrokooperativu a Kooperativy, mezi které jsem v první řadě patřil.*“ Tyto doklady byly také po revoluci zaslány Ústředním svazem družstev ministerstvu vnitra za účelem pátrání, kdo vlastně byl udavačem. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2131, poř. č. 26, Vývodní návrhy ing. F. Klindery s přílohami. Náměstek předsedy ÚJHD Jan Pražák uvedl, že to byl Luksch, který dal podnět k tomu, aby Klindera odešel do penze, což také svědčilo proti tomu, že Luksch byl dosazen na dobrovolný podnět Klindery. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 29, Svědecká výpověď Jana Pražáka z 15. dubna 1947.
- 36 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 29, Svědecká výpověď Jana Pražáka z 15. dubna 1947.
- 37 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 27, Dopis ing. Ladislava Platila, ředitele stavebního oddělení ÚJHD, Národnímu soudu z 11. dubna 1947.
- 38 Jejich stanovisko bylo jednoznačné: ing. Klindera se po celou dobu okupace choval „*vždy jako upřímný a poctivý Čech a vlastenec, a že věci národní, zemědělské a družstevní hájil, přes nebezpečí jemu hrozící, seč jeho síly stačily.*“ NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2132, poř. č. 31–32, Dopisy zástupců zemědělského družstevnictví s vlastnoručními podpisy Národnímu soudu z 8. dubna 1947.
- 39 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2126, poř. č. 19–20, Dopis Jaroslava Adamce prokurátorovi Národního soudu z 3. prosince 1945. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2125, poř. č. 3–18, Svědecká výpověď Jaroslava Adamce z 22. října 1946 u ministerstva vnitra Praha-Hrad.
- 40 Po květnu 1945 se uskutečnila Ďurišova pozemková reforma (pro potomky se v rámci ní podařilo zachránit jen 8 ha). Připomeňme, že Ferdinand Klindera se oženil v roce 1909 s Annou roz. Jirsovou, dcerou rolníka z Nebovic u Kolína. Měli čtyři děti, z nichž dvě zemřely, dcera Jarmila se provdala za ředitele vyšší zemědělské školy družstevní JUDr. Otakara Kádnera a dcera Stanislava za MUDr. Jaroslava Slavíka. Podrobněji viz KRISTEN, V.: *Ing. Ferdinand Klindera, JUDr. Otakar Kádner a jejich úloha ve školství československého družstevního hnutí*. In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Uherské Hradiště 2004, s. 343–350.
- 41 JECH, K.–KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Dokumenty I. Brno 1995, dokument č. 14, s. 269–272. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2128, poř. č. 22, Protokol o doručení obžaloby ing. Ferdinandu Klinderovi z 4. dubna 1947.
- 42 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2128, poř. č. 22, Plná moc pro obhájce dr. Antonína Schauera.
- 43 FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 345–346
- 44 V protokole o hlavním přelíčení je uvedeno: „*Soud odchází k poradě. Po poradě prohlášeno usnesení, že se návrh o slyšení svědků Feierabenda, Pražáka zamítá a přílohy ale budou čteny. a) že se návrhu vyhovuje potud, že bude proveden důkaz předloženými přílohami; b) že se návrhu v dalších směrech nevyhovuje.*“ Natu hlavní líčení o 19. hod. bylo přerušeno a oznámeno, že bude pokračováno dne 17. dubna v 15 hod. odpoledne. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2134, poř. č. 34, Zápis o hlavním přelíčení a poradní protokol.
- 45 FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky III*. Brno 1996, s. 345–346. Přísedícími soudu byli Adolf Mudroch z Prahy, Alžběta Vágenknechtová z Prahy (krajský sekretariát KSČ), dr. Karel Scheinpflug z Prahy (advokát), Jaroslav Pánek z Prahy (úředník ministerstva financí), Josef Starý z Chrudimi (ředitel ONP) a Augustin Popp z Drahotuše u Hranic. NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2129, poř. č. 23–24, Ustanovení předsedy hlavního přelíčení, přísedících a náhradníka. S Feierabendem nebyla sepsána ani svědecká výpověď, byť to ve vývodním návrhu navrhoval obhájce Antonín Schauer. NA, sign. ČNS 2/47,

- kart. 169, inv. č. 2131, poř. č. 26, Vývodní návrhy ing. F. Klindery s přílohami.
46 NA, fond ÚV KSČ - Klement Gottwald, kart. 143, 64. schůze vlády 18. února 1947.
47 NA, sign. ČNS 2/47, kart. 169, inv. č. 2134, poř. č. 34, Zápis o hlavním přelíčení a poradní protokol.
48 KRISTEN, V.: *Ing. Ferdinand Klindera, JUDr. Otakar Kádner a jejich úloha ve školství československého družstevního hnutí*. In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Uherské Hradiště 2004, s. 349.

The Economist Ferdinand Klindera in the Transformations of the Czech Society

Abstract

When ing. Klindera was celebrating his 60th birthday in October 1935, many of the well-wishers from the ranks of the Agrarian Party and its organizations uttered words of recognition and appreciation of his long-time successful work. He entered the ranks of then reorganized Party in 1907 and after seven years, he became a member of the executive committee as well as the presidium of the Party. After the foundation of the Czechoslovak Republic, he had been a member of the Revolutionary National Assembly for a short time, but he soon realized that he did not have what it took to be a politician and he devoted his energies fully to the agricultural cooperative movement. Over the time, he became a respected Czechoslovak economist. He was a chairman of the Central Union of Economic Cooperatives, and since 1921, he was a mayor of the Centrokoooperativa. For many years, he represented Czechoslovak cooperatives in the international relations as a deputy chairman of the International Agricultural Cooperative Committee with the seat in Paris. His successful career of an economist came to an end simultaneously with the end of the so-called first republic.

The study follows ing. Klindera's deeds in the time when the Czechoslovak democratic system began to crumble and subsequently during the hard times of the Nazi occupation. His activities are divided into three categories: 1) Speeches, articles and telegram, 2) foreign travels, 3) activities within the inner organization of the Central Unity of Economic Cooperatives. Each of his controversial deeds is described and discussed within the framework of the period milieu and cleansed of any purpose-built misinterpretations. It needs to be said that notwithstanding a widely-spread opinion, ing. Klindera did not fail his honor, that he behaved as a patriot and a democrat, and moreover supported the domestic resistance.

However, after the war, ing. Klindera had to face similar fate as many other agrarians: he was accused of collaboration. The press and radio defamed him as a traitor and his case was discussed in the government. However, the National Jury taking place in Prague in April 1947 acquitted him. After that, he had six years of his life left to live in the formative years of the Communist regime. He lived on only thanks to the help of local peasants and his family that "joined the ranks of the working class". Even though he did much good for the Agrarian Party, Czechoslovak cooperative movement and the first republic in general, he was left with a "doubtful" reputation.

Senátor agrární strany František Jan Kroiher

PAVEL MAREK

Cílem našeho příspěvku je podat předběžný nástin osobnosti senátora agrární strany Františka Jana Kroihera (2. 12. 1871 Rojšín–17. 6. 1948 Ledenice). Předběžný proto, že se sice nejedná o postavu zcela neznámou, registruje ji např. Ottův slovník naučný nebo Český biografický slovník, na druhé straně však dosud nevznikla žádná ucelená studie, která by šířeji evokovala jeho životní dílo nebo analyzovala politický profil. Zatím se nám nepodařilo zjistit existenci Kroiherovy literární pozůstalosti, zdá se, že není dochována, proto zmapování životního osudu tohoto muže bude vyžadovat dlouhodobější badatelskou práci spojenou se sbíráním dílčích a roztržitých informací v periodickém tisku, příp. ve fondech jeho přátel a spolupracovníků. Přesto se domníváme, že i v této podobě je předkládaný článek relativně uceleným informačním nástrojem, který vypovídá o Kroiherově významu nejen v dimenzi dějin agrární strany, ale je také dílčím příspěvkem k poznání mnohovrstevnatosti českého politického katolicismu na přelomu 19. a 20. století.¹ Opírá se především o excerptce katolického tisku před 1. světovou válkou a novinový výstřížkový archiv, uložený ve fondech Národního archivu v Praze.²

F. J. Kroiher byl katolickým duchovním. Pocházel z početné rodiny jihočeského sedláka, která žila v osadě Rojšín³ u Křemže na Českokrumlovsku v jižních Čechách. Narodil se v roce 1871, a tak patří k plodné kaplanské generaci 90. let 19. století, do níž řadíme např. i Jana Šrámka (1870–1956), Karla Dostála-Lutinova (1871–1923), Emila Dlouhého-Pokorného (1867–1936), Františka Světlíka (1875–1949) nebo budoucí biskupy Jana Sedláka (1871–1924) a Jana Stavěla (1869–1938) – byl jejich vrstevníkem. O Kroiherově mládí toho zatím mnoho nevíme, vyrůstal s bratrem a několika sestrami a zřejmě na vlastní kůži pocítoval sociální dopady vyplývající z problémů, s nimiž se na konci 19. století potýkala nevelká zadlužená hospodářství. Gymnázium začal navštěvovat v Rychnově nad Kněžnou, v tercii přešel do Českých Budějovic, kde také složil maturitu s vyznamenáním (1889). Jeho další studijní cesta vedla do místního teologického učiliště. Tam se začal výrazněji projevoval jeho vřelý vztah k národu, vlastenecké pohnutky jej dovedly k členství v Národní jednotě pošumavské, vyvíjející drobnou práci ve prospěch českých lidových vrstev,⁴ a současně dostal od svých nadřízených dostatek prostoru pro rozvinutí svého zájmu o sociální otázku a historii. Pracoval v kroužku bohoslovců Jirsík a jako posluchač 3. ročníku vystoupil s několika přednáškami týkajícími se minulosti katolické církve, české reformace a sociálních snah církve a s ní spjatých organizací typu pražské Škrdlovy Vlasti. Zdá se, že byl obdivovatelem reformního úsilí tehdejšího papeže Lva XIII. Zájem o historii v pozdějším období zúročil několika historickými studii z let třicetileté války, otištěnými v Historickém sborníku. V roce 1894 jej českobudějovický biskup ThDr. Martin Josef Říha (1839–1907) vysvětil na kněze a nastoupil jako kooperátor do Blatné, po dvou letech byl přeložen do Borovan, kde zůstal do roku 1914 (18 let).⁵ Tehdy dovršil 43. rok svého života, takže dožrála doba, aby se mohl stát farářem. Faru obdržel v Ledenicích nedaleko Českých Budějovic, v roce 1916 se zde stal děkanem a v roce 1937 titulárním (čestným) kanovníkem českobudějovické katedrální kapituly. S tímto městysem, nebo vesnicí, se natolik sžil, že v něm prožil všechna zbývající léta až do smrti v roce 1948 a je zde také na starém hřbitově pod prostým litinovým křížem pochován.⁶ Farníci ho měli rádi, neboť z každého jeho kroku a počínu vyzářovala láska k venkovskému člověku, byl vstřícný, rozšafný, každému pomohl a poradil, navíc měl smysl pro humor, vždy byl dobře naložen, neměl daleko k vtípnému rčení nebo přirovnání.⁷ Kromě toho byl skvělým řečníkem a na jeho kázání, která nebyla jen výkladem víry a mravním poučením, se scházeli věřící z širšího okolí. Mnohá kázání byla náboženskými přednáškami s národohospodářským kontextem a návodem pro praktické využití v denní životní

praxi.⁸ K ledenické faře patřily relativně rozsáhlé zemědělské pozemky, které farář nejprve pronajímal a po válce je dal k dispozici drobným rolníkům, domkářům a bezzemkům. To mu v místě vyneslo velkou popularitu, ale také značný materiální zisk, který však využil na nákladnou opravu raně gotického kostela, na kostelní věž nechal na své náklady pořídit hodiny, pravidelně pamatoval knižními dary na obecní a obě školní knihovny, až do roku 2001 stála v Ledenicích na mostě socha sv. Jana Nepomuckého, Kroiherův dar. Příkladně se zapojil do života obce jako člen obecního výboru a předseda místní školní rady, stál v čele rodičovského sdružení obecné školy a okrašlovacího spolku. Největší zásluhy mu regionální historikové připisují v oblasti péče o založení místní kmpeličky (už 1901),⁹ z jejíž prosperity těžila celá obec, a tak mohla postavit novou budovu školy a místní vodovod. Peněžní ústav vedený dlouhá léta starostou F. J. Kroiherem však finančně pomáhal i chudým žákům a školu vybavil četnými učebními pomůckami.¹⁰

Z toho, co jsme dosud uvedli, musíme pro F. J. Kroihera vyvodit jednoznačný závěr: jedná se o životní příběh vzorného kněze, možná zcela všední, chtělo by se říci obyčejný, který své dny věnoval službě Bohu a člověku. Není divu, že byl jmenován čestným občanem Ledenic a že už od roku 1931 prostranství před radnicí a kmpeličkou neslo oficiální název Kroiherovo náměstí.¹¹ Tento akt zřejmě proběhl v rámci připomínky Kroiherových 60. narozenin.

Nenechme se však mýlit, F. J. Kroiher zdaleka nebyl zapadlým vlastencem, řadovým a obětavým knězem, který prožil celý svůj život v rodném kraji.¹² Církevní historiografie jej zná především jako zakladatele a čelného funkcionáře dvou kněžských stavovských ústředních organizací, Jednot katolického duchovenstva. Tu první v roce 1902 spoluzakládal, spravoval jako jednatel a nakonec v roce 1907 už jako její předseda na příkaz episkopátu likvidoval.¹³ Po 1. světové válce si trošku paradoxně tuto roli zopakoval. Společně s kněžími-literáty Jindřichem Šimonem Baarem (1869–1925) a Františkem Xaverem Dvořákem (1858–1939) stál u počátků reformního hnutí katolického duchovenstva. V obnovené Jednotě mu opět připadla funkce jednatele, ale po brzké Baarově rezignaci na funkci se stal předsedou Jednoty a nesl veškerou tíži a odpovědnost za reformní hnutí v bouřlivých, revolučních poměrech na počátku první republiky, spjatých s voláním Pryč od Habsburků, ale i Pryč od Říma.¹⁴ Společně s prof. Vojtěchem Šandou (1873–1954), Aloisem Kolískem (1868–1931) a budoucím biskupem Marianem Blahou (1869–1943) jel koncem června 1919 do Říma s požadavky reformního kněžstva k papeži Benediktu XV. a po neúspěchu mise vzal na sebe těžký úkol sdělit její výsledky členské základně.¹⁵ Byl to on, který vedl hlavní vyjednávání jak s představitelem konzervativního proudu, pražským arcibiskupem Františkem Kordačem (1852–1934),¹⁶ tak s radikální levicí reformního hnutí sdruženou kolem Ohniska, budoucím zakladatelem církve československé, Karlem Farským (1880–1927). Sevřen mezi dvěma mlýnskými kameny manévroval a lavíroval, až nakonec v roce 1921 rezignoval a přistoupil na požadavek rozpuštění Jednoty.

Kroiherova angažovanost na půdě kněžských organizací však nebyla zdaleka náhodná. Už v polovině 90. let 19. století jej nacházíme v řadách Katolické moderny, neformálního uskupení nižšího kléru, jenž v polovině 90. let 19. století vystoupil s myšlenkou umírněné vnější reformy římskokatolické církve, která měla vytvořit předpoklady pro to, aby církev mohla účinněji čelit útokům liberálů a znovu oslovila český národ vyrovnávající se s procesy laicizace, postupujícími industriální společnosti. Je zřejmé, že F. J. Kroiher nepatřil k řadovým členům Katolické moderny, ale k organizačnímu jádru v Čechách. S velkou pravděpodobností náležel k radikálnímu křídlu tzv. rozvojistů, v Rozvoji určitě publikoval, a po roce 1902, kdy se Emil Dlouhý-Pokorný (1867–1936) vzdal své role organizátora modernistů v Čechách,¹⁷ právě F. J. Kroiher společně s J. Š. Baarem a Josefem Kuškou (1873–1953) zaujal v modernistickém hnutí na přechodnou dobu vůdčí postavení.¹⁸ Tato fakta nás přesvědčují o tom, že Kroiherova výrazná angažovanost v poválečném hnutí reformních kněží nebyla v žádném případě náhodná.

Zatímco Kroiherovy aktivity v rámci církve měly přece jen omezenou publicitu, jeho vstup do politiky z něj udělal populární a známou postavu v širších lidových vrstvách. Poprvé jsme na jeho jméno v souvislosti s politikou narazili na přelomu 19.–20. století, v letech 1899 a 1900, kdy můžeme zaznamenat snahy o překonání rozporů a rozkolu mezi politickými stranami katolického tábora, rozštěpeného na tři názorové proudy. F. J. Kroiher se sice nestal členem žádné z katolických politických stran, ale pomáhal na půdě Československé strany křesťansko-sociální, vedené Rudolfem Horským (1852–1926), prosadit její novou strategii vyjádřenou v hesle „od agitace k politické práci“. Čeští křesťanští sociálové, inspirovaní svými kolegy na Moravě, se rozhodli rozšířit svou stranickou základnu budováním satelitních organizací a současně přistoupili k transformaci prozatím převážně na dělnické vrstvy orientované strany v organizaci, jejíž členskou základnu budou tvořit všechny sociální vrstvy společnosti. Toto úsilí nakonec vyústilo ve skutečnost, že páteří strany se stalo rolnictvo. Byl to právě F. J. Kroiher, který stál u počátků organizace katolického rolnictva v Čechách.¹⁹

Přesto se tento nesporně organizačně i verbálně zdatný kněz nestal jedním z protagonistů politického katolicismu, ani jeho zemědělské organizační složky, ale jeho působení v politické sféře je spjata s agrární stranou. Publicistika agrární strany jej označuje za jednoho z hlavních organizátorů strany na jihu Čech, položil tam údajně základy její organizace,²⁰ a současně jej vnímá jako výraznou osobnost ve sféře lidového svépomocného úvěrnictví. Venkov v roce 1921 k tomu uvádí: „Byl-li Kampelík teoretickým původcem organizace lidových spořitelů u nás, jest Kroiher jejím skutečným otcem“.²¹

Kroiherova práce v agrárním družstevním hnutí má dvě dimenze. Tu první představuje jeho organizátorská činnost na jihočeském venkově, spočívající v praktické pomoci při zakládání a vedení kampeliček v celé řadě menších lokalit,²² druhou je jeho působení v ústředí pro řízení družstevního hnutí, kterým byla Ústřední jednota hospodářských družstev. F. J. Kroiher se na 40 let stal předním funkcionářem jednoty,²³ už v roce 1903 byl zvolen do jejího výboru, od roku 1905 byl členem představenstva, o čtyři roky později mu na téměř 30 let svěřili funkci prvního náměstka starosty Ústřední jednoty. To v letech 1910–1912 vyústilo v jeho profesionální angažmá v Praze, pro něž obdržel od svého biskupa dovolenou. V roce 1920 se stal zakladatelem a předsedou odboru kampeliček a záložení Ústřední jednoty. Tím však výčet funkcí a Kroiherovy práce na úseku satelitů agrární strany zdaleka nekončí.²⁴ Po vzniku Centrokooperativy²⁵ byl jako nejlepší znalec problematiky fungování kampeliček vyslán do jeho představenstva, zasedal ve vedení Zemědělské záložny v Praze (místopředseda) a Ústřední jednotu zastupoval i ve správní radě Agrární banky.²⁶ Opomenout nelze ani Kroiherovy aktivity ve prospěch slovenských zemědělců,²⁷ už před válkou zde několikrát přednášel a pomohl založit Ústředné družstvo v Bratislavě.²⁸ Jeho práce si Slováci velmi vážili, a tak nepřekvapí, že v Revolučním Národním shromáždění F. J. Kroiher reprezentoval Slovensko.

Publicisté agrární strany F. J. Kroihera označovali spíše za národohospodáře a kulturního pracovníka než politika. Přesto však ani Kroiherovo angažmá přímo na půdě strany není pominutelné. Už v roce 1907 mu strana nabídla kandidovat do říšské rady ve volebním okrese Vlašim–Neveklov, což však nepřijal. Teprve styky s odbojem za války ho přivedly do Národního výboru a posléze do Revolučního Národního shromáždění. V roce 1920 se stal senátorem agrární strany²⁹ a zůstal jím až do jeho likvidace po Mnichovu 1938. Ferdinand Klindera (1875–1953) Kroiherovo působení a postavení v tomto zastupitelském sboru označil za obhajobu zájmů jihočeských zemědělců, přičemž měl v senátu údajně stejný význam a vliv jako Rudolf Beran (1887–1954) v poslanecké sněmovně.³⁰ Poměrně velmi rychle se F. J. Kroiher dostal i do vedení agrární strany. Patřil ke stoupencům a zdá se i přátelům Antonína Švehly (1873–1933)³¹ a v letech 1908–1909, kdy tato skupina převzala otěže řízení organizace,³² se stal členem užšího výkonného výboru strany.³³

R. Beran při příležitosti jednoho Kroiherova životního jubilea napsal: „Pan senátor Kroiher jistě patří mezi nej přednější pracovníky nejen naší strany, ale i našich zákonodárných

sborů. Jeho život jest nepřetržitým řetězcem práce hospodářské, kulturní a politické.³⁴ Reflexe dosavadních dobových pojednání o osobnosti a díle F. J. Kroihera, pocházejících většinou z pera novinářů nebo politiků, však ukazuje, že Kroiherova postava nebyla mimo agrární svět vnímána a hodnocena takto jednoznačně pozitivně. V prvé řadě máme na mysli katolicky orientovanou publicistiku jako určitý protipól. Analýza příčin této diskrepance vnímání ukazuje, že podstatou kontroverzí a polemik nebyla ani tak Kroiherova práce v družstevní sféře, ani jeho osobnostní profil a charakterové rysy, ale jeho kněžství vsazené do politického kontextu. Zejména v letech před 1. světovou válkou F. J. Kroiher představoval společně s dalšími kněžími Josefem Hnídkem, Janem Vackem, Františkem Blahovcem a Isidorem Zahradníkem pro katolickou publicistiku jednu z černých ovcí, která pohrdla katolickými politickými stranami a dala se do služeb protikatolicky orientované a na katolíky útočící agrární strany. Katolický tisk tyto duchovní vnímal jako zmanipulované nástroje agrární strany, kteří v boji politického katolicismu s agrární stranou o získání venkova přispívali ke klamání voličů a sloužili agrárikům jako zástěrka pro krytí jejich skutečného, tj. negativního postoje k otázkám náboženství, víry a církve.³⁵ F. J. Kroiher (a pochopitelně i agrární tisk) tato nařčení jednoznačně odmítal. Zatím se nám nepodařilo najít Kroiherovo jasné, jednoznačné a autentické zdůvodnění, proč se nechtěl angažovat v katolickém politickém hnutí. Utíkal se k všeobecným výrokům typu: „Chce-li kněz, aby se s ním osadníci v neděli modlili, musí s nimi pracovat i ve všední den a pečovat nejen o nebe, ale i o zemi“.³⁶

Fakta z Kroiherova života však napovídají, že jeho odmítání, resp. kritický vztah k politickému katolicismu, byl programový a s velkou pravděpodobností vycházel z nesouhlasu se zásahy vysoké církevní hierarchie do praxe katolických politických stran, resp. z nesouhlasu s celkovým řízením katolického tábora.³⁷ V jedné ze statí ke Kroiherovu životnímu výročí v roce 1931 Venkov v této souvislosti uvádí: „Jen ten, kdo prožil léta 1906–1911 v politice, může ocenit význam a Kroiherovu práci pro agrární stranu a venkov. Byla to doba po zavedení všeobecného hlasovacího práva a venkov bylo třeba zmobilizovat a získat pro agrární stranu. Boj se odehrával zejména mezi třemi stranami – agrární, sociálně demokratickou a klerikály. „Klerikalismus tehdy byl nebezpečnější pro naše hnutí nežli socialismus, který přece jen nemohl vniknouti do středních vrstev lidu selského. Klerikalismus tehdejší doby, to byl černý bolševismus, černý anarchismus, bezpříkladná licoměrnost, která se neštilila ani podlostí. A to všecko pod rouškou ochrany víry a náboženství. (Tehdejší a takový klerikalismus odsuzoval i P. Kordač, nesouhlasil s ním, nepodporoval ho ani po převratu, když se stal arcibiskupem, proto se mu pomstil klerikalismus z roku 1931.) Na kněžstvo byl vykonán velký nátlak ve volbách 1907 a r. 1911. Naše strana, naše hnutí, byly prohlášeny za protináboženské, protikatolické. Nuže, v té době se našli stateční katolictví kněží, kteří se postavili proti bohapusté klerikální politické agitaci. Kroiher, Vacek, Zahradník. Každý z nich měl svou metodu, svůj způsob práce pro selský lid. Jim patří značný díl zásluhy, že naše strana zvítězila nad klerikalismem. Oni však – a mezi nimi nejvíce Kroiher – vykonali ještě více pro náboženství a víru, protože mají značnou zásluhu, že se klerikalismus neodvažuje dnes zneužívat ani náboženství, ani kněží k politické agitaci v takové míře a formě, jak to činil před válkou. F. J. Kroiher probojoval zásadu, že je třeba „shody s nebesy“ také v politice.“³⁸ Angažovanost v agrárním hnutí mu umožnila jeho nadprůměrná snášenlivost, shovívavost a pochopení pro lidi s odlišným názorem. Sám člověk hluboce věřící jinověrce, lidi nábožensky vlašné nebo ateisty neodsuzoval,³⁹ ale hodnotil je podle jejich skutečných skutků, chování a jednání. Jeho životní příběh je současně podnětem k hlubšímu zamyšlení nad problematikou poměru agrární strany k otázkám víry, náboženství a církvi, v prvé řadě však k objektivní reflexi vztahů mezi agrárním a katolickým proudem, který by měl oddělit věcnou stránku od politické taktiky.

Poznámky:

1 Příspěvek vznikl v rámci plnění grantového úkolu GAČR „Český politický katolicismus 1848–2005“ č. 409/05/2724.

- 2 Národní archiv Praha, fond VA MZV 1918–1938, i. č. 1485, sk. r, František Kroiher.
- 3 Osada patřila do farnosti Brloh.
- 4 *Senator Fr. Kroiher – 60 Jahre*. Prager Presse, 2. 12. 1931. V Jednotě pracoval i v letech svého kaplanského působení.
- 5 V červenci 1910 Borovany jmenovaly F. J. Kroihera svým prvním čestným občanem. V místě založil kampeličku. *Fr. J. Kroiher*. Pošumavský kraj, 3, 1921, č. 50, 15. 12., s. 1.
- 6 http://www ledenice.wz.cz/kroiher_frantisek_jan.htm, staženo 7. 5. 2006.
- 7 Ukázky osobitého humoru shrnuje kniha *Šťovíček Jana Kroihera* (Praha 1938). O F. J. Kroiherovi srov. i zmínky v knize FUCHS, Alfred: *Z fary a sakristie*. Praha, Orbis 1935. 69 s.
- 8 HÁNEK, Viktor: *Několik vzpomínek na Františka Kroihera*. Venkov, 18. 4. 1944.
- 9 *30 let trvání Kampeličky v Ledenicích u Č. Budějovic*. Pošumavský kraj, 3, 1921, č. 26, 25. 6., s. 3. *Z dějin Kampeličky v Ledenicích*. Pošumavský kraj, 13, 1931, č. 27, 2. 7., s. 8–9. *Setba a žeň*. Pošumavský kraj, 13, 1931, č. 28, 9. 7., s. 5–7. *Z Borovan*. Zájmy jihu, 3, 1910, č. 2, 7. 1., s. 4.
- 10 Jihočeská jednota, 28. 22. 1941. http://www ledenice.wz.cz/kroiher_noviny.htm, staženo 7. 5. 2006.
- 11 CUKR, Jiří: *Opravený kříž v Ledenicích*. Zpravodaj obce 2005 č. 3. <http://infocentrum.domovina.cz>, staženo 6. 5. 2006.
- 12 Místopředseda agrární strany F. Staněk v článku ke Kroiherovým šedesátinám píše: „*Narodil se na jihu Čech a tomuto kraji zůstal věrně podnes. Jihočeský kraj je jeho láskou i náplní jeho života. Jihočeské prostředí, tvrdý život jihočeského zemědělce, formovaly jeho myšlenky a ideje a určovaly směr jeho práce.*“ STANĚK, František: *Senátor František Kroiher šedesátníkem*. Venkov, 2. 12. 1931.
- 13 MAREK, Pavel: *Český katolicismus 1890–1914*. Olomouc 2003, s. 232, 389–391.
- 14 Srov. KROIHER, František Jan: *Vážné slovo k návrhu posl. Dr. Bartoška o rozluce církvi od státu*. Praha, JKD 1921. 25 s.
- 15 MAREK, Pavel: *České schisma. Příspěvek k dějinám reformního hnutí katolického duchovenstva v letech 1917–1924*. Olomouc–Rosice, Gloria 2000, s. 46–90.
- 16 MAREK, Pavel: *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač. Nástin života a díla apologety, pedagoga a politika*. Olomouc, Moneta 2005, s. 66–98.
- 17 MAREK, Pavel: *Emil Dlouhý-Pokorný v křesťansko-sociální straně*. In: *Osobnost v politické straně*. Olomouc, Moneta 2000, s. 52–74. KAŇÁK, Miloslav: *Emil Dlouhý-Pokorný, předbojovník a spoluzakladatel ČČS*. In: KAŇÁK, M. (ed.): *Na přelomu generací*. B.m., B.d. – skriptta Husovy teologické fakulty v Praze. MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od Katolické moderny k českému církevnímu rozkolu. Nástin života a díla Emila Dlouhého-Pokorného*. Rosice, Gloria 2000. 320 s.
- 18 MAREK, Pavel: *Český katolicismus*, s. 377–394.
- 19 MAREK, P.: *Český katolicismus*, s. 73.
- 20 Počátky Kroiherovy práce ve prospěch agrární strany jsou kladeny do roku 1902.
- 21 *Fr. J. Kroiher*. Venkov, 2. 12. 1921.
- 22 Srov. např. *Z Opočnice*. Selský list, 3, 1904/5, č. 15, 12. 1. 1905, s. 2.
- 23 Srov. např. *Krajská porada činovníků a členů Kampeliček*. Zájmy jihu, 3, 1910, č. 44, 29. 10., s. 2–3.
- 24 Ve 30. letech po založení Tiskařských a vydavatelských podniků Novina v Praze se F. J. Kroiher stal členem předsednictva tohoto významného podniku a z předválečného působení je nutno zmínit funkci prvního místopředsedy Ústředního svazu zemědělských společenstev v Rakousku, sídlícího ve Vídni (Allgemeiner Verband der landwirtschaftlichen Genossenschaften in Österreich).
- 25 HARNA, Josef: *Republikánská strana*. In: MALÍŘ, J. – MAREK, P.: *Politické strany*. Brno 2005, s. 573.
- 26 KLINDERA, Ferdinand: *František Jan Kroiher. K jeho šedesátinám*. Venkov, 2. 12. 1931.
- 27 Do užšího kontaktu se Slovenskem se Kroiher dostal zřejmě díky kontaktům vzniklým v rámci známých luhačovických jednání.
- 28 CAHÁK, K.: *Vzácné jubileum*. Venkov, 16. 4. 1944.
- 29 Archiv parlamentu ČR Praha, fond APS, i. č. 1371.
- 30 KLINDERA, F.: c. d. Kroiher byl členem rady výborů a komisí Senátu. Od roku 1927 působil v důležitých funkcích referenta pro státní rozpočet ministerstev, zejména zemědělství a spravedlnosti, občas i jiných ministerstev.
- 31 Dne 15. 12. 1933 F. J. Kroiher Antonína Švehlu v Praze-Hostivaři pochoval, údajně na základě Švehlova přání vyjádřeného v závěti. 5. července 1936 došlo k odhalení Švehlova bronzového poprsí na budově radnice v Ledenicích. Pamětní deska byla Kroiherovým darem a také měl na slavnosti odhalení hlavní projev. Pamětní deska byla likvidována v letech 2. sv. války. CUKR, Jiří: *Pamětní deska Antonína Švehly v Ledenicích*. Zpravodaj obce 2004, č. 12. <http://infocentrum.domovina.cz>, staženo 6. 5. 2006. Obdobně v roce 1931 Kroiher pochoval v Jakti u Opavy bývalého poslance Národního shromáždění a místopředsedu Zemědělské rady v Praze, předsedu Slezské zemědělské rady Františka Ziku (1869–1931) http://www.sweb.cz/Dobra_Voda/Zika.htm, staženo 6. 5. 2006.
- 32 ROKOSKÝ, Jaroslav: *Agrární strana*. In: MALÍŘ, J. – MAREK, P., c. d., s. 431. Autor označuje za členy Švehlovy skupiny F. J. Kroihera, O. Srdínka, K. Viškovského, K. Sonntaga, J. Vraného, R. Berana, B. Bradáče a J. Malýpetra.

- 33 V užším výkonném výboru strany zasedali od 21. 11. 1908 Fr. Daneš, Ant. Rýdlo, V. Havelka, Fr. J. Kroiher, JUDr. St. Švehla, zemští poslanci Jan Dvořák, Jan Kotland, JUDr. K. Viškovský, J. Hucl, MUDr. Melhuba, A. Švehla a říšští poslanci Karel Prášek, Josef Bukvaj, Josef Dürich, Jan Rataj a František Bukvaj. Srov. *Výkonný výbor české strany agrární. Zájmy jihu*, 1, 1908, č. 43, 28. 11., s. 4.
- 34 BERAN, Rudolf: *Senátoru Františku Janu Kroiherovi k šedesátinám*. Venkov, 2. 12. 1931.
- 35 Srov. např. *Věstník a agrární strana*. Selský list, 5, 1906/7, č. 7, 15. 11. 1906, s. 4. *Neklamte lid!* Selský list, 4, 1905/6, č. 46, 16. 8. 1906, s. 2. *Kněz beranem proti nám*. Selský list, 4, 1905/6, č. 43, 26. 7. 1906, s. 3. *Agrární kněží*. Venkov, 2, 1908/9, č. 17, 25. 2. 1909, s. 1. *Moravští kněží proti Kroiherovi*. Právo, 4, 1910, č. 40, 7. 10., s. 2. *Agrární kněz Kroiher*. Venkov, 4, 1910/11, č. 5, 1. 12. 1910, s. 2.
- 36 HALÍK, Rudolf: *O vzácném knězi a družstevníku*. Venkov, 30. 11. 1941.
- 37 V jedné ze statí publikovaných ve Věstníku Jednoty katolického duchovenstva z roku 1903 se F. J. Kroiher zamýšlel nad příčinami „ostrakizace“ katolíků v české společnosti a vedle historických důvodů je spatřoval v tom, že v období nástupu industriální společnosti zůstalo kněžstvo díky pokynům svých duchovních otců v pasivitě a vyklidilo pole. Proto se nyní nelze divit tomu, že katolíci jsou bez politického vlivu. Katolické politické strany jsou slabé, málo početné a nesvorné. Negativní vliv má i skutečnost, že řada biskupů, resp. vysoká církevní hierarchie není národní. Zatímco německý, maďarský, italský atd. episkopát se pro národ obětuje, v Čechách je náboženství nástrojem germanizace. Je nezbytné, aby kněží přešli do aktivity, prosadili reformu uvnitř církve a rozešli se po jednotlivých politických stranách a vnášeli do nich nového ducha ve prospěch náboženství, církve, společnosti i celého českého národa. *Schůze katolického duchovenstva*. Věstník Jednoty katolického duchovenstva, 3, 1903, č. 24, 10. 9., s. 371–373. MAREK, Pavel: *Náboženství v období politické diferenciaci české společnosti v druhé polovině 19. století*. In: Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století. Praha, KLP 2003, s. 192–202.
- 38 ŘEHOR, V.: *Nejdříve něco z venkova*. Venkov, 2. 12. 1931.
- 39 F. J. Kroiher neváhal psát např. i o životě a práci Alfonse Štátného, tohoto „proroka“ českého ateismu. Výbor z Kroiherovy publicistiky obsahuje dvojdielná publikace *Články a úvahy Františka Jana Kroihera*, kterou v l. 1931 a 1936 vydala Ústřední jednota hospodářských družstev v Praze (316 a 336 s.) s úvodů R. Berana a F. Klindery.

Agrarian Party Senator František Jan Kroiher

Abstract

F. J. Kroiher was born into a large family of a South Bohemian peasant. After graduation from the grammar school in České Budějovice (passed the final exams in 1889), he proceeded to study in the theological training institute in České Budějovice. He finished his studies with ordination and became a priest (1894). As a chaplain, he first worked in Blatná, and after two years he was transferred to Borovany, where he remained for 18 years until 1914. He spent the remaining years of his priestly service in Lednice as a parish priest and a deacon (from 1916). In 1937, he became a titular canon of the cathedral chapter in České Budějovice. As a priest, he set an example to follow by getting involved in the community life – he worked for the local committee, was a chairman of the local school committee and a mayor of a prosperous thrift. Kroiher's involvement in the professional organization of priests reached beyond local scale. In the years 1902–1907 and 1918–1921 he held posts of secretary and chairman of the Union of Czech Catholic Clergy. In 1919, he led a priests' delegation to Rome to Pope Benedict XV. which attempted to lobby for its own program of Roman-Catholic Church reforms. Since the mid 1890s, he belonged among the foremost organizers of Catholic Moderns, where he belonged to the radical wing of reformists. Nevertheless, he gained most popularity from his political work in the Agrarian Party. Even before the World War I he had belonged to the leading elite of the Party, and after the Republic had been established, he first became a representative in the Revolutionary National Assembly and in the years 1920–1938 he worked as a Senator. F. J. Kroiher belonged to the most influential organizers of the agrarian cooperative movement, especially the financial cooperatives (thrifths). Since 1903, he had been involved in management of Central Union of Agricultural Cooperatives (deputy chairman) for four decades. In the interwar period, he worked in the managing boards of Centrokooperativa, Agricultural Savings Bank, Agrarian Bank, Novina etc. He distinguished himself not only as an organizer, a quick-witted speaker and debater, but also as a popular journalist writing on politics and history of the Thirty Year War. He frequently contributed to the following periodicals: *Venkov* (Countryside), *Zemědělské Družstevní Listy* (Agricultural Cooperative News), *Naše Kampelička* (Our Thrift), *Pošumaví*, and especially *Pošumavský Kraj* (Sumava Regional newspaper). A selection of his editorials, commentaries and sketches was published under the title „Articles and Thoughts of František Kroiher“ (*Články a úvahy Františka Kroihera*) in two volumes in 1931 and 1936. The samples of his distinctive humor can be found in the book named „Sorrel Bits of Jan Kroiher“ (*Štoviček Jana Kroihera*) (Prague 1938). Along with J. Hnídek, J. Vacek, F. Blahovec and I. Zahradník, F. J. Kroiher belongs to the most influential representatives of Czech political Catholicism within the Agrarian Party.

Zemědělský vůdce Alexandr Stambolijski, život a ideje (1879–1923)

MARIJANA STAMOVA

Alexandr Stambolijski byl významný činitel demokratického rolnického hnutí v Bulharsku, ideolog a vedoucí představitel Bulharského zemědělského lidového svazu (BZLS), lidový tribun a publicista.

Alexandr Stambolijski se narodil 1. března 1879 v obci Slavovica (oblast Pazardžik) v rodině rolníka. Po ukončení základní školy v rodné vsi pokračoval Stambolijski ve studiu na střední zemědělské škole v Sadovu v plovdivské oblasti, kterou navštěvoval v letech 1893–1895. Poté, co byl z této školy vyloučen, pokračoval a ukončil středoškolské vzdělání na Vinařské škole v Plevenu (1895–1897). Na této škole byl ředitelem známý učitel Janko Zabunov. Pod jeho vlivem vstoupil Alexandr Stambolijski do společenského života a rozvíjel myšlenku sdružování bulharských zemědělců. V letech 1897–1900 působil jako učitel v obci Vetren v oblasti města Pazardžik. Na podzim roku 1900 odcestoval do Německa, kde studoval filozofii v Halle (1900–1901) a zemědělství v Mnichově (1901–1902). V roce 1902 onemocněl Stambolijski tuberkulózou, byl nucen přerušit svá studia v Německu a vrátit se do Bulharska.

Alexandr Stambolijski spojil svůj život s BZLS již v dobách jeho založení. Byl delegátem na jeho zakládajícím sjezdu ve dnech 29.–31. prosince 1899 v Plevenu. Na sjezdu narazil na silný vliv Janka Zabunova a Canka Bakalova Cerkovského, přiznáváje, že je jejich žákem.

Poté, co se Stambolijski vyléčil z těžké choroby, usadil se ve svých 23 letech ve Staré Zagoře, kde se věnoval vydávání listu *Zemědělský prapor* (Земеделско знаме), jenž byl pokračovatelem zastaveného listu *Zemědělská obrana* (Земеделска защита). Tak se stal také profesionálním publicistou a dlouholetým šéfredaktorem tohoto listu (1904–1923).

S postupem doby Alexandr Stambolijski vstoupil i do politického života Bulharska. Jeho politická činnost se koncentrovala na organizaci rolnického obyvatelstva v BZLS ve smyslu demokratické organizace zemědělců, jež by byla představitelem nemajetných, drobných a středních pracujících vrstev venkovského obyvatelstva. Začátkem 20. století položil základy činnosti svazu s tím, že po první světové válce dokončil formování jeho ideologie. BZLS byl nejdříve koncipován jako profesní organizace, avšak pod Stambolijského vlivem a pod vlivem jeho dalších stoupenců se z něho postupně stala politická strana.

Základem BZLS byl agrarismus a stavovská teorie, podle níž se společnost dělí na třídy a na stavy podle vykonávané profese. V tomto smyslu také vyšlo v roce 1909 Stambolijského stěžejní dílo *Politické strany či stavovské organizace? (Политически партии или съсловни организации)*. Podle Stambolijského by měli být v souladu s demokratickým principem vládnoucí vrstvou rolníci jakožto nejpočetnější část společnosti. Stambolijski vnesl do BZLS ideje určitého omezení hospodářského vykořisťování, odstranění politické vlády silné buržoazie a zřízení samostatné rolnické moci. Pod jeho vedením byl vypracován první program Bulharského zemědělského lidového svazu z roku 1905 a druhý program, jenž byl přijat na XV. sjezdu svazu v roce 1919 a který měl za cíl zřízení lidovědemokratické ústavní parlamentní vlády. V tomto smyslu byly cíle BZLS směřovány zejména do tří oblastí:

za prvé: seskupit všechny bulharské zemědělce do jednoho celku a přizpůsobit je společenskému, politickému a hospodářskému, osvětovému i ideovému boji;

za druhé: vyzdvihnout a zajistit bulharskému zemědělci ve společenském a státním životě patřičné místo;

za třetí: rozvíjet iniciativu vzájemné pomoci mezi zemědělci a představit čestné a hrdé zástupce zemědělského hnutí a jeho myšlenek.

Principy, jež byly zakotveny v programu a jimiž se řídil BZLS, jsou následující:

- BZLS je s ohledem na vnitřní strukturu, složení, ideje, postoje a úsilí plně demokratická a politicko-hospodářská společenská organizace;
- BZLS je čistě zemědělská organizace;
- BZLS je bojovná organizace, jež se samostatně účastní všech oblastí hospodářského a politického boje;
- BZLS se vyslovuje pro vládu, jež bude vedena v souladu se zákony, schválenými zákoným parlamentním pořádkem neodporujícím ústavě;
- BZLS se vyslovuje pro lidovědemokratickou ústavně-parlamentní vládu v Bulharsku;
- BZLS se vyslovuje pro stejné povinnosti všech občanů Bulharska – pro bezplatnou službu vlasti v době války;
- BZLS se vyslovuje pro trvalé mírové vztahy se sousedy Bulharska;
- BZLS se vyslovuje pro lidové, snadno dostupné, rychlé a skutečné soudnictví;
- BZLS je proti barbarským projevům státu a společnosti;
- BZLS je proti všem privilegiím ve státě a společnosti, jejichž cílem je rozdělit bulharský lid;
- BZLS se vyslovuje pro zlepšení národního zdraví všemi možnými prostředky;
- BZLS se vyslovuje pro mravní obrodu bulharského národa;
- BZLS se vyslovuje pro co nejširší lidovou osvětu;
- BZLS je proti příživnictví a vykořisťování v životě lidu;
- BZLS se vyslovuje pro podporu materiálně slabých občanů a občanů postižených nespravedlnostmi státu či společnosti;
- BZLS se vyslovuje pro soukromé vlastnictví;
- BZLS se vyslovuje pro rovnoměrné rozdělení materiálních, kulturních a dalších hodnot mezi příslušníky různých vrstev bulharského národa;
- BZLS se vyslovuje pro drobné a střední pozemkové vlastnictví;
- BZLS se vyslovuje pro rozvoj družstevnictví ve všech jeho formách a odvětvích;
- BZLS se vyslovuje pro důkladnou prověrku veškerého většího soukromého majetku;
- BZLS se vyslovuje pro vyměření maximální výše majetku, jímž mohou disponovat soukromé osoby;
- BZLS se vyslovuje pro monopolizaci veškeré produkce a obchodníků, jež mají tendenci přetvořit se prostřednictvím sdružování v soukromý monopol;
- BZLS je proti jakémukoliv útlaku nejrůznějších národnostních menšin v Bulharsku;
- BZLS se vyslovuje pro naprostou náboženskou svobodu bulharského národa.

V roce 1907, poté co se Dimitar Dragiev vzdal postu předsedy BZLS, převzal fakticky vedení svazu Alexandr Stambolijski, jenž byl v té době jeho místopředsedou. V prostředí bulharské společnosti se stále výrazněji snažil šířit a upevňovat zemědělské myšlenky. Podpora rolníků Stambolijskému napomohla v roce 1908 poprvé vstoupit do Národního shromáždění. Od 15. června 1908 do 15. února 1911 byl Alexandr Stambolijski lidovým poslancem v 14. řádném (pravidelném) Národním shromáždění.

Tehdejší zemědělský parlamentní klub rozvíjel výraznou činnost. Na všech jeho usneseních se aktivně účastnil také Stambolijski, jak o tom svědčí jeho projevy. Takto Stambolijského popularita mezi širokými lidovými vrstvami neustále rostla. V 14. pravidelném Národním shromáždění bojoval za lidovědemokratickou vládu a za přeměnu osobního monarchistického režimu. Podle Stambolijského bylo možné dospět k režimu lidovědemokratické vlády pouze cestou evoluce, prostřednictvím reform, přičemž jej politické praktiky nutily používat i revoluční metody boje. Zvláště výrazný je odpor Alexandra Stambolijského proti prohlášení knížete Ferdinanda bulharským carem. Stambolijski byl nepřitelem monarchie, samovlády a avanturistické politiky cara Ferdinanda I. Alexandr Stambolijski a car Ferdinand I. byli historické postavy zcela odlišného charakteru. Stambolijského síla byla v jeho schopnosti přesvědčit. Stambolijski se neustále snažil omezit práva monarchie. Podle něho byla monarchie

historicky přežitá, neboť byla v protikladu k demokratickému principu lidové suverenity, zákonnosti a volitelnosti státních úředníků.

Alexandr Stambolijski neschvaloval balkánské války a usiloval o odvrácení bulharské účasti v první světové válce. Vyslovoval se pro naprostou neutralitu. V roce 1914 před protestujícími studenty prohlásil, že hlavním viníkem bulharské pohromy v mezispojenecké válce z roku 1913 byl car Ferdinand. Na setkání opozičních předáků s carem Ferdinandem v roce 1915 varoval Alexandr Stambolijski cara Ferdinanda, že bude osobně odpovědný za to, pokud zatáhne Bulharsko do první světové války. Za svoji aktivní protiválečnou činnost byl Stambolijského mandát v 17. pravidelném Národním shromáždění zrušen. V roce 1915 byl Stambolijski odsouzen k doživotnímu žaláři. Ve vězení, kde byl až do roku 1918, pokračoval ve svém protiválečném boji.

Je zajímavé, že v roce 1917 Alexandr Stambolijski přivítal vítězství Velké říjnové socialistické revoluce, o níž tvrdil, že je „největší událostí těchto dob“. Stambolijski nepřijímal sovětský společenský systém, avšak kladně hodnotil jeho mírumilovnou politiku, dekret o půdě apod.

Koncem první světové války odmítl Alexandr Stambolijski sestavit 23. září 1918 vládu, pokud nebudou splněny jeho požadavky. Dne 25. září po průlomu fronty u Dobrého Pole byl Stambolijski osvobozen z vězení a poslán vládou společně s Rajkem Daskalovem a dalšími představiteli do Radomiru a Kjustendilu s úkolem přesvědčit povstale vojáky, aby se vrátili na frontu. Stambolijski odjel do Radomiru a podpořil tzv. „Vojenské povstání“ („Войнишко въстание“). Dne 27. září 1918 prohlásil Rajko Daskalov v Radomiru Bulharsko lidovou republikou v čele s Alexandrem Stambolijským jako předsedou prozatímní vlády. Po potlačení povstání Stambolijski odešel do ilegality. Koncem roku 1918 byli účastníci povstání a tzv. Radomírské republiky amnestováni.

Bouřlivé události v Bulharsku i zahraničí po první světové válce si vynutily zapojení Alexandra Stambolijského do státní moci. Nejdříve byl členem vlády Teodora Teodorova jako ministr veřejných budov, komunikací a veřejných prací, kde působil do října 1919, kdy jej car Boris III. pověřil sestavením vlády po volebním vítězství BZLS ze 17. srpna 1919. V souvislosti s tím působil Alexandr Stambolijski od října 1919 do května 1920 jako předseda vlády a jako ministr války, komunikací a veřejných prací v koaliční vládě zemědělců, *narodňaků* a pokrokových liberálů.

Od června do září 1919 se Stambolijski účastnil mírové konference v Paříži, přičemž dne 27. listopadu jako předseda vlády a člen koaliční vlády podepsal Neuillskou smlouvu. Jaká ironie osudu! Stambolijski převzal politickou zodpovědnost a podepsal tuto krutou a pro Bulharsko nespravedlivou dohodu po pádu katastrofální politiky cara Ferdinanda, které se aktivně stavěl na odpor. V této souvislosti byl Alexandr Stambolijski ponechán sám, aby si poradil s negativními výsledky politiky, kterou vedli jeho předchůdci.

Stambolijski sepsal ještě v době, kdy byl ve vězení, několik brožur, které umožňují poznat jeho ideje a státoprávní pohledy. Mezi těmito brožurami můžeme zmínit: *Мощ, безвладіе а лідові демократіе* (Власт, безвластіе, народоовластіе), *Jaký by měl být politik* (Какъв трябва да бъде политикът) apod.

Brožura *Jaký by měl být politik* byla určena především pro politiky a státní úředníky. Zde byl načrtnut portrét ideálního politika. Stambolijski poukázal na osmnáct lidských neřestí, které „by mohly být schopny zničit politického činitele“. Těmito neřestmi jsou: hlad politiků po bohatství; krádeže; pokrytectví; prolhanost; opilství; hra v hazardní hry; lehkomyšlnost; záletnictví; nedostatek sebeovládání; úzkoprsá osobní morálka; lenivost; pokřivené svědomí; sklon k diktátorství; umíněnost; nestálost v přesvědčení; neposlušnost; neskromnost; lakota a absence idealismu a bojovného ducha.

Od 20. května 1920 do června 1923 stál Alexandr Stambolijski v čele samostatné vlády BZLS, v níž byl ministrem zahraničních věcí, přičemž do června 1921 vedl také ministerstvo války.

Pod jeho vedením se vláda snažila vytvořit dělnicko-rolnickou demokracii, provést pokrokové změny a reformy v oblasti modernizace a demokratické obnovy země. Alexandr Stambolijski se zapsal do bulharských dějin jako velký lidový reformátor, který uvedl v platnost řadu zákonů ke zlepšení životních podmínek většiny národa.

Ve vnitřní politice provedla zemědělská vláda řadu agrárních, hospodářských, soudních a osvětových reforem, jež dostatečně ilustrují široký reformní duch.

První rozhodující krok na cestě reforem byl vykonán v souvislosti se Zákonem o pracovní povinnosti. Principem, jenž představuje základ tohoto opatření, je skutečnost, že všichni občané a občanky musí po určitou dobu v roce poskytnout svoji fyzickou práci ve prospěch státu.

Další významná reforma je spjata se Zákonem o pozemkovém vlastnictví pracujících. Princip, jenž představuje základ tohoto zákona, usiloval o spravedlivější rozdělení půdy pracujícím zemědělcům. Každému zemědělci bylo ponecháno až 300 dekarů (30 ha) půdy, přičemž zemědělci žijící ve městech mohli vlastnit nanejvýše 40 dekarů (4 ha) půdy. Volná půda byla rozdána nemajetným a bezzemným rolníkům.

Důležitá reforma zemědělské vlády byla schválena Zákonem o vodních družstvech. Dalším zákonem této vlády je zákon o obchodu s obilninami a výrobky z obilovin apod.

Za vlády Alexandra Stambolijského bylo možno v Bulharsku pozorovat pokrokovou osvětovou politiku: byl změněn bulharský pravopis a zavedeno bylo povinné progymnaziální vzdělání. Bylo vystavěno a otevřeno na 1 360 progymnaziálních škol, otevřena byla také Fakulta agronomie.

Kromě toho provedla zemědělská vláda reformy rovněž v oblasti soudnictví, práce v žaláři a mnoho dalších.

Po první světové válce se Bulharsko nacházelo v celkové mezinárodní izolaci. V souvislosti se svým příchodem k moci se Alexandr Stambolijski snažil využít přízně zahraničních státníků k bulharskému národu a stabilizovat mezinárodní situaci Bulharska. Za tímto cílem pak podnikl od 5. října 1920 do 13. ledna 1921 stodenní zahraniční cestu. Postupně navštívil Anglii, Francii, Československo (**Příloha**), Polsko a Rumunsko. Alexandr Stambolijski stál v čele bulharské delegace na mezinárodních konferencích v Janově (duben–květen 1922) a Lausanne (listopad 1922–červenec 1923). Vyslovoval se pro dobré sousedské vztahy Bulharska s balkánskými státy a důsledně hájil národní zájmy bulharského národa. Stambolijski měl také velký vliv a prestiž v prostředí mezinárodních agrárních kruhů.

Stavovská teorie, iluze o trvalé samostatné rolnické moci v rámci kapitalismu, tlak autoritativní vlády, myšlenka „třetí cesty“, tj. boj jak proti buržoazním stranám, tak i proti revolučnímu dělnickému a komunistickému hnutí, a uvržení velké části vůdců opozičních stran v roce 1922 do vězení vedlo ke sjednocení opozice, jejímž cílem byla podpora převratu proti vládě Alexandra Stambolijského. Tyto záležitosti jen usnadnily provedení vojenského převratu dne 9. června 1923 a pád zemědělské vlády.

Jádrem provedného protiústavního státního převratu z 9. 6. 1923 byly nejen vyostřující se ekonomické protivity, ale také masové politické a sociální reformy, jež odnímalý privilegované postavení představitelům bohatých vrstev. Společnost se v této době výrazně polarizovala. Proti zemědělské moci vystoupili do útoku velkostatkáři, obchodníci a bankéři, stejně jako záložní důstojníci, advokáti a církevní představitelé. Bez ohledu na skutečnost, že byl na jaře 1923 Alexandr Stambolijski varován, nepřijal žádná soudní ani jiná opatření na ochranu zákonné moci a demokracie, nepotrestal a nerozprášil spiklence, kteří ovládali společnost zastrahováním, terorem a vraždami. Alexandr Stambolijski demonstroval morálku v politice, ačkoliv si uvědomoval, že „*morálka a politika jdou jinými cestami*“. V tomto smyslu prohlásil: „*Raději budu sám zabít, než abych zabil.*“

Jedním z hlavních organizátorů vojenského převratu byl vůdce strany Národní dohoda (Народен съговор) profesor Alexandr Cankov⁷⁾. Podařilo se mu navázat kontakty s Vojenskou ligou a Vnitřní makedonskou revoluční organizací (VMRO), s níž sehrál rozhodující roli při

organizaci převratu. Převrat z 9. června byl tedy proveden složkami armády pod vedením Vojenské ligy a za tichého souhlasu cara Borise III.

Po převratu z 9. června 1923 bylo možno na několika místech pozorovat snahu zemědělských aktivistů postavit se na odpor. Alexandr Stambolijski organizoval armádu několika tisíc povstalců z obce Slavovica a okolních vsí. Dne 10. června byly povstalecké jednotky při útoku na Pazardžik vládními vojsky rozbity. V noci ze 14. na 15. června 1923 byl Alexandr Stambolijski na rozkaz dvora nejsurovějším způsobem zavražděn ve své vile na okraji obce Slavovica.

(Z bulharštiny přeložil Miroslav Kouba)

PŘÍLOHA

ČESKOSLOVENSKÉ OHLASY O ALEXANDRU STAMBOLIJSKÉM

(Od senátora a vůdce Československé strany národně sociální Václava Klofáče, Praha, 3. února 1925)

„Kdo zná bulharský národ, nemůže jej nemilovat. Tento zemědělský národ je zdravý, pracovitý, nanejvýš spořivý a strážlivý. Je pro něho typická celá řada pozitivních vlastností. Jeho země, jež má záviděníhodnou polohu, je přitažlivá nejen svoji krásou, ale i svým bohatstvím, jež může zajistit Bulharům i přes jejich současnou složitou hospodářskou situaci příznivou budoucnost.

Od roku 1902, kdy si Bulhaři slavnostně připomněli heroické šipčenské boje, jsem Bulharsko několikrát navštívil. Na těchto návštěvách na mě vždy zapůsobily hrdinství tohoto národa, jeho disciplína a zdravý smysl pro realistickou politiku. V roce 1912 byla tehdejší bulharská vláda na správné cestě. Vítězství nad Turky byly triumfem slovanské myšlenky na Balkáně a srbsko-bulharské solidarity.

Na neštěstí následovala léta nepříznivého osudu.

Všechna tato neštěstí byla dílem cara Ferdinanda Koburggotského. Jeho dynastická politika korumpovala bulharské politické strany a jejich čelní představitele. Tato politika uvrhla bulharskou vládu do služeb cizích zájmů, přičemž nemohla skončit jinak než katastrofou.

Současně však musím přiznat, že bulharský národ nikdy politiku Koburgů neschvaloval. Slovo bulharského národa bylo vždy, zejména pak v době velké války, v souladu s myšlenkami Stambolijského, kdy neklidné svědomí Koburgů, sledujících zrádčovskou politiku, považovala jako zosobnění neustálého a vytrvalého podněcování ke vzpouře bulharského lidu proti zkorumpované politice jeho vlády. To je příčina, proč byl Stambolijski pronásledován a vězněn. Byla to doba, kdy měly Berlín a Vídeň své pobočky v Sofii. Civilizovaný svět nikdy nezapomene a nikdy neodpustí těm, kdož v Bulharsku podporovali a napomáhali Hohenzollernům a Habsburkům. Ferdinand Koburggotský a jeho kamarila netušili konec světové války. Stambolijski se dočkal své naprosté a triumfální odvety. Ferdinand Koburggotský zbaběle uprchl, zatímco jeho syn pověřil Stambolijského úkolem sestavit novou vládu. Bulharští rolníci zvítězili nad zkorumpovanými politiky a Bulharsko tak hned mohlo dát své vnější politice nový směr. Tato politika dala najevo, že nové Bulharsko, těžce potrestané za zločiny Koburgů, nemělo nic společného s oficiální politikou starého Ferdinandova Bulharska. Bulharská loď opustila německé vody, aby se vypravila do vod slovanských. Nové Bulharsko podalo nové důkazy o své dobré vůli, čímž může opět získat důvěru Paříže a Londýna a do určité míry tak zlepšit situaci nešťastného bulharského lidu.

Způsoby Stambolijského vlády mohou být zpochybňovány, avšak nestranný historik bude muset přiznat, že jeho balkánská politika, založená na myšlence upřímného porozumění a určitého bulharsko-jugoslávského svazu, byla nejlepší garancí pro evropský mír, že jeho režim, opírající se o evropskou demokracii, byl nejjistější zárukou demokratického rozvoje bulharského národa a že díky tomuto režimu byla jakákoliv monarchie předem nemožná.

Ti, kdož snili o nové Evropě, by našli v postavě Stambolijského spojence, který měl nejen geniální rysy, ale také silnou vůli a neobvyklý tvůrčí talent. Tento společník nové Evropy byl zbaběle zavražděn.

Evropa zná velmi špatně balkánské poměry, aby mohla předvídat nebezpečí, jež může nová situace v Bulharsku přinést. Jisté však je, že nový režim je návratem ke starým protislovanským tradicím... Demokratická Evropa nemůže sympatizovat s režimem, jenž má na svědomí tisíce politických vražd a který povyšuje vraždu do politického systému...“.

Poznámka:

* Prof. Alexandr Cankov byl významný bulharský ekonom. V letech 1911–1923 přednášel ekonomii na Sofijské univerzitě Svatého Klimenta Ochridského. V roce 1921 byl jedním ze zakladatelů strany Národní dohoda. Po převratu se strana Národní dohoda stala součástí tehdy vzniklé politické strany Demokratická dohoda (Демократичен съговор). Alexandr Cankov stál v čele první vlády Demokratické dohody, v níž působil jako předseda vlády a ministr národní osvěty (9. červen 1923–4. leden 1926). Dne 5. ledna 1926 se Alexandr Cankov stal předsedou Národního shromáždění.

Literatura:

Генов, Паун. Земята беше твоята жребий. Книга за Стамболийски. София, 1989.
Танчев, Евгени. Държавно-правните възгледи на Александър Стамболийски. С., 1981.
Иванов, Вълло. Александър Стамболийски. Звезда на политическия небосвод на България. С., 1997.
Андреев, Коста. Философско-социологическите възгледи на Александър Стамболийски. – В: Александър Стамболийски – живот, дело, завети. С., 1980.
Стоянов, Людмил. Александър Стамболийски. С., 1971.
Геновски, Михаил. Александър Стамболийски – живот, идеи, борби. С., 1947.
Геновски, М. Александър Стамболийски, отблизо и отдалеко. С., 1982.
Недев, Недю. Александър Стамболийски и заговорът. С., 1984.
Бел, Джон Б. Александър Стамболийски и БЗНС (1899–1923). С., 1993.
Александър Стамболийски. Личност и идеи (по документи, събрани и подредени от Никола Д. Петков). Варна, 1991.
Стамболийски, Александър. Избрани произведения. С., 1979.
Стамболийски, Ал. Какъв трябва да бъде политикът. Пловдив, 1919.
Стамболийски, Ал. Политически партии или съсловни организации, 1909.

Alexander Stambolijski, the Leader of the Bulgarian Agricultural People's Union. Life and Ideas (1879–1923)

Abstract

Alexander Stambolijski was a famous ideologist and leader of the democratic peasant movement in Bulgaria. He entered the public and political life of the country with the establishment of the Bulgarian Agricultural People's Union (BAPU) in 1899. His political activity was aimed at the organization of the Bulgarian peasants in BAPU as their democratic union. He laid its basis at the beginning of the 20th century, but developed the ideology of the Union after the First World War.

Firstly, BAPU was created as a professional organization, but under Stambolijski's influence it developed into a political party. Its ideology was based on the agrarian and class theory. According to the democratic principle the peasants as the biggest part of population had the right to govern the state. That is why Stambolijski's main purpose was the establishment of the people's constitutional Parliamentary government.

When in 1907 Stambolijski took the leadership of the BAPU, he made popular the peasants ideas in the Bulgarian society and his Parliamentary activity played a big role in it. He struggled for people's democracy and liquidation of the personal monarchic rule. The turbulent events in Bulgaria and abroad after the end of the war led to his incorporation in the government of the country. At the beginning Stambolijski was included in coalition governments, but from May 20, 1920 until June 9, 1923 he was the head of the government of BAPU, in which he also held the post of the Minister of Foreign Affairs and Minister of Defence. Under his leadership the government tried to establish peasant's democracy, and led progressive reforms for the modernization and democratic renewal of the country. Stambolijski was a great reformer who promulgated a lot of laws for the improvement of standard of life of the majority of the people.

He also put a lot of effort in the foreign policy. He strived to take out the country from its international

isolation and to stabilize its international position. The reason for the 1923 coup d'état on June 9 was the worsened economic situation in the country, as well as the process of introducing of huge political and social reforms. At the night of June 14/15, 1923 Stambolijski was brutally massacred.

Bratři Radićové a Chorvatská selská strana

JAN RYCHLÍK

Vznik Chorvatské selské strany (*Hrvatska seljačka stranka* – HSS), chorvatské agrární strany a hlavní chorvatské autonomistické strany období před i po první světové válce, je spjat s osobností bratří – Antuna a Stjepana Radićových. Starší z obou bratří Antun se narodil 11. června 1868 v obci Trebarjevo Desno nedaleko Siska jako osmé dítě rolníka Imbra a jeho ženy Jany, rozené Posilovićové. Po absolvování základní školy v Martinské Vesi (3 km od rodného Trebarjeva) studoval na gymnáziu v Záhřebu a ve Vídni. Studia ukončil roku 1892 disertací *O nekim eshatološkim motivima u hrvatskoj književnosti* (O některých eschatologických motivech v chorvatské literatuře). V listopadu 1892 byl Antun Radić jmenován výpomocným učitelem (suplentem) na gymnáziu v Osijeku a poté působil jako středoškolský profesor v Požeze, Varaždinu a Záhřebu. V roce 1897 se dostal do konfliktu s nadřízenými školskými úřady, neboť jako jediný z 36 profesorů ve volbách do chorvatského sněmu (*saboru*) nehlasoval pro maďarónského kandidáta.¹ Za trest byl přeložen na gymnázium do Gospiće, ale protože odmítal opustit Záhřeb, opustil státní službu a stal se nezávislým publicistou a spisovatelem. V Jihošlovanské akademii věd a umění (*Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti*) zastával funkci redaktora *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*. V letech 1901–1909 byl rovněž tajemníkem Matice Chorvatské (*Matica Hrvatska*). Teprve v roce 1917 se stal znovu středoškolským profesorem, ale již v roce 1919 předčasně zemřel.²

Politickému životu Chorvatska dominovala v osmdesátých a devadesátých letech 19. století Národní strana (*Narodna stranka*), původně sice velmi zasloužilá v boji za chorvatská práva, avšak na konci století již vnitřně vyprázdněná. Národní strana se v té době fakticky stává poslušným vykonavatelem příkazů Budapešti. Odštěpenecká Nezávislá národní strana (*Neodvisna narodna stranka*) sice Národní stranu kritizovala za ústupčivost vůči Budapešti, její opoziční politika však nebyla úspěšná. Další opoziční strana – Chorvatská strana práva (*Hrvatska stranka prava, pravaši*) Ante Stračeviče se v té době rozdělila na několik frakcí, a byla proto značně oslabena. Chorvatské strany kromě toho těžko hledaly společnou řeč s chorvatskými Srby, kteří žádali, aby byli uznáni za druhý státní národ. Faktickým páнем Chorvatska byl bán Károly Khuen-Hederváry, maďarský šlechtic usedlý ve Slavonii, který se neústavními metodami soustavně pokoušel omezovat chorvatskou autonomii.³

Antun Radić objevil pro veřejný a politický život chorvatského sedláka. Rolnictvo tvořilo koncem 90. let 19. století 90 % obyvatelstva Chorvatsko-slavonského království, avšak s ohledem na vysoký census stanovený pro volby do chorvatského sněmu sotva 10 % z nich mělo volební právo. Antun Radić viděl budoucnost Chorvatska v emancipaci chorvatského rolnictva. Ve svých teoretických pracích vyslovil teorii o svébytném charakteru a mimořádné úloze lidové kultury Chorvatů, jejichž nositelem je právě chorvatský rolník. Podle Antuna Radiće právě chorvatský sedlák, který se živí „pluhem a motykou“, zaujme v budoucnosti přední místo v chorvatské společnosti a stane se vedoucí silou chorvatské politiky. Velký význam proto Antun Radić přisuzoval studiu lidové kultury, kterou považoval za zcela autochtonní, a především nezávislou na kultuře srbské. Teoretická východiska objasnil Antun Radić ve své knize *Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu* (Základy sběru a studia materiálu o životě lidu), která vyšla v *Zborniku za narodni život i običaje Južnih Slavena* v roce 1897. V roce 1899 začal Antun Radić vydávat vlastní časopis *Dom* (Domov), který řídil do roku 1904.⁴ V roce 1904 pak Antun založil společně se svým bratrem Stjepanem Chorvatskou lidovou selskou stranu.

Stjepan Radić byl přesně o tři roky mladší než jeho bratr Antun, narodil se 11. června 1871.⁵ Ukončil gymnázium v Krapinských Toplicích. Poté se rozhodl pro studium práva.

V roce 1893 se zúčastnil demonstrace proti bánovi Khuen Hedervárimu v Sisaku při příležitosti 300. výročí sisacké bitvy proti Turkům (1593) a byl za to odsouzen k čtyřměsíčnímu vězení. Po odpykání trestu ve vězení v Petrinji odešel Stjepan Radić roku 1894 do Prahy, kde se nechal zapsat ke studiu na právnické fakultě české Karlo-Ferdinandovy univerzity. Pobyt v Praze měl na Radiće velký vliv. Stal se členem akademického spolku Slavia a navázal osobní přátelství s mnoha mladými českými politiky. Avšak už koncem roku 1894 byl Radić za účast v pouličních nepokojích, při kterých údajně napadl policejního komisaře, vyloučen ze studia a vypovězen z Prahy. Rozhodl se pokračovat ve studiu na univerzitě v Budapešti, ale ani tam dlouho nevydržel. Na podzim 1895 vedl v Záhřebu skupinu studentů, která při příležitosti návštěvy císaře Františka Josefa I., vládnoucího v Chorvatsku z titulu uherského a chorvatského krále, veřejně spálila na náměstí Bána Jelačiče uherskou zástavu jako symbol „maďarské tyranie“⁶. Za to byl odsouzen k šesti měsícům vězení. Po odpykání trestu odjel Stjepan Radić do Ruska a žil určitý čas v Moskvě.

V roce 1896 se Radić vrací do Prahy. Ujímá se zde vedení skupiny chorvatských studentů, kteří byli za účast na spálení zástavy vyloučeni v Chorvatsku ze studia a uchýlili se proto do Prahy. Radić zakládá časopis *Hrvatska misao* (Chorvatská myšlenka) a stává se jeho šéfredaktorem. První číslo časopisu vyšlo 10. ledna 1897 a Radić v něm – v článku „Co chceme“ (*Što hoćemo*) – objasnil svůj politický program. Vyslovil se proti maďaronské vládě v Záhřebu a bezzubé opozici Nezávislé národní strany. Ve stejném čísle v článku *Hrvatski ideali* vyložil svůj program, opírající se o chorvatské rolnictvo. Radić, který se rozhodl dokončit svá studia v Paříži na Svobodné škole politických věd, přenechal vedení Chorvatské myšlenky Františku Hlaváčkovi. *Hrvatska misao* byla vystřídána časopisem *Novo doba* (od roku 1898) a Radić se stává jeho spolupracovníkem.

Na podzim 1898 se Radić vrací do Prahy, kde se oženil s Marií Dvořákovou.⁷ Po sňatku odchází zpět do Paříže, kde v roce 1899 obhájil disertaci z politických věd na téma Současné Chorvatsko a jižní Slované (*Suvremena Hrvatska i Južni Slaveni*). Po promoci se usadil v Praze, kde pracuje jako novinář pro různé časopisy (Slovanský přehled, Osvěta). Píše česky. Velký význam pro Radiće měly kontakty s T. G. Masarykem, se kterým se seznámil již v roce 1894 a s nímž jej vázalo přátelství od roku 1899. Radić podrobně studoval Masarykovu Českou otázku, jejíž část dokonce přeložil do chorvatštiny, stejně jako i jeho spis „Naše nynější krize“. Oboje na něj udělalo velký dojem a inspirovalo jej k politické činnosti Chorvatů. Radić nebyl ovšem k Masarykovi nekritický a vytýkal mu jeho (údajně) srbofilství, či spíše nekritické jihoslovanství.⁸

Na počátku roku 1902 se Radić definitivně vrací do Záhřebu. V té době tam probíhaly protisrbské demonstrace vyvolané hnutím chorvatských Srbů za národní emancipaci a zrovnoprávnění. Radić rozhodně odmítal Karadžićovu ideu „Srbi sva i svuda“ (Srbi vždy a všude), podle které všichni, kdož hovoří štokavským dialektem, jsou Srbové. To mu však nezabránilo, aby se postavil na obranu Srbů. V roce 1903 se znovu angažoval v opozičním hnutí a stal se tajemníkem sjednocené chorvatské opozice (*Hrvatska opozicija*), kterou tvořila Chorvatská strana práva a Nezávislá národní strana (*Stranka prava a Neodvisna narodna stranka*). Cílem této opozice bylo odstranění autokratického režimu bána Khuen-Hederváryho, který slepě vykonával příkazy Budapešti. Jako příslušník hnutí pokrokové mládeže (*napredna omladina*)⁹ nakonec znovu skončil na čas ve vězení.

Stjepan Radić měl na počátku století politicky blízko k Chorvatské straně práva (*Hrvatska stranka prava*), tzv. pravašům. Pravaši stáli důsledně na bázi chorvatského historického práva, požadovali sjednocení všech Chorvatů do jednoho celku (tj. sjednocení Chorvatsko-slavonského království, které se nacházelo v Uhrách, s Dalmácií a Istrií, která byla součástí Předlitavska, a Bosnou, která tvořila od roku 1908 třetí součást Rakouska-Uherska). Takovéto Chorvatsko mělo mít v monarchii stejné postavení jako Uhry, s perspektivou budoucí úplné nezávislosti. Pravaši odmítali jihoslovanickou ideu a zejména Karadžićovu myšlenku, podle které byla část Chorvatů, hovořící štokavským nářečím, ve skutečnosti „katolickými Srby“.

Z toho ale také vyplývalo, že pravaši neuznávali existenci srbského národa v Chorvatsku a považovali tamní Srby jen za „pravoslavné Chorvaty“. Přepjatý nacionalismus pokládal Radić za škodlivý pro chorvatskou věc. Stjepan Radić, který podobně jako jeho bratr Antun viděl budoucnost Chorvatska v jeho rolnictvu, se nakonec s Chorvatskou stranou práva rozešel a dospěl k názoru, že je nutno založit zcela novou stranu, která by organicky spojovala boj za chorvatské národní zájmy s myšlenkou sociálního pokroku, který měl – jak jinak – pomoci zejména rolnickému stavu.

O potřebě nové strany psal Radić již od počátku roku 1904. První zasedání přípravného výboru chorvatské lidové selské strany se uskutečnilo 22. prosince 1904. Dne 9. ledna 1905 byl publikován program nové strany, který napsal Antun Radić. 12. února 1905 se ve vsi Hrastovica nedaleko Petrinje v domě jednoho ze zakladatelů strany Stjepana Šimunoviće konal první „sjezd“ (*skupština*) Chorvatské lidové selské strany (*Hrvatska pučka seljačka stranka* – HPSS). Program byl „státoprávní, rolnický a slovanský.“ Předpokládal státní zásahy ve prospěch rolnictva, demokratizaci volebního systému a ovšem měl i svůj státoprávní parametr namířený proti Budapešti. Hlavním tiskovým orgánem nové strany se stal list *Hrvatske novine*.

Stjepan Radić, který se stal předsedou HPSS, kandidoval opakovaně ve volbách do *saboru* v letech 1905 a 1906, avšak nebyl zvolen. Teprve při doplňovacích volbách na počátku roku 1910 se stal spolu se svým bratrem Antunem poslancem záhřebského sněmu, spolu s třetím kandidátem HPSS Vinko Lovrekovičem. V říjnu téhož roku se konaly i řádné volby, a to podle nového volebního zákona, kterým bylo volební právo poněkud rozšířeno snížením daňového cenzu (počet voličů stoupl ze 48 000 na 200 000). HPSS získala 15 000 hlasů a v *saboru* měla nyní devět poslanců. Nový bán Tomašić začal vyjednávat s HPSS o podpoře banské vlády a účasti na práci na revizi uhersko-chorvatského vyrovnání z roku 1868. HPSS však podmiňovala účast ve vládní většině realizací svého programu, a tak z dohody nakonec sešlo. V listopadu 1911 byl *sabor* rozpuštěn a v prosinci téhož roku se konaly nové volby. Ačkoliv HPSS získala dokonce více hlasů než předešlý rok, díky volebním machinacím měla v novém *saboru* pouze osm poslanců. Jenže už následující rok (1912) byl *sabor* znovu rozpuštěn a místo konstituční vlády převzal veškerou moc v Chorvatsku královský komisař Slavko Cuvaj. V roce 1913 nový komisař Ivan Skerletz obnovil ústavní režim a koncem roku se konaly vůbec poslední volby do *saboru*. HSPP v nich již získala jen 12 917 hlasů a tři poslance – Stjepana Radiće, Tomu Jažabetiće a Vinko Lovrekoviće. Hlavní vládní síla – Chorvatsko-srbská koalice – zpochybnila Radićův mandát (zvolen v ludbrežském volebním obvodu) s odůvodněním, že byl soudně trestán a není tedy volitelný. Radić proto kandidoval v doplňovacích volbách v dubnu 1914 ludbrežském volebním obvodu a protože neměl protikandidáta, mandát obhájil. Koalice jej opět zpochybnila, a tak se Radić musel ucházet o poslanecké křeslo ještě jednou – 9. července 1914. Tentokrát byl jeho mandát uznán, avšak krátce na to vypukla první světová válka.¹⁰

Stjepan Radić byl stoupencem austroslavismu. V reorganizovaném Rakousko-Uhersku viděl především silný slovanský stát. O této koncepci hovořil Radić v chorvatském sněmu ještě v červenci 1917. V září téhož roku užší výbor HSPP už ale pod Radićovým vedením jedná o otázce spojení jižních Slovanů. Na zasedání *saboru* 7. února 1918 byla pak přečtena společná proklamace HPSS a Chorvatské strany práva (HSP), které se sestoupily v Chorvatský státoprávní demokratický klub. V této deklaraci je požadována úplná „hospodářská a finanční“ nezávislost Chorvatska vůči Uhrám. Vládní většina dokázala zabránit schválení rezoluce. Od té doby Stjepan Radić opouští austroslavismus a přijímá myšlenku nezávislosti jižních Slovanů spojených do jednoho státu. Tento stát ale nemá být prostě rozšířeným Srbskem, Srbové nemají „osvobodit“ své slovanské bratry na druhé straně Sávy. Chorvatská státnost má být i v příštím jihoslovanském státě zachována.

Pro české prostředí nebude od věci připomenout, že boj Chorvatů a Slovinců za nový jihoslovanský stát probíhal paralelně s obdobným bojem Čechů a Slováků.¹¹ Radić sám

v roce 1918 navštívil Prahu jako člen chorvatské delegace (Ante Pavelić starší, Ivica Kovačević, Dragutin Hrvoj, Srdjan Budislavkjević) na velkou manifestaci česko-chorvatského přátelství, která se uskutečnila v Praze 13. dubna 1918. V Praze poskytl interview Národním listům o spolupráci HSPP a HSP, vedl politické rozhovory s Antonínem Švehlou a vystoupil s ostře protirakouským projevem na veřejném shromáždění. Celkem byl Radić v Praze v roce 1918 třikrát.¹²

HPSS se stala 5. října 1918 členem jihoslovanské národní rady (*Narodno vijeće*), která se 21. října prohlásila za „jediný orgán oprávněný provádět národní politiku“. Radić se stal předsedou zemědělské sekce. Zemědělstvím se však příliš nezabýval. Místo toho navrhl rezoluci, kterou by Chorvatsko oficiálně vypovědělo státoprávní poměr s Uhrami, jmenovitě usnesení z roku 1527.¹³

V souvislosti s kapitulací Rakousko-Uherska vyhlásil chorvatský *sabor* 29. října 1918 spojení Chorvatů, Srbů a Slovinců žijících v Rakousku-Uhersku do jediného a jednotného jihoslovanského státu.¹⁴ Otázka sjednocení tohoto nového státu se Srbskem se stala předmětem jednání hlavního výboru Národní rady v Záhřebu 23.–24. listopadu 1918. Radić požadoval, aby i v novém společném státě byla zachována chorvatská státnost, protože si jasně uvědomoval, že Bělehrad chápe jihoslovanské sjednocení prostě jako rozšíření území srbského státu. Národní rada pak vyslala do Bělehradu delegaci, která měla požadovat zachování zemské vlády a vytvoření společného ústavodárného shromáždění z poslanců obou parlamentů (tj. ze saboru a srbské skupštiny). Jenže bylo už pozdě. 1. prosince 1918 srbský následník trůnu Alexandr Karadjodjević jménem krále Petra slavnostně vyhlásil vznik Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (Kraljevina SHS). Chorvatsko se stalo jeho integrální částí a jeho státnost zanikla.¹⁵

Po vzniku Království SHS (pozdější Jugoslávie) se HSPP stala nejsilnější politickou silou v Chorvatsku. Radić odmítal myšlenku „srbské Jugoslávie“, a proto netrvalo dlouho a opět se dostal do konfliktu s režimem. Záminkou bylo vystoupení Radiće na velkém táboru lidu v Sisaku 21. března 1920. Radić zde odmítl způsob sjednocení se Srbskem, které se stalo bez vyjádření vůle chorvatského národa. Prohlásil, že v ústavodárné skupštině bude HPSS požadovat vytvoření „Selské republiky jižních Slovanů“ a zavedení zákazu majorizace, aby Srbové a Slovinci nemohli přehlasovat Chorvaty. Za toto vystoupení byl Radić postaven před soud v Záhřebu a v procesu, který trval od 8. července do 4. srpna 1920, byl odsouzen na dva a půl roku vězení.¹⁶

Z vězení vysvobodily Radiće volby do ústavodárné skupštiny 28. listopadu 1920. Chorvatská lidová selská strana se stala nejsilnější chorvatskou stranou: v ústavodárném shromáždění získala 50 mandátů (z celkového počtu 419 křesel. Volební systém zvýhodňoval voliče v Srbsku, kde bylo zapotřebí méně hlasů ke zvolení poslance než v připojených zemích). Radić jménem HPSS ihned předložil návrh, aby byla přezkoumána legitimita připojení Chorvatska k Srbsku a aby se jednalo o postavení Chorvatska v novém státě. Když srbská většina tento požadavek odmítla, opustili poslanci HPSS zasedání. Samotná strana se pak přejmenovala na Chorvatskou republikánskou selskou stranu (*Hrvatska republikanska seljačka stranka* – HRSS) s odůvodněním, že její program je již od jejího vzniku republikánský.¹⁷

Ústava Království SHS, kterou ústavodárná skupština přijala přes bojkot 161 z celkového počtu 419 28. června 1921 (tzv. vidovdanská – byla přijatá na Vidov dan, den Sv. Víta, výročí kosovské bitvy z roku 1389), svým centralistickým uspořádáním neuspokojila HRSS. Stjepan Radić se stal ústřední postavou boje za obnovení státní individuality Chorvatska. HRSS se stala nejsilnější politickým faktorem chorvatské scény. Ve volbách do skupštiny 18. března 1923 získala 70 mandátů. Pro svůj program přitom Radić hledal podporu jak u srbské opozice, tak u dalších nespokojených národů nové Jugoslávie, ba i v cizině. Kuriózní byla např. jeho cesta do Moskvy v květnu 1924, kde okázale jednal s komisařem zahraničních věcí Čičerinem a pak za svou stranu podepsal přistoupení k Rudé rolnické internacionále (Krestinterna).¹⁸

Koncem roku 1924 král Alexandr (který nastoupil na trůn roku 1921 po smrti Petra I.) rozpustil skupštinu a 8. února 1925 se konaly nové volby. Aby se vláda zbavila opozice, byli její čelní představitelé včetně Radiće zatčeni podle nařízení o ochraně státu (tzv. Obznana). Volby se konaly za vojenské asistence. Únava a neúčinnost opozice po volbách způsobila v postoji HRSS nenadálý obrat. Předáci HRSS náhle změnili kurs a dohodli se svým dosavadním úhlavním nepřítelem – mnohonásobným srbským ministerským předsedou a vůdcem Srbské radikální strany Nikolou Pašičem. HRSS oznámila, že uznává vidovdanskou ústavu a dynastii Karadjordjevićů, což manifestovala i tím, že vypustila ze svého názvu adjektivum „republikánská“. Krátce na to Chorvatská selská strana (HSS) vstoupila do koaliční vlády vedené Pašičem. Členem vlády se stal i sám Stjepan Radić.¹⁹

HSS nezískala vstupem do vlády nic než několik ministerských křesel. Sám Pašić ostatně v dubnu 1926 odstoupil a ještě téhož roku zemřel. V příštím roce HSS byla již znovu v opozici a zahájila ostrý útok proti vládě Pašičova nástupce Nikoly Uzunoviće. 11. září 1927 se konaly nové volby, které ukázaly, že HSS již překročila svůj zenit. V parlamentu utvořila tzv. Selsko-demokratickou koalici se Srbskou samostatnou demokratickou stranou, která se zavázala všemi legálními prostředky prosadit změnu vládního systému v zemi. 20. června 1928 za napjaté a bouřlivé atmosféry ve skupštině zastřelil poslanec vládní Srbské radikální strany Puniša Račić dva chorvatské poslance (Pavla Radiće a Djuro Basarička) a smrtelně zranil Stjepana Radiće. Ten po několika dnech zraněním podlehl.²⁰

Radićova smrt jen vyostřila politickou situaci. Po tajných přípravách provedl král Alexandr 6. ledna 1929 nekrvavý státní převrat a nastolil svou osobní diktaturu. Rozpuštěny byly všechny politické strany, včetně HSS. Chorvatská selská strana se pod vedením nového předsedy Vlatka Mačka sice ve druhé polovině třicátých let dokázala znovu postavit na nohy a krátce před vypuknutím druhé světové války dokonce prosadila obnovení autonomie Chorvatska, své síly z doby před první světovou a po první světové válce však již nikdy nedosáhla. Bylo to mimo jiné i proto, že jí chyběl charismatický politik typu Stjepana Radiće.

Poznámky:

- 1 Chorvatsko mělo na základě uhersko-chorvatského vyrovnání z roku 1868 v rámci Uher zvláštní autonomní postavení: mělo vlastní sněm (*sabor*), vlastní vládu, které předsedal chorvatský bán, zastupující uherského krále. V poslanecké (dolní) sněmovně uherském sněmu zastupovalo Chorvatsko 40 poslanců (uherský sněm měl 413 poslanců). V oblasti jazykové, školské a kulturní si Chorvatsko spravovalo své věci samostatně. Uherské vlády se však pod různými záminkami snažily chorvatskou autonomii omezovat a zavádět do společných uhersko-chorvatských institucí (např. na poštách či na železnicích) maďarštinu, zatímco Chorvaté se naopak snažili autonomii maximálně prohloubit. Z toho plynuly neustálé konflikty, které provázely chorvatský politický život až do první světové války.
- 2 Hrvoje Matković: *Povijest Hrvatske seljačke strane*. Zagreb 1999, s. 14–16.
- 3 K politickému vývoji Chorvatska viz Miroslav Šesták a kol.: *Dějiny jihoslovanských zemí*. Praha 1998, s. 319–326.
- 4 H. Matković: cit. dílo, s. 17.
- 5 Radićovi měli celkem jedenáct dětí, Stjepan byl deváté dítě. Životopis Stjepana Radiće viz H. Matković: cit. dílo, s. 19 násl.
- 6 Třeba ale říci, že postavení Chorvatů v Uhrách bylo mezi ostatními národy naprosto privilegované a zcela nesoouměřitelné s maďarizačním útliskem proti Slovákům, Srbům, Rusínům a Rumunům. O nějaké maďarizaci Chorvatů se nedá vůbec mluvit.
- 7 V roce 1900 se jim narodila dcera Milica.
- 8 Podrobněji viz Milada Paulová: *Masaryk a Jihoslované*. In: *Sborník přednášek o T. G. Masarykovi*, Praha 1931. Zde se samozřejmě nabízí paralela s Masarykovým pohledem na Slováky a jeho myšlenkou československé národní jednoty.
- 9 M. Šesták a kol.: cit. dílo, s. 326–327.
- 10 H. Matković: cit. dílo, s. 40–43.
- 11 Viz M. Paulová: *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovanou v letech 1916–1918*. Praha 1963.
- 12 H. Matković: cit. dílo, s. 60–62.
- 13 1. ledna 1527 přijal chorvatský sněm Ferdinanda I. Habsburského za chorvatského krále, čímž se Habsburkové dostali na chorvatský trůn.

- 14 Dragutin Pavličević: *Historija Chorwacji*. Poznań 2004, s. 299 (chorvatské vydání *Povjest Hrvatske*, Zagreb 1994).
- 15 M. Šesták a kol: cit. dílo, s. 380.
- 16 H. Matković: cit. dílo, s. 76–79.
- 17 M. Šesták a kol: cit. dílo, s. 399–400.
- 18 H. Matković: cit. dílo, s. 165–166.
- 19 M. Šesták a kol: cit. dílo, s. 405.
- 20 H. Matković: cit. dílo, s. 252–253.

The Brothers Antun and Stjepan Radić and the Croatian Peasant Party

Abstract

Antun Radić (1868–1919) considered Croatian peasant to be the bearer of the true cultural heritage of the Croatian nation. That is why he considered it necessary to develop the cultural level of Croatian farmers. In December 1904, Antun together with his younger brother Stjepan (1871–1928) founded the Croatian People's Peasant Party (*Hrvatska pučka seljačka stranka* – HPSS). The program of the party published in January 1905 called for general suffrage, state assistance for the peasants and cultural and economic development of the rural population in general. The HPSS took part in the election to the Croat autonomous Diet (*sabor*) in 1905 and 1906, but both Antun and Stjepan had not been elected until the elections of 1910. During the World War I, Stjepan took active part in the Croatian liberation movement. He advocated the unification of Serbs, Croats and Slovenes living in Austria-Hungary into one state. This plan was materialized in the end of the WWI, but after one month (on December 1, 1918), it was attached to Serbia. Stjepan Radić (after the death of Antun in 1919) became the respective leader of the Croat autonomist movement in the newly formed The Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, after 1929 officially named Yugoslavia. Stjepan Radić disagreed with the centralistic regime that in fact meant the Serbian rule over the Croats. On June 20, 1928, Radić was seriously wounded in the parliament in Belgrade by Puniša Račić, a deputy of the Serbian Radical Party. He died few days later.

Metodija Andonov-Čento, makedonský státník a bojovník za práva rolníků

NOVICA VELJANOSKI

Metodija Andonov-Čento (1902–1957) byl zvolen na prvním zasedání ASNOM (Anti-fašistické shromáždění národního osvobození Makedonie) dne 2. srpna 1944 prvním prezidentem Makedonie. Na stejném zasedání byl také vyhlášen vznik makedonského státu.¹ Současně byl předsedou Národního shromáždění a předsedou prezidia ASNOM. Čento však již předtím vykonával v průběhu druhé světové války (antifašistického Národně-osvobozenického boje – NOB) v Makedonii v letech 1941–1945 i další funkce. Obzvláště významná byla funkce předsedy Iniciativního výboru pro svolání ASNOMu, do kterého byl zvolen počátkem listopadu 1943.

S ohledem na skutečnost, že prezidium ASNOM plnilo funkci vlády po dobu deseti měsíců, působil v této době Metodija Andonov-Čento také jako předseda vlády. To znamená, že v jeho rukou byly soustředěny tři důležité státní funkce, což dostatečně vypovídá o jeho osobnosti a o významné úloze v klíčových momentech vzniku makedonského státu.

O úloze Metodiji Andonova-Čenta jako státníka v době formování Makedonie ve smyslu státní jednotky v rámci jugoslávské federace bylo po vzniku samostatné Republiky Makedonie po roce 1991 napsáno již mnoho prací.² V těchto pracích je Andonov-Čento podobně jako v dalších příspěvcích vysoce hodnocen. Jako zvláště významný je označován jeho politický a státotvorný přínos pro vznik makedonského státu. Velmi dobře jsou osvětleny jeho státnické pohledy na Makedonii a názory na makedonskou národní otázku.

Na druhé straně je velmi málo známa skutečnost, že Metodija Andonov-Čento se výrazně angažoval také jako bojovník za práva rolníků v Makedonii a za práva zemědělců v širším smyslu. Jeho úloha bojovníka za práva rolníků je popsána nedostatečně, mnohé bylo v tomto ohledu zatím jen naznačeno. V této práci jsme se proto pokusili vyplnit tuto mezeru v popisu činnosti Metodije Andonova-Čenta.

Po osamostatnění Republiky Makedonie od jugoslávské federace a jejího konstituování jako samostatného, suverénního a nezávislého státu v roce 1991 byla znovu připomenuta dlouho skrývaná skutečnost, že totiž první prezident makedonského státu Metodija Andonov-Čento byl v roce 1946 neoprávněně a nespravedlivě odstraněn z politické scény a následně uvězněn. Rozsudek – 11 let vězení a nucených prací – byl vynesena na základě vykonstruovaného soudního procesu, jehož základním motivem byla snaha kriminalizovat Čentovy liberální pohledy, které se neshodovaly s tehdejšími celojugoslávskými schématy organizace nové komunistické společnosti. Vrchní soud Republiky Makedonie rozhodnutím ze dne 22. 10. 1990 zrušil pod tlakem veřejnosti původní rozsudky Oblastního soudu ve Skopji³ i Vrchního soudu Lidové republiky Makedonie.⁴ Tímto aktem byl Čento posmrtně soudně rehabilitován téměř padesát let po vynesení nespravedlivých rozsudků a 35 let po své smrti.⁵ Teprve po tolika letech byla odhalena pravda, přičemž jeho díla a přínosu pro makedonský stát si bude historie nadále vážit.

Nelze zcela oddělovat politickou činnost Metodije Andonova-Čenta od jeho působení v oblasti ochrany politických a dalších práv rolníků a od jeho úsilí provádět v Makedonii národní zemědělskou politiku. Některé jeho postoje k agrárním otázkám byly tehdy považovány za apolitické, neshodovaly se s postoji jediné strany, a proto se odrazily i na jeho celkové politické činnosti a lidském osudu. Dělo se tak za určitých okolností, na něž se stejně jako na jeho pohledy na zemědělství a zemědělskou politiku v Makedonii podrobněji zaměříme.

Metodija Andonov-Čento se narodil v roce 1902 ve středomakedonském Prilepu, jenž se nachází v Pelagonské nížině – největší a nejúrodnější nížině Vardarské Makedonie. Prilep

byl tehdy nevelké městečko s přibližně 28 000 obyvateli (celý okres měl 60 000 obyvatel), kde se přibližně 70 % populace zabývalo zemědělstvím, zejména pak pěstováním tabáku. Ačkoliv se Čento zabýval drobným obchodem, měl s ohledem na polohu svého rodného města vždy velmi blízký vztah k zemědělství. Již jako dítě si sám velmi dobře uvědomoval, jak těžké je pěstování tabáku a práce v zemědělství obecně, neboť zemědělská výroba byla jak v osmanské říši, tak později v královské Jugoslávii velmi primitivní. Zemědělství se tedy Čentovi stalo blízké nikoliv jako vlastní povolání, ale jako zaměstnání celé řady jeho spoluobčanů z Prilepu a velké části obyvatel Makedonie.

Mezi jeho první významnější aktivity spjaté s politickou činností mezi zemědělci v Makedonii patřilo jeho vystupování na shromážděních strany Svaz zemědělců (*Savez zemljoradnika*) v Prilepu v letech 1935 a 1936. Tyto mítinky byly namířeny proti vládní politice. Tehdejší policejní orgány v Prilepu a jeho okolí mítinky rozehnaly. Čento vystupoval na shromážděních Svazu zemědělců, neboť program této strany byl blízký jeho politickému smýšlení. Na mítinku v Prilepu promluvil vůdce Svazu zemědělců Jovan Jovanović a za město Prilep promluvil Kuzman Josifovski-Pitu, který se později v průběhu druhé světové války stal velkým protifašistickým bojovníkem za svobodu. Shromáždění se konalo pod heslem „Všichni pro Čenta“. Policie tento mítink rozehnala, neboť svoji kritikou byl namířený proti vládě. I Čento byl vládou považován za tvrdého opozičníka.⁶ Členy Svazu zemědělců byli také nespokojení komunisté a autonomisté, samotný Čento však komunistou nikdy nebyl. Čento, kterému byly blízké problémy rolníků, se ale zklamal i v bělehradských vůdcích Svazu zemědělců, kteří se začali pokoušet o dohodu s vládním Jugoslávským radikálním společenstvím (*Jugoslovanska radikalna zajednica* – JRZ). Tak např. Milan Gavrilović, jeden z vůdců, vstoupil do koalice s vládnoucí JZR. Čento se nakonec vzdal činnosti v rámci Svazu zemědělců.

V dubnu 1938 Čento podpořil stávkou monopolních dělníků v Prilepu. V oblasti tabákového monopolu bylo zaměstnáno více než 1 600 dělníků, kteří stávkovali proti snížení jejich platů a současně enormnímu zvyšování životních nákladů. Čento se postavil na jejich stranu a rovněž se objevoval na mítincích jako jejich vůdčí postava.

Roku 1939, kdy vypukla druhá světová válka, stejně jako následující dva roky, byly hospodářské poměry v Makedonii dosti dramatické. Čento, který byl zvolen za prilepské obchodníky a řemeslníky do Hospodářsko-průmyslové komory ve Skopji, poukazoval i na situaci v zemědělství. Opakovaně zdůrazňoval, že východisko z hospodářské krize je nutno hledat v osamostatnění Makedonie, a to především v politickém smyslu. Něco podobného ovšem tehdejší jugoslávská moc nehodlala připustit. V souladu s tehdy platným nařízením na ochranu státu byl Čento obviněn a uvězněn. V Prilepu pak zůstala jeho manželka se čtyřmi malými dětmi ve věku od osmi měsíců do osmi let. V souvislosti s jeho dalším bojem za národní práva byl jako pro tehdejší vládu nebezpečný živel 4. ledna 1941 poslán do internace a následně do žaláře v oblasti Baina Bašta.⁷ Zde se nacházel také v době útoku Německa na Jugoslávii 6. dubna 1941 a následného rozdělení Makedonie mezi Bulharsko a Italy ovládanou Albánií.

Metodija Andonov-Čento se do protifašistického povstání z roku 1941 nezapojil hned na počátku, ale až o něco později. Ve věku 41 let se mu podařilo osvobodit se z internace a vrátit se do svého rodného města Prilep. V prvních dvou letech nebylo antifašistické osvobozené hnutí dostatečně konsolidováno a často procházelo vážnými krizemi. K Čentovu zapojení do odboje došlo na základě iniciativy některých vedoucích představitelů tohoto hnutí, kteří znali jeho pevný charakter a názory na otázku Makedonie. Svoji autoritou na něho měl v tomto smyslu velký vliv především Kuzman Josifovski-Pitu, jeden z nejdůležitějších bojovníků za makedonský stát. Čento souhlasil s tím, že po určité době přejde na partyzány osvobozené území a přispěje k osvobození Makedonie i ke vzniku makedonského státu. Počátkem listopadu 1943 byl založen Iniciativní výbor pro svolání ASNOM. Metodija Andonov byl pověřen předsednickou funkcí, což bylo uznáním jeho dosavadní revoluční

činnosti. V tomto postavení přispěl ke schválení významných dokumentů, jež se týkaly dalšího rozvoje povstání, přičemž i v nich zastával již známé názory na nový stát.

Na prvním zasedání ASNOM 2. srpna 1944 se Čento rovněž účastnil na přípravách zásadních dokumentů. Jako předseda podepsal dokumenty o vzniku makedonského státu.⁸ Mezi jinými je zde nutno připomenout Deklaraci o právech občanů⁹, kde se angažoval za garanci nedotknutelnosti soukromého vlastnictví včetně práva držby zemědělské půdy, kterou považoval za nezbytnou pro hospodářskou obnovu země. V jeho referátech byly stanoveny úkoly hospodářské obnovy Makedonie, přičemž obnova zemědělství a podzimní osev v roce 1944 byly považovány za prioritu.

Prezidium ASNOM zastávající funkci vlády a vedené Metodijou Andonovem-Čentem věnovalo agrární otázce velkou pozornost. Čento prostřednictvím Pověřenectva národního hospodářství a hospodářské obnovy organizoval resort zemědělství a lesnictví a prováděl politiku v oblasti zemědělství. Prostřednictvím tohoto pověřenectva pracoval na tom, aby byly navázány vztahy mezi zemědělskou výrobou a zpracovatelským průmyslem, aby byly chráněny zemědělské statky a aby bylo provedeno scelování obdělávané půdy (komasace). Pracoval i na dalších otázkách aktivní agrární politiky.¹⁰

S ohledem na své autonomistické projevy o budoucnosti Makedonie a také s ohledem na její ekonomickou situaci byla počátkem roku 1945 provedena v Prezidiu ASNOM kádrová změna. Především byla vytvořena „pracovní skupina“ (*rabotno telo*) prezidia ASNOM, jakýsi užší výbor, který fakticky převzal původní funkci prezidia. Pracovní skupina byla složena z pověřenců (ministrů), kteří vedli hospodářské resorty, a předsedal mu místopředseda prezidia ASNOM.¹¹ Tímto způsobem byl Čento do značné míry odstraněn od řešení hospodářských otázek, jež byly pro Makedonii klíčové. Otázky politické se začaly řešit přímo na úrovni federace. Prezidium bylo reorganizováno, přičemž byl snížen počet jeho členů a nadále působilo pod přímým vedením pracovní skupiny. Přesto však měl Čento jako předseda prezidia ASNOM v jeho širší sestavě i nadále možnosti prosazovat své postoje k zemědělské politice a tímto způsobem tak bojovat za práva zemědělců. Jako člen Zákonodárného výboru při svazovém Shromáždění (parlamentu) Demokratické federální Makedonie energicky zastupoval zájmy zemědělců i tehdy, když se na pořad dne dostal Zákon o agrární reformě a kolonizaci. Návrh zákona obsahoval politické ustanovení, podle něhož neměli právo získat půdu ti občané, jež neměli volební právo. Snahou bylo vytvořit politickou selekci, kdy bude půda přidělována těm, kdož jsou loajální vůči režimu na účet těch, kteří vyjadřovali opoziční pohledy anebo kteří byli pronásledováni státní mocí.¹² V diskusích o osnově tohoto zákona Čento mnohokrát vystoupil, přičemž usiloval o to, aby půdu vlastnili ti, kdož na ní hospodaří. Půda, která se dostala do vlastnictví rolníků jako dědictví po předcích, měla zůstat jejich majetkem a její rozloha neměla být omezována.

Zmíněný Zákon o agrární reformě a kolonizaci a zvláště pak Zákon o revizi půdy přidělené kolonistům v Makedonii a v Kosovu a Metochiji znepokojoval jugoslávskou a zvláště pak makedonskou veřejnost. Příčinou byly protikladné postoje a zájmy Makedonie a Srbska, resp. Jugoslávie v otázce půdy srbských kolonistů, kteří získali půdu v Makedonii po balkánských válkách a zejména pak v době mezi dvěma světovými válkami. Tyto srbské kolonisty bulharská okupační správa za druhé světové války z Makedonie vysídlila a jejich půdu částečně přidělila uchazečům z řad místního obyvatelstva. Tuto otázku nejdříve zkoumal Zákonodárný výbor parlamentu na svém zvláštním zasedání, na němž se rozvinula ostrá debata plná protikladných názorů.¹³ Předseda výboru Moše Pijade¹⁴ měl pochopení pro Makedonii a pro potíže, které mohou nastat v souvislosti s návratem srbských kolonistů, jež byli za druhé světové války z Makedonie vyhnáni. Uvědomoval si, že restituce může vyvolat velké politické problémy.¹⁵ Tyto názory ale odmítl Sreten Vukosavlević, ministr v jugoslávské vládě, který byl zodpovědný za agrární reformu. Vukosavlević se postavil na obranu srbských kolonistů. Čento navrhoval, aby byly do soukromého vlastnictví přidělovány větší rozlohy obhospodařované půdy, přičemž tuto

otázku chápal jako záležitost ekonomickou, nikoliv politickou. Současně navrhoval, aby domácnostem, jimž byla odebrána půda, byla státem zajištěna náhrada. Místo formálního rovnostářství, při kterém byla každé domácnosti přidělována stejná výměra půdy, se při přidělování výměře měl brát zřetel na počet členů domácnosti existenčně závislých na zemědělské výrobě. Pochopitelně, že tyto jeho návrhy nebyly přijaty. Ba právě naopak – v souvislosti s nimi byl Čento obviňován, že se zasazuje o vytváření velkostatků, že chrání bohaté rodiny a velké vlastníky půdy, kteří byli již v té době nazýváni „kulaky“. Své postoje k agrární reformě a kolonizaci vyjádřil Čento i ve veřejných rozpravách, jež byly v souvislosti s agrární reformou a kolonizací organizovány ve Skopji masovou organizací Národní fronta Makedonie. Tehdy mu bylo jeho spolupracovníky vytknuto, že svými návrhy ochraňuje „kulaky“ a že „jako předseda prezidia kompromituje lidovou moc v Makedonii.“¹⁶ Čento se aktivně účastnil i diskusí, jež se týkaly rozprav ohledně nástinu první ústavy Federativní lidové republiky Jugoslávie (FLRJ). V nich vyjadřoval své názory zejména v souvislosti s politickými problémy v Jugoslávii a se situací jednotlivých republik. Ve vztahu k zemědělské politice i nadále podporoval opoziční výstupy Dragoljuba Jovanoviće, ostrého odpůrce jugoslávské moci.¹⁷

Předseda Prezidia ASNOM Metodija Andonov-Čento se opakovaně zabýval otázkou, kam odchází zisk z prodeje makedonského tabáku, čímž se snažil chránit především zájmy pěstitelů této rostliny, ale také makedonské obyvatelstvo jako celek. Několikrát poukázal na to, že makedonskému národu je vytýkána jeho lenivá povaha, a proto je prý chudý. Ve snaze dokázat pravý opak, připravil koncept referátu, který byl v podstatě jeho analytickým pohledem na problémy v oblasti produkce tabáku. Chtěl jej předložit některému z federálních orgánů v Bělehradě, jichž byl členem. Tento koncept jednoduše nazval „Tabákový problém v Makedonii“.¹⁸

V této analýze označil Čento tabákový problém v Makedonii jako hospodářský, politický i sociální. Jako hospodářský proto, že obyvatelstvo Makedonie je podle něho přímo či nepřímo životně závislé právě na pěstování nebo zpracování tabáku. Správně konstatoval, že v Makedonii existují specifické klimatické podmínky vhodné pro pěstování této zemědělské kultury, jež nejsou v žádné jiné z federálních republik Jugoslávie, částečně s výjimkou Hercegoviny. Problém uzavírá nejen tím, že právě Makedonie má nejlepší podmínky pro pěstování tabáku, ale také tím, že žádná jiná zemědělská kultura zde nemůže přinést takový zisk, aby mohla nahradit tabák. Mimo to žádná jiná kultura kromě tabáku nemůže zaměstnat takové množství zemědělských pracovních sil ať při produkci nebo zpracování. Navrhl proto, aby byla produkce tabáku ještě zvýšena, aby k tomu byly vytvořeny podmínky a aby se takto Makedonie hospodářsky mohla realizovat v oblasti, kde může získat největší možný zisk.¹⁹

Čento na základě svých analýz kritizoval ústřední moc v jugoslávské federaci, jež podle něho určuje ceny s cílem naplňovat státní rozpočet, nikoliv však s cílem zajistit vyšší standard těm, kteří se zabývají pěstováním tabáku. Byl toho názoru, že federální moc prostřednictvím určování cen drží makedonské obyvatelstvo v politické závislosti. Byl rovněž toho názoru, že pěstování tabáku bylo postaveno pod přímou kontrolu federace z čistě politických důvodů.²⁰

Jak známo, že tabák je kulturou, která vyžaduje péči prakticky po celý rok, nejvíce však v letním období. Tabák je plodina, jež se musí včas sklídit, včas se musí také navléci na zvláštní nitě a v pravý čas i usušit a slepit. Kterákoliv z těchto dílčích prací, pokud se nevykoná včas, může znamenat velké ztráty, mnohdy dokonce ztrátu celé úrody. Proto pěstitelé tabáku využívali pracovní sílu celé rodiny, a dokonce i děti starších pěti let. Právě tento aspekt označil Čento ve svém referátu jako sociální problém. Poukázal na skutečnost, že se tabák v Makedonii zejména s ohledem na jeho sklizeň, navlékání a slepování zpracovává ve stejných místnostech, kde děti i dospělí spí, a tak jsou vždy vystaveni škodlivému působení tabákového prachu a vypařování jeho škodlivin. Proto byl Čento toho názoru, že není nic

zvláštního na tom, že obyvatelstvo zabývající se zpracováním tabáku, trpí velmi často tuberkulózou a dalšími plicními chorobami, jejichž následkem se dožívá velmi krátkého věku.

Pointa sledované otázky směřovala k tomu, aby byla Makedonii dána možnost pěstovat tuto plodinu za větší příjmy na základě svobodného určování cen na trhu. Čento podal velmi úspěšné srovnání tabáku a těch zemědělských plodin, jež měly strategický význam pro ostatní jugoslávské republiky a autonomní oblasti. Toto srovnání strategických zemědělských kultur Čento sestavil s cílem dokázat a položit jugoslávské centrální vládě otázku, proč existuje její monopol pouze u tabáku a nikoliv i u dalších plodin, jež se pěstují v jiných republikách.²¹ Čento byl toho názoru, že podobně jako jiné jugoslávské republiky vytvořily politiku svých strategických zemědělských plodin, je nutno také Makedonii umožnit, aby se ona sama mohla starat o tabák v těch oblastech, kde je tento zemědělskou plodinou. Domníval se, že jen tam, kde tabák vstupuje do sféry průmyslového zpracování, je možné k němu přistupovat jako k monopolnímu produktu, který je v kompetenci ústředních orgánů federace.²²

Počátkem roku 1946 byl v rámci tehdejších politických poměrů v Makedonii Metodija Andonov-Čento vystaven silnému stranickému nátlaku, aby se vzdal všech funkcí, neboť obecně bylo platné hodnocení, že svými postoji již „přeplnil číši“ hněvu. Dne 14. března 1946 na zasedání prezidia Národního shromáždění Makedonie, ve které se ASNOM proměnil, podal vynucenou demisi na funkci předsedy prezidia.²³ Poté vůči němu následovaly represe ve vykonstruovaném soudním procesu, v němž byl obviněn z toho, že se připravoval k emigraci a že byl zadržen na hranici. Policejními agenty byl však přiveden ze svého domu. Byl uvězněn a i po vykonání trestu 11 let žaláře byl nucen pokračovat v těžké fyzické práci. Veškeré jeho aktivity byly podrobeny dozoru. Takto v roce 1957 vyčerpán fyzickou prací zemřel ve svém rodném domě na následky těžké choroby a bez nezbytné lékařské pomoci.

Čento se zapsal do paměti nejen svého města Prilep, ale i v širším smyslu jako bojovník za práva rolníků. Po tolika letech je tedy zřejmé, že jeho tragický konec je výsledkem právě tohoto boje.

(Z makedonštiny přeložil Miroslav Kouba)

Poznámky:

- 1 V rámci federativní Jugoslávie [pozn. redaktora].
- 2 V této době vyšly následující práce: *Ченто – човек, револуционер, државник* (Зборник од материјали од научен собир од 26.11. 1991 г.), Институт за национална историја и Друштво за наука и уметност Прилеп, Прилеп 1993, s. 1–197; *Методија Андонов-Ченто (документи и материјали)* - výbor a redakce Marijan Dimitrijevijski, Zoran Todorovski, Risto Buntjeski-Bunte; Државен архив на Република Македонија, Скопје 2002, s. 1–532; Ристе Бунтески-Бунте: *Методија Андонов-Ченто - македонски народен трибун*, Институт за национална историја, Скопје 2002, s. 1–309; *Ченто и македонската државност* (Зборник на трудови од научниот собир во Скопје 16 и 17 декември 2002), МАНУ и ИНИ, Скопје 2004, s. 1–321; Илија Андонов-Ченто: *Мојот татко - Методија Андонов-Ченто*, což je publikace jeho syna Iliji Andonova-Čenta, která je však soukromým vydáním a autor této stati ji neměl k dispozici.
- 3 Rozsudek č. 175/46 ze dne 23. 11. 1946, na jehož základě byl Čento odsouzen.
- 4 Rozsudek Vrchního soudu podle žaloby č. 200/66 proti Andonovovi-Čentovi, na jehož základě byla zamítnuta žaloba soudu první instance.
- 5 Zemřel v roce 1957 v Prilepu vyčerpán a bez lékařské pomoci na následky těžkého onemocnění.
- 6 Viz *Прилеп и Прилепско низ историјата*, kn. 2, s. 14.
- 7 Malé městečko, jež se nachází v Bosně a Hercegovině.
- 8 *Зборник на документи АСНОМ*, Архив на Македонија, Скопје, избор и редакција д-р Александар Христов, д-р Миле Тодоровски, д-р Новица Велјаноски, т. I, kn. 1, s. 154–166.
- 9 Tamtéž, s. 157.
- 10 *Зборник АСНОМ*, Архив на Македонија, 1987, kn. 3, s. 261 a 263.
- 11 Místopředsedou Prezidia ASNOM byl Lazar Koliševski, jenž záhy převzal veškerou moc ve stranických i ve státních orgánech Demokratické federální Makedonie.
- 12 „*Pokud bychom takto přijali toto usnesení, co se potom stane s těmi, kteří nemají volební právo a jsou chudí. Pokud bude přijato toto usnesení, pak by půdu nezískali ani členové jejich rodin, a to není spravedlivé. Žena a děti by měly mít rovněž právo na půdu*“, zdůraznil Čento. Citováno podle: Бунтески-Бунте, Ристе: *Методија Андонов Ченто – народен трибун*, ИНИ, Скопје 2002, s. 174.

- 13 Zasedání se konalo 31. července a 1. srpna 1945 v Bělehradě.
- 14 Moša Pijade (1890–1957) byl politik, státník, malíř a novinář židovské národnosti. Byl blízkým spolupracovníkem Josipa Broz-Tita. Zemřel v roce 1957 v Paříži jako šéf parlamentní delegace, jež se vracela z návštěvy Anglie. V té době byl předsedou Svazového parlamentu Jugoslávie.
- 15 Moša Pijade prohlásil: „*Není pochyb o tom, že tento zákon chce v rámci možnosti napravit to, co se dnes chápe jako napravená nespravedlnost vůči lidu, vůči chudému venkovskému obyvatelstvu jak v Makedonii, tak také na Kosovu a Metochiji. Kolonizace byla v Makedonii realizována především cestou přidělování půdy. Přitom však nebyl brán zřetel na venkovské obyvatelstvo, jež žilo na této půdě a které po celá staletí tuto půdu obhospodařovalo...*“, citováno podle: Бунтески-Бунте, Ристе: cit., s. 185.
- 16 Државен архив на Р. Македонија, ф. Главен одбор на НОФ на Македонија, к. 6, записници на работата на ГО на НОФ.
- 17 K úloze Dragoljuba Jovanoviće viz: Veljanoski, Novica: *Zemědělské družstevnictví v Jugoslávii ve 20. století se zvláštním zřetelém k Makedonii*, In: Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století, Studie Slovákckého muzea, Uherské Hradiště, 7/2002, s. 125–129.
- 18 Илија Андонов-Ченто: *Мојот татко – Методија Андонов-Ченто*, fejeton v časopise Време, 2. a 3. března 2006, s. 29
- 19 Tamtéž, časopis Време, 2. března 2006, s. 29
- 20 „*S ohledem na závislost výrobců tabáku a dělníků v oblasti jeho zpracování se mohl diktátorský režim udržet na základě vynucených hlasů v oblastních a parlamentních volbách*“, zdůraznil Čento. Tamtéž.
- 21 Zde je část těchto srovnání: „*Srbsko a Vojvodina pěstují obilí, vinnou révu, řepu..., Slovinsko lesy, Bosna a Hercegovina lesy a tabák. Makedonie pěstuje především tabák. Kromě toho mají Srbsko, Chorvatsko, Vojvodina a Slovinsko dostatek továren, jež zajišťují obyvatelstvu zaměstnání. V Makedonii tyto továrny nejsou a jedinou prací obyvatele je tabák...*“ Cit. podle: časopis Време, 3. března 2006, s. 29.
- 22 Tamtéž.
- 23 Více k této otázce viz: Veljanoski, Novica: *Политичките прилики за време на отстранувањето на Методија Андонов-Ченто од политичката сцена на Македонија*, in: *Ченто и македонската државност*, зб. на трудови од научен собир, МАНУ и ИНИ, Скопје 2004, с. 190–199.

Metodija Andonov-Tchento As a Macedonian Politician and Agricultural Rights Advocate

Abstract

The activities of Metodija Antonov-Tchento as a participant in the Anti-Facist Liberation War in Macedonia (1941–1945) have been sufficiently described. Also, many studies have been written on his work during the time when he was a chairman of ASNOM (Anti-Facist Assembly of the National Liberation of Macedonia) and the first President of Macedonian Republic respectively. However, his work as an agricultural leader and an advocate of agricultural rights within Yugoslavia and especially Macedonia is lesser known. This study deals with this topic.

He was born in 1902 in Prilep, a center of agricultural production, namely tobacco production. Here, he soon acquainted himself with the issues that the local farmers and especially tobacco producers were facing. In the interwar period, in the era of the Kingdom of Yugoslavia, he strived to improve the status of farmers and peasants. He criticized the royal government for their tobacco- and tobacco-producers-related policies and for other agriculture related issues. Subsequently, he was harassed and imprisoned.

During the World War II, he got involved in the fighting on the side of the anti-Fascist forces. He was elected a chairman of ASNOM and he employed many methods to fight for just policies related to agriculture and farmers. He was very open and honest in presenting his views which pitched him against the new Yugoslavian and Macedonian establishment. He demanded for tobacco to be treated the same as the other agricultural products, not as a means of easy money for the state budget. He was accused of anticommunism because he stood up for private enterprise. In the early 1946, he was stripped of all functions, imprisoned, and as a result of falsified trial, condemned to 11 years of imprisonment. After having been released from the prison, he had to do hard physical labor for the sake of his family. He died in 1957, sick and exhausted. His thoughts on the subject of agriculture are still topical and useful.

G. M. Dimitrov, osobnost představující alternativu v BZLS

(Část I.: Činnost G. M. Dimitrova do vypuknutí druhé světové války)

TEODORIČKA GOTOVSKA-HENZE

Laici a dokonce i většina cizích badatelů-historiků často mylně zaměňují dr. G. M. Dimitrova s jeho jmenovcem Georgim Dimitrovem, známým z tzv. lipského procesu z roku 1933, po kterém jsou dodnes pojmenovány ulice v mnoha evropských městech. Na rozdíl od tohoto bulharského komunisty, který se stal známý jako vůdce Kominterny, jméno G. M. Dimitrova (kterému v Bulharsku – aby jej odlišili – říkali prostě Gemeto), se neobjevovalo v senzačních titulcích zahraničního tisku. Neřídil mezinárodní organizaci typu Kominterny a ačkoliv celý jeho život byl spojen se zemědělstvím v Bulharsku, stanul na čele Bulharského zemědělského lidového svazu (BZLS) jen na několik bouřlivých měsíců na konci druhé světové války. Přesto, jak dále uvidíme, měly činnost a životní osudy G. M. Dimitrova klíčový význam pro pochopení činnosti BZLS v desetiletí před druhou světovou válkou i po ní.

Jak známo, historická analýza se vždy koncentruje na hlavní osobnosti a klíčové události, ke kterým došlo ve zkoumaném období. Avšak analýza určitě zůstane neúplná a nepřesná, pokud se badatel nezaměří také na ostatní „doprovodné“ události a osobnosti, jakou byl např. právě Gemeto. Je to nutné o to více, že s ohledem na dlouholetou ideologickou selekci byla úloha podobných osobností vykládána buď tendenčně, anebo byla cílevědomě opomíjena. To platí nepochybně o dějinách BZLS všeobecně. Tato největší politická strana v tradičně zemědělské zemi, jejíž meziválečný vývoj je neobyčejně pestrý právě kvůli jejím různým ideovým směrům a frakcím, vegetovala po druhé světové válce jako trpěný a ovládaný satelit vládnoucí komunistické strany. Meziválečná minulost BZLS byla ideologicky přefiltrována, aby mohl být lidový zemědělský svaz nakonec představen jako „dlouholetý a věrný ideový spojenec Strany na vesnici.“⁴¹

Existuje poměrně rozsáhlá literatura o dějinách BZLS, která je však ve většině případů silně ideologizována. V období před rokem 1989 převládala témata spojená se společensko-hospodářskými problémy a s osobnostmi zemědělského hnutí, které podporovaly linii komunistické strany. Jako typické ukázky tohoto směru můžeme představit práce V. Jotova,² J. Zarčeva,³ D. Tiševa,⁴ St. Radulova⁵ a další. Už v osmdesátých letech se ovšem objevily i práce založené na seriózním výzkumu, které se pokusily načrtnout plastický obraz různých tendencí v zemědělském hnutí v Bulharsku. Většina těchto autorů pokračovala ve svých výzkumech i po odstranění ideologické kontroly. Bezprostředně po roce 1989 začaly být publikovány životopisy zemědělských aktivistů do té doby v historiografii opomíjených křídel,⁶ které – doplněny o bohatou memoárovou literaturu⁷ – rozšiřují náš obraz zemědělského hnutí ve 20. století.

Zaměřím se konkrétně na Dr. G. M. Dimitrova, jeho činnost, především v emigraci, která je dobře dokumentována v britských a amerických archívech. Tyto důležité prameny, spolu s jeho osobním archívem a paměťmi, jsou zpracovány v životopisné práci prof. Charlese Mosera, amerického badatele a manžela dcery zemědělského vůdce.⁸

Mladá léta a ideová orientace

Dospívání Dr. G. M. Dimitrova je nerozlučně spjato s politickými dějinami Bulharska po skončení první světové války. V důsledku avanturistické politiky cara Ferdinanda Sax-Coburggotského se malé Bulharsko na konci války ocitlo mezi poraženými státy světového konfliktu. Neúnosné reparace, ztráta části práceschopného obyvatelstva, proud běženců z Makedonie, Dobrudže, Egejské Trákie a Západních krajín jako důsledku nevyřešené bulharské národní otázky – to vše zostravovalo sociální problémy a celkové klima v zemi.

Dr. G. M. Dimitrov se narodil v rodině, jejíž osud byl přímo ovlivněn těmito událostmi. Světlo světa spatřil v roce 1903 – a to za přímo symbolických okolností: narodil se na poli, kde jeho matka sela a otec oral, nedaleko vesnice Eni-čiflik na břehu Marmarského moře, asi 100 km od Istanbulu. Místo je křižovatkou kontinentů a také několika etnik – v této oblasti žili po několik století Bulhaři, Řekové i Turci. Na počátku století žili v míru. Kostel a škola – to byly dvě základní instituce, které formovaly život bulharského obyvatelstva v této oblasti hluboko v týlu osmanské říše. Obě jmenované instituce, ale také spojitost s půdou a silné národní hnutí se ukázaly jako určující pro další život budoucího zemědělského vůdce.⁹ Na druhé straně spojení různých etnik mělo vliv na jeho myšlenku potřeby vzájemného porozumění a spolupráce na Balkáně.

Pokojný rozvoj oblasti skončil navždy v kataklyzmě dvou balkánských válek (1912, 1913). Bulhaři zde zažili nejprve radost ze sjednocení se svými bratry v Bulharsku a potom hluboké zklamání z toho, že po porážce v druhé balkánské válce (1913) bylo území ponecháno v tureckých rukou.¹⁰ Podobně jako mnoho jiných rolníků z Eni-čifliku i Dimitrovovi vzali cennější věci ze svého majetku, naložili je na koňský povoz a vydali se do „starého“ Bulharska. Doposud zámožní rolníci se přes noc změnili v běžence odkázané na milost chudého a válkou vyčerpaného bulharského státu.

Po řadě peripetií se rodina usídlila v sousedství svých příbuzných ve vesnici Dojrenci, asi 16 km od Lovče, kde již v té době žili naturalizovaní přesídlenci z turecké Trákie. Úrodná půda centrálního a severního Bulharska sice dávala hojnou úrodu, nikoliv však uprchlíkům, kteří si přinesli jen dvě holé ruce. Již jako dítě byl Dimitrov nucen pomáhat rodině získávat obživu a zblízka se tak seznámil s problémy a konflikty na bulharské vesnici.

Je ironií osudu, že mírová smlouva, která znamenala katastrofu, byla podepsána největším protivníkem avanturistické politiky Ferdinanda Sax-Coburgotského – zemědělským vůdcem Alexandrem Stambolijským.¹¹ Přesvědčený demokrat a republikán, stoupenec myšlenky balkánské spolupráce, vůdce BZLS byl uvržen do vězení za to, že otevřeně varoval panovníka před účastí ve světové válce na straně ústředních mocností. Po krachu Ferdinandovy politiky a jeho abdikaci byl právě Stambolijski a jeho strana povolán, aby vzal osud státu do svých rukou jako člen nejprve koaličního kabinetu. V roce 1920 sestavil Stambolijski vládu BZLS.¹²

Když se v roce 1919 Stambolijski dostal k moci, nebylo ještě Gemetovi ani 20 let, ale tříletá vláda BZLS zanechala v jeho vědomí trvalé stopy. Republikánství, antimonarchismus, idea spolupráce s ostatními jižními Slovany ve jménu budoucí balkánské federace – to vše se stává ideovým arsenálem mladíka, který je v té době výpomocným učitelem ve vesnici Dojrenci.¹³

Převrat a surová vražda zemědělského vůdce Stambolijského v roce 1923 byly příčinou „bojového“ křtu mladého Dimitrova v politice. Stanul v čele dobrovolnického oddílu rolníků, který se pokusil obsadit okresní město, aby bránil legitimní vládní moc, svrženou převratem. Železnice Loveč – Levski se stala dějištěm srážek tohoto oddílu s vládním vojskem nového režimu.¹⁴ Avšak akce dobrovolnických oddílů BZLS byly neorganizované a chyběl jim širší strategický plán. Vůdci převratu brzy získali kontrolu nad celou zemí. Následovalo masové zatýkání, někde i vraždy. Dojrenský učitel je rovněž mezi zadrženými – vyšetřování trvá několik měsíců. Dimitrov využil času k dalšímu vzdělávání se. Na základě zvláštního povolení prokurátora je mu dovoleno, aby skládal zkoušky na Učitelském ústavu v Lovči. Tak v roce 1923 Dimitrov nejen získává bojové zkušenosti, ale také učitelský diplom. S ohledem na jeho činnost v roce 1923 je mu ale současně navždy zakázáno vykonávat učitelské povolání. Tím jsou kostky vrženy: osud Dimitrova bude již navždy spojen se Zemědělským svazem. Později ve svých vzpomínkách o tom napsal: *„Tyto brutální metody mne ještě více spojily s myšlenkami zemědělského sdružování, s ideou zemědělské hospodářské a politické demokracie a s bojem za ochranu práv té části obyvatelstva, která je u nás nejpočetnější. Pro mne znamenalo zradit rolníky totéž, jako zradit matku a otce.“*¹⁵

Zemědělství vůdci, kteří zůstali v zemi, zřídili Dočasné domácí vedení, a ostatní, kteří utekli za hranice, sestavili v červenci 1923 v Praze „Zahraněční zastupitelstvo BZLS“,¹⁶ které zahájilo aktivní propagandu s cílem diskreditovat domácí krvavý režim. Od 1. listopadu 1923 zahájilo vydávání časopisu *Zemedelsko znae* (Zemědělský prapor), který vycházel bulharsky, francouzsky a česky.¹⁷

Podmínky pro politickou činnost v Bulharsku byly mimořádně nepříznivé vzhledem k přijetí zvláštního represivního „Zákona na ochranu státu“ v roce 1924. Mnoho vůdců bylo persekovaných, mimořádné nebyly ani vraždy. Bez ohledu na to Zemědělský svaz dokázal obnovit svou činnost a na počátku roku 1925 měl již okolo 600 místních organizací – tzv. družeb.¹⁸ Obnovena byla i činnost zemědělské mládežnické organizace, která ještě v prosinci 1923 uspořádala svazovou konferenci.¹⁹ Koncem roku 1924 má tato organizace 12 500 členů organizovaných do 332 mládežnických skupin.²⁰ Její představitelé jsou mezi zakladateli mezinárodního Všeslovanského zemědělského svazu mládeže, který byl založen v září 1924 v Lublani.

Hlavní otázkou, kterou musel BZLS vyřešit, byl problém politického spojení. Svaz byl v tomto směru rozdělen, existovaly zde tři směry: levice, střed a pravice.²¹ Jednotlivé směry hledaly spojení v Mezinárodním agrárním byru²² či v Kominterně.²³

Ve stejné době na stránkách emigrantského časopisu *Zemedelsko znae* K. Todorov vydává výzvu: „*Nepodléhejte mámení ani zprava, ani zleva. Ani zástava fašismu, ani červený hadr komunismu! Bulharský rolník je dostatečně zralý na to, aby si rozhodl o svém osudu sám!*“²⁴

Bez ohledu na to taktické a ideové rozštěpení BZLS trvalo i v následujících letech. V jeho důsledku se levice BZLS v roce 1926 připojila k Rolnické (rudé) internacionále a pravice byla v roce 1928 přijata do Mezinárodního agrárního byra.

Od roku 1924 studuje Dimitrov v Sofii lékařství a současně navštěvuje i přednášky na diplomatické fakultě Svobodné univerzity. Stále je pevně spojen s ideou zemědělského hnutí – je stálým spolupracovníkem časopisu *Mladežki zemedelski sazuz* a členem řídicího výboru skupiny zemědělských akademiků, později přetvořené v Bulharský akademický zemědělský svaz.²⁵ Na druhém sjezdu Všeslovanského zemědělského svazu mládeže, který se uskutečnil v říjnu 1926 v Praze, byl zvolen místopředsedou svazu.²⁶

Ideový vůdce v zemědělském hnutí

Skutečný rozvoj Dimitrova jako politika nastává ovšem v souvislosti se založením novin *Pladne* (Poledne), které se stávají pokračovatelem zahraničního časopisu *Zemedelsko znae*, který zanikl. Mezi založiteli *Pladne* byli i dva navráťivší se emigranti. *Pladne* začalo vycházet počátkem listopadu 1928 a hned v prvním čísle jasně vyjádřilo svou pozici motem: „Vždy spravedlivý – nikdy neutrální!“ Byla to linie, které časopis zůstal věrný po celou dobu, kdy vycházel.²⁷ Nové zemědělské noviny prohlašují, že stojí na pozicích „demokracie a parlamentarismu, míru a pokroku, a na straně bulharského lidu“. Oznamují, že jsou proti „všemu, co brání mírovému rozvoji Bulharska a co může způsobit Bulharsku nové otřesy a nepříjemná překvapení.“²⁸ Během krátké doby kolem novin vzniká ideový kruh mladých novinářů, spisovatelů a veřejně činných osobností. Ilustrace jsou svěřeny Ilijovi Beškovovi, jednomu z nejtalentovanějších bulharských umělců této doby. Díky polemickému tónu, novým myšlenkám a dobré redakční úrovni si nové noviny brzy získaly pozornost v různých společenských vrstvách. Cílem listu byla obnova vnitřní jednoty Zemědělského svazu.

tlak na sjednocení zemědělců přicházel zvenčí – z Mezinárodního agrárního byra.²⁹ V listopadu 1929 se uskutečnil sjezd, na kterém došlo k oficiálnímu sjednocení dvou hlavních křídel. Do nového vedení byli vybráni představitelé různých směrů.³⁰ Jednota se však ukázala jen jako dočasná.

Dimitrov se stal iniciátorem ještě dalšího tiskového orgánu: v říjnu 1928 Akademický zemědělský svaz začal vydávat časopis *Sejač* (Rozsévač) – teoretickou tribunu agrarismu

mající reagovat na šíření komunistických a fašistických idejí. Následující rok (1929) se Dimitrov rozhodl odjet do Bělehradu a dokončit tam studium medicíny, protože podle jakéhosi nového nařízení by v Sofii musel studovat ještě další rok. Koncem roku 1929 získal lékařský diplom na jugoslávské univerzitě a ihned se vrátil do vlasti, kde si otevřel lékařskou praxi nejprve Dojrencích a potom v Sofii.³¹

Poslanec a opozičník 1931–1934

Na počátku třicátých let BZLS obnovil a rozšířil svou členskou základnu. V roce 1930 měl 1 655 družeb (místních organizací) s 50 928 registrovanými členy.³² Vnitřní rozštěpení bylo nicméně natolik velké, že při volbách v roce 1931 dvě křídla kandidovala ve dvou různých volebních blocích. Hlavní směr, známý jako BZLS „Vrabča 1“ (podle adresy, kde sídlila stranická centrála, na ul. Vrabča, tj. Vrabčí, č. 1), spolu s dalšími třemi demokratickými stranami vytvořil tzv. Lidový blok. Na kandidátní listině Lidového bloku z obce Dojrenci vystupoval také G. M. Dimitrov. Levé křídlo svazu, spolu s Dělnickou stranou, tj. legalizovanými komunisty, utvořilo tzv. Blok práce.

Parlamentní volby v roce 1931 přinesly velký úspěch Lidovému bloku, který získal 47 % všech hlasů. Velká byla i podpora členů BZLS účasti v této koalici.³³

Lidový blok získal 151 mandátů, z toho 74 připadlo BZLS „Vrabča 1“.³⁴ V porovnání s předcházejícími volbami se počet zemědělských poslanců značně zvýšil.³⁵ Mezi poslanci byl i G. M. Dimitrov. V nové koaliční vládě Lidového bloku zemědělci a demokraté získali největší počet křesel a rozdělili si je rovným dílem, avšak silové resorty zůstaly pro zemědělce uzavřeny.³⁶ To vyvolalo kritiku ze strany těch příznivců BZLS, kteří očekávali možnost aktivnější účasti na vládě.

To byla jedna z příčin změny postoje kruhu Pladne k vládě. Původně se Pladne nestavělo proti koalici s jinými demokratickými stranami, avšak nyní se domnívalo, že nová vláda nebude moci uskutečnit program, pro který hlasovali voliči BZLS. Pladne začalo požadovat odstranění nedemokratického „Zákona na ochranu státu“ a bezpodmínečnou amnestii, která by umožnila návrat všem zemědělským emigrantům. Pladne také kritizovalo nedostatečnou pomoc vlády rolníkům v letech hospodářské krize. Skutečně, světová hospodářská krize ve třicátých letech zasáhla těžce především agrární Bulharsko. Pokud budeme vycházet z úrovně cen roku 1929 (rok 1929 = 100 %), pak v roce 1930 poklesly výkupní ceny u pšenice na 47 %, u slunečnice na 79 %. V roce 1933 činil pokles ceny v zemědělství 2–3×, zatímco ceny průmyslových produktů poklesly jen o 1/3.³⁷ Situace, kdy se stále více se rozvířaly „nůžky“ mezi cenami zemědělských a průmyslových výrobků byla pro rolníky neúnosná. Rostlo zadlužení rolníků.³⁸ Pokračoval proces dalšího drobení půdy. Statistické údaje z censů z let 1926 a 1934 ukazují, že během osmi let se celkový počet zemědělských závodů zvýšil o 1/5,³⁹ avšak současně se neustále snižoval počet závodů o výměře nad 300 dekarů (30 ha), ve kterých existovaly reálné podmínky pro modernizaci. V roce 1926 tyto závody zahrnovaly 5,25 % veškeré zemědělské půdy, v roce 1934 to již bylo jen 3,64 %.⁴⁰ Zatímco průměrná výměra půdy připadající na jeden zemědělský závod činila v roce 1926 57,2 dekaru (5,72 ha), v roce 1934 to již bylo pouhých 49,4 dekaru (4,94 ha).⁴¹ To mělo vliv i na sociální složení bulharské vesnice. Střední vrstva, k níž patřili rolníci obhospodařující půdu o výměře 50–100 dekarů (5–10 ha), se snižovala a v roce 1933 činila jen 26,2 % všech zemědělských závodů.⁴² Téměř 3/5 všech závodů obhospodařovalo menší výměru, než 50 dekarů (5 ha) a počet takovýchto malých závodů měl stále rostoucí tendenci.⁴³ Proces neustálého rozdrobování půdy působil nepříznivě na rozvoj zemědělské výroby, zavádění strojů a intenzifikaci. I když nedošlo k proletarizaci bulharské vesnice, pauperizace dosáhla širokých rozměrů.⁴⁴

Především na tyto varovné tendence poukazoval ve svých parlamentních projevech G. M. Dimitrov. Navrhoval také opatření ke zlepšení zdravotního stavu obyvatelstva, k občanské kontrole armády apod. Kritika vládní politiky rychle narůstala a kruh Pladne se brzo stal

součástí opozice. V březnu 1932, ani ne rok od příchodu Lidového bloku k moci, „pladnenci“, nespokojení s politikou BZLS, vytvářejí nový BZLS „Alexandr Stambolijski“.⁴⁵

V programu nového svazu se zvláště zdůrazňovalo, že k založení vedlo to, že v nové vládě zemědělství vůdci nedostatečně brání zájmy rolníků, že se odklonili od tradiční cesty a přijali účast ve vládě, která „negarantuje ani minimální potřeby rolníků“. Zdůrazňuje se také, že je třeba dosáhnout „plné a bezpodmínečné amnestie pro všechny zemědělce-emigranty v zahraničí i pro politické vězně doma.“⁴⁶

V domácí politice linie nového svazu žádá „boj proti reakci zleva i zprava“, což znamená rozpuštění fašistických organizací, zrušení výjimečných zákonů a obnovení právního pořádku a demokratických svobod. Vláda byla obviňována, že svou politikou znechucuje obyvatelstvo a tím podporuje komunismus. Byla žádána celostátní cílená politika směřující k snížení daňového břemene, především u rolníků, státní podpora družstvům, zavedení monopolu na vnitřní i zahraniční obchod s zemědělskými produkty atd.⁴⁷

Vyhraňování se proti „oficiálním“ zemědělcům bylo viditelné zejména v oblasti mezinárodních vztahů. Na rozdíl od oficiální politiky, která se orientovala na Německo jako hlavního odběratele bulharské zemědělské produkce, nový svaz „Alexandr Stambolijski“ trval na tradiční politice svazu orientované na balkánskou spolupráci a zejména na přátelství s Jugoslávií.⁴⁸

V roce 1933 se část nespokojených přívrženců vládnoucího svazu přiklonila k svazu „Alexandr Stambolijski“ a svaz byl znovu přejmenován na „BZLS-sjednocený“. Do vedení nového svazu byl zvolen i G. M. Dimitrov.⁴⁹

Proti fašismu a za mír v Evropě

Lipský proces v roce 1933, ve kterém byl souzen známý bulharský komunista a činitel Kominterny Georgi Dimitrov a ještě dva jeho spolupracovníci – členové strany, rozvířil atmosféru na bulharské politické scéně. Zemědělství poslanci naléhali na ministerského předsedu Nikolu Mušanova, aby vláda intervenovala a v krajním případě poslala do Lipska svůj protest. Je také známo, že dr. G. M. Dimitrov pomohl materiálně matce obviněného Dimitrova, aby mohla cestovat do Německa. Činil tak ovšem nikoliv jménem svazu, ale z čistě humanitárních důvodů.⁵⁰

V podmínkách složité mezinárodní situace a takřka paralyzovaného parlamentu provedli důstojníci tajné organizace „Vojenská liga“ a příslušníci politického klubu „Zveno“ v noci z 18. na 19. května 1934 v Sofii státní převrat. V zemi byl zaveden tzv. režim bez politických stran. Suspendována byla Tárnovská ústava a ministerská rada vládla prostřednictvím nařízení s platností zákona. Postoj zemědělců k novému režimu nebyl jednoznačný, i když většina z nich odmítla účast v novém kabinetu. G. M. Dimitrovovi, který se osobně poznal s některými účastníky převratu, bylo nabídnuto v nové vládě křeslo ministra zemědělství. Odpověděl, že by nikdy nemohl přijmout účast ve vládě, jejíž moc nepochází od parlamentu. Na druhé straně ale souhlasil s rozpuštěním starého parlamentu, který byl již delší dobu nefunkční, a předpokládal, že bude vytvořen nový – na základě stavů. K tomu ve skutečnosti nedošlo. V zásadě byl jeho vztah k novému režimu kladný. V interview ocenil převrat jako „akt, který zachránil Bulharsko od partyzánsťiny“, a který dává možnost najít východisko „v systému postaveném na stavovských a profesních svazech.“⁵¹

Některé představy „Zvena“ skutečně imponovaly přívržencům BZLS. Ti doufali, že zanikne stará vláda stran a bude nahrazena stavovským systémem opírajícím se o profesní svazy a družstva. Líbily se jim rovněž antidynastické postoje „Zvena“ a jejich plány na sblížení s Jugoslávií a na normalizaci vztahů k SSSR.⁵² Na neposledním místě bylo pozitivně oceněno i prohlášení nových vládců, že zemědělství bude hlavním předmětem péče ze strany státu.⁵³

Zemědělský svaz byl i nadále vnitřně rozdělen: pravicové křídlo nevyklučovalo spolupráci s ostatními demokratickými stranami, kruh okolo Dr. Dimitrova i nadále gravitoval ke

„Zvenu“ a levice se pod vlivem událostí ve Francii a ve Španělsku pokoušela vytvářet výbory lidové fronty na místní úrovni.⁵⁴ Nejlevější zemědělci, mezi nimi i někteří z okruhu *Pladne*, začali spolupracovat s nelegální Bulharskou dělnickou stranou (komunisty), ačkoliv i nadále odsuzovali komunistickou ideologii.⁵⁵ Docházelo i k pokusům o koordinaci. V roce 1936 patnáct vlivných představitelů frakcí „Pladne“, „Selski glas“ a „Orač“, mezi nimi i Dr. G. M. Dimitrov, vytvořilo Výbor pro zemědělskou frontu. Vystoupili se společnou deklarací, ve které požadovali nejprísnější opatření proti růstu fašistického nebezpečí v zemi.⁵⁶

Koordinace politiky se nicméně opět ukázala jen jako dočasná, protože při volbách do XXIV. Národního shromáždění v březnu 1938 BZLS byl již opět rozdělen. Získal celkem 46 mandátů.⁵⁷ Demokratická opozice získala v parlamentu 60 křesel, z čehož tedy více než polovinu tvořili zemědělci. Toto číslo ovšem neznamenalo mnoho, protože rozličné frakce BZLS vytvořily samostatné poslanecké skupiny a car využil rozporů mezi nimi.

Ve druhé polovině třicátých let se G. M. Dimitrov zúčastnil různých akcí na záchranu míru, jako např. Mezinárodního mírového kongresu v Paříži v roce 1936 či konference o míru v Ženevě v roce 1937. Byl v kontaktu s Leonem Blumem a Edouardem Daladierem, byl hostem Labour Party ve Velké Británii. Tento známý bulharský politik navštívil v září 1938 Československo. Nejprve navštívil Dr. Huberta Ripku, který jej kontaktoval s Dr. Edvardem Benešem. Setkal se i s Milanem Hodžou.⁵⁸ Tématem všech setkání v Evropě bylo nebezpečí války a potřeba spojení všech antifašistických sil. Hlavním smyslem bylo, aby bulharský politik představil alternativní hlas bulharské politiky, když oficiální bulharská politika se stále více orientovala na Berlín.

Oficiální Sofie se dívala na zemědělce-antifašisty po Evropě s krajní nedůvěrou. Po návratu do Bulharska byl na dva měsíce internován v Rodopech. Ve stejné době byl vyvinut tlak na levicové zemědělce v parlamentě. To je ale nezastavilo v jejich odhodlání vystupovat proti silícím fašistickým tendencím. „Pladnenci“ patřili mezi těch málo politiků, kteří oficiálně vyjádřili protest proti mnichovské dohodě z roku 1938 a vystupovali na ochranu demokratického Československa. Proto vydali protestní deklaraci, ve které varovali před tím, že Koburgové se už podruhé spojují s Německem a vedou Bulharsko do katastrofy.⁵⁹

(Z bulharštiny přeložil Jan Rychlík)

Poznámky:

- 1 Чернейко, Г.: БЗНС – верный союзник болгарских коммунистов, М, 1979.
- 2 Йотов, В.: „Идейно-политическата еволюция на БЗНС“, С, 1966, и „Приносът на БЗНС за победата на кооперативния строй на село“, С, 1968.
- 3 Зарчев, Й.: „БЗНС и борбата за укрепване на народно-демократичната власт 1944-1948 г.“, С, 1977 и „БЗНС и изграждането на социализма в България 1944-1962 г.“, С, 1984.
- 4 Тишев, Д.: „Великата октомврийска социалистическа революция и БЗНС“, С, 1967, „Начало на историческия прелом в БЗНС“ /юни-септември 1923 г./
- 5 Радулов, Ст.: Участието на БЗНС в Народния фронт, С, 1976 и „Управлението на БЗНС и българската буржоазия“, С, 1981.
- 6 Вж. Петрова, Д.: „БЗНС и народният фронт 1934-1939“, С, 1967, „БЗНС в края на буржоазното господство в България 1939-1944“, С, 1970, „БЗНС в периода на икономическата криза 1929-1934, Плевен 1979, „БЗНС по време на икономическата криза, С, 1980, „БЗНС в антифашистката борба 1939-1944“, С, 1983, „Самостоятелното управление на БЗНС 1920-1923“, С, 1988, „БЗНС - за демокрация и социален прогрес“, С, 1990, „Димитър Гичев – политик и държавник“, С, 1995, „БЗНС: 1899-1944, Бургас, 1999, също Огнянов, Л.: Борбата на БЗНС против Първата световна война, С, 1977 и „БЗНС 1899-1912“, С, 1990, и др.
- 7 Василев, Л.: „Янко Забунов“, 1999, „Юрдан Пекарев“, С, 1999, „Цанко Церковски“, С, 1999, Недев, Н.: „Милан Дренчев: идеология и борби“, С, 1996, и др.
- 8 Радев, Хр.: „Пътуване през миналото“, С, 2002, Барев, Ц.: „Принос към историята на БЗНС“, С, 2000, Хинчев, Г.: „Един век по-късно“, Пловдив, 2003, Лазаров, Т.: „Шрихи от моя живот /спомени и парламентарни речи/“, С, 1991, Огойски, П.: „Записки на българските страдания 1994-1989“, кн.1-2, С, 1995, Пенчев, Н.: „Зърна от броаницата на моите спомени“, С, 1994, Попов, Н.: „Дела и спомени“, С, 1997, Шаламанов, Ив.: „Изпълних дълга си“ /спомени/, Пловдив, 1997 и мн. др.
- 8 Вж. Мозер, Ч.: „Д-р Г. М. Димитров – биография“, С, 1992.

- 9 Tamtéž, s. 17.
- 10 Je ale nutno si uvědomit, že i při pro Bulharsko úspěšném výsledku války v roce 1913 by tato území zůstala mimo hranice bulharského státu.
- 11 Na zvláštní audienci u cara 4. září 1915. Zemědělský vůdce upozornil monarchu, aby zachoval přísnou neutralitu a nezapletl se do války na straně Německa, protože jinak ztratí nejen korunu, ale i svou hlavu. Viz více Петрова, Д.: „За демокрация и социален прогрес“, С, 1990, с. 9.
- 12 Cinnost vlády Stambolijského je široce analyzována v literatuře. Viz: Турлаков, М.: „История, принципи и тактика на БЗНС“, Стара Загора, 1929, Огнянов, Л.: „Борбата на БЗНС против Първата световна война“, С, 1977, Петрова, Д.: „Самостоятелното управление на БЗНС 1920–1923“, С, 1988, същата: „БЗНС 1899–1944“, Радулов, Ст.: „Управлението на БЗНС и българската буржоазия“, С, 1981, Ревякина, Л.: „БЗНС и Съветска Русия 1917–1923“, С, 1981, Седев, В.: „Въведение към аграризма“, С, 1994 ај.
- 13 Седев, В.: Въведение в аграризма, С, 1994, с. 60, Мозер, Ч.: Биография, с. 31.
- 14 Podobné spontánní vzpoury vubchly ve více oblastech severního a jižního Bulharska, viz podrobněji Барев, Ц.: „Принос към историята на БЗНС: борба, идеология, принципи“, С, 2000, с. 261.
- 15 Мозер, Ч.: cit. práce, s. 37.
- 16 Kolář, J.: Bulharská zemědělská emigrace v Československu, Praha, 1984, Gotovska-Henze, T.: За дейността на Задграничното Бюро на БЗНС /1923–1924/ (О působení Záhraňiční centrály BZNS 1923–1924), Regionální Historické Muzeum v Pazardžiku, Bulharsko, 2004, s. 205–213., Gotovska-Henze, T.: Nové dokumenty o působení bulharské zemědělské emigrace v Československu. In: Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století, Uherské Hradiště, 2000, No. 5. s. 100–106.
- 17 Барев, Ц.: cit. práce, s. 277.
- 18 Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, С, 1999, с. 129.
- 19 Василев, Л.: „БЗНС по време на правителството на Ал. Цанков 1923–1925“, С, 1999, с. 80.
- 20 Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, cit. práce, с. 129.
- 21 Podrobněji o konfliktech mezi jednotlivými křídly viz.: Василев, Л.: цит.съч. с. 131–134.
- 22 Bulharští představitelé se zúčastnili první konference tzv. Zelené internacionály v Praze v květnu 1924.
- 23 V této době se Bulharská komunistická strana (BKS) podle direktiv z Moskvy orientuje na tzv. jednotnou frontu, která má cestou ozbrojeného povstání ustavit „dělnicko-rolnickou moc.“ Viz: Василев, Л.: цит.съч. с. 158–161, Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, цит. съч, с. 132–137, тáž: „За демокрация и социален прогрес“, С, 1990, с. 21–23.
- 24 „Земеделско знаме“ бр. 24–25, с. 1.
- 25 Мозер, Ч.: cit. práce, s. 39, 50.
- 26 Барев, Ц.: cit. práce, s. 304.
- 27 „Пладне“, 2. 11. 1928, с. 1. Стátní moc časopis zastavila v roce 1934.
- 28 Тамтѣж, s. 2.
- 29 Je známo, že někteří představitelé, jako K. Muraviev, K. Tomov, G. Markov a St. Omarčevski, vedli rozhovory na toto téma i s československým vyslancem v Sofii. ЦДА, ф. 370, оп. 1, а.е. 210, л. 46.
- 30 ЦДА, ф. 370, оп. 1, а.е. 210, л. 47.
- 31 Мозер, Ч.: cit. dílo., s. 51.
- 32 Барев, Ц.: cit. dílo., с. 328.
- 33 Z celkového počtu 1 315 507 účastníků voleb pro něj hlasovalo 600 000 voličů, z toho 450 000 pro BZLS. Наумов, Г.: Селското движение в България 1929–1934, С, 1975 г., с. 149.
- 34 Тамтѣж, s. 149.
- 35 Pro srovnání: v předcházejícím parlamentu byl počet agrárních poslanců 42 – viz podrobněji. Наумов, Г.: cit. dílo, s. 149.
- 36 BZLS získal tradičně ministerstvo zemědělství, lidové osvěty a veřejných prací.
- 37 Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, cit. práce., s.151., Наумов, Г.: cit. práce, s. 66–67. Podobný pokles byl i u jiných kultur, jako tabák, luštěniny apod. viz Барев, Ц.: cit. dílo., s. 332–333.
- 38 Podle vyčíslení z konce roku 1930. Celkový rozměr dluhů rolníků k bankám činil asi 10 mld. leva. Viz Наумов, Г.: cit. práce, s. 67.
- 39 Z 750 613 v r. 1926 na 884 869 v r. 1934, Наумов, Г.: cit. práce, с. 60.
- 40 Тамтѣж, s. 61.
- 41 Тамтѣж.
- 42 Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, cit. práce, с. 151–152.
- 43 Наумов, Г.: cit., práce., с. 61.
- 44 Петрова, Д.: „За демокрация“..., cit. práce, с. 26.
- 45 Jako nový tiskový orgán začal vycházet denník „Zemedelско знаме“ a teoretický časopis „Zemja“.
- 46 „Пладне“, 23. 03. 1932.
- 47 Наумов, Г.: cit. práce, с. 224–225.
- 48 Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, cit. práce, с. 167, Наумов, Г.: cit. práce, с. 224.
- 49 Барев, Ц.: cit. práce, с. 347.

- 50 Мозер, Ч.: cit. práce, s. 76–77.
51 Мозер, Ч.: cit. práce, s. 97.
52 Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, cit. práce, s. 178.
53 Мозер, Ч.: cit. práce, s. 96.
54 Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, cit. práce, s. 182–184. Pro své osobní kontakty s vůdcem Damjanem Velčevem Dr. G. M. Dimitrov byl vyšetřován v procesu s účastníky pokusu o protimonarchistický převrat a byl fyzicky týrán Podrobnosti viz Мозер, Ч.: cit. práce, s. 100–102.
55 Петрова, Д.: „БЗНС 1899–1944“, cit. práce, s. 189.
56 Tamtéž, s. 188–189.
57 Z toho pravicové křídlo – 27, “Пладне” – 10 a ostatní frakce celkem 9 míst.
58 Мозер, Ч.: cit. práce, s. 110–111.
59 Тамtéž, s. 116.

Dr. G. M. Dimitrov, the Alternative Image of the Bulgarian Agricultural People's Union (up to the WW II)

Abstract

The article presents the political activity of G. M. Dimitrov, who was one of the most prominent peasants' leaders in Bulgaria and yet up to now little known. This is due partly to the fact, that he himself opposed the official trend in the agrarian party to collaborate with the pro-German and fascist-like establishment in his country on one side, and on the other – he rejected the communist proposal for political collaboration. While highly active as a parliament deputy, he led a fraction within the Union and tried to change the course of his official policy, yet he never got the upper hand in the party leadership. The last years before the outbreak of the WW II Dimitrov spent mostly in Western Europe (he also visited Czechoslovakia in 1938) where he was contributing to the international anti-fascist and peace-movement.

Volyňský velkostatkář dr. Václav Vondrák jako politik

JAROSLAV VACULÍK

Největším českým velkostatkářem v ruské Volyňské gubernii před první světovou válkou byl JUDr. Václav Vondrák, který sňatkem s dcerou předsedy volyňského gubernského zemstva vyženil věno, za které koupil ve volyňském Polesí lesy v rozloze 12 tis. ha. Vondrák patřil k předním organizátorům českého kulturního a politického života v Rusku a byl stoupencem Konstituční demokratické strany lidové svobody (kadetů). Po ruské revoluci 1905 začal v Kyjevě vydávat týdeník Ruský Čech, věnovaný českým zájmům v Rusku. Redakce sídlila v jeho kyjevském hotelu Praha na Vladimírské ulici. List zastával liberální postoje a musel čelit represím carských úřadů proti všemu svobodomyšlnému tisku. Vydavatel Vondrák byl nejednou za publikované materiály pokutován. Na stránkách týdeníku Ruský Čech bylo publikováno mnoho statí namířených proti činnosti ultrapravicových, klerikálně monarchistických a nacionalistických černosotněnců. V redakční stati Černosotněnci a český zemědělec se uvádělo, že černá soťna provokuje Čechy, počet černosotněnců na Volyni prudce vzrůstá a že heslo Rusko Rusům vytváří konfliktní situace tam, kde dříve nebyly. Stať byla úmyslně publikována v ruském jazyce.¹ V témže čísle byl přetištěn text carského manifestu z 10. června 1870 O usazení Čechů na Volyni a čtenářům se vysvětlovalo, že Češi mají právo na půdu, kterou obdělávají. Charakteristickou byla stať zdůrazňující, že Češi na Volyni nejsou kolonisty, nýbrž řádnými občany slovanského státu.

Vondrákovy noviny měly velké zásluhy o koncentraci ruských Čechů, noviny je povzbuzovaly, obhajovaly i varovaly. Časopis usiloval o sjednocení ruských Čechů a vedl je k tomu, aby si uvědomili svůj význam a tomuto uvědomění dávali výraz při každé příležitosti. Bohužel nebyl tak rozšířen, jak by se dalo očekávat. V poměrně konzervativních Češích na Volyni vyvolala zmatek a úžas neohrožená pozice nového časopisu proti řádění reakční Počajevské lávry a jejích satelitů z řad gubernské administrativy a některých ruských statkářů. Kolem redakce Ruského Čecha se záhy seskupil výkvět české inteligence v Rusku.

Vydavatel dr. Vondrák, který byl zároveň důvěrníkem Národní rady české pro Rusko, psal v roce 1908 do Prahy, že díky časopisu došlo k velkému kulturnímu pokroku mezi ruskými Čechy: vzniklo mnoho ochotnických souborů a čítáren. Zároveň upozorňoval na „úžasné konzervativní, těžkopádný charakter“ ruských Čechů.² Živnobance nabízel Vondrák za 10 mil. ke koupi majetek hraběnky Šuvalovové na Volyni a zabýval se i možností kanonizace Jana Husa katolickou církví, což mělo odstranit protiklady mezi stoupenci jednotlivých náboženství. Národní rada česká se však dívala na Vondrákovy návrhy se značnou skepsí. Účast českého kapitálu na nové české kolonizaci Volyně odmítla, neboť „pro věc tuto jest málo zájmu“.³ Obdobně se vyjádřila k Husově kanonizaci, na kterou „není jednotného názoru českých politických stran“.⁴

V roce 1911 ruská vláda povolila zřízení újezdních a gubernských zemstev také v západních guberniích. Ve volbách do volyňského gubernského zemstva 22. června 1911 Češi podporovali tzv. zemský blok složený z různých liberálních politických skupin, za který kandidoval ve statkářské kurii také dr. V. Vondrák. Rozhodně odmítli kandidáty klerikálně-nacionalistického monarchistického Svazu ruského lidu, základem jehož programu byly pravoslavné náboženství, carský absolutismus a ruský nacionalismus. Jednotný postup volyňských Čechů vedl k porážce ruských nacionalistů: „Volyň má co děkovat Čechům, že ji osvobodili od zpátečnické hlízy“, napsal kyjevský český týdeník Čechoslovan.⁵ Dr. Vondrák byl zvolen členem gubernského zemstva a předsedou jeho školského výboru, což však ministerstvo vnitra vetovalo. Opětovnou volbu nepřijal, aby zamezil konfliktu s úřady.⁶ V gubernském zemstvu zaujal kritické stanovisko k carské vládě a pevně bránil české zájmy na Volyni.

Vrcholem Vondrákovy politické kariéry se stala léta 1914–1917. Po vypuknutí první

světové války se jeho hotel Praha v Kyjevě stal místem, kde se začala organizovat Česká družina. Vondrák, který jako člen zemstva měl otevřené dveře do civilních a vojenských úřadů, předpokládal, že válečné události přivedou do Ruska rakouské zajatce a mezi nimi Čechy, a proto činil první opatření k tomu, aby zabránil jejich odesílání na Sibiř, neboť zpočátku ruské úřady nedělaly rozdíl mezi rakouskými Čechy a Němci. Jednal s kyjevskými vojenskými činiteli, především s hlavním velitelem Jihozápadní fronty gen. Ivanovem a náčelníkem štábu gen. Alexejevem. Při slavnostní přísaze České družiny 28. září (11. října) 1914 dr. Vondrák zdůraznil, že: „*není nás ještě mnoho, avšak naše síla nespočívá v číslici*“.⁷

Od počátku války vyvíjel dr. Vondrák mimořádnou aktivitu. Jezdil do stavky (hlavního stanu) vrchního velitele, pobýval ve stavce Jihozápadní fronty, cestoval do Petrohradu, aby docílil zrušení různých omezení týkajících se rakouských občanů, úlev při poskytování ruského občanství a urychlení organizace československého vojska.

Jako předseda vojenské komise Svazu československých spolků na Rusi přistoupil dr. Vondrák k náboru českých zajatců z rakousko-uherské armády do závodů pracujících na obranu. V dubnu 1915 se dr. Vondrák sešel s českými zajatci z 28. pěšího pluku rakousko-uherské armády, kteří přešli na druhou stranu. Ve své řeči hovořil o slibu ruské vlády, že ti Slované, kteří budou chtít bojovat, budou propuštěni ze zajetí a budou požívat všech práv a výsad, které mají ruští Češi.

Na II. sjezdu Svazu československých spolků na Rusi, který se uskutečnil o Velikonocích 1916 v Kyjevě, byl dr. V. Vondrák jednomyslně zvolen předsedou správy Svazu. Sjezd zaslal telegram T. G. Masarykovi, ve kterém uznal Národní radu československou v Paříži jako vedoucí orgán zahraničního odboje. Vondrákova vojenská komise předložila sjezdu návrhy týkající se dalšího zvětšování československé brigády, její přeměny v samostatné vojsko a eventuelní (po carském souhlasu) všeobecné mobilizace zajatců a kolonistů.⁸

Prohlášení loajality Masarykovi, který byl kvůli svému dílu Rusko a Evropa v carské říši persona non grata, vzbudilo nelibost ruského ministerstva zahraničních věcí. Referent pro československé záležitosti komoří M. Priklonskij obvinil Svaz československých spolků na Rusi, že usiloval podrobit si veškerou masu Čechů v Rusku „*absolutně nekontrolovatelné – tajné moci kyjevského komitétu* (Vondrákova správa Svazu – J. V.) a jeho prostřednictvím londýnskému komitétu Masarykovu (Národní rada v Paříži – J. V.), který svémocně představuje zájmy celých Čech u Ruska a dokonce u celého světa“.⁹ Oba výbory prý chtěly budoucí revoluční vládě Čech opatřit vojsko organizované za pomoci Ruska. Podle Priklonského byla známa Masarykova protiruská orientace, stejně jako údajně protiruská a protimonarchistická orientace ruského občana dr. Vondráka, jehož „*kyjevský komitét je slepým nástrojem*“ v rukách londýnských. Zesílení vlivu těchto dvou výborů nebylo údajně žádoucí pro Rusko ani z hlediska zahraniční, ani vnitřní politiky. Opatření projektované kyjevskou správou Svazu prý odporovala zájmům Ruska, např. „*předčasné a násilné sjednocení Čechů a Slováků*“.

Návrh organizace československého vojska v Rusku byl jménem správy Svazu podán dr. Vondrákem 4. (17.) června 1916 a o tři dny později byl Vondrák přijat carem. Následujícího dne došel do Kyjeva telegram, podle kterého car návrh v zásadě schválil.

V srpnu 1916 vyvrcholila v Kyjevě jednání mezi zástupci Československé národní rady v Paříži J. Dürichem a M. R. Štefáníkem a Svazu československých spolků na Rusi V. Vondrákem a J. Volfem. V tzv. kyjevském zápisu se pravilo, že český národ „*chová absolutní důvěru k Rusku, které šlechetně projevilo svou rozhodnou vůli pokračovati ve svém historickém poslání a chrániti a osvobodovati Slovanstvo*“.¹⁰ Představitelé Svazu museli souhlasit s tím, že vojenské a zajatecké záležitosti jsou součástí diplomaticko-politické akce, za kterou zodpovídala Československá národní rada v Paříži. Jejím představitelem v Rusku se stal poslanec Dürich, který měl plnou důvěru carské vlády.

Náměstek ruského ministra zahraničních věcí A. A. Něratov požádal omezit vliv Vondrákovy správy Svazu a zabezpečit v něm hlavní úlohu Dürichovi: „*Zatím pod vlivem*

kousků Masarykových, Vondrákových a Štefáníkových (...) Dürich začíná vyslovovati obavy.¹¹ V důvěrném memorandu ruského ministerstva zahraničí o československé otázce ze 16. (29.) září 1916 se požadovalo postavit do čela československé akce v Rusku poslance Düricha, který by měl právo dozoru nad činností Svazu československých spolků.

Předseda Slovanského dobročinného spolku akademik A. I. Sobolevskij psal v říjnu 1916 ministru zahraničí: „V současné době mezi ruskými Čechy probíhá boj. Na jedné straně stojí Čech V. Vondrák, představitel ústřední rady českých organizací, existujících v Rusku. Je ruským rodákem a více Rus než Čech. Jako Rus patří k progresistům a je znám jako nadšený stoupenec ukrajinství a ve značné míře rusofob (...) takový představitel nacházejících se v Rusku Čechů (...) mezi Rusy, kteří ho znají, vzbuzuje různé pochybnosti.“¹² V protikladu dr. Vondrákovi vyzvedával Sobolevskij Düricha, který prý byl již dávno znám jako rusofil: „Vondrák nechce znát Düricha. Zdá se, že v tom následuje pokyny nejen svých stoupenců z řad Čechů, jako názory té ruské politické strany, ke které patří. Samozřejmě Vondrák nehodlá postoupit Dürichovi svou roli vůdce českých organizací a českého tisku v Rusku. Vzhledem ke hrozícímu nebezpečí ostudy je nezbytné, aby ruská vláda se záležitostí zabývala a splnila Dürichova přání, zbavila Vondráka té vysoké pozornosti, které se mu dosud dostávalo, a těch peněžních prostředků, které mu vláda poskytovala a jež by byly dány k dispozici Dürichovi.“¹³

Dürich přetřhl dosavadní kontinuitu vedení odboje v Rusku, dr. Vondrák byl kyjevským paktem zbaven své politické a reprezentační moci ve vztahu k vládě a vojenskému velení. Vondrákův plán mobilizace českého živlu na Rusi byl zatlačen do pozadí. Vrcholný princip plánu dr. Vondráka, sněm všech Čechů a Slováků v Rusku, byl na hlavu postaven uznáním Düricha jako jediného legitimního reprezentanta národa v Rusku.¹⁴ Přitom podle jednoho z ruských Čechů byl dr. Vondrák „skoro jediným českým inteligentem rozeným na Rusi a vychovaným v ruských školách, zachovavším v čistotě svoji národnost. Sám probudil budil jiné. Svým neobyčejným řečnickým talentem a temperamentem často strhával masy k nadšení. Byl předvídatým diplomatem. Vondrák byl nejradikálnějším politikem mezi usedlíky, což mu při jeho upřímném rusofilství a slavjanofilství nijak v rozhodujících kruzích nevažilo. Hájil revoluční, demokratický a národní politický charakter československého vojska. Byl pokrokovou páteří správy Svazu. Chtěje zachránit Svazu jeho vojenský projekt, šel na kompromis s Dürichem, který pařížská Národní rada Svazu přímo vnutila svým pověstným kyjevským zápisem, za což byl potom touž Radou mentorován a neodpovědnými agitátory přímo zrádčován.“¹⁵

Začátkem roku 1917 psal přednostovi zvláštního politického oddělení ministerstva zahraničí Priklonskému kyjevský pekař Jindřich Zíval jako předseda tamního Spolku československé jednoty, že hlavním viníkem chaosu v českých záležitostech je stoupenec kadetů dr. Vondrák a požadoval jeho odstranění z vedení správy Svazu.¹⁶ Podle E. Beneše, nedůvěra carských úřadů ke stoupencům T. G. Masaryka byla rozšířena i „na Svaz československých spolků (nejvíce v roce 1916, když byl veden skupinou kyjevskou), jemuž bylo vytýkáno, že podléhá prof. Masarykovi, že není dost rusofilský a že je veden dr. Vondrákem, kterému bylo bráno ve zlé, že je liberál a ukrajínofil“.¹⁷

Vondrák se dostal do palby kritiky z různých stran. V prvé řadě to byli stoupeneci ruských nacionalisticky orientovaných novin Kijevljanin Zíval, Dědina a další. Na Vondráka se sypala udání pro jeho údajné neslovenské, protiruské, protimonarchistické a proukrajinské názory. Z druhé strany byl napadán petrohradskými Čechy kolem časopisu Čechoslovák pro své údajné carofilské a nedemokratické názory. Do této situace přišel se svými požadavky na vedení odboje v Rusku J. Dürich a ruské úřady, které chtěly omezit vliv Vondrákova Svazu. Kromě toho zde byly požadavky zajatců a vojska nespokojených s pomalým postupem osvobozování zajatců a vytváření armády.

Dne 6. (19.) února 1917 adresoval předseda správy Svazu československých spolků dr. Vondrák dopis vedoucímu diplomatické kanceláře hlavního stanu N. A. Basilimu o stavu československých záležitostí v Rusku. Poukázal na to, že hned po vzniku války československé

spolky v Rusku se sjednotily do Svazu, který zorganizoval na frontě brigádu a v zázemí zajatce pracující v podnicích pro obranu, agitoval prostřednictvím tisku a dělal jasnou rusofilskou politiku: „Cožpak my, ruští poddaní, zde narodivší, zde vyrostlí a vychovaní, zhusta oženivše se s Ruskami, připoutaní zde majetkem, služebními i veřejnými zájmy – cožpak my nejsme loyální?“¹⁸

Po únorové revoluci 1917 Svaz československých spolků pokračoval v činnosti, ale dosavadní Vondrákovo vedení se stalo předmětem útoků a kritiky za dosavadní spolupráci s carským režimem. Sám Vondrák v memorandu adresovaném Prozatímní vládě vysvětloval dosavadní politiku Svazu a zdůraznil, že nebytí překážek ze strany starého režimu měli by Češi a Slováci v Rusku již ne brigádu, ale celý armádní sbor.

Na III. sjezd Svazu československých spolků v roce 1917 byl dr. Vondrák zvolen pouze jako náhradník.¹⁹ Svůj postup při budování politické organizace ruských Čechů, českého vojska a řešení zajatecké otázky Vondrák obhajoval v brožurě Proč nemáme dosud vojska?, kterou vydal v předvečer sjezdu.²⁰ V jednatelské zprávě přednesené dr. Vondrákem se uvádělo, že podle depeše z hlavního stanu byl nábor dobrovolníků do československého vojska z řad zajatců definitivně povolen. Po sjezdu odešli do politického pozadí dosavadní přední činitelé československého odboje, především dr. Vondrák. Nenašel se způsob, jakým by byli i nadále zapojeni do odbojové práce. Vondrák na nabídky další spolupráce nereagoval.

Ve volbách do ruského Ústavodárného shromáždění v listopadu 1917 dr. Vondrák kandidoval na listině ruských konstitučních demokratů. Po německé okupaci Ukrajiny na jaře 1918 byl Vondrák uvězněn a unikl trestu smrti jen díky přímluvě pravoslavného kyjevského archimandrity. Uprchl do Novorossijska k Dobrovolnické armádě gen. Děnikina, který jej vyslal jako svého delegáta do nově vzniklé ČSR.

V ČSR se dr. Vondrák stal předsedou Sdružení Čechů a Slováků z Ruska.²¹ Promluvil 17. května 1925 na národně demokratickém táboře, uspořádaném v Praze na Staroměstském náměstí na počest dr. K. Kramáře.²² Ještě před svým odchodem do Francie v roce 1927 publikoval dva dokumenty. Prvním z nich byl otevřený dopis ministru spravedlnosti prof. dr. Robertu Mayer-Hartingovi, ve kterém se ohradil proti některým poznámkám, které ve své Světové revoluci učinil T. G. Masaryk. Aniž by někoho jmenoval, uváděl autor Světové revoluce, že „*generál Štefánik vyslovoval mi odůvodněné prý podezření i proti jedné z kyjevských osobností – byl by to jediný a ojedinelý případ zrady*“.²³

Jako vedoucí činitel kyjevského směru ruských krajanů se dr. Vondrák cítil těmito poznámkami dotčen: „*Nemohu jinak, než vztahovati výše uvedené tvrzení na svou osobu.*“²⁴ Hodlal hledat soudní ochranu, ale zjistil, že podle ústavy je prezident republiky nezodpovědný ze své činnosti a nemůže být, s výjimkou velezrady, stíhán. Podle dr. Vondráka, „*přičilo by se primitivnějšímu právnímu citu, aby někdo měl výsadu nedotknutelnosti a mohl naprosto beztrestně dotýkati se cti jednotlivých občanů, třeba i svých politických odpůrců.*“²⁵ Proto se obracel na ministra spravedlnosti se žádostí o radu a ochranu, „*neboť stojím před tváří zákonů naší republiky bezradný a bezbranný.*“²⁶

Rozsáhlejší je Vondrákovo memorandum zaslané v roce 1927 předsedovi vlády Antonínu Švehlovi, a to v souvislosti s novou prezidentskou volbou. Vondrák správně usuzoval, že ve Švehlových rukách je soustředěno rozhodnutí o volbě prezidenta, a proto mu poslal varování, „*dokud ještě není pozdě.*“²⁷ Vondrák varoval Švehlu před Masarykovým znovuzvolením, což by prý vzbudilo trapný dojem v celém světě, „*potvrzujíc smutnou skutečnost, že Československo je zemička tak chudičká na státnické talenty, že i při celkové změně směru své vnitřní politiky nemá nikoho, kdo by byl schopen ji reprezentovat před světovým fórem.*“²⁸ Narážel na vytvoření nové vlády československo-německé občanské koalice bez účasti socialistů a upozorňoval na skutečnost, že předchozí Masarykova volba v roce 1920 se „*odbyvala za hřmění revolučních hesel, v náladě ještě skoro převratové. Něco jiného je dnes, kdy republika projevila nedvojsmyslnou vůli ke konsolidaci a zřekla se definitivně dalších experimentů dle bolševických vzorů.*“²⁹

Vondrák se ve 20. letech ocitl na krajní pravici československé politické scény. Po Masarykově znovuzvolení emigroval nejprve do Francie a poté do Chile. Své memorandum publikoval teprve po třech desetiletích, a to v roce 1958 v Kolíně nad Rýnem. Zemřel v úplném zapomnění v roce 1962 v Santiagu de Chile.

[Studie byla zpracována v rámci projektu GA ČR 409/04/0562.]

Poznámky:

- 1 Ruský Čech, 1, 1906-1907, č. 9, s. 6-7.
- 2 Národní archiv Praha (dále jen NA), f. Národní rada česká (NRČ), k. 324/3, dopis V. Vondráka NRČ z 21. 1. 1908.
- 3 Tamtéž, dopis NRČ V. Vondrákovi z 23. 2. 2908.
- 4 Tamtéž.
- 5 Čechoslovan, 2, 1912, č. 1, s. 3-4.
- 6 POSPÍŠIL, A.: Československá duševní armáda na Rusi. Praha 1925, s. 79-81.
- 7 Čechoslovan, 4, 1914, 11. (24.) 10.
- 8 Vojenský ústřední archiv Praha, f. Svaz československých spolků na Rusi, k. 6, II. sjezd.
- 9 BENEŠ, E.: Světová válka a naše revoluce III. Praha 1931, s. 566-572.
- 10 BENEŠ, E.: c. d., s. 589.
- 11 Národní osvobození, 25. 5. 1924.
- 12 POPOV, A.: Čechoslovackij vopros i carskaja diplomatija v 1914-1917 gg. In: Krasnyj archiv, 1929, č. 33, s. 19.
- 13 Tamtéž.
- 14 Věstník Ústředního svazu Čechů a Slováků z Ruska, 16, č. 12, s. 101-103.
- 15 Vojenský ústřední archiv, f. SČSR, k. 2.
- 16 POPOV, A.: c. d., s. 25.
- 17 BENEŠ, E.: c. d., I., s. 295-296.
- 18 BENEŠ, E.: c. d., III., s. 613-614.
- 19 Věstník ÚSČSR, 18, 1937-1938, č. 1, s. 3-4.
- 20 VONDRÁK, V.: Z doby bojů o samostatné české vojsko. Praha 1925, s. 9-25.
- 21 Čechoslovák, 2, 1922, s. 79-80.
- 22 Věstník Ústředního svazu Čechů a Slováků z Ruska, 5, 1925, č. 9.
- 23 MASARYK, T. G.: Světová revoluce. Praha 1925, s. 192.
- 24 Fronta, 1927, č. 8, s. 1.
- 25 Tamtéž.
- 26 Tamtéž.
- 27 VONDRÁK, V.: Vondrák contra Masaryk. Köln 1958, s. 19.
- 28 Tamtéž, s. 30.
- 29 Tamtéž.

The Volhynian Landowner dr. Václav Vondrák as a Politician

Abstract

The largest Czech landowner in the Russian Volhynia governorship before the First World War was JUDr. Václav Vondrák, who upon marrying a daughter of the chairman of the Volhynia Provincial Zemstvo received a dowry with which he bought forests covering 12,000 hectares in Polesí in Volhynia. Vondrák was one of the leading organizers of Czech cultural and political life in Russia and a supporter of the Constitutional Democratic Party of National Freedom (the cadets). After the Russian Revolution of 1905 he began publishing the weekly *The Russian Czech in Kiev*, devoted to Czech interests in Russia. The editorial office was based in his hotel in Kiev – the Praha Hotel in Vladimir Street. The paper held liberal views and stood up against the repressions imposed by the Czarist authorities upon all freethinking press.

In the elections for the Volhynia Provincial Zemstvo on 22 June 1911, the Czechs supported the provincial block comprised of various liberal political groups, for which Dr. Vondrák stood as candidate in the landowners' Curia. The united approach taken by the Volhynia Czechs led to the defeat of Russian nationalists. Dr. Vondrák was elected a member of the Provincial Zemstvo and a chairman of its schools' committee, although this was vetoed by the Ministry of the Interior.

The peak of Vondrák's political career came in the years 1914-1917. Following the outbreak of the First World War the Praha Hotel in Kiev became the place where the Czechs began to be organised.

As a chairman of the Military Committee of the Federation of Czechoslovak Associations in Rus-

sia Dr. Vondrák began recruiting Czech prisoners-of-war from the Austro-Hungarian army for defence plants.

At the 2nd Congress of the Federation of Czechoslovak Associations in Russia, which took place at Easter 1916 in Kiev, Dr. Vondrák was unanimously elected chairman of the board of the federation.

The Federation of Czechoslovak Associations continued its work following the February Revolution of 1917, though there were attacks on Vondrák's leadership and criticism of his co-operation thus far with the Czarist regime.

In the elections to the Russian Constituent Assembly in November 1917 Dr. Vondrák stood as a candidate for the Russian Constitutional Democrats. Following the German occupation of the Ukraine in the spring of 1918 Vondrák was imprisoned and escaped the death penalty only thanks to the intercession of the Orthodox Archimandrite of Kiev. He fled to Novorossiysk and joined the Volunteer Army of General Denikin, who sent him as his delegate to the newly established Czechoslovak Republic.

Podíl Františka Udržala na formování branné politiky československého státu v letech 1918–1921

MILOŠ CHARBUSKÝ

František Udržal (1866–1938) se v rámci agrárního hnutí, do něhož z mladočeského tábora přešel v roce 1906, profiloval vedle dalších oblastí zejména jako odborník na vojenskou problematiku. Právě k ní se za svoji stranu vyslovoval i na půdě vídeňského parlamentu. Svého zaměření se nechtěl vzdát ani poté, co se podunajské habsburské císařství začalo rozpadat.

Vyhlášení samostatného státu Čechů a Slováků Národním výborem 28. října 1918 přitom Františka Udržala zastihlo v hlavním městě habsburského soustátí. Hned však již následujícího dne se v podvečer v Grégrově sále pražského Obecního domu zúčastnil plenární schůze Národního výboru. V jejím průběhu se natolik prosadil, že společně s dalšími osmi z přítomných byl navržen do jeho výboru pro obranu země.

Členové ustaveného výboru měli okamžitě jasno, kdo bude stát v jejich čele. Byl to František Udržal, který měl pro příště řídit jejich činnost. Ten to chápal nejen jako projev důvěry od příslušných politiků, ale také jako možnost plně prokázat, že stojí za utvářejícím se novým státem.

Z titulu své funkce se Udržal skutečně spoluzasloužil o to, že vyjednávání se zemským císařským velitelem, podmaršálkem Kestřankem, vyústilo v jeho bezpodmínečnou kapitulaci.¹ Zároveň přispěl k tomu, že se v Praze dislokované maďarské a rumunské vojenské jednotky nedostaly do konfliktu s českým obyvatelstvem, mnohdy až bezstarostně oslavujícím vyhlášenou republiku. Obratným vyjednáváním se totiž podařilo zajistit jejich loajalitu vůči Národnímu výboru, byť za cenu, že jim do spořádaného odjezdu ze země bude zaručeno plné stravování a vyplácení žoldu.²

K potvrzení Udržalova postavení v rámci branné součinnosti státu došlo na třetím zasedání Národního shromáždění 19. listopadu 1918. Právě na něm byl zvolen nejen do dvaatřicetiletého mírového výboru a méně početného výboru zahraničního, ale bez nejmenších námitek z pléna i do branného výboru. Hned po jeho ustavení se rozhodovalo, kdo v něm zaujme nejčelnější postavení. Protože v jeho šestnáctičlenném kolektivu byl František Udržal nejstarší, stal se jeho předsedou, byť s výslovným konstatováním, že pouze prozatímně.³

Položme si pro tuto dobu otázku, proč Udržal nedosáhl v této době hned na příslušné ministerské křeslo. Naopak ministrem obrany se stal národní socialista Václav Klofáč a ministrem vojenství Slovák Milan Rastislav Štefánik. Jednou z nejvýznamnějších složek odpovědi je skutečnost, že Udržal byl částí veřejnosti i významného politického spektra vnímán jako politik, který si za předchozího státoprávního uspořádání střední Evropy až příliš zadal s Rakouskem-Uherskem. Však také, když se třeba z titulu řídicího schůze Národního shromáždění zastal některých kritizovaných poslanců, byl spolu s nimi častován z pléna hanlivými výkřiky „Videňáci“⁴

Bylo to právě toto „zaškatulkování“, které Udržalovi bránilo v tom, aby se více prezentoval na veřejnosti. Nicméně patřilo mezi jeho politické schopnosti, že si dokázal nenápadně upevňovat pozice v hlavním zákonodárném sboru republiky. Vedle toho, že byl místopředsedou parlamentu a stál v čele jeho branného výboru, byl i předsedou poslaneckého klubu agrárníků. Právě to mu umožňovalo, aby se zúčastňoval některých jednání vládního kabinetu, například 2. ledna 1919, kdy se za přítomnosti prezidenta T. G. Masaryka mimo jiné projednávala problematika vytyčování hranic republiky.

K výraznější veřejné angažovanosti vytvořilo Udržalovi podmínky až vyhocení situace na jihu Slovenska na jaře roku 1919. Na demarkační čáře se tehdy 27. dubna rozpoutal úvodní

ozbrojený konflikt mezi československými vojenskými jednotkami a vojskem Maďarské republiky rad, povolán předtím 21. března. Jako předseda branného výboru Národního shromáždění se již na červnové svatodušní svátky objevil přímo na bojové linii u Nových Zámků, a to v doprovodu generálního inspektora armády Josefa Svatopluka Machara.⁵

Podle písemného vyjádření ministra národní obrany Václava Klofáče měl již sice vrácenu důstojnickou hodnost, avšak mezi řadovými vojíny i velícími francouzskými generály⁶ se pohyboval v příznačném obleku movitého sedláka – ve vysokých kožených holínkách, širokých rajtkách a na míru šitém kabátci. V něm také 8. června navštívil zraněné vojáky a nejen jim slíbil: „*Pánové, jeďte ihned domů, a bude-li třeba, vezmu já i moji přátele pušku a přijdeme mezi vás.*“⁷

V připomenutém oblečení doplněném ještě turistickými punčochami a okovanou holí působil Udržal v bojových liniích až nevojensky. Svůj civilní pohled na okolí nedokázal ani potlačit. Když třeba projížděl úrodným Žitným ostrovem, tak před vojenským doprovodem nehodnotil jeho strategickou polohu, ale úrodnost, a to obdivnými slovy: „*Nikde v Čechách není takového.*“ Bohužel celá parlamentní delegace v čele s generálním inspektorem armády – básníkem J. S. Macharem působila leckdy až bezradně. Během své inspekční cesty jednou dokonce i zabloudila a na cestu zpět do Bratislavy se musela ptát vesničanů, z nichž však mnozí mluvili jen maďarsky. Za daných okolností nebylo divu, že generál Mittelhauser pražskou delegaci na Slovensku ani nezdržoval a se vším taktem jí naznačoval, aby se co nejrychleji vrátila do Čech.⁸ Po pravdě řečeno, její členy k tomu nemusel ani příliš nabádat, neboť se blížily obecní volby, které svými výsledky mohly změnit třeba i postavení námi sledovaného Františka Udržala.

Přestože agrární strana vyšla z voleb poměrně silná a v Tusarově „rudozelené“ koalici měla čtyři křesla, tak si Udržal ještě nemohl pomýšlet na ministerský post. Stále byl totiž osočován za své aktivity v letech monarchie. Bránil se jim nenápadně a se vším taktem. Například 3. července 1919 se při smutečním obřadu před nejvyššími státními činiteli loučil s někdejšími ministry veřejných prací tří předlitavských vlád, baronem Ottokarem Trnkou, slovy: „*Četl jsem, žeš byl Rakušákem. Pravím však – Ty jsi byl českým ministrem a tento zodpovědný úřad zastával jsi vždy co nejlépe ... Proto jestli bys Ty rakouským ministrem, byli jsme my rakouskými poslanci...*“⁹

František Udržal se sice záměrně stavěl do pozadí ústřední politiky, nicméně si uvědomoval, že své názory musí tlumočit, a to zejména na půdě parlamentní. Ve svých projevech se vyslovoval zejména k tématům, která zajímala především jeho voličskou základnu, tedy venkovské obyvatelstvo. Zároveň se však nezapomínal rozhodujícím politickým činitelům připomínat jako vojenský odborník. Učinil tak zejména 9. října 1919, když jako poslední řečník uzavíral rozpravu k výkladu ministra zahraničí Edvarda Beneše.¹⁰ Až v návaznosti na zahraničně politickou orientaci mladé republiky se mimo jiné věnoval též její branné politice. Společně s ministrem zahraničí zdůrazňoval, že „*nemáme podmiňmek pro imperialistickou nebo expansivní politiku*“. V návaznosti na Benešovo prohlášení se navíc vyslovil pro budování armády, která podle něj vždy byla nejzákladnější podmínkou existence „*každého státu, každé státní organizace*“, tedy i československé.

Udržal se zároveň snažil dostat do povědomí vojenských činitelů. Využíval k tomu právě své předsednictví v branném parlamentním výboru. Soustavně totiž předkládal návrhy řešení i dílčích vojenských aspektů. Například 23. září 1919 inicioval poslance k tomu, aby uložili ministerstvu národní obrany úkol zabývat se demobilizací lékařů, odvedených v letech 1914–1918 hned po promoci do válečných uniforem.¹¹

Stále však šlo pouze o dílčí, v podstatě nekoncepční otázky branné problematiky. Změnu mělo přinést až přijetí Ústavy Republiky československé. Z jejího textu schváleného 29. února 1920 se Udržala vzhledem k jeho vědomě budované vládní budoucnosti dotýkal nejvíce paragraf 127, poněvadž v něm stálo, že podrobnosti k „*vojenskému výcviku státních občanů republiky Československé*“¹² upravuje zákon.

Zmíněný zákon však byl vzhledem k přetrvávajícím často až protichůdným návrhům ve stádiu permanentního upravování. František Udržal se proto z vnitřního svého přesvědčení i z titulu předsedy branného výboru parlamentu snažil co nejvíce práce na jeho dokončení urychlit. Bylo třeba při nich především vyjasnit, jaké budou základní vojenské cíle republiky a jak se na jejich naplňování budou podílet samotní občané. Střetávaly se dva přístupy. První v souladu s pacifistickými představami předpokládal, že v krátké době dojde k úplnému odzbrojení, a tím k nastolení trvalého míru. Druhý zase předpokládal zavedení stále občanské milice. František Udržal se stavěl proti oběma přístupům. Nevěřil v trvalý mír a koncepci občanských milic odmítal vzhledem k národnostnímu složení státu.

Z probíhajících diskusí vzešla předloha branného zákona, na níž se shodly všechny zainteresované strany. S jejím zněním seznámil Národní shromáždění 19. března 1920 František Udržal. V úvodu svého vystoupení zdůraznil, jak „nad všemi odchylnými stanovisky zvítězila idea svobodné demokratické vlasti“, kterou po vzoru legií bude bránit ukázněná a početná armáda, čítající v mírovém stavu sto padesát tisíc mužů. Zároveň položil důraz na svou již dlouhodobě raženou tezi, že „čím demokratičtější stát, tím více má zapotřebí přísných řádů“, což podle něj mělo v neposlední řadě platit i pro vojsko, neboť to „bez kázně jest morovou ranou každého státu“.

V přednášené důvodové zprávě se Udržal zároveň ohradil proti stále ještě zaznívajícím názorům, že budování československé armády je zbytečné v čase formování Společnosti národů, která má předcházet ozbrojeným střetům mezi státy diplomatickými prostředky. Sám totiž příliš v realnost jejího působení na mezinárodní vztahy nevěřil. Viděl v ní pouze „ideově mnohoslibnou instituci“, jejíž vliv musí ověřit až praxe. Do té doby podle něj bude nutné v Československu vzhledem k sousedství „států starých imperialistických tradic“ plně „spoléhati především na vlastní sílu“.

Udržal současně shrnul výsledky diskusí o délce základní vojenské služby. Sám byl pro osmnáctiměsíční, ale vzhledem i k finančním otázkám se nakonec přiklonil k tomu, aby byla snížena na čtrnáct měsíců. I tak měla stanovená doba dosti odpůrců. Právě jim adresoval slova, že „čas strávený ve službách vlasti“ nebude v žádném případě pro odvedence ztrátou, neboť v kasárnách vedle vojenské výchovy dostanou také odborné vzdělání, a to především v návaznosti na své občanské povolání.¹³

Vzhledem k přesvědčivému Udržalovu vystoupení a zejména na základě předchozí dohody mezi rozhodujícími politickými stranami nebyly k předloženému brannému zákonu vzneseny žádné připomínky. O zákonu, vztahujícímu se na všechny muže mezi dvaceti až padesáti lety, se proto na základě návrhu řídicího schůze hlasovalo v celku – en bloc. Přednost přitom pro projevení souhlasu dostalo povstání poslanců z místa. Protože většina z nich nezůstala sedět, byl zákon bezproblémově přijat.

Nekonfliktní schválení branného zákona poslaneckým sborem 19. března 1920 se řadilo k největším Udržalovým úspěchům na půdě československého parlamentu. Pro pozdější jeho kariérní vzestup bylo důležité, že schvalování branného zákona se zúčastnil rovněž francouzský generál Maurice Pellé, který již od 27. října 1919 stál v čele československého generálního štábu a měl tak důležité slovo i při řešení personálních otázek na ministerstvu národní obrany.

Úspěšné završení projednávání branného zákona posílilo Udržalovo sebevědomí. Nicméně po dubnových parlamentních volbách v roce 1920 převzal odpovědnost za řízení ministerstva národní obrany po Václavu Klofáčovi jako správce zprvu Vlastimil Tusar a od 16. července 1920 dr. Markovič, oba představitelé sociální demokracie. Agrárnímu politikovi nezbyvalo, než se spokojit s tím, že na schůzi Poslanecké sněmovny byl 1. června 1920 vedle Stálého výboru Národního shromáždění a výboru zahraničního opět zvolen do branného výboru.¹⁴

V návaznosti na své předchozí působení byl František Udržal znovu zvolen do jeho čela. Potvrdila se tím jeho pověst parlamentního vojenského odborníka. V práci výboru přitom

osvědčoval svoji schopnost domlouvat se s co nejširším spektrem politických sil. Proto také podpořil, aby se mu místopředsedy stali Luděk Pik, český sociálně demokratický starosta Plzně, dále krajně levicový redaktor německé strany sociálně demokratické v Československu Karel Kreibich a konečně pražský lidovecký novinář Václav Myslivec.

Radikalizace veřejnosti podněcovaná na podzim roku 1920 kromě jiného narůstajícím napětím uvnitř sociální demokracie vedla Františka Udržala k obavám, že by vnitropolitické napětí v republice mohlo vést ke snížení akceschopnosti vytvářejícího se vojska. Jeho jednotu podle něho narušovalo již udělení volebního práva všem vojákům, ať již z povolání nebo v základní službě. Proto ve svém sněmovním projevu 1. prosince 1920 předvídal: „*Dříve nebo později musíme sáhnouti k odpolitizování armády...*“, poněvaž „*nebylo by dobře v okamžiku, kdyby vlast volala, aby jedna část domobranců běžela pod praporem zeleným, druhá pod praporem červeným nalevo, třetí pod praporem červeným napravo atd.*“ Jako ideální stav přitom představil situaci, v níž na výzvu k obraně vlasti odpoví „*československý domobranec, československý voják, zkrátka republikán a ne příslušníci různých stran*“.¹⁵

Za tlumočenou vizi se Udržalovi dostalo od několika poslanců zvolání „Výborně“. V menší míře projevy souhlasu doprovázely úvodní část jeho projevu. Odmítal v ní útoky vůči působení francouzské vojenské mise v republice. Vycházely jak z řad sudetoněmeckých poslanců, tak od několika českých. Těm prvním vysvětlil, že německá armádní škola se nestane východiskem pro budování československé armády, neboť je založena na přílišném drilu. Druhé zase požádal, aby umírnili svoji kritiku podle nich přehnané finanční náročnosti pobytu spojeneckých činitelů v Československu.¹⁶ Svůj požadavek odůvodnil tím, že patriční zabezpečení mise je i výrazem poděkování Francii za to, jak se podle něj po staletí zasazovala o samu existenci Čechů.

Svým zásadním vystoupením k armádní problematice Udržal v podstatě suploval v poslanecké rozpravě ministra národní obrany generála Otakara Husáka.¹⁷ Vlastně se tak opakovala situace z doby projednávání branného zákona. Od Udržala to nebyl doklad přezíravosti k resortním ministrům, ale projev autority, kterou si na poli vojenské problematiky získal. Přitom jako předseda branného výboru velmi dobře znal výhrady, které vůči nim měli jak členové francouzské vojenské mise, tak politické strany i samotný prezident T. G. Masaryk.¹⁸

Pro blížící se Udržalův mocenský vzestup bylo důležité, že si dokázal posilovat pozici uvnitř vlastní agrární strany a současně nalézat společnou řeč s nositeli hradního proudu československé politiky. Plně to prokázal, když jako předseda branného parlamentního výboru zaujal 28. ledna 1921 stanovisko k polemice o tom, zda by zahraniční politika měla určovat konkrétní vojenská rozhodnutí. Na zpětné volání po důslednějším protisovětském vystoupení sibiřské legionářské armády v souladu s Benešovým i Masarykovým přesvědčením zdůraznil, že „*spíše neutralitou než zbraněmi se dostala do Vladivostoku*“, neboť pokud by se snad „*byla ponořila do toho ohromného ruského bazénu ... utonula by...*“. K údivu mnohých poslanců nakonec i navrhol, aby vojensko-strategické záměry Národní shromáždění raději neprojednávalo. Učinil tak následujícími slovy: „*...bylo by snad lépe, kdybychom takové otázky před tímto fórem, jehož já si jistě velice vážím, neřešili ... Vážený dům – nerozpakuji se to říci – na zodpovězení této otázky nestačí.*“

V závěru svého obsažného vystoupení Udržal poslancům přímo sdělil, kdo má mít prioritu při stanovování hlavních cílů československé branné politiky. Poslancům navrhol, aby se všechny „*těžké problémy obranné*“ předkládaly „*vždy v prvé řadě našemu zahraničnímu úřadu*“, neboť „*při labilnosti mezinárodního práva a vzhledem k naší malé početnosti musíme spoléhati především na správnou a prozíravou zahraniční politiku*“. Její rozhodující úloha přitom podle něj v souladu s míněním Edvarda Beneše spočívala v poslání „*spojovati východ se západem*“, přestože bylo ještě „*nesnadno říci, kde jsou nebo kde za nedlouhou budou hranice těchto dvou světů*“.¹⁹

Citované Udržalovo vystoupení však neznamenal, že by snad byl pouhým pasivním

tlumočnickem názorů hlavního strůjce československé zahraniční politiky. Stejně tak nehodlal připustit, aby Národní shromáždění ztratilo zcela možnost ji hodnotit. Proto třeba 31. března 1921 společně s představiteli dalších českých politických stran, jako lidové Janem Šrámkem, národně demokratické Antonínem Hajnem či socialistické Rudolfem Hudcem, podal pilnou interpelaci na Edvarda Beneše, aby objasnil, jaké kroky hodlá Československo učinit vůči pokusu excísaře Karla Habsburského obnovit svoji moc v Maďarsku.²⁰

Aktivní a vždy věcné Udržalovo vystupování na parlamentní půdě zvyšovalo jeho autoritu uvnitř agrární strany, rovněž tak mezi představiteli dalších politických stran i Hradu. Více než tříletý odstup od zániku habsburského soustátí zároveň omezil radikalistické odsuzování politiků, kteří se v určité míře podíleli na jeho fungování. V létě 1921 tak již byly vytvořeny základní předpoklady k tomu, aby se v návaznosti na úvahy o návratu ke koaliční vládě začalo o Františku Udržalovi uvažovat jako o činiteli, který by v novém vládním kabinetu mohl zaujmout odpovědné postavení.

Rozhovory o nové vládní sestavě se protáhly na několik týdnů. Zatímco o osobě ministerského předsedy Edvarda Beneše nebyly během nich pochybnosti, tak o počtu vládních křesel pro jednotlivé koaliční strany se vedly ostré spory. Nejednota také panovala v tom, která ministerstva jednotlivým stranám připadnou. Velký zájem byl například o resort vnitra, financí či zemědělství, zato vzhledem k přetrvávající poválečné mírové euforii i stále ještě rozšířeným antimilitaristickým náladám byl malý o správu ministerstva národní obrany.

Hlavní vyjednávač za agrárníky Antonín Švehla dané situace prozíravě využil k tomu, aby bezkonfliktně nárokoval ministerstvo národní obrany pro svoji stranu. Měl přitom jasno i o osobě ministra. Vzhledem ke svému úspěšnému působení v čele branného výboru parlamentu jím byl František Udržal. Ten také 26. září 1921 dostal od prezidenta republiky příslušný jmenovací dekret. Otevírala se tak před ním nová etapa zcela bezprostředního ovlivňování branné politiky československého státu.²¹

Poznámky:

- 1 Na místo podmaršálka Kestřanka nastoupil starosta sokolské obce JUDr. Josef Scheiner, který okamžitě jmenoval nový důstojnický štáb, zcela oddaný novým poměrům.
- 2 K působení F. Udržala v daných dnech srovnej např. Klofáč, V.: Udržal za Rakouska a ve svobodném státě. Východočeský republikán, 3. ledna 1936; Soukup, F.: 28. říjen 1918, II, Praha 1928, str. 1051.
- 3 Věkem se Udržalovi z členů branného výboru nejvíce blížil Karel Stanislav Sokol, známý především z hnutí Omladiny v polovině devadesátých let 19. století.
- 4 <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/archiv/>: Národní shromáždění československé 1918–1920, 11. schůze, 19. prosince 1918.
- 5 Josef Svatopluk Machar (1864–1942), významný český básník, byl generálním inspektorem armády až do 21. listopadu 1924. Ke svému působení v dané funkci se velmi podrobně vrátil v pamětech Pět roků v kasárnách, Vzpomínky a dokumenty, Praha 1927.
- 6 Před příchodem francouzských důstojníků veleli československým jednotkám Italové v čele s generálem Piccionim.
- 7 Výrok Udržalův zaznamenal Borovec, F.: Udržal a jeho tři doby, Východočeský republikán, 3. ledna 1936.
- 8 K uváděným skutečnostem srovnej Machar, J. S.: Pět roků v kasárnách, Praha 1927, str. 102, 104, 106.
- 9 Východočeský republikán, 18. července 1919.
- 10 Následující citovaná stanoviska F. Udržala viz: <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/>: Národní shromáždění československé 1918–1920, stenoprotokoly, 131. schůze, 19. března 1920.
- 11 Zmíněný návrh inicioval prof. dr. Mareš s dr. Sylabou a F. Udržal ho po projednání v branném výboru předložil ke schválení Národnímu shromáždění.
- 12 Ústava Republiky československé, Praha 1932, str. 129.
- 13 <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/archiv/>: Národní shromáždění československé 1918–1920, stenoprotokoly, 131. schůze, 19. března 1920.
- 14 Další výbor, jehož byl dosud F. Udržal členem, tzn. výbor mírový, již nebyl ustaven.
- 15 <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/archiv/>: Národní shromáždění československé 1920–1925, stenoprotokoly, 28. schůze, 1. prosince 1920.
- 16 František Udržal uvedl třeba na pravou míru dohady, kolik její členové mají k dispozici automobilů. Místo kritizovaných 32 jich užívali pouze pět.
- 17 O. Husák stál v čele ministerstva národní obrany v první úřednické vládě Černého od 15. září 1920.

- 18 K výhradám vůči příslušným ministrům srovnej podrobněji Klimek, A.: *Boj o Hrad, I*, Praha 1996, zvl. str. 135–138.
- 19 Citovaná Udržalova stanoviska viz: <http://www.psp.cz/cgi-bin/win/archiv/>: Národní shromáždění československé 1920–1925, stenoprotokoly, 49. schůze, 28. ledna 1921.
- 20 Karel Habsburský přijel do Maďarska 26. března, aby si vytvořil podmínky k návratu na trůn. Pod tlakem okolních států podporovaných zejména Francií však musel 5. dubna 1921 zemi opustit.
- 21 František Udržal byl ministrem národní obrany v páté a šesté československé vládě, tzn. od 26. září 1921 do 8. prosince 1925. Znovu se jím stal v deváté vládě, tj. od 12. října 1926. Resort opustil až 15. září 1929, kdy ho vystřídal dr. Karel Viškovský (repub.), neboť sám byl již od 1. února 1929 ministerským předsedou.

František Udržal's Share in the Defence Policy of the Czechoslovak State Formation in Years 1918–1921

Abstract

František Udržal (1866–1938) became the Agrarian Party member in 1906. He was its representative in the Austrian-Hungarian Parliament. As a deputy, he expressed his opinions predominantly to the agrarian policy as well as to the defence policy.

When the Czechoslovak Republic was proclaimed (October 28th, 1918) he became the defence commission chairman of the National Committee – the main powerful body of a new state. After the Temporary National Assembly was created Udržal was elected the chairman of its defence commission. He submitted the proposal of the Defence Act to the National Assembly members after the Constitution of Czechoslovak Republic had been approved. The adoption of the mentioned Act strengthened František Udržal's position among the decisive Czechoslovak political parties. Due to this fact Udržal was nominated the Minister of Defence by President T. G. Masaryk. He started to execute this function on September 26, 1921.

Poslanec Jozef Bránecký (1878–1941), roľník vo vedení roľníckej strany¹

MATEJ HANULA

Jozef Bránecký nepatrí k najznámejším predstaviteľom generácie zakladateľov slovenského agrárneho politického hnutia. Počiatky politického organizovania slovenského roľníctva sa spájajú predovšetkým s menami Milana Hodžu, Pavla Blahu, Antona Štefánka, či Fedora Houdka. Na rozdiel od pred prevratom sformovanej agrárnej strany v českých krajinách, v čele ktorej stáli predovšetkým statkári – pestovatelia cukrovej repy, išlo tak ako pri ostatných prúdoch slovenskej politiky o predstaviteľov inteligencie – lekárov, právnikov či kňazov. Jednou z mála výnimiek v tomto smere bol práve Bránecký. Vo vedení slovenskej agrárnej strany patrilo aj po roku 1918 k nemnohým politikom, ktorý mal na volebnom lístku uvedenú profesiu roľník. Práve táto skutočnosť ako aj politické tútorstvo jedného z najplyvnejších predstaviteľov slovenského agrarizmu P. Blahu vyniesli Bráneckého na politické výslnie. V rokoch 1919 až 1929 bol členom Poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia (NZ) a v rokoch 1921–1922 dokonca predsedom Slovenskej národnej a roľníckej strany.

Prvým kto teoreticky rozpracoval program slovenského politického agrarizmu bol Milan Hodža. Uvedomil si, že slovenskú otázku treba spojiť aj s hospodárskym a politickým programom. Vychádzal pritom z jednoduchého predpokladu, podľa ktorého, keďže väčšinu slovenského obyvateľstva tvoria drobní roľníci, musí slovenský politický program zákonite presadzovať hlavne ich hospodárske požiadavky. Snažil sa zapojiť čo najviac roľníkov do aktívnej účasti na verejnom dianie. Malo sa tak diať šírením osvetu medzi roľníkmi a presadzovaním ich záujmov prostredníctvom rôznych spolkov a družstiev.

Pred rokom 1918 sa program slovenského politického agrarizmu darilo v praxi najúspešnejšie realizovať skalickému lekárovi P. Blahovi na slovenskom Záhori. Dokázal využiť priaznivú majetkovú situáciu tamojšieho roľníctva, ktoré začal organizovať vo viac ako 30 potravinových a desiatich úverových družstvách. Nezanedbateľnú úlohu pri jeho úspešnej činnosti, ktorá mu vyniesla aj dva poslanecké mandáty v uhorskom sneme, zohrali aj silné väzby na vyspelejšie moravské agrárne prostredie. Jeho aktivity vyústili v rokoch 1906–1913 do siedmych tzv. roľníckych zjazdov, ktoré prerástli z počiatkových regionálnych stretnutí niekoľkých desiatok roľníkov až do celoslovenských masových podujatí, na ktorých prednášali aj hostia spoza rieky Moravy. Riešili sa tu družstevné, národnohospodárske a osvetové otázky.

V prajnom prostredí Skalice a pod Blahovým vedením sa začala aj politická kariéra J. Bráneckého. Vychodil síce len päť tried ľudovej školy, ale popri práci na rodinných statkoch si rozširoval obzory čítaním slovenskej literatúry, najmä roľníckej. Čoskoro sa dostal počas pôsobenia v tamojšom ochotníckom divadelnom spolku pod Blahov vplyv,² počas jeho volebnej kampane v roku 1906 už pôsobil ako rečník na stretnutiach s občanmi, neskôr aj na roľníckych zjazdoch. Stal sa predsedom miestneho Katolíckeho kruhu, založil knižnicu, pre ktorú zháňal knihy najmä v Čechách a na Morave. Pre roľnícky dorast organizoval prednášky a viedol jeho poznávacie výpravy do českých krajín, vďaka ktorým sa stal presvedčeným stúpencom česko-slovenskej vzájomnosti.³

Počas októbrových udalostí v roku 1918 sa na Bráneckého každodennú prácu medzi skalickým roľníctvom nezabudlo. Na deklaračnom zhromaždení v Martine 30. októbra síce rovnako ako Blaho osobne prítomný nebol, jeho účastníci ho však zvolili za člena Slovenskej národnej rady (SNR). Predseda Slovenskej národnej strany (SNS) Matúš Dula síce pôvodne namiesto neho odporúčal kanonika Ludovíta Okánika, napokon sa však presadil názor, že v SNR by mal byť aj zástupca slovenských roľníkov. Za ich politicky najpovolanejšieho

reprezentanta bol už v tom čase považovaný Bránecký. Jeho politická dráha sa rozpustením národnej rady začiatkom roka 1919 neskončila. Vo februári sa stal pri rozširovaní slovenského klubu poslancom pražského parlamentu. V tom čase sa už na Slovensku začala formovať roľnícka politická strana. Po vzniku slovenskej odbočky československej sociálnej demokracie a klerikálnej ľudovej strany na konci predchádzajúceho roka bolo jasné, že napriek snahe sa nepodarí zachovať SNS ako jedinú politickú predstaviteľku Slovákov. Už v januári 1919 začal Hodža organizovať zakladanie Slovenských roľníckych jednôt. Z jeho iniciatívy sa 13. apríla konalo v Martine ich prvé celoslovenské zhromaždenie. Predsedom ústrednej Slovenskej roľníckej jednoty sa na ňom stal Blaho, predsedom výkonného výboru Hodža, jeho členom aj Bránecký.⁴ Formálne síce stále fungovala na platforme SNS, vývoj sa však nezadržateľne uberal k vytvoreniu roľníckej strany. Napriek odporu martinčanov, ktorí mali stále výhrady k budovaniu strany na stavovskom základe a usilovali sa SNS udržať ako jednotnú občiansku štátotvornú stranu, sa to stalo realitou po ustanovujúcom zjazde Národnej republikánskej strany roľníckej (NRSR), ktorý sa konal 14. septembra. 1919 v Bratislave. Predsedom strany sa stal Blaho, Bránecký obdržal spoločne s ministrom Šrobárom a poslancami M. Ivankom, Hodžom, L. Medveckým a J. Slávikom miesto v užšom výkonne výbore.⁵ Zároveň bol prvým rečníkom, ktorý na zjazde vystúpil. Jeho členstvo vo výkonne výbore zhodnotil s odstupom času šéf vládneho referátu pre výstavbu na ministerstve s plnou mocou pre správu Slovenska Štefan Janšák slovami, že išlo o „*jediného slovenského sedliaka, skutočne na vlastnej zemi pracujúceho, schopného ujať sa slova na verejnom zhromaždení alebo v politickej debate*“⁶ O dva roky mala táto devíza priniesť Bráneckému dokonca kreslo predsedu strany.

Po predvolebnom zlúčení NRSR a SNS sa stal Bránecký podpredsedom strany,⁷ ktorej názov znel odvtedy Slovenská národná a roľnícka strana (SNaRS). Bránecký kandidoval do NZ na 2. mieste v trnavskom volebnom kraji. Za Šrobárom, ale pred svojim učiteľom Blahom,⁸ s ktorým získali mandát až v druhom skrutíni.⁹ Volebný výsledok bol pre stranu veľkým rozčarovaním. Zisk 12 mandátov, čo predstavovalo 18 percent odovzdaných hlasov, bol v príkrom rozpore s ambíciami osloviť všetkých slovenských roľníkov, teda takmer 60 percent populácie. Najtrpkéjšie bolo pre stranu zistenie, že na mnohých dedinách ju okrem ľudákov porazili aj sociálni demokrati.

Začali sa hľadať príčiny neúspechu. Svojou analýzou prispel na zjazde poslancov, senátorov a pracovníkov SNaRS 29. a 30. augusta 1920 v Lubochni aj Bránecký. Strane vytkol nedostatočnú predvolebnú agitáciu medzi vidieckym ľudom, ktorá v mnohých oblastiach Slovenska úplne absentovala.¹⁰ Príčinu slabej podpory strany vo voľbách videl aj v pomalom prevádzaní pozemkovej reformy, zvýšených daniach, ktoré musel malý slovenský roľník odvádzať a viazanom hospodárstve. Bez odstránenia týchto nedostatkov sa podľa neho nedal v žiadnom prípade očakávať príklon obyvateľstva k SNaRS. Prekážku videl predovšetkým v socialistických stranách. Pri neschopnosti strany realizovať vo vláde požiadavky roľníkov pripúšťal Bránecký vo vtedajšej napätej vnútro politickej situácii aj jej odchod z vládnej koalície.¹¹

V parlamente bol Bránecký stúpencom vstupu poslancov SNaRS do spoločného klubu s českými agrárnikmi. Videl v tom šancu na lepšie presadzovanie stavovského programu slovenského roľníctva, ktorý predstavil vo svojom vystúpení v snemovni 3. decembra 1920 počas rozpravy o rozpočte na nadchádzajúci rok. Problémom poľnohospodárstva na Slovensku bol podľa neho fakt, že za monarchie ho maďarská vláda dlho zanedbávala. Pražská zasa nevedela riešiť jeho potreby dostatočne pružne. Cieľom Slovenska malo byť dosiahnutie potravinovej sebestačnosti, na to však bolo treba podľa vzoru z Čiech a Moravy vybudovať celú sieť organizácií. Vlode vytkol, že hoci zákonom zriadila už 26. apríla 1920 Zemedelskú radu pre Slovensko,¹² tá nezačala do konca roka vyvíjať nijakú činnosť.¹³ Stalo sa tak až v auguste nasledujúceho roka.¹⁴ Za prvého predsedu slovenskej Zemedelskej rady vybralo pražské ministerstvo poľnohospodárstva Blahu.

Za ďalšiu nevyhnutnosť rozvoja slovenského poľnohospodárstva pokladal Bránecký

budovanie odborného školstva. Hoci prvý minister poľnohospodárstva Karel Prášek prisľúbil, že na Slovensku vznikne 20 poľnohospodárskych škôl, do konca roka 1920 nepribudla ani jedna. Na Slovensku tak naďalej fungovala pri takmer troch miliónoch obyvateľov iba poľnohospodárska škola na Orave, kým v českých krajinách pripadala jedna odborná škola na 25-tisíc obyvateľov.¹⁵ Aj v tejto oblasti sa zásluhou Blaha a Bráneckého v nasledujúcich rokoch situácia zlepšila. Oba k tomu prispeli aj šírením osvety medzi slovenskými poľnohospodármi, ktorým sprostredkovali vo svojich prednáškach najnovšie poznatky z poľnohospodárskych vedných odborov.

Na prelome rokov sa opäť vyhrotili spory medzi agrárnickým a národníarskym krídlom SNaRS. Národnári nesúhlasili so stále výraznejším zblížovaním s českými agrárnikmi a s nedostatočným zastúpením svojich členov parlamente. Obe skutočnosti pokladali za porušenie predchádzajúcich dohôd. Časť z nich chcela zlepšiť postavenie strany oproti ľudákom aj posilnením vplyvu katolíckych kňazov v jej vedení. V agrárnickom krídle bol najsilnejším zástancam tohto kroku práve praktizujúci katolík Bránecký. Podľa neho urobila stranu chybu, keď nedokázala ani jeden biskupský stolec obsadiť svojim stúpencom. Na zasadaní širšieho výkonného výboru strany 21. marca 1921 to ilustroval príkladom z obce Jablonica, kde celá dedina, ktorá bola predtým naklonená agrárnikom, prešla zásluhou miestneho farára do tábora ľudákov.¹⁶ Pre odpor Šrobára, ale aj ďalších členov vedenia strany, však k posilneniu katolíckeho elementu v strane nedošlo.

Národnári vytykali strane aj to, že hoci jej program presadzuje záujmy roľníkov, vo vedení sú najmä ľudia, ktorí ich problémy nepoznajú. Podľa ich názoru nebola strana roľníckou, ale „roľníkárskou“.¹⁷ Znamenalo to výčitku, že stranu nevedú roľníci, ale „roľníkari“, ktorí zdôrazňovaním záujmov roľníctva iba maskujú svoje vlastné mocenské ambície. Odrhnutosť vedenia strany od potrieb členskej základne si všimol aj prof. František Heřmanský v rozhovore s T. G. Masarykom na Bystrici v septembri toho istého roka.¹⁸

Na tieto výčitky a narastajúce napätie v strane reagoval výkonný výbor na už spomínanom zasadaní z 21. marca 1921 v Bratislave. Zvolil nové vedenie strany. Jej predsedom sa stal Bránecký, podpredsedami Hodža, Šrobár, rímsko-katolícky kňaz Ján Petrovič a evanjelický biskup Samuel Zoch. Vo svojej reči po zvolení do čela strany Bránecký trpko konštatoval, že vidiecky ľud vidí iba málo výsledkov jej činnosti, predovšetkým pri pozemkovej reforme.¹⁹ Ani táto zmena však rozkol v strane neodvrátila – už 30. marca obnovili národnári činnosť SNS.²⁰

Po zlúčení SNaRS s českými agrárnikmi do Republikánskej strany zemedelského a malo-roľníckeho ľudu v júni 1922 sa stal Bránecký členom jej výkonného výboru a predsedníctva. Vďaka fúzii sa stala definitívne najvplyvnejšou stranou na Slovensku. Svojich členov a stúpenčov lákala najmä výhodami, ktoré im ponúkala pri realizácii pozemkovej reformy, či pri obsadzovaní miest vo verejnej a štátnej správe. Rozhodujúcu pozíciu na Slovensku získal podpredseda celoštátnej strany Hodža, ktorý postupne ovládol najmä vďaka postu predsedu Slovenskej roľníckej jednoty všetky jej štruktúry a na vedľajšiu kolaj odsunul nielen svojho hlavného stranického rivala Šrobára, ale aj Blaha a spolu s ním i Bráneckého, ktorý naďalej zotrval pri svojej práci medzi slovenským roľníctvom. Na straníckych zhromaždeniach mu vysvetľoval zákony prijaté v parlamente či sprostredkoval nové metódy práce. Vo voľbách v roku 1925 bol znovu zvolený za poslanca.

Po voľbách nastala vďaka sformovaniu pravicovej väčšiny v parlamente vhodná príležitosť prijať zákony o agrárnych clách. Na ich vypracovaní sa podieľal aj Bránecký, ich zavedenie propagoval už dlho pre ich schválenie. Tejto téme sa v poslaneckej snemovni venoval aj počas prejavu v roku 1922. Ich nutnosť vysvetľoval tým, že ak existujú clá na dovoz poľnohospodárskych strojov, ktoré ich ceny predražujú, potom musia socialisti strpieť aj clá na poľnohospodárske produkty, pretože roľníci boli ich absenciou v republike oproti ostatným stavom nespravodlivo znevýhodnení.²¹

Hodža sa v strane postupne stále viac obklopoval svojimi vernými, s ktorými mohol

jednoduchšie manipulovať. K jeho metódam a spôsobom práce mali Blaho²² a Bránecký čoraz viac výhrad. Počas Blahovho života si Hodža proti Bráneckému zasiahnúť nedovolil, po jeho smrti v jeseni 1927 sa však situácia zmenila.

Stranícka tlač už koncom roka 1927 špekulovala, kto sa stane Blahovým nástupcom na čele Zemedelskej rady. Ako najvážnejšieho kandidáta spomínala práve Bráneckého²³, na Hodžov popud sa ním však napokon stal niekdajší bratislavský župan Metod Bella.²⁴ Bráneckému sa už v novom vedení inštitúcie neušla žiadna funkcia. V tom čase navyše čelil aj tlaku, aby sa vzdal poslaneckého mandátu. Ako dôvod uvádzali jeho odporcovia to, že na Záhorí prijal zbytkový statok.²⁵ O vzájomných nezhodách svedčí aj to, že sa Bránecký v januári 1928 nezúčastnil oficiálnych osláv Hodžovej päťdesiatky.

Nádej na zotrvanie v politike mu svitla po Hodžovej vynútenej demisii z ministerského kresla vo februári 1929. Snaha odporcov na Slovensku posilniť na Hodžov úkor svoj vplyv však bola márna. Hodžových najvernejších, hlavného tajomníka strany na Slovensku Františka Seđu ani redaktora Slovenského denníka Karola Huška, sa im odstrániť nepodarilo. Hodža naopak využil svoje pôsobenie mimo Prahy na definitívne ovládnutie straníckych štruktúr, takže neskôr mohol českých partnerov v strane vydierať osamostatnením jej slovenskej časti.²⁶

Bránecký sa postupne začal sťahovať z takmer všetkých svojich verejných funkcií. Počas roka 1929 odišiel z postu podpredsedu Melioračného zväzu pre Slovensko aj z čela slovenskej odbočky Čs. jednoty repárov, ktorú viedol 6 rokov²⁷. V júli už nebol zvolený ani do predsedníctva strany.²⁸ Slovenská kandidátka pre predčasné parlamentné voľby sa zotavovala na schôdzi výkonného výboru poslancov a senátorov strany 26. septembra 1929 v Bratislave. Hodža kvôli nej prerušil svoje liečenie v rakúskom Semmeringu, aby mohol na výber uchádzačov o poslanecké kreslá dohliadnuť osobne. Napriek odporu roľníckych členov strany už takmer nikoho neprekvapilo, že sa na ňu Bránecký nedostal.²⁹ Na rozdiel od iných odsunutých politikov, mu nebolo umožnené ani kandidovať do senátu. Napriek tomu však ostal strane verný a v predvolebnej kampani sa spoločne so Štefánkom zúčastnil viacerých stretnutí s voličmi na Záhorí.³⁰

Jedinou funkciou, ktorá Bráneckému ostala, bolo predsedníctvo Slovenskej pokladnice pre hospodárskych robotníkov, ktorú zastával až do rozpustenia tejto inštitúcie po októbri 1938. Jeho prácu na jej čele najvýstižnejšie dokumentuje skutočnosť, že keď ju v roku 1922 preberal, mala stratu 2 a pol milióna korún. Na začiatku roka 1938 sa už jej aktíva odhadovali na 22 miliónov.³¹ Naďalej bol činným aj v regionálnych odborových a hospodárskych organizáciách strany na Záhorí.

Hoci Jozef Bránecký nepatrí medzi najznámejších slovenských agrárnych politikov prvej polovice 20. storočia, jeho miesto v dejinách roľníckej strany na Slovensku je nezastupiteľné. Ako jeden z mála politicky angažovaných roľníkov zohral významnú úlohu pri jej vzniku a etablovaní na československej politickej scéne. Bol priamym účastníkom takmer všetkých dôležitých rozhodnutí, ktoré strana prijala počas prvých desiatich rokov existencie republiky, zastával vedúce funkcie v rôznych poľnohospodárskych spolkoch a organizáciách. V tomto období stranu zároveň nepretržite reprezentoval na pôde pražského parlamentu. Nemenej významná bola aj jeho osvetová činnosť medzi roľníctvom na Záhorí, ktorej ostal verný aj potom, ako prostredie veľkej politiky opustil.

Bojovník za zlepšenie postavenia slovenských roľníkov a propagátor nových postupov práce v poľnohospodárstve Jozef Bránecký zomrel vo svojej rodnej Skalici 17. októbra 1941.

Poznámky:

- 1 Príspevok vznikol ako súčasť grantového projektu VEGA č. 2/6205/6 pod názvom Slovenská spoločnosť 1918–1939 (medzinárodné a vnútropolitické aspekty).
- 2 JANŠÁK, Š.: Život dr. Pavla Blahu. Slovenské národné hnutie na prahu XX. storočia (sväzok I). Trnava 1947, s. 398.

- 3 Poslanec Bránecký 50ročný. Slovenský týždenník (ST), 25, č. 9 z 2. 3. 1928.
- 4 ZUBEREC, V.: Príspevok k dejinám vzniku agrárnej strany na Slovensku. In: Historický časopis, 15, č. 4, 1967, s. 577.
- 5 ZUBEREC, V.: Príspevok k dejinám vzniku agrárnej strany..., ref. 4, s. 581.
- 6 JANŠÁK, Š.: Život Dr. Pavla Blahu. Slovenské národné hnutie na prahu XX. storočia (sväzok II.). Trnava 1947, s. 487.
- 7 Spojenie národnej republikánskej strany so stranou národnou. „Slovenská národná a roľnícka strana“. Slovenský denník (SD), 3, č. 9 z 13. 1. 1920.
- 8 Kandidáti Slovenskej národnej a roľníckej strany. SD, 3, č. 72 z 28. 3. 1920.
- 9 ZUBEREC, V.: Príspevok k dejinám vzniku agrárnej strany..., ref. 4, s. 591.
- 10 Dobrý príklad nedostatočnej predvolebnej agitácie SNaRS poskytuje list F. Houdka ministrovi Šrobárovi z 18. apríla 1920 (deň volieb). Opisal mu v ňom situáciu v Ružomberku a jeho okolí: „V Ružomberku našiel som všetko sterorizované od socialistov a ľudákov, v celom okrese sa vôbec neagitovalo za roľ.[nícku] stranu... Politicky nepracovalo sa vôbec... Nikdo nevedel kto v ktorej obci je s roľ. stranou. Pravda na nejakú systematickú prácu nedalo sa ani myslieť. Keď som to videl, vybral som v každej obci pár adries a dal rozposlať aspoň niekoľko listov, ktoré s biedou zohnal som v Bratislave a Mikuláši, – napísal som celé číslo volebné „Slov. Hlasov“, – urychlene dal som ich vytlačiť, najal ľudí, ktorí to všetko vo štvrtok rozdali v meste a ľuďom z dedín. Či to malo dať aký účinok v posl. chvíli neviem ovšem...“ List sa nachádza v Slovenskom národnom archíve, fond Vavro Šrobár, inv. č. 127, kart. 127.
- 11 Z politických porád v Lubochni. SD, 3, č. 202 z 5. 9. 1920.
- 12 Išlo o samosprávny orgán, ktorý podliehal priamo pražskému ministerstvu poľnohospodárstva. Pod Blahovým vedením si Zemedelská rada zriadila kancelárie po celom Slovensku, vydávala časopis Slovenský hospodár a edíciu odborných publikácií.
- 13 CD-R Elektronická knižnica Parlamentu České republiky (EKPCR). Prejav J. Bráneckého v Poslaneckej snemovni NZ z 3. 12. 1920.
- 14 Slovenská zemedelská rada. Slávnostné zahájanie činnosti Zemedelskej rady pre Slovensko. SD, 4, č. 185 zo 17. 8. 1921.
- 15 CD-R EKPCR. Prejav J. Bráneckého v Poslaneckej snemovni NZ z 3. 12. 1920.
- 16 Dva svety a nie osobníckárstvo. Národné noviny, 52, č. 68 z 25. 3. 1921.
- 17 Archiv Národného múzea, fond Karel Kramář, kart. 7, inv. č. 1382. List M. Dulu K. Kramářovi.
- 18 Archiv Ústavu T. G. Masaryka, fond TGM – R – Slovensko, kart. 396. O SNaRS Heřmanský okrem iného konštatoval: „A potom vidím, že je veľký rozdiel medzi našimi (českou) stranou agrárni a slovenskými roľníkmi. Strana totiž seskupila se v stranu stavovskú, roľnícku. Jernže potom nemá takových vüdcü jako mají naši agrárníci, totiž rolníků, třeba s vysokoskolským vzděláním, ale přece jen pravých sedláků jako je náš Švehla. Poměr vüdcü k lidu (kromě několika výjimek), tak jako poměr inteligence k lidu vůbec, zdá se mi příliš akademický. Nemyslím, že by měli být všichni poslanci z agrárních řád, ale když už je strana stavovská, měli by dokonale znát všechny potřeby svého voličstva. A to není lehká věc, protože většina vüdcü je zaměstnána na mnoha stranách a nemá někdy ani dost času, aby se mohla věnovat jen a jen práci pro slovenský venkov.“
- 19 Zasadnutie širšieho výkonného výboru. SD, 4, č. 66 z 22. 3. 1921.
- 20 K obnoveniu činnosti SNS pozri ROGULOVÁ, J.: Politika SNS v rokoch 1918 – 1929. Dizertačná práca. HÚ SAV, Bratislava 2004, s. 45–52; KRAJČOVIČOVÁ, N.: Slovenská otázka v programoch SNS (1919–25). In: Kmetianum, 2, Martin 1971, s. 17–38.
- 21 CD-R EKPCR. Prejav J. Bráneckého v Poslaneckej snemovni NZ z 25. 1. 1922.
- 22 Niekoľko mesiacov pre smrťou predniesol Blaho o spôsobe Hodžovej politickej práce nasledovné konštatovanie: „Keby som pri prevrate roku 1918 bol býval len o desať rokov mladší, všeličo by na Slovensku ináč vyzeralo. Níkdý by som nebol išiel s Hodžom, lebo jeho politická morálka a jeho pracovné metódy sa mi protivia.“ JANŠÁK, Š.: Život Dr. Pavla Blahu..., ref. 6, s. 495.
- 23 Nástupcovia po Dr. Blahovi. ST, 24, č. 50 zo 16. 12. 1927.
- 24 Dr. Method Bella predsedom Zemedelskej rady pre Slovensko. ST, 25, č. 28 z 13. 7. 1928.
- 25 JANŠÁK, Š.: Život Dr. Pavla Blahu..., ref. 6, s. 497.
- 26 KLIMEK, A.: Boj o Hrad (2). Kdo po Masarykovi (1926–1935). Praha 1998, s. 198.
- 27 Porady slovenských repárov. ST, 26, č. 19 z 10. 5. 1929.
- 28 Nové predsedníctvo republikánskej strany. SD, 12, č. 151/a z 3. 7. 1929.
- 29 Hodža opäť na politickej scéne. NN, 60, č. 114 z 28. 9. 1929.
- 30 Minister Štefánek v Holiči hovoril veľkému zástupu. SD, 12, č. 243 z 22. 10. 1929.
- 31 Jozef Bránecký šesťdesiatročný. SD, 21, č. 57 z 9. 3. 1938.

The Deputy Jozef Bránecký (1878–1941), a Peasant in the Leadership of a Peasant Party

Abstract

The study deals with the political activities of Jozef Bránecký, one of the representatives of the founding generation of the agrarian movement in Slovakia. He gained his first political experience under the leadership of Pavel Blaho even before 1918 in his native town of Skalica, where the Slovak agrarians had secured significant influence at that time. After the foundation of the Czechoslovak Republic, he participated in successful integration of the Slovak peasant party into the Czechoslovak political system. He was elected a member of Slovak National Council, and during the years 1919-1929 he worked as a deputy in the Prague parliament. Thanks to his peasant background, he had an exceptional status within the leadership of the party. Following the attacks of political adversaries who accused the party of not having enough real peasants in their ranks, he even became a chairman of the party in 1921. He held this post until the integration of the Slovak Agrarian Party into the Czechoslovak Agrarian Party in June 1922. In the parliament, he had been fighting for agrarian duty fees long before they were introduced. His educational activities among the Slovak peasantry were also of great importance. Bránecký's position in the Party became weaker after Blaho's death in 1927. After that, he got into conflicts with the followers of the party's most powerful man, Milan Hodža. Gradually, he withdrew from almost all of his public posts and in the 1929 elections, he gave up on his candidacy altogether. In spite of this, he remained faithful to the Party. He kept appearing at the meetings with the Party supporters and he also worked in the regional trade union organizations of the Party in the Slovak Záhorie region.

Samuel Jurkovič a družstevníctvo na Slovensku

MILAN ŠTEFANOVIČ

Medzi najvýznamnejšie osobnosti na území Slovenska v období polovice devätnásteho storočia patrí Samuel Jurkovič, osvetový a kultúrny obetavý pracovník v oblasti slovenskej dediny. Podľa Ecyklopédie Slovenska (Veda, 1980) jeho najvýznamnejším činom bolo založenie prvého úverného ľudového družstva v Európe *Spolku gazdovského v Sobotišti*. Podľa tohto spolku vzniklo na Slovensku a v rámci Uhorska veľa podobných ľudových združení: boli to gazdovské spolky, hospodárske spolky, sporiteľne. Pôsobili za obhajobu záujmov roľníkov, za sociálny pokrok a aj národné povedomie.

Samuel Jurkovič sa narodil v Brezovej pod Bradlom (1796–1873), študoval v Trnave, Banskej Bystrici, Banskej Štiavnici i na evanjelickom lýceu v Bratislave. Bol učiteľom v Novom Meste nad Váhom, i v Sobotišti, v rokoch 1849 až 1859 pôsobil v Brezovej pod Bradlom. Pripravoval vtedajšie slovenské národné povstanie, bol členom Slovenskej národnej rady a spolutvorca tzv. Nitrianskych žiadostí slovenského národa. Po potlačení povstania odišiel na Moravu (Rusava) a potom do Prahy, kde sa zúčastňoval na podujatiach Slovanskej Lipy i Slovanskej Besedy. Bol zakladateľom Matice Slovenskej, prispieval do slovenských novín, do Slovenských pohľadov, do Obzoru. Spolupracoval s vodcom slovenského povstania Jozefom Miloslavom Hurbanom, ktorý si vzal za manželku jeho dcéru Aničku Jurkovičovou, známu ako prvú významnú divadelnú ochotníčku (pôsobila v emancipačnom hnutí na Slovensku, hrali napr. Klicperov Divotvorný klobúk – 1841, zvíťazila nad spoločenskými predsudkami). Jurkovič spolu s Hurbanom založili *Slovenské národné divadlo Nitrianske v Sobotišti*, o ktorom napísal rozsiahlu kroniku.

Pre slovenské roľníctvo vybudoval významnú inštitúciu – prvé úverné družstvo na svete a prvé družstvo na európskom kontinente. V októbri roku 1844 vzniklo vôbec prvé družstvo na svete v Rochdale v Anglicku ako *Rochdale Society o Equitable Pioneers* (Družstvo poctivých priekopníkov Rochdalských), ktorého princípy sa stali základom dodnes pôsobiaceho Medzinárodného družstevného zväzu. Ide o to, že tak v Rochdale, ako aj v Sobotišti položili spoločné základy cestou družstevných princípov k formovaniu nových organizovaných útvarov, ktorými sa stali družstvá. Tak v Rochdale, ako aj Jurkovič sformovali v podstate rovnaké princípy, ktoré definuje aj súčasný Medzinárodný družstevný zväz.

Sú to princípy:

- dobrovoľnosti
- rovnosti členov, zásada jeden člen – jeden hlas
- zásada družstevnej demokracie
- zásada vzájomnej ekonomickej výhodnosti
- zásada vnútornej kontroly.

Družstvo v Sobotišti vzniká medzi vidieckym obyvateľstvom, roľníkmi, pod vedením učiteľa v Sobotišti Samuela Jurkoviča, za istej pomoci národného buditeľa J. M. Hurbana, ktorý pôsobil neďaleko v Hlbokom. Samozrejme v čase vzniku družstva v Uhorsku (a nikde na svete) neexistoval a nemohol existovať družstevný zákon, ba podľa uhorských zákonov Slováci mohli zakladať jedine spolky literárne a osvetové, preto aj v Sobotišti si mohli založiť iba „spolok“, teda *gazdovský spolok*, jeho stanovy – v maďarčine – schválila okresná štátna správa (*slúžny* v Senici). Je preto nespravodlivé, že vo významnej publikácii „Dejiny družstevného hnutia u nás“ (Bratislava–Praha, I.–II., 1959) autori Větvička a Šorm spochybňovali toto družstvo: vraj Gazdovský spolok „mal takmer všetky znaky družstva“, ale právne to družstvo nebolo, bol to spolok. Keď sa v roku 1991 konala na Ústrednej družstevnej škole na Jilovišti porada o osude družstiev v Československu za účasti pozvaných odborníkov Medzinárodného družstevného zväzu (Kanada, Švajčiarsko, Švédsko, Francúzsko, Ma-

ďarsko a Nemecko), vo svojom úvodnom prejave podpredseda federálnej vlády Rychetský nespomenul začiatky družstevníctva na Slovensku a tradície, ale maďarský expert uviedol, že Maďarsko má najslávnejšie dejiny družstevníctva, lebo prvé družstvo na kontinente vzniklo práve v Uhorsku. Samozrejme „v Hornom Uhorsku“, v Sobotišti.

Zakladatelia družstva si formulovali príčiny svojho vzniku veľmi jednoducho a rozumne: tento spolok „nepovstal ani z hlbokého mudrovania, ani dajakým umením, ale nie je ani plod sobectva, lež vyrástol zo samého slovenského ľudu a národa ako jadra lipového“. Túto formuláciu podáva zakladateľ družstva Samuel Jurkovič v Orle Tatránskom (číslo 20 z 3. 2. 1866), kde pri hodnotení úspechov družstva dodáva: „Vyše 20 hospodárov vytiahli sme cestou nášho ústavu z pazúrov úžerníckych drancierov, ktorí náš úbohý ľud pre 10 alebo 20 zlatých niekedy aj do škody 100 zlatých privedú“. V družstve zaviedli „spravodlivé a krajiniské 6-percentné úroky“.

Ciele družstva sú uvedené v stanovách, kde v prvej časti sa hovorí o „Určení tohto Spolku“ takto: „Spolek gazdovský je tovarišstvo dobrovolné některích zdejších Obivatelov, bez rozdílu náboženstva, tím cílem založené, aby sa majetnost, gazdovstvo, remesla a vůbec lepší stav gazdovskí napomocí mohel“.

Hospodárenie družstva si usporiadali hneď pri založení v stanovách. Zakladajúce zhromaždenie spolku sa uskutočnilo v nedeľu 9. februára 1845 a dohodli, že obchodný rok, spoločné hospodárenie, začnú spiatocne od 1. januára 1845 a týždenné vklady vniesli aj za dobu pred založením družstva. Je zaujímavé porovnať, že v Rochdale otvorili svoju prvú potravinovú predajňu 21. decembra 1844, samotné založenie je rozdielne v rozsahu 50 dní a teda nie je možné, aby v Sobotišti konali podľa vzoru anglického družstva, jeho vznik je vskutku objavom predovšetkým samotného Samuela Jurkoviča.

Ciele družstva vymedzuje druhý článok stanov a uvádza sa, že je potrebné založiť takýto spolok preto, lebo ľudia nemajú poriadok v domácich výdavkoch, každý má väčšie výdavky ako príjmy a preto je povinnosťou každého člena družstva, aby si tak organizoval svoje potreby, aby mohol každý týždeň časť svojho príjmu odložiť a odovzdať do pokladnice spolku. V stanovách si zdôraznili, že je praxou overená skúsenosť, že každý je schopný za každých okolností aspoň niečo si odložiť „pretože však je známe, že peniaze sú okrúhle a ľahko sa rozkotúľajú, treba teda založiť takú pokladnicu, do ktorej sa takéto gazdované maličkosti budú môcť vkladať a čas ukáže, ako mnoho sa dá aj týmto spôsobom nahospodáriť, keď sa maličkosť k maličkosti priloží“.

Družstvá sobotištského typu sa neskôr objavujú v širokom merítke vo svete, sú to tzv. stavovské družstvá nevýrobného typu a charakteristickými sú najmä v Nemecku, kde ich zakladá v druhej polovici devätnásteho storočia teoretik družstevníctva Schultze-Delitzsch a v Čechách sú to družstvá podľa myšlienok C. F. Raiffeisena – kampeličky, nazývané podľa propagátora dr. C. Kampelíka.

O sobotištskom družstve hovoríme ako o výnimočnom jave, lebo čoskoro po ňom sa zakladajú ďalšie podobné družstvá. Bolo prvým družstvom, od ktorého si vzali vzory mnohé obce, najmä na popud článkov od S. Jurkoviča, ktoré vyšli v Národných novinách, v Orle Tatránskom a pod. Takéto družstvo vzniklo vo Vrbovcich, tiež na Myjave. Historik slovenského družstevníctva M. J. Milov uvádza v publikácii „Slovenské družstevníctvo v prehľade“, že vo Vrbovcich vzniklo družstvo roku 1845, v Novom Sade 1846, v Ratkovej 1847, v Rozložnej 1851, uvádza ďalej Myjavu, Mošovce, Brezovú pod Bradlom, Blatnicu, Važec, Brezno, Tisovec, Vrubicu pri L. Mikuláši a ďalšie. V Brezovej založili takéto družstvo Ľudovít Šulek a Karol Sucháč, ktoré malo v roku 1849 kapitál 15 425 zlatých. Družstvá zakladali Slováci na Dolnej zemi, v Petrovci, Novom Sade, v Pitavároši. Myšlienku a prax družstevníctva rozširovali významní slovenskí národovci, najvýznamnejší bol Daniel Lichard, ale aj Janko Francisci, Mikuláš Št. Ferienčík, Andrej Kmeť, Štefan Marko Daxner i Andrej Hlinka, neskôr Milan Hodža.

Jurkovičov počin má veľký význam, družstvá dokázali, že myslenie práve aj slovenského

roľníctva spočívalo na demokratických základoch, zdôrazňuje sa striedmosť a je tu snaha o sociálno-kultúrne povznesenie za veľmi ťažkých životných podmienok.

Literatúra:

Houdek, F.: Storočnica slovenského družstevníctva. Bratislava 1946.

Milov, J. M.: Slovenské družstevníctvo v prehľade. Bratislava 1947.

Šorm, V. - Větvička M.: Dejiny družstevného hnutia u nás. Bratislava-Praha, I.–II., 1959, 1961.

Štefanovič, M.: Teória družstevníctva, Bratislava SAV, 1969.

Samuel Jurkovič and the Cooperative Movement in Slovakia

Abstract

The most important deeds of Samuel Jurkovič (1796–1873) were the establishment of the first cooperative in the European continent and the first loan cooperative in the world. This was the people's loan cooperative *Gazdovský spolok v Sobotišti* ("Farmers' Union in Sobotište"). Its statutes defined the basic principles of cooperative movement: voluntarism, cooperative democracy, equality of its members. This cooperative set an example for many similar cooperatives, farmers' unions and since 1848, also thrives for the defense of the peasants' interests of the then-Hungary.

Jozef Dekret-Matejovie (1774–1841), priekopník moderného lesného hospodárstva na Slovensku

PAVEL ZDYCHA – VLADIMÍR ĎURČÍK

*Motto: Lesník seje, ale úrodu zbierajú potomkovia.
To, že robím pre nich, ma neubíja, ale povznáša.*

J. Dekret

Na poli lesníctva máme vzácny príklad uvedomelej česko-slovenskej spolupráce, tým vzácnejší, že je to v dobe, keď lesníctvo ako na Slovensku, tak aj v Čechách robí prvé nesmelé kročky na ceste k hospodárskemu osamostatneniu z područia iných prvovýrob. Žiarivým príkladom tejto spolupráce sú naši lesníci buditeľia František de Paula Dušek a Jozef Dekret-Matejovie.¹

Jozef Dekret sa narodil 12. júla 1774 v Dobroči vo Zvolenskej stolici, okres Brezno. Jeho otec Ján bol lesným robotníkom, drevorubačom. Ako osvedčený pracovník sa stal vedúcim pracovnej skupiny stálych lesných robotníkov, tzv. dingů. Neskoršie bol strážcom vodnej nádrže na plavenie dreva v Šalingu na potoku Čierny Hron, lesným dozorcom i pomocným horárom.

Matka Mária, rodená Trangošová, pochádzala z neďalekej Valaskej. Jozef bol najstarší zo štyroch detí. Mladšou od neho bola sestra Zuzana, ďalej brat Ján a druhá sestra Rebeka.

Rodina mala slovenské povedomie. Dekretovskí predkovia prišli na Čierny Hron z Oravy ako osadníci. Jozefov starý otec sa volal Matej. Podľa toho sa potomkovi, a teda aj Jozefovi dostalo druhé prímene „Matejovie“.

Starostlivý otec si dobre uvedomil chlapcovu bystrosť a nadanie pre osvojovanie si nových poznatkov. Roku 1780 ho ako 6 ročného poslal do štvorročnej ľudovej školy piaristov v Brezne. Po jej skončení pokračoval chlapec v učení na humanistickej škole, ktorú absolvoval roku 1787.² Hneď po skončení školy sa ako „humanior“ odobral do Banskej Bystrice, kde vypomáhal v úrade komorského lesmajstra Františka Lahnera. Zvykol si tam na systematickú prácu. Obzvlášť cennou pre jeho ďalšiu odbornú činnosť bola účasť na lesníckych meračských prácach v rámci celoštátneho organizovaného Jozefínskeho katastra. Osvojil si pritom základné zememeračské postupy a výpočty. Pri vymeriavaní lesov zotrval Dekret až do konca januára 1790, keď ho lesmajster Lahner po skončení jozefínskych vymeriavacích prác prideliť na Dobroč, kde pracoval po boku svojho otca vo funkcii pomocného lesného požiarného dozorců v oblasti Čierneho Hrona. Tam dozeral na preberanie a splavovanie palivového dreva, ako aj na iné lesnícke práce, čo trvalo do decembra roku 1790. Potom Dekret odišiel do Boce na Liptove, kde zastupoval ťažko chorého Emericha Helcza. Pracoval vo funkcii pomocného horára s dennou mzdou 15 gracijarov. Počas práce v Boci mu náhle zomrel otec, ktorý už vtedy bol vdovcom. Už ako 16 ročný sa musel starať o 3 mladších súrodenců. Aby bol bližšie k ním preložili ho do Tisovca vo funkcii pomocného horára. Za dvojročného pobytu v Tisovci pracoval pri preberaní a plavení palivového dreva v Polhore.

Po piatich rokoch pomocnej horárskej služby menovali 24 ročného Dekreta roku 1798 riadnym horárom breznianskeho obvodu. Týmto nadobudol miesto stáleho lesného zamestnanca komory v pomerne priaznivých služobných podmienkach. Organizačne skúsený pozajdný Molkersdorfer výrazne vplýval na odborné myslenie vnímavého zamestnanca. Starý ťažobný majster Urbányi zapôsobil na neho úvahami o potrebe obnovy lesa i svojimi drobným pokusmi s výsevom lesného semena. Dekret pochopil, že ťažisko lesníckej činnosti nie je vo výrobe a doprave dreva, ale v obnove lesa. V Brezne pobudol 8 rokov.³

Za svojho pobytu v Brezne vynaložil Dekret všetko úsilie, aby sa v lesníctve teoreticky a prakticky čo najviac zdokonalil. Študoval nemeckú odbornú literatúru. Spočiatku to bolo dielo banskoštiavnického profesora K. T. Deliusa o baníctve z roku 1773 s pasáža-

mi o obnove lesov a využití dreva v baníctve a v hutníctve. Základným usmernením bol stále Tereziánsky lesný poriadok.⁴ Osobitne ho zaujali lesníckopestovateľské práce F. A. Burgsdorfa (1747–1802) a F. J. Wangenheima (1749–1800). Obaja autori boli stúpcami umelého zalesňovania a pestovania rýchlejšie rastúcich drevín aj exotických. Neskoršie mu dobre poslúžila aj kniha rakúskeho praktika J. E. Paganicu o obnove lesa sejbou a sadbou a o získavaní a úprave lesného semena.

Roku 1800 vymenovali Dekreta za podlesného v Banskej Bystrici. Tam mal širšie pole pôsobnosti a lepšie možnosti dopĺňať si svoje odborné vedomosti. Keď zostavil ideálnu mapu svojho revíru, komora mu pridelila i tretinu z obvodu banskobystričského nadlesného, a to Tajov, Kordíky a Selce.

Počas pobytu v Banskej Bystrici nezabúda ani na svoj súkromný život. Roku 1802 sa oženil s nevlastnou dcérou hutného správcu Wenzla z Michalovej pri Polhore Katarínou Haberlovou.

V októbri 1805 Dekreta vymenovali za dočasného nadlesného v Banskej Bystrici a poverili ho usporiadaním majetkových pomerov na starohorských kopaniciach. Úprava spočívala vo vymeraní kopanic, usporiadaní ich využívania a stabilizácii hraníc s lesnými porastami. Nadväzovala na tereziánsky urbár a týkala sa chotárov Staré Hory, Špania Dolina, Tajov, Motyčky.

V roku 1805 pribudla Dekretovi aj ďalšia dôležitá úloha. Viedenská vláda ho poverila ako zvlášť spôsobilého a disciplinovaného zamestnanca strážením štátneho pokladu evakuovaného na stredné Slovensko a sledovaním pohybu napoleónskych vojsk až po bitku pri Slavkove. Po nej podával správy o pohybe nepriateľských vojsk na západnom Slovensku.

Po skončení bojov sa znovu vrátil k lesníckej práci. V lete 1807 ho definitívne vymenovali za banskobystričského nadlesného a ešte v tom istom roku po smrti Molkersdorfera ho poverili funkciou lesného pojazdného v Brezne.

Vo veku 34 rokov sa Dekret dostal na také vedúce miesto, kde mohol dokonalejšie rozvinúť vlastnú iniciatívu a samostatnú lesnícku činnosť. Pri tejto práci mohol dobre uplatniť teoretické vedomosti a praktické skúsenosti nadobudnuté v predchádzajúcej lesníckej práci na rozličných miestach.

Pri úprave lesníckych pomerov na Čiernom Hrone išlo Dekretovi jednak o zlepšenie sociálneho postavenia lesných robotníkov, jednak o záchranu a zveľadenie pohronských lesov z hospodárskej stránky. Usiloval sa pritom iniciatívne uplatňovať pokrokové zásady modernej lesníckej vedy a to najmä pri umelom zalesňovaní holín a pustých plôch, ktoré baníctvo tak nešetrené odlesnilo. Poukazuje na to vo svojom životopise: „*Nemal som nápomocných predstavených a odborníkov ani podriadených, ale pod múdрым vedením a ochranou vysokého hlavného inšpektora v Budíne (Františka Duška) pustil som sa do ušľachtilého pestovania lesov. Roku 1812, ktorý bol mimoriadne semenný, dal som nazbierať vyše 2 400 meríc smrekových šišíek, zriadiť lúštiareň semien, niekoľko stúp, vejačiek a menších skladíšť. Takto sa mi podarilo získať 250 meríc čistého krídlatého semena, ale i cudzie smrekové semeno dodané z Budína.*“ Dekret začal uskutočňovať umelú obnovu lesov so všetkou rozhodnosťou. V tom čase už úzko spolupracuje s Františkom Dušekom, u ktorého našiel nielen porozumenie pre svoju prácu, ale i vrchnostenskú podporu.

Roku 1807 sa dostavila do Banskej Bystrice úradne zostavená Majláth-Dreveňáková komisia, v ktorej bol i čestný lesný odborník František Dušek. Pri činnosti tejto komiseie sa pri pochádzkach pohronskými lesmi, dostal Dekret do užšieho styku s Dušekom, hlavným lesným inšpektorom v Budíne. Dušek sa aktívne zúčastnil aj v Gabarichovej komisii, ktorá bola vyslaná tiež do lesov v okolí Brezna.

Hlavný lesný inšpektor Dušek sledoval s veľkou pozornosťou Dekretove pracovné výsledky, najmä v rámci činnosti uvedených komisií. Mohol dobre porovnávať výsledky práce vykonanej v Dekretovom okrese s pracovnými výsledkami v ďalších častiach komorného lesného majetku. Dušek sa vyjadruje s veľkým uznaním o účinkovaní Dekreta v správach

o činnosti komisií. Dušek chváli prácu Jozefa Dekreta a vyzdvihuje jeho snahy a plány. Pritom poukazuje na to, že Dekret nemá potrebnú podporu zo strany priamych predstavených.

Medzi Dekretom a Dušekom vzniká takto trvalá spolupráca. Dekret sa snažil z vlastnej iniciatívy a za účinnej podpory Dušeka obnoviť veľké odlesnené a pastvou spustošené lesy, kľčoviská a lesnými požiarimi zničené plochy. Spoluprácu medzi Dekretom a Dušekom osobitne zdôrazňujeme, lebo Dušekovo pôsobenie na Slovensku a jeho dobré vzťahy k Dekretovi mali z lesníckeho hľadiska širší význam.

Roku 1813 odišiel banskobystrický komorský lesmajster František Lahner do výslužby. Na jeho i Dušekovo odporúčanie sa roku 1814 napriek oponentom z Hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici novým lesmajstrom stal Jozef Dekret, a to najmä vďaka jeho doterajším pozoruhodným pracovným výsledkom a organizátorským schopnostiam. Osobitosťou tohto riešenia bolo to, že sa do vysokej služobnej funkcie vyhradenej predstaviteľovi šľachty, alebo inej aristokracie dostal človek z ľudu – síce bez školskej kvalifikácie, ale mimoriadne schopný a nadaný. Mal vtedy 40 rokov.

Lesy banskobystrickej komory, ktoré spravoval Lesný úrad pod vedením lesmajstra, mali 147 707 k.j., t.j. 85 670 ha. Roku 1830 pridali do tejto správy aj lesy Bacúcha a gemerského Horehronia o rozlohe 6 330 ha. Spolu potom výmera lesov komory činila 92 000 ha.⁶

Dekret sa v novej funkcii s plnou energiou pustil do ďalších, náročných zveľaďovacích prác. Ťažisko Dekretových snáh o povznesenie horehronských lesov bolo v zavádzaní ich umelej obnovy.

Prvé pokusy robil Dekret v okolí Beňuša, kde vysial okrídlené smrekové semeno do brázd a misiek. Vysiate semeno vzišlo veľmi husto. Roku 1812 robil Dekret ďalšie pokusy v Kamenistom údolí pri Hronci. Tentoraz vysieval smrekovec do plytkých brázd s dosť dobrým výsledkom. Sadenice mali pekný vzrast, miestami boli však príliš husté, inde príliš riedke. V pokusoch s výsevom smreka a smrekovca pokračoval roku 1814. Tieto pokusnícke práce boli zamerané na zistenie spotreby vysiateho semena na plošnú jednotku a na sledovanie hustoty sejby. Pritom sa získali cenné skúsenosti o kľčivosti semena, o zaburinení trávou a o vplyve zaburinenia na rast semenáčikov a sadencov.

Pri umelom zalesňovaní Dekret viac používal sejbu ako sadbu. Veľmi dbal o ochranu mladých kultúr. Tam, kde im hrozilo poškodenie od pasúceho dobytka a oviec a kôz, dával tieto plochy ohradiť. Kde poškodenie pastvou nehrozilo, označoval miesta umelej obnovy otiepkami slamy (viechy) alebo tabuľami.

Dekret si sústavne dopĺňal vedomosti štúdiom odbornej literatúry, študoval najmä Burgsdorfove diela. Získal tak dostatočný prehľad pre zakladanie porastov sejbou i sadbou.

Veľkú pozornosť Dekret venoval zberu, lúšteniu, sušeniu a ukladaniu semena. Roku 1830 vydal obežník pre všetky revíry ohľadne zberu semena („lámania šišíek“). Nariadoval sa len zber z vhodných a spôsobilých stromov. Boli zriadené lúštiarne a sklady semena v Ulmanke (1818), v Štiavničke (1830) a v Sv. Ondreji. Zriaďovali sa aj letné prenosné lúštiarne. Dekret už vtedy odporoval, že semeno uskladnené v šiškách si lepšie podrží kľčivosť ako skôr vylúštené.⁷

Dekretove zalesňovacie práce neboli len pokusom. Počas svojho života zalesnil okolo 4 000 ha holín sejbou a sadbou a ďalších 6 000 ha prirodzenou obnovou.⁸

Súčasne so zveľaďovaním lesného hospodárstva umelou obnovou zavádzal nové pokrokovejšie metódy aj v oblasti ťažby dreva. Roku 1825 zavádza do ťažbarskej činnosti píly. I keď ako prví použili pílu na našom území už Rimania v prvých storočiach nášho letopočtu, potom sa na ňu pozabudlo a zavádza sa znovu v Dekretovej dobe. Aby sa nový spôsob ťažby rýchlejšie u nás udomácnil, povolal Dekret skúsených robotníkov zo Štajerska, ktorí zaučili aj našich. Píla šetrila drevnú hmotu a Dekret robotníkov, ktorí pracovali novou metódou, finančne odmeňoval.⁹

Roku 1837 pod stupňujúcim sa tlakom komornogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici a proti odporu Viedne odišiel Dekret do výslužby. Nadalej však spolupracoval s komorou

v Banskej Bystrici. Roku 1840 podnikol s manželkou dlhú cestu do Bratislavy, Viedne, Marianbrünnu a Dolného Uhorska. Dekret zomrel 18. januára 1841 na zápal pľúc vo veku 67 rokov. Pochovaný je na r. k. cintoríne v Banskej Bystrici. Dekretovu úspešnú lesnícku činnosť ocenili už za maďarskej éry, keď mu roku 1913 postavili v Dolnom Jelenci pomník.

PodĎakovanie: Publikovaná práca mohla vzniknúť vďaka finančnej podpore z grantovej úlohy č.1/1327/04 – Trvaloudržateľné využívanie a ochrana bioindikačne a hospodársky významných lesných populácií vybraných vyšších živočíchov v modelových územiach slovenských Karpát.

Poznámky:

- 1 FRIC, J. a kol.: Velké vzory našeho lesnictví. ČSAZV, 1958, s. 17.
- 2 URGELA, J.: Jozef Dekret Matejovie (1774–1841). Lesnícke a drevárske múzeum v Sv. Antone 1974, s. 6.
- 3 BARTÁK, J.: Z minulosti štátneho lesného hospodárstva v okolí Banskej Bystrice a Starých Hôr. V Banskej Bystrici vytlačila kníhtlačiareň Grafia 1929, s. 134.
- 4 Porádek hor, aneb lesův zachování. V Prešporuku, vytlačený u Jána Michala Landerera 1770.
- 5 JANČÍK, A.: Jozef Dekret Matejovie – osobnosť a dielo. ŠPN Bratislava, 1954, s. 30.
- 6 URGELA, J.: c.d. s. 36.
- 7 URGELA, J.: Jozef Dekret – Matejovie (1774-1841), priekopník moderného lesníctva. Zborník referátov zo seminára vo Zvolene 28.6. 1994, s. 35. ISBN 80-967264-7-1.
- 8 DROBA, L.: Jozef Dekret, najvýznamnejší slovenský lesník. In: O našom lesnom a drevárskom hospodárstve. Publikácia vydaná pri príležitosti zjazdu slovenských inžinierov. Vydal Spolok slovenských inžinierov v Bratislave 1942, s. 57.
- 9 SMIDŽÁR, A.: 100 ročná pamiatka úmrtia Jozefa Dekreta. In: LES A DREVO, odborný časopis pre lesné drevárske a poľné hospodárstvo a jeho zamestnanectvo. 31. január 1941.

Jozef Dekret-Matejovie (1774–1841), the Pioneer of Modern Forestry in Slovakia

Abstract

A native of Dobroč, Jozef Dekret-Matejovie contributed substantially to the salvation of forests in the Pohroní region, devastated by mining. The innovative and rational methods that he introduced and applied in forestation, cultivation, lumber-mining and forest protection including the improvement of social status of the forest workers, were strikingly ahead of their time and became a blueprint for the forestry management in the whole country. It is for this reason that he belongs among the seminal pioneers of forestry at the turn of the 18th and 19th centuries.

His purposefulness, natural talent and exceptional skills have in the end ensured him a high post of a chamber forester in the Banská Bystrica district – in spite of the facts that he was Slovak and had neither academic education nor highborn ancestors.

He worked with leading specialists at the Banská Štiavnica Mining Academy and also with the Hungarian forestry inspector for Slovakia, František de Paula Dušek. He studied the works of the German-writing specialists. In the years 1809–1837, he and his staff managed to afforest 9 661 acres of clearings. He ensured natural forest protection by small-scale cutting on the area of 14 826 a. He helped introduce saws into forestry. His credo was "to preserve the forests for the future generations."

Prof. Ing. Dr. František Lom, dr. h. c., ekonom, historik, pedagog

(4. 2. 1901–22. 11. 1985)

ZDENĚK PÁTEK

Neoddělitelnou součástí agrárního hnutí byla činnost lidí, nevystupujících v každodenní praktické politice na očích veřejnosti. S jejich portréty se veřejnost nesetkávala na prvních stránkách novin, jejich jména se neobjevovala v parlamentních zprávách, nebyli členy delegací „na nejvyšší úrovni“, nekráčeli v čele slavnostních průvodů, nepřednášeli projevy...

Byli to pracovníci, kteří vykonávali náročnou, soustavnou mravenčí činnost, podmiňující úspěchy politiky agrární strany. Jejich poznatky umožnily vytvářet optimální politiku agrární strany, respektující sociální strukturu naší vesnice, zaměřenou na obhajobu zájmů všech vrstev rolnictva.

František Lom patřil nesporně k nejvýznamnějším pracovníkům agrárního hnutí tohoto typu. Pro působení v oblasti zemědělského výzkumu byl mimořádně dobře připraven. Jeho vědomosti byly vpravdě encyklopedického charakteru. Znal historii zemědělství a venkova, rozuměl zemědělské výrobě i po stránce technologické, což mu umožňovalo celostný pohled i na ekonomickou problematiku zemědělské výroby.

Začátek jeho působení v agrárním hnutí je spjat s úspěšným obdobím v činnosti agrární strany. Agrární strana, respektive její dominující proud, reprezentovaný Antonínem Švehlou, charakterizovaný heslem „Venkov jedna rodina“, dokázala obsadit klíčové pozice ve státě, rozhodující pro prosazování prorolnické politiky. Dokázala potom ovlivnit všechny vrstvy rolnictva. Nejpřesvědčivěji to ukazují ochranná opatření a úspěchy v rozvoji zemědělského družstevnictví. Díky těmto úspěchům se agrární straně dostalo i mezinárodního uznání.

Postavení zemědělských malovýrobců nebylo v období mezi dvěma světovými válkami nikterak skvělé. František Lom znal ekonomické i společenské postavení rolnictva z vlastní zkušenosti, sám pocházel z devítihektarového hospodářství v Janovicích nad Úhlavou.¹ S ekonomickou situací rolnictva se pak seznamoval v badatelské práci; v Zemědělském ústavu účetnicko-správočném, kde vedl od roku 1928 oddělení pro pozemkovou reformu a později i ve funkci ředitele Ústavu zemědělské ekonomiky Československé akademie zemědělské.² Právě tím lze vysvětlit i jeho orientaci v rámci agrárního hnutí, příslušnost k politice zaměřené ve prospěch rolnictva, nikoliv velkostatku. Jeho místo proto bylo na opačném pólu než Vladislava Brdlika.

Jan Tauber o něm napsal: „...za všemi učenými úvahami viděl rolníka, tj. dřívce a a ušlápnutého člověka, z jehož řad sám pocházel – a nejen to, že se mu nikdy neodcizil, ale nadevše si jej vážil. Je to vidět z celého jeho díla, které zasvětil pracujícímu rolnictvu...“³

Lomovy ekonomické názory byly zásadně ovlivněny dílem Ernsta Laura, jeho „Úvodem do zemědělské ekonomiky“, kterou spolu s Edvardem Reichem přeložil na doporučení Antonína Švehly do češtiny.⁴

Lomův podíl na překladu charakterizoval E. Reich slovy: „...Z původní spolupráce Dr. Františka Loma na překladu se stalo spoluautorství na celém díle, hlavně na všech doplňcích...“⁵

V předmluvě k českému překladu je vyjádřeno Lomovo pojetí ekonomiky i jeho vztah k rolnictvu: „...Teprve po světové válce se věnuje zemědělská spravověda již plně malozemědělcům. Nejenom jeho podnikům, ale i jeho osobě – vlastnímu podnikateli. Poznává se, že on je pravou a nejpůsobivější hybnou silou ve výrobě. Nauka o práci vystupuje do popředí...práce Laurova je věnována cele a především stavu selskému, jemuž také přinesla mnoho přímého i nepřímého prospěchu. Jeho spravovědná práce přihlížela vždy nejvíce k poměrům a potřebám selským...“⁶

Vlastní Lomova vědeckovýzkumná práce se vyznačuje komplexností, celostným až interdisciplinárním přístupem ke zkoumané problematice. Např. při šetřeních zadluženosti rolnictva ve třicátých letech používal sociologické techniky kvalitativního výzkumu, rozhovory s rolníky pamětníky. To dobře vystihl jeho současník a spolupracovník profesor Jan Tauber:

„Velikost díla profesora Loma spočívá v tom, že se dívá na ekonomické problémy komplexně, že je nejen ekonomem, ale i znalcem zemědělské výroby, že neizoloval zemědělskou ekonomiku od širšího společenského dění...“⁷

Výzkumnou práci spojoval s pedagogickým působením na vysokých školách i se zemědělskou osvětou. Vystudoval vysokou zemědělskou školu v roce 1925, v roce 1929 na Vysoké škole zemědělské v Brně získal doktorát a v roce 1935 se habilitoval v oboru zemědělská ekonomika. O jeho schopnostech svědčí i fakt, že již v roce 1936 zde byl jmenován profesorem. Současně vykonával funkci ředitele Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky.⁸

Na brněnské Vysoké zemědělské škole působil až do roku 1952, kdy odešel na Vysokou školu chemicko-technologickou do Prahy a v Brně působil dále externě až do roku 1961. Vše nasvědčuje tomu, že v souvislosti s probíhající kolektivizací zemědělství se mu stala bližší problematika ekonomiky potravinářského průmyslu.⁹ Svědčí o tom i nechuť profesora Loma k přechodu na pražskou zemědělskou vysokou školu, kam byl nakonec získán do funkce děkana na jedno funkční období (1956–1961). Zároveň zastával funkci vedoucího katedry zemědělské ekonomiky. Vymínil si však, že toto působení bude dočasné a také se na VŠCHT v roce 1963 vrátil.¹⁰

Ve výuce působil úspěšně. Imponoval věcným výkladem, národohospodářským přístupem bez ideologických pasáží.¹¹ Na pražské VŠZ také napsal a v roce 1960 obhájil doktorskou disertační práci. Již výběr tématu, uvážíme-li typ školy a vrcholící proces kolektivizace vesnice, vypovídá mnohé o postojích profesora Loma: „Ekonomická efektivnost a vyšší využití výrobní kapacity v daném odvětví potravinářského průmyslu.“ (Výroba kyseliny mléčné ve Vrbátkách.)

V práci o 230 stranách strojopisu je ekonomickému teoretickému úvodu věnováno jen několik stránek: marxistické teorii jedna, socialistické racionalizaci výroby dvě.¹² Svědčí to o snaze profesora Loma „uniknout“ od aktuální ideologické problematiky, vzdát se od reality praktické politiky realizované v procesu kolektivizace zemědělství. To zřejmě vadilo členu komise pro udělování vědeckých hodností profesoru Felixi Olivovi, reprezentantovi ortodoxní koncepce marxistické politické ekonomie. Na základě jeho námitek si Lom „počkal“ na schválení doktorátu až do roku 1963.¹³ Profesor Lom byl zastáncem pozitivistických přístupů, empirického zkoumání, obecné spekulace mu nebyly vlastní. Olivovi se jeho práce nemohla nejevit jako málo obecná, málo teoretická, nedostatečně vyplývající z postulatů oficiální doktríny.

Lomův empirismus jej spojoval se sociologem Janem Tauberem.¹⁴ Oběma byl blízký vztah k potřebám venkova a rolnictva i badatelské přístupy. Respektování faktů se však v padesátých letech ve společenskovědním výzkumu nepožadovalo a vlastně o něj nebyl zájem. Rozpor mezi proklamovanými zásadami a realitou byl příliš veliký a režim zájem na pravdivém poznání reality neměl. Povahově se však oba badatelé lišili výrazně. Jan Tauber byl výrazně pragmatický, schopný houževnatě prosazovat svou představu o potřebě a podobě sociologických výzkumů, usilovat o získání souhlasu a podpory v sekretariátu ÚV KSČ i na ministerstvu zemědělství. Nedal se odradit odmítnutím a jednal opakovaně až dosáhl úspěchu.

František Lom hledal méně exponovaný prostor pro výzkumnou práci, kde by nehrozil konflikt a kde by mohl bádát bez rozporu s vlastním přesvědčením. Tento prostor nacházel v potravinářském průmyslu, kde bylo možné zkoumat ekonomickou problematiku bez aktuálního ideologického tlaku.

Na pražské Vysoké škole zemědělské vystřídal profesor Lom ve funkci děkana provozně

ekonomické fakulty profesora Jiřího Kořátka, prvního děkana této fakulty, založené v roce 1952. Ten byl spíše politickým publicistou, v řízení pedagogické a výzkumné práce fakulty se neosvědčil.¹⁵ Získat profesora Loma nebylo snadné, nakonec funkci děkana pod politickým nátlakem přijal s podmínkou, že jeho působení na VŠZ bude dočasné a že mu po skončení funkčního období bude umožněn návrat na VŠCHT a že mu zde bude ponechán pedagogický úvazek. Jeho působení ve funkci děkana bylo hodnoceno kladně. Jeho příchodem se zvýšila prestiž této mladé fakulty. Studenty byl vítán jeho věčný a srozumitelný výklad. Velkým přínosem byl jeho podíl v přípravě nových kandidátů věd, jichž byl školitelem.¹⁶ Orgány komunistické strany na škole mu byla vytýkána nedostatečná ideologičnost, malé využívání děl klasiků marxismu-leninismu, malá bojovnost v „boji s nepřátelskou ideologií“.¹⁷ To ovšem mělo reálný základ nejen v jeho povahových vlastnostech. Profesor Lom nebyl členem komunistické strany. Po válce byl členem sociální demokracie až do tzv. slučovacích sjezdu v roce 1948; členem KSČ se nestal. Marxismus zřejmě nepřijal.

Po jeho příchodu na školu se podařilo uzavřít jedno nejasné místo jeho životopisu. Za německé okupace profesor Lom neobdržel profesorskou placenou dovolenou s důchodem, zato mu protektorátní orgány udělily vyznamenání „svatováclavskou orlicí“. Přitom se nepropůjčil k žádné aktivistické činnosti. Již v roce 1941 se vrátil do Janovic k práci v rodinném hospodářství a k přijetí zaměstnání ve Svazu zemědělství a lesnictví v roce 1943 byl nucen. V květnu 1945 se stal členem revolučního národního výboru v Janovicích a již v červnu 1945 místopředsedou Jednotného svazu českých zemědělců.¹⁸

Že se netěšil zvláštní přízni režimu svědčí i fakt, že mu bylo odmítáno vystavení pasu, který však jako děkan fakulty potřeboval. Nakonec pas obdržel, když se vyjasnily i všechny okolnosti kolem protektorátního vyznamenání a ověřilo jeho bezúhonné chování v době okupace.¹⁹ Využil jej pak mimo jiné i k přednáškovému turné po Lužici, kdy navštívil osm lužickosrbských obcí a obdržel děkovný dopis tehdejšího předsedy Domowiny K. Krjence.²⁰

Ostatně Lomův smysl pro slovanskou vzájemnost a znalost historie slovanských národů by stály za samostatnou studií.

Během působení na pražské VŠZ napsal několik historických prací, napsal a podílel se na napsání řady skript a učebnic z oboru zemědělská ekonomika. Pozoruhodné jsou jeho práce z dějin zemědělství, zemědělského výzkumu, školství i osvěty. Právě v nich vyniká všestrannost jeho badatelského přístupu, znalost problémů zemědělské výroby v historických souvislostech, jeho umění postihnout provázanost ekonomických souvislostí se sociálními důsledky a s činností společenských a politických subjektů.²¹

Dějiny zemědělství se zabýval soustavně i v organizačních funkcích. Od roku 1958 byl předsedou komise pro dějiny zemědělství a lesnictví ČAZ a od roku 1966 vedl historickou komisi sekce pro sociologii venkova Československé sociologické společnosti.

Jeho dílo je neobyčejně obsáhlé; Skala uvádí asi 400 vědeckých studií a asi 300 odborných posudků.²² Obsah všech prací svědčí o zaměření na věcné konkrétní problémy. Lze to dokumentovat i na výčtu problémů, zkoumaných jím vedeným výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky v letech 1946–1951:

„...Z rozsáhlého počtu prací a elaborátů uvádím tyto práce: Zatížení zemědělské výroby mzdami a sociálním pojištěním, hodnota a prodej zemědělské výroby v českých zemích, číselné objasnění významu živočišné výroby, ceny průmyslových výrobků a surovin, postavení zemědělství ve dvouletém plánu, věkové rozvrstvení osob zaměstnaných v zemědělství...zatížení zemědělství daněmi, tržba za zemědělské výroby a hodnota výroby podle okresů, výrobní náklady...výpočet potřeby strojů a jejich náklady v zemědělských a strojních družstvech, kalkulace výrobních nákladů, potřeba zemědělského úvěru...otázky výkupu a kontigentace...“²³

Profesor Lom byl uznávanou autoritou jak v kruzích vědeckých, tak i zemědělskou praxí, respektován studenty i spolupracovníky. Oblibě státních orgánů a komunistické strany se netěšil. Přes nesporný přínos jeho obětavé práce a hodnotu jeho prací nikdy neobdržel žádné státní vyznamenání.²⁴

Hodnocení jeho díla nemůže být snadné jak pro rozsáhlost, tak i proto, že žil a tvořil v několika politických režimech. Nesporné však je, že svou neúnavnou tvůrčí činností významně ovlivnil několik generací působících ve vědě, školství i v řídicích funkcích v zemědělství i zpracovatelském potravinářském průmyslu a že právem patří mezi významné činitele agrárního hnutí.

Poznámky:

- 1 Dopis proděkana Vladimíra Chalupného ministerstvu školství z 5. 2. 1959. Archiv ČZU, osobní spis František Lom, neuspořádáno.
- 2 Honcová-Střesková, Jaroslava: „Osmdesátiny prof. dr. Ing. Františka Loma, DrSc.“, in Sociologie a historie zemědělství, 1981 č. 2, s. 155, 6.
- 3 Tauber, Jan: „70 let prof., dr. h. c., ing. Františka Loma, DrSc.“, in: Sociologie a historie zemědělství 1971, č. 1, s. 73, 4.
- 4 Laur, Ernst, Dr.: „Úvod do zemědělské ekonomiky“ Einführung in die Wirtschaftslehre des Landbaus“. Publikace ministerstva zemědělství, sv. 100, Praha 1937. Sám E. Laur v předmluvě k českému vydání vysoce oceňuje jak překlad, tak i doplňky rozšiřující české vydání.
- 5 Laur, Ernst: citované dílo, s. 15.
- 6 Laur, Ernst: citované dílo, s. 12, 13.
- 7 Tauber, J.: citovaná stať, s. 73.
- 8 Lom si k brněnské Vysoké škole zemědělské zachoval blízký vztah a zde mu také byl udělen čestný doktorát.
- 9 Okolnosti přechodu na provozně ekonomickou fakultu VŠZ Lom podrobně popisuje v třístránkovém textu z 12. 3. 1960: „Můj vstup na VŠZ v Praze v roce 1962“. In: Archiv ČZU, osobní spis František Lom, neuspořádáno. Lom si zřejmě uvědomoval ekonomickou převahu zemědělské velkovýroby, ale nepříjatelné pro něho byly metody „získávání“ rolníků pro kolektivní hospodaření.
- 10 O přechodu prof. Loma na Vysokou školu chemicko-technologickou rozhodlo MŠK dne 5. 2. 1963. Z dopisu rektora Kudrny rektorovi VŠCHT z 22. 2. 1963. In: Archiv ČZU...
- 11 Touto věcností se vyznačují všechny jeho výzkumné zprávy, vědecké stati, skripta i učebnice.
- 12 Zelenka, Stanislav, prof. Dr. v posudku na Lomovu práci píše: „...*Předložená práce si vzala za úkol vyšetřiti na konkrétním případě... jak je možno racionalizací výroby a volbou vhodných technologických postupů dosáhnouti zvýšení výrobní kapacity... zlepšení hospodaření s časem, zlepšení jakosti výrobků a vyšší efektivity, vyjádřené hlavně snížením vlastních nákladů...*“ In: Archiv ČZU...
- 13 O tom poznámka v dopise prof. Loma rektorátu VŠZ 26. 2. 1964. In: Archiv ČZU...
- 14 Spolupracovali především při řešení sociologických a historických problémů. Příkladem je jejich společná zpráva o kibucech z cesty do Izraele v roce 1965: „Zemědělské družstevnictví v Izraeli“, Čs. sociologická společnost, Praha 1965.
- 15 Obsáhlý kritický rozbor činnosti profesora Koťátka ve funkci děkana fakulty byl projednán a schválen aktivem pracovníků fakulty v květnu 1956. In: Archivní materiál doc. Vladimíra Chalupného, tehdejšího proděkana fakulty.
- 16 Lom uvádí osm doktorů věd a sedmáct kandidátů věd. Archiv ČZU, osobní spis Františka Loma, část „Přehled mé činnosti“, neuspořádáno.
- 17 Autor tohoto příspěvku byl přítomen jednání s profesorem Lomem o problému politické angažovanosti jeho výuky a svědkem jeho věcné a neideologické argumentace.
- 18 Lom sám o tom píše v přehledu Patnáct let mé činnosti...: „*Ihned po 5. květnu jsem se plně účastnil jako člen národního revolučního výboru v Janovicích.*“ In: Archiv ČZU osobní spis Františka Loma, neuspořádáno.
- 19 Tamtéž.
- 20 Tamtéž.
- 21 Interdisciplinární charakter jeho prací hodnotí zvláště vysoko sociologové Viz: např. J. Honcová-Střesková, Jan Tauber, citované články, odkazy 2 a 3 výše.
- 22 Skala Ladislav: Naši předchůdci, Ministerstvo zemědělství České republiky, Praha 1993, s. 310, 1.
- 23 Archiv ČZU, osobní spis Františka Loma, neuspořádáno.
- 24 Lom obdržel četné děkovné dopisy a čestná uznání. Na pražské VŠZ zlatou medaili vzorného učitele, na brněnské VŠZ nejvyšší uznání, titul dr. h. c. Pro státní vyznamenání zřejmě neměl dostatečnou důvěru režimu.

František Lom, the Economist, Historian, Pedagogue

Abstract

Prof. Ing. Dr. František Lom, dr. h. c., belonged to the foremost representatives of the agrarian movement whose research activities helped create favorable conditions for the successful political activity of the Agrarian Party.

The basic subject of his research activities was the field of agricultural economics. He built upon the works of Ernst Laur whose seminal volume "Introduction to Agricultural Economics" Lom not only translated (along with Edvard Reich), but also expanded and adapted to the Czech situation.

His political orientation within the framework of the agrarian movement was in accordance with the line of Antonín Švehla, i.e. somewhat left-of-center, opposing the views of Vladislav Brdlík and Rudolf Beran. This was because Lom's own life experience enabled him to understand the difficult economic situation of small agricultural producers and peasants and he defended their interests.

He advocated these views also in the postwar period. Professor Lom was publicly active only in the first phase; he was a member of the revolutionary committee in Janovice nad Úhlavou and Nýrsko and also a deputy chairman of the United Association of the Czech Farmers. However, during collectivization, Lom becomes passive. He was not the kind of person who would openly challenge the violent methods used then against the peasants, so he continues his research related to economics and organization of food-processing industry. Thus, he avoided dealing with the ideologically distorted topical issues of agriculture.

His historical works distinguish themselves with complex, holistic approach, supported by the deep knowledge of agricultural production, economics and social relationships of the village communities. He is justly considered a pioneer of interdisciplinary work in the agricultural research. He is an author of around 400 scientific works and studies. He is also noted for his knowledge of Slavic nations' histories.

The pedagogical activities of Professor Lom were highly appreciated by his students for pertinence and clarity of his lectures. The Communist authorities criticized him for not showing enough ideological zeal for the political goals of the time in his teaching. He held posts of the department head, dean of the Faculty of Economics at the Prague Institute of Agriculture and he also taught at Brno Institute of Agriculture, Prague Institute of Chemistry and Technology, and in the last period, at the Prague Institute of Economics.

It is not easy to evaluate his work, if only because he lived and worked under several different regimes. However, it is an undisputable fact that his untiring creative work was a major positive influence over several generations of agricultural researchers, teachers and managers.

Život a dílo zemědělského ekonoma Edvarda Reicha (1885–1943)

LUBOMÍR SLEZÁK

V pondělí 24. května 1943, před 63 lety, kolem 15. hodiny, bylo na železničním přejezdu nedaleko Zdounek na Kroměřížsku zachyceno projíždějícím vlakem osobní auto. Na místě zahynul Ing. dr. Edvard Reich, odborový přednosta ministerstva zemědělství v. v., a Josef Hlavnička, ředitel Baťových závodů ve Zlíně.¹ Jejich manželky byly těžce zraněny a převezeny do Baťovy zlínské nemocnice. Incident v dnešní době natolik běžný, že už jej téměř nevnímáme, na svou dobu však ojedinělý a svým způsobem neuvěřitelný, víme-li, kolik aut se tehdy pohybovalo po našich silnicích.²

Tragická událost ukončila v 58 letech život předního českého zemědělského ekonoma, žurnalisty, vědeckého pracovníka a organizátora českého a slovenského zemědělského školství. Edvard Reich, syn hanáckého venkova, se narodil 17. března 1885 ve Velké Bystřici u Olomouce v rodině domkáře, vychován byl u svého děda Josefa Reicha, krejčího ve Velké Bystřici. Vyrůstal v zemědělském prostředí, které se učil znát a kterému zůstal svou prací věrný po celý život. Z chudých poměrů, probíjel se sám, neúnavně a vytrvale za lepším vzděláním. Absolvoval všechny stupně zemědělských škol, od nižších až po vysokou a dosáhl doktorátu technických věd. Stal se učitelem, působil na všech typech zemědělských ústavů a jeho pedagogická dráha vyvrcholila docenturou ze zemědělské ekonomiky a spravovědy na Vysoké škole zemědělské v Brně.

Protože finančních prostředků se v rodině nedostávalo, po celou dobu studií si musel Reich přivydělávat. Je pro něj typické, že nikdy nedával kondice. Tvrdil, že by to byla ztráta času, a tak potřebné finanční prostředky získával účelněji. Za vynikající studijní výsledky obdržel několik stipendií, čímž byl jeho pobyt na školách materiálně zabezpečen. Prakticky po celou dobu studií měl pravidelný a nemalý příjem z redaktorské činnosti a za zveřejňované články. I když v té době šlo převážně o příspěvky populární, byla to dobrá škola pro další publicistickou práci.³

V roce 1904, jako devatenáctiletý posluchač III. ročníku tříleté zemské střední hospodářské školy v Přerově, uveřejnil první odborný článek v *Selských listech*.⁴ Za rok nato, coby student I. ročníku tábořské akademie, která byla tehdy u nás nejvyšším zemědělským učilištěm, vydal první číslo populárního odborného měsíčníku, který nazval *Kodym*. Ne náhodou. Celoživotním vzorem byl Reichovi F. S. Kodym, buditel, kterému patří první místo v české zemědělské žurnalistice 19. století.⁵ Podtitul měsíčníku zněl: *Časopis pro podporování a povznesení hospodářských a kulturních snah našeho lidu*.⁶ V podstatě bez prostředků se Reichovi tento počín zdařil. Časopis, původně určený studentům a absolventům tábořské akademie, brzy zaujal široké odborné kruhy, takže po dvou letech se z něj stal čtrnáctideník. Časopis s úzkým kruhem spolupracovníků se stále zdokonaloval a ještě do první světové války se zařadil mezi nejlepší odborná zemědělská periodika u nás. Vedle toho začal Reich v roce 1919 vydávat také týdeník *Československý zemědělec*. Stal se jeho šéfredaktorem a ke spolupráci získal řadu předních odborníků ze zemědělské praxe a z vědeckého výzkumu (O. Horák a V. Škoda). Oba časopisy se staly mezi zemědělskou veřejností pojmy. Reich v té době tvořil rychle, přitom s rozvahou, využíval svých hlubokých teoretických znalostí i praktických zkušeností. Snad nikdo jiný v jeho společenském postavení neudržel tolik kontaktů s osobami odborně a lidsky spřízněnými, jako Reich.

Konec první světové války odstartoval novou etapu v jeho životě. V roce 1919 přijal nabídku tehdejšího ministra zemědělství Karla Práška k práci na ministerstvu, kde mu byl přidělen post přednosta oddělení pro zemědělské školství.⁷ Bylo mu teprve 34 let, ale měl již

praktické učitelské zkušenosti a také představy, jak dál postupovat v zemědělském školství. Ještě za války je vtělil do publikace, nazvané *Příští vybudování zemědělského školství, zvláště vysokého na Moravě*, kterou vydal v roce 1916 v Olomouci. Při práci na ministerstvu si vedl vynikajícím způsobem: vytvořil ucelený systém zemědělského školství s výrazným rozšířením všech typů nejen zemědělských škol, ale i školních statků a promyšlené soustavy lidového zemědělského školství. Má velkou zásluhu na vybudování tohoto vzdělávacího odvětví na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Za jeho působení došlo ke změně tříletých středních zemědělských škol na čtyřleté, vznikl Ústav pro opatrování školních pomůcek a jeho dítkem byla také Zemědělská ústředna filmů a diapozitivů. Po léta usiloval o zvýšení odborné kvalifikace zemědělských pedagogů a k tomuto účelu byl otevřen pedagogický seminář pro učitele zemědělských škol.⁸ V roce 1920 byl spoluzakladatelem Zemědělské jednoty, stal se členem jejího ústředního výboru a po J. Kazimourovi převzal načas funkci jednatele Zemědělského muzea. Na ministerstvu se stal generálním inspektorem zemědělského školství a v roce 1933 byl jmenován sekčním šéfem ministerstva zemědělství a přednostou jeho I. odboru – školského, výzkumnického a osvětového a tuto funkci vykonával až do roku 1941.⁹

V tomto období je třeba zvláště vyzdvihnout podíl E. Reicha na vzniku Domu zemědělské osvěty na Královských Vinohradech.¹⁰ Reich si totiž od počátku působení na ministerstvu uvědomoval, že uskutečnění programu rozvoje zemědělského školství a šíření osvěty vůbec se neobejde bez potřebného zázemí v podobě velkého a technicky vybaveného objektu, který nazval podle účelu jemuž měl sloužit, Dům zemědělské osvěty. Šlo o dost riskantní podnik, kolem stavby se „točily“ miliony (celkové náklady vzrostly na 20 milionů korun) a v sázce byla pověst ministerstva, pokud by projekt nedopadl dobře, v prvé řadě však samotného E. Reicha, který se o celou věc nejvíce zasazoval. Stavba se uskutečnila v letech 1924-1926 podle projektu architekta Josefa Gočára a financovalo ji převážně ministerstvo zemědělství. Dům zemědělské osvěty, slavnostně otevřený 28. října 1926, měl sloužit potřebám zemědělců všech sociálních skupin a nejrůznějšího politického přesvědčení, nejpočetnější zastoupení v něm však měly instituce agrární strany. Budova byla uzpůsobena pro přednáškovou a schůzovní činnost, pro dlouhodobé kursy s možností ubytování desítek frekventantů v tzv. Zemědělském domově. Disponovala velkou knihovnou s půjčovnou a badatelnou. V desítkách místností se postupně zabydlely instituce jako Svobodné učení selské, Vyšší zemědělská škola družstevní, Ústředí selských jízd, Státní agrární archiv, Klub československých zemědělských inženýrů aj. DZO se stal centrálou veškerých odborných, kulturních a vzdělávacích aktivit, sledujících povznesení venkova a zemědělského podnikání, tedy jakýmsi mostem mezi zemědělskou výrobou a vědou.

Potřebné prostory získala v paláci také Československá akademie zemědělská, ustavená oficiálně 28. prosince 1924. Mimořádnou zásluhu o její založení měl taktéž E. Reich. Po léta pracoval na uskutečnění myšlenky celostátní a početné vědecké zemědělské instituce. Ačkoliv byl v čele devítiletého výboru, zůstával často osamocen při překonávání překážek a nečekaných nástrah, přicházejících dokonce ze strany původně nakloněných oficiálních institucí. Bylo to nejhektičtější období Reichova působení na ministerstvu zemědělství, ale nedal se odradit. F. Švancara, jeden z jeho nejbližších spolupracovníků a přátel, tak mohl oprávněně napsat, že „akademie byla jeho dítětem“.¹¹ Jmenování generálním sekretářem ČAZ (funkci vykonával nepřetržitě až do smrti) bylo proto přirozeným oceněním jeho zásluh o akademii a také odborných kvalit a organizačních schopností.

O Reichovi možno říct, že byl opravdu encyklopedista, k čemuž přispívala především jeho činnost redaktorská a publicistická. Není zde prostor pro shrnutí všeho, co zorganizoval, které časopisy a edice založil a jako redaktor vedl, a do čeho všeho přispíval svými odbornými pracemi. Nikdo také dodnes nespočítal, kolik titulů publikoval, ale určitě nepochybně, napíšeme-li, že šlo o stovky. Autor hesla *Reich E.* v Ottově slovníku naučném uvádí, že Reich „napsal od roku 1904 několik tisíc novinových článků, odborných pojednání, brožur a vědeckých studií“.¹² Brzy po příchodu na ministerstvo zakládá Reich dvě periodika:

Publikace ministerstva zemědělství a Časové spisky ministerstva zemědělství a v obou se ujímá redaktorství. V rámci ČAZ spoluredigoval v letech 1925–1942 *Věstník ČAZ*, dále inicioval vydávání vědeckého časopisu *Sborník ČAZ* a edice *Časové otázky zemědělské*. Z jeho popudu začala vycházet další periodika, jako *Vědecké spisy*, *Prameny a základy a Přednášky*. Po několika letech příprav, a opět za Reichova přispění, vznikl v roce 1933 Syndikát zemědělských novinářů a spisovatelů, který si Reicha zvolil za předsedu.

E. Reich byl skutečnou duší ČAZ s přesahem daleko do zahraničí, kde byly oceňovány jednak jeho zásluhy o povznesení rolnického hospodaření v mezinárodním rámci, jednak jeho snahy o vytvoření mezinárodní organizace zemědělských novinářů a publicistů. Podílel se na řešení úkolů zemědělského vyučování v mezinárodním měřítku např. formou organizování kongresů aj. Byl také dlouholetým členem Mezinárodní vědecké rady při Mezinárodním ústavu zemědělském v Římě.¹³

Byly to nepochybně Reichovy zásluhy o rozvoj zemědělského školství a celkové zkvalitnění zemědělského podnikání v zemi, které jej vynesly, byť jen na dobu necelých dvou týdnů, do křesla ministra zemědělství úřednické vlády arm. gen. J. Syrového. Stalo se tak ve dnech 22. září až 4. října 1938. V roce 1941 musel E. Reich odejít pod tlakem německých okupantů z ministerstva zemědělství do předčasného důchodu. Odborně působil nadále převážně v ČAZ. O to intenzivněji se začal věnovat přípravným pracím na vydání *Velké zemědělské encyklopedie*, *Velkého slovníku zemědělského* a edice *Příručka pro praxi*. Tato díla měla obsáhnout celé zemědělství ze všech aspektů a stát se nepostradatelnou pomůckou především pro zemědělskou praxi. V tomto případě však zůstalo, žel, jen u záměru.

Tak jako každý v jeho postavení, měl Reich vedle přátel a spolupracovníků také odpůrce, závistivce a pomlouvače. Poprvé to výrazněji zaregistroval po svém příchodu na ministerstvo zemědělství. Na sklonku roku 1918 se objevilo v odborném tisku sdělení, nadepsané *K obsazení místa šéfa odboru hospodářského školství při ministerstvu orby*, údajně zformulované v kruzích hospodářského učitelstva, v němž se mj. konstatovalo: „Pan prof. Reich... jest povaha nesnášenlivá, svárlivá, než aby mohl zastávat s úspěchem tak důležitý a zodpovědný úřad... Nechceme se zde zmiňovati o literární a „vědecké“ činnosti na poli hospodářském profesora Reicha... tvrdíme, že cennějšího samostatného většího hospodářského spisu nikdy sám nenapsal, že *Kodým* slouží zejména osobním a prospěchářským zájmům.“ Dále bylo zpochybňováno získání Reichem pedagogických a vědeckých titulů a on sám byl označen za prospěcháře.¹⁴ Materiál nebyl podepsán a je s podivem, že byl vůbec v této podobě otištěn. Reakce odborné veřejnosti byla vesměs negativní, včetně pedagogů hospodářských škol.

Reich se tvrdě ohradil. Prokázal, že skutečným autorem byl dr. Pospíšil, filolog a bývalý kolega ze zemské střední hospodářské školy v Olomouci. Pisatel navíc v různých společnostech zpochybňoval Reichovu schopnost složit uváděné zkoušky s tak výborným prospěchem, tvrdil, že někdo musel za něj zkoušky skládat a že i Reichův doktorát je pochybný a koupený.¹⁵ Na doporučení K. Práška podal Reich na dr. Pospíšila žalobu a ten byl odsouzen. Vše se opakovalo v souvislosti s dalšími pomluvami a po několika letech a opět se stejným koncem.¹⁶ Samotný E. Reich byl za celou svou kariéru obžalován pouze jednou, v letech 1912–1914, kdy vydal publikaci *Podvody v obchodě se strojenými hnojivy*. Odhalil v ní protizákonné machinace se semeny, krmivy a hnojivy v několika firmách. Všechny spory vyhrál, resp. k soudnímu projednávání nikdy nedošlo, protože firmy vzaly nakonec své žaloby zpět.¹⁷

Do složitější situace se dostal Reich po vydání svého díla *Cestou k selské politice a správovědě*.¹⁸ Vedle pozitivních hodnocení v odborném tisku byla publikována také jedna kritická recenze. Výtky, které se v ní objevily, byly formulovány velmi kategoricky a dost nevybíravým způsobem. Recenze vyšla z pera několika badatelů, soustředěných kolem Vladislava Brdlíka.¹⁹ Reichovi oponenti se také deklarovali jako *Brdlíkova správovědná škola*. To, co by za normální situace dalo podnět k seriózní diskusi na stránkách odborného tisku, přerostlo v žaloby a soudní tahanice. Reich z nich sice vyšel očištěn, ale určitá pachut' z toho všeho přetrvávala.

Reichovi bylo vytýkáno, že nepochopil a nesprávně interpretoval problematiku cenové disparity v zemědělství. Oponentům vadila především následující věta: „Spravovědný badatel stejně tak jako selský politik se nikdy ve své vědecké práci nesníží k demagogii, aby vědeckou metodou vykouzloval selskou bídu a disparitu tam, kde opravdu není.“²⁰ Ačkoliv Reich nikoho nejmenoval, byli kritici přesvědčeni, že zpochybňovanými badateli byli myšleni právě oni z Brdlickova ústavu, jmenovitě pak Ing. dr. Josef Knespl, který se cenovou disparitou dlouhodobě zabýval. Pravda je, že Reich na jiném místě knihy – byť zase jen v neosobních formulacích – tvrdil, že ve spravovědě se vytvořilo mnoho různých legend, které je třeba opustit, že „nelze kalkulovat na podkladě zastaralých průměrných tabulek...“ aj.²¹ Je docela možné, že další větu „...spravovědné autority nebo cifry, platné před padesáti a více lety, nemohou být ve všem směrodatné dnes“ mohl vztáhnout na sebe i sám V. Brdlík. Vždyť to byl on, kdo patřil k zakladatelům zemědělské spravovědy a svoji práci s názvem *Zemědělská spravověda* vydal dlouho před Reichem.²² Těmito a dalšími tvrzeními v Reichově knize se cítili žalobci dotčeni, tvrdili, že došlo k poškození jejich vědeckých zájmů, že ze strany E. Reicha šlo o trestný čin a podali na něj žalobu.²³

Pokud jde o odbornou stránku věci (cenová disparita a rentabilita podnikání v zemědělství), Reich se v mnohastráňkovém rozboru obhájil a prokázal, že nikde ve své knize netvrdil to, z čeho jej kritici obviňovali. Lze se proto oprávněně domnívat, že v pozadí celého sporu byla letitá nevraživost mezi Reichem a Brdlikem. Trvala dlouho, což připouštěl i E. Reich: „V zemědělské veřejnosti je všeobecně známo, že ing. dr. V. Brdlík má osobní zášť proti mně a že mezi námi panuje osobní nepřátelství přes 20 roků. Rozešli jsme se ve zlém r. 1920–21, kdy byl dr. Brdlík ministrem zemědělství ze stejných důvodů, jako se s ním rozešlo mnoho jiných...“²⁴ Že si dělali naschvály, je zřejmé i z toho, že např. E. Reich „opomenul“ ve svém spise uvést v podrobném, dvacetistráňkovém seznamu literatury, vztahující se ke spravovědné tematice, citovanou programovou práci V. Brdlika z roku 1925.²⁵

Rok 1939 nutno připomenout v souvislosti s aktivitami E. Reicha ještě jednou. Ve dnech 6.–7. března se uskutečnil v Praze kongres spravovědců, zemědělských politiků, agrárních sociologů a organizátorů zemědělského podnikání, který vešel do historie jako *I. sjezd česko-slovenských ekonomistů*. Pořadatelem byla Československá akademie zemědělská a Klub zemědělských ekonomistů (teprve později se ujal termín *ekonomů*). Sjezd proběhl pod záštitou ministerského předsedy R. Berana a za čestného předsednictví L. Feierabenda. O jeho uskutečnění se zasloužil opět E. Reich, který také přednesl obsáhlý úvodní projev. Na sjezd se přihlásilo přes 250 účastníků se 120 referáty, rozdělenými do osmi sekcí. Jeden ze závěrů sjezdového rokování zněl – věnovat při výzkumu největší pozornost střednímu selskému závodu, v němž bylo těžiště zemědělské prvovýroby.²⁶ Druhý – soustředit se přitom mnohem více než dosud na všestranné poznání lidského faktoru v zemědělství, tedy samotného rolníka.²⁷

Organizátorská a vědecká činnost E. Reicha byla tak rozsáhlá, rozmanitá a intenzivní, že udivovala všechny, kteří se nacházeli v jeho blízkosti: „A tu si mimoděk klademe otázku, jak je to vůbec možné, že jedinec vykonal tak veliké a hodnotné dílo?“ U některých mohla být taková otázka výrazem skutečných pochybností o jeho schopnostech, u jiných pouze řečnickým obratem, na něž také hned nacházeli odpověď: „Byla to především jeho neumdlévající a nevyrovnatelná pracovitost a pile, věrnost vytčenému pracovnímu programu, jedinečná houževnatost, s níž dovedl sledovat jeho uskutečnění i přes sebevětší překážky, záviděníhodná paměť a velká schopnost získat si pro každý vytčený úkol vhodné spolupracovníky... Jistě je často obtížné ba nemožné zjistit, co je prací Reichovou a co jeho spolupracovníků. To však neubírá nic na Reichových zásluhách. Vždyť i jeho spolupracovníci tu získávali, neboť bez jeho iniciativy a pomoci by se byli do mnohé práce ani nepustili a tím méně ji zdárně dokončili.“²⁸

Ve svých aktivitách Reich nezapomínal na vlastní vědeckou práci, jejíž výsledky průběžně publikoval. Z prací většího rozsahu vydal: *Podvody v obchodě se strojenými hnojivy* (Praha

1923), *Samostatná státní Vysoká škola zemědělská v Brně* (1920), *Zemědělská výchova* (Praha 1925), *Nižší a vyšší rolnické školství z hlediska mezinárodního vývoje* (Praha 1932), *Zemědělské školy a zemědělská práce zvláště v době zemědělské krize* (Praha 1932), *Zemědělské poradnictví v plánovitém zvelebování zemědělství* (spolu s V. Škodou, Praha 1934), *Problém zemědělství v celkovém plánu hospodářské politiky* (Praha 1934), *Die Tschechoslowakische Landwirtschaft* (Berlín 1935). Ve spolupráci s F. Lomem přeložil a upravil pro československé poměry práci E. Laura *Úvod do zemědělské ekonomiky* (Praha 1937).

Nejrozsáhlejší Reichovou prací byly *Základy organizace zemědělství Československé republiky*, vydané v Praze v roce 1934 jako 88. svazek edice *Publikace ministerstva zemědělství*.²⁹ Posledním vědeckým dílem byl již vzpomenutý spis *Cestou k selské politice a spravovědě* z roku 1939. Obě díla byla široce komentována a posuzována v denním i odborném tisku. A je třeba hned v úvodu říct, že šlo vesměs o hodnocení kladná. Václav Verunáč o první práci napsal, že jde o dílo „které lze bez nadsázky nazvat základním a které by mělo být vzorem pro práci a studium i v oborech ostatních“.³⁰ Julius Stoklasa, profesor Vysokého učení technického v Praze a přední zemědělský badatel druhé poloviny 19. a první třetiny 20. století, ocenil Reichovu práci jako jednu z nejvýznamnějších meziválečných knih. Usoudil, že název práce „snad ani není zcela spravedlivý...: Nejsou to *základy* a dokonce ne jen *základy organizace*, nýbrž bohatě mnohotvárná skutečnost československého zemědělství sama“.³¹ Národohospodář a publicista Jiří Hejda ocenil knihu z pohledu práce se statistickými daty: „Kniha Reichova... je cenným příspěvkem k poznání našeho zemědělství právě tím, že toto bohatství statistického materiálu shrnuje v přehledný celek a umožňuje tak rychlou orientaci“.³² Také recenzent z agrárního Venkova práci pochválil: „Je těžko říci, vyniká-li spis více po stránce vědecké jako kompendium zemědělské ekonomiky nebo po stránce praktické, tam, kde se zabývá problémy praktické zemědělské politiky“.³³ O. Frankenberger, jeden z teoretiků českého agrarismu, oceňoval v Reichově práci bibliografii, která byla „beze sporu nejúplnějším přehledem naší odborné literatury zemědělské“.³⁴ Podle demografa a geografa J. Pohla šlo o „dílo, které je do jisté míry rázu senzačního“.³⁵ Příznivé ohlasy na práci se objevily i v domácích německy psaných periodikách³⁶ a také v Rakousku, Německu, Jugoslávii, Švýcarsku, Polsku a Bulharsku.

V podobném duchu se nesly i zprávy a recenze, posuzující publikaci *Cestou k selské politice a spravovědě*. Podle Karla Holého, profesora Vysoké školy zemědělské, byl E. Reich u nás „prvým, který upozornil na novou orientaci selské politiky a spravovědy v praxi i ve vědě a který v tom navazuje na Kühnena a J. B. Lambla a zvláště na ruskou školu sociologicko-ekonomickou, která tolik ovlivnila i některé práce americké a německé... I když budou kolem knihy Reichovy různé polemiky, její vliv se trvale projeví v našem zemědělství a nebude jí uznání odepřeno“.³⁷ Jeden z tvůrců českého ruralismu, spisovatel Josef Knap, ocenil, že E. Reich nezapomněl ve své práci zdůraznit „význam literatury ruralistické při studiu zemědělských problémů a vyslovuje názor, že v této literatuře možno hledat odpověď na mnohé životní otázky zemědělské. Kniha Reichova si zaslouhuje, aby se upozornilo i na tuto její stránku“.³⁸ Podle prof. F. Sekaniny jde v Reichově práci o „první zdařilý pokus, aby byly v nejlepší soulad uvedeny jak soukromohospodářské, tak i národohospodářské úkoly našeho selského podnikání“.³⁹ Národohospodář J. Macek psal: „Kniha příjemně překvapí svou věcností; není to stranická apologie agrární politiky, autor nezapírá své sympatie k selské politice, ale zachovává míru a bere spravedlivý zřetel také na jiné složky národa, v zemědělství pak dbá nejen o podnikatele, ale také o dělníka, oceňuje práci venkovské ženy a součinnost celé rodiny“.⁴⁰

E. Reich celým svým životem prokazoval, že je politicky spjat s agrární stranou a jejím zemědělským programem. Podporoval malozemědělskou politiku A. Švehly a byl odpůrcem krajně pravicových tendencí v agrární straně. Občas se ozvaly z opačného politického tábora dokonce hlasy, tvrdící, že žije z protekcí u agrárního vedení, ba že je dokonce jeho politickým sloupem. Byly to výtky liché: své celoživotní aktivity zaměřil E. Reich na šíření

vzdělanosti a osvěty mezi zemědělci, na rozvoj zemědělského školství a vědy a na zvýšení odborné kvalifikace zemědělské inteligence. Nikdy ve straně žádnou významnější politickou funkci nezastával a odmítl také poslanecký mandát: „Nechtěl jsem se nikdy věnovat politice, nýbrž vždy jen odborné a vědecké práci.“⁴¹ V této společnosti se cítil nejlépe.⁴²

Edvard Reich zemřel předčasně. Řadu velkých projektů už nestihl uskutečnit, ale jeho odkaz, impozantní rozsahem i tematickou pestrostí, zůstává v mnohém inspirativní dodnes.

Poznámky:

- 1 J. Hlavníčka se narodil 20. ledna 1897 v Lomnici nad Popelkou, do Baťových závodů nastoupil v roce 1919. Prošel všemi odděleními, osvědčil se jako schopný manažer a mezi spolupracovníky se těšil nemalé oblibě. Od skromných začátků se brzy vypracoval na vedoucí místo a stal se jedním z nejbližších spolupracovníků Tomáše Bati.
- 2 Také v tomto případě, podle výpovědi svědků, selhal „lidský faktor“. Řidič u návštěvidla zastavil, ale příliš blízko kolejí. Když někdo v autě poznamenal, že by měl couvnout, sice zareagoval, ale místo zpátečky zařadil první rychlostní stupeň a střetu s vlakem již nezabránil.
- 3 Pozůstalost E. Reicha, uložená v archivech, představuje 9 kartonů v Národním archivu Praha a 14 kartonů v Archivu Národního zemědělského muzea, taktéž v Praze. Písemnosti mají různorodý charakter a pro badatele nestejnou vypovídací hodnotu. Ačkoliv si E. Reich pořizoval výstřížkovou službu a díky tomu můžeme získat slušný přehled např. o příspěvcích, publikovaných v denním tisku, je to jen zlomek toho, co Reich za svůj život zveřejnil.
- 4 Blíže: *Ze studentských let na hospodářských školách v Olomouci a v Přerově (1899–1904)*. In: Národní archiv (NA) Praha, fond (f.) Československá akademie zemědělská (ČAZ), karton (k.) 113, (1924–1952), inventární číslo (i. č.) 27. Dále Čvančara F.: *Život, dílo a pracovní odkaz Ing. dr. Edvarda Reicha*. Předneseno na 94. Sborovém zasedání ČAZ dne 25. června 1943. In: *Věstník České akademie zemědělské*, 1943, č. 6–7, s. 407.
- 5 F. S. Kodym se narodil v roce 1811 v Opočně. Po promoci na lékařské fakultě ve Vídni v roce 1838 působil jako lékař na různých místech Čech, až se v roce 1851 natrvalo usadil v Praze. Zde si koupil v Šárce usedlost Fišerku, na níž hospodařil a pracoval pro pokrok zemědělského obyvatelstva až do smrti v roce 1884. Byl prvním profesionálním redaktorem zemědělského periodika, vždy s myšlenkou na povznesení úrovně českého zemědělství. Srovnej Skala L.: *Významné osobnosti českého zemědělství*. Praha 1992, s. 35–40; Týž: *Aktuální odkaz F. S. Kodyma*. In: *Významné osobnosti v zemědělství*. Prameny a studie č. 28, s. 113–156. Zemědělské muzeum, Praha 1985.
- 6 Reich, E.: *Ze vzpomínek na založení hospodářského časopisu Kodym*. Předneseno na členské schůzi VI. odboru ČAZ dne 8. února 1935. In: *Zvláštní otisk z Věstníku Československé akademie zemědělské*, 1935, č. 7–8, s. 402 an.
- 7 K. Prašek (1868–1932), český agrární politik, pocházel ze starého selského rodu. Patřil k zakladatelům české agrární strany a k představitelům jejího konzervativního křídla. V prvních československých vládách K. Kramáře a V. Tusara stál v čele ministerstva zemědělství (14. 11. 1918–24. 6. 1920).
- 8 Blíže: *Ottův slovník naučný*. Dodatky V., sv. 1, Praha 2002, s. 497 an.
- 9 Skala, L.: *Významné osobnosti českého zemědělství*, c. d., s. 94 an.
- 10 Podrobněji Slezák, L.: *Dům zemědělské osvěty – centrum pro kulturní a odborné povznesení venkova a zemědělství*. In: *Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století*. Studie Slováckého muzea 9, Uherské Hradiště 2004, s. 271–279.
- 11 Čvančara, F.: *Život, dílo a pracovní odkaz Ing. dr. E. Reicha*, c. d., s. 413.
- 12 Viz Ottův slovník naučný. Dodatky V., sv. 1, Praha 2002, s. 497. Určitě nešlo o několik tisíc, ale odhad jednoho tisíce, počítáme-li i populární články a drobnější sdělení v denním tisku, nemusí být nadneseny.
- 13 Za zásluhy o rozvoj zemědělských věd a zemědělského podnikání byl E. Reich vyznamenán několika zahraničními řády: Sv. Sávy v Jugoslávii, Polonia restituta v Polsku, řádem Leopolda II. v Belgii, Tří hvězd v Lotyšsku a Pour Mérite agricole v Rumunsku. Viz *Ottův Slovník naučný*. Dodatky V, sv. 1, Praha 2002, s. 498.
- 14 *Hospodářský list*, č. 12 ze dne 13. 12. 1918. In: Archiv Národního zemědělského muzea (ANZM) Praha, Sběrka písemných dokumentů (SPD), karton (k) 18, Osobní fond Ed. Reicha, č. 280.
- 15 Tamtéž, k. 14, *Vyjádření obžalovaného a vývodní návrhy*, s. 24 an.
- 16 Tamtéž, s. 26 an.
- 17 Tamtéž, s. 29.
- 18 Praha 1939. Termín *zemědělská, resp. selská spravověda* byl v té době běžně používán k označení vědecké disciplíny, zkoumající, jak má být (za určitých výrobních podmínek) řízen a organizován zemědělský podnik, aby bylo dosahováno co největší a trvalé rentability, tedy co nejvyššího hrubého výnosu při nejnižších výrobních nákladech. Objevila se již na přelomu 18. a 19. století, kdy sloužila potřebám velkostatku,

- koncem 19. století začala být používána k výzkumu hospodaření na selských statcích. Na sklonku 30. let minulého století se spravověda stala součástí širší vědní disciplíny – zemědělské ekonomiky. Blíže viz Laur E.: *Úvod do zemědělské ekonomiky. Se zvláštním zřetelem k nauce o zemědělské práci*. Praha 1937.
- 19 V. Brdlík (1879–1964), český agrární politik, národohospodář, jeden z průkopníků české zemědělské ekonomiky. Od roku 1910 zakladatel a šéfredaktor Zemědělského archivu, časopisu věnovaného agrárním dějinám. V letech 1919–1946 pracoval jako ředitel Zemědělského ústavu účetnicko-spravovědného. V třicátých letech byl poslancem za agrární stranu a v jejím vedení působil jako ekonomický poradce. Po únoru 1948 emigroval a zbytek života prožil v USA.
 - 20 Reich E.: *Cestou k selské politice a spravovědě*, c. d., s. 178.
 - 21 Tamtéž, s. 178 an.
 - 22 Brdlík V.: *Zemědělská spravověda*, Praha 1925.
 - 23 Tamtéž, s. 1–8.
 - 24 ANZM Praha, k. 14, Osobní fond E. Reicha, č. 280. *Vyjádření obžalovaného a vývodní návrhy*, s. 19.
 - 25 Srovnej Reich E.: *Cestou k selské politice a spravovědě*, c. d., s. 193–212.
 - 26 V rozhovoru s novináři to formuloval E. Reich slovy: „Na selskou usedlost se díváme jako na rodinný podnik, v němž vidíme zdravé jádro našeho zemědělství“. Viz ANZM Praha, SPD, k. 6, Osobní fond Ed. Reicha, č. 280. *Rozhovor s dr. E. Reichem o sjezdu zemědělských ekonomistů v Praze*, s. 5.
 - 27 Opět v interpretaci E. Reicha: „Já sám v zemědělské výrobě stavím vždy do popředí zemědělského člověka a potom teprve přírodu, práci a kapitál... Tak pracuje moderní zemědělská ekonomie a selská spravověda. V celém světě.“ Tamtéž, s. 6.
 - 28 Novák V.: *Za velkým průkopníkem zemědělského pokroku dr. E. Reichem*. Projev předsedy ČAZ nad hrobem generálního sekretáře dr. E. Reicha. In: *Věstník ČAZ*, 1943, č. 6–7, s. 415.
 - 29 Kniha měla 800 stran, obsahovala 269 tabulek, 59 diagramů a 36 mapek a autor za ni obdržel zemskou cenu. Srovnej: Čvančara F.: *Život, dílo a pracovní odkaz Ing. dr. Edvarda Reicha*, c. d., s. 415.
 - 30 *Národní osvobození*, 31. 1. 1935.
 - 31 *Československý zemědělec*, 1. 2. 1935.
 - 32 *České slovo*, 27. 2. 1935.
 - 33 *Venkov*, 1935, č. 22.
 - 34 *Brázda*, 1. 5. 1935.
 - 35 *Sborník československé společnosti zeměpisné*, 1935, č. 1/2.
 - 36 *Prager Presse*, 2. 2. 1935; *Milchwirtschaftliche Mitteilungen für die Tschechoslowakische Republik*, 1935, č. 2; *Der Dorfbote*, 21. 4. 1935; *Sudetendeutsche Landstandische Monatshefte*, Jahrg. II, Heft 4, Juli/Aug. 1935 aj.
 - 37 *Český zemědělec*, č. 4, 26. 1. 1940.
 - 38 *Venkov*, 10. 9. 1939.
 - 39 *Národní politika*, 5. 8. 1939.
 - 40 *Naše doba*, 1. 10. 1939.
 - 41 ANZM Praha, k. 14, Osobní fond E. Reicha, č. 280. *Vyjádření obžalovaného a vývodní návrhy*, s. 25.
 - 42 Připouštěl, že na aktivity v politice by mu nezbývaly síly a trpěla by tím jeho práce odborná a publicistická. V odmítnutí čisté politické životní dráhy mohla však sehrát určitou úlohu i zkušenost, kterou Reich získal po příchodu na ministerstvo zemědělství. Zde se sblížil s ministrem Karlem Práškem, kterému vděčil za odstartování úspěšné a dlouhé kariéry. O to nepřijemněji na něj musely dolehnout skandální události kolem tzv. lihové aféry v letech 1923–24, v níž se Prášek zkompromitoval jako předseda Družstva hospodářských lihovarů. Nebylo dosti na tom, že se Prášek musel vzdát předsednictví v senátu, ale v té době také vyvrcholil jeho spor s vedením agrární strany o dalším politickém směřování, který prohrál a který ukončil vystoupením z jejích řad. Také následující politické aktivity Práškovy skončily ve slepé uličce. Reich byl toho všeho vnímavým pozorovatelem a právě v průběhu rychlého pádu Karla Práška z nejvyšších vrcholů politiky do politického ústraní si možná uvědomil, oč stabilnější, byť méně viditelná, může být tzv. odborná práce v oblasti vědy a organizování zemědělské výroby. Sám se v tomto smyslu sice nikdy nevyjádřil, ale dopad oné zkušenosti na rozhodnutí o směru vlastního života zcela vyloučit nelze. K osudům K. Práška viz Uhlíř D.: *Dva směry v československém agrárním hnutí a rozchod Karla Práška s Republikánskou stranou*. In: *Sborník historický* 18, Praha 1971.

The Life and Works of the Agricultural Economist Edvard Reich (1885–1943)

Abstract

Edvard Reich, a leading agricultural economist of his time, a journalist, a scholar and a long-time organizer of the Czech and Slovak agricultural school system was born on March 17, 1885 in Velká Bystrice near Olomouc. He became a teacher and his pedagogical career culminated in 1935 by his promotion to the docent status in the field of agricultural economics and management at the Brno Agricultural Institute.

In 1919, he began to work at the Ministry of Agriculture where he was entrusted with the position of the department head for the agricultural school system. He had worked here until 1941. He built a comprehensive system of agricultural education in Czechoslovakia and managed to substantially develop all types of agricultural schools, school farms as well as the popular agricultural schooling. We also need to mention his share on the foundation of the House of Agricultural Enlightenment at Královské Vinohrady and on the foundation of the Czechoslovak Academy of Agriculture in 1924, where he was elected its general secretary. It is justified to call Reich a true encyclopedist, which is well proven by his rich publishing and editorial activities. He established several periodicals and editions and he wrote hundreds of articles, studies and monographs. His large works include *Základy organizace zemědělství Československé republiky* („The Basics of Agricultural Organization in the Czechoslovak Republic“, 1934) and *Cestou k selské politice a spravovědě* („Towards the Rustic Politics and Management Science“, 1939). His ideas and views were akin to those of the Agrarian Party, but he never held any important position in it. He devoted his whole life to the specialized scholarly work in the field of agricultural economics. He died tragically in 1943.

Milan Hodža očima Antona Štefánka

(Vzájemné vztahy zachycené na základě Štefánkových osobních záznamů)

MAREK JUNEK

Anton Štefánek a Milan Hodža. Dvě výrazné osobnosti slovenských dějin první poloviny 20. století. První je dnes v podstatě neznámou osobou, druhý je na Slovensku považován za prototyp moderního politika. Jejich kariéry se rovněž vyvíjely různě. Štefánek směřoval od novinářské kariéry k politické, aby své profesní působení ukončil jako vědec. V kariéře Milana Hodži byla vždy silně zastoupena praxe novinářská a politická. Ač jeden politický hazardér a druhý usilovný dřič, navázali oba politici velmi úzké vzájemné vztahy a stali se z nich přátelé. Přesto vztah A. Štefánka k M. Hodžovi byl po celý zbytek jeho života rozporuplný. Pohyboval se od bezmezného obdivu až po nenávisť, od úplné podpory až po kritiku všeho, co Hodža udělal. Rovněž to byl vztah závislosti Štefánka na Hodžovi, což si Štefánek občas uvědomoval. Navenek se negativní vztah Štefánka k Hodžovi příliš neprojevoval. I v době největší krize jejich vztahu byl Štefánek považován za Hodžova přítele a jeho oficiálního životopisce. Jeho negativní postoj lze vyčíst z korespondence a hlavně osobních záznamů, jež si Štefánek pravidelně vedl.

Obě osobnosti se do užšího kontaktu poprvé dostaly po Hodžově zvolení poslancem uherského sněmu v roce 1905. Milan pozval A. Štefánka do Budapešti, aby zde vykonával úřad sekretáře v Národnostním klubu sněmovních poslanců. Když Štefánek přijel na podzim roku 1906 do Budapešti a druhý den po návratu potkal v kavárně na Rákocziho ulici Dušana Porubského a Jána Rumana, dozvěděl se, že Hodža jednal na vlastní pěst a rozhodně nebyl pověřen tím, aby povolal Štefánka za sekretáře Národnostního klubu.¹ Štefánek se tak ocitl bez prostředků v cizím městě, neuměl vůbec maďarsky a nevěděl co dál. Hodža mu sice nabídl místo redaktora ve Slovenském týždenníku, ovšem to ho neuzivilo. Proto Štefánek za Hodžovy podpory založil revue Slovenský obzor, která navazovala na časopis Hlas.

V roce 1907, v době vyvrcholení maďarské protislovenské politiky, se Štefánek stal významným Hodžovým informátorem o národnostním útlaku na území dnešního Slovenska a sepsal pro něj zprávu o událostech v Černové, kterou pak Hodža předložil následníku trůnu Františku Ferdinandu d'Este.²

Do užšího kontaktu se Štefánek a Hodža opět dostali až v roce 1910 a to v souvislosti se založením Slovenského denníku, který se stal prvním moderním slovenským deníkem zaměřeným na současnou politiku, česko-slovenské vztahy a propagaci agrarizmu mezi Slováky. Hodža přemluvil Štefánka, aby odešel do Budapešti,³ současně mu slíbil slušný plat (3 800 korun ročně) a zaručil se, že zajistil 20 000 korun na přípravu vydávání deníku. Když přijel Štefánek na počátku února 1910 do Budapešti, zjistil, že vše byly nereálné sliby a dostal se s Hodžou do sporu. Byl přesvědčen o jeho neschopnosti dobře vést Slovenský denník. Proto hledal řešení, jak Hodžu zbavit odpovědnosti. Mimo jiné navrhl, aby noviny převzala do svého vlastnictví Sporobanka. Díky smlouvě by se podařilo usměrnit Hodžu. Byl by tak omezený ve svém konání a nemohl by provádět hmotné i mravní skoky a byl by přinucený „*kráčať jediným smerom, smerom na Slovensku jedine správnym, tj. smerom československým*“.⁴

Vzájemné vztahy obou osobností narušily i hmotné poměry redaktorů ve Slovenském denníku. Redaktoři velmi často nedostali žádný plat, a proto se rozhodli vstoupit do stávky, která byla zahájena 22. září 1910. Redakce Slovenského denníka i Slovenského týždenníka zastavily práci. Hodža odjel do Súčan (podle Štefánka byl prý nemocný).⁵ Vedle finančních záležitostí určitou roli (aspoň u Štefánka) ve vyhlášení stávky hrály i vzájemné vztahy v redakci deníku. Štefánek je nepovažoval za rovnocenné. V redakci se vedle Hodži cítil jako

páté kolo u vozu, jako Hodžův sekretář, který musí vykonávat rozkazy a nesmí mít vlastní názor. Hodža do redakce podle Štefánka nechodil, jen udílel rozkazy.⁶ Stávka trvala dva týdny a Štefánek si musel na živobytí půjčit a z těchto peněz vydržoval Votrubu i Porubského, aby vytrvali ve stávce. Veřejné mínění bylo podle Štefánka na jejich straně. Hodža musel přijet do Budapešti a sám redigovat Slovenský týždenník. Situaci se podařilo vyřešit díky pomoci z Prahy a na počátku listopadu 1910 zaslal Štefánek Československé jednotě dopis, v němž potvrdil, že obdržel pro redaktory Slovenského denníku 650 korun.⁷ Problém vzájemných vztahů Štefánka a Hodžů se také podařilo částečně vyřešit. Hodža se více zaměřil na týdeník a Štefánkovi ponechal volnější ruku v Slovenském denníku. Přesto jejich vzájemné vztahy byly touto událostí částečně poznamenány. Svůj podíl na tom měla i Hodžova politická angažovanost v předvolebním boji ve volbách v roce 1910. Zpočátku Štefánek uvítal jednání s ministerským předsedou Khuénem. Stejně jako Hodža věřil, že vláda ustoupí v otázce slovenského školství (a nebude trvat na dodržování Apponyiho zákonů), zajistí spravedlivé volby a prosadí všeobecné volební právo.⁸ Svému volebnímu úspěchu (kandidoval v Senici) podřídil Hodža vše: „*Hodža tuším ináč ne robí, ako vyjednáva a pakuje.*“⁹ Hodža ovšem úspěšný nebyl. Jeho jednání s vládou ztroskotala, volby znamenaly pro Slováky prohru (do uherského sněmu se dostali jen tři poslanci). Hodža se i přesto snažil spojení s vládou udržovat. Způsob jeho provládního psaní znamenal pro Štefánka krach jeho snažení. Štefánek se ho snažil odradit od jeho konání, ale neúspěšně. Sám odmítl podobné provládní články psát: „*Dnes som vo svojom i Františkovom a Dušanovom mene povedal Hodžovi, že s jeho politikou a úvodníkárstvom nesúhlasím a na žiaden pád nepojdem vládnú politiku robiť. Dnes ešte robiť oportunistu a veriť Khuenovi znamená buď hlúposť alebo prefikanosť.*“¹⁰

Současně se objevilo podezření, že Hodža přijal od vlády úplatek, podobně jako František Skyčák. V červnu 1910 tomu Štefánek nebyl ochotný věřit, podle něj Hodža pouze podlehl „mravní maďarizaci“ a chytl velkopanské manýry.¹¹ Na konci roku už byl Štefánek na pochybách. Po rozhovoru s M. M. Bellou a K. Medveckým si Štefánek do deníku zapsal: „*Pritom som vycítil i to, že Medvecký ani Bella neveria v integritu H. charakteru. Jeho machlovanie s istými pánami od maďarskej strany priamo upodozrievajú. Hodžova politika není fajfku tabáku hodná, povedal Bella. Možno, že krivdíme Hodžovi, ale jeho chovanie sa je podozrivé, napr. i to, že má v posledné časy nápadne mnoho peňazí.*“¹² Podezření z korupce se nepotvrdilo a vzájemné vztahy mezi Antonem Štefánkem a Milanem Hodžou do roku 1914 byly přátelské.

V období první světové války působil Štefánek v Praze a do bližšího kontaktu se dostal s Hodžou až v roce 1918, kdy uvažovali o obnovení Slovenského denníku a zintenzivnili politické kontakty. Za války a těsně po vzniku Československa Štefánek spíše spolupracoval s Vavro Šrobárem a navíc ho plně pohlcovala práce na referátu školství při Ministerstvu s plnou mocí pro správu Slovenska. V první polovině 20. let minulého století se Štefánek částečně stáhl z politického života, protože si za svůj hlavní úkol dal dokončit svá vysokoškolská studia. V roce 1925 Štefánek kandidoval za agrární stranu do poslanecké sněmovny a vzhledem ke své čechoslovakistické orientaci, předválečné agrární činnosti a pozici ve slovenském národním hnutí a k práci, jež vykonal na slovakizaci školství po roce 1918, patřil mezi významné členy strany. S Hodžou vždy udržoval přátelské styky, ovšem po svém zvolení poslancem patřil mezi jeho věrné stoupence. Nejužší spolupráci Hodža a Štefánek navázali v období let 1925–1929. Část slovenských agrárních poslanců (např. Ján Petrovič, A. Štefánek, Matěj Metod Bella, Ján Halla, Josef Orzsagh, Karol Hušek, František Votruba) se pravidelně scházela v Bratislavě, kde vytvořila jakýsi neoficiální pracovní výbor slovenských agrárních poslanců a projednávala taktiku postupu v intencích Hodžovy politiky. Dokonce se mluvilo o tom, že pokud bude muset Hodža opustit funkci ministra školství a národní osvěty, A. Štefánek převezme funkci po něm a bude pokračovat v jeho politice.¹³ Anton Štefánek byl skutečně jmenován 20. února 1929 ministrem školství a národní osvěty po odstoupením Hodžovi (8. října byl ještě pověřen řízením ministerstva pro sjednocení

zákonodárství a organizace správy). Štefánek byl ministrem školství jmenován, přestože T. G. Masaryk s jeho volbou nesouhlasil a ustoupil až na nátlak Františka Udržala, který Masarykovi pohrozil agrární krizí.¹⁴ V této době stál Štefánek věrně po boku Milana Hodži a odrážel všechny útoky, které přicházely ze strany Edvarda Beneše a Vavro Šrobára, hlavně po vydání knihy *Oslobodené Slovensko*.

Po volbách v roce 1929 Anton Štefánek nebyl potvrzen ve funkci ministra školství. Bral to jako osobní prohru a podezřívá Milana Hodžu, že je to on, kdo stojí za jeho nejmenováním. „Milane! Pišem Ti tento list pod bezprostředným dojmom úradnej listiny ministerskej. Nie to mňa mrzí, že ste mňa vyhodili ako slúžku, ale že ste mi za poctivú službu ani len zbohom nedali a vysvedčenie zachovalosti nevystavili. Teraz mi ide o to zvedieť, kto zapríčinil alebo umožnil intriku: Ty, Udržal alebo ešte niekto iný? Poznáš mňa predsa, že nie som človekom záľudným a vieš dobre i to, že som Ťa nikdy a nikde nezradil. Klebety sa ovšem šírili, ale ja som Ťa vždy a všade bránil, i keď som daktoré Tvoje chyby uznať musel, predsa som ich vždy v dobrom vysvetľil sa vynasnažoval. Mne už ide len o to vidieť jasne do vecí, lebo nerád by som Ti krivdil a potom mne vstavajú hrôzou vlasy pri myšlienke, žeby si bol obyčajným intrikánom a politikom bez srdca, ktorý kráča cez mrtvoly... Som 52 rokov starý a plne zdravý a po 30 ročnej spoločnej práci by som mal ísť s Tebou do krvavého boja pre hlúposť? Milane, komu by to prospelo? Myslíš, že azda mám ambície posadiť sa na Tvoje miesto? Nikdy som na niečo podobného nemyslel. Najvyšš som chcel mať popri Tebe dakedy vlastný názor a nechcel som, aby si to či ono robil, ale nikdy som nežiadal veci nemožné a vždy som vystupoval viditeľne po Tvojom boku poctive a otvorene i voči Stránskemu, i voči Šrobárovi, i voči Okánikovi, Roháčkovi. Ja mám teraz rektifikovať svoj názor o Tebe?“¹⁵

Od tohoto okamžiku se jejich vzájemné vztahy začaly ochlazovat a vzájemné odcizení vyvrcholilo koncem roku 1931. Příčin bylo několik. Štefánek získával stále více informací o politických praktikách Hodži, které neměly daleko ke korupci. Současně nesouhlasil s jeho regionalistickou a pro Štefánka autonomistickou politikou, kterou Štefánek kladl na stejnou úroveň jako působení luďáků (zde je nutné si uvědomit Štefánkovu silnou československou orientaci) a která dle Štefánka podřývala autoritu agrárníků na Slovensku. A současně důležitou roli hrály Štefánkovy hmotné poměry. Štefánek totiž patřil mezi čekatele na zbytkový statek v Mederu. Měl ho získat už v roce 1928 a s jeho výnosy počítal, když si na konci 20. let minulého století nechal postavit rodinný dům v Bratislavě. Protože zbytkový statek nezískal, musel se zadlužit. A navíc se později od Františka Udržala dozvěděl, že zbytkový statek v Mederu zadržoval Hodža, a proto jej Štefánek nemohl získat.¹⁶

Proto (podle svého deníkového záznamu ze dne 28. 2. 1931) přerušil s Hodžou veškeré styky a spojil se proti němu se Šrobárem. Společně začali připravovat týdeník *Pondelok*, který vydával Augustín Ráth. Jeho první číslo vyšlo 16. 11. 1931. Tento krok byl svým způsobem logický, protože obě osobnosti spojoval silný pocit českoslovenství a oba (jako jedni z mála) předpokládali, že vznik alespoň politického československého národa je v budoucnu ještě možný. V Hodžově táboře zavládlo značné překvapení, když zjistili tento Štefánkův krok. Štefánkovi známí, především František Votruba, se snažili Štefánka od spolupráce se Šrobárem odradit, přemlouvali ho, aby „měl rozum“ a přinejmenším se do sporu mezi Hodžou a Šrobárem nepletl.¹⁷ Ovšem marně. Štefánek v dalším období do *Pondelku* pilně přispíval a byl autorem některých útočných článků o korupci na slovenské politické scéně.

V roce volby Milana Hodži československým premiérem stál A. Štefánek už opět věrně po jeho boku a podporoval jeho politiku.¹⁸ Příčiny, dle mého názoru, byly dvě. Štefánek si už v roce 1934 uvědomil, že jeho předpřevratové a popřevratové zásluhy jsou už „splaceny“ a že jeho československismus je rovněž za zenitem. U moci byli politikové jiného typu. Současně byl značně zadlužen, a to v souvislosti se stavbou rodinné vily v Bratislavě. A dluh musel splácet. Proto potřeboval v roce 1935, když vypršel jeho poslanecký mandát, získat nějakou politickou funkci, jež by mu zaručovala stabilní příjem. Proto se kajícíně vrátil zpět do Hodžova tábora a v roce 1935 byl zvolen senátorem.

Za určitý testament vzájemného vztahu Milana Hodžy a Antona Štefánka je možné považovat dopis, který Štefánek poslal Hodžovi jako reakci na jeho gratulaci k 60. narozeninám. „Uvedomil som si včera, že dvaja kamaráti zasiahli do môjho života. Jeden je už mŕtvý, Pavol Blaho, Ty chvála Bohu žiješ. Keby si ma nebol vytiahol z Viedne, Boh vie, či by som nebol klesol pod ťarchou rodinného a existenčného nešťastia. A tak cítim potrebu poprosiť Ťa za odpustenie, ak som niekedy pod tlakom neporozumenia, intríg, závidosti a nenávisťi okolia, v ktorom účinkujeme, zakolísal v pevnej viere v Tvoju poctivosť a dobrosrdečnosť, múdru politickú taktiku a nezištnú prácu národnú a ľudskú.“¹⁹

Poznámky:

- 1 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, Osobný fond – Anton Štefánek (OF-AŠ), kart. 10, i. č. 648, fasc. Odchod do Budapešti.
- 2 SNA Bratislava, Osobný fond – Fedor Houdek (OF-FH), i. č. 129, kart. 4, Štefánek Houdkovi 2. 11. 1907. Slovenský denník, roč. 3, 30. 3. 1912, str. 2. ŠTEFÁNEK, Anton: *Hodža. Osobnosť a práca*. In: ŠTEFÁNEK, Anton–VOTRUBA, František–SEĎA, František: *Milan Hodža. Publicista, politik, vedecký pracovník*, Praha 1930, str. 106.
- 3 A. Štefánek v letech 1907–1910 působil jako redaktor Ludových novin ve Skalici.
- 4 Archív literatúry a umenia slovenskej národnej knižnice (ALU SNK) Martin, Rotnáglova pozústalost, sign. 64 F 47, Štefánek Rotnáglovi 29. 10. 1910.
- 5 SNA Bratislava, OF-FH, i. č. 129, kart. 4, Štefánek Houdkovi 22. 9. 1910.
- 6 Tamtéž, OF-FH, i. č. 129, kart. 4, Štefánek Houdkovi 5. 5. 1910. Tamtéž, OF-PB, i. č. 734, kart. 13, Štefánek Blahovi 16. 9. 1910.
- 7 Tamtéž, Osobný fond – Pavol Blaho (OF-PB), i. č. 734, kart. 734, Štefánek Blahovi 23. 9. 1910, 4. 11. 1910 (podle obsahu by měl být dopis napsán na počátku října a ne listopadu). Tamtéž, OF-AŠ, i. č. 649, kart. 11, Denník 1909–1919, 25. 9. a 27. 11. 1910. ALU SNK Martin, Rotnáglova pozústalost, sign. 64 F 14, Štefánek Rotnáglovi 8. 11. 1910.
- 8 SNA Bratislava, OF-AŠ, kart. 11, i. č. 649, Denník 1909–1911, zápis ze dne 10. 2. 1910.
- 9 Tamtéž, zápis ze dne 7. 4. 1910. Opak si dle Štefánka myslel František Votruba a Dušan Porubský, kteří Štefánkovi řekli, že Hodža je schopný zrady a nejvyšší bezcharakternosti.
- 10 Tamtéž, zápis ze dne 10. 6. 1910.
- 11 Tamtéž, zápis ze dne 3. 6. 1910.
- 12 Tamtéž, zápis ze dne 30. 12. 1910.
- 13 SNA Bratislava, OF-AŠ, kart. 11, i. č. 649, Denník 1928, zápis ze dne 15. 9. 1928. Podobné informace už v březnu 1928 poskytl Štefánkovi František Seda, tajemník agrární strany v Bratislavě. Ale Štefánek mu nevěřil.
- 14 ALU SNK Martin, Štefánkova pozústalost, sign. 42 XXXIII 2, Poznámkový materiál, Denník z let 1929–1934, zápis z 21. 2. 1929.
- 15 Tamtéž, neodeslaný dopis Milanu Hodžovi ze dne 7. 12. 1929.
- 16 Tamtéž, sign. 42 XXXIII 1, Denník 1929 – 1934, zápis ze dne 2. 10. 1934.
- 17 Archiv Národního muzea, fond Milan Hodža, F. Votruba M. Hodžovi, 1. 10. 1931.
- 18 Tamtéž, A. Štefánek M. Hodžovi, 5. 12. 1935.
- 19 Tamtéž, A. Štefánek M. Hodžovi, 15. 4. 1937.

Milan Hodža as Seen by Anton Štefánek. The Mutual Relationships Captured Based upon Štefánek's Notes

Abstract

The relationship of two important Slovak politicians, Anton Štefánek and Milan Hodža, underwent several changes during the period of their public activity. It ranged from cooperation and admiration and to split and aversion. This relationship can be reconstructed from the personal notes of A. Štefánek. Hodža and Štefánek first met in 1906, but they did not get to know each other well until 1910 when they started to cooperate in the editorial staff of the Slovak Daily (*Slovenský denník*). Even at the very beginning of their relationship, there were first disagreements regarding both the style of editorial work and the suspicions that Hodža accepted bribes. However, these disagreements had been settled successfully and they entered the era of the new Czechoslovak state as close colleagues, even though Hodža was always the dominant one. Their cooperation culminated in 1929 when Štefánek became Hodža's successor as the Minister of Education and Enlightenment. However, during the early 1930s, their relationship began to grow tense. Štefánek inc-

reasingly suspected that Hodža was corrupt and that he made it impossible for Štefánek to obtain means to pay back his debt. Štefánek did not trust Hodža anymore and he joined Vavro Šrobár and Augustin Ráth in publishing the weekly *Pondelok* (“Monday”) that presented anti-Hodža views. Hodža and Štefánek started cooperating again 1935 and remained doing so until Hodža’s emigration in 1938.

Antonín Paleček: novinář, ale i politik a historik¹

DANIEL E. MILLER

Na podzim roku 1986, když jsem sbíral prameny v Praze pro doktorskou práci o Antonínu Švehlovi (1873–1933), našel jsem v kartotéce Státní a univerzitní knihovny citace knihy *Antonín Švehla, selský vůdce a budovatel státu* od Antonína Palečka (1900–1982).² O dvanáct let dříve mne za doby mých studií na univerzitě v Pittsburghu můj profesor Dr. James F. Clarke (1906–1982) donutil přečíst Palečkovy články. Clarke správně chápal, že dva lidé nemohli zaručit československou demokracii, i když to byli Tomáš G. Masaryk (1850–1937) a Edvard Beneš (1884–1948), které jsem jako chlapec obdivoval. Od té doby měl Paleček určitý vliv na moje chápání funkce demokracie v meziválečném Československu. Vrátil jsem se k Palečkovým článkům v osmdesátých letech a nabyt jsem přesvědčení, že Paleček dobře rozuměl politické situaci první republiky, na druhé straně mu však chyběly prameny z archivů a kritické metody analýzy Švehlových úspěchů, ale i jistých chyb. Když jsem psal doktorskou práci, chtěl jsem si ujasnit roli Švehly nejenom ve vládě, ale také ve vedení vlastní politické strany. Proto jsem byl nadšený, když jsem v Praze v roce 1986 našel Palečkovu dílo, o kterém jsem dosud nevěděl. Šel jsem nervózně do speciální čítárny, protože jsem musel požádat o literaturu kompromitující tehdejší socialistický režim ČSSR. Když jsem zmíněnou knihu četl, nechápal jsem, proč byla na indexu. Dospěl jsem k závěru, že komunisté by měli propagandistický poklad, kdyby tu knihu znovu vydali, protože byla jednoduchou hagiografií Švehly, které by skoro nikdo nevěřil. Přístup Palečka ke Švehlovi se v průběhu dvaceti pěti let měnil a postupně vyzrál.

Paleček mne i nadále zajímal, ale dlouho jsem o něm nevěděl o moc víc než to, že mnoho let pracoval pro Rádio Svobodná Evropa (RSE). V roce 2004 mě kontaktoval Dr. Stanley Winters (n. 1924), který se svou ženou Zdenkou Wintersovou (n. 1932) udržoval dlouholeté přátelství s Palečkem. Winters redukoval svou odbornou knihovnu a nabídl mi Palečkovu pozůstalost. Celý fond měří na tloušťku 26 cm, a sice 12 cm (tři složky) korespondence, 12 cm (tři složky) fotokopii o Švehlovi, Benešovi a zahraniční politice, 2 cm (jedna složka) výstřižků, fotokopii a separátů Palečka (sbírka není kompletní) a nakonec malá složka „Miscellaneous“. Teprve s tímto originálním materiálem je možné lépe pochopit aktivitu člověka, který byl sice především žurnalistou, ale také osobou politickou v meziválečném Československu a v Americe po druhé světové válce, a který plnil funkci „našeho historika“ pro příslušníky Republikánské strany v exilu, přestože sám nikdy nebyl oficiálně členem strany.³

Antonín Paleček se narodil 14. září 1900 ve vesnici Libenice (mezi Kolínem a Kutnou Horou) do venkovské rodiny, silně nábožensky založené, protestantské a tvrdě nacionalistické.⁴ Ve škole se naučil anglicky od učitele, který žil v Americe. Vedle toho také studoval francouzštinu a němčinu. Během první světové války sloužil několik měsíců jako voják rakousko-uherské armády v Bosně. Po skončení války vystudoval Vysokou školu obchodní v Praze, stal se členem YMCA a zapojil se do náboženského okruhu příslušného protestantského směru. V roce 1921 se přihlásil do soutěže o stipendium francouzské vlády pro studium ve Francii. Vyhrál konkurz a v témže roce v říjnu odjel do Paříže, aby tam pokračoval ve studiu na École Libre des Sciences Politiques.⁵ Tam se také od někoho dozvěděl o možnosti odcestovat do Ameriky prostřednictvím Hnutí Nový Dorost (New Youth) v Evropě a Národního fóra studentů (National Student Forum).⁶ Tyto organizace se rozhodly sponzorovat šest studentů z Evropy, kteří měli v roce 1922–1923 navštívit různé univerzity v Americe. Paleček uspěl a pobýval v USA od prosince roku 1922 do dubna 1923, a to spolu se dvěma studenty z Anglie a s jedním z Německa.⁷

Kontakty v YMCA umožnily Palečkovi zůstat v Americe tři roky a studovat v letech 1923–1924 na Cornellově univerzitě i pokračovat ve studiích v letech 1924–1925 na Har-

vardské univerzitě. Tam studoval dějiny u profesorů Archibalda Cary Coolidge (1866–1928), Roberta H. Lorda (1855–1954), Charlese Homera Haskinse (1870–1937) a Charlese Howarda McIlwaina (1871–1968), studia však nedokončil. Pak v roce 1926 studoval dějiny v Berlíně u profesorů Friedricha Meineckeho (1862–1954), Ericha Marckse (1861–1938) a jiných. Vrátil se do Československa a v roce 1928 získal zaměstnání jako sekretář YMCA a pět let řídil její venkovské oddělení.⁸ Ve stejném roce Paleček vydal svůj první z dvaceti sedmi článků v *Brázdě*. V roce 1931 Paleček zorganizoval letní tábor zemědělské mládeže na Sázavě s poslancem Oldřichem Suchým (1892–1973) z Republikánské strany. Suchý pocházel z Palečkova kraje, aktivně působil v republikánských svazech Dorost a Selská jízda a byl redaktorem *Brázd*.⁹ V roce 1932 Paleček napsal článek do *Přítomnosti*.¹⁰ V roce 1933 publikoval svou první knihu *Nové selství (základy ruralismu)* a rok poté uveřejnil v časopise *Osvěta venkova: rádce lidovýchovných pracovníků venkovských* článek „Ruralismus v sociologii“. V roce 1934 napsal knihu *Antonín Švehla* (po smrti tohoto významného státníka). Na přelomu let 1933 a 1934 byl zaměstnancem Zemědělské jednoty ČSR. Přípravoval pro ni výstavy a zařizoval i jiné věci.¹¹ Někdy po roce 1935 Rudolf Beran (1887–1954) našel pro Palečka místo redaktora Radiožurnálu, kde Paleček zůstal až do roku 1949. V třicátých letech měl Paleček možnost sledovat BBC a číst anglické noviny. Situace se sudetskými Němci a s Německem ho přivedla k závěru, že Beneš vede zahraniční politiku špatným směrem. Tento názor je jasně čitelný z jeho článků v *Brázdě*.¹² Během druhé světové války pokračoval v práci pro rozhlas. Po válce dostal nabídku vést krátkovlnné vysílání, ale byl skeptický k situaci a zůstal raději politicky neutrální a na nižší pozici.¹³

V roce 1949 emigroval se svou ženou do Ameriky, kde se jeho manželka narodila a měla občanství USA (její rodina se vrátila do Evropy, když byla mladá). Paleček pracoval v letech 1949–1950 v Russian Research Center na Harvardu, kde získal titul magistra historie a dostal místo asistenta pro výzkum. Jeho představení si přáli, aby se zabýval únorovým převratem, ale jeho zájem se soustředil na dobu o něco dřívější, a sice na první republiku.¹⁴ Od ledna 1950 učil rok a půl národní hospodářství na Springfield College ve státě Massachusetts, na vysoké škole, která má dodnes blízké vztahy s YMCA. Nikdy nebyl zaměstnaný jako národohospodář a hledal jinou práci. V květnu roku 1951 získal Paleček prostřednictvím přítele Miloslava Koháka, který pracoval v RSE od roku 1950, pozici v New Yorku v RSE a psal pro „Čteme nahlas“ – program informující občany Československa o knihách, které tam byly zakázané. Paleček nesnášel silnou benešovskou skupinu v RSE kolem Ferdinanda Peroutky (1895–1978) a netajil se se svým názorem na Beneše. V roce 1952 „dostal vyhazov“, jak on sám psal, protože prý neuměl psát. Byl však přesvědčen, že ztratil práci právě kvůli názoru na Beneše.¹⁵ Potom pracoval sedm let v továrnách na Long Islandu v New Yorku. Kohák našel Palečkovi další práci v knihovně RSE v roce 1959. Za několik měsíců začal také analyzovat informace o Československu. Nehovořil veřejně o politice, nebyl příliš společenský ve styku s kolegy a zůstal v téže pozici až do roku 1967, kdy odešel do důchodu.¹⁶

V penzi Paleček žil na farmě v Schoharie, ve státě New York, 40 kilometrů od hlavního města Albany, kam jezdil občas do knihovny na univerzitu, kde působil jako profesor Joseph F. Zacek (n. 1930).¹⁷ Paleček po určitou dobu učil obecné evropské dějiny a zvláště pak dějiny Evropy mezi válkami na New York Agricultural and Technical College v městečku Cobleskill, přibližně dvacet kilometrů vzdáleného od Schoharie. V letech 1968–1972 tam pracoval, jak on sám píše, jako „domácí fotr“ pro studentský klub Zeta Alfa Fí (anglicky: Zeta Alpha Phi), kde se staral o dvanáct studentů.¹⁸ V uvedeném klubu bydlel během akademického roku a na začátku léta se pravidelně vracel na farmu ke své ženě.¹⁹ Když univerzita zrušila jeho pracovní místo, věnoval se četbě v univerzitní knihovně a pracoval tam jako dobrovolník – konzultant pro studenty, kteří museli psát referáty.²⁰ Občas také přednášel pro různé svazy v okolí Cobleskillu o situaci v Evropě a o zahraničních věcech. Bydlel v malém bytě blízko univerzity a na víkendy v létě se vracel na farmu.²¹ V polovině roku 1975 se rozhodl, že bude trvale pobývat na farmě v Schoharii. Cítil se tam však izolovaný od světa, například proto,

že mu chyběla pravidelná četba *New York Times* a jiných časopisů.²² Byl silně nábožensky založený a v důchodu byl aktivní v metodistickém kostele v Cobleskillu.²³ Pokračoval v psaní článků o Švehlovi a v roce 1977 si našel čas na vyučování v kurzu třetího věku pod názvem „Europe Yesterday, Today, and Tomorrow.“²⁴ Zůstal fyzicky aktivní – hlavně rád chodil a dodržoval denní režim tak, že chodil dvakrát denně na půlhodinové procházky i ve věku 79 let.²⁵ V roce 1973 se poprvé zúčastnil soutěže a ušel 25 km, v 1974 byl nejstarší z devíti set chodců, když dokončil závod na 10 km.²⁶

V důchodu od roku 1967 do roku 1978 napsal Paleček čtyři akademické články o Švehlovi a Republikánské straně. V té době také vydal více než dvacet článků v exilových novinách *Hlasatel*.²⁷ Napsal mnoho dopisů, dělal kopie s pomocí uhlového papíru. Ve fondu korespondence jsou exempláře dopisů a odpovědí členů rodiny v Americe a v Evropě, přátel, emigrantů a historiků. Obnovil kontakt s Kutnarem a Suchým, navzájem si však poslali jen několik dopisů. Dopisy, které si vyměnil s Brügelem, Wintersem a Hughem Seton-Watsonem (1916–1984), obsahují různé informace a Palečkovy myšlenky o Benešovi. Paleček v těch dopisech ostře zaútočil proti Benešovi a podnítil Seton-Watsona k obraně Beneše, jehož „podíl na neštěstí 1938 a 1948“ nebyl tak velký a „odpovědnost ostatních v ostatních státech je mnohem větší.“²⁸ Další dopisy mezi Palečkem a Viktorem Matatým (n. 1916), F. Gregory Campbellem (n. 1939) i jinými se zabývaly diskuzemi o různých historických otázkách a Palečkově díle. Nejfrekventovanější korespondenci s Čechy v emigraci vedl s Hrabíkem, Kopecským, Kohákem, Valentou a Jiřím Škvorem.²⁹ Paleček napsal mnoho dopisů Heleně Černé, ale na druhé straně existuje jen několik dopisů od Černé. Je možné, že Černá odpověděla, když spolu čas od času mluvili telefonem. V Palečkově pozůstalosti není důkaz, že mu Černá poskytla detaily o politickém životě Antonína Švehly. Často se Paleček ptal Černé na podobné věci, protože zřejmě dostával o Švehlovi jenom drobnosti. Černá možná nevěděla moc o činnosti Švehly, ale určitě mohla komentovat osobnost svého otce. Snad chtěla cítit Švehlovu památku dodržováním jeho příkazu, že o něm nikdo nesmí mluvit.³⁰

Svůj poslední akademický článek Paleček vydal v roce 1978, ale i poté pokračoval v psaní populárních článků. Napsal Černé v prosinci 1979, že každodenní návštěva starých lidí v místní skupině a „*má druhá činnost, psaní článků pro Hlasatele a korespondence s těmi několika známými, a ovšem i čtení příslušné literatury budou mne ovšem doprovázet do posledních dnů mého života*.“³¹ V roce 1981 onemocněl a opět žil sám v bytě v Cobleskillu. Zemřel na mrtvici 17. listopadu 1982 v Albany. Paleček měl dvě děti, Jiřího a Elenu.

Antonín Paleček začínal psát o venkově a politice ve třicátých letech, kdy vydal dvě knihy a množství článků v různých časopisech, hlavně v *Brázdě*. V roce 1932 Paleček psal o stálém zvyšování vlivu měst i o tom, jak se mladá generace na venkově liší od starší v článku „Mladá generace na vsi“ v *Přítomnosti*.³² Jeho první kniha byla *Nové selství (základy ruralismu)*. Spojil v ní své myšlenky o vývoji venkovské společnosti ve střední Evropě od konce feudalismu se svými vzpomínkami na americký venkov. Využil při tom různé prameny o situaci na venkově v Americe, Dánsku, Československu a jinde. Identifikoval tři etapy osvětvy venkova. První začala, když zrušení poddanství umožnilo kontakt venkovského obyvatelstva s městy a myšlenkami osvícenství a poté liberalismu. V té době také pokrok kapitalismu přinesl selství lepší životní úroveň jako výsledek dostupnosti zboží, mechanizace zemědělství i kontaktu s trhy. Další fáze agrarismu začala ve druhé polovině devatenáctého století a pokračovala až do doby po první světové válce. Byla to doba organizování venkova, jak politického, tak hospodářského a sociálního. Družstevnictví a jiné hospodářské podniky se na venkově rozšířily. Školy a spolky pozvedaly vzdělanost venkovských lidí. Objevily se různé politické strany. V Čechách se většina zájmů spojila v agrární straně, která nebyla založena na nějaké třídě, ale přitahovala všechny vrstvy venkova, a sice domkáře, chalupníky, rolníky i statkáře.³³ Její „*agrární program a politika vznikaly empiricky, z okamžitých potřeb zemědělství a bez zvláštní teoretické průpravy*.“³⁴ Strana nikdy neměla silnou ideologii, a podle Palečka proto mohla tvořit kompromisy mezi stranami.³⁵ Doba agrarismu pokračovala i po první světové

válce, poté začala doba ruralismu, který je „civilizačním procesem zemědělského stavu“.³⁶ Není politický ale „ruralism staví se sympaticky k politickému hnutí agrárnímu“.³⁷ Je silnější v Americe, ale také v Evropě roste pozoruhodně v Dánsku, ale i v Československu. V době ruralismu venkov prosperuje z rozmachu škol a vysokých škol, kulturních a hospodářských spolků, kroužků pro dorost a družstev.³⁸ Sílí mezinárodní kontakty venkova.³⁹ Výsledkem ruralismu bude rovnocennost venkova s městem kulturní, hospodářská a politická a hluboká spolupráce mezi nimi.⁴⁰ Paleček dokončil knihu návrhem, že dorost na venkově by potřeboval takový spolek, jakým je skauting pro děti ve městech. Ten spolek má organizovat letní tábory pro děti, aby mohly navázat kontakt s městem i se zahraničím a při tom zvyšovaly své kulturní znalosti. Tábory měly být nejenom pro Čechy a Slováky, ale také pro menšiny.⁴¹ Pochopitelně Palečkovy návrhy pro dorost byly založeny na jeho zkušenostech z roku 1931 s letním táborem zemědělské mládeže.⁴² Na konci roku 1933 se Paleček zúčastnil debaty v Praze o ruralismu v literatuře a sociologii s Antonínem Matulou (1885–1953), tehdy předsedou Svobodného učení selského, a Janem Vojtěchem Sedlákem (1889–1941). Jeho referát byl souhrnem myšlenek jeho knihy a Paleček ho vydal jako článek „Ruralismus v sociologii“ v časopise *Osvěta venkova*.⁴³

Krátce po této debatě zemřel Švehla a Matula poprosil Palečka o napsání knihy o Švehlovi pro řadu Občanské knihovny, kterou Matula redigoval.⁴⁴ Výsledkem byl první pokus o životopis Švehly, i když Paleček popisoval jenom kostru Švehlovy kariéry, a to jak před první světovou válkou, tak také v prvním desetiletí republiky.⁴⁵ Palečkův názor na politickou osobnost Švehly jako muže kompromisu je očividný. Paleček svým způsobem zbožňoval Švehlu a srovnával ho například s Jiřím z Poděbrad. Citoval pořekadlo tohoto husitského krále „Hrad se ne valy, ale přáteli“ a tvrdil, že tento princip Švehla měl před sebou při budování koalic a rozhodování o politice. Dále zastával názor, že „jako navazuje Masaryk historicky a filosoficky na Palackého, Kolára [sic.] a na duchovní a náboženské tradice reformační, bratrské a obrozenecké, v nichž vidí obdobu své ideje humanitní, tak ztělesňuje opět Švehla naše nejlepší tradice politické, jejichž předními nositeli jsou mu některé selské rody“.⁴⁶ Charakterizoval přístup Švehly jako konzervativní, spíše poněkud konstruktivnější než radikální. Švehla spojil „svůj konzervativní světový názor se sociálním pokrokem“, například s pozemkovou reformou a sociálním pojištěním. Pro Švehlu konzervatismus znamenal „zaujetí veskrze kladného stanoviska ke státu a ke stávajícím společenským institucím, vědomé opuštění a zavrhování tradic a zásad, na nichž byl vybudován náš předválečný poměr ke státu, a záměrné budování určitého, předválečné opoziční politice cizího mravního a duchovního řádu, životního stylu a praxe, politických zásad a zkušeností“.⁴⁷ Tímto způsobem vyjádřil Paleček svůj názor, že Švehla neopustil střední proud ve své straně a nespojil se s konzervativci. Toto obvinění se rozšířilo, když Švehla vážně onemocněl a pravice v Republikánské straně se pokusila zneužít jeho reputaci ve svém zápase se středním proudem ve straně a se socialisty ve vládě. Mnoholetý spor mezi Švehlou a Benešem i Švehlův názor krátce před smrtí, že Beneš nesmí zůstat ve funkci ministra zahraničních věcí, i když nebyl veřejně zmíněn, falešně potvrdzoval domněnku o konzervativním posunu v politice Švehly.

Poprvé v roce 1928 a poté ve třicátých letech psal Paleček příspěvky pro časopis *Brázdá*. Podporoval v článku „Kulturní problém maďarské menšiny“ porozumění s Maďary ve státě, zejména uspokojování jejich kulturních potřeb na základě toho, že stejně jako Češi a Slováci většina z nich profitovala z demokratického převratu v roce 1918 a byli to drobní zemědělci.⁴⁸ V článku „Slovenská otázka“ označil za úspěch pomoc Čechů na Slovensku v kulturní oblasti, ale identifikoval řadu problémů v oblasti sociální, nesouhlasil s těmi, kteří doporučovali, aby čeští úředníci, učitelé a jiní opustili Slovensko.⁴⁹ Na základě prvních dvou článků Paleček navrhol v příspěvku „Budoucnost malých národů“ intenzivní kulturní a hospodářskou spolupráci mezi malými národy ve střední Evropě, aby tyto nezůstaly ve stínu velkých národů a mohly hrát důležitou roli v Evropě.⁵⁰ V článku „Město a venkov“

Paleček konstatuje, že město nemá monopol na kulturu a že obyvatelstvo venkova má mít vyšší sebeúctu. Mělo by zlepšovat nejenom své hospodářské podmínky, ale také sociální a kulturní úroveň. Agrární hnutí potřebuje širší heslo, než je „láska k půdě“, které by vyjadřovalo přání venkova spolupracovat se všemi vrstvami obyvatelstva republiky a posilovat demokracii.⁵¹ V článku „Základy konsolidační politiky“ z roku 1929 v době demise Švehly jako předsedy vlády Paleček bědoval nad politickými hádkami v minulosti a nacházel v nich chyby jak nalevo, tedy u socialistů, tak napravo. Pochválil Švehlu, který úspěšně ztlumil spory a vedl i své oponenty ke kompromisu, a jehož charakteristickou politikou byly „jednotná politická směrnice a umírněnost“.⁵² Řada článků pak se týkala sociologie venkova. V článcích „Selské hnutí a náboženství“ a „Kultura zemědělského člověka“ z roku 1930 Paleček vytvořil základ svého chápání venkova. Konstatoval, že venkovská společnost je komplikovaná a pestrější než kraj sedláků. Cílem příslušníků agrárního hnutí, ať už velkostatkářů či chalupníků, bylo zlepšit hospodářské a sociální podmínky venkova. Náboženství považoval za silnou složku agrární společnosti, ale to neznamená, že základem víry je klerikalismus anebo antiklerikalismus.⁵³ Moderní obyvatelstvo venkova „drží se principu účasti na vládě, spolupráce a odpovědnosti a od počátku imponuje druhým svým klidem, politickým realismem a vyspělostí“, jak vysvětloval v roce 1932 v článku „O povahu českého sedláka“.⁵⁴ V článcích „Budoucnost vesnice“ v roce 1931 Paleček varoval před zanedbáním situace na vesnici a v malých městech a zaznamenal modernizační tendence venkovské mládeže. Doporučil, aby se zvyšovala kulturní úroveň obyvatelstva zakládáním politicky nezávislých kulturních středisek.⁵⁵ Ještě o rok dříve Paleček předložil podobný návrh Ústřední sociologické komisi Československé akademie zemědělské. ČAZ neschválila Palečkův plán, ale Edvard Reich (1885–1943) zařídil pro Palečka místo v sociologické komisi ČAZ.⁵⁶ Palečkovy zkušenosti z organizace letního tábora v roce 1931 se staly základem článku „Dovolená venkovského dorostu a jak jí využít“ vydaného ve stejném roce v *Brázdě*. Paleček považoval za nutné pro děti získání takových zkušeností, aby mohly prospět z „kolektivní občanské a společenské výchovy“. Doporučil, aby se takové tábory konaly každoročně v každé páté obci.⁵⁷ Poté v článku „Statistika a zemědělství“ z roku 1932 Paleček využil statistiky z roku 1921 jako důkaz, že kulturní výchova venkova je v demokracii nutná, jestliže tři čtvrtiny obyvatelstva republiky žijí na vesnici a v městečkách do 5000 obyvatel.⁵⁸ V dalším článku „Zemědělec a průmyslový dělník“, vydaném prvního máje 1932, Paleček vysvětloval, že velký počet průmyslových dělníků v republice bydlí v malých městech. Jak dělníci, tak zemědělci by profitovali z kulturní výchovy venkova.⁵⁹ Program zvýšení kulturní úrovně venkova by zároveň tvořil demokratickou obranu proti nedemokratismu, hitlerismu a komunismu, jak Paleček vysvětloval v článku „Demokracie výbojná“ v roce 1932.⁶⁰ Paleček se formálně vracel v emigraci k tématu sociologie venkova pouze v dopisech do novin a stručně v článcích. V důchodu však v praxi naplnil svá doporučení z třicátých let: vychovával mládež na univerzitě v malém městě, vedl nepolitické kroužky, zúčastnil se organizovaného sportu a všeobecně zlepšoval kulturní úroveň Cobleskillu a okolí.

V polovině třicátých let se Paleček věnoval problematice vztahů mezi Čechy a sudetskými Němci. Jeho naděje na spolupráci mezi Čechy a sudetskými Němci je vyjádřena v článku „Aktivismus mladé německé generace“ z roku 1934, kde Paleček píše:

„Projevy mladých Němců (např. zvaní sokolských jednot na turné slavnosti, zájem o spolupráci s mladou českou generací, okázalé projevy loyality při státních svátcích, při volbě presidenta, sympatie, projevované různým způsobem vojsku atd.) zdají se naopak nasvědčovati tomu, že se Němci skutečně konečně dopravovali k zásadnímu hledisku, že republika jest jejich vlastní právě tak jako naši, . . . a že v budoucnosti leží před nimi jediná otevřená cesta a tou jest loyální a upřímná spolupráce s Čechy.“⁶¹

Krátce před volbami do Národního shromáždění v roce 1935 napsal Paleček dva články, týkající se možnosti dosažení kompromisu se sudetskými Němci. V článku „Který nacionalism?“ doporučil přístup respektující Němce a vedoucí ke kompromisu. Varoval,

že český národ nepotřebuje „zahořklý“ nacionalismus mladočechů, ale „lásku k vlastnímu národu s úctou k národům druhým“, aby „pokus o přátelské soužití s našimi menšinami i s našimi sousedy“ měl úspěch.⁶² Dále napsal v článku „O smysl novodobého češství“, že Švehla odnaučil Čechy staré demokracii – „antimonarchistické, antimilitaristické, antifeu-dální a antiklerikální“ – a učil národ pozitivní a konstruktivní demokracii kompromisu. Hrozbou demokracie tehdy byla „demokracie zvrhlá“, jak se jevila v sousedních státech. Demokratické Československo musí s nimi spolupracovat, stejně jako národ musel dříve spolupracovat „s mocnostmi polodemokratickými“.⁶³ Po volbách, ve kterých měla strana Konráda Henleina (1898–1945) ohromný úspěch mezi německými voliči, Paleček napsal v článku „My a Němci“, že československá demokracie potřebuje sjednocení nejdůležitějších stran, aby vláda mohla jednat s henleinovci a přebudovat jejich hnutí, aby spolupracovalo se Slováky a Čechy. „Československý nacionalismus, který však musí být vždy demokratický“, podle Palečka „jest i naším menšinám nejlepším paládiem jejich svobod a nejlepší zárukou jejich hmotného blahobytu“.⁶⁴ Jeho „Realismus a romantismus v naší politice“ napsaný v roce 1936, tedy krátce po zvolení Beneše prezidentem, dokazoval, že příklad Švehlovy sebekázně a úcty je cesta „disciplinovati a . . . mentorovati, než je poctivě přesvědčovati“.⁶⁵ Realismus vyžadoval spolupráci také se Sovětským svazem, nedemokratickými státy v Malé dohodě a dorozumění s Vatikánem, stejně jako práci ve Společnosti národů a spojenectví s Francií. Realismus vedl ke spolupráci mezi zemědělským a dělnickým lidem po první světové válce. Paleček zdůrazňoval, že stát potřebuje podobný realismus, pokud jde o sudetské Němce.⁶⁶ Rok po vládním usnesení z 18. února 1937 o národnostním vyrovnání Paleček napsal v článku „O smysl 18. února“, že vláda s podporou všech stran by se mohla dohodnout se sudetskými Němci. Sudetští Němci měli přitom prohlásit svou loajalitu k Československu. Paleček doufal, že aktivismus v německém táboře by během vyjednávání posiloval.⁶⁷

Po mnichovském diktátu byl Paleček v redakční radě *Brázdy* a uveřejňoval nadále články.⁶⁸ V čísle vydaném v předvečer výročí vzniku Československa napsal o politické a mravní krizi národa a nutnosti jeho obrody v článku „K novému nacionalismu“. I když národ ztratil historické území, zároveň „národ se konečně zbavil nejvážnějšího vnitropolitického problému, který nás po celé století oslaboval“.⁶⁹ Komentoval ztrátu Slovenska a Podkarpatské Rusi, chyby meziválečného sjednocení a nutnost vyrovnat se s Německem. Zdůraznil, že „jsme a zůstaneme Čechy a Slováky, a svou slovanskou krev, slovanskou minulost a slovanské zkušenosti nikdy nemůžeme zapřít, ani nejužší kulturní a hospodářská intimita s Němci je nikdy neodstraní“.⁷⁰ V následujících číslech pokračoval v podobném duchu v „Revisi smyslu našich dějin“.⁷¹ V prvním článku časopisu 7. prosince 1938 „Podle cizích vzorů nebo po svém“ psal, že „musíme . . . si uvědomit, že je nás nedůstojné, abychom házeli přes palubu celou svou minulost a byli jen imitátory cizích vzorů“.⁷² V závěrečném odstavci článku „Demokracie autoritativní“ napsal Paleček, že liberální demokracie první republiky nevyřešila slovenské a německé problémy státu. Autoritativní demokracie druhé republiky podle něj není založená na demokratické tradici Anglie nebo francouzské revoluce, ale není ani fašismem anebo nacionálním socialismem. „S autoritativními režimy ji spojuje kritika demokracie liberalistické“, napsal Paleček, „důraz na národní solidaritu, jakožto hlavní předpoklad pokroku a důraz na sociální a výchovné poslání státu“.⁷³ Hned po vytvoření Protektorátu Paleček napsal v „Loyalita a otevřenost“, že se Češi musí srovnat s realitou a akceptovat sliby Říše s principem „za důvěru důvěru“.⁷⁴ Je očividné, že se Paleček pokoušel dávat za příklad Švehlu za první světové války, který tehdy věřil, že spolupráce a kompromis ochrání zájmy národa. Marně doufal Paleček, že „budeme-li mít tolik práv v Říši, kolik jich mají na příklad dominia v Britské říši . . . nový politický řád stojí za to, abychom pro něj žili, pracovali a trpěli“.⁷⁵ Dva měsíce po okupaci napsal v článku „Staré a nové metody“, že situace Čechů v Říši je jiná, než byla v Rakousko-Uhersku. Čeští politici se nesmějí nezodpovědně soustředit na ideologické a stavovské zápasy, podobně jako tomu bylo v monarchii, ale musí se soustředit na zásady Národního souručenství, totiž „rovněž spoluurčovat naši politiku vzhledem k politickému

celku, do něhož jsme věleněni“. Český národ musí zůstat „loyální a korektně přímý k německému národu . . . podle zásady: já pán, ty pán“.⁷⁶ Pak v roce 1939 napsal v prvním článku *Brázdy* 14. dubna 1939 „Ke kořenům v kultuře i v politice“, že Češi a Slováci po událostech v březnu 1939 musí posilovat své kulturní kontakty s kořeny již před dobu románskou a nesoustředit se na krátkou dobu společného života v jednom státě po první světové válce.⁷⁷ Tento článek byl jeho poslední až do doby po válce. V předmnichovských článcích Paleček povzbuzoval vládní snahy politického kompromisu se sudetskými Němci. Po mnichovské dohodě podporoval smíření se s německou říší, a to ne na základě loajality k Německu, ale v zájmu sebezachování národa. Z perspektivy války, kdy současníci byli nejenom nepřáteli, ale i mravními protivníky, mohly být jeho články chápány jako kompromitující. Proto je nikdy necitoval, ani o nich později v korespondenci nepsal.

Během války Paleček jako zaměstnanec rozhlasu nebyl politicky aktivní a po válce byl přesvědčen, že situace vyžaduje podobnou reakci. Nutnost budovat nový život jako emigrant prozatímně pozastavila Palečkovy výzkumné práce. Když podruhé pracoval pro RSE, měl opět k dispozici prameny a místo, které bylo alespoň na okraji akademického světa. Tentokrát začal publikovat v angličtině.

Jeho příspěvek „Rise and Fall of the Czechoslovak Agrarian Party“ vydaný v roce 1961 a „Antonín Švehla: Czech Peasant Statesman“ z roku 1962 byly prvním úvodem pro akademiky na Západě do problematiky Švehlovy role za první republiky.⁷⁸ V článku „Rise and Fall“ jsou důležité spojovací momenty s knihou *Nové selství*. Paleček vysvětloval politickou činnost Švehly ze sofistikovanější perspektivy než ve své druhé knize. Zdůraznil opravdový venkovský charakter agrárního hnutí v Čechách a to, že strana nebyla pod vlivem městských právníků a intelektuálů. Dále hnutí nebylo ideologicky motivované, ale mělo charakter odborové organizace – vedlo dokonce řepářskou stávkou v roce 1909 – a jeho členové měli pevný vztah ke kapitalistickému trhu.⁷⁹ Paleček identifikoval dva kritické body agrarismu, které umožnily Švehlovi garantovat demokratický základ strany. K prvnímu došlo v roce 1905, když Švehla změnil program strany tak, aby podporovala všeobecné volební právo. Druhý bod představovala pozemková reforma po první světové válce ve spolupráci se středním proudem socialistů a vliv na pokles tendence k radikálnímu socialismu.⁸⁰ Paleček konstatoval, že Švehla a většina republikánů preferovali koalici se socialisty, protože panská koalice v letech 1926–1929 byla výjimkou.⁸¹ Ačkoliv Švehla dával přednost široké koalici nejsilnějších stran z celého politického spektra. V tomto článku Paleček poprvé kritizoval Beneše. Tvrdil, že Beneš „nekonečně zkazil politickou atmosféru“ a že jeho vliv byl nedemokratický, ale přitom nikdo nebyl schopen ho donutit podat demisi.⁸² Dále se Beneš opíral o odlišné velmoci než Švehla, který usiloval o kompromis s Německem a s Němci v republice. Tento proces Paleček sám podporoval ve svých článcích v *Brázdě*.⁸³ Paleček označil rok 1935, kdy se Beneš stal prezidentem, za křížovatku dějin demokracie v Československu. Období od roku 1918 až do roku 1935 nazval *předevčirem*, léta 1935–1948 byla *včera* a dobu po roce 1948 označoval jako *dnešek*.⁸⁴ Tentýž koncept Paleček opakoval a precizoval v několika dopisech.⁸⁵

V krátkém článku „Antonín Švehla“ se Paleček soustředil zejména na Švehlovu činnost po roce 1918. Chtěl vykreslit portrét Švehly jako „moderátora české politiky“. Jeho metody budování koalic působily i po jeho smrti a garantovaly demokracii v československém státě narozdíl od jiných států ve střední Evropě. Článku chybí hlubší perspektiva Švehlovy politiky, dokonce v něm lze najít i několik chyb. Například Paleček napsal, že Švehla zařídil, aby se Beneš stal ministerským předsedou. Ve skutečnosti Beneš a Hrad překazili Švehlovy plány na přípravu vlády.⁸⁶

Po několika letech napsal Paleček už v důchodu dalších několik článků: „The Formative Years of the First Republic of Czechoslovakia: The Statesmanship of Antonín Švehla“ (1968) a „The Good Genius of Czechoslovak Democracy: Masaryk, Beneš, or Švehla?“ (1969).⁸⁷ V kapitole „Formative Years“ není nic nového, s výjimkou Palečkova poznání, že koalice byly důležitějšími ukazateli československé demokracie než vlády. Načrtl čtyři etapy poli-

tických dějin první republiky Československa: socialisticko-agrární 1918–1926, občanskou 1926–1929, socialisticko-občanskou 1929–1935 a Benešovu etapu po roce 1935.⁸⁸ Před rokem 1935 Švehla budoval a inspiroval koalici hlavně na základě spolupráce mezi socialisty a republikány.⁸⁹ V úvaze „Good Genius“ Paleček popisuje stejnou oblast Švehlovy činnosti, ale z perspektivy politické osobnosti. Kritizuje nepřesné úsudky historiků, jako L. B. Namiera (1888–1960) a A. J. P. Taylora (1906–1990). Soustřeďuje se na schopnost Švehly dosáhnout kompromisů a píše, že stát podle Švehly „měl pluralistickou společnost a že žádná strana a žádná filozofie neměla mít možnost vnucovat svou vůli ostatním“.⁹⁰ Beneš prý neakceptoval tento princip a to bylo jádrem sporu mezi Benešem a Švehlou.⁹¹ Jako jinde Paleček také považoval za chybu Švehlovu nenávisť ke kultu osobnosti, skutečnost, že Švehla nedovolil ani svému tisku psát o své osobě. Výsledkem bylo, že historici nebyli schopni efektivně objasňovat československou demokracii a někteří zlehčovali Švehlovu práci.⁹²

Své poslední dva články Paleček vydal po deseti letech v důchodu v letech 1977 a 1978: „The Czech Peasant Movement, Its Leader and His Party“ a „Švehla, Beneš and Masaryk“.⁹³ V článku „Czech Peasant Movement“ Paleček zahájil daleko silnější a výmluvnější útok proti Benešovi, než je možné pozorovat v dřívějších člancích. Kritizoval Benešovu nechuť k Pětce a charakterizoval jeho roli v zákazu Republikánské strany po druhé světové válce jako „moderní Dreyfusovu aféru“.⁹⁴ Ve svém posledním článku Paleček znovu zkoumal Švehlův úspěch při budování a udržování demokracie v Československu, viděný zejména očima jiných politiků včetně Masaryka. Většina článku se ale týká Masaryka a Beneše. Paleček rozdělil kariéru Masaryka na dvě části: „poslední osvícenec“ před první světovou válkou a daleko méně důležitou část jako prezident Československa, protože se jako prezident opíral o Švehlu, který vládl ve státě.⁹⁵ Beneš také měl jako politik dvě období. První bylo na začátku republiky, kdy byl vynikajícím představitelem malého mladého státu. Potom se v té roli „unavil“, začal se chovat jako diplomat velmocenského státu a prezentoval Československo jako most mezi Západem a Východem. Také se snažil uskutečnit svůj teoretický model demokracie vedené „čtvrtým stavem“.⁹⁶

Palečkovy články v exilovém tisku byly kratšími verzemi jeho akademických publikací v lidovém tónu. V padesátých letech psal Paleček různé dopisy redaktorům novin o možnosti založit středoevropskou federaci a o situaci mladých na venkově v Evropě a v Československu. Jeho článek „Sunny Days of the First Republic“, který napsal v letech 1978–1979, měl být otištěn v časopise *East European Quarterly*, ale existuje pouze v rukopise. Tato pronikavá studie se věnuje prvnímu desetiletí Československa. Je to podobná, leč podrobnější úvaha, než „Švehla, Beneš and Masaryk“.⁹⁷ Některé studie Palečka jsou ztracené, například „Czechoslovak History in Aforisms“ z let 1978–1979.⁹⁸ Podobně Paleček pracoval od šedesátých let až do konce života na kalendáři moderních evropských a amerických dějin pod názvem „Ideological Calendar of Freedom“. Rukopis je bohužel ztracený.⁹⁹

Palečkovy články z let 1961–1972 poskytly historikům pohled Republikánské strany a Švehly, který do určité míry vyplňoval mezery v dějinách první republiky Československa a vybudoval pevný základ pro další zkoumání politické soustavy v Československu, Švehlovy osobnosti a činnosti Republikánské strany. Protože Paleček nebyl oslepen září kultu Masaryka a Beneše představoval daleko objektivnější pohled na politiku Československa mezi světovými válkami než většina dosavadních historiků na Západě, i když jeho posuzování Beneše bylo někdy až příliš kritické. V perspektivě historiografie v Československu v době Pražského jara, zejména prací Dušana Uhlíře a výzkumných prací po roce 1989, se jeví Palečkovy dílo jako slabé a klouzající jen po povrchu problematiky příspěvku Švehly a Republikánské strany k dodržování demokracie v Československu. Časopisy často odmítly vydat jeho články, protože nevyčerpaly prameny nebo obsah nebyl dostatečně unikátní. Paleček byl vytrvalý, rukopisy redigoval a znovu posílal redakcím. Nemohl bohužel používat archivní materiály a měl k dispozici jenom díla historiků, omezený počet časopisů a novin, prameny vydávané mezi válkami a pak vzpomínky, které postupně vycházely po druhé světové válce zejména

na Západě. Omezovalo ho, že neměl doktorát a také povolání v RSE, protože představitelé akademických kruhů v Americe považovali výzkumné práce pracovníků RSE za žurnalistickou činnost nebo referáty. Dále v letech, kdy pracoval pro RSE a poté v důchodu, bydlel na venkově, měl minimální kontakt s ostatními historiky, a to nejenom v Československu, ale také na Západě. Nakonec měl Paleček jako zaměstnanec RSE strach uveřejnit svůj názor na Beneše, když lidé kolem něj Beneše respektovali. Po odchodu do důchodu dopisy umožňovaly Palečkovi sbírat fakta a informace o pramenech a prověřovat dřívější názory. Obnovil stará přátelství i v Československu, udržoval kontakty s různými exulanty a především korespondenční styky s historiky v Americe a v západní Evropě. Mezitím splnil alespoň v části státu New York svůj letitý závazek – zlepšování kulturní úrovně malých měst a venkova.

Poznámky:

- 1 Děkuji ing. Lence Kockové za neocenitelnou redakční pomoc v češtině a za sehnání několika pramenů v Praze. Martina Podsklanová pro mne hledala informace v archivu Hoover Institution v Palo Alto, Kalifornie, Carl Spadoni pro mne kopíroval několik dopisů v knihovně McMaster University v Hamilton, Ontario, Kanada, a ing. Blanka Matejovská pro mne našla články od Palečka v Zemědělské a potravinářské knihovně v Praze. Emily Goodhueová z Slavic Reference Service na University of Illinois, Champaign-Urbana, Illinois, a také Lenka Malá a Romana Kmochová v Praze našly články v *Brázdě*, které jsem neměl. Pavol Salamon mně pomohl v hledání pramenů z Radio Free Europe ve fondech Open Society Archives v Budapešti. Finanční podpora University of West Florida umožnila moji účast na konferenci v květnu 2006 v Uherském Hradišti.
- 2 Antonín Paleček, *Antonín Švehla, selský vůdce a budovatel státu*, Veřejná knihovna, no. 94, redigoval Antonín Matula (Praha: Státní nakladatelství, 1934).
- 3 Titul „nás historik“ dal Palečkovi Vladimír Dostál (1913–1998) v nekrologu „Antonín Paleček–nás historik,“ *Novina* 34 (1983): 23–28. Dostál byl léta činitelem Republikánské strany, Národního souručenství a Svazu zemědělství až do svého útěku z Československa v roce 1948. Žil pak v Kanadě a od roku 1955 v USA. Od roku 1986 až do smrti byl předsedou Republikánské strany v exilu. O Dostálovi a jiném v exilu po roce 1939 viz. Josef Tomeš, et al., eds., *Český biografický slovník XX. století*, 3 sv. (Praha, Litomyšl: Paseka, Peter Meissner, 1999). *Novina* byl nepravidelný časopis Republikánské strany v exilu a vyšel pouze čtyřikrát: sv. 23 (červen 1972), sv. 24 (červen 1974), sv. 34 (listopad 1983) a sv. 37 (říjen 1985). Jeho redaktorem byl Martin Hrabík (1904–1992), který byl funkcionářem Dorostu v Republikánské straně, emigroval do Ameriky po roce 1948, pracoval jako dělník a byl předsedou strany v exilu od roku 1969 až do roku 1986. Časopis *Novina* vznikl v Paříži a pak byl vydáván v Chicagu a Clevelandu v letech 1949–1950 a pak v letech 1965–1985. Stanley B. Winters poznamenal, že Paleček nebyl spojen s Republikánskou stranou v nekrologu „Antonín Paleček, 1900–1982“, *Czech Marks: Newsletter of the Czechoslovak History Conference* 5 (prosinec 1982): 10–11. Paleček sám použil frázi „naše strana“ v dopise 31. srpna 1969, Pozůstalost Antonína Palečka (PAP), složka „Correspondence, 1969–1974“, ve vlastnictví autora. Přátelství mezi Palečkem a historikem Wintersem začalo v roce 1969, kdy Paleček po prvé napsal Wintersovi. Viz. Paleček Wintersovi, 18. srpna 1969, PAP, složka „1969–1974“. Nekrology Dostála a Winterse obsahují základní informace o Palečkovi. Ostatní citace o Palečkovi jsou velmi stručné–viz. *Ottův slovník naučný nové doby: Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému* (Praha: J. Otto, 1930–1943); František Bednařík, et al., *Komenského slovník naučný* (Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937–1938); a Ferdinand Seibt, Hans Lemberg, and Helmut Slapnicka, red., *Biographisches Lexikon zur Geschichte der Böhmischen Länder*, sv. 3/2 (Mnichov: R. Oldenbourg Verlag, 1986). Všechny tři opakují, že Paleček vydal svoji první knihu, *Základy ruralismu*, v roce 1903, kdy mu byly tři roky. *Biographisches Lexikon* má také špatné datum jeho narození.
- 4 Paleček popsal svůj život na vesnici v dopise Miloslavovi Kohákovi (1903–1996), 11. listopadu 1974, PAP, složka „1969–1974“. Mezi válkami byl Kohák novinářem, stenografem v Národním shromáždění a aktivním členem YMCA. Za druhé světové války byl v domácím odboji, byl v Mauthausenu od roku 1941 až do konce války. Emigroval z Československa v roce 1948. V roce 1950 byl novinářem a spoluzakladatelem Radia Svobodná Evropa s Ferdinandem Peroutkou, kde vedl československé oddělení v Mnichově od roku 1952 až do roku 1955. Do důchodu šel v roce 1973. Byl otcem filozofa Erazima Koháka (n. 1933).
- 5 Paleček Rudolfovi Kopeckému (1893–1981), 16. května 1974, PAP, složka „1969–1974“, a Paleček Kohákovi, 19. května 1979, PAP, složka „Correspondence, 1978–1979“. V těch dopisech Paleček napsal, že francouzská vláda mu dala stipendium, ale jiné prameny uvádějí, že ho financovala československá vláda. Kopecký byl novinář v Československu před svým útěkem v roce 1939. Nesouhlasil s politikou Beneše vůči Sovětskému svazu a zůstal po válce v Anglii, kde pracoval pro BBC.

- 6 John Rothschild (1897–1975) jako student založil Harvard Liberal Club, potom Intercollegiate Liberal League a konečně National Student Forum. Podle Rothschilda, National Student Forum „was pledged to restore freedom of discussion in American colleges“. Životopis Johna Rothschilda a Joel Rothschild (syn Johna Rothschilda) Palečkovi, 9. května 1975, PAP, složka „Correspondence, 1975–1977“.
- 7 Paleček a jeho další kamarádi z Evropy navštívili Rockford College v Rockfordu ve státě Illinois, Kalifornskou univerzitu v Berkeley, Stanfordskou univerzitu i ostatní univerzity v Kalifornii, Oberlin College ve státě Ohio a dvě univerzity pro černochy – Howardovu univerzitu ve Washingtonu, DC, a dnešní Hampton Institute ve Virginii. Bohužel, devět z jedenácti výstřižků o cestě ve složce „Paleček Reprints“ nemá kompletní citace. Přesná data cesty jsou v dopise Palečka Lenore Friedrichové, 6. února 1978, PAP, složka „1978–1979“. Lenore byla dcera Joachima (Achima) Friedricha, Němce, který cestoval jako student s Palečkem v roce 1922–1923 a s kterým Paleček udržoval kontakty po celý život. O cestě také Paleček napsal Kohákovi, 19. května 1979, PAP, složka „1978–1979“.
- 8 Hamilton, Ontario, Canada, McMaster University Library, George Edward Gordon Catlin Fond, First Accrual, Part 2, Incoming Correspondence, Box 179, Folder „Palecek, A.“, „Paleček Catlinovi (1896–1979), 19. dubna 1934. Paleček se setkal s Catlinem na Cornell University, když byl Paleček na návštěvě v Americe. Catlin byl Angličan, ale působil i v Americe a v Kanadě, kde učil dějiny a politickou vědu. V Anglii byl aktivní v Labour party a pracoval po určitou dobu pro Oswalda Mosleyho (1896–1980), když Mosley byl ve straně.
- 9 Suchý po dlouhých letech napsal Palečkovi, že strávil šest let v koncentračním táboře předtím, než byl rehabilitován. Suchý také napsal Palečkovi o osudu různých spolupracovníků *Brázdy*. Suchý Palečkovi, 2. srpna 1969, PAP, složka „1969–1974“. Ladislav Feierabend (1891–1969), bývalý republikán, informoval Palečka, že vypátral osud Suchého. Feierabend Palečkovi, 20. května 1969, PAP, složka „1969–1974“.
- 10 Paleček, „Mladá generace na vsi“, *Přítomnost* 9 (10. února 1932), 92–93.
- 11 Hamilton, Ontario, Canada, McMaster University Library, George Edward Gordon Catlin Fond, First Accrual, Part 2, Incoming Correspondence, Box 179, Folder „Palecek, A.“, Paleček Catlinovi, 19. dubna 1934.
- 12 Paleček Kopeckému 16. května 1974, PAP, složka „1969–1974“.
- 13 Paleček Kopeckému, 16. května 1974, PAP, složka „1969–1974“.
- 14 Paleček Hrabíkovi, 26. března 1974, PAP, složka „1969–1974“. Paleček připravoval stručný životopis pro Hrabíka, když byli spolu na panelové diskusi na konferenci Společnosti pro vědy a umění (SVU) v témže roce v New Yorku.
- 15 Paleček Hrabíkovi, 26. března 1974, PAP, složka „1969–1974“. Například Paleček byl spoluautorem textu o americkém prezidentovi Dwightu D. Eisenhowerovi (1890–1969, prezident 1953–1961) z knihy Johna Gunthera a je jediným autorem textu „Ve stínu železné opony“ z knihy Norberta Muhlena (1909–1981). Text je v Palo Alto, CA, Hoover Archive, Stanford University, Radio Free Europe/Radio Liberty, Inc., Broadcast Archive, Czechoslovak Broadcasting Department, Part I (1951–1958), Reel 53a, Reading Aloud, 1, 2 a 54. Paleček napsal o Peroutkovi jako přívrženci Hradu a Beneše v dopise Vladimíru Valentovi (1923–2001), 1. října 1974, PAP, složka „1969–1974“. Jako filmový herec, producent a spisovatel Valenta hrál v nejslavnější roli přednostu stanice Maxe ve filmu „Ostře sledované vlaky“ (1966). Emigroval do Kanady v roce 1968 a žil v Edmontonu. V exilu pokračoval v práci ve filmovém průmyslu a vydával časopis *Telegram* od roku 1969 až do roku 1975.
- 16 Paleček Hrabíkovi, 26. března 1974, a Paleček Kopeckému, 16. května 1974, PAP, složka „1969–1974“; a Paleček Glennovi Fergusonovi, 30. září 1979, PAP, složka „1978–1979“. Odešel z RSE oficiálně 1. srpna 1967. Free Europe, Inc., Palečkovi, 29. června 1967, PAP, složka „Miscellaneous“.
- 17 Paleček Hrabíkovi, 11. února 1975, a Paleček Gerhardovi Hankovi, 25. ledna 1977, PAP, složka „1975–1977“.
- 18 Paleček Františkovi Kutnarovi (1903–1983), 17. prosince 1969, PAP, složka „1969–1974“. Kutnar mu odpověděl 18. ledna 1970 zprávou o svém životě a o životě bývalých kolegů. Paleček napsal v roce 1970, že oslavil tři roky na pozici domácího fotra v dopise Karlovi a Maruše (jméno neznámé), 8. prosinci 1970. Paleček napsal Wintersovi v roce 1971, že nedostal dopis od Kutnara a měl strach, že jeho poslední dopis Kutnara kompromitoval. Paleček Wintersovi, 18. května 1971, PAP, složka „1969–1974“. Že měl na starost dvanáct mužů, viz. Paleček Georgeovi Prattovi, 15. května 1973, PAP, složka „1969–1974“. Pratt jezdil jako student s Palečkem po Americe v roce 1922–1923. Informace o kurzech, které učil, je v dopise Palečka Hankovi, 25. ledna 1977, PAP, složka „1975–1977“. Vztahy mezi Palečkem a ženou byly napjaté mnoho let, vlastní bydlení snad poskytl možnost udržovat jejich přátelství a alespoň formální manželství.
- 19 Paleček vysvětloval, jak se musel přestěhovat, v dopisech historikovi Johannu Wolfgangovi Brügelovi (1905–1986), 13. května 1971, a Wintersovi 18. května 1971, PAP, složka „Correspondence, 1969–1974“.
- 20 Paleček Wintersovi, 1. července 1972, PAP, složka „1969–1974“.
- 21 Paleček Otakarů Odložilíkovi (1899–1973), 13. února 1973, PAP, složka „1969–1974“.
- 22 Zmínil se o přestěhování na farmu v roce 1973. Paleček Prattovi, 15. května 1973, PAP, složka „1969–1974“.

- Definitivně se přestěhoval v květnu 1975, jak Paleček napsal Ruth (jméno neznámé), 26. června 1975, a skoro rok potom si stěžoval, že nemá možnost číst noviny a časopisy, když psal Brügelovi, 11. března 1976, PAP, složka „1975–1977“.
- 23 Když mu bylo 78 let, navrhl založení nové církve Atlantic Church of Christ. Tato církev měla používat americkou angličtinu jako oficiální jazyk, měla spojovat lidi v Evropě a v Americe, a to nejen prostřednictvím společné víry, ale měla také působit k podpoře sjednocení Evropy v tehdejší Evropské hospodářské společenství a posilovat i upevňovat vzájemné vztahy mezi Amerikou a Evropou. Nejlepší vysvětlení jeho návrhu je v dopise Palečka americkému evangelíkovi Garnerovi Tedovi Armstrongovi (1930–2003), 27. června 1978, a v jeho dopise do novin *Christian Science Monitor*, 23. června 1979, PAP, složka „1978–1979“.
- 24 Paleček Heleně Černé (1901–1989), 17. března 1977, PAP, složka „1975–1977“. Černá byla dcera Antonína Švehly a emigrovala do Ameriky po únorovém převratu. Paleček zůstal společensky aktivní, například od podzimu 1978 pět dní týdně navštěvoval středisko pro penzisty v Schoharii. Viz Paleček vnučce Beth (dceři Heleny), 1. ledna 1979, PAP, složka „1978–1979“.
- 25 Winters o tom napsal v Palečkově nekrologu a Paleček sám napsal, že rád chodil. Viz Paleček Kutnarovi, 17. prosince 1969, a o procházkách a kostele v dopisu Paleček Aage (jméno neznámé) do Dánska, 13. ledna 1970, PAP, složka „1969–1974“. O procházkách viz Paleček Waltovi (jméno neznámé), 5. září 1979, PAP, složka „1978–1989“.
- 26 Paleček Kopeckému, 19. ledna 1974, a pravděpodobně *Times-Journal* (Cobleskill, NY), „900 Walkers Beave Cold Winds, Raise \$10,000 for March of Dimes“ žádné datum, ale hned po 4. květnu 1974, PAP, složka „1969–1974“. Také ušel 25 km v roce 1975. Paleček Ruth (jméno neznámé) 26. června 1975, PAP, složka „1975–1977“. Paleček napsal, že první soutěž byla v roce 1973 v dopise své vnučce Beth, 18. dubna 1978, PAP, složka „1978–1979“.
- 27 Noviny *Hlasatel* byly založeny v roce 1891 v Chicagu a mají také názvy *Denní Hlasatel*, *Nedělní Hlasatel*, a *Czechoslovak Daily Herald*.
- 28 Seton-Watson Palečkovi, 13. června 1972, PAP, složka „1969–1974“. Hugh Seton-Watson jednou poslal Palečkovi přednášku o Československu od roku 1968, kterou Winters později redigoval a vydal. Viz Winters, „The American Connection: Hugh Seton-Watson's Lecture on Czechoslovakia at Oxford in 1968“, *East European Politics and Societies* 14 (Winter 2000): 97–118. Dopisy mezi Palečkem a Brügelem obsahují nehlubší diskusi o Benešovi ve fondu. Viz například Paleček Brügelovi, 14. února 1975, PAP, složka „1975–1977“.
- 29 Švor byl pseudonym Pavla Javora (1916–1981), který byl básník, novinář a publicista. Redigoval mezinárodní oddělení Canadian Broadcasting Company.
- 30 Příklad jednoduchých poznámek Černé (ale bohužel stejně nejdrobnějších ve fondu) je v dopisu Černé Palečkovi, únor 1973, PAP, „1969–1974“. Palečkova odpověď 17. února 1973, PAP, složka „1969–1974“, poděkoval Černé za dopis ze 14. února.
- 31 Paleček Černé, 11. prosince 1979, PAP, složka „1978–1979“.
- 32 Paleček, „Mladá generace na vsi“, 92–93.
- 33 Antonín Paleček, *Nové selství (základy ruralismu)*, Politická knihovna, řada I, sv. 29 (Praha: Orbis, Tiskařská, nakladatelská a novinářská společnost akciová, 1933), 55.
- 34 Paleček, *Nové selství*, 54.
- 35 Paleček, *Nové selství*, 54.
- 36 Paleček, *Nové selství*, 59.
- 37 Paleček, *Nové selství*, 65.
- 38 Paleček, *Nové selství*, 60.
- 39 Paleček, *Nové selství*, 71.
- 40 Paleček, *Nové selství*, 67–69.
- 41 Paleček, *Nové selství*, 74–75.
- 42 Paleček vysvětloval svůj koncept tábora Wintersovi v dopise 12. února 1971, PAP, složka „1969–1974“.
- 43 Paleček, „Ruralismus v sociologii“, *Osvětě venkova* 5 (1933–1934): 47–50. *Osvětě venkova* byl časopis Ústředního spolku Svobodné učení selské.
- 44 Paleček Wintersovi, 12. února 1971, PAP, složka „1969–1974“. Pozitivní recenze o knize je K., „Na okraj Palečkovy knížky o Švehlovi“, *Brázda* 16 (935): 30–31.
- 45 Kniha O. Frankenbergra a J. O. Kubička, *Antonín Švehla v dějinách Československé strany agrární: Ke třicetiletému jubileu Československé strany agrární (Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu v Československé republice) 1899–1929* (Praha: Novina, tiskařské a vydavatelské podniky, 1931) skutečně končí první světovou válkou.
- 46 Paleček, *Antonín Švehla*, 26.
- 47 Paleček, *Antonín Švehla*, 30.
- 48 Paleček, „Kulturní problémy maďarské menšiny“, *Brázda* 10(1)/3 (27. prosince 1928): 39–41.
- 49 Paleček, „Slovenská otázka“, *Brázda* 10(1)/6 (7. února 1929): 81–84 (úvodní článek čísla).
- 50 Paleček, „Budoucnost malých národů“, *Brázda* 10(1)/11 (4. dubna 1929): 161–164 (úvodní článek čísla).

- 51 Paleček, „Město a venkov“ (1. a 2. část), *Brázda* 10(1)/18–19 (27. června 1929): 267–274, a „Město a venkov“ (3. část), *Brázda* 10(1)/20 (11. července 1929): 296–299.
- 52 Paleček, „Základy konsolidační politiky“, *Brázda* 11(2)/3 (1929): 49. Tento ročník nemá data.
- 53 „Selské hnutí a náboženství“, *Brázda* 11(2)/13 (1930): 205–207, a „Kultura zemědělského člověka“, *Brázda* 11(2)/17 (1930): 275–277.
- 54 Paleček, „O povahu českého sedláka“, *Brázda* 13 (4) (1. prosince 1932): 300.
- 55 Paleček, „Budoucnost vesnice“ (1. a 2. části), *Brázda* 12 (3) (1. února 1931): 42–45, a „Budoucnost vesnice III“ (3. část), *Brázda* 12 (3) (15. února 1931): 51–52.
- 56 Jaroslava Honcová, „Činnost Ústřední sociologické komise ČAZ za první republiky“, *Ruralismus jeho kořeny a dědictví: Osobnosti–díla–ideje. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách* (Semily a Litoměřice: Státní okresní archiv v Litoměřicích a Státní okresní archiv Semily pro Pekařovu společnost Českého ráje v Turnově, 2005), 214–215. Honcová považuje za možné, že Paleček poprvé používal termín *ruralismus*. Viz její poznámka 8.
- 57 Paleček, „Dovolená venkovského dorostu a jak jí využít“, *Brázda* (1. prosinec 1931), 304.
- 58 Paleček, „Statistika a zemědělství“, *Brázda* 13 (4) (15. ledna 1932): 26.
- 59 Paleček, „Zemědělec a průmyslový dělník“, *Brázda* 13 (4) (1. května 1932): 134.
- 60 Paleček, „Demokracie výbojná“, *Brázda* 13 (4) (1. března 1932): 69.
- 61 Paleček, „Aktivismus mladé německé generace“, *Brázda* 15 (20. června 1934): 90.
- 62 Paleček, „Který nacionalismus?“ *Brázda* 16 (1. dubna 1935): 74.
- 63 Paleček, „O smysl novodobého češství“, *Brázda* 16 (15. květnu 1935): 128–129. O článku viz František Kutnar, *Generace Brázdy*, red. Josef Hanzal a Josef Tlapák, Předmluva Josef Hanzal (Praha: Historický klub, 1992), 73. O Palečkovi v knize Kutnara, viz také s. 44.
- 64 Paleček, „My a Němci“, *Brázda* 16 (17. června 1935): 168–169 (citace ze s. 169).
- 65 Paleček, „Realismus a romantismus v naší politice“, *Brázda* 17 (24. ledna 1936): 10.
- 66 Paleček, „Realismus a romantismus“, 10.
- 67 Paleček, „O smysl 18. února“, *Brázda* 19 (19. ledna 1938): 41–42. Viz také Kutnar, *Generace Brázdy*, 117.
- 68 Kutnar, *Generace Brázdy*, 143.
- 69 Paleček, „K novému nacionalismu“, *Brázda* 19 (26. října 1938): 666.
- 70 Paleček, „K novému nacionalismu“, 667. Ta věta nebyla cenzurovaná, ale některé jiné byly zabavené.
- 71 Paleček, „Revise smyslu našich dějin“, *Brázda* 19 (16. listopadu 1938): 686–687.
- 72 Paleček, „Podle cizích vzorů nebo po svém?“ *Brázda* 19 (7. prosince 1938): 733. Viz Kutnar, *Generace Brázdy*, 168–169.
- 73 Paleček, „Demokracie autoritativní“, *Brázda* 19 (21. prosince 1938): 783. Viz Kutnar, *Generace Brázdy*, 168–169.
- 74 Paleček, „Loyalita a otevřenost“, *Brázda* 20 (12. dubna 1939): 205.
- 75 Paleček, „Loyalita a otevřenost“, 206.
- 76 Paleček, „Staré a nové metody“, *Brázda* 20 (17. listopadu 1939): 291–292.
- 77 Paleček, „Ke kořenům v kultuře i v politice“, *Brázda* 20 (14. června 1939): 265–266. Viz Kutnar, *Generace Brázdy*, 184–185 a 191.
- 78 Paleček, „The Rise and Fall of the Czechoslovak Agrarian Party“, *East European Quarterly (EEQ)* 5 (1961): 177–201, a „Antonín Švehla: Czech Peasant and Statesman“, *Slavic Review* 21 (1962): 699–708.
- 79 Paleček, „Rise and Fall“, 177–179.
- 80 Paleček, „Rise and Fall“, 182 a 185.
- 81 Paleček, „Rise and Fall“, 186.
- 82 Paleček, „Rise and Fall“, 188.
- 83 Paleček, „Rise and Fall“, 196–199.
- 84 Paleček, „Rise and Fall“, 201.
- 85 Paleček napsal Wintersovi v roce 1975: „Revision in my opinion is needed for all the three distinct periods of that history between 1914–1948, or even four periods, if the liberation (1[9]14–18) should be regarded as a distinct enough issue (which it is). As I see it, in the first period the ‘hero’ would be the Czech Legions in Russia rather than the two sages [Masaryk and Beneš]; in the second period, 1918–1935, Švehla and his friends or collaborators would in their turn replace the two sages, one of whom [Masaryk–DEM], though by no means the other [Beneš–DEM], belonged to Švehla’s collaborators; in the third period, 1935–1938, there would be no hero [in] the leadership . . . the country being in the hands of a bungler as it was indeed again between 1938 and 1948.“ Viz Paleček Wintersovi, 4. ledna 1975, PAP, „1975–1977“. O konceptu včera a především, viz. Paleček Robert F. Byrnesovi (1918–1997), 3. září 1969, a Paleček Gerogovi F. Kennanovi (1904–2005), 2. srpna 1969.
- 86 Paleček, „Antonín Švehla“, 706.
- 87 Paleček, „The Formative Years of the First Republic of Czechoslovakia: The Statesmanship of Antonín Švehla“, v *Czechoslovakia Past and Present*, red. Miloslav Rechcigl Jr., sv. 1: *Political, International, Social, and Economic Aspects*, 30–48 (The Hague and Paris: Mouton, 1968) a „The Good Genius of Czechoslovak

- Democracy: Masaryk, Beneš, or Švehla?“ *EEQ* 8 (1969): 213–234.
- 88 Paleček, „Formative Years“, 47–48.
- 89 Paleček, „Formative Years“, 46.
- 90 Paleček, „Good Genius“, 223.
- 91 Viz Paleček, „Good Genius“, 224; 232–233, poznámka 26; 244, poznámka 33.
- 92 Paleček, „Good Genius“, 228.
- 93 „The Czech Peasant Movement, Its Leader and His Party“, *Bohemia: Jahrbuch des Collegium Carolinum* 18 (1977): 175–196, a „Švehla, Beneš and Masaryk“, *Bohemia: Jahrbuch des Collegium Carolinum* 19 (1978): 176–189.
- 94 Paleček, „The Czech Peasant Movement“, 190 (poznámka 33) a 194–196.
- 95 Paleček, „Švehla, Beneš and Masaryk“, 187.
- 96 Paleček, „Švehla, Beneš and Masaryk“, 179–181.
- 97 Paleček poslal rukopis poprvé časopisu *Bohemia: Jahrbuch des Collegium Carolinum* v září 1979. Viz Paleček Hankeovi, 5. září 1978, PAP, složka „1978–1979“. Když jej odmítli vydat v únoru 1979, Paleček poslal článek redaktorovi *East European Quarterly*. Viz Hanke Palečkovi, 9. února 1979, a Paleček Fischerovi-Galati, 14. února 1979, PAP, složka „1978–1979“. Rukopis je v PAP, složka „Miscellaneous“.
- 98 *EEQ* nejdříve měl vydat anglickou verzi článku „Československé dějiny v aforismech“, který Paleček vydal v roce 1977 v časopise *Proměny*. Redaktor Stephen Fischer-Galati (n. 1924) napsal, že souhlasí s návrhem Palečka vyměnit „Czechoslovak History in Aforisms“ za „Sunny Days of the First Republic“ pro speciální vydání *EEQ* v roce 1981. Viz Fischer-Galati Palečkovi, 23. června 1979, PAP, složka „1978–1979“.
- 99 Existuje příklad třinácti dat v dopise Palečka historikovi Hansovi Kohnovi (1891–1971), 4. května 1970. Paleček vysvětlil kalendář v dopisech Carlu J. Friedrichovi (1901–1984), 21. května 1970, a Kopeckým, 11. prosince 1973, PAP, složka „1969–1974“. Paleček se pokusil vydat tu knihu i v roce 1979, kdy o tom několikrát psal a poslal rukopis do vydavatelství Arlington House Publishers. Viz Paleček Arlington House Publishers, 19. října 1979 a jejich dopis, ve kterém odmítli tu knihu vydat 5. prosince 1979, PAP, „1978–1979“.

Antonín Paleček: Journalist, Politician, and Historian

Abstract

Antonín Paleček (1900–1982), known to Republicans in exile as “our historian,” completed a degree at the Prague School of Economics and studied in France, Germany, and America. After working for the Czechoslovak YMCA and Agricultural Union, he was employed in 1935–1949 at Radiožurnál. He emigrated to America in 1949, received a master’s degree from Harvard, and worked for Radio Free Europe in 1951–1952 and then as an analyst in 1959–1967. Between the world wars, Paleček published two books, one on ruralism and another on Antonín Švehla, and more than 30 articles, most in *Brázda*, on rural society and the minority question. After 1949, Paleček contributed numerous articles to the émigré press and used published primary sources to write six academic articles and chapters along with an article that survives as a manuscript. These works informed historians in the West about the contribution of Antonín Švehla and the Republicans to the maintenance of democracy in the Czechoslovak First Republic. Despite his inability to use archival sources, his lack of a doctorate, and his employment outside academia, Paleček presented his readers with insightful analysis of Czechoslovak history in his academic works. His admiration for Švehla, however, was unrestrained, and he was sharply critical of Edvard Beneš. Paleček’s correspondence, largely from the 1970s, is the main source of the biographical information for this chapter. The letters, photocopies, and clippings, measuring 26 cm, are in the possession of the author, who acquired it from the American historian Stanley B. Winters and his wife, Zdenka Winters. Paleček had a long-standing friendship with the Winters and specified that they were to receive all his professional materials after his death.

Ing. Antonín Holub (1865–1955). Úvodní poznámky

GUSTAV NOVOTNÝ

Životní a pracovní dráha Antonína Holuba je v každém případě zajímavá a zvláštní. Překvapí její délka v rozpětí tří generací a šíře záběru: pracoval jako lesník praktik a geometr, dále byl prvním českým lesníkem veřejně poukazujícím na neutěšené poměry lesnického stavu a jeho organizátorem v otázkách vzdělávání, odborového sjednocení, sociální spravedlnosti a národní i hospodářské neodvislosti,¹ k tomu se stal známým jako aktivní místní politik, činovník několika korporací a odborný spisovatel.

Antonín Holub se narodil dne 24. října 1865 v Mělnické Vrutici u Mělníka v početné rodině mlynáře evangelického vyznání. Navštěvoval obecné školy na různých místech, byl na výměně v německé rodině a absolvoval tři třídy měšťanky v Mělníku. Na počátku října 1882 vstoupil do jednoleté lesnické praxe v Bosíně u Mělníka. Pak odešel na první českou reálku v Praze v Ječné ulici, kde složil dodatečnou přijímací zkoušku a kde byl přijat ke studiu čtvrtého ročníku. Dále studoval na lesnické škole v Bělé pod Bezdězem, a to v letech 1885 až 1887. Absolventi školy měli přiznáno právo jednoroční prezenční vojenské služby. Po odvodu k ní byl povolán i Holub. Odsloužil ji v kasárnách pěších pluků ve Vídni.²

Dne 1. listopadu 1888 Antonín Holub nastoupil jako adjunkt lesního úřadu svěřenského velkostatku Choltice u Pardubic. Tam působil do konce září 1894.³ Mezitím se zapsal na lesnický odbor K. k. Hochschule für Bodenkultur, čili C. k. vysoké školy zemědělské ve Vídni, kde studoval v letech 1889 až 1891. Dále v roce 1892 složil zkoušku pro samostatné lesní hospodáře a od zaměstnavatele pak obdržel hodnost lesního geometra. Zřejmě v roce 1893 poslouchal nám neznámé přednášky na české technice v Praze. Od doby působení v Cholticích se věnoval po celý život také veřejné činnosti. Přijal funkci jednatele tamní Měšťanské besedy, hrál ochotnické divadlo a podílel se na okrašlovacích pracích v městysi a v jeho okolí. V létě 1890 se přihlásil za člena Böhmischer Forstverein, čili České lesnické jednoty a jistě se zúčastňoval jejich každoročních valných shromáždění a exkurzí do vzorně obhospodařovaných lesů.⁴

Dne 15. října 1894 nastoupil Antonín Holub do služby jako nadlesní na rozlohou nevelký nadační velkostatek Chříč.⁵ Tam se věnoval opět veřejné činnosti. Povolal obvodního lékaře, zasloužil se o zřízení poštovního úřadu a místní škole věnoval vycpaniny zvířat, k tomu zasedal jako člen okresního zastupitelstva v Kralovicích v zastoupení velkostatku. Stal se i průkopníkem lyžování „v krajích mimohorských“.⁶ Holub ze služby v Chříči odešel. Od počátku roku 1897 se ve Vídni připravoval ke složení zkoušky pro civilní geometry, kterou nakonec složil u pražského c. k. místopředsedství. Ihned si zažádal o autorizaci a po jejím obdržení otevřel vlastní technickou a systemizační (lesotechnickou) kancelář v Rakovníku.⁷ Již v době působení v Chříči ho dvě obce požádaly o zhotovení lesních hospodářských plánů (LHP). Zakázky postupně přibývaly. V Rakovníku tehdy zahájila činnost také místní Jednota českých střelců a její členové Holuba zvolili svým náčelníkem. Ten kromě jiného nabádal k zalesňování holých strání a pustých pozemků a k povznesení myslivosti.⁸

V březnu 1898 žádal Antonín Holub městskou radu v Plzni o místo lesmistra. Do západočeské metropole přesídlil a otevřel dne 2. května 1898 vlastní technickou a systemizační kancelář.⁹ Zakázky se hrnuly a kancelář zanedlouho získala jméno v českých zemích a v zahraničí.¹⁰ Holub věnoval nemálo času veřejné činnosti. Přihlásil se za člena spolku Občanský klub a na jeho valné hromadě v roce 1901 podával návrhy.¹¹ Ale nejenom to. Přemýšlel o zalesnění rozsáhlých ploch „sterilní“ půdy v okolí Plzně, hlavně holých a ladem ležících strání podél řek a potoků, neplodných a pustých pozemků ve vlastnictví především příslušných obcí.¹²

Antonín Holub se v plzeňském společenském dění orientoval bezesporu dobře. Angažoval

se mimo jiné i v tamním Loveckém klubu,¹³ zajížděl na četné hony, docházel do restaurace do nejméně dvou stolních společností¹⁴ a na počátku dvacátého století se stal i vlastníkem automobilu a nadšeným řidičem.¹⁵

Antonín Holub se stal především známým svým dlouhodobým zájmem a veřejným angažováním za lepší existenční, sociální a stavovské postavení hlavně lesního personálu („zeleného stavu“). Pokusíme se shrnout jeho práci a podíl na budování a fungování několika dobových organizačních úředníků, lesníků a geometrů.

Zpočátku se Antonín Holub angažoval ve stavovském hnutí českého soukromého úřednictva a při zajištění existenčních záležitostí velkostatkového personálu.¹⁶ V roce 1893 zahájila činnost Jednota českých soukromých úředníků v Praze. Tehdy pracovala již na základě rozšířených stanov, v odborech a s fondem pro podporu vdov a sirotek po zemřelých členech. V roce 1899 Holub uveřejnil v denících provolání ke zlepšení sociálního postavení lesníků, poukázal na špatné existenční poměry zaměstnanců na soukromých velkostatkách a vyzval k oznamování oprávněných stížností. Na valném shromáždění České lesnické jednoty v Pelhřimově dne 7. srpna 1901 navrhl volbu osmnáctičlenného komitétu, který měl zrevidovat lesní zákony a vypracovat osnovu zákona upravujícího hmotné, právní a služební poměry soukromých zemědělských a lesních zaměstnanců.¹⁷

Svá slova myslel Antonín Holub vážně. Sepsal náměty sloužící jako podklad k osnově zákona o úpravě existenčních poměrů soukromých zaměstnanců velkostatků, představil je na schůzi České lesnické jednoty v Plzni dne 11. srpna 1903 a brožuru zaslal i ministerstvu orby do Vídně, kde tamní odborníci vypracovali osnovu zákona o služební smlouvě zaměstnanců v zemědělských a lesních podnicích. Zjištěné nedostatky probírali účastníci schůze hospodářských a lesních zaměstnanců Jednoty českých soukromých úředníků v Praze dne 16. května 1904. Tam mluvil i Holub a navrhl, aby se na přepracování osnovy podílela devítičlenná komise složená z lesníků, zemědělců, členů Jednoty a právníka. Do komise byl Holub také zvolen. Ta po třech schůzkách předala změněnou osnovu vládě, ministerstvu orby a jednotlivým poslaneckým klubům. Holub se zúčastnil společně s Bedřichem Fürstem¹⁸ jednání v parlamentu ve Vídni dne 1. prosince 1911 a byl i v deputaci soukromých úředníků, hospodářů, lesníků, horníků a zahradníků ve sněmovně a u referentů ministerstva orby ve dnech 11. až 13. prosince 1911. Zákon vídeňská sněmovna schválila v roce 1912.

Při Jednotě českých soukromých úředníků vznikl na schůzi v Praze dne 29. dubna 1908 Odbor úředníků velkostatků. Tajemník Eduard Houdek a Antonín Holub obhájili stanovisko, aby se Jednota nestala pouhou odbočkou vídeňského Güterbeamtenvereinu a aby při ní vznikl zmíněný odbor, rovněž neodvislý od vídeňské centrály. Tato Jednota, její předseda K. Zelenka, tajemník František Hašourek a později tajemník Houdek a Holub stáli v čele průkopníků zákonů o penzijním a o nemocenském pojištění soukromých a některých veřejných zaměstnanců a o obchodních příručích a o úpravě právních a hmotných poměrů okresních a obecních úředníků, patřili mezi zakladatele ústavů pro penzijní a nemocenské pojištění soukromých zaměstnanců a mezi budovatele institucí bezplatného zprostředkování míst soukromých úředníků, zřízenců a dělníků. Po založení Jednoty českých lesníků zemí koruny České, o níž bude řeč, se Holub zasazoval o novelizaci příslušných zákonů o úpravě nemocenského, úrazového a starobního pojištění a platů.¹⁹

Na schůzi v Žatci v roce 1894 si němečtí lesníci založili vlastní spolek s názvem Deutscher Forstverein für Böhmen, čili Německou lesnickou jednotu pro Čechy. O několik let později se osamostatnili také lesníci čeští a vstupovali do Jednoty českých lesníků zemí koruny České (JČLZKČ) ustavené na počátku roku 1907 a v čele zakladatelů stál Antonín Holub. V prvním čísle *Rozmarova lesnického týdeníku* otiskli Karel Šiman článek *K existenční otázce českého lesnictva* a později Viktorin Macháček provolání Sdružení moravských posluchačů a absolventů lesnických ústavů v Písku adresované všem lesníkům v českých zemích. Sdružení svolalo schůzi do Přerova.²⁰ Uskutečnila se ve dnech 15. a 16. srpna 1906, mluvil na ní a nakonec přijal funkci i Holub.²¹ Na 27. srpna 1906 svolal Holub další schůzi

do Vřetenského mlýna v Krkonoších. Předsedal jí a slíbil vypracovat stanovy Jednoty.²² Ustavující valná hromada se konala dne 6. ledna 1907 na Královských Vinohradech. Schůzi za přítomnosti lesníků z Čech a Moravy zahájil Holub. Ti ho zvolili za předsedu a dále za jednatele a pokladníka Josefa Václava Rozmaru.²³

JČLZKČ se záhy stala agilní korporací věnující se organizační práci, povznesení vzdělávací úrovně a národnostního uvědomění lesníků všech kategorií, existencím a odborným otázkám, k tomu konala i pravidelné schůze výboru, předsednictva a spolkové rady, každoroční valné sjezdy střídavě v Čechách a na Moravě spojené s vycházkami do lesů a podniků lesního průmyslu. Dále pak s Deutscher Forstverein für Böhmen a později i s německočeskou Böhmischer Forstverein svolávala každoroční zemské lesnické kongresy. Do roku 1913 bylo svoláno sedm valných či výročních sjezdů na různá místa. Osmý sjezd byl kvůli zahájení první světové války odvolán. Válka spolkovou činnost výrazně omezila a zdecimovala členskou základnu nejen JČLZKČ. Za jejího trvání se sešly pouze jedna schůze výboru, valný sjezd a jedna schůzka spolkové rady. Účastníci valného shromáždění v Brně ve dnech 21. a 22. září 1918 zvolili desetičlenný užší výbor, který měl sloužit jako poradní odborný orgán vlády po válce.²⁴

Ještě před první světovou válkou se Antonín Holub pokoušel navazovat styky v zahraničí. Podnikl cesty po balkánských státech, kde se zajímal o opatření práce pro nezaměstnané lesníky Čechy, hledal podporu pro slovanskou a národohospodářskou vzájemnost a chtěl poznat tamější hospodářské, kulturní a sociální poměry.²⁵ Ve druhé polovině června 1913 cestoval jako zástupce Jednoty do Paříže na mezinárodní lesnický kongres.²⁶ V květnu 1914 vystupoval spolu s Theodorem Mokrým a s Karlem Šímanem na pátém sjezdu přírodopytčů a lékařů v Praze. V té době se Jednota domohla právoplatného zastoupení v Zemědělských radách pro Čechy a pro Markrabství moravské.²⁷

Zmíněných zemských lesnických kongresů se jen v letech 1908 až 1914 uskutečnilo pět. Jsou důkazem spolupráce českých a německých lesníků, kterou dojednal především Antonín Holub z Plzně jako představitel JČLZKČ a lesní rada Karel Mayer ze Žatce, jednatel Deutscher Forstverein für Böhmen. Jímí zřízená dvaatřicetiletá paritní lesnická komora (podle vzoru inženýrské, advokátní či lékařské komory) nebo rada (po roce 1918 Ústřední lesnická rada) se sídlem v Praze fungující podle Holubem vypracovaných stanov a kongresy projednávaly návrhy a náměty z odborné a sociální oblasti a vydávaly resoluce.²⁸

JČLZKČ a její čelný představitel Antonín Holub se také angažovali na zřízení samostatné čtyřleté lesnické vysoké školy v podobě odboru při české technice v Praze. Je však třeba říci, že tato usilovná snaha a podnikané kroky Jednoty, Holuba a jeho hlavních pomocníků v této záležitosti po dobu více než deseti let v období 1907 až 1918 byly marné.²⁹ Škola vešla v život až na počátku března 1919, a to opět i Holubovou zásluhou.

K životu a práci Antonína Holuba patřila účast na aktivitách spojených s pořádáním kursů pro hájenký lesní personál a pro vojíny invalidy. První podnět ke školské přípravě hajných dali Holub a Antonín Hart, vrchní hajný z Dolních Počernic, v roce 1903. Tato otázka přišla znovu na pořad jednání prvního zemského lesnického kongresu v květnu 1908 a na schůzi výboru Jednoty lesního a lovcího personálu (viz dále) na konci téhož roku. Cílem snah bylo navýšení počtu zkoušených lesních zřízenců, pro něž byla předepsána alespoň dvouletá praxe a absolutorium několikaměsíčního odborného kursu. Funkcionáři JČLZKČ se nakonec o založení kursů postarali: Holub dal zvolit šestičlenné prozatímní kuratorium, oslovil učitele a vyzval ke sbírce ve prospěch kursů, jiní sepsali učební osnovy a zařídili jejich schválení zemskou školní radou. Čtyřměsíční „První český vzdělávací kurs pro lesní a lovcí zřízence“ pro uchazeče od osmnácti let začal vyvíjet činnost v Berouně v lednu 1911. Předtím Holub město navštívil, kursům vymohl všestrannou podporu a požádal lesmistra Augustina Valentina, aby je řídil.³⁰ Předsedou definitivního kuratoria berounských hájenkých kursů byl zvolen opět Holub. Po slibném začátku o ně převzala péči Jednota lesního a lovcího personálu.³¹ Druhý podnik – první čtyřměsíční lesnické kursy pro vojíny invalidy

– probíhal v Praze v době od srpna 1915 do července 1918. Protektorát nad kursy měl mimo jiné Adolf Prokůpek, prezident českého odboru Zemědělské rady pro Čechy v Praze.³² První kurs Holub řídil, dalších se zúčastnil a v rámci nich spolu s jinými přednášel. O jejich účelu, náplni a o způsobilosti frekventantů informoval především zaměstnavatele v deníku *Venkov* a v brožurce s názvem *Výcvik vojenských invalidů v lesnických kursech ...*³³

Po přípravách v letech 1903 až 1908 Antonín Holub podpořil i vznik Jednoty lesního a lovcůho personálu (od roku 1914 Jednoty českých lesních a lovcůh zřizenců), vlastního spolku pro zřízení domáhajícího se úpravy služebních poměrů, odborného vzdělání v hájenských kursech a preferujícího vzájemnou podporu a zabezpečení členů ve stáří cestou penzijního pojištění. V přípravném komitétu však Holub nezasedal a později byl zvolen čestným členem a čestným předsedou korporace (viz dále).³⁴

Antonín Holub se dostavil na šestatřicátou řádnou valnou hromadu Inženýrské komory v království Českém v Praze dne 8. května 1902 a tam přednesl čtyři návrhy.³⁵ Po schůzi se geometři radili o dalších akcích, požadovali náležitě zastoupení v komorním představenstvu a rozhodli se svolat sjezd geometrů v Čechách do Prahy na 15. června 1902. Provolání k němu podepsali Holub, Antonín Kausek a Josef Willinger za českou stranu a Karl Mayer, Karl Köhler a Anton Klindert za stranu německou. Do čtyřčlenného pracovního výboru byl zvolen Holub. Výbor byl v roce 1903 přetvořen na Sdružení civilních geometrů v Čechách. Postaral se o formulaci požadavků představenstvu komory a o sestavení kandidátní listiny do výboru. Další valná hromada se sešla v Praze dne 25. března 1903. Přibylí účastníci zvolili do představenstva Inženýrské komory geometra Josefa Holečka³⁶ a za plzeňský obvod Obchodní a živnostenské komory Holuba,³⁷ za chebský Mayera, za české okresy v libereckém obvodu Kauska a za německé Viktora Thomku. Po dalších deset let předsednictvo Sdružení civilních geometrů intervenovalo poslance a ministerské úředníky ve Vídni. Teprve pak vyšel zákon o autorizovaných inženýrských komorách čís. 3/1913 říšského zákoníku ze dne 2. ledna 1913.³⁸

Němečtí autorizovaní civilní geometři v Čechách se o vlastní organizaci zasazovali daleko dříve než čeští. V jejich čele stál Karl Mayer ze Žatce, Karl Köhler z Mostu, Anton Klindert ze Žlutice a Viktor Thomka, šlechtic z Thomkaházy a Folkusfálvy z Podmokel (dnes Děčín). V roce 1905 založili spolek s názvem Verein der behördlichen autorisierten Zivil-Geometer für Böhmen in Tetschen.³⁹ Záhy jeho předseda Thomka přesídlil do Vídně a spolek dal přejmenovat na Verein der behördlichen autorisierten Zivil-Geometer in Oesterreich. Antonín Holub se rozhodl založit spolek geometrů české národnosti v českých zemích, a to bez přerušování přátelských styků s kolegy Němci v rámci Inženýrské komory a se zmíněným vídeňským spolkem. V roce 1907 vypracoval se dvěma kolegy stanovy, podepsal a rozeslal svolání civilním geometrům u nás a vybídl je k přistupování za členy. C. k. místodržitelství v Praze stanovy schválilo pod čj. 64.022 dne 27. března 1908 a spolek byl veden pod názvem Jednota českých úředně autorisovaných civilních geometrů zemí koruny České v Praze. Tam se dne 16. května 1908 konala i ustavující valná hromada a její účastníci Holuba zvolili za předsedu Jednoty na dobu šesti let. Na řádném valném shromáždění v Praze dne 26. dubna 1914 převzal místo v předsednictvu po Holubovi Bedřich Fürst. Tehdy byl zvolen čestným členem spolku Holub. Po první světové válce tato organizace změnila název na podobu Jednota československých úředně autorisovaných civilních geometrů v Praze.⁴⁰

Před vypuknutím první světové války Antonín Holub otevřel v Dubové paláci na Václavském náměstí v Praze filiální lesotechnickou a geometrovskou kancelář a dne 1. srpna 1914 ji dal přestěhovat do Chocholouškovy ulice čís. 1 na Královských Vinohradech. Za války nadále konal měřičské práce a vyhotovoval plány často za potraviny. Ačkoliv byl z armády vyřazen, byl povolán k odvodu. Odvodní komise ho v srpnu 1915 uznala za způsobilého a přidělila jako vojína k zeměbranceckému pluku čís. 8 na Pohořelci.⁴¹ Později Holub vzpomínal na válečné obrazy z Plzně, čili na hladové průvody a rabování obchodů, na explozi v bolevecké střelnici dne 25. května 1917,⁴² střelbu do hladových dětí na Pražském předměstí

dne 21. června 1918 a na vyhlášení samostatného státu, vybavil si i přijetí třiceti zástupců rakouských lesnických spolků u císaře Karla ve Vídni dne 31. května 1917.⁴³

Na poválečné poměry se nám již známi činovníci JČLZKČ připravili s předstihem. Od listopadu 1918 především Antonín Holub, Karel Šiman a Jan Frič zveřejňovali úvahy a pojednání o úkolech a směrnicích české lesnické politiky v denním (hlavně ve *Venkovu, Národních listech* a v *Národu*) a odborném tisku a v provoláních adresovaných obecním úřadům a obyvatelům vybízeli k ochraně lesů, nabádali majitele a zaměstnance velkostatků, aby poskytovali obyvatelům nutné palivové dříví, aby se postarali o své bývalé spolupracovníky vracející se z bojišť a aby ihned zavedli češtinu jako úřední jazyk.⁴⁴ Stejní mužové navrhli směrnice poválečné úpravy lesnictví a předložili je v podobě obsáhlého *Pamětního spisu o úpravě lesních poměrů a úkolech i potřebách českého lesnictví v čl. demokratické republice Československému národnímu výboru* dne 9. listopadu 1918 a k němu text rezoluce o budoucích reformních úkolech ve prospěch zestátnění lesů (a s postupem ve „vyvlastňovací akci“) sepsané Holubem.⁴⁵ Na schůzi úředníků velkostatků dne 8. prosince na Žofině přednesl Frič nový lesnický program a požadavky, na schůzi lesnického odboru Zemědělské rady dne 18. prosince představili Šiman a Holub reformní program pro československé lesnictví. Předtím Holub, Šiman a Frič předložili na počátku listopadu jako zástupci JČLZKČ zemědělskému výboru sněmovny návrh zákona o prozatímní ochraně lesů, která jej uzákonila dne 17. prosince 1918. Dále Šiman vypracoval memorandum o zásadách a směrnicích příští lesnické politiky v československém státě s ohledem na lesní velkostatky a na účelné provádění lesní části pozemkové reformy, které osobně odevzdal mimo jiné s Holubem a s Fričem prezidentu Tomáši G. Masarykovi, ministru zemědělství Karlu Práškoví a poslancům Revolučního národního shromáždění.

Již zmíněná spolková rada či užší výbor zvolený na konci září 1918 v Brně se rozrostl o další dva členy. Scházel se v Praze jako poradní orgán Československého národního výboru od 10. listopadu 1918 do 12. ledna 1919. První valný sjezd československých lesníků se sešel v Praze dne 2. února 1919. Do výboru nové Ústřední jednoty československého lesnictva v republice československé (ÚJČL), nástupkyně především JČLZKČ, svrchované odborné organizace starající se podle svých sil o zabrazení plenění lesů a poukazující na velký význam lesů, úpravy vlastnictví lesní půdy a lesnictví v samostatném státě, tehdy byli zvoleni za předsedu Antonín Holub, za jednatele Karel Šiman a za pokladníka a organizačního referenta Jan Frič. V sedmnáctičlenném výboru zasedali další významní lesníci.

V lednu a v únoru 1919 Antonín Holub docházel na porady u ministrů zemědělství Karla Práška, kde Holubovi šlo především o obsazení význačnějších míst v lesnickém oddělení Práškem řízeného úřadu, a Gustava Habrmanna, kde se Holub zasazoval hlavně za urychlené zřízení „lesnické stolice“ při pražské české technice. Holub intervenoval v březnu i za jmenování profesorů a docentů na nově otevřené vysoké škole lesnické na ministerstvech financí, zemědělství a školství a u rektora techniky. Zúčastnil se projednávání učební osnovy lesnického učení za ankety odborníků svolané na 23. dubna, dále i takzvané školské ankety v Zemědělské radě dne 2. května a schůze školské komise dne 8. července. Tím pádem lesnický odbor v Praze zůstal, a to bez ohledu na zcela nové zemědělské učení v Brně.⁴⁶

První valný sjezd ÚJČL spojený s vycházkou se konal v Lubochni, Tatranské Lomnici a na Štrbském Plese ve dnech 8. až 12. září 1920, další pak v Turnově ve dnech 13. až 15. srpna 1921. Tam odstoupil dosavadní výbor a Antonínu Holubovi se dostalo jmenování čestným předsedou korporace.⁴⁷

Antonín Holub předsedal první schůzi Ústřední lesnické rady (ÚLR) konané dne 23. února 1919 v Praze za přítomnosti zástupců lesnických a loveckých spolků, úřadů a škol, obchodních a dřevařských organizací. Na další schůzi její účastníci projednali stanovy.⁴⁸ Předsedou výboru zvolili Holuba a jednatelem Karla Šimana, nepočítáme-li další čtyři členy. Na jednání třetí schůze dne 24. května 1919 bylo rozhodnuto o přizvání dalších zástupců z německých lesnických spolků, svazů velkostatkářů, Svazu úředníků a zřízenců velkostatků

a rybářských organizací a o podstatném rozšíření dosavadního výboru na patnáctičlenný. Jeho předsedou se stal po volbě opět Holub a jednatelem Šiman, nebereme-li zřetel na tři místopředsedy a na dalších deset členů. Nově ustavená Rada se v roce 1919 sešla dvakrát.

Dne 10. června 1920 zástupci ÚJČL Antonín Holub, Karel Šiman a Jan Frič přednesli požadavky lesnictva v klubu poslanců agrární strany. Chtěli se podílet na účelné reformě lesního hospodářství, vydání nových lesních zákonů a na řešení existenčních otázek personálu zásadněji, a proto si předsevzali, že Radu přimknou k příbuzné a při tom vlivně nepolitické korporaci. Setkání zástupců Rady a Zemědělské jednoty se uskutečnilo na počátku listopadu 1920. Poradě předsedali Holub a Adolf Prokúpek, referovali Kuneš Sonntag, Šiman a Frič. Nakonec byl do čela Rady postaven Sonntag, který měl k ruce Prokúpek, Dr. Pavla Blaho a Holuba jako místopředsedy a jednatele Friče.⁴⁹ Podle nových stanov se Rada stala sborem pro lesnické záležitosti s celostátní působností, samostatným a svéprávným celkem v rámci Zemědělské jednoty pečujícím o všestranné povznesení lesnictví a hájení stavovských zájmů. Ustavující sjezd Rady se však nesešel. Dne 30. listopadu 1920 přišli zástupci Rady za ministrem Sonntagem a prezidentem Prokúpkem a konferovali o novém složení Rady „na podkladě součinnosti čelných pracovníků Zemědělské jednoty“.⁵⁰

Dále víme i to, že po převratu v roce 1918 se Antonín Holub stal nejen členem ústředního výboru Zemědělské jednoty v Praze, výstavního odboru hospodářských výstav a lesnickým referentem Jihočeského sboru národohospodářského, ale i delegátem Zemědělské rady v Čechách. Svým čestným členem ho jmenovaly Spolek posluchačů lesního inženýrství v Brně i v Praze.⁵¹ Dále Holub měl lví podíl na podniku specifického poslání vyjadřujícím emancipační snahy zájmových podnikatelských skupin, hospodářské potřeby a celkovou zakladatelskou euforii: po přípravách v letech 1917 až 1919 totiž založil Československou lesnicko-dřevařskou banku (Lesobanku) v Praze a po pět let jejího trvání pracoval jako předseda správní rady.⁵² O Holubově aspiraci na senátorské křeslo máme po ruce jen málo podrobností: předsednictvo ÚJČL kandidovalo svého předsedu ve volbách do senátu dne 25. dubna 1920 za Republikánskou stranu zemědělského a maloroľnického lidu. Z voleb však Holub vyšel pouze jako náhradník.⁵³ Později založil Jednotu republikánského lesnictva, která se ustavila v Praze dne 13. září 1925 a již předsedal až do jejího zlikvidování koncem června 1939 „v důsledku akce slučovací“.⁵⁴ Na přelomu dubna a května 1926 se Holub zúčastnil spolu s dalšími třiceti odborníky z tehdejšího Československa významného mezinárodního lesnického kongresu v Římě, kde byl zvolen předsedou druhé sekce Karel Šiman.⁵⁵ Ale nejenom to. V době od 1. dubna 1928 do 31. prosince 1935 Holub zasedal jako člen v železniční ředitelské radě v Plzni.⁵⁶ Čestným předsedou ho prohlásili účastníci jubilejního sjezdu Ústřední jednoty lesních, lovcích a rybničních zřízenců o svatodušních svátcích v roce 1929,⁵⁷ svým čestným členem ho jmenoval Spolek státně zkoušených lesních hospodářů, a to za zásluhy o lesnictví, a Myslivecká jednota ho vyznamenala čestnou plakétou za zásluhy o propagaci a povznesení naší myslivosti, ochrany lovné zvěře a vymírajících zvířat. Účastníci čtvrté valné hromady Československé akademie zemědělské konané dne 17. března 1929 ho zvolili skutečným členem této prestižní organizace.⁵⁸ V letech 1929 až 1935 Holub zasedal jako člen v zemském zastupitelstvu pro zemi Českou a na jeho jarních a podzimních schůzích se vyslovoval hlavně k rozmanitým lesnickým a mysliveckým otázkám.⁵⁹

V Plzni Antonín Holub působil až do října 1935. Pak natrvalo přesídlil do Prahy, kde se až do roku 1939 věnoval výkonu funkce úřadujícího místopředsedy a předsedy Odborové jednoty republikánských zaměstnanců. Například k roku 1937 je uváděn jako emeritní majitel lesotechnické kanceláře a úřadující předseda zmíněné Jednoty s bydlištěm v Praze 12. V letech 1939 až 1945 takřka denně docházel do kanceláře sekretariátu Spolku českého lesnictva v Praze, kde vypomáhal ústřednímu tajemníku Bohumilu Waltrovi.⁶⁰

Antonín Holub se prosadil rovněž jako odborný spisovatel. Vydal několik samostatných spisků, a to mimo jiné o lesní reformě a družstevnictví a o poslání lesnictva ve státě⁶¹ či knihu *Z mých vzpomínek*, jež se stala dobovým dokumentem předválečných a meziválečných

poměřů a sondou do lesnického a úřednického stavu.⁶² Kromě toho v letech 1895 až 1944 uložil na čtyři sta padesát vesměs drobných článků do zhruba tří desítek nejrůznějších novin a časopisů. Příspěvky se týkaly jeho praktikantských, studentských a adjunktských zážitků, mysliveckých a vojenských epizod, dále jubilejí spolupracovníků, jindy se jednalo o jeho projevy na různých shromážděních, o výzvy a reakce na sjezdy, stanovy korporací či na osnovy a revize zákonů, v jiných zase propagoval a šířil vědomosti o lesním hospodářství, bral se za jeho povznesení, lásku k lesům, jejich význam pro národ a veškerou veřejnost a nezapomínal na zvelebení hospodaření v lesích malých obcí a selských a na myslivost. Dále víme to, že Holub přispíval od konce srpna 1907 do deníku *Venkov*,⁶³ že napsal několik hesel do *Technického slovníku naučného* a že za půl století proslovil na tři stovky přednášek ve městech a na vesnicích v českých zemích, v hospodářských, lesnických a mysliveckých spolcích.⁶⁴ Pro úplnost ještě dodáváme, že s J. E. Holanem vynalezl a propagoval tachykubátor a tachytaxátor Holub-Holan.⁶⁵ Podle sdělení dobového lesnického časopisu z roku 1946 se dozvídáme o udělování studijních stipendií z Holubova fondu.⁶⁶

V zimě 1955 Antonín Holub vážně onemocněl a zemřel v Praze dne 2. března 1955. Byl pohřben žehem v krematoriu v Praze-Strašnicích. Urna s popelem byla uložena na nám neznámé místo.⁶⁷

Poznámky:

- 1 Dá se říci to, že lesníci zůstali nejdéle nepovšimnuti, že byli co do počtu politicky málo významnou složkou a navíc roztroušeni po samotách.
- 2 Podrobnosti o rodinném zázemí, docházce do škol, studiích, měsíční cestě za švagrem mlynářem do Slavonie o hlavních prázdninách 1886 a o výkonu vojenské služby srov. HOLUB, Antonín, *Z mých vzpomínek*. Plzeň: Brož a Jeřáb, 1932, s. 7–19, 32, 34n. a 63–83; *Náš Slavín*. XVII. Antonín Holub. *Háj*, 1906, roč. 35, s. 140–141, a *Z činnosti Ing. Antonína Holuba, býv. majitele lesotechnické a civ. zeměměřičské kanceláře v Plzni*. B. m. n. [?Plzeň] 1945, s. 1–2.
- 3 O velkostatku Choltice u Přelouče srov. *Hospodářský slovník naučný. Illustrovaná encyklopedie veškerého hospodářství polního, zahradního i lesního, jakož i průmyslu hospodářského* [HSN] 2 (Ch–M), 1909, s. 52.
- 4 Podrobnosti o choltickém a o vídeňském období srov. HOLUB, A., c. d., s. 83–98, a *Náš Slavín*, s. 140–141.
- 5 Srov. HOLUB, A., c. d., s. 98–106. O velkostatku Chříč srov. *HSN* 2 (Ch–M), 1909, s. 77.
- 6 Srov. HOLUB, A., c. d., tamtéž, a *Náš Slavín*, tamtéž.
- 7 Antonín Holub usoudil, že „z lesníků, kteří se osamostatnili, byl jsem v Čechách první“.
- 8 Bližší podrobnosti o rakovnickém pobytu srov. HOLUB, A., c. d., s. 106–109, a *Z činnosti*, s. 2.
- 9 Srov. HOLUB, A., c. d., s. 58 a 109–110. Antonín Holub bydlel v Plzni na Fodermayerově ulici čís. 2, dne 27. října 1917 se oženil a dne 1. října 1935 se odstěhoval do ulice U Vodárny čís. 12, Praha-Vinohrady.
- 10 Zhotovení polohopisných a regulačních plánů a projekty cest objednávaly především obce. K dalším zákazníkům patřili velkostatkáři (vypracování LHP a ohraničení pozemků). Jindy Antonín Holub zaměřoval i některé lokální železniční trati v délce přibližně tři sta padesát kilometrů. Například v roce 1904 vykonal zeměměřičské práce v Železné Rudě, v roce 1906 zaměřoval Janu Kleisslovi třináct parcel a zhotovoval dělicí plány na postavení čtvrtého plzeňského pivovaru Světovar. Tamtéž, s. 110–115.
- 11 První nám známý návrh se týkal osazení pamětní desky na rodném domě malíře Václava Brožíka v Hamrech u Třebošné, druhý úpravy dlažby hlavního plzeňského náměstí a vysazení okrasného stro-mořadí na jeho okrajích a zřízení trávníku okolo katedrály svatého Bartoloměje.
- 12 Antonín Holub se však nejprve musel utkat s předsudky obyvatel. Ti se domnívali, že holiny nutně potřebují jako pastviny. Holub proto zajížděl do obcí přednášet a psal pojednání do místních novin. Když postupně vzrůstal počet přívrženců zalesňování, nedostávalo se zase peněz a vedení. Nakonec peníze poskytl stát a země a o přísun sazenic a vedení zalesňovacích prací se staralo vedení okresního lesního inspektorátu v Plzni. V roce 1902 byl Holub jmenován čestným lesmistrem městem Plzenec a jinými obcemi v okolí za přednáškovou a propagační činnost ve třech periodících a za zalesňování, hrazení bystřín a úpravy toků řek a potoků v západních Čechách. Tamtéž.
- 13 Antonín Holub však nepracoval jen v Občanském a v Loveckém klubu. V Plzni byl dlouholetým předsedou Spolku pro založení Českobratrského evangelického sboru, místopředsedou Zemědělského musea a členem Sokola, Společnosti přátel českého divadla, Pěveckého spolku Smetana, Maticе školské a několika dalších sdružení. V Archivu města Plzně (AMP) jsou uloženy mimo jiné tyto fondy: Lovecký klub v Plzni 1871–1938 (1945), Sokol I. 1862–1949, Společnost přátel českého divadla v Plzni 1912–1935, Pěvecký

- spolek Smetana (1883) 1901–1959, Správa lesů, statků a rybníků města Plzně 1774–1953 a Spolkové oddělení Národního výboru města Plzně 1864–1956. Informaci poskytla tamní archivářka PhDr. Štěpánka Pfliegerová.
- 14 Antonín Holub připomíná několik svérázných stolních kroužků v Plzni. Nemáme však ponětí o tom, zda do všech docházel. Srov. HOLUB, A., c. d., s. 118–124 a 325–326.
 - 15 Antonín Holub zahájil jízdy s auty v roce 1904. Tamtéž, s. 124–138. O dalších Holubových automobilech a zkušenostech s nimi po roce 1910 však nemáme žádné informace.
 - 16 Mezi ně pochopitelně nepatřili zaměstnanci domén a rozlohou největších velkostatků, kde bylo postupováno podle vlastních služebních instrukcí a kde vznikly penzijní fondy.
 - 17 Přesně o rok později referoval o obou návrzích JUDr. Bedřich Schwarzenberg za výbor České lesnické jednoty na plenární schůzi v Jičíně dne 5. srpna 1902. Ke druhému mimo jiné poznamenal, že Jednota ve smyslu svých stanov zasahovat do soukromoprávních záležitostí zaměstnanců nemůže. Reč Antonína Holuba na jičínské schůzi některé velkostatkáře urazila, což dali nejavo opouštěním sálu. Holub pochopil, že Jednota jako vyslovené odborný spolek stavovské otázky řešit nehodlá. Tamtéž, s. 138–141.
 - 18 Ing. Bedřich Fürst, * 16. 2. 1874 Svojské u Pardubic, † 17. 12. 1961 Mikulovice u Pardubic, lesník, civilní geometr, prozaik, dramatik. Srov. *Lexikon české literatury A–Ř* CD-ROM.
 - 19 Jednota českých soukromých úředníků s Odborem úředníků velkostatků, Jednota českých lesníků zemí koruny České a úřady práce se nakonec staraly hlavně o umístování svých nezaměstnaných členů a o podporu vdov a sirotků a o některé další služební, právní a hmotné záležitosti.
 - 20 Josef Václav Rozmara, * 16. 9. 1872 Skočice u Mirošova, † 4. 6. 1951 Praha, lesník, redaktor, vydavatel, odborný spisovatel. Srov. FRÍČ, Jan a kol., *Velké vzory našeho lesnictví*. Praha: ČSAZV, SZN, 1958, s. 228–230. Dr. Ing. Karel Šíman, * 23. 2. 1882 Bavorov, † 17. 12. 1957 Písek, lesník, ministerský úředník, středoškolský a vysokoškolský učitel, redaktor, odborný spisovatel. Srov. *Ottův slovník naučný nové doby* [OSNND] VI/2, s. 728; NOVOTNÝ, Gustav, Lesník Karel Šíman 1882–1957. In *Jihočeský sborník historický* 66–67. České Budějovice: 1997–1998, s. 69–75; TÝŽ, Josef Opletal a Karel Šíman aneb „Ale Ježíšmarjá, vždyť je to náš člověk!“ a „Ale já to přece chci!“ In *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. Studie Slovackého muzea* 5. Uherské Hradiště: Slovacké muzeum, 2000, s. 222–231, a KUBAČÁK, Antonín, *Ministerstvo zemědělství v letech 1918–1948. Osudy úřadu a jeho ministrů*. Praha: Ministerstvo zemědělství, 2005, s. 14n. O Viktorinu Macháčkoví víme jen to, že byl posluchačem píseckého vyššího lesnického ústavu.
 - 21 Na návrh svolavatele Viktorina Macháčka schůze zvolila předsedou Antonína Holuba, jedním z místopředsedů Josefa Václava Rozmaru a zapisovatelem Karla Šimana. Rozmara promluvil na téma *Proč jsme se sešli?* a Holub *Jakých kroků nutno podniknouti k dosažení úpravy hmotných, právních a služebních poměrů lesnictva?* Referáty požadovaly založení ryze českého (vlasteneckého) lesnického spolku, pro který Rozmara vymyslel název JČLZKČ. V komitétu pro přípravu práce a vypracování stanov mimo jiné zasedli: jako prozatímní předseda Holub, jako jednatel Rozmara a jako člen Šíman.
 - 22 Celkem sedm řečníků se vyslovilo pro založení nové Jednoty. K pracovnímu textu slíbili doplňky čtyři lesníci. Stanovy vyšly v *Rozmarově lesnickém týždenníku* dne 4. října 1906. Beze změn je schválil výnos pražského c. k. místopředsedství čj. 273.617 ze dne 21. listopadu 1906.
 - 23 O vzniku Jednoty pojednal Josef Václav Rozmara a přečetl jména dosud přihlášených lesníků (celkem se jednalo o 205 řádných a třináct příspěvajících členů; v roce 1908 měla Jednota již na sedm set členů). Ve výboru se dále sešlo dvanáct lesníků, šest náhradníků a dva revizoři účtů. Za spolkový orgán Antonín Holub navrhl již zmíněný *Rozmarův lesnický týždenník*.
 - 24 V něm zasedali všeobecně známí a významní lesníci: předseda Antonín Holub, jednatel Karel Šíman, referenti Jan Frič, Josef Černý a Bedřich Fürst a delegáti Ing. František Bernard, Ing. Josef Konšel, Dr. Ing. Rudolf Haša, lesmistr Antonín Heyduška a Theodor Mokřý.
 - 25 V létě 1909 zajel do Chorvatska a do Slavonie, v létě 1912 byl v Lublani a mimo jiné vymohl povolení k převezení ostatků lesníka Josefa Resslera do jeho rodiště v Chrudimi. Dále intervenoval u vlády srbského království a bulharského carství ve prospěch českých nezaměstnaných lesníků a geometrů. V dubnu 1913 hlavně proto vyrazil do Záhřebu, Terstu, Rijeky a Bělehradu a odtud ještě do Sofie a do Drinopole. V Chorvatsku byl zřejmě i v září 1916. Srov. HOLUB, A., c. d., s. 186–198.
 - 26 Tam Antonín Holub navrhl ustavení stálé mezinárodní lesnické komise se sídlem v Paříži. Měla svolávat kongresy a věnovat se péči o povznesení lesnictví a myslivosti. V květnu 1926 Holub navštívil mezinárodní lesnický kongres v Římě, kde uskutečnění svého návrhu urgoval. Tamtéž, s. 198–203, a *Z činnosti*, s. 8.
 - 27 Svým nákladem Jednota vydávala odborné publikace, návrhy zákonů a letáky. V roce 1917 vypracovali Josef Černý, Jan Frič a Karel Šíman návrh nových stanov rozšířených o stanov pro zřizování krajských odborů. Vývoj spolku popsal Šíman v článku s názvem *Přehled činnosti Jednoty č. 1. z. k. Č.* v prvním čísle ročníku 1917 *Věstníku jednoty českých lesníků zemí koruny České*. Theodor Mokřý, * 1. 7. 1857 Vodňany, † 11. 8. 1945 Písek, lesní, myslivecký, rybářský a rybníční odborník. Srov. FRÍČ, J. a kol., *Velké vzory*, s. 168–171.
 - 28 Účastníci kongresů projednávali například otázky existenční a odborného vzdělávání lesníků, záležitosti lesního družstevnictví, reformy státních lesnických zkoušek, prováděcích nařízení (k zemskému zákonu

- pro Čechy ze dne 14. ledna 1893 a k § 22 říšského lesního zákona čís. 250/1852), jindy také působnost okresních lesních techniků, zrušení cla na dovoz „ammoncabüchitu“ či možnosti hlubší spolupráce Zemědělské rady a lesnictví. Někdejší se dostavovali představitelé Zemědělských rad v Čechách a na Moravě a proslulí lesníci. První světová válka veškerou práci lesnické rady posílené přistoupením Moravsko-slezského lesnického spolku, Jednoty lesního a lovcího personálu a lesnicko-loveckých klubů zastavila. O reorganizaci lesnické i Zemědělské rady promluvil Antonín Holub na valném sjezdu JČLZKČ v Praze dne 9. září 1917. Sjezd schválil návrh na vznik lesnických rad v jednotlivých zemích na základě nucených lesnických okrskových zájmových společenstev, a tak i rozšíření působnosti na všechna lesohospodářská a myslivecká odvětví pod vedením ústředí v Praze. Toto stanovisko přijala i Ústřední jednota československého lesnictva, jež se po říjnu 1918 ujala iniciativy při přetváření lesnické rady na poválečné poměry. Její název změnila na Ústřední lesnickou radu v republice československé (ÚLRRC) a vytvořila z ní poradní sbor vlády, ústředních a zemských úřadů pečující o zvelebování lesnictví a myslivosti (viz dále).
- 29 Cestu k založení vysoké školy lesnické v Praze srov. HOLUB, A., c. d., s. 168–176, a NOVOTNÝ, G., Lesník, s. 69n.
 - 30 Augustin Valentin, * 3. 10. 1865 Kramolín (část Polánka) u Nepomuku, † 30. 1. 1945 Čáslav, lesník, civilní geometr, učitel. Srov. Za ředitelem Ing. Augustinem Valentinem. *Les*, 1945, roč. 25, s. 82. Asistentské místo tehdy bylo svěřeno Janu Vrbovi, později známému lesníku a spisovateli v Domažlicích.
 - 31 Podrobnosti srov. HOLUB, A., c. d., s. 176–180.
 - 32 Adolf Prokůpek, * 11. 1. 1868 Kutlíře u Kolína, † 16. 10. 1934 Brodce nad Jizerou, vysokoškolsky erudovaný rolník, organizátor zemědělství, politik. Srov. OSNND V/1, s. 173, a ŠOUŠA, Jiří, Dvě generace představitelů agrárního hnutí – Jan Antonín a Adolf Prokůpek. In *Politická a stavovská zemědělská hnutí*, s. 180–192.
 - 33 Další informace srov. HOLUB, A., c. d., s. 222–227.
 - 34 Podnět k založení spolku dal Antonín Hart, jeho pomocníkem byl redaktor Josef Václav Rozmara, který otiskoval zprávy ve svých odborných listech a který na Hartovu žádost založil ještě časopis *Lesní stráž*. V roce 1911 byl předsedou spolku zvolen Augustin Valentin, místopředsedy Jan Frič a Hart, jednatelem Jan Vrba. Detailnější informace srov. HOLUB, A., c. d., s. 143–150. Kromě dosud probraných organizací působilo v českých zemích několik takzvaných krajinských sdružení (například Klub pro lesnictví a myslivost v Klatovech a podobné v Pelhřimově a Německém Brodě, již zmíněný Lovecký klub v Plzni a podobný na Královských Vinohradech, kynologický klub Hubert, Lovecký spolek v Olomouci, Klub lovců Ostřív v Nuslích, Klub lovců a přátel myslivosti v Praze 7 a podobný na Smíchově, Volná sdružení lesnická, Klub pro ochranu honby a chov loveckých psů v Čechách a podobný na Moravě) a dále rozmanité hospodářsko-lesnické spolky.
 - 35 Návrhy Antonín Holub přednesl již na sjezdu ve Vídni: první se týkal doplnění občanského zákona v §§ 850 až 852 ve věci ohraničování pozemků (aby zasazení mezníků na hranicích vyměřených autorizovaným civilním geometrem za souhlasu obou stran mělo zákonitou platnost a aby úmyslné poškození mezníků bylo trestáno jako trestný čin podvodu), druhý doplňoval instrukci o dělení pozemků (aby bylo stejným geometrem poskytnuto oprávnění označovat hraniční body vhodným způsobem; tento návrh byl schválen v ČSR a jeho výrazem se staly zemskými úřady vydávané úřední průkazy civilním technikům, jejichž držitelé mohli při provádění měřičských prací pro účely pozemkového katastru a pozemkových knih vstupovat na cizí pozemky), třetí bránil stav civilních geometrů (aby bylo trestáno krytí neoprávněných osob, podepisování jimi vyhotovených plánů civilními techniky za honorář nebo zdarma a zhotovování geometrických plánů evidenčními, velkostatkářskými a městskými zeměměřiči pod „honorární“ tarif) a poslední návrh se věnoval vypracování nového tarifu honorářů beroucího zřetel na kategorii samostatných autorizovaných civilních geometrů.
 - 36 Josef Holeček († 16. 6. 1916 Praha) byl lesním radou, ředitelem velkostatku Plasy a majitelem lesotechnické kanceláře. Dále po dlouhou dobu zasedal v představenstvu Inženýrské komory a v roce 1911 byl zvolen jejím místopředsedou, předtím od založení Jednoty úředně autorizovaných civilních geometrů v květnu 1908 přijal členství v jejím výboru. Byl uváděn i jako dlouholetý funkcionář Böhmischer Forstverein a jako předseda správní rady koncesionářů místní dráhy Rakovník – Mladotice.
 - 37 Fond Obchodní a živnostenská komora v Plzni 1850–1950 je uložen v plzeňském Státním oblastním archivu.
 - 38 Antonín Holub s lítostí konstatoval (c. d., s. 183), že „v uvážení horentních výloh, ježto za veškeré intervence ve Vídni, na schůzích pražských a j., nebyl nám členům představenstva za všech 11 roků vyplacen ani haléř na cestovním, nocležném a stravném a v uvážení enormní ztráty času za tato dlouhá léta usilovné práce nevyvažují výhody, vyplývající z uzákonění inženýrských komor ani desátý díl námi přinesených morálních a hmotných obětí pracím předběžným“.
 - 39 Styky českých geometrů s německými se rozvíjely už od sjezdu civilních techniků z Čech a ze zemí zastoupených na říšské radě konané ve Vídni dne 24. března 1902. Tam se poznali a domluvili na schůzkách, na nichž dojednávali společný postup ve stavovských otázkách, hájení zájmů v Inženýrské komoře a při přípravě zákona o inženýrských komorách a o poměru k evidenčním geometrům při soukromém vyměřování a provádění plánů.

40 Tamtéž, s. 180–186.

41 Antonín Holub se však již v červnu 1915 sám přihlásil k dopravní koloně raněných Červeného kříže a sloužil na tehdejších Františkově nádraží v Praze. Přenášel nemocné a raněné ze sanitních vlaků do připravených tramvajů na nosítkách. Tuto těžkou službu po půl roce ukončil. Požádal ředitele Škodových závodů v Plzni a školy pro vojiny invalidy v Praze, aby mu vystavili vysvědčení o nepostradatelnosti. Holub již od počátku listopadu 1915 řídil lesnický kurs pro vojiny invalidy na Královských Vinohradech (viz dříve).

42 Tuto tragédii Antonín Holub znal zblízka. Vyhotovil kolorovaný plán střílnice, zjišťoval škody v okolních lesích a připravoval polohopisný a výškový plán přehýšovských obecních lesů pro výstavbu střílnice nové. Tamtéž, s. 216–222.

43 Tehdy se v této delegaci mimo jiné sešli: JUDr. Bedřich Schwarzenberg a Theodor Mokrý za Böhmischer Forstverein, Antonín Holub a vrchní lesní rada František Šerek za JČLZKČ a Otto Serényi za Moravsko-slezský lesnický spolek. Tamtéž, s. 203–215.

44 Dr. h. c. Jan Frič, * 9. 4. 1883 Klatovy, † 18. 5. 1971 Praha, lesník, odborný spisovatel. Byl budovatelem a předním činovníkem JČLZKČ. V roce 1920 přijal místo přednosta lesnického referátu českého odboru Zemědělské rady v Praze, tam byl nejprve lesním referentem a inspektorem a pak lesním a vrchním lesním radou. Stal se i tajemníkem druhého lesnického odboru Československé akademie zemědělské. V roce 1940 odešel do výslužby. Srov. ŠACH, František, Dr. h. c. ing. Jan Frič a Československé zemědělské muzeum. (Osobní vzpomínky). *Vědecké práce Československého zemědělského muzea*, 1968, roč. 8, s. 5–8; KOKEŠ, Otakar, LANDA, Miroslav, Dr. h. c. ing. Jan Frič a jeho práce v lesnické historii a muzejnictví. *Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1983, roč. 23, s. 27–30, a NOŽIČKA, Josef, JANČÍK, Alois, KOKEŠ, O., *Tři významní lesníci. K 85. výročí narození Dr. h. c. Ing. Jana Friče. Prameny historie zemědělství a lesnictví 4*. Praha: ÚVTI; ÚZPV; ČSZM, 1968, s. 131–149.

45 Srov. HOLUB, A., c. d., s. 227–231.

46 Tamtéž, s. 232–233. Obsah memoranda prezidentovi Antonín Holub neuvedl. Dne 27. června 1919 Holub přednášel na téma O poměrech na poloostrově balkánském během zemědělského přednáškového týdne pořádaného Českým vysokým učením technickým v Praze. Z dřívějšího výkladu již víme, že Holub poznal hlavně Srbsko a Bulharsko.

47 V rámci ÚJČL vznikl ještě Spolek státně zkušných lesních hospodářů v republice československé, Sekce lesních inženýrů v jednotlivých zemích, početná Skupina technického pomocného a ochranného personálu a Ruská sekce lesníků. Jednota se dále zasloužila o ustavení Slovanské obce lesnické a Lesnického musea v Praze a vydávala spolkový věstník, čili týdeník *Československý les*, který redigoval Jaroslav Vrabec.

48 Do ÚLR vysílaly delegáty tyto korporace: ÚJČL a její krajské odbory, Česká lesnická jednota, Ústřední jednota lesních, lovcích a rybníčních zřízenců, Lesnická sekce při Spolku československých inženýrů a architektů, Spolek posluchačů lesního inženýrství, Organizace stálého lesního dělnictva, Československý klub pro myslivost a kynologii v Praze, Spolek pro ochranu honby a chov psů v Čechách a na Moravě, Sekce majitelů pil při Ústředním svazu československých průmyslníků a Grémium obchodníků a komisionářů dřívím v Praze. Do schůzí měli být zváni zástupci ministerstva zemědělství, Zemědělské rady, zemské lesní inspekce, lesnických škol vysokých, středních a hájenských, zemských ústředí práce a vedle nich i zástupci odborného tisku.

49 Kuneš Sonntag, * 19. 2. 1878 Lazce u Uničova, † 29. 3. 1931 Praha, statkář a zemědělský odborník, politik, poslanec, ministr, národohospodář, finančník, organizátor zemědělství a zemědělského družstevnictví, sokolský a hasičský pracovník, redaktor. Srov. o něm REICH, Edvard (red.), *Památce Kuneše Sonntaga. Soubor příspěvků jeho přátel a spolupracovníků. Prameny a základy B. Sv. 4*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1932, a KOLAŘ, František a kol., *Politická elita meziválečného Československa. 1918–1938. Kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 228. MUDr. Pavol Blaho, * 25. 3. 1867 Skalica (Slovensko), † 29. 11. 1927 Bratislava (Slovensko), lékař, politik, publicista. Srov. VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla a kol., *Biografický slovník českých zemí*. Praha: Historický ústav AV ČR; Libri, 2006, s. 536–537 (šestý řádný sešit – v tisku).

50 Antonín Holub si však posteskl, že ačkoliv o důležitých otázkách rokovala věcně, ačkoliv měla široké zastoupení lesnických kruhů a dobrý program, nestala se poradním sborem a orgánem vlády ani rozhodující instancí ve všech významných lesnických otázkách či v oblasti lesní části meziválečné pozemkové reformy ani „odborný parlament“. Další detaily srov. HOLUB, A., c. d., s. 160–168 a 234–237.

51 Píše se o tom například v listu *Československý lesník* ze dne 31. prosince 1919.

52 Podrobnosti o přípravách založení této malobanky (koncentrace dřevařského obchodu, schůzky, shromáždění, intervence, upisování akcií, obchodní partneři, valné hromady), o osobách (mimo jiné Bedřich Fürst, Karel Šiman, Jan Nedvěď, Theodor Mokrý, Karel Knapp, JUDr. Adolf Schwarzenberg, František Dlabal, JUDr. Ervin Nádherný, Jan Navrátil, Alfred Schebek, JUDr. Jaroslav Čulík, Jan Frič, Zdeněk Danner, Zdenko Waldstein-Wartenberg, Antonín Květoň, František Wonásek, Ladislav Martinů, Josef Dürich, Václav Hodek, Jan Evangelista Chadt (-Ševětínský), JUDr. František Blanda, Josef Tokstein, František Šerák, František Beneš, Leopold Hron, Antonín Zedník a Jaroslav Jílek), o provozních

- záležitostech (akciový kapitál, bankovní obchody), o krizovém vývoji od roku 1922 (krize deflační a v dřevozpracujícím průmyslu) a o neslavném zániku domu v roce 1925 (součást Československé banky obchodní) srov. HOLUB, A., c. d., s. 233–251. I tento pokus o finanční a obchodní nezávislost lesnictví skončil krachem. Antonín Holub se k odpovědnosti za chybné a nezdravé vedení hlásil. Dále srov. VENCOVSKÝ, František a kol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*. Praha: Bankovní institut, a. s., 1999, s. 233n. (kde je uvedena obsáhlá literatura). Již dříve docent PhDr. Jiří Šouša sdělil, že nic nenalezl v Archivu České národní banky ani Investiční a poštovní banky. Usoudil, že materiály jsou uloženy v Národním zemědělském muzeu (Muzejní archiv, Sběrka písemné dokumentace [dále NZM, MA, SPD]) v Praze, kam se dostaly v rámci pozůstalosti Jana Friče a kde jsou uloženy i zajímavé Fričovy vzpomínky.
- 53 Výsledek voleb do senátu, v nichž byl Antonín Holub zvolen kromě Josefa Sechtra a Boženy Benešové senátorem náhradníkem, otiskl mimo jiné *Venkov* dne 25. dubna 1920. Je možné, že po tomto neúspěchu Holub odstoupil z funkce předsedy ÚJČL, jimž byl po dobu patnácti let (dohromady s předsednictvím v JČLZKČ), a dal se v roce 1921 zvolit čestným předsedou korporace.
- 54 Část z proslovu Antonína Holuba s názvem *Základy politické organizace čsl. lesnictva* otiskl *Venkov* dne 16. září 1925.
- 55 Detaily srov. HOLUB, A., c. d., s. 261–266. Na tomto fóru však Antonín Holub s referátem nevystoupil.
- 56 Antonín Holub v plzeňské železniční radě hájil zájmy lesnictví a lesníků, na jejich zasedáních vystupoval s referáty a návrhy (Holubova řeč a tři návrhy ze dne 10. října 1928, jmenování lesních odborníků u ředitelství státních drah, opatření k omezení požárů při železničních traticích a proti škodám způsobeným kouřem a otravnými plyny srov. *Zaměstnanec půdy*, 1928, roč. 6, č. 12, s. 1n.; *Venkov* ze dne 10. listopadu 1928 a *Československý les* ze dne 13. prosince 1928); další činnost v roce 1928 (proslov a tři návrhy srov. *Plzeňský kraj* ze dne 24. listopadu 1928, *Československá lesní stráž* ze dne 25. listopadu 1928) a v roce 1930 (výňatky z referátu a návrhy mimo jiné na výhodnější spojení s lázeňskými městy a výletními místy a na šetrnější zacházení se zásilkami zboží srov. *Plzeňský kraj* a *Český deník* ze dne 18. října 1930). Další ohlasy neznáme.
- 57 Korporace se od února 1919 přejmenovala na Ústřední jednotu lesních a lovčích zřízenců a zvolila tři delegáty do Lesnické rady. Věstníky Jednoty se staly týdeník *Československý lesník* vydávaný Jaroslavem Smrčkou na Královských Vinohradech (nahradil *Českou myslivost*), od roku 1920 *Lesnicko-lovecké listy* vydávané redaktorem Dominikem Pavlíčkem a od roku 1924 vlastní spolkový věstník *Lesní stráž*. Na valné hromadě dne 6. ledna 1924 se Jednota na návrh Antonína Holuba rozhodla vstoupit jako samostatná složka do rámce Odborové jednoty zemědělských a lesních zaměstnanců, jejímž předsedou byl inspektor Antonín Chloupek. Holub referoval na manifestačním sjezdu Odborové jednoty dne 18. května 1924 v Obecním domě v Praze, kde se shromáždili zástupci generálního ředitelství podniku Státní lesy a statky, Zemědělské rady, Státního pozemkového úřadu, ÚJČL, Československé matice lesnické, Spolku státních lesních, Spolku inženýrů, klubu senátorů a poslanců republikánské strany a zástupce Slovanského kongresu zemědělců ministr Obbov z Bulharska, a na veřejné schůzi lesních hajných dne 10. srpna 1924 v Brně. Holub přednášel i na třídenním vzdělávacím kursu pro lesní a lovčí zřízence ve dnech 11. až 13. dubna 1925 v budově Zemědělské rady v Brně. V roce 1932 měla jednota na čtyři tisíce členů a podle Holubových slov patřila mezi největší lesnické organizace v Evropě. Srov. k tomu mimo jiné tento materiál: HOLUB, A., *Dějiny Ústřední jednoty československých lesních, lovčích a rybníčních zřízenců v ČSR*. *Československý háj*, 1929, roč. 6, s. 110–118; TÝŽ, *Založení a vývoj Odborové jednoty republikánských zaměstnanců*. *Republikánský zaměstnanec*, 1938, č. 10, 12 a 14; TÝŽ, *K vzniku Odborové jednoty republikánských zaměstnanců*. *Almanach vydaný k 15letému trvání*. Praha 1938, a TÝŽ, *Z mých vzpomínek*, s. 143–150.
- 58 Píše se o tom například ve *Venkovu* dne 19. března 1929.
- 59 Jmenování členů zemského zastupitelstva otiskl *Venkov* dne 30. prosince 1928. Antonín Holub na jeho zasedáních referoval například dne 13. října 1929 (výňatek srov. *Československá lesní stráž* ze dne 26. října 1929); jindy navrhl zřízení plodinové burzy v Plzni (srov. *Venkov* ze dne 13. listopadu 1929); mluvil i o vodohospodářských otázkách a o zmenšování vodních zásob zanikáním rybníků a regulacemi toků či o nutnosti zakládání umělých nádrží a údolních přehrad (srov. *Venkov* ze dne 21. listopadu 1929); o ochranné lesnictví, zahradnictví a myslivosti (srov. *Plzeňský kraj* ze dne 11. listopadu 1930; *Československý les* ze dne 20. listopadu 1930 a *Československá lesní stráž* ze dne 22. listopadu a 6. prosince 1930); o veřejných stavbách, bezplánovitěm zastavování obecních katastrů a zřizování chat bez úředního povolení a o trampingu (srov. *Plzeňský kraj* ve dnech 12. až 24. listopadu 1930); navrhl postupy při úpravě trampingu, zamezení lesních požárů, proti bezplánovitěmu zastavování katastrů a zřizování chat a znečišťování vod a burcoval na ochranu rybářství a zvěře (srov. *Československý les*, 1931, roč. 11, s. 202n., *Československá lesní stráž* ze dne 9. června 1931, *Česká myslivost*, 1931, s. 81n.); jindy přednesl návrhy na povznesení zahradnictví a zřízení místa zemského inspektora zahradnictví, na založení vzorného lesního statku, na povznesení hospodářství v maloleších a na zachování rostlinných zvláštností (srov. *Plzeňský kraj* ze dne 31. října a 3. listopadu 1931); na vodotechnická a vodohospodářská opatření, pěstování užitečných bahenních

- rostlin, úpravy toků, hrazení bystřin a na zalesňování holých strání (srov. *Plzeňský kraj* ze dne 18. listopadu 1931); na zřízení výzorné školky v Chrástu u Plzně, stavění chat po předběžném schválení plánů a míst, na ochranu tisů a jiných rostlinných zvláštností (srov. *Venkov* ze dne 23. října 1931); na ochranu tisů a schválení položky pěti milionů korun na zakoupení zemských lesních statků (srov. *Československá lesní stráž* ze dne 25. listopadu 1931); na ochranu jelena ve volné přírodě a dočasné hájení tetřeva a jeřábka, na aklimatizování cizích druhů a na zabránění degenerace domácích druhů (srov. *Československá lesní stráž* ze dne 15. prosince 1931); na povznesení rybářství a včelařství v Čechách (srov. *Venkov* ze dne 31. prosince 1931); na povznesení myslivosti v Čechách, na potírání pytláctví, vydávání zbrojních pasů a honebních lístků důvěryhodným osobám a na ochranu lovné zvěře (srov. *Listy lovecké*, 1932, roč. 1, č. 1, s. 2n.); na ochranu a povznesení lesohospodářských, zemědělských a zahradnických odvětví, myslivosti, rybářství, včelařství, vodního hospodářství, na do nich spadajících investic, na stavby a různá opatření k zvýšení a udržování dostatečných vodních zásob v Čechách (srov. *Česká myslivost*, 1932, s. 48); řečnil o příčinách krize prvovýroby, v lesohospodářských odvětvích, v hospodářství malolesů a o pasivitě státních lesů a statků, zveřejnil návrhy na zmírnění následků pohrom a vyhlídky vlastníkům lesních statků s ohledem na pozemkovou reformu a přidělí lesní půdy (srov. *Venkov* ze dne 11. a 20. října 1932, *Československý les*, 1932, roč. 12, s. 396n., *Československá lesní stráž* ze dne 6. listopadu 1932, *Zaměstnanec půdy*, 1932, roč. 10, č. 30, s. 1n.); mluvil a podal čtyři návrhy na zmírnění následků lesních katastrof (srov. *Československý les*, 1933, roč. 13, s. 13n., a *Československá lesní stráž* ze dne 9. dubna 1933); jindy se věnoval myslivosti, padesátiprocentnímu zlevnění zbrojních pasů a honebním lístkům a jejich vydávání jen bezúhonným osobám a přísnému trestání pytláctví (srov. *Česká myslivost*, 1933, č. 15, s. 166n.); otázkám hospodářským a personálním, problému zaměstnaneckému, lesní reformě, rentabilitě, urychlenému přidělování lesní půdy obcím a ponechání vysoké školy lesnické v Praze (srov. *Zaměstnanec půdy*, 1933, roč. 11, č. 24, s. 1n., a *Československá lesní stráž* ze dne 20. listopadu 1933).
- 60 Srov. *Československý les*, 1946, roč. 26, s. 96–97.
- 61 Srov. *Nástin k osnově zákona o upravení hmotných, právních a služebních poměrů úředníků a služebníků lesů soukromých jakož i obecních*. Plzeň: Slovanské knihkupectví J. Houser, 1903 (též v AMP), *Zakládejme lesní družstva se stanovami dobrovolného lesního družstva*. Praha: JČLZKČ, 1909, *Výcvik vojenských invalidů v lesnických kursech a způsobilost těchto k službám v podnicích lesnických. Kruhům zaměstnavatelů k povšimnutí ... Královské Vinohrady ?1916* (též v AMP), *Založení české vysoké školy lesnické*. Praha 1919 (též v AMP), *Úkoly českého lesnictva po světové válce* [14 s., ?1920, též v AMP], *Náš poměr k Židům. Česká národohospodářská úvaha*. Praha 1920 (v AMP), *Lesy za světové války. Úvahy lesohospodářské*. Plzeň: J. Kobes, 1920 (též v AMP), *Lesní družstevnictví. Lesohospodářská úvaha*. Plzeň: J. Kobes, 1920 (též v AMP), *Lesy starosedlých. Lesohospodářská úvaha*. Plzeň: J. Kobes, 1920 (též v AMP), *Poslání lesnictva ve státě. Několik populárních úvah o lesnictví a lesnictvu*. Plzeň: J. Kobes, 1924 (?1930, též v AMP), *Zemědělství a myslivost. Národohospodářská úvaha*. Plzeň: J. Kobes, 1925 (též v AMP), (s KOTOROU, Janem a kol.) *Dějiny Ústřední jednoty lesních, lovcích a rybníčních zřízenců v Praze r. 1904–1929*. Praha: Odborová jednotka zemědělských a lesních zaměstnanců, 1929; *Paměti Jakuba Hřízzy, rolníka a bývalého starosty obce v Radobyčicích u Plzně*. Praha 1937 (též v AMP). Dále Holub několik let redigoval *Kalendář lesních zřízenců československých za rok (... Sestavil ... V Praze ...)*. Informace doplnila archivářka PhDr. Štěpánka Pfliegerová.
- 62 Srov. FRIČ, J., Ing. Antonín Holub sedmdesátníkem. *Věstník ČAZ*, 1935, roč. 11, s. 641–642, a *Z činnosti*, s. 8.
- 63 Antonín Holub tam spolupracoval s vrchním redaktorem Žaludem a s šéfredaktorem Vraným. Dále se Holub přátelil mimo jiné s těmito agrárníky: Josefem Huclm, zemským a říšským poslancem, senátorem a prezidentem správní rady Banky Slavie v Praze, Václavem Jilkem, zemským poslancem, statkářem, viceprezidentem správní rady Světovaru a okresním samosprávným činovníkem, Václavem Kropáčkem, zemským poslancem, statkářem, průkopníkem agrarismu na Plzeňsku, okresním samosprávným činovníkem v Přesticích a předsedou dozorčí rady Hospodářského družstva v Plzni, Tomášem Janovcem, zemským a říšským poslancem, Antonínem Chloupkem, poslancem, organizátorem a předsedou Odborové jednoty zemědělských a lesních zaměstnanců v Praze, nám již dobře známým Janem Fričem, vrchním lesním radou a činovníkem Jednoty republikánského lesnictva, dále pak s Adolfem Prokúpkem, Vladislavem Brdlíkem, Edvardem Reichem, Rudolfem Beranem a s Janem Stockým. Srov. HOLUB, A., c. d., s. 327–331.
- 64 Srov. *Z činnosti*, s. 8.
- 65 Jednalo se o přístroje k přesnému krychlování (kubirování) dříví a k taxaci lesů (sečítání dřevní hmoty kmenů pasečných, na stojatě, dříví chráněného, řeziva).
- 66 „Spolek českého lesnictva vypisuje z Holubova fondu při S. Č. L. [Spolku českého lesnictva] pro rok 1946 šest studijních stipendií po 500 Kčs. Žádosti o udělení těchto stipendií mohou si podati žáci českých lesnických škol. Žadatel musí prokázat: 1. prospěch nejméně dobrý, 2. že jeho otec je, případně v době úmrtí byl činným (řádným) členem S. Č. L. (nutno udati jméno Krajského odboru, v němž byl jeho otec činným členem S. Č. L.). Žádosti nutno zaslati prostřednictvím ředitelství té školy, kterou žadatel navštěvuje,

nejpozději do 15. června 1946 sekretariátu S. Č. L. v Praze XI, Švihovského ul. č. 16.“ Srov. *Československý les*, 1946, roč. 26, s. 139.

- 67 Další literatura o Antonínu Holubovi a o jeho prostředí: *Zaměstnanec půdy*, 1930, roč. 8, č. 45, s. 3; *Československý les*, 1935, roč. 15, s. 327; *Republikánský zaměstnanec*, 1935, roč. 13, dne 2. listopadu 1935, *Československá lesní stráž*, 1935, č. 19, s. 3; seznam činovníků Jednoty československého republikánského lesnictva. *Zaměstnanec půdy*, 1936, roč. 14, č. 28, dne 19. července 1936; *Les*, 1940, roč. 20, s. 396; *Venkov* ze dne 25. října 1940; FRIC, J. a kol., *Velké vzory*, s. 206–209; MACÁK, Antonín, *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury Plzeňska z let 1901–1960*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1971, a HÁJKOVÁ, Jana, HÁLOVÁ, Marie, *Bibliografie Plzně. 1–4*. Plzeň: Knihovna města Plzně, 1995. Dále srov. NZM, MA, SPD, osobní fond Ing. Antonín Holub (deset kartonů, uspořádáno, bez inventáře; z obsahu fondu: denní záznamy Lesotechnické a geometrovské kanceláře v Plzni od července 1916 do ledna 1939; Inženýrská komora, Spolek českých inženýrů, Jednota úředních civilních geometrů, Spolek českých geometrů, Zemské zastupitelstvo pro zemi Českou 1929 až 1936; osobní fotografie, podobizny, štočky, pohlednice, poslední vůle, dopisy a projevy, leso- a národohospodářské úvahy, ředitelská železniční rada v Plzni 1928 až 1936; A. Holub, *Poslání lesnictva ve státě* (několik populárních úvah o lesnictví a lesnictvu), rukopis pojednání *K dějinám myslivosti*, rukopisy článků uveřejněných ve *Venkově* v rubrikách Nejdříve něco z domova a Z celého světa, rukopisy neuveřejněných článků, Plzeň – přání k osmdesátým narozeninám a následná korespondence; korespondence, vysvědčení, podílní listy, novinové výstřižky z let 1897 až 1939, různé separáty a rukopisy, rukopis vydané úvahy *Náš poměr k židům* a rukopis vydané úvahy *Zemědělství a myslivost*; vydaná úvaha *Poslání lesnictva ve státě*, různé kresby, fotografie, úmrtní oznámení, korespondence z let 1935 až 1938, záznamy z let 1941 až 1948, schůze voličské, rukopis vydané úvahy *Lesy za světové války*, tachykubator, rukopis pojednání *Z cest balkánskými státy*, Jednota českých lesníků – seznam členů z let 1907 až 1910; myslivost, vztahy Holuba k myslivosti, pozvánky na schůze; ředitelská železniční rada v Plzni 1926 až 1933, zákony a úpravy a postavení zaměstnanců v letech 1903 až 1914; rukopisy uveřejněných článků, denní záznamy Lesotechnické a geometrovské kanceláře, filiálky v Praze, Václavské náměstí, od února 1913 do ledna 1920; zemské zastupitelstvo pro zemi Českou, 1934–1935). Tuto informaci poskytl a tamní archivárka Mgr. Šárka Steinová.

Ing. Antonín Holub (1865–1955). Introductory Notes

Abstract

Antonín Holub (b. Oct. 24, 1865 in Mělnická Vrutice near Mělník, d. March 2, 1955 in Prague) obtained high school and university education in forestry. He worked as a forester and a land surveyor for landowners and civil authorities. Furthermore, he was actively engaged as an organizer in the fields of education, trade union unification, social justice and both national and economic independence of mainly Czech foresters and land surveyors. He succeeded as an active politician in local governments, a functionary of several specialized and union corporations of national scale, and as an author of specialized literature.

Ludmila Zatloukalová-Coufalová, hlavní představitelka hnutí za zájmy venkovských žen při agrární straně v období první Československé republiky

JANA BUREŠOVÁ

Ludmila Zatloukalová,¹ provdaná Coufalová,² se celý svůj aktivní život snažila přispět k povznesení, zlepšení a ulehčení života venkovských žen.

Ve veřejné práci se Ludmila Zatloukalová-Coufalová angažovala ve dvou hlavních oblastech: v agrární straně a v Zemské organizaci Pokrokových žen moravských.³ Obě hlavní oblasti její společensko-politické práce byly vzájemně propojeny. Působila ve vedoucích pozicích obou zmíněných organizací.

Zatloukalová-Coufalová byla členkou agrární strany a za první ČSR, ve dvacátých letech, pracovala dokonce jako poslankyně parlamentu za tuto stranu. Při agrární straně působil Československý odbor pro zájmy venkovských žen, vzniklý na počátku dvacátých let 20. století, a Ludmila Zatloukalová-Coufalová stála v jeho čele. Tento odbor byl velmi aktivní. Jeho činnost spočívala především v osvětové a kulturní práci, organizoval různé kurzy a akce vedoucí k zefektivnění ženské práce v zemědělství.

V Zemské organizaci Pokrokových žen moravských⁴ pracovala jako dlouholetá předsedkyně, od jejího založení v roce 1924 po celé období první ČSR. Spolu s dalšími funkcionářkami a členkami se snažily přispět k tomu, aby pozice a faktické možnosti mužů a žen ve společnosti byly rovnoprávné tak, jak to teoreticky zavedla v § 106 ústava z roku 1920: „výsady rodu, pohlaví a zaměstnání se neuznávají.“⁵ Tento typ ženských spolků chtěl dosáhnout toho, aby se ve všech oblastech života společnosti mohla, podle schopností a zájmů, uplatňovat vzájemná spolupráce mužů a žen.

Na sjezdu moravských pokrokových žen ve Vyškově 9. června 1924 vystoupila Zatloukalová-Coufalová s referátem na téma *Potřeba soustředění pokrokové práce moravských žen*. Uvedla zde, že „*pokrokovou prací žen rozumím skutečnou práci na odstranění mravní, duchovní i hmotné bídy. Pokrokovou prací nazývám boj proti mravní, duchovní i hmotné chudobě, tedy práci za mravní, rozumové a hmotné obohacení nejen žen, ale lidské společnosti vůbec. V praxi to především znamená úsilí o znovunastolení a podepření řádu mravního v jednom v každém z lidí, nastolení řádu, z kterého by vyrůstal novým zdravý, lepší život. Cesta k tomu řádu je pěstění srdce svého i jiných. Prostředkem je sebevýchova a výchova jiných v tom smyslu. Dále je to úsilí o rozvoj ducha, o rozvoj schopností poznávacích i usuzovacích, znamená to budování světového názoru, který by byl poctivější a pravdě nejbližší a cesta k tomuto pěstění rozumu vlastního, pěstění rozumu jiných a prostředek sebevzdělání a vzdělání...*“⁶

Zatloukalová-Coufalová psala hodně do tisku. Do několika titulů novin a časopisů dodávala především osvětové články směřující ke zkvalitnění, povznesení a modernizaci života a práce žen na venkově. Její články najdeme v časopisech vydávaných ženskými pokrokovými spolky, např. v *Ženském světě*, *Ženském obzoru*, *Ženské revue*. Dále psala do novin a tiskovin, za nimiž stála agrární strana a její zájmové organizace, např. ústřední ilustrovaný týdeník *Venkov* s přílohou *Československý zemědělec*, v níž byla umístěna rubrika *Zemědělská žena*. Psala i do *Brázd*, revue československého venkova, orgánu Svobodného učení selského, jehož činným členem byl Československý odbor pro zájmy venkovských žen. Důležitým periodikem byl časopis *Zvěstování*, list ženy československé, který se speciálně věnoval postavení venkovské ženy ve společnosti.⁷ Ludmila Zatloukalová-Coufalová obětavě také ženský tisk podporovala, zvláště v době, kdy na Moravě vycházela *Ženská revue* a *Právo ženy*. Po smrti zakladatelky a redaktorky těchto tiskovin, Zdeňky Wiedermannové-Motyčkové, s kterou spolupracovala, převzala redaktorskou práci, než

s počátkem dvacátých let tato periodika zanikla. Po celou dobu vydávání byla abonentkou Ženského obzoru.

Ludmila Zatloukalová-Coufalová tedy své dvě hlavní oblasti veřejné, společensko-politické práce propojovala. Jako členka agrární strany, pocházející z venkova a žijící na venkově, se zaměřila v rámci práce v Zemské organizaci Pokrokových žen moravských na pomoc právě venkovským ženám. Ve své obci, ve Svěsedlicích, založila a vedla aktivní místní pokrokový ženský spolek.

Spolky a hnutí, ty hlavní už uvedené, ale i další (např. Župní odbor československých žen venkovských, Ústřední odbor československých žen venkovských, spolek Péče o blaho venkova, Župní organizace Republikánské strany na Olomoucku, Okresní organizace Republikánské strany na Olomoucku, Okresní odbor československých žen venkovských na Olomoucku), v jejichž čele Ludmila Zatloukalová-Coufalová stála nebo tam byla zakladatelkou či aktivní funkcionářkou, usilovaly v prvé řadě o vzdělání žen a dívek, o jejich přístup do škol tak, jak to bylo možností i realitou u chlapců. Zasazovaly se o výchovu dívek a jejich širší rozhled, který by odpovídal společensko-ekonomickému stavu doby, a to ve všech ohledech, jak společensko-politického charakteru,⁸ tak např. aplikace technického a vědeckého pokroku v hospodaření i vedení domácnosti.⁹ Proto iniciovaly zřizování čítáren, knihoven, organizovaly vzdělávací kurzy pro ženy, jak všeobecné, tak k jednotlivým oborům ženské činnosti. Cílem tohoto snažení bylo také dosáhnout jisté ekonomické nezávislosti a samostatnosti žen.

Pramenné materiály z pozůstalosti po činnosti Ludmily Zatloukalové-Coufalové i jiných představitelk sledovaného společenského hnutí nám dokládají, že jejich práce ve smyslu vzdělávání a ekonomického osamostatňování venkovských žen byla mnohdy trpká. Často se tyto ženy setkávaly s nepochopením a neuznáním za své snažení. Ale přesto ve své osvětové a vzdělávací práci a její propagaci pokračovaly. Povzbuzením do další práce, i přes překážky, byla slova předsedkyně ZO PŽM: „...přes veškeré nástrahy a zákazy od své snahy neustoupíme, neboť by to bylo hrubé porušení programu našeho a našich zásad, ale byla by to také zrada na venkovských ženách, a té se nikdy nedopustíme.“¹⁰

Ludmila Zatloukalová-Coufalová venkovským ženám ve svých vystoupeních a v článcích v tisku zdůrazňovala, že sám od sebe nikdo pro ženy nic neudělá, že na své potřeby musejí upozorňovat samy a snažit se je řešit. Např. na zahájení vzdělávacích kursů pro venkovské ženy dne 21. 2. 1924 mimo jiné Zatloukalová-Coufalová uvedla: „Zásadou mladých lidí musí býti: ‚Nikdy není dosti vzdělání.‘ Pro venkovské ženy měla by platiti tato slova dvojnásob. Neboť je-li pravdou a není-li frází, že venkovská žena je nejdůležitějším činitelem v národě, ať už jako činitelka v rodině, domácnosti, hospodářství, jako činitelka v životě a boji kulturním, hospodářském a sociálním, pak vzhledem k této důležitosti má se jí poskytnouti nejvíce a nejširšího vzdělání, jakého vůbec se jí poskytnouti může. Než bohužel, my právě vidíme, že dostane-li se už potřebné výchovy a vzdělání ženám, že těm venkovským ženám nejméně a pak se nemůžeme divit, když hledáme příčiny nepříznivého kulturního, hospodářského, mravního a zdravotního stavu na našem venkově, že vždy narazíme na malou uvědomělost, nedostatečnou vzdělanost žen. Mladá generace žen, ta již má dnes možnost i příležitost získati více potřebných vědomostí než mohla generace starších žen, nicméně oběma dostatek vzdělání se nedostává. Je třeba, aby ženy samy se snažily se sebevzdělávat, jak se dá – čtením, pořádáním besídek, kursů apod. Zkrátka my samy musíme se konečně přesvědčit, že základem veškerého rozvoje kulturního, hospodářského a mravního zůstane jen a jen vzdělání, jak povšechné, tak odborné a je jen naší povinností tomuto co největší péči věnovati a získati je ať už jakkoliv.“¹¹

Ludmila Zatloukalová-Coufalová se u svých kolegyn v ženském pokrokovém hnutí těšila velkému uznání, obdivu a přízni. Když v květnu 1936 slavila své 50. narozeniny, byly jí přichystány velké oslavy s mnohými projevy úcty, uznání a ocenění veřejné práce. Např. jako příloha 3.–4. čísla Věstníku ZO PŽM v květnu 1936 byla vydána publikace s názvem

Zemská organizace Pokrokových žen moravských své předsedkyni, paní Ludmile Zatloukalové-Coufalové k 50. narozeninám.¹²

Oslavy padesátin Ludmily Zatloukalové-Coufalové byly velkolepé a měly několik částí na více místech. Začínaly v Praze 20. května 1936, pokračovaly 22. 5. 1936 v rodných Svěsedlicích, kde byla starostkou, a končily v Olomouci v neděli 24. 5. 1936. Zde v Národním domě se sešli zástupci korporací a delegáti řady organizací, v nichž byla Zatloukalová-Coufalová předsedkyní, zakladatelkou či funkcionářkou.¹³

Při této příležitosti byly připomenuty mnohé faktické skutečnosti z jejího života a práce. L. Zatloukalová-Coufalová pořádala kursy, výstavy, přednášela, sama akce i organizovala a vedla, všemu dávala působivou iniciativu. Byla pravou vůdčí osobností, která veškeré své podnikání přivedla k úspěšnému cíli. Byla známá svou přímou povahou, čestností a poctivostí. Její nezávislé postavení zámožné selky na Hané jí umožňovalo exponovat se i v období habsburské monarchie za cíle ženského hnutí i tam, kde jiné ženy byly pro svou odvahu existenčně poškozovány. Dovedla čelit společenským předsudkům kdekoliv, když šlo o věci zásadní důležitosti v otázce ženské nebo národně pokrokové. Celý svůj aktivní život zůstávala ve své práci odvázná, nadšená, nesmírně pracovitá, energická a tvůrčí. Byla typem vůdčí osobnosti. Celý život, už od mládí, se snažila růst a chtěla být vždy osobností. A stala se osobností veskrze demokratickou, neznala a nedělala rozdíl mezi lidmi, ať patřili ke kterékoliv třídě či stavu. Hanácká selka, vychovaná svérázně tvrdou zemědělskou prací, nesmlouvavá ve svých důsledcích, neznala rozdíly mezi lidmi proto, protože demokracie nebyla pro ni prázdné slovo, ale skutečný příkaz ušlechtilé lidské osobnosti, která přijímá rovnost lidí jako samozřejmost, která je dělí jen podle schopností duševních a podle poctivosti jejich činů. Nade všechno kladla vzdělání a sebevzdělávání. Byla díky svému selskému stavu politicky vyhraněnou osobností, což ji přivedlo naprosto logicky s jejím celkovým vývojem do Republikánské strany. To jí však nebránilo spolupracovat s lidmi jiného politického názoru. Dovedla hledat ty styčné body, které musí spojovat všechny lidi dobré vůle, když mají před očima cíl. Ludmila Zatloukalová měla dva velké životní cíle: hospodářské a politické zrovnoprávnění ženy a povznesení života československého venkova a všech jeho příslušníků. V tom vykonala kus velké práce, která přinesla výsledky, neboť svou obětavou prací dělala vždy poctivě.

Ludmila Zatloukalová-Coufalová byla feministka.¹⁴ Každý, kdo s ní přišel do styku, poznal, že je to osobnost, která všude a při každé příležitosti hledala rovnoprávné měřítko pro muže a ženy. Vycházela ze zásady, kterou interpretovala takto: Bůh stvořil lidi a jen lidská společnost a její bloudění rozděluje lidi na dva různorodé činitele, z nichž jednoho povyšuje a druhého potlačuje. Otázka rovnoprávnosti žen s muži pro ni byla v podstatě snahou o duševní svobodu, o duševní vzrůst ženy. Proto všechny spolky, které měly v programu tento cíl, se snažily odstraňovat vše, co bránilo v růstu osobnosti ženy a její vnitřní svobodě. Na těch místech, kde Zatloukalová-Coufalová působila, měla ve svém feministickém pojetí společenského života úspěch, právo na uplatnění žen se stalo samozřejmostí, o níž se nediskutovalo.¹⁵

Vklad ke své rozhodné, akční a úspěšné činnosti ve veřejné práci získala už v dětství. Sama uváděla, že zásluhu na rozvoji její osobnosti měla výchova otce,¹⁶ který ji od tří let, po ztrátě matky při porodu druhého dítěte, které rovněž zemřelo, nahradil oba rodiče a Ludmila mu zase nahrazovala syna, kterého si přál jako dědice statku a hospodáře. Ludmila tedy byla za těchto náročných, osudem daných okolností vychovávána za dědičku selské práce i dědičku majetku. A tento cíl se opravdu vydařil. Ona i pak její manžel Břetislav Coufal se těšili ve Svěsedlicích, ale i po celé Moravě, zvláště na Olomoucku, úctě a vážnosti. Všichni, kdo měli možnost s manželi Coufalovými spolupracovat, je měli ve velké lásce a úctě.

Do veřejné práce se Ludmila zapojila velmi brzy, už jako mladá dívka. V roce 1902, kdy jí bylo pouhých 16 let, ji otec vyslal na sjezd moravských žen ve Vyškově při příležitosti kra-

jinské výstavy. Od té doby se Ludmila postavila do řady průkopnic ženského pokrokového hnutí. Slyšela mluvit osobnosti ženských pokrokových snah – Zdeňku Wiedermannovou, Elišku Machovou, tehdy osmnáctiletá Fráňa Zemínová mluvila na sjezdu o poměrech mezi ženami, zvláště dělnickými. Průkopnice ženského hnutí tehdy vlastně hledaly program jak reformovat lidskou společnost. Ludmilu Zatloukalovou toto společenské úsilí silně oslovilo a hned v raném mládí se proto zapojila do ženské pokrokové práce.

V osmnácti letech se zúčastnila první schůze o založení organizace venkovského dorostu, která se po pečlivých přípravách vedených Kunešem Sonntagem ustavila v roce 1907 pod názvem Sdružení českého agrárního dorostu pro Moravu a Slezsko. Předsedou se stal František Zavřel a Ludmila Zatloukalová první místopředsedkyní. Od té doby pracovala pro veškeré povznesení venkova. V roce 1908 založila pod těmito vlivy ve svých rodných Svěsedlicích agrární organizaci žen a dívek. Pracovala ve všech dalších podnicích moravských žen – od roku 1902 v Jednotě učitelek moravských, od roku 1903 ve spolku Dívčí akademie, jehož úkolem bylo postarat se o to, aby Morava měla ženské gymnázium. Např. v roce 1909 se účastnila ustavující schůze Pokrokové organizace moravských žen, kde se stala místopředsedkyní. Po první světové válce, když byla tato organizace s pozměněným názvem Zemská organizace Pokrokových žen moravských v roce 1924 obnovena, byla celé prvorepublikové období její předsedkyní. V roce 1913 byl ustaven Zemský moravský svaz pro volební právo žen a Ludmila Zatloukalová-Coufalová byla zvolena předsedkyní. V letech první světové války, kdy ženské organizace utlumily svou činnost, chopila se Zatloukalová-Coufalová iniciativy spisovatelky Růženy Svobodové za záchranu vyhladovělých městských dětí a založila v Olomouci „České srdce.“ Do Revolučního Národního shromáždění vstoupila za agrární stranu jako jediná žena z Moravy.¹⁷

Na přelomu dvacátých a třicátých let byla L. Coufalová těžce nemocná a v důsledku toho utlumila svou práci. Po uzdravení s počátkem třicátých let ale opět vstoupila do velmi aktivní činnosti. Občané Svěsedlic ji zvolili starostkou obce.

Ludmila Zatloukalová-Coufalová sama svým životem dokázala, jak důležitá je činnost ženy pro rolnický život a jak důležitou národní složku představuje právě vzdělaná a energická sociálně a národně uvědomělá selka.

Byla osobností, která jakoby předstihla svou dobu. Byla jedna z mála, která šla přes překážky, přes úsměšky a předsudky. Šla za svým zdravým rozumem, za tím, co považovala za dobré a prospěšné, prošlapávala cestu pro ty, kteří ji následovali, někdy až za dlouhou dobu. Je třeba si uvědomit, že to, co proboužovaly ženy jako Ludmila Zatloukalová-Coufalová, není samozřejmost, nevyrostlo to samo ze sebe. To muselo být připravováno a musela pro to být vykonána velká práce, které by možná některé z těch žen, které následně užívaly a užívají ovoce této práce, nebyly schopny.¹⁸

A. Mrskošová o ní, pokud jde o osobní, charakterové vlastnosti, uvedla: „Byla vždy přímočará, nikdy ne zálužná a falešná, nebyla schopná úskoků. Někdy se někteří lidé nedovedli hned srovnat s její přímočarostí, čímž si dělala i nepřátele, ale brzy každý její spolupracovník poznal její pracovitost a přednosti. Snažila se kácet předsudky: v rodině, na vesnici, ve společnosti. V neděli po své práci vycházela ven na buditecké akce a schůze. Lámala předsudky vůči rčení: to se pro Tebe nehodí, poněvadž jsi dívka nebo žena. Ale současně zůstávala ženou, své ženství formulovala způsobem, který každému přímému a čestnému člověku musí imponovat.“¹⁹

Ludmila Zatloukalová-Coufalová pracovala na řešení ženské otázky nejen ekonomicky a politicky, ale i mravně a kulturně.

Poznámky:

- 1 Ludmila Zatloukalová se narodila 22. května 1886 ve Svěsedlicích u Olomouce v selském prostředí, kde také žila a působila. V době konání konference v Uherském Hradišti na téma Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století byla časově velmi vhodná, byť náhodná, příležitost připomenout 120. výročí jejího narození.

- 2 29. 5. 1911 se provdala za Břetislava Coufala. Pocházel rovněž ze selského rodu. Jejich život se jevil být vzájemnou spoluprací, manžel Ludmily Zatloukalové-Coufalové se choval jako muž, chápal jí a podporující svou ženu v jejím společenském snažení, sám byl poslancem v Národním shromáždění. Ve dvacátých letech byl B. Coufal starostou obce Svěsédlice a jeho žena poslankyní, ve třicátých letech byl on poslancem parlamentu a Ludmila Coufalová starostkou obce. Oba byli funkcionáři, a přesto vzorně vedli hospodářství.
- 3 Byla to celozemská (celomoravská) zastřešující organizace liberálně zaměřeného, emancipačního ženského hnutí, které se snažilo uvést do praxe a faktického fungování ve společnosti ústavou z února 1920 přiznaného rovnoprávného postavení mužů a žen ve společnosti. Sdružovala řadu jednotlivých ženských spolků z mnoha míst země. Celostátně (v rámci celé Československé republiky) tento typ ženských spolků zastřešovala Ženská národní rada v čele s Františkou Plamínkovou.
- 4 Zemská organizace Pokrokových žen moravských (zkráceně ZO PŽM) vydala v roce 1936, k 50. výročí narození své předsedkyně, gratulační publikaci K 50. narozeninám Ludmily Zatloukalové-Coufalové. Rovněž byly uspořádány velké oslavy. Moravský zemský archiv Brno, fond Ženské spolky, karton 9, materiál Jubileum Ludmily Zatloukalové-Coufalové.
- 5 Ústava republiky Československé z roku 1920, Praha 1992, s. 33.
- 6 Moravský zemský archiv Brno, fond Ženské spolky, karton 9, materiál sjezdy, Sjezd pokrokových moravských žen ve Vyškově 9. 6. 1924.
- 7 Psali do něj na adresu venkovských žen i muži, nejčastěji Antonín Matula.
- 8 Šlo i o dosažení takového povědomí u venkovských žen, že např. stát je demokratickou republikou s jistými právními normami, které je třeba znát, aby jich i ženy mohly efektivně a podle potřeby využívat.
- 9 Cílem bylo přesvědčit ženy, že se jedná v konečném efektu také o možnost zkvalitnění a ulehčení práce v domácnosti a při zemědělské práci, aby věděly, že je zde taková možnost a jak jí využít.
- 10 Ludmila Zatloukalová-Coufalová, Po zúctování do nové práce, Zvěstování, 5/1924, s. 2.
- 11 Ludmila Zatloukalová-Coufalová, Nikdy není dosti vzdělání, Zvěstování, 5/1924, s. 1–2.
- 12 Moravský zemský archiv Brno, fond Ženské spolky, karton 9, fol. 30, Jubileum L. Zatloukalové-Coufalové. Publikace byla vydána pod redakcí A. Holancové, v rozsahu 15 stran, v počtu 1 400 výtisků, z nich bylo 50 na křídovém papíře a jeden, určený pro jubilantku, na ručním papíře v umělecké vazbě Petry Pospíšilové. Tisk provedl F. Kusák ve Vyškově, kde bylo hlavní centrum ZO PŽM. Materiál obsahuje gratulační texty, připomínající zásluhy předsedkyně. Příspěvky zde publikovaly: A. Holancová, M. Dorazilová, J. Hanáková, R. Vacková, Ž. Zvěřinová, F. Ambrozová, M. Kleinová, A. Drbalová, M. Zapletalová, M. Tenciánová, F. Nováková, A. Gebauerová, O. Sedlmayerová, M. R. Kubíčková, M. Hladíková, A. Šillhová-Škretová, O. Dokoupilová, C. Dlabačová, B. Hřivnová, J. Pelantová, B. Trávníčková, A. Mrskošová, E. Králová, B. Tymichová, V. Vachlerová, B. Paroulková, F. Šídllová a pod zkratkou K. K. byla předsedkyní ZO PŽM věnována rozsáhlá oslavná básně.
- 13 Na oslavách se šlo mnoho uměleckých darů, okrasných adres, čestných diplomů a publikací, kytic a telegramů, od Okresní organizace Republikánské strany dostala jubilantka jako dar bustu Antonína Švehly od akademického sochaře J. Pelikána. Dostavilo se mnoho hostů i domácích, vystupovaly sbory, recitovalo se a zpívalo. Hlavním bodem byla přednáška A. Prokešové o životě a díle L. Coufalové. Byly prezentovány zvláštní publikace, osvětlující osobnost Ludmily Coufalové – a sice publikace výše zmíněná a pak gratulační brožura s názvem „Jedna z nás“ autorem J. Novotné a A. Mrskošové, vydaná spolkem Péče o blaho venkova v roce 1936. Viz Moravský zemský archiv Brno, fond Ženské spolky, karton 9, fol. 30, Jubileum L. Zatloukalové-Coufalové.
- 14 Uvedla to o ní ve svém projevu k 50. narozeninám L. Coufalové A. Mrskošová.
- 15 Moravský zemský archiv Brno, fond Ženské spolky, karton 9, fol. 30, Jubileum Ludmily Zatloukalové-Coufalové, zápis z oslav 50. narozenin, projev A. Mrskošové, místopředsedkyně Ústředního odboru československých žen venkovských a poslankyně parlamentu.
- 16 Otec František Zatloukal se po ztrátě své ženy ve věku 31 let už znovu neoženil a vychovával dceru Ludmilu sám. Vychovával ji, jako by byla synem. Ludmila měla veškeré dění na statku ráda a velmi brzy, díky svému zájmu a bystrosti, otci s mnohými záležitostmi správy statku pomáhala, např. s vedením účetnictví. Vzdělání získala v ústavu hraběte Pöttinga v Olomouci.
- 17 Celkem v něm bylo za celou ČSR 8 žen.
- 18 Viz výše uvedený projev A. Mrskošové v pozn. 15. Zachycuje rovněž atmosféru doby třicátých let 20. století, když dále uvádí, že „...*Proto je to dnes třeba vyzvednout, protože dnešní doba, plná spěchu a falešných hesel, často zapomíná na jednu okolnost, a sice vděčnost prvým*“.
- 19 Tamtéž.

Ludmila Zatloukalová-Coufalová, the Foremost Representative of the Movement for the Interests of Rural Women within the Agrarian Party during the First Czechoslovak Republic

Abstract

For all of her active life, Ludmila Zatloukalová (married Coufalová) strived to contribute to edification, improvement and alleviation of the life of rural women.

The public activities of Ludmila Zatloukalová-Coufalová took place in two main areas: in the Agrarian Party and in the Land Organization of Progressive Moravian Women. Both the main areas of her social-political activities were mutually interconnected. She held leading posts in both of the aforementioned organizations.

Zatloukalová-Coufalová was a member of the Agrarian Party and during the first republic, she even served as the Party's deputy in the parliament. The Agrarian Party had an organization called the Czechoslovak Section for the Interests of Rural Women, established in the early 1920s, and Ludmila Zatloukalová-Coufalová was one of its leaders. This section was very active. Its activities included enlightenment and educational work and it organized various training courses and activities leading to improved efficiency of women's work in agriculture.

In the Land Organization of Progressive Moravian Women, she worked for many years as a chairwoman – since its establishment in 1924 through the whole first republic era. Along with the other activists and members of the Organization, she contributed to the struggle for the equality of status and factual possibilities of men and women in the society.

Vzťah poľnohospodárskych ekonómov k agrárnej politike v druhej polovici 20. storočia na Slovensku

ELENA ŠUBERTO VÁ

Abstrakt

Na Slovensku boli v druhej polovici 20. storočia dve fakulty, ktoré mali aj dve smerové katedry s rovnakým názvom: Katedra ekonomiky poľnohospodárstva. Tie nielen vychovávali poľnohospodárskych ekonómov, ale súčasne formovali vzťah mladých ľudí k agrárnej politike. Tieto katedry boli súčasťou dvoch rozdielnych vysokých škôl: Vysokej školy poľnohospodárskej v Nitre a Vysokej školy ekonomickej v Bratislave. Z významných poľnohospodárskych ekonómov sa postupne stali docenti a profesori dvoch spolupracujúcich katedier – Katedier ekonomiky (poľnohospodárstva). Tu boli postupne formulované aj teórie agrárnej politiky významnými predstaviteľmi ekonomickej a súčasne poľnohospodárskej teórie. Je zaujímavé, že uvedené fakulty si nekonkurovali, ale symetricky dopĺňali poznatky v oblasti vedecko-výskumnej činnosti aj v oblasti agrárnej politiky a prenosu poznatkov do pedagogickej činnosti a publikačnej činnosti. Autori nadčasových teórií boli a sú dodnes pôsobiaci profesori na našich univerzitách.

1. Vecná podoba účasti poľnohospodárstva na národohospodárskom raste

Príspevok poľnohospodárstva pre hospodársky rast krajiny skúmal v dynamickej podobe na základe prác Ivana Okáliho¹ vo viacerých publikáciách Félix Hutník². V roku 1978 boli vydané vysokoškolské skriptá Hutník, F.: „Hospodárska politika v agrokomplexe“, ktoré autor veľmi precízne spracoval pre študentov študijného odboru Ekonomika poľnohospodárstva. Súčasne uviedol zaujímavé informácie aj v skriptách Ekonomika odvetví – ekonomika poľnohospodárstva. Málokto z dnešnej generácie študentov ekonómie vie, že v rokoch 1945–1964 sa na tvorbe národného dôchodku podieľalo poľnohospodárstvo reálne 33 až 28 %, ale oficiálna štatistika uvádzala len 12 až 16 %. Poľnohospodárski ekonómovia videli v odvetví poľnohospodárstva veľké zdroje akumulácie pre ďalšie odvetvia národného hospodárstva. Najmä po roku 1960, odkedy sa uplatňovali jednotné nákupné ceny a zaviedli sa dane aj dotácie podľa výrobných odvetví, sa začal podiel poľnohospodárstva na použití národného dôchodku výrazne zmenšovať a začal sa zvyšovať jeho podiel na použití mimo poľnohospodárstva. V roku 1967 sa zaviedla nová sústava ekonomických nástrojov v poľnohospodárstve, ktorá prispela k priaznivým zmenám rozdelenia národného dôchodku použitého v odvetviach národného hospodárstva. Tým sa podporil aj intenzifikačný proces a priaznivo sa vyvíjala výroba v poľnohospodárskych podnikoch. F. Hutník dokázal spojiť teóriu výrobných faktorov jednak na makroúrovni aj na mikroúrovni, o čom svedčila jeho publikačná³ činnosť v uvedenej oblasti.

Podľa F. Hutníka možno príspevok poľnohospodárstva pre hospodársky rast krajiny vidieť z viacerých aspektov:

a) produkčný príspevok – ide tu o poľnohospodárske suroviny, ktoré sa spracovávajú v iných odvetviach národného hospodárstva. Aj keď sa suroviny nemenia, rastú nároky na ich množstvo a kvalitu, čo vedie ku koncentrácii výroby v poľnohospodárstve. To zase vedie k potrebe uplatňovať výsledky vedy a techniky. A tak rastúce výrobné potreby poľnohospodárstva majú za následok:

- rozšírenie trhu výrobných prostriedkov určených na výrobnú spotrebu v poľnohospodárstve,
- akceleráciu priemyselného rozvoja krajiny, ktorý je nereálny bez rastúceho množstva potravín.

b) faktorový príspevok – od akumulácie až po pracovnú silu. Po dosiahnutí vrcholu zamestnanosti (u nás po druhej svetovej vojne) poskytuje poľnohospodárstvo nepoľnohospodárskym odvetviam ako faktorový príspevok pracovnú silu. Ak v roku 1960 pracovalo v poľnohospodárstve až 25 % pracujúcich v národnom hospodárstve, v súčasnosti je 5,14 %.

2. Ciele hospodárskej politiky v agrokomplexe a agrárna politika

F. Hutník ďalej charakterizoval primárne a sekundárne ciele hospodárskej politiky v agrokomplexe. Primárne ciele sú stále – sústavné zabezpečovanie čo najracionálnejšej výživy obyvateľstva pri relatívne najnižších výdajoch obyvateľstva na potraviny a nápoje. Na rozdiel od primárneho cieľa sekundárne ciele sa menia, napríklad v 80. rokoch 20. storočia to bol podľa F. Hutníka „sústavný rast intenzity poľnohospodárskej výroby pri nepretržitom raste produktivity práce poľnohospodárov.“⁴

Problematicku produktivity práce v poľnohospodárstve rozpracoval vo svojich prácach od 60. rokov do 90. rokov 20. storočia Anton Mališ⁵.

Od 60. rokov 20. storočia až dodnes publikuje poznatky z oblasti teórie a praxe poľnohospodárstva Miroslav Grznár. K monografii „Dlhodobé a strednodobé plánovanie v poľnohospodárstve“⁶ pribudli od roku 1994 knižné publikácie z oblasti agropodnikania. Významná publikácia kolektívu autorov z bývalej Katedry ekonomiky poľnohospodárstva Vysokiej školy ekonomickej, neskôr Ekonomickej univerzity je „Podnikanie v agropotravinárstve“⁷, kde M. Grznár spracoval časti „Podnikateľské prostredie a princípy agrárnej politiky“ v transformujúcej sa ekonomike. Ciele agrárnej politiky M. Grznár⁸ už rozšíril na základe podkladových materiálov Ministerstva pôdohospodárstva SR z roku 1992 oproti F. Hutníkovi z dvoch na päť cieľov:

- a) zabezpečiť výživu obyvateľstva pri únosných cenách potravín a využití domáceho produkčného potenciálu,
- b) udržať poľnohospodársku výrobu v rôznych pôdno-klimatických podmienkach, keďže táto okrem produkčnej plní aj krajnotvornú a osídľovaciu funkciu,
- c) zabezpečiť dôchodkovú paritu poľnohospodárov s ďalšími sektormi,
- d) udržať rovnováhu na trhu potravín,
- e) podporovať udržanie zdravého pôdneho a životného prostredia a produkciu zdravotne nezávadných potravín.

V uvedenom čase bola na Slovensku sebestačnosť vo vybraných potravinách nasledovná: obilniny 102 %, jatočný dobytok 93 %, mlieko 79 % a jatočná hydina 77 %.

Vytýčené ciele boli splnené len čiastočne, napríklad dôchodková parita bola v roku 1996 len 79,08 %, ale v roku 2003 len 73,30 %.

Do roku 2000 agrárna a potravinová politika SR vychádzala z koncepcie, ktorú schválila Národná rada SR v roku 1993. Od roku 2000 bola vytýčená nová koncepcia, ktorá mala 5 hlavných cieľov agrárnej a potravinovej politiky:

- a) potreba riešiť stabilizáciu agropotravinárstva v transformačnom procese,
- b) potreba zosúladiť slovenskú agrárnu politiku so Spoločnou poľnohospodárskou politikou,
- c) nevyhnutnosť reagovať na liberalizáciu svetového agrárneho obchodu po novom rokovaní WTO a na postupujúcu globalizáciu ekonomiky,
- d) nevyhnutnosť prijať opatrenia na zvýšenie konkurencieschopnosti nášho poľnohospodárstva,
- e) potreba efektívnej zmeny výrobnjej a podnikateľskej štruktúry poľnohospodárstva a potravinárstva.

Dosah agrárnej politiky na štruktúru a ekonomiku poľnohospodárskych podnikov uviedla v uvedenej publikácii Elena Šubertová.⁹ Poľnohospodárski ekonómovia v súčasnosti rýchlejšie reagujú na zmeny agrárnej politiky a na Slovensku sa flexibilne mení štruktúra podnikateľských subjektov v prospech novozaložených kapitálových spoločností na úkor

družstevnej formy podnikania, ktorá má množstvo problémov vo väzbe na vlastnícke a finančné problémy z minulosti.

Na Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre, predtým Vysoké školy poľnohospodárskej sa uvedenou problematikou zaoberali a dodnes zoberajú významní poľnohospodárski ekonómovia – profesori, pôsobiaci na dnešnej Katedre ekonomiky, Peter Bielik, František Kuzma, Ivan Zoborský a ďalší. Spoločnou knižnou publikáciou bola z uvedenej oblasti: Bielik, P. a kolektív: „Agrárna ekonomika“, VŠP, Nitra 1995. Uvedení profesori napísali množstvo výstupov z oblasti podnikovej ekonomiky i agrárnej politiky a v súčasnosti sa intenzívnejšie venujú skúmaniu predmetnej oblasti ako kolegovia z Ekonomickej univerzity v Bratislave. Ich vedecko-výskumná práca si zasluhuje osobitnú analýzu. Prezentáciu Slovenskej republiky v zahraničí dlhodobo realizuje v nadnárodných organizáciách v oblasti poľnohospodárstva a výživy Mária Kadlečíková.

Záver

Poľnohospodárstvo je integrovanou súčasťou národného hospodárstva každej vyspelej krajiny. Vzťah poľnohospodárskych ekonómov k agrárnej ekonomike vplyva na rozvoj odvetvia poľnohospodárstva i spoločnosti. Výchova odborníkov z oblasti agropotravinárstva nie je na Slovensku a vo väčšine krajín Európskej únie dominantná, a to vzhľadom na nízky a klesajúci podiel poľnohospodárstva na hrubom domácom produkte (v SR je t. č. 4,7 % HDP). Ale kvalitné vzdelávanie nových odborníkov – poľnohospodárskych ekonómov a ich pozitívny vzťah k poľnohospodárskej politike štátu je naopak veľmi dôležitý. Víťazstvá a prehry agrárnej politiky štátu nie sú viditeľné hneď, ale s odstupom času. Optimálna poľnohospodárska politika môže zabezpečiť hospodársky rozvoj nielen konkrétneho odvetvia, či jednotlivých regiónov, ale predovšetkým spoločnosti ako celku. A zdá sa, že desiatky rokov hľadané optimálne ciele a ich prepojenie na podnikateľské prostredie v regiónoch uspokojuivo nevyriešila ani schválená Spoločná poľnohospodárska politika.

Poznámky:

- 1 Okáli, I.: Naše starosti s JRD a národný dôchodok. SAV, Bratislava 1967.
- 2 Hutník, E.: Vecná podoba účasti poľnohospodárstva na národohospodárskom raste. In: Kolektív: Ekonomika odvetví. Ekonomika poľnohospodárstva. Vysoká škola ekonomická, Bratislava 1980, s. 17.
- 3 Hutník Félix: Kombinácia výrobných faktorov v poľnohospodárstve. Bratislava, Epoque 1970.
- 4 Hutník, E.: Ciele hospodárskej politiky v agrokomplexe. Ekonomika odvetví. Ekonomika poľnohospodárstva. Vysoká škola ekonomická, Bratislava 1980. S. 109.
- 5 Mališ Anton: Výpočet produktivity práce v poľnohospodárstve. Bratislava, SVPL 1964.
- 6 Grznár Miroslav: Dlhodobé a strednodobé plánovanie v poľnohospodárstve. Bratislava, Príroda 1980.
- 7 Grznár, M. a kolektív: Podnikanie v agropotravinárstve. Ekonomická univerzita v Bratislave, 1994, s. 22.
- 8 Grznár, M. a kolektív: Podnikanie v agropotravinárstve. EKONÓM Bratislava 2006, s. 30–31.
- 9 Šubertová, E.: Kapitola 3. „Formy podnikania v poľnohospodárstve“, s. 46–57, a 4. kapitola „Ekonomika poľnohospodárskeho podniku“ s. 58–67. In: Grznár, M. a kol.: Podnikanie v agropotravinárstve. EKONÓM, Bratislava 2006. ISBN 80-225-2156-6.

Literatúra:

- Bielik, P. a kol.: Agrárna ekonomika, VŠP, Nitra 1995.
- Grznár, M. a kol.: Podnikanie v agropotravinárstve. Ekonomická univerzita v Bratislave, 1994.
- Grznár, M. a kol.: Podnikanie v agropotravinárstve. EKONÓM, Bratislava 2006.
- Hutník Félix: Kombinácia výrobných faktorov v poľnohospodárstve. Bratislava, Epoque 1970.
- Kolektív: Ekonomika odvetví. Ekonomika poľnohospodárstva. Vysoká škola ekonomická, Bratislava 1980.
- Šubertová, E.: Štruktúra podnikateľských subjektov v slovenskom poľnohospodárstve, Ekonomika a manažment, Vedecký časopis FPM Bratislava roč. III., č.1/2006, s. 64–75. ISSN 1336-3301.

The Relation of Agricultural Economists to Agrarian Policy in the 2nd Half of the 20th Century in Slovakia

Abstract

There were two university faculties with similar orientation in Slovakia, having even two departments of the same name: the Department of Agricultural Economics. The departments not only educated students, but at the same time also formed relations of young people to agrarian policy. The departments and faculties were parts of two different universities: University of Agriculture in Nitra and University of Economy in Bratislava. Major agricultural economists became gradually Professors at these two departments, working in close co-operation. The departments were not competitive, but they were mutually combining their knowledge – both in the research as well as in agrarian policy and in transfer of this knowledge into teaching and publications. Some of the authors of these “time invariant” theories are still active professors at universities.

Agrárny politik, minister a diplomat Dr. Juraj Slávik (1890–1969)

NATÁLIA KRAJČOVIČOVÁ

Juraj Slávik patril k mladej generácii slovenských politikov, ktorá svoje politické pôsobenie začala až na pôde I. ČSR. O politické dianie mal vždy záujem. Vyrastal v rodine slovenských vzdelancov – otec Ján Slávik bol evanjelickým farárom a matka Bella bola sestrou významnej slovenskej spisovateľky Eleny Maróthy Šoltésovej. Vzorom mu bol otcov brat Juraj Slávik, populárny politik a rečník, zvädzajúci úspešné boje s maďarónmi v hontianskej župe.

Juraj Slávik ml. dospieval v čase, keď sa slovenská politika „prebudila a vydala na kolbište uhorskej politiky“. Pôvodne chcel študovať medicínu, ale rozmyslel si to a išiel študovať právo, ktoré mu malo zabezpečiť lepšiu prípravu na eventuálnu politickú dráhu. Stále ho zaujímali aj ďalšie spoločenské vedy – história, archeológia, filozofia a literatúra. Sám mal literárne ambície a prispieval do viacerých slovenských novín a časopisov. Boli to najmä črty z jeho ciest a pobytov v európskych metropolách, čo mu umožnil jeho zámožný starý otec.

Mimoriadne silne na Slávika zapôsobilá Paríž, kde sa intenzívne zaoberal umením a francúzskou literatúrou a pripravil analytickú štúdiu uverejnenú v Prúdoch pod názvom *Z novej francúzskej literatúry*. Odvážne sa pustil aj do prekladu Flaubertovej *Madame Bovary*, ktorý spôsobil na Slovensku rozruch a konzervatívni „martinskí korifeji“ mu ho vrátili s doporučením, aby ho „voľne prepracoval“. Slávik to odmietol, nechcel aby sa z románu stala bezzubá zlátanina.

Slávik ako študent v Budapešti usilovne navštevoval parlament a vo svojich pamätiach, ktoré vyšli pod názvom *Moja pamäť – živá kniha Detstvo, chlapectvo, mládenectvo. Môj život v rakúsko-uhorskej monarchii 1890–1918* venoval vtedajšiemu politickému daniu zasvätené pasáže, ktoré sú dodnes dobrým prameňom pre oboznámenie sa s tendenciami maďarskej politiky pred prvou svetovou vojnou. Najmä s polemikou o postavení národnosti, ktoré mali bezpodmienečne uznať maďarský politický národ a maďarský národný štát. Politický režim v Uhorsku sa so zhoršujúcou medzinárodnou situáciou a prepukajúcimi ozbrojenými konfliktami na Balkáne priostroval. Stretnutie Slovákov na matičných slávnostiach v Martine roku 1913 skončilo zatýkaním a pokutami. Označenie VP (*politisch verdächtig*) dostal do vojenských spisov aj čerstvý absolvent práv Juraj Slávik, ktorý narukoval do Terstu, kde zažil ešte príjemnú vojenčinu „s peknými Taliankami a vynikajúcou zmrzlinou“.

Neobišli ho však ani vojnové hrôzy a zažil aj haličský a taliansky front. Pokúsil sa dostať do zajatia, ale nepodarilo sa mu to. Bol však v úzkom kontakte s dobre informovanými osobami o československom zahraničnom odboji, o ktorom na Slovensku podľa neho vraj vedelo spočiatku len „niekoľko málo zasvätených“. Viac sa Slováci dozvedeli začiatkom roku 1916 zo správ z uhorského parlamentu, kde sa útočilo proti českým dôstojníkom a spomínala sa aj „zradcovská“ akcia TGM. Informácie o československom odboji prinášala aj maďarská tlač. Slávik sa počas dovolenky roku 1917 skontaktoval vo Viedni s Milanom Hodžom, ktorý mu vraj už vtedy ponúkal županský úrad, prípadne post tajomníka na ministerstve po vojne.

Slávik bol presvedčený, že vojnu vyhrajú Spojenci a pozorne sledoval vývoj situácie. Všimol si rozdiel postoja k národnostiam medzi vyhrážajúcou sa politikou uhorskej vlády a politikou rakúskej vlády, ktorá robila posledné pokusy zachrániť integritu štátu jeho prípadnou federalizáciou, o čom v Maďarsku nechceli ani počuť.

Slávik reprezentoval mladú generáciu aj na porade slovenských politikov v septembri roku 1918 v Budapešti, kde bolo rozhodnuté vytvoriť Slovenskú národnú radu zo všetkých slovenských politických smerov. V pamätiach uvádza, že už vtedy bola nespokojnosť so

zložením výkonného výboru SNR, pretože tam bolo väčšina konzervatívnych politikov. Nebol tam ani Hodža, Dérer a Ivanka, ktorí boli vtedy ešte v uniforme

Prvé politické skúsenosti v novom štáte získaval ako člen Dočasného národného zhromaždenia na pôde Klubu slovenských poslancov, kde zastupoval formujúcich sa slovenských agrárnikov. V auguste 1919 bol už tajomníkom Národnej republikánskej strany roľníckej, ktorá sa síce vytvorila na stavovskom princípe, ale v názve si ešte ponechala aj prídomok národná. Zdôrazňovala tak kontinuitu s najstaršou slovenskou politickou stranou, v snahe sústrediť všetky prorepublikové občianske politické sily v jednej vládnej strane. Do volieb roku 1920 síce išli agrárnici spolu s národnými, ale pre nezhody kvôli programovým princípom – autonomizmu národnárov a stavovstvu agrárnikov – sa za krátko rozišli. Zmeny po prevrate nevyvolali iba „*triedenie duchov*“, ale urýchlili aj nástup mladej generácie do politiky a verejného pôsobenia. Juraj Slávik, ktorý mal v čase vzniku republiky iba 28 rokov, dokázal túto šancu a svoje schopnosti správne využiť.

Od začiatku sa zúčastnil na riešení zložitých problémov začleňovania Slovenska do nového štátu. Pôsobil ako vládny komisár na východnom Slovensku a roku 1920 bol delegovaný československou vládou k medzinárodnej plebiscitnej komisii pre územie Oravy a Spiša.¹

Administratívne skúsenosti nadobudol na poste župana pohronskej župy, na čele ktorej stál od jej vzniku v roku 1923 až do 8. septembra 1925, keď sa po smrti Jána Rumana stal košickým županom. Na tomto poste bol iba pol roka, pretože 18. marca 1926 sa stal ministrom poľnohospodárstva v II. úradníckej vláde Jana Černého.

Juraj Slávik nahradil na tomto poste Milana Hodžu a hodlal pokračovať v jeho diele. Ako exponent agrárnej strany pokladal ministerstvo poľnohospodárstva za jedno z najdôležitejších ministerstiev pre Slovensko a súhlasil s Hodžovou tézou, že ozajstné zblíženie oboch častí republiky môže nastať len na rovnakom stupni ich kultúrneho vývoja, ktorého predpokladom sú aj rovnaké hospodárske možnosti a rovnaký stupeň hospodárskej kultúry. Podľa Slávika Hodža realizoval tento svoj názor na ministerstve poľnohospodárstva a prácu v ňom organizoval a robil so svojimi spolupracovníkmi tak, že „*od smerníc, daných za jeho ministerstva nie je možné sa odkloniť a základy, ktoré on položil nie je možné opustiť...*“²

Minister Slávik si uvedomoval, že práca úradu ako je ministerstvo záleží aj od kolektívu, ktorý tam kontinuálne pracuje. Pri príležitosti Hodžovho jubilea napísal: „*Keď pátrame po zásluhách, po činoch a dielach jednotlivca, musíme sa často zastaviť u kolektívu. Zodpovednosť a teda i ochrana rádia činnosti a zásluh pri výkone daktorého činu možno viac-menej spoľahlivo určiť vzhľadom na toho kto je duševným pôvodcom, iniciátorom činu a kto ho vykonáva. Ťažšie je určiť mieru zodpovednosti, otázku iniciatívy, otázku pôvodu i výkonnosti pri dielach, ktoré vykonáva kolektívum... Tak je to i vtedy, keď chceme skúmať činnosť nejakého úradu. Možno ľahko ustáliť čo sa v tom-ktorom úrade za určitú dobu vykonalo, čo by bolo bývalo povinnosťou alebo úkolom toho úradu v tú dobu, ale ťažšie je už určiť čo treba pripísať duševnej potencii, dômyslu, prezieravosti a iniciatíve šéfa úradu a čo jednotlivým jeho spolupracovníkom. Tu i objektívny historik alebo kronikár môže nevdovať krivdiť, pripisovať zásluhy a zodpovednosť za určitý počin nepravej osobe a vytvoriť tak legendu, ktorá sa trauje vekmi.*“³

Boli to pravdivé slová nielen politika, ale najmä vysokého úradníka, ktorý veľmi dobre pochopil čo sa od neho v Prahe i na Slovensku očakáva. Vstúpil do rozbehnutého procesu a jeho hlavnou úlohou bolo nespúšťať zo zreteľa presadzovanie agrárnych cieľ. Predseda vlády J. Černý hneď na prvom zasadnutí vlády 19. marca 1926 zdôraznil, že jeho nepolitická vláda môže iba pokračovať v programe, ktorý predošlá vláda predniesla v parlamente v decembri 1925 a ktorý obe snemovne vzali na vedomie. Na základe toho môže vláda apelovať na podporu väčšiny v oboch snemovniach. Bude však pracovať iba dotedy pokiaľ sa nevytvorí v parlamente pevná parlamentná majorita a dostatočne nosná koalícia pre opätovné nastolenie parlamentnej vlády. Premiér Černý doporučil preto všetkým členom vlády maximálnu rezervovanosť a snahu vyhnúť sa všetkému čo by mohlo viesť k reakcii na parlamentnej pôde.⁴

Rozhodujúcu úlohu zohral parlament a nemalú zásluhu na vytvorení novej colno-kongruovej koalície údajne mal aj Milan Hodža. Svojím zákulisným konaním vraj „skládal vnitropolitickú zkoušku mistrovskou“ a pripravoval koalíciu občianskych strán – vrátane aktivistických menšinových – bez socialistov a za účasti slovenských ľudákov.⁵ Potvrdil to aj Juraj Slávik, ktorý už v spomínanej stati *Milan Hodža v ministerstve orby* na s. 740 napísal, že príprava predlohy o colnej ochrane poľnohospodárskej prvovýroby je tak zásluhou ministerstva poľnohospodárstva, ako aj samotného ministra Hodžu, ktorý vyvinul veľké politické úsilie, aby získal pre návrh zákona parlamentnú väčšinu. Juraj Slávik po nastúpení na post ministra poľnohospodárstva sa tiež angažoval v tomto smere a zaujímal sa o nemeckých poľnohospodárov, navštívil v severných Čechách nemecký odbor Zemedelskej rady a viaceré mestá: Karlove Vary, Falknov, Cheb a ďalšie.

Juraj Slávik nemohol vyvinúť samostatnejšiu iniciatívu ani v záležitostiach, ktoré sa evidentne týkali Slovenska. Spolu s ministrom pre správu Slovenska JUDr. Jozefom Kállayom nepresadili stanovisko vo veci koburgovských statkov. Upozorňovali na možné politické dôsledky na Slovensku ak sa zruší vnútená správa pre dávku z majetku pri veľmi vysokom predpise (išlo o návrh na zrušenie vnútej správy na tomto majetku ak bude splnené vyrovnanie všetkých podĺžností ležiacich na týchto statkoch), keďže proti drobným poplatníkom sú vedené prísne exekúcie všetkého druhu. Za efektívnejšie pokladali, aby dedič, ktorý sa ujme koburgovského majetku na Slovensku, mal možnosť získať prostriedky uvoľnením niektorých objektov na predaj a tak si mohol splniť svoje povinnosti voči štátnej správe. Ministrovi Slávikovi neprešiel ani návrh, aby riešenie bolo odložené a získali sa kompletnejšie informácie. Napokon sa prijalo rozhodnutie, že ak budú splnené finančné pohľadávky, môže dať finančná správa pokyn príslušným súdom na zrušenie vnútej správy na týchto majetkoch.⁶

Juraj Slávik bol v II. úradníckej vláde (od marca 1926 do októbra 1926) zároveň aj správcom ministerstva unifikácie. Bol presvedčený, že politické zjednotenie Slovenska s českými krajinami by malo byť sprevádzané aj právnym zjednotením. Kriticky sa staval k uskutočňovaniu župnej reformy iba na Slovensku a usiloval sa presadzovať unifikáciu správy v celej ČSR. Na poste správcu ministerstva unifikácie nemohol však urobiť žiadne zásadné zásahy, keďže sa práve roku 1926 uvažovalo vo vláde o reorganizácii tohoto ministerstva a o pričlenení jeho agendy k inému rezortu a s ministrom unifikácie sa v rozpočte pre rok 1927 už ani nepočítalo. Rezort zachránil Milan Hodža, ktorý v rozpočtovom výbore senátu v novembri 1926 zdôraznil, že oveľa efektívnejšie je koncentrovať unifikačnú agendu v jednom výkonnom orgáne akým je už zriadené ministerstvo unifikácie.⁷

Juraj Slávik si veľmi dobre uvedomoval, že ministerstvo unifikácie, ktoré síce bolo obsadzované exponentom najvplyvnejšej provládnej agrárnej strany zo Slovenska, sa napriek tomu stalo iba akýmsi pripomienkovým orgánom. Sústreďovali sa v ňom rôzne žiadosti, memorandá a sťažnosti zo Slovenska, o ktorých nemohlo však ministerstvo samo rozhodnúť, ale mohlo ich iba postúpiť príslušným rezortom a informovať o nich vládu a tie ich mohli a nemuseli rešpektovať. Keď sa Juraj Slávik stal ministrom vnútra, uviedol vo svojom programe aj potrebu presadenia mnohých zákonných opatrení, ktoré ministerstvo unifikácie nemohlo samo presadiť.

Po krátkom pôsobení v úradníckej Černého vláde sa Juraj Slávik vrátil do kresla košického župana a zotrval v ňom až do zavedenia krajinského zriadenia na Slovensku zákonom od júla 1928. Spočiatku sa staval kriticky k zrušeniu žúp a novej administratívnej reforme a ešte roku 1927 v článku *Varujem*, uverejnenom v novoročnom čísle *Slovenského denníka* vyslovil zásadné pochybnosti o tomto kroku. Po jeho zavedení sa zmieril s novou situáciou a ako vysoký úradník krajinského úradu sa stal realizátorom nového administratívneho zriadenia.

Na poste ministra vnútra v II. Udržalovej vláde, do ktorej nastúpil 7. decembra 1929, sa to napokon stalo jeho hlavnou úlohou. Menovanie Juraja Slávika na tento veľmi dôležitý

post bolo prevkapaním na Slovensku aj v českých krajinách a vzbudilo veľký ohlas v tlači. Postojmi Juraja Slávika sa často zaoberali hlavne ľudáci a obviňovali ho, že chodí žalovať do Prahy na Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu, na aktivity Vojtecha Tuku a jeho propagandu proti ČSR v zahraničí. Slávik sa viackrát s novinami *Slovák* súdil, ale aj tak neprestal byť pre ľudákov zaujímavý. Vymenovaniu Slávika sa čudoval aj agrárnický *Slovenský denník*, pretože sa všeobecne predpokladalo, že toto miesto zaujme Anton Štefánek, ktorý vraj už prijímal gratulácie k budúceму vymenovaniu.⁸ Vyskytli sa rôzne špekulácie a v dobre informovaných *Lidových novinách* z 11. decembra 1929 v článku *Proč se stal dr. Juraj Slávik ministrem vnútra* sa písalo, že je to Hodžovo dielo, ktorý si toto miesto chce takýmto spôsobom udržať a nastúpi naň, keď sa vráti zo svojej „zdravotnej dovolenky“. Faktom zostáva, že II. Udržalova vláda sa rodila veľmi ťažko a pod vplyvom prezidenta, ktorý si pozval Udržala do Lán, vznikla napokon široká koalícia, zahŕňajúca strany občianske aj socialistické, československé i nemecké, pravda okrem slovenských ľudákov, ktorých si údajne prezident neprial.⁹

Treba povedať, že Juraj Slávik bol pre Prahu i kruhy okolo Vavra Šrobára prijateľnejší ako relatívne nezávislý a vlastnú politiku robiaci Milan Hodža, ktorý to pochopil a načas sa z politiky viac-menej dobrovoľne vzdialil. Ministrom vnútra sa síce po odstúpení II. Udržalovej vlády v októbri 1932 po Slávikovi nestal – ale post ministra poľnohospodárstva mu tentoraz neušiel a vyštartoval z neho po nasledujúcich parlamentných voľbách roku 1935 rovno do premiérskeho kresla.

Pri nástupe ministra Slávika do úradu šéf prezídia ministerstva vnútra Dr. Sobotka sa poďakoval bývalému ministrovi vnútra J. Černému a privítal nového ministra s „optimistickým“ konštatovaním, že nastupuje do skonsolidovanej situácie, pričom ho požiadal najmä o ochranu reformy politickej správy.¹⁰ Juraj Slávik sa hneď začal venovať otázkam vnútornej správy a zhodnotil jej dovtedajší priebeh vo všetkých troch krajinách ČSR. Na pôde rozpočtového výboru nastolil viaceré problémy, ktoré považoval za potrebné riešiť: dôstojné umiestnenie a vybavenie administratívnych úradov, ktoré boli najmä vo východnej časti republiky takmer v katastrofálnom stave. Spomenul aj potrebu modernizácie technického vybavenia v administratíve ako aj v bezpečnostných zložkách, ktoré bolo v nevyhovujúcom stave.

Ako minister vnútra sa chystal predložiť viaceré návrhy novelizácie zákonov: volebného, spolkového, zhromažďovacieho a tlačového zákona, zákona o zbraniach, o policajnom vypovedaní. Zdôrazňoval potrebu unifikácie, ktorá by mala zasiahnuť zákon o štátnom občianstve, domovskom práve a obecných zriadeniach, udržiavanie ciest a komunikácií a pod. Spomenul aj modernizáciu zákonných úprav o kinematografiu, verejných produkciách a licenciách v tomto podnikaní. Za veľmi dôležitú pokladal aj dôkladnú prípravu druhého sčítania ľudu a zdôraznil kontrolu pravdivosti údajov o národnej a náboženskej príslušnosti. Komunistov ubezpečil, že demokracia sa bude hájiť všetkými prostriedkami, ktoré umožňuje zákon a ministerstvo nepripustí rozvrat štátu.

Minister Slávik nastúpil svoj úrad v čase, keď sa v ČSR rozmáhali a zintenzívňovali protestné akcie a sociálne zápasy v dôsledku zvyšujúceho sa tlaku hospodárskej krízy, ktorá prerastala do všetkých oblastí života spoločnosti. Ešte pred jeho nástupom sa odohrali v Prahe študentské demonštrácie, pri ktorých sa použili zbrane. Slávik o tomto probléme hovoril v parlamente a študentom sa za použitie zbraní nepriamo aj ospravedlnil.¹¹ Objašňoval aj udalosti z januára 1930 na Falknovsku a komunistickému poslancovi Sternovi dal nepokryte najavo svoj názor na „rozvrtné akcie“ a zdôraznil, že ministerstvo bude energicky, avšak humanne postupovať proti živlom usilujúcim o rozvrat štátu a demokratického poriadku.¹²

Bola to už výstraha radikálnemu krídlu v KSC, ktoré na V. zjazde KSC o mesiac na to vo februári 1929 ústami Klementa Gottwalda vyhlásilo, že svoj cieľ – odstránenie kapitalizmu – dosiahne iba ozbrojeným povstaním a nastolením diktatúry proletariátu. Expresívne výrazivo Gottwaldovho prejavu v danej situácii nepostrádalo hrozivý prvok možného a minister Slávik sa počas svojho trojročného pôsobenia musel neustále vyrovnávať s veľkým náporom

zo strany KSČ, ktorá sa snažila plniť úlohu Kominterny a zostrovať triedne zápasy a urýchľovať tak „*pád krízou oslabeného svetového kapitalizmu a imperializmu*.“ V nasledujúcich rokoch sa situácia ešte viac vyostрила a v českých krajinách ako aj na Slovensku dochádzalo k ozbrojeným konfliktom četníkov a demonštrujúcich robotníkov a nezamestnaných, končiacich nezmyselnými obeťami. Veľkú nevoľu verejnosti vzbudili udalosti v Radotíne, v Košútoch, v Duchcove a Frývaldove. Minister Slávik sa musel zodpovedať nielen vo vláde, v parlamente a v tlači, ale aj prezidentovi TGM, ktorý si ho pozval hneď potom ako sa tragédie odohrali a žiadal ho, aby sa urobili opatrenia, ktoré by takéto konanie zamedzili.¹³ Možno súhlasiť s tvrdením Z. Kárníka, že v podstate išlo „*o selhání státního aparátu, který nedokázal čelit novým metodám boje, který vedla KSČ proti státu*“.¹⁴

Minister Slávik a premiér Udržal síce ľutovali, že došlo k strielaniu do ľudí a ubezpečovali, že vinníci na oboch stranách budú potrestaní. Dôrazne však vyhlasovali, že „*Ozbrojená moc státní nesmí ani v nejmenším ustoupiti od povinnosti zákonem jí uložené udržeti za všech okolností veřejný pořádek a záleží na občanstvu samotném, aby se nemuselo sáhnouti k takovým prostředkům nejkrajnějším...*“¹⁵

Udalosti vo Frývaldove využila aj nemecká tlač a zaútočila na ministra s výzvou, aby odstúpil.¹⁶

Minister Slávik sa musel vyrovnávať tak s nemeckými nacionalistickými organizáciami ako aj s českými fašistami, ktorých akcie boli ministerstvom ostro sledované. Obidvom táborom bol trŕňom v oku a často sa vyskytovali hlasy za jeho odvolanie. Získal si skutočne „nežiadúcu“ popularitu a to pre česko-slovenské vzťahy nevyznievalo najlepšie. Naďalej preto zostáva nezodpovedaná otázka (jeho osobné materiály z tohoto obdobia sa nezachovali) ako sa mal v takomto prípade zachovať a či niekomu a komu vyhovovalo, že v tejto funkcii bol práve v tomto čase Slovák a ako to on sám vnímal.

Treba ešte dodať, že hoci Slávik energicky obhajoval jednotu českého a slovenského národa a považoval ju za predpoklad jednoty štátu, neváhal zaujať pozitívny postoj k osobitným potrebám Slovenska a k spolupráci slovenských politikov. Považoval ju za prirodzený jav a zdôrazňoval, že nemá separatistický charakter, ale ide o záujem Slovenska ako určitého regiónu, ktorý presadzujú na Slovensku členovia rôznych – koalíčných i opozičných strán.¹⁷

Musel riešiť aj situáciu na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi, ktorá bola mimoriadne ťažká. Krajinský úrad vydal 9. februára 1932 zákaz všetkých nepovolených zhromaždení a zhukovaní na verejných priestoroch, aby nedochádzalo k neželaným drastickým konfliktom. Hoci sa napriek tomu konali viaceré hladové pochody, už sa nestriehalo, ale demonštranti boli rozohnaní, prípadne zatknutí.¹⁸

Minister Slávik to naozaj nemal na poste ministra vnútra ľahké a nemal k dispozícii ani adekvátnu legislatívu, ktorá sa zmenila až po demisii II. Udržalovej vlády v októbri 1932 a po nástupe vlády Malypetrovej. Išlo najmä o novelizáciu zákona na ochranu republiky. Ten sprísnil kritéria činov proti štátu, ale bol zároveň aj akousi prevenciou proti stupňovaniu protestov napriek zakazu. Podobne pôsobili aj ďalšie zákony, ktoré zmocňovali vládu konať a vyhlásiť mimoriadne opatrenia ak bol ohrozený štát. V tejto vláde však už Slávik nepôsobil a naďalej zastupoval agrárnu stranu v poslaneckej snemovni. Vystupoval ako energický obranca jednoty československého štátu proti podvratnej činnosti politických strán ohrozujúcich demokratický charakter a bezpečnosť štátu. Ako agrárny politik, vysoký úradník, župan či minister vždy rešpektoval zákony a v niektorých prípadoch prispel k ich novelizácii zodpovedajúcej potrebám doby.

Roku 1936 bol vymenovaný za československého vyslanca v Poľsku a definitívne prešiel z vnútropolitckej scény do služieb ministerstva zahraničia. V zahraničí prežíval aj ďalšie pohnuté osudy Československa – v odboji počas II. svetovej vojny i po roku 1945 v rámci dramatických celosvetových, európskych i československých zmien. To je však už nová kapitola jeho pôsobenia, ktoré nadobudlo euroamerický rozmer. Juraj Slávik si aj v tomto životnom období udržal charakter dynamického moderného a kreatívneho politika, ktorý

nestratil záujem o plnohodnotný život Slovákov a Slovenska v demokratickom Československu, opäť existujúcom v slobodnej Európe.

Poznámky:

- 1 Do tlače je pripravená kolektívna monografia o živote a diele Juraja Slávika. Zachytáva ho od jeho detstva, mladosti, a študentských rokov v Rakúsko-Uhorsku, cez politickú, verejnú, diplomatickú a kultúrnu činnosť v medzivojnovom období – až po jeho pôsobenie v exile.
- 2 Slávik, J. : *Dr. Milan Hodža v ministerstve orby*. In: *Milan Hodža. Publicista, politik, vedecký pracovník. Spomienky, Úvahy, Štúdie*. Praha 1930, s. 721.
- 3 Tamže, s. 721.
- 4 Dokument č. 1., 26. březen 1926. In: *Protokoly ze zasedání II. československé (úřednické) vlády Jana Černého, s. 15–16. Edice vybraných pasáží*. Pripravila Machatková, R. v rámci *Edice dokumentů z fondů SÚA v Praze*, Praha 1994, s. 60.
- 5 Klimek, A.: *Boj o Hrad. (2.) Kdo po Masarykovi (1926–1935)*, s. 13. Praha 1998, I. vydanie, 591 strán.
- 6 Dokument č. 1 z 26. března 1926. In: *Protokoly...*, s 16–19.
- 7 Fritz, J. : *Milan Hodža a unifikační ministerstvo*. In: *Milan Hodža. Publicista...*, s. 759.
- 8 Podľa Klimek, A.: c. d., s. 232.
- 9 Tamže, s. 240.
- 10 Bližšie NA ČR Praha, f. PMR k. 185, č. 6693/909 S. m. r. Jmenování min. dra Juraja Slávika ministrem vnitra. Tiež *Venkov* z 11. decembra 1929.
- 11 *Minister vnitra dr.Slávik o věcech svého rezortu*. In: *Národní politika z 1. februára 1930*.
- 12 Tamže.
- 13 Kárník, Z.: *České země v éře první republiky (1918–1938) Díl druhý*, s. 107–108.
- 14 Tamže, s. 104. Autor konštatuje, že keď štrajky za danej situácie nemohli byť úspešné, KSČ realizovala novú taktiku. Spájala zápasy proti prepúšťaniu s demonštráciami nezamestnaných vo forme hladových pochodov a do akcií zapájala nezodpovedne aj mládež.
- 15 *Nové podrobnosti k událostem u Frývaldova*. In : *Venkov* z 28. novembra 1931.
- 16 *Abtreten, Herr Slavik*. In: *Tag* z 28. novembra 1931.
- 17 *Spolupráca slovenských zákonodárcov je samozrejmosťou*. In: *Slovenská politika* z 1. januára 1931. Rozhovor s ministrom Slávikom.
- 18 Podľa Plevza, V.: *KSČ a revolučné hnutie na Slovensku 1929–1938*. Bratislava 1965, s. 135.

The Agrarian Politician, Minister and Diplomat Dr. Juraj Slávik (1890–1969)

Abstract

The author sketches out the career of the modern Slovak agrarian politician JUDr. Juraj Slávik in the time of the first Czechoslovak Republic. She mentions his work as a deputy of the Temporary National Assembly, a secretary of the then-forming Slovak Agrarian Party and the head of a district administration, first in the Pohroní region, later in Košice. The study also deals with Slávik's activities in the post of the Minister of Agriculture in the second caretaker government of Jan Černý and the support he gave to lobbying for the main goal of the Agrarian Party: the introduction of duty taxes on imported grain.

The study mentions the fact that Slávik's appointment as the Minister of Interior in the second Udržal's government was a decision that surprised the whole political scene of the time. Slávik, who was appointed to this position in the time of the global economic crisis and heightened social tension, was criticized for not being able to avoid armed clashes with the protesters. After the resignation of the Udržal's cabinet, Slávik was not appointed to the next one. From 1936, when he was appointed a Czechoslovak Ambassador in Poland, he worked in the field of international relations, including foreign resistance, and after the war, in the United Nations. After the change of regime in Czechoslovakia, he remained in exile and never came back to his country.

Jan Tauber, sociolog venkova a zemědělství

VĚRA MAJEROVÁ – VĚRA TAUBEROVÁ

Úvod

Vracíme-li se do minulého a předminulého století a zamýšlíme-li se nad osobnostmi, které se podílely na formování agrární politiky, je obtížné striktně rozlišovat, zda tyto osobnosti byly především politiky, novináři, sociology, ekonomy či vědeckými pracovníky. Jednotlivá jména, tak jak se v programu této konference objevují, v sobě nezdídky spojují několik významných společenských a odborných zaměření. Doba, ve které působily, byla většinou velmi bouřlivá. V jejich osudech se odrážely politické a společenské změny. Jejich názory se utvářely postupně, někdy v souladu s vládnoucí ideologií, jindy v opozici k ní. Bylo by velmi zjednodušující pokoušet se vyslovovat hodnotící soudy, vztahující se k některým jejich myšlenkám či pracím. To ovšem neznamená, že bychom se neměli snažit dozvědět se co nejvíce a co nejpodrobněji o jejich přínosu k vývoji společenského a politického myšlení minulých dvou století.

Životopisná data¹

Jana Taubera můžeme počítat k těm odborníkům, jejichž význam a vliv přesahuje dobu, ve které žil. Narodil se 7. července 1906 ve Štítné nad Vláří jako poslední, třinácté dítě svých rodičů. Zemřel 15. 8. 1976 v Praze, dožil se tedy 70 let. Jeho otec byl řídícím učitelem (a pátou učitelskou generací rodu Tauberů). Sestrou Jana Taubera byla spisovatelka Amálie Kutinová.

Jan Tauber ukončil v r. 1933 studium knihovnictví a sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a v r. 1937 studium na Vysoké škole zemědělské v Praze. Absolvoval studijní pobyt na Cornellově univerzitě v Ithace (USA) v ústavu rurální sociologie u profesora Dwighta Sandersona. Doktorskou práci obhájil na téma „Zemědělská výrobní družstva“ v r. 1946 (u prof. F. Loma). Téma jeho habilitační práce (doc.) bylo „Mezinárodní zemědělské problémy“. V roce 1954 byl jmenován členem korespondentem Československé akademie zemědělských věd a v roce 1965 prvním profesorem sociologie venkova (1. pová- lečný termín pro jmenování profesorů v oboru sociologie).

Byl průkopníkem renesance sociologie v šedesátých letech a obnovitelem rurální sociologie v ČSR po roce 1945. Vytvořil teoreticko-metodologické základy novodobé sociologie venkova, publikoval studie o předmětu, metodách a cílech sociologie obecné i rurální.

Založil nebo se podílel na založení mnoha národních i mezinárodních institucí, např. katedry sociologie, Institutu tropického a subtropického zemědělství na VŠZ v Praze-Suchdole, dále pracovišť v rámci ČSAZV, vědeckých společností i ministerstva zemědělství. Byl členem evropských i celosvětových vědeckých společností, zejména v oboru rurální sociologie a svého času byl též generálním sekretářem FAO. Založil vědecké časopisy, včetně mezinárodních, např. *Interagru*. Ze sociologických časopisů lze jmenovat *Sociologii zemědělství*, která vznikla v roce 1965 (pod názvem *Sociologie a historie zemědělství – Sborník ÚVTI*). Byl předsedou i členem redakčních rad u nás i v zahraničí (*Sociologia Ruralis*).

Okruh zájmu a publikační činnost

Okruh badatelského zájmu byl pravděpodobně určován jak úzkým vztahem k literatuře, který měl kořeny již v rodinném zázemí a zaměření první vystudované vysoké školy, tak jeho sociologickou erudicí, se kterou přistupoval k fenoménu venkova a zemědělství. Jeho publikace nejsou pouze úzce oborově zaměřeny a promítá se v nich vzdělanost a rozhled autora. Rozvíjel interdisciplinární přístup, spolupracoval s historiky, etnografy, demografy, geografy a ekonomy. V bibliografii nalezneme cca 150 vědeckých a odborných titulů, z nichž některé

jsou publikovány v zahraničí. Ze seznamu publikací lze jmenovat: *Některé zemědělské instituce Spojených států severoamerických* (1939), *Zemědělství soudobého Polska* (1948), *Zemědělství Německé demokratické republiky* (1953), *Mezinárodní zemědělské problémy* (1954), *Podíl země mírového tábora na světové zemědělské výrobě* (1954), *Cesta sociologů venkova do Anglie, Irsko a Škotska* (1966) a *Přesídlenci na Tachovsku* z roku 1973. Z metodologických sociologických studií lze uvést: *O pojmu a úkolech sociologie* a *Problémy, úkoly a metody studia sociálního vývoje vesnice a zemědělství* z konce šedesátých let a knižní publikace *Kdo žije na vesnici* (sociologická rozprava z roku 1965) a obsáhlá studie *Společenské problémy zemědělských věd* z roku 1971. Rok po smrti byla spoluautorkou Věrou Tauberovou vydána *Komenského škola hrou znovu oživená* (1977), jako studijní text FF UK.

Pro úplnost je třeba zmínit publikační činnost jiného druhu, vyplývající z filozofického zázemí a literárních zájmů autora. Pod pseudonymem Ivan Holub vychází v roce 1946 *Dio- genův žák*². V období sedmdesátých let lze v bibliografii Jana Taubera nalézt krátké divadelní hry *Žák nad učitele* (1972), *Návštěva u staré paní* (1973), aforismy *Vážně i nevážně o životě* (1970) a rozpravu *De Amicitia* (1971), dále hru *Sokrates* a *Kroniku rodiny Tauberů* (1975).

Jan Tauber se aktivně pokoušel zachovat vědecká bádání i v obdobích pro vědu velmi obtížných. V roce 1948 sociologie prakticky přestává na vysokých školách existovat jako uznávaná disciplína. Je nahrazována různými modifikacemi marxismu-leninismu, historického materialismu, dějin dělnického hnutí apod. Na brněnské vysoké škole zemědělské se ruší katedra sociologie venkova a přestává pracovat i Ústřední sociologická komise České akademie zemědělské, i když formálně existuje až do zrušení ČAZ koncem roku 1952. Jan Tauber působil v době rušení ČAZ a zakládání Čs. akademie zemědělských věd (na přelomu let 1952/53) na ministerstvu zemědělství (vedl zde od roku 1947 „Ústav pro mezinárodní spolupráci v zemědělství a lesnictví“). Tento ústav se zabýval studiem sociální problematiky zahraničního zemědělství. Po jeho zrušení byla tato činnost přenesena do Kabinetu pro sociální a kulturní otázky ČSAZV.

Jan Tauber byl nejen členem staré ČAZ, ale také vědeckým tajemníkem přípravného výboru pro založení ČSAZV. Podařilo se mu přesvědčit rozhodující činitele, že dobrá tradice kulturního a osvětového odboru ČAZ by měla pokračovat i v reorganizované akademii tím spíše, že sociálních problémů v československém zemědělství neubýlo, ale naopak v souvislosti s jeho hlubokou socialistickou přestavbou přibýlo.³

„Kabinet pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a hospodářské geografii“ (vedený Janem Tauberem) se koncem roku 1962 přeměnil na „Oddělení pro studium sociálního vývoje v zemědělství“ Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze. V r. 1964 se stává sociologickým oddělením VÚZE a v září 1965 vzniká na bázi tohoto oddělení „Institut sociologie venkova a historie zemědělství“. Jan Tauber byl jeho ředitelem od roku 1965 do r. 1967, kdy předal vedení doc. Ing. Hanuši Schimmerlingovi.

Souběžně s vedením Institutu byl Jan Tauber ředitelem Čs. zemědělského muzea, nejprve se sídlem v Praze, později na zámku Kačina (u Kutné Hory), kde byla umístěna expozice zemědělského muzea a vybudovaná první sociologická laboratoř.⁴ Při muzejní činnosti Jan Tauber uplatňoval nejen vlastní zkušenosti z výstavnictví, ale i koncepční řízení vývojově pojatých expozic. Byl to nelehký úkol, neboť muzejnictví bývalo strnulé a vzdálené sociologickým imaginacím.

Koncepčnost organizačních kroků Jana Taubera lze vidět i v tom, že se snažil souběžně zajišťovat přípravu mladých sociologů venkova. Povinné přednášky sociologie venkova pro všechny fakulty VŠZ byly zahájeny od školního roku 1965/66. V září 1967 vznikla na provozné ekonomické fakultě VŠZ katedra sociologie venkova a historie zemědělství. Prof. J. Tauber nezačal přednášet sociologii až se vznikem uvedené katedry, ale daleko dříve, hned po roce 1945 jako úvod do sociologie. Rovněž pokračoval v přednáškách i v rámci postgraduálního studia sociologie venkova na VŠZ. V sociologických seminářích uplatňoval inovační metody výuky včetně aplikace sociometrických technik, sociodramatu i Komenského scholy ludus.

Svou pedagogickou prací prof. J. Tauber vychoval a ovlivnil celou generaci svých žáků i následovníků v oboru sociologie.

Kromě vědeckovýzkumné a pedagogické činnosti celoživotním okruhem zájmu J. Taubera byly mezinárodní vztahy, a to v oblasti organizátorské, vědeckovýzkumné i cestovatelské. Bylo to umožněno znalostí cizích jazyků (zejména angličtiny, francouzštiny, němčiny, ruštiny, latiny aj.). Mezinárodní kontakty a spolupráce se odvíjely zejména v oblasti anglosaské, ale také na poli slovanské vzájemnosti. Např. J. Tauber hned po válce založil „Kolo posluchačů vysokých škol ze slovanských zemí“ a v roce 1947 realizoval velkou mezinárodní konferenci slovanských zemědělských odborníků v Mariánských Lázních. Anglosaské kontakty jsou patrné nejen ve studiu odborných originálních pramenů, ale také účasti na mezinárodních vědeckých kongresech a sympoziích pořádaných u nás i v zahraničí (včetně evropských i světových kongresů, zejména v oboru rurální sociologie), dále na mezinárodních i regionálních konferencích FAO, UNESCO apod. Rovněž se projevují i v zaměření četných institucí, které J. Tauber zakládal, dále v publikacích i výzkumných projektech.⁵ J. Tauber studijně navštívil kromě USA většinu zemí Evropy a velké území Asie (včetně Indie, Číny a Izraele).

Obnova rurální sociologie

Informace o poválečné obnově rurální sociologie můžeme čerpat z obsáhlého sborníku Československé akademie zemědělské v Praze nazvaném *Historie české a slovenské sociologie venkova*, který shrnuje výsledky symposia v Babičích ve dnech 19. a 20. prosince 1967.⁶ Mezi autory příspěvků nalezneme jména nejen sociologů, ale i ekonomů, politiků, historiků i dalších osobností, některých známých již z předválečného období nebo roků po válce (např. Františka Loma, Karla Gally, Josefa Kolaříka, Mojmíra Hájka, Dušana Slávika, Františka Kutnara, Rudolfa Fraňka, Oldřišky Kodedové a dalších). V obsáhlém vstupním referátu prof. Taubera i v příspěvcích dalších autorů jsou znatelné pokusy o otevřené pojmenování problémů československé venkovské společnosti, které by směřovaly k nezávislé vědecké práci.

Šedesátá léta lze považovat za vědecky velmi plodné období Jana Taubera, ve kterém – v mezích možnosti a v poměrně krátké době – sociologii venkova institucionálně stabilizoval a napomohl tak jejímu přežití v následujícím období, kdy opět mizí z univerzit a přežívá v redukované podobě jen ve výzkumu. A můžeme dodat, že solidní základy pedagogických i výzkumných prací ze šedesátých let velmi pomohly další obnově sociologie venkova v letech devadesátých.

Významným činem bylo vydání skript *Sociologie venkova a zemědělství*,⁷ v jejichž prvním díle (části všeobecné) je spoluautorkou dcera, ing. Věra Tauberová. Tato skripta jsou velmi obsáhlým vstupem do sociologické problematiky, který umožňuje i studentům bez předchozích sociologických znalostí orientaci v této disciplíně a je předpokladem pro pokračování studia aplikované sociologie venkova, rozpracované ve druhém díle (části speciální).

První díl se zaměřuje na vývoj sociologie, základní sociologické pojmy, sociální instituce, dav a veřejnost, skupiny a podskupiny, osobnost, roli, status, sociální změnu, inovaci, mobilitu a je uzavřen obsáhlou kapitolou, věnovanou vědecko-technickému pokroku v zemědělství. Mezi citovanými autory nalézáme německé, francouzské, anglické, americké, polské a slovenské sociology a filosofy, z českých pak Pavla Machonina, Miloše Kalába, Zdeňka Strmisku, Jaroslava Klofáče, Vojtěcha Tlustého, Karla Kosíka, Irenu Dubskou a další. V kapitole o vzniku československé sociologie venkova podává rozsáhlý přehled českých a slovenských autorů a jejich prací z období dvacátých a třicátých let dvacátého století.

Na druhém dílu *Sociologie zemědělství a venkova*⁸ se podílel širší autorský kolektiv (Lubomír Bičík, Ladislav Lopata, Irena Michalcová, Jan Procházka, Hanuš Schimmerling a Josef Vavřík). Jeho struktura je odlišná a oproti prvnímu dílu méně kompaktní. Je zde učiněn pokus o vytvoření uceleného souboru sociálních kategorií, vztahujících se k velkovýrobnímu zemědělskému podniku a podmínkám jeho fungování (zemědělský podnik

jako sociální systém a jeho řízení), k venkovskému životnímu prostředí (životní prostředí a problémy sídelního uspořádání venkova) a venkovskému způsobu života (kultura na vesnici, volný čas). Samostatná kapitola je věnována metodologii sociologického výzkumu, v níž jsou shrnuty poznatky o používaných technikách včetně originálního použití zúčastněného pozorování.

Tato část čerpá především z publikací V. Srba *Metody a techniky sociologického výzkumu* (Praha 1965), Václava Lamsera *Základy sociologického výzkumu* (Praha 1966) a Miroslava Dismana *Úvod do metod společenského výzkumu* (Praha 1961), ale také americké metodologické literatury (P. Lazarsfeld, G. Lundberg, M. A. Straus aj.). Samostatná kapitola je věnována sociometrii, sociodramatu a psychodramatu. O tyto techniky na pomezí psychologie a sociologie se Jan Tauber zajímal již během svého studia a v počátečním pedagogickém působení (viz divadelní hra „Diogenův žák“, kterou napsal jako sociodrama pro své studenty sdružené v tzv. Slovanském kole). Informace čerpal nejen z americké literatury (J. L. Morena), ale i z J. A. Komenského. Jan Tauber se pokoušel aplikovat své hluboké teoretické znalosti na zkoumání každodenního života vesnice a naučit studenty tvořivě přistupovat k výzkumným zadáním (viz pedagogické působení na VŠZ i experimenty v zámeckém divadle na Kačíně a v sociologických laboratořích na venkově).

Empirické výzkumy

Jan Tauber působil od počátku padesátých let v „Kabinetu pro sociální a kulturní otázky v zemědělství a hospodářské geografii“, který se koncem roku 1962 přeměnil na „Oddělení pro studium sociálního vývoje v zemědělství“ Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze a v září 1965 na „Institut sociologie venkova a historie zemědělství“⁹ v rámci téhož ústavu. Vztah k terénním sociologickým výzkumům venkova a zemědělství byl formován zkušeností ze studijního pobytu v USA a přetrváváním pozitivistického empiricismu v československém sociologickém myšlení.

Výzkumné empirické šetření z r. 1958 „Otázky zemědělské mládeže“¹⁰ v rámci výzkumného úkolu „Výzkum základních problémů rozvoje kulturní činnosti na vesnici se zvláštním zřetelem k pohraničí“ prováděné pod vedením prof. Jana Taubera pracovníky Kabinetu pro studium hospodářského a sociálního vývoje v zemědělství a studenti historicko-filosofické fakulty Univerzity Karlovy patří mezi pozoruhodné výzkumné práce. Jsou zde uplatněny všechny metodologické zásady, které Jan Tauber a jeho spolupracovníci později zpracovali v pedagogických textech.

Výsledky výzkumu jsou zajímavé přinejmenším z toho důvodu, že většina mladých lidí odpovídala (v roce 1958) dosti spontánně a otevřeně. Nelze přehlédnout určitou stylizaci odpovědí a těžko se dnes rozeznává, kde se jedná o skutečné přesvědčení a kde o obezřetnost. Ale i při kladném hodnocení práce v JZD byly vyslovovány výhrady, mladí lidé kritizovali pracovní normy, organizaci práce a pracovní výsledky JZD. S činností ČSM nebyla většina mladých spokojena nebo se k tomu nechtěla vyjadřovat (spokojeni byli 2 lidé z 30 dotazovaných).

Uváděné nejoblíbenější knihy převážně ukazovaly to, co bylo k dostání v knihkupectvích nebo ve veřejných knihovnách (Řezáč, Čapek, Mrštíkové, Tolstoj, Majerová, Jirásek, Fadějev, Šolochov, Jilemnický, Pujmanová, Dumas apod.), ale zároveň asi třetina mladých vyslovovala své výhrady: „...v současné literatuře je málo dobrodružných knih; je schematická, nepravdivá, má málo námětů ze života současné mládeže; skutečnost se nelíčí pravdivě, spisovatelé se vyhýbají neřešitelným problémům; starší knihy jsou lepší než nové; v poesii chybí láska; v současné literatuře je jen málo knih, které bych rád četl; a zajímavé tvrzení – i špatná knížka dává dobrý příklad“.

V přáních mladých lidí se odrážela tehdejší doba: opakovaně se objevuje strach z nové války a přání aby se mocnosti dohodly na trvalém míru. Ale především mladí lidé chtěli být spokojeni a mít nerušený život, dostat se do ciziny, mít hodně peněz, sportovat, koupit

si motorku nebo auto, mít slušný byt a výdělek, dobře se vdát a oženit, vyhrát ve Sportce, mít každou sobotu zábavu, hodně chlapců/děvčat a dobrou hudbu.

Autoři závěrečné zprávy se snaží poctivě interpretovat všechna zjištění, bez zamlčování negativních soudů. I když je občas halí do moralizujících či ideologizujících formulací: „...je třeba daleko více vysvětlovat mladým lidem otázky sexuálního života a upozorňovat je na zhoubu nezávanosti a cynického vztahu mezi chlapci a děvčaty... Ideály mladých lidí na venkově jsou celkem dobré... Ani touha zakoupit si Spartaka nebo se dobře vdát či mít dobré zaměstnání není nic zahabujícího. Naopak, je to přirozená a základní touha mladých lidí po materiálním blahobytu...“ Závěry výzkumu doporučují pokračovat v empirických výzkumech zemědělské a venkovské populace a výsledky výzkumů používat pro návrhy zlepšování pracovních a životních podmínek obyvatelstva.

V tomto duchu jsou koncipovány i další empirické výzkumy šedesátých let, zaměřené na fungování socialistických velkovýrobních podniků, způsob jejich řízení, vztah k přírodnímu prostředí, problémy sídelního uspořádání vesnic, vesnické kultury, trávení volného času a další.

Je až s podivem, jak široký okruh témat byl relativně velmi důkladně a solidně zkoumán v tak krátkém časovém úseku. Z dobových textů však vyplývá, že nikdo z autorů nepočítal s dočasností své práce a naopak usilovně pracoval s vírou, že tento progresivní vědecký vývoj bude pokračovat. Nepokračoval, ale přínos tohoto období nebyl ztracen. Po roce 1989 bylo na co navazovat.

Poznámky:

- 1 TAUBER, Jan: *Kronika rodiny Tauberů*. Praha 1975.
- 2 Divadelní hra, která je písemným záznamem aplikace Komenského školy hrou na antický námět. V podobě sociodramatu byla provedena v r. 1946 a 1947 v kroužku studentů VŠZ v Praze a několikrát byla inscenována v rozhlase.
- 3 *Historie české a slovenské sociologie venkova*. Praha: Čs. akademie zemědělská 1969.
- 4 Další sociologické laboratoře vznikly v Suchdole u Kutné Hory, v Broumově na Tachovsku, v Brništi u České Lípy.
- 5 J. Tauber byl koordinátorem několika mezinárodních výzkumných projektů, např. „Difúze technických inovací v zemědělství“, který byl organizován Evropským koordinačním střediskem UNESCO a účastnily se ho kromě Československa i Francie, Polsko a Rumunsko.
- 6 *Historie české a slovenské sociologie venkova*. Praha: Čs. akademie zemědělská 1969, 368 stran.
- 7 TAUBER, Jan a kolektiv: *Sociologie zemědělství a venkova. I. díl, část všeobecná*. Praha: Institut pro vzdělávání pracovníků v zemědělství a výživě 1968, 278 stran.
- 8 TAUBER, Jan a kolektiv: *Sociologie zemědělství a venkova. II. díl, část speciální*. Praha: Institut pro vzdělávání pracovníků v zemědělství a výživě 1968, 313 stran.
- 9 Jan Tauber byl jeho ředitelem v letech 1965–1967.
- 10 Celkově bylo postupně zkoumáno 6 obcí v Čechách a na Moravě (Lounky, Maršov, Pozděchov, Příkazy, Vinařice a Žalany) a 110 respondentů. Dotazník obsahoval 87 otázek.

Literatura:

1. *Historie české a slovenské sociologie venkova*. Čs. akademie zemědělská, Praha 1969, 368 stran.
2. Tauber, J. a kolektiv: *Otázky zemědělské mládeže*. Kabinet pro studium hospodářského a sociálního vývoje zemědělství, ČSAZV, Praha 1958, 408 stran.
3. Tauber, J. a kolektiv: *Sociologie zemědělství a venkova. I. díl, část všeobecná*. Institut pro vzdělávání pracovníků v zemědělství a výživě, Praha 1968, stran 278.
4. Tauber, J. a kolektiv: *Sociologie zemědělství a venkova. II. díl, část speciální*. Institut pro vzdělávání pracovníků v zemědělství a výživě, Praha 1968, stran 313.
5. Honcová, J.: *Vzpomínka na prof. dr. ing. Jana Taubera*. In: *Sociologie zemědělství*, 12, č. 2 (1975).
6. Tauber, J.: *Kronika rodiny Tauberů*, Praha 1975
7. www.knihovna.brumov/tauber.htm

Jan Tauber, A Sociologist of Village and Agriculture

Abstract

Jan Tauber belongs among those scholars whose importance and influence transcend the time in which they lived. He was born in 1906 in Štítná nad Vláří and died in 1976 in Prague, i.e. he lived almost exactly 70 years. Jan Tauber finished his librarian studies in 1933 at the Faculty of Arts of the Prague Charles' University, and in 1937, he graduated from the Prague Institute of Agriculture. His interests and education included both agriculture and social sciences. Before the World War II, he had studied at the Cornell University in the U.S.A. where he got acquainted closely with the American rural sociology. This knowledge widened the existing close professional ties with the European rural sociology. Jan Tauber diligently developed international contacts and he was a member of both European and global scientific societies.

The bibliography of his specialized works is very large; he wrote many books, articles and studies. For the sake of completeness, we also need to mention publication activities of another kind, connected to the literary and philosophical interests of the author. Jan Tauber's bibliography also contains short theatrical plays and small literary works.

Jan Tauber strived to preserve his research activities even in the times that were very difficult for science in general. In 1948, sociology as a respected scientific field practically disappears from the university curricula. When the Czech Agricultural Academy was reorganized, Jan Tauber deserved the credit for preservation of the field of science concerned with the research of social issues of the Czechoslovak agriculture – the Institute was gradually transformed into the “Institute of Rural Sociology and Agricultural History”. Jan Tauber was its head from 1965 until 1967 when he passed the leadership over to doc. Hanuš Shimmerling.

Jan Tauber participated in international research projects and at the same time, he did his best to tutor the young rural sociologists. He was appointed the first Professor of the rural sociology at the Prague Institute of Agriculture (PIA). In September 1967, a new Department of Rural Sociology and Agricultural History was established at the Faculty of Economics and Management of the PIA. Unfortunately, this period of “renaissance” of the rural sociology was very short – it lasted only less than ten years. After 1968, both the Institute of Rural Sociology and Agricultural History, and the Department of Rural Sociology and Agricultural History lead by Professor Tauber were dissolved and the education of young generation had thus been interrupted for the next 20 years. Professor Tauber did not live to see the next renewal of rural sociology in 1989.

Jan Vilém Jelínek

(Příspěvek k dějinám ovocnictví)

JIŘINA JUNĚCOVÁ

Ve svém příspěvku bych se ráda zabývala metodou šlechtění ovocných stromů, kterou používal a propagoval v sedmdesátých letech 19. století Jan Vilém Jelínek, zahradník, ovocnář z Čimelic u Písku a také propagátor ovocnářství. V Čechách tehdy došlo k velkým škodám na ovocných stromech. V roce 1870/1871 pomrzlo mnoho ovocných stromů vlivem tuhých mrazů a v následujícím roce způsobily ztráty na ovocném stromoví povodně.¹ Je pochopitelné, že se hledaly cesty, jak vzniklé škody nahradit. Vídeňské ministerstvo zemědělství poskytovalo každoročně subvence na pozvednutí zemědělství, ale i na povznesení ovocnictví v Čechách. V roce 1871 byly subvence určeny na zjištění škod na ovocných stromech v jednotlivých krajích, ke kterým došlo především vlivem mrazů. Vlastenecko-hospodářská společnost organizovala inspekční cesty po Čechách a snažila se získat pro tuto akci odborníky v ovocnictví a mezi nimi také Jana Viléma Jelínka, člena jejího pomologického komitétu. Ten se ale odmítl v této záležitosti angažovat.²

Jan Vilém Jelínek se narodil 1. března roku 1813 v Čimelicích u Písku, kde měl jeho otec Jan Jelínek kupecký krám.³ Sám mladý Jelínek tuto živnost nějakou dobu provozoval. V roce 1838 se poprvé oženil a zakoupil pozemek v Čimelicích, kde si postavil dům. Během času získal koupí řadu pozemků, na kterých zřídil ovocné zahrady a ovocnou školkou.⁴ Jelínek soustředil hlavní pozornost ve své zahradnické činnosti na pěstování a především na roubování ovocných stromů, které bral jako své poslání. Postupně se stával uznávaným odborníkem v ovocnictví, i když neměl patřičné zahradnické vzdělání.⁵ Svě zkušenosti publikoval v tehdejší odborném tisku. Roku 1870 se zabýval ve studii o zahradnictví zakládáním zahrad, ať u velkých statků nebo u selských usedlostí. Kladl důraz zejména na celkové posláné zahrady, na její správné rozvržení, půdní a klimatické poměry a především na správný výběr druhů ovocných stromů. Jelínek tvrdil, že je nutné získávat stromky k výsadbě především z dobrých ovocných školek.⁶ V roce 1873 vydal publikaci pod názvem „Die Reform der Obstbaumzucht des Geheimniss der neuen Obstbaumveredlung“, týkající se roubování ovocných stromů, která vyvolala diskuzi u odborné veřejnosti.⁷ Autor v ní popsal metodu šlechtění ovocných stromků, kterou sám používal po mnoho let a kterou prezentoval jako vlastní vynález. Jednalo se o roubování, respektive o vylepšenou kopulaci u ovocných stromů. Jan Vilém Jelínek šlechtil tímto způsobem pláňata v zimních měsících, a to v lednu a únoru. U planých stromků takřka úplně odstranil kořeny, kmínky a korunku a stromek byl vlastně seříznutý až k dolnímu krčku tzv. do sedla. U takto připravené podnože vložil zbylé kořeny do kaše z hlíny a zabalil do látkového obalu. Kořenový bal bylo nutné udržovat neustále vlhký. Jakmile se podnož stromku zotavila, přistoupil Jelínek k provedení kopulace. Přiložil roub se dvěma očky na řeznou stranu pláňate, pevně přitiskl, ovázal pruhem plátna a místo řezu a zároveň i horní očko roubu zatřel voskem. Po čtrnácti dnech začaly u těchto stromků vyrážet výhonky, a to jak u kořenů, tak i v horní části. Posléze bylo nutné plátno z kořenů odstranit, protože výhony prorážely skrz pláňatý obal. Stromky takto šlechtěné rostly velmi rychle ve výhonu, ale zároveň sílily i jejich kořeny. Naroubované stromky bylo zapotřebí uchovávat dále ve skleníku ve vlhku, a to až do léta, kdy byly potom vysazovány ven do školky. Roubování stromků prováděl Jelínek ve skleníku, kde udržoval stálou teplotu, která nesměla klesnout pod nulu. Zdůrazňoval, že použití této metody šlechtění v zimních měsících je výhodné, protože v tuto dobu není práce na zahradě. Autor tvrdil, že tyto stromky projevují větší odolnost proti škodlivým vlivům počasí, a zejména při mrazu 30 stupňů neutrpí, a poskytují větší výnos plodů, které jsou daleko kvalitnější. Dále uváděl,

že za 100 dnů jsou dva lidé schopni provést šlechtění touto metodou až u 20 000 ovocných stromků. Zmíněný způsob produkce prý umožní hromadné rozšíření šlechtěných ovocných stromků za levnou cenu.

Jan Vilém Jelínek seznámil Vlastenecko-hospodářskou společnost již v roce 1872 se svým návrhem, týkajícím se rozšíření způsobu šlechtění ovocných stromků uvedeným způsobem, který vydával za svůj objev. Vlastenecko-hospodářská společnost pověřila Johanna Blechu, ředitele zahrad u hrabat Clam-Gallasů, a dr. Škodu odborným posouzením této práce, kteří také vypracovali odborný posudek.⁸ Ten vycházel z místního ohledání, jež bylo provedeno dotyčnými přímo v Jelínkově zahradě a ovocné školce v Čimelicích. Oba referenti o zahradě a školce uvedli, že školka o rozloze cca 2 jitra se nacházela na levém břehu Vltavy a měla chráněnou polohu. V zahradě byly zastoupeny všechny obory zahradnické činnosti, a to od pěstování zeleniny až po pěstování květin. V ovocné školce bylo zastoupeno asi sto mladých ovocných stromků ve stáří čtyři až šest let, a to jak vysokokmeny, tak i zákrsy. Jabloně a hrušně z uvedených stromků byly schopné další výsadby, kdežto švestky podávaly prý velmi neutěšený pohled. Řadě z nich nebyla údajně poskytována základní péče a v okolí rostlo značné množství plevelu. Přesto se dotyční pánové shodli na tom, že ovocná školka vykazovala vcelku dobré vedení a ošetřování. S ohledem na její malou výměru zůstával počet ovocných stromů omezený a Jelínkem bylo v průběhu roku 1873 vysazeno na trvalé stanoviště pouze sto šlechtěných stromků. K vlastní metodě šlechtění ovocných stromků používané Jelínkem uvedli, že se jedná o obyčejnou kopulaci, s tím rozdílem, že roub skládající se ze dvou oček je seříznutý tak, že spodní očko je umístěno zhruba v polovině řezu.

Dr. Škoda a Johann Blecha po prohlídce Jelínkovy školky a zahrady konstatovali ve své zprávě, že uvedená metoda šlechtění ovocných stromků není původní a v Čechách se používá mnoho let. Kladně hodnotili zavedení druhého očka na roubu, který se spojí do sedla s podnoží, a uložení kořenů stromků do hliněného balu chráněného plátnem. Pozitivně hodnotili, že Jelínek by mohl během čtyř až pěti let získat značné množství šlechtěných ovocných stromků, kterých bylo nezbytně zapotřebí, aby se nahradily ztráty v Čechách způsobené přírodními živly. Zároveň však neopomněli podotknout, že Jelínek je pouze samouk bez odborného vzdělání, a není mu proto možné svěřit přesazování ovocných stromků ve větším měřítku.

Na základě posudku dr. Škody a Johanna Blechy zemědělská rada zcela zamítla Jelínkovu metodu šlechtění ovocných stromků.⁹

Jan Vilém Jelínek si stěžoval na postup zemědělské rady přímo císaři do Vídně.¹⁰ Ve své stížnosti uvedl, že by za 10–20 let mohly být získány milióny stromků při využití jeho metody šlechtění ovocných stromků, které by nahradily vzniklé ztráty na ovocném stromoví z let 1870–1872. Dále se zmínil, že zemědělské radě byly podávány zprávy o vynikajících výsledcích, kterých bylo dosaženo na různých panstvích v Čechách za použití jeho způsobu šlechtění. Všeobecné rozšíření uvedené metody šlechtění brání prý nepochopení a závist Zemědělské rady pro Čechy. Je přirozené, že důvody Jelínkem udané vzbudily pozornost vídeňských kruhů. Císař proto pověřil ministerstvo zemědělství vyšetřením celého případu.¹¹ Zemědělská rada byla požádána o vysvětlení a dále byla dotázána, zda již uveřejnila zprávu o Jelínkově metodě. Ve své velmi podrobné odpovědi ministerstvu zemědělství uvedla, že Jelínek se odmítl podílet v roce 1871 na inspekci po Čechách za účelem zjištění škod na ovocných stromech a že mu chybí odborné vzdělání. Zemědělská rada zcela odmítla, že by jí byly vůbec známy zprávy o použití této metody šlechtění ovocných stromů na velkostatkách v Čechách.¹² Připustila sice, že je Jelínek schopen dodat za několik let značné množství šlechtěných ovocných stromků za poměrně levnou cenu, ale je prý pouze samouk, který přecenil své síly a není zcela spolehlivý, a proto jej není možné doporučit, aby řídil práce se šlechtěním ovocných stromů ve větším rozsahu. Zemědělská rada sdělila, že uvedená metoda je pouze kopulace, kterou Jelínek částečně vylepšil, a nejedná se zásadně o nic nového. Před ním tento způsob šlechtění používal např. Jan Šámal z Mladé Boleslavi, který každým

rokem takto šlechtil tisíce ovocných stromků.¹³ Tento způsob šlechtění byl již také popsán v zahraniční literatuře.¹⁴ Pozitivně bylo hodnoceno uchovávání kořenů roubovaných stromků v hliněném balu opatřeném plátnem jako dobrá ochrana. Zemědělská rada nejen že se nezmínila v odborném tisku o Jelínkově metodě, jak nařizovalo ministerstvo zemědělství, ale v dodatku své zprávy se nezapomněla zmínit, že *si Jelínek potřebuje údajně vylepšit své neúspěšné podnikání* a také podotkla, že svoji metodu šlechtění vydal již tiskem.

Do celého problému zasáhl Christian Gassauer, ředitel schwarzenberského panství Osov, který podal zprávu roku 1873 o Jelínkově zahradě a školce zemědělské radě na základě své návštěvy v Čimelicích v roce 1871.¹⁵ Vylíčil, že v části zahrady byly stovky zmrzlých stromků, které bylo nutno zlikvidovat, a v dalším oddělení stálo naproti tomu dva tisíce krásných pětiletých stromků štíhlého vzrůstu s pěknou korunkou. Tyto stromky byly šlechtěny již zmíněnou metodou a žádný z nich nepomrzl, zatímco zničené stromky byly roubovány běžnými způsoby. Ředitel Gassauer zakoupil v Čimelicích určité množství ovocných stromků pro schwarzenberské zahrady a školky ve Všeradicích a v Osově, kde byly potom vysázeny. Pozval odborníky zemědělské rady do Osova k veřejné demonstraci, kde mělo být vzděláno touto metodou 6 000 ovocných.¹⁶

Ředitel Gassauer se přimlouval u zemědělské rady za zveřejnění Jelínkovy metody v tehdejší odborném tisku, což se také potom stalo.¹⁷ Zemědělská rada pro Čechy setrvala nadále na svém stanovisku a negativní stanovisko zaujalo i ministerstvo zemědělství, a to především na základě posudku zemědělské rady.¹⁸

O stavu ovocné zahrady a ovocné školky Jana Viléma Jelínka v Čimelicích informuje kromě již zmíněného posudku dr. Škody a Johanna Blechy, kteří ji nehodnotili příliš kladně, ještě zpráva z roku 1873 uveřejněná v *Hospodářských novinách*.¹⁹ Tato zpráva popisuje stručně nejen Jelínkovu metodu šlechtění, ale zmiňuje se o výborném stavu školky a sadů pana Jelínka a také o návštěvě *jednoho z vznikajících českých hospodářů v Čimelicích v lednu 1871, kde bylo mnoho tisíc zušlechtěných v hlině obalených ratolestí*.²⁰ Popisována je i tzv. *rostárna* (bedna pro tak zvané pěstování na studeno) sloužící k uchovávání oroubovaných stromků do doby výsadby do volné půdy. V květnu téhož roku byla návštěva v Čimelicích opětována a bylo spatřeno 2 000 kusů stromečků vysokých 1 ½ až 2 couly ve velmi utěšeném stavu. Zpráva dále informuje, že stromky takto roubované nacházejí všude velkou oblibu. Další zpráva uveřejněná v *Hospodářských novinách* z roku 1873, jejímiž autory byli H. Štěpánek, učitel zahradnictví na Hospodářské škole v Hracholuskách, a J. P. Rauwolf, profesor přírodních věd na téže hospodářské škole a jednatel roudnického hospodářského spolku, kteří se účastnili již uvedené veřejné demonstrace v Osově v roce 1873, kam byli pozváni Christianem Gassauerem, ředitelem schwarzenberského statku Osov.²¹ Oba popisují přímo nadšeně Jelínkovy sady a školku a pochvalně se zmiňují i o jeho metodě šlechtění. Připouštěli, že tento způsob šlechtění sice vyžaduje určité náklady, ale prý výsledky, kterých bylo dosaženo v Osově, mnohonásobně vynahradí ztráty na ovocných stromech způsobených mrazy a vlivy počasí.

Jelínkova metoda, i když nebyla oficiálně schválena a zemědělská rada vídeňskému ministerstvu zemědělství zcela zapřela, že by vůbec věděla o zkoušení zmíněné metody na některých velkostaticích v Čechách, přesto tomu tak bylo. Jako příklad je možné uvést statky orlické větve Schwarzenberků, kde probíhaly v letech 1873–1878 pokusy s Jelínkovým způsobem šlechtění ovocných stromů.²²

Prověřování Jelínkovy metody šlechtění ovocných stromů na zmíněných statcích proběhlo poměrně úspěšně, kladlo však velké nároky na péči a zručnost zahradníků a také vyžadovalo zvýšené peněžní náklady.

Závěrem lze konstatovat, že vylepšená kopulace, kterou Jan Vilém Jelínek používal při šlechtění ovocných stromů, se v praxi příliš nerozšířila a při jejím prověřování zůstalo pouze u pokusů. Nebyla skutečně původní. Právem mu bylo vytýkáno zemědělskou radou při posuzování jeho metody, že musel znát postupy svých součastníků při šlechtění ovocných stromů.

Jan Vilém Jelínek byl však samouk bez patřičného zahradnického vzdělání a je také možné, že k uvedenému způsobu roubování ovocných stromů dospěl zcela sám. Záslužná byla hlavně jeho snaha o povznesení českého ovocnictví v sedmdesátých letech 19. století a jeho úsilí o pěstování a šlechtění ovocných stromů v co nejširším měřítku.

Poznámky:

- 1 Národní archiv v Praze, fond Ministerstvo zemědělství Vídeň (dále jen MZ/R), inv. č. 76, karton 519, č. j. 7696/1874.
- 2 Tamtéž.
- 3 Křestní jméno Jelínka je uváděno většinou ve zkrácené verzi Jan W., nebo Jan W[ilhelm] a Jan Vilém.
- 4 SOKA Písek, fond Okresní soud Mírovice, manipulace 1850-1897, sign., Ex, extrakty z pozemkových knih. Jedná se o usedlost č. p. 7 v Čimelicích. Jelínek koupil pozemek na stavbu domu od Thomase Habřiny. Manželka Anna zemřela v roce 1870. Ovdovělý Jelínek se v sedmdesátých letech podruhé oženil. V roce 1872 se mu narodil syn Karel. Jelínek vlastnil parcely kat č. 46/1, 46/2, 46/3, 46/4, 46/5, 49, 60, 111-112, 318, 332-334, 360, 366, 386, 426, 444, 598, 606-607, 614, 1031 a 1086 o celkové rozloze 18 jiter 1220 sáhů (cca 11 ha), které zakoupil s manželkou Annou v letech 1838-1870.
- 5 Osoba Jana Viléma Jelínka nebyla v tehdejší literatuře neznámá. Zmiňují se o něm např.: Karl Amerling: *Budoucnost ovocnictví a ovocnářství českého*. Praha 1871, s. 12. Kde autor uvádí, že v obci Čimelice J. W. Jelínek užívá k pěstování a šlechtění ovocných stromů obzvláštní návod, který je dosud jeho tajemstvím.
- 6 František Špatný: *Príspevky k dějepisú štěpařství království Českého*. Hospodářský kalendář. Praha 1872, s. 90. Je zde zmíněno, že J. W. Jelínek, obchodní zahradník z Čimelic, používá při šlechtění ovocných stromků zvláštní způsob, kterým se docílí zdravé a silné stromky.
- 6 Jan W. Jelínek: *Der Gartenbau*. V: *Centralblatt der Land- und Forstwirtschaft in Böhmen für die gesammte Landeskultur*, rok 1870, II, s. 140-148.
- 7 Jan W. Jelínek: *Die Reform der Obstbaumzucht des Geheimnis der neuen Obstbaumveredlung*. Praha 1873.
- 8 Národní archiv v Praze, fond Zemědělská rada pro Čechy (dále jen ZR/Č), inv. č. 6, karton 11.
- 9 Tamtéž.
- 10 Národní archiv v Praze, MZ/R, inv. č. 76, karton 519, č. j. 7696/1874.
- 11 Národní archiv v Praze, MZ/R, inv. č. 76, karton 519, č. j. 2359/1874.
- 12 Národní archiv v Praze, MZ/R, inv. č. 76, karton 519, č. j. 7696/1874.
- 13 Jan Šámal: *Venkovský zahradník*. Kniha udávající nejlepší prostředky, jimiž by zahrady vesničanů bez velkého peněžitého i hmotného namáhání daly se uspořádat tak, aby hospodářovi co možná největšího užítku a blahobytu poskytovaly. Mladá Boleslav 1866. Šámal byl povoláním soudní úředník v Mladé Boleslavi.
- 14 André Leroy: *Dictionnaire de Pomologie*. (1866-1875). *Zahradnický a ovocnicko-vinařský slovník naučný*. Díl II., E - M. Praha 1938, s. 445. Dále se jednalo o německého pomologa a evangelického faráře Johanna Ludwiga Christa (1739-1813), který se zmiňuje ve své publikaci „*Der Baumgärtner auf dem Dorfe, oder Anleitung, wie der gemeine Landmann auf die wohlfeiste und leichteste Art die nützlichsten Obstbäume zu Besetzung seiner Gärten erziehen, behandeln und deren Früchte zur Verbesserung seiner Haushaltung recht benutzen solle*“. Frankfurt am Main 1795“ o kopulaci ovocných stromů. Údaje k tomuto autorovi obsahuje i *Zahradnický slovník naučný*. Díl III, CH-M. Praha 1997, s. 32.
- 15 Národní archiv v Praze, MZ/R, inv. č. 76, karton 519, č. j. 7696/1874.
- 16 Tamtéž.
- 17 Národní archiv v Praze, MZ/R, inv. č. 76, karton 519, č. j. 7696/1874.
- 18 Národní archiv v Praze, MZ/R, inv. č. 76, karton 519, č. j. 2359/1874.
- 19 *Hospodářské noviny*, 1873, Praha 1873, s. 112-113.
- 20 Tamtéž.
- 21 H. Štěpánek, J. P. Rauwolf: *Přátelům štěpařství, hospodářským školám a spolkům! Hospodářské noviny*, 1873, Praha 1873, s. 255-256.
- 22 SOA Třeboň, fond Schwarzenberská ústřední kancelář Orlík n. Vlt., manipulační období 1861-1904, inv. č. 1351, sign. 6/3 a 6/6, karton 269, hospodářské zprávy ředitelství příslušných statků. Jednalo se statky orlické větve Schwarzenberků, a to o statky Červený Újezd, Čimelice, Osov a Varvažov, kde uvedené pokusy probíhaly v letech 1873-1878, jak vyplývá z hospodářských zpráv jednotlivých statků adresovaných ústřední správě. Nejučenější informace poskytuje hospodářská zpráva ředitele statku v Osově Christiana Gassauera, který byl příznivcem Jana Viléma Jelínka a velkým zastáncem jeho způsobu šlechtění ovocných stromů. Z hospodářské zprávy z 25. října 1876 vyplývá, že ve Všeradicích roku 1873 bylo vyšetřeno podle Jelínkovy metody celkem 5000 ovocných stromků a roku 1878 měl

doběhnout celý pětiletý cyklus pokusného šlechtění. Ředitel Gassauer se dotázal ústřední správy, jak s nimi dále naložit. Pokud by se veškeré stromky použily k výsadbě ve vrchnostenských sadech a zahradách, muselo by dojít k jejich podstatnému rozšíření. Ústřední správa zcela zamítla návrh Gassauera na rozšíření ovocných ploch s tím, že by bylo nutné vynaložit velké výdaje. Polovina stromků se měla prodat a zbytek měl být vysazen do sadů a zachován pro budoucnost.

V hospodářské zprávě Hainze, správce statku Červený Újezd, z 15. července 1875 je přímo zmíněno, že v lednu a únoru toho roku bylo poprvé prováděno šlechtění 5 000 stromků podle Jelínkovy metody, respektive její první fáze ve skleníku a že s tímto způsobem šlechtění nejsou zatím žádné zkušenosti. Dále se uvádí, že Jan Vilém Jelínek připravoval pláňata ke šlechtění a kořeny uložil do hliněného balu. Zpráva ještě udává, že aby se procedury uspíšily, zúčastnili se vlastního procesu dva zahradníci s jedním pomocníkem. Na takto naroubovaných stromcích začaly prý koncem března rouby pučet, ale počasí bylo velmi chladné, takže až 12. května mohly být stromky rozsázeny do volné půdy. Do té doby byly tyto stromky stále uloženy ve skleníku. Hainz dále popisuje, že jabloně takto šlechtěné vykazují velkou plodnost. Metodu hodnotí jako velmi dobrou a umožňující sadaři dosáhnout kýžených úspěchů, ale pouze za předpokladu, že dodrží nezbytné zásady šlechtění ovocných stromků. Vrchnost přijala zprávu hospodářského správce Hainze velmi pozitivně.

Na obou uvedených statcích proběhly pokusy za použití Jelínkovy metody šlechtění ovocných stromků vcelku příznivě. Nebylo tomu však vždy stejně. V ovocné školce ve Varvažově se konaly také pokusy s Jelínkovou metodou. Z hospodářských zpráv z roku 1874 a 1875 hospodářského správce statku Karla Schumanna a Huttera je zřejmé, že zdejší zahrady a školky se nacházely tehdy v dosti neutěšeném stavu. Zahradníku Vitouškovi z Varvažova vytykala vrchnost nedbalost a špatnou péči o školky a zahrady. Tento zahradník použil v zimních měsících roku 1873 pro šlechtění ovocných stromků Jelínkův způsob, ale výsledek byl bohužel špatný. Důvodem, jak se zpráva zmiňuje, byly chyby zahradníka. Zpráva dále informuje i o zvýšených nákladech, kterých bylo zapotřebí při použití Jelínkova způsobu šlechtění ovocných stromků. Ve skleníku se spotřebovalo na topení 5–6 sáhů dříví v hodnotě 24 zl., výdaje na zřízení místa na šlechtění stromků na jižním svahu oddělení školky a za materiál cca 25 zl., tedy ročně celkem 49 zl. Do této částky nebyly zahrnuty výdaje za mzdy pomocníků, kteří byli přijati na výpomoc, aby bylo možné naroubovat v zimních měsících několik tisíc stromků. Zmíněné náklady byly předběžně vypočítány u jedné ovocné školky na panství, a pokud by se šlechtění Jelínkovou metodou provádělo v několika školkách na statku, výdaje by se patřičně násobily. Roubování a očekávání ovocných stromů vykonávané dosud klasicky bylo ve srovnání s Jelínkovou metodou mnohem levnější a je pochopitelné, že bylo zaznamenáno hospodářskou správou panství.

Národní archiv v Praze, fond Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha, císařské statky, inv. č. 477, karton 1141.

Určité náznaky o konaných pokusech v této oblasti lze najít také na panství Tachlovice, ležící v okrese Praha-západ, které tehdy náleželo mezi císařské statky v Čechách. Pokusy byly zahájeny v ovocné školce v Dobré v roce 1873. K průběhu prací týkající se vlastního šlechtění ovocných stromků v uvedené školce nejsou zachovány doklady. V hospodářské zprávě z února roku 1873 se uvádí, že je nutné přijmout pro školku v Dobré nacházející se v těsném sousedství hospodářského dvora pomocnou sílu na čtyři týdny na výpomoc, protože tamní zahradník nemůže sám zvládnout významné roubování planých stromků v onen čas. Zahradník prý pracoval nejistě a málo. Konečný výsledek pokusů se šlechtěním ovocných stromků je zaznamenán v hospodářské zprávě ze října roku 1875. Zmíněnou metodou bylo roubováno celkem 750 stromků třešní, dále jabloně a hrušně, u nichž není udán počet. U stromků přes veškerou péči, která jim byla věnována, se zastavil zcela růst ve druhém a třetím roce. Třešně uhynuly všechny a zbylé jabloně a hrušně byly přesazeny do ovocné školky v Litovicích. Důvodem neúspěchu byla zřejmě nedůsledná péče zahradníka a také špatný předchozí stav tamní ovocné školky. Ke zvýšení výdajů při použití Jelínkova způsobu šlechtění ovocných stromků došlo i v Dobré. Jak bylo již uvedeno, musela být v zimních měsících přijata síla na výpomoc, aby bylo včas zvládnuto roubování ovocných stromů.

Jan Vilém Jelínek (A Contribution Toward the History of Fruit Growing)

Abstract

The author of this study deals with a method of fruit tree cultivation employed and promoted in the 1870s by Jan Vilém Jelínek, a gardener and fruit-grower from Čimelice near Písek.

Jan Vilém Jelínek was born on March 1, 1813 in Čimelice near Písek, where his father owned a merchant's store. Young Jelínek himself made living as a merchant for some time. In 1838, he got married for the first time and bought a land lot in Čimelice where he built a house. In the course of time, he bought more land lots where he established fruit orchards and a fruit nursery. Among other gardening activities, Jelínek concentrated on fruit-growing and especially on the grafting of fruit trees. He published his findings in the specialized press of the time. In 1873, he published a volume on fruit tree grafting entitled „Die Reform der Obstbaumzucht des Geheimniss der neuen Obstbaumveredlung“. In this book, he described a method of

tree fruit cultivation that he had been using for many years, as his own invention. The method consisted of grafting, or more precisely speaking, of improved copulation of fruit trees. Jelínek claimed that the trees cultivated using this method have more resistance against the damaging factors such as the weather and also yield more harvest. In 1872, he presented his method of fruit tree cultivation to the Patriotic-Economic Society. The Society rejected Jelínek's method as not original based on the testimonials by Johann Blecha, a director of gardens at the Clam-Gallas Counts, and Dr. Škoda. However, they valued some aspects of the method positively: the introduction of a second eyelet on a graft and depositing the tree's roots in a clay deposit protected by cloth. Jelínek filed a complaint regarding the refusal of his method by the agricultural committee and sent it to the Emperor in Vienna. The Ministry of Agriculture commissioned to deal with the case found Jelínek's complaint groundless.

In spite of the fact that the Jelínek's method had not been officially sanctioned, it was tried and tested in practice in the farmsteads of the Orlice branch of the Schwarzenberk family. Here, they undertook to experiment with the Jelínek's method in the years 1873-1878 with quite favorable results.

However, the improved copulation that was used by Jan Vilém Jelínek for fruit tree cultivation did not spread widely. His method demanded a lot of attention and care from the gardeners, was expensive and most importantly, was not original. However, Jan Vilém Jelínek was self-taught without proper gardener education and it is probable that he arrived at the aforementioned method of fruit tree grafting all by himself. His credit lies mainly in his efforts to edify the Czech fruitery in the 1870s and in his efforts to grow and cultivate fruit trees on largest scale possible.

Agrární problematika v životě a díle regionalisty Jana Stockého (1897–1959)

JIŘÍ DVOŘÁK

Motto:

„Rod Stockých se do Březnice dostal v roce 1784, kdy se do Březnice přizemil ze Strakoníc mydlář Viktorin Stocký (1759–16. 11. 1816). Vzal si za manželku Evu Brundovou (20. 12. 1758–31. 8. 1794) a dostal dům na náměstí č. 12. Jeho druhá žena – manželka Anna Časaná (1769–8. 5. 1848). S první manželkou měl pět dětí, které brzo zemřely. S druhou ženou měl sedm dětí. Z nich se dosti dlouhého věku dožila jen dcera Kateřina, provdaná Štolová a syn František (8. 8. 1803–25. 4. 1883). František Stocký, mydlář a měšťan v Březnici se oženil s Josefou, rozenou Vitákovou, ze Sochovic (1812–24. 6. 1888). Měli spolu čtyři syny a dceru. Dcera Rosa (5. 1. 1842–13. 12. 1879) byla provdána za Františka Baštu, mistra kovářského v Březnici, synové Josef (17. 9. 1843–2. 9. 1860) a Karel (9. 2. 1851–12. 3. 1852) zemřeli mláde, František (3. 10. 1836–1. 10. 1891) zemřel svobodem a Jan (4. 10. 1845–28. 9. 1903) byl otcem Josefa a Jana Stockých.“¹

Příspěvek chce nastínit životopis a přínos jedné neprávem zapomenuté osobnosti české agrární politiky první poloviny 20. století. Osoba Jana Stockého (1897–1959)² sehrávala v období meziválečného demokratického Československa³ v agrárním hnutí významnou úlohu⁴ danou i dobrým vztahem k Rudolfu Beranovi.⁵ K aktivní zakladatelské a vůdčí organizátorské účasti Jana Stockého v československém,⁶ respektive českém meziválečném regionalistickém⁷ hnutí jsem napsal řadu příspěvků.⁸ Navazoval jsem na práci svých kolegů a kolegyně,⁹ včetně prací o dobovém kontextu.¹⁰ Sledoval jsem národohospodářské sbory, zejména Národohospodářský sbor jihočeský – Praha.¹¹ Tento příspěvek volně navazuje na článek přednesený na půdě Slováckého muzea v Uherském Hradišti na mezinárodní konferenci Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století v květnu roku 2000,¹² kde jsem stručně zhodnotil celkový obsah a možný přínos knihy Jana Stockého *Zemědělství v Československu*.¹³

Jan Stocký se narodil v Březnici dne 16. 1. 1897 jako poslední z dětí mydlářské rodiny. Březnice byla v době jeho narození typickým českým venkovským městečkem, sídlem samostatného soudního okresu, současně spadala do politického okresu Blatná. Všeobecně se uvádí, že rodiště má na většinu osobností zcela mimořádný vliv. Jaký vliv asi mělo rodné město na život malého Jana? Březnice se nachází v Benešovské pahorkatině. Ve středověku město leželo na jedné z tras obchodní stezky ve směru na Prahu.¹⁴ Až do r. 1960 patřila do Českobudějovického kraje a tedy i do jižních Čech!¹⁵ Po provedené reformě krajů v r. 1960 se ocitlo v nynějším Středočeském kraji, okres Příbram (1960–2002).¹⁶ Právě zde poznal každodenní těžkou a náročnou práci prostých zemědělců a po celý svůj život pak usilovně hledal způsoby jak teoreticky i prakticky přispět k jejímu postupnému zlepšení. Rodina Stockých bydlela v Březnici na náměstí v domě čp. 12, kde provozovala mydlářskou živnost. Když dne 28. září 1903 zemřel Jan Stocký senior ve věku nedožitých 58 let, měl jeho syn Jan Stocký junior právě 6 let 8 měsíců a 12 dní. Jeho matka Albína, rozená Vítková (1871–11. 3. 1933) se ve svých 32 letech stala vdovou. Rodinná tragédie rodinu i malého Jana citelně poznamenala. Jan studoval na Státní vyšší reálce v Písku, kde maturoval 13. 7. 1914 s vyznamenáním.¹⁷ V letech tzv. „Velké“ války (1914–1918) studoval na Vysoké škole inženýrského stavitelství c. k. české Vysoké škole technické v Praze, dnešní České vysoké učení technické v Praze.¹⁸ Podobně jako jeho starší bratr Josef,¹⁹ v jehož cestě pokračoval, studoval na odboru kulturního inženýrství.²⁰ První státní zkoušku složil 31. 3. 1918 jako způsobilý s vyznamenáním!²¹ Dne 26. 5. 1919 složil druhou státní zkoušku jako velmi způsobilý. Tím se stal vystudovaným inženýrem české techniky v Praze.²² Asistentem byl v období od 1. 10. 1918 do 30. 11. 1920.²³ V době meziválečné byl od r. 1923 soukromým honorovaným docentem

a vědeckým pracovníkem Národohospodářského ústavu Vysoké školy speciálních nauk Českého vysokého učení technického v Praze (NÚ VŠSN ČVUT).²⁴ Řádným docentem se stal 15. 3. 1939, po 2. světové válce řádným profesorem na stoličce národního hospodářství Vysoké školy speciálních nauk ČVUT (1945–1948).²⁵

V národohospodářské vědě, v její teorii i praxi, se převážně zabýval²⁶ problematikou regionalismu a národohospodářských sborů, jak o tom svědčí velké množství brožur a publikací.²⁷ V letech 1924–1941 byl „duchovním otcem“ nově zakládaného Národohospodářského sboru jihočeského – Praha a celého československého regionalistického hnutí, včetně Československého regionalistického ústředí v Praze (ČSREGÚ).²⁸ Pod záštitou prezidenta ČSR Tomáše G. Masaryka zorganizoval 13.–14. dubna 1935 v Praze I. Celostátní národohospodářskou konferenci hospodářských sborů krajových (I. CNK HSK).²⁹ Obdobnou akci zařídil v únoru 1939. Pod patronací Rudolfa Berana, ministerského předsedy vlády Československé republiky, tzv. „druhé republiky“, se jako možné východisko z hrozivé krizové situace v národohospodářském životě pomnichovského státu³⁰ v Praze konala II. CNK HSK.³¹ Politická angažovanost Jana Stockého (včetně jeho bratra Josefa)³² bezprostředně souvisela s celkovou činností agrárního hnutí v Československu.³³ Vše zastrešovala Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, lidově „agrární strana“.³⁴ V jejím prostředí se agrárním politikům nabízelá reálná možnost tzv. „obhajovat“ venkov, rolníky a selský stav jako celek proti stále viditelně silící úloze průmyslu a měst v československé společnosti.³⁵ Přitom již od samého počátku existence první československé republiky spolupracovali agrární politikové zemědělskou politikou státu.³⁶ Poměrně velká část členů agrární strany se proto aktivně zapojila do složitého procesu vzniku a následné činnosti Národohospodářských sborů v období druhé poloviny dvacátých a v první polovině třicátých let 20. století,³⁷ třebaže tato jejich činnost svým dosaženým výsledkem nenaplnila prapůvodní předpoklady a očekávání.³⁸

Osudový československý rok 1938 se stal významným zlomem i v osobním životě Jana Stockého, neboť nečekaně po svých 48. narozeninách v noci ze 26. na 27. 10. 1938 v Praze zemřel jeho bratr Ing. Dr. Josef Stocký.³⁹ Pomnichovská doba⁴⁰ poznamenala i regionalistickou činnost, která se pod taktovou J. Stockého plně podřizovala požadavkům nově vzniklé Strany národní jednoty⁴¹ vedené Rudolfem Beranem.⁴² Jím uprázdněné předsednické místo v NSJ – Praha konečně zaujal jako „úřadující místopředseda“ J. Stocký. Současně díky vlivu R. Berana a profesora JUDr. Františka X. Hodáče⁴³ z ČVUT byl v únoru 1939 jmenován členem Státní národohospodářské rady.⁴⁴ Pro životní a profesní dráhu Jana Stockého bylo přímo symbolické, že na 15. března 1939, kdy došlo k nacistické okupaci Čech a Moravy,⁴⁵ určil profesorský sbor VŠSN ČVUT vykonání jeho habilitačního kolokvia z oboru národohospodářské politiky.⁴⁶ Elita⁴⁷ představitelů bývalých politických stran, včetně J. Stockého, žila zpočátku v mylné představě, že nacisté umožní autonomní vývoj. „Podle Feierabendových slov bylo třeba co nejrychleji vytvořit novou politickou základnu, která „by byla v rukou slušných lidí“. Začala se propagovat představa, že „nový politický útvar (Národní souručenství – poz. aut.) musí dělat dojem totality, ale musí být složen ve své většině z osob demokraticky smýšlejících“.⁴⁸ I v činnosti NSJ a regionalistického hnutí se projevoval vliv Národního souručenství. Měl podobu Regionalistického ústředí při výboru Národního souručenství.⁴⁹ J. Stocký zastával pozici vedoucího činitele Regionalistického ústředí při výboru Národního souručenství a okresního vedoucího Národního souručenství v Březnici.⁵⁰ V zoufalé snaze přizpůsobit se poměrům vlastně jistou dobu napomáhal zavádění nacistického „nového pořádku“.⁵¹ Uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939⁵² bezprostředně ohrozilo i Stockého místo na NÚ VŠSN ČVUT Praha. O to více se upnul ke svému pevnému místu, které zastával ve správní radě JASu.⁵³ Důkazem změny regionalistického kursu bylo nakonec prohlášení z června 1939. Část regionalistů se chtěla přizpůsobit novým protektorátním podmínkám,⁵⁴ a navrhovala proto v duchu nacistického „nového pořádku“ vybudování regionálních hospodářských komor v tzv. Protektorátu. J. Stocký byl nucen postupně vyklí-

zet své těžce dosažené a pracně hájené pozice.⁵⁵ Roku 1940 byly nacisty vyměřeny obvody působnosti jednotlivých národohospodářských sborů.⁵⁶ Ale již v roce 1941 nacistická okupační moc v tzv. Protektorátu činnost regionalistických národohospodářských sborů zrušila.⁵⁷ NSJ – Praha v období let 1939–1941 nemohl plnit nic ze svých dřívějších plánů pro region jihozápadních Čech, aniž by tím zcela jednoznačně nesloužil zájmům nacistů a řízenému válečnému hospodářství. Činovníci NSJ řešili velice těžké dilema.⁵⁸ Nacistům lépe sloužil systém Obchodních a živnostenských komor (OŽK), a tak konkurenční boj mezi NSJ a OŽK byl konečně rozhodnut ve prospěch OŽK.⁵⁹ Jedinou čestnou výjimkou hodnou tohoto označení, která po celou dobu války sloužila obyvatelům jihozápadních Čech, byla již zmíněná činnost NSJ – Praha a jím založené organizace, kterou byl JAS – Jihočeské podniky pro automobilovou dopravu, a. s.⁶⁰

Dne 4. června 1942 byl Stocký zatčen a do 18. ledna 1943 vězněn v nacistických věznicích, jistou dobu dokonce i v Malé pevnosti v Terezíně. Po vyšetřování gestapem byl suspendován ze zaměstnání, pak propuštěn z vězení, opět uvězněn a konečně 27. října 1943 zbaven s okamžitou platností zaměstnání.⁶¹ Jan Stocký se v květnu 1945 opět vrátil na VŠSN při ČVUT v Praze.⁶² V letech 1945–1948 byl dokonce přednostou NÚ VŠSN ČVUT.⁶³ Regionalistické činnosti se již nevěnoval.⁶⁴ Pro své názory, pro předválečné styky s R. Beranem a politickou příslušností k agrární straně byl po válce pro jihočeský region zcela nepřijatelný. Soustředil se na svou práci přednosty Národohospodářském ústavu.⁶⁵ Ještě stihl vycestovat na vlastní útraty na mezinárodní kongres do Švýcarska, kde zastupoval VŠSN ČVUT Praha. Příznačné je, že se rozhodl neemigrovat a vrátit se zpět do své vlasti.⁶⁶ Ihned po 25. únoru 1948 byl na základě rozhodnutí akčního výboru VŠSN ČVUT Praha tzv. „vyakčněn“.⁶⁷ Až do své smrti se nemohl věnovat svému oboru.⁶⁸ V čase, pro který k jeho osobnosti zatím není dostatek pramenů a informací, tj. v letech 1949–1959, se penzionovaný profesor J. Stocký věnoval zcela novému směru činnosti, a to spolupráci s pražskou psychiatrickou klinikou.⁶⁹ Dne 14. března 1959 zemřel a 19. března byl pochován v rodné Břežnici.⁷⁰

Stockého hlavním přínosem pro agrární hnutí bylo, vedle nepředstavitelného množství každodenní drobné práce pro agrární stranu, její členy a zemědělce vůbec, organizování regionalistického hnutí v meziválečném Československu. Shrnutí výsledků této náročné práce dosažených NSJ – Praha v letech 1925–1937 představovala Stockým v roce 1937 sestavená publikace *Jižní Čechy. Kulturní, hospodářský, sociální vývoj a stav. Program regionální práce*. Knihu vydal NSJ – Praha vlastním nákladem. Současně byla chápána i jako praktický metodický vzor hodný následování. Vše probíhalo na základě dobových aktuálních vědeckých poznatků (sociologie, statistiky, práva, demografie, geografie atd.). Došlo k zapojení značného množství jednotlivců, obcí, spolků a institucí do činnosti, která měla postupně v průběhu let zlepšit pozice zejména na venkově a v zaostalých regionech státu. V hlavách prostých venkovských lidí, nejen těch z jihozápadu Čech, přispěl svým dosud nedoceněným dílem k myšlenkové proměně v chápání věcí a světa, včetně možností řešení tzv. „jihočeské otázky“. Proměna mentality lidí, a to jak zemědělců, tak i ostatních obyvatel hospodářsky zaostalých krajů, začala zdlouhavou cestu od pasivního a každodenního smířování se s těžkým osudem rolnického stavu a vedla k nastoupení vlastního aktivního přístupu k potřebným proměnám na venkově, ke změnám vyvolaným samotnými rolníky a zemědělci! Její bezpodmínečnou oprávněnost dokázal pozdější vývoj v podobě rozvoje masové turistiky. Stala se novou nadějnou možností, která nabízela zajímavou škálu variant využití, spojených s prosazováním organizované i neorganizované turistiky, směřované především z velkých měst na venkov a do hospodářsky zaostalých regionů. To zřetelně dokazují i některá čísla Hospodářského obzoru jihočeského (HOJ) vydávaného J. Stockým.⁷¹ A současný rychlý rozvoj v oblasti služeb a ekoturistiky mu dodatečně dává plně za pravdu.

Poznámky:

- 1 Josef STOCKÝ, *Březnické vzpomínky. Podle záznamů Josefa Novotného o vzpomínkách jeho babičky Anny Kačenové a ředitele Antonína Alex. Špičky o vzpomínkách jeho matky Jany roz. Štefanové, podle vzpomínek Ing. Jos. Raušera, ředitele Jana Kouta, Josefa Tatra, s malířskou kapitolou Akad. malíře Aloise Moravce a z četných pramenů jiných*, Praha 1938, s. 48, odkaz č. 19.
- 2 K osobnosti Jana Stockého: *Masarykův slovník naučný. Lidová encyklopedie všeobecných vědomostí*, díl VI., Praha 1932, s. 973–974; Antonín DOLANSKÝ, *Kulturní adresář ČSR*, Praha 1934, s. 421–422 (zde je i jeho fotografie); *Ottův slovník naučný nové doby. Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému*, dílu šestého svazek první, Praha 1940, s. 383; Lubomír SLEZÁK, *Protikrizová opatření v zemědělství českých zemí ve třicátých letech*. In: *Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 13, Praha 1993, s. 249–299; Ladislav SKALA, *Naši předchůdci. Biografický slovník českého zemědělství a venkova*, Praha 1993, s. 527; Antonín VANĚK, *Slovník českých a slovenských sociálně politických myslitelů a sociologů 1848–1980*, Praha 1986, s. 125.
- 3 Srov. Jiří DVOŘÁK, *Poznámky ke knize Jana Stockého „Jak by vypadala Dunajská hospodářská unie“*. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C*, Brno 1994, s. 129–134.
- 4 Archiv Národního technického muzea (dále jen A NTM Praha) Praha, Osobnosti vědy a techniky – složka Jan Stocký; Archiv Českého vysokého učení technického (dále jen A ČVUT Praha) Praha, fond Osobní spisy profesorů a docentů ČVUT (dále jen Osobní spisy), č. 172 – Jan Stocký; Oldřich ŠEDA, Bohuslav POZNÍČEK a Růžena HEZLOVÁ, *Národohospodářský sbor jihočeský – Praha 1925–1941*, Inventář I/182, Třeboň 1963 (Archivní pomůcky Státního archivu Třeboň č. 21, 132 s., přičemž je na prvním listu uvedeno Třeboň 1965), s. 24–26.
- 5 Srov. Daniel E. MILLER, *The Social Backgrounds of the Leaders of the Republican Party between the Two World Wars, (Společenské profily vůdců Republikánské strany mezi dvěma světovými válkami)*. In: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*, *Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000*, Studie Slovákého muzea 5/2000, Uherské Hradiště 2000, s. 135–148.
- 6 Rudolf Gustav ŠIMEK, *Cesty z poválečného chaosu. Sociální politika a regionalismus*, Jihočeský tisk 30. 11. 1937, s. 2; *Anketa o regionalismu*. Uspořádal Okresní osvětový sbor ve Kdyni péčí Dr. Jaroslava ŠTĚPÁNKA, k tisku upravil Josef LOMSKÝ a zpracoval Dr. Josef Ludvík FISCHER, Kdyně, České Budějovice 1928.
- 7 *K jihočeskému regionalismu* (red. A. MOUČKA, L. ŠTĚTKA), Strakonice 1921, s. 22–24. Jihočeský kraj 12, 1911, s. 138, 194, 257, 360; J. K. NĚMEC, *Hospodářské problémy jižních Čech*, Jihočeský přehled 1, 1926, s. 13–17; Jaromír MALÝ, *K jihočeské otázce*, Písek 1930; Jan MUK, *K historii jihočeské*, Jihočeská jednota 1940.
- 8 Srov. J. DVOŘÁK, *K problematice procesu reintegrace v jižních Čechách v meziválečném období (1918–1939)*. In: *Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C*, Brno 1993, s. 173–178; TÝŽ, *Pokusy o jihočeský regionalismus. Spolky a organizace na sklonku 19. a počátku 20. století*. In: *Kultura na hranici. Jižní Čechy–Jižní Morava–Waldviertel–Weinviertel*. (Andrea KOMLOSYOVÁ–Václav BŮŽEK–František SVÁTEK, eds.). Vídeň – Waidhofen an der Thaya 1995, s. 261–265; TÝŽ, *Regionalistische Organisationen. Initiativen zur Entwicklung des Böhmisches Südens*. In: *Kulturen an der Grenze. Waldviertel–Weinviertel–Südböhmen–Südmähren*, Andrea KOMLOSYOVÁ–Václav BŮŽEK–František SVÁTEK, (Hg.), Wien–Waidhofen an der Thaya, 1995, s. 269–273; TÝŽ, *Co přinesl „čas výstavní“ pro řešení tzv. „jihočeské otázky“*. In: Dagmar BLŮMLOVÁ, Jitka RAUCHOVÁ, Zibrtův Kostelec. Čas výstavního ruchu. Studie a materiály (Vědecké sympozium Čas výstavního ruchu pořádané Historickým ústavem Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích se konalo 29.–30. května 2004 v Kostelci nad Vltavou), České Budějovice 2005 (Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav, Historia Culturae V, Studia 4), s. 129–143.
- 9 Jiří KOŘALKA, *Krise a zánik sudetoněmeckého regionalismu*. In: Miroslava GOLLOVÁ, *Bibliografie regionálních bohemik v západoněmecké publicistice za léta 1945–1966*, 1, Praha 1971, s. I.–XVIII; Milan KRÝDL, *Pokus o vymezení užšího jihočeského regionu*, JSH 48, 1979, s. 269–274; TÝŽ, *Národohospodářský sbor jihočeský a regionalismus*, JSH 9, 1980, s. 28–35; Ondřej KOLÁŘ, *Jihočeský regionalismus*. In: *Okresní muzeum v Písku. Zpráva o činnosti za rok 1985*, Písek 1986, s. 10–12; TÝŽ, *Prácheňská otázka a Písek*, Písek 1991; Alena BARTLOVÁ, *Z dějin národního hospodářstva a ekonomického myšlení na Slovensku. Regionalizmus na Slovensku*, Ekonomický časopis, 39, 1991, č. 10–11, s. 772–785; O. KOLÁŘ, *K jihočeskému regionalismu*. In: *Lipík*, 1992, č. 10–12, v separátu s. 1–24; TÝŽ, *O jihočeském regionalismu*, Písek 1992; Milena LENDEROVÁ–Tomáš JIRÁNEK, *Vývoj českého regionalismu v období mezi světovými válkami*, Sociologický časopis 29, 1993, č. 3, s. 383–396; Karel VOTAVA, *Písecký regionalista Jaromír Malý*, Písek 1987; Dagmar BLŮMLOVÁ, *Jan Muk*, České Budějovice 1990.
- 10 Andrea KOMLOSY, *Wo die österreichischen an die böhmischen Länder grenzen: Kleinraum – Zwischenraum – Peripherie*. In: Thomas WINKELBAUER (Hrsg.), *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausendes gemeinsamer Geschichte. Referate des Symposiums „Verbindendes und Trennendes an der Grenze III“ vom 24. bis 27. Oktober 1992 in Zwettl*. Schriftenreihe des Waldviertler Heimatbundes, Bd. 36, Horn–Waidhofen an der Thaya, 1993, s. 491–520; Reinhard STAUBER, *Regionalgeschichte versus Landesgeschichte? Entwicklung und Bewertung von Konzepten der Erforschung*

- von „Geschichte in kleinen Räumen“, *Geschichte und Region / Storia e regione* 3, 1994, s. 227–260; Josef BLÜML–Dagmar BLÜMLOVÁ–Bohumil JIROUŠEK a kol., *Jihočeši v české historické vědě*, České Budějovice 1999; Dagmar BLÜMLOVÁ, *Sto tvářů z jihočeské kulturní historie*, Pelhřimov 2000.
- 11 Srov. J. DVOŘÁK, *Die regionalpolitische Programmatik des „Volkswirtschaftlichen Verbandes für Südböhmen“ in den Jahren 1918 bis 1938/39*. In: T. WINKELBAUER (Hrsg.), *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich. Horn–Waidhofen an der Thaya 1993*, s. 429–440; TÝŽ, *K problematice vzniku, vývoje a zániku Národohospodářského sboru jihočeského (1925–1941)*, Jihočeský sborník historický (dále jen JSH), 63, 1994, s. 132–150; TÝŽ, *K jihočeskému regionalismu*, JSH, 64, 1995, s. 140–150; TÝŽ, *Der volkswirtschaftliche Verband für Südböhmen und die Südböhmischen Regionalismus im Verhältnis zur Zentralmachtin der Zwischenkriegszeit 1918–1939. Národohospodářský sbor jihočeský a jihočeský regionalismus ve vztahu k ústřední moci v meziválečném období 1918–1939*. XXIII. mikulovské sympozium 1993, Brno 1995, s. 319–325; TÝŽ, *K činnosti kanceláře Národohospodářského sboru jihočeského a jejího generálního tajemníka Jana Stockého*, JSH 66–67, 1997–1998, s. 77–94.
 - 12 J. DVOŘÁK, *Jan Stocký – agrárnícký zemědělský odborník*, in: *Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století*, Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000, Studie Slovákckého muzea 5/2000, Uherské Hradiště 2000, s. 193–200.
 - 13 Patřila k jeho nejobsáhlejším spisům a vyšla tiskem ve zlomovém roce 1935.
 - 14 František ROUBÍK, *Sílnice v Čechách a jejich vývoj*, Praha 1938; *Atlas československých dějin*, Praha 1965. Od 14. století se zde těžila stříbrná ruda. Na místě staré gotické tvrze byl koncem 15. a začátkem 16. století postaven renesanční zámek ležící v anglickém parku. Z doby baroka, z poloviny 17. století, pochází barokní kostel sv. Ignáce a Františka Xaverského a barokní pivovar. Důležitou památkou je dochované bývalé židovské ghetto Lokšany z r. 1570. Za pánů z Lokšan v 16. století prožila Břežnice svůj největší rozmach. Koncem 20. století měla 3674 obyvatel a působil zde průmysl dřevozpracující, strojírenský a potravinářský.
 - 15 Přitom právě o jižních Čechách lze plným právem říci, že mají neopakovatelný *genius loci* – *duch místa*. Srov. Zbyněk HOLUB a kol., *Genius loci jižních Čech. Sborník dialektologického semináře*, České Budějovice 2000; Miroslav NOVOTNÝ, *Genius loci jižních Čech jako významná inspirace umění a vědy*. In: Helmut RENÖCKL, Tomáš MACHULDA (uspořádali), *Region budoucnosti Jižní Čechy – Střední Evropa. Dimenze lidsky důstojného regionálního rozvoje (Příspěvky z mezinárodního kongresu „Region budoucnosti Jižní Čechy–Střední Evropa“ 26.–28. dubna 2002 na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích)*, České Budějovice 2004, s. 177–182 (kniha vyšla zároveň v německé verzi „Zukunftsregion Südböhmen – Mitteleuropa“).
 - 16 Eva SEMOTANOVÁ, *Kartografie v hospodářském vývoji českých zemí v 19. a na počátku 20. století*, Praha 1993; TÁŽ, *Kartografie v historické práci*, Praha 1994; TÁŽ, *Historická geografie českých zemí*, Praha 1998, 2002; TÁŽ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, Praha 2001.
 - 17 A ČVUT Praha, *Osobní spisy*, č. 172 – Jan Stocký, část: Curriculum vitae.
 - 18 Od 20. 8. 1920 nese název ČVUT. Patří mezi nejstarší vysoké školy technické na světě. Z podnětu inženýra Christiana Josefa Willenberga (1676–1731) nařídil císař Josef I. českým stavů zřídit svým reskriptem z 18. 1. 1707 inženýrské učiliště v Praze.
 - 19 Ing. Dr. Josef Stocký (narozen 20. 10. 1890 Břežnice, zemřel v noci ze 26. na 27. 10. 1938 v Praze), doktor techniky a inženýr, vrchní (stavební) technický rada zemského úřadu v Praze, významný vodohospodář, regionalista a kulturní pracovník, knihomil a exlibrista. Byl autorem odborných technických spisů. Od roku 1915 členem představenstva Spolku čs. inženýrů (SIA). Dále byl členem výboru České matice technické, členem předsednictva a vodohospodářským referentem NSJ, členem výboru a vodohospodářským referentem Regionalistického ústředí československého, členem a jednatelem Poradního sboru pro péči a čistotu vod při ministerstvu zemědělství a předsedou redakční rady časopisu Technik. Aktivně pracoval v krajském spolku Prácheň, ve výboru Spolku českých bibliofilů, Spolku sběratelů exlibris, kde byl prvním místopředsedou. V roce 1932 v Praze založil krajský spolek Bozeň (Spolek rodáků a přátel města Břežnice v Praze), jehož byl až do své smrti předsedou. Srov. A. DOLANSKÝ, *Kulturní adresář ČSR*, Praha 1934, s. 422.
 - 20 A ČVUT Praha, *Osobní spisy*, č. 172 – Jan Stocký, část: Curriculum vitae. Lze předpokládat, že díky pomoci matky Albíny byl trochu aprovizován z rodné Břežnice. Přesto se uskrovněl, včetně zaměstnání ve stavitelské kanceláři, kde byl při studiu, zaměstnán zhruba jeden a půl roku.
 - 21 Tamtéž. Na samém sklonku první světové války, tedy ještě v době hroutícího se c. a. k. mocnářství, byl dnem „1. října 1918 jmenován asistentem při II. stolici vodního stavitelství na české technice v Praze.“
 - 22 Tamtéž. „Přitom již, hově přirozenému svému sklonu, studoval jsem disciplíny národohospodářské a právní jako mimořádný posluchač fakulty právnické v Praze (6 sem), absolvoval jsem i teoretickou část vysoké školy obchodní (4 sem). Od 1. ledna 1920 přestoupil jsem ku stolici národního hospodářství, kdež poskytnuta mi, vzácnou laskavostí svého přednosty, p. profesora Jana Kolouška, možnost, prohloubiti své znalosti hospodářsko-technické.“
 - 23 Diplom doktora věd technických (RTDr.) obdržel dne 4. 10. 1921.
 - 24 J. DVOŘÁK, *František Xaver Hodáč a Jan Stocký: Dvě osobnosti Národohospodářského ústavu Vysoké*

- školy speciálních nauk Českého vysokého učení technického v Praze*. In: *Práce z dějin Akademie věd, Studia Historiae Academiae Scientiarum*, série C, fasciculus 3, Věda v Českých zemích za druhé světové války, Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1997), Archiv AV ČR, Praha 1998, s. 207–227; TÝŽ, *Jan Stocký a Vysoká škola speciálních nauk Českého vysokého učení technického Praha v letech 1945–1949*, in: *Věda v Československu v letech 1945–1953*, Praha 1999, s. 87–96; TÝŽ, *Národohospodářský ústav Vysoké školy speciálních nauk ČVUT a výchova technické inteligence v meziválečné ČSR*. In: *Rozpravy NTM v Praze* 157, *Dějiny vědy a techniky* 5, Praha 2000, s. 49–55.
- 25 A ČVUT Praha, Osobní spisy, č. 172 – Jan Stocký. Byl generálním sekretářem Československého komitétu pro řízení a vědeckou organizaci, členem Masarykovy akademie práce (MAP), Československé akademie zemědělské (ČAZ), Národohospodářského ústavu České akademie věd a umění (NÚ ČAVU), Československé akademie živnostenské (ČAŽ), spolupracoval na vybudování Švehlova malozemědělského ústavu (ŠMÚ), pracoval a přednášel pro Dům zemědělské osvěty – centrum pro kulturní a odborné povznesení venkova a zemědělství v Praze (DZO) a také pro Svobodné učení selské (SVS). Jako přesvědčený frankofil byl také členem Napoleonské společnosti. Stocký působil i jako sociolog, přednášel sociologii hospodářství (národohospodářství) na Svobodné škole politických nauk (SSPN), což je málo známá. SSPPN působila v letech 1928–1939 a byla umístěna v objektu na Ovocném trhu č. 5. Byla založena v Praze výnosem ministerstva školství a národní osvěty dne 25. 4. 1928 jako dvouleté novinářské učiliště v systému vysokého školství politického v ČSR. Nebyla zřízena zákonem. Právě proto se také nikdy nestala skutečnou vysokou školou.
- 26 Mimo mnoha jiných, zde již dále nerozvedených problémů, se plně soustředil na otázky života na venkově, jeho spojením s agrární politikou a zemědělským podnikáním v nejšířším slova smyslu.
- 27 Jan STOCKÝ, *Hospodářská budoucnost zvláště Československa*, Praha 1923; TÝŽ, *Hospodářský obraz jižních Čech*, Praha, 1925; TÝŽ, *NSJ, cíle a výsledky jeho práce*, Praha, 1927; TÝŽ, *Hospodářský průvodce jihočeský*, Praha, 1927; TÝŽ, *Zpráva jednatelská za druhé období činnosti NSJ (prosinec 1927 – duben 1930)*, zvláštní otisk, Blatná, 1930; TÝŽ, *Reformou veřejné správy k hospodářskému a sociálnímu pokroku a zlepšení*, Praha 1934; TÝŽ, *Soběstačnost států z hlediska národohospodářského a sociologického*, Praha 1934; TÝŽ, *Autarkie*, Praha 1934; TÝŽ, *Zemědělství v Československu*, Praha 1935; TÝŽ, *Jižní Čechy. Kulturní, hospodářský, sociální vývoj a stav. Program regionální práce*, Praha 1937; Jan STOCKÝ, Gustav Rudolf ŠIMEK, *Jižní Čechy v krajové práci*, Praha, 1939.
- 28 J. DVORÁK, *K hospodářskému regionalismu v meziválečné ČSR*. In: *Československo 1918–1938. Osudy demokracie ve střední Evropě 1–2*, Praha 1999, s. 354–358. Nejdříve vznikl r. 1929 Regionalistický ústav v Praze, též nazývaný Československá regionalistická společnost, od r. 1933 Československé regionalistické ústředí (ČSREGÚ). Jeho cílem se mělo stát moderní sdružení všech čs. regionalistických národohospodářských sborů. Na Slovensku působil v Bratislavě Národohospodářské ústředí Slovenska (NÁRUS).
- 29 J. DVORÁK, *K některým aspektům problematiky národohospodářských sborů v meziválečném Československu*, *Moderní dějiny. Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 6, Praha 1998, s. 143–156; TÝŽ, „*Počátek velké díla*“ – *Z dějin československého regionalismu*, *Moderní dějiny* 13, Praha 2005, s. 181–233. V důsledku zahájení opevňovacích a zbrojních prací se v Československu poměrně rychle začalo nedostávat potřebných peněz na plánované akce přijaté I. CNK HSK.
- 30 Jan RATAJ, *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938–1939*, Praha 1997; Jan GEBHART–Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha–Litomyšl 2004.
- 31 SOA Třeboň, fond NSJ Praha, inv. č. 52, sign. II A–1e, kart. č. 14 (materiály věnované problematice vzniku a existence Státní hospodářské rady v letech 1938–1939). Podle J. Stockého existenčně nezbytná nutnost dobudovat ve státě hospodářskou správu dávala regionalistickým sborům nové úkoly především ve veřejné hospodářské správě. Konference již byla plně ve znamení státního intervencionismu (autoritativní zásahy státu do liberálního tržního hospodářského vývoje) a byla vlastně již reálným začátkem cesty k plánovitému řízení hospodářství a společnosti s cílem zamezit opakovaným hospodářským krizím a s ní spojených sociálních třesů.
- 32 Srov. SIA. *Jihočeská technická práce*, České Budějovice 1938, s. 268–269; SOA Třeboň, fond NSJ, inv. č. 128, sign. III B–7a, kart. č. 31, *Chemický průmysl. Projekty na založení továren na impregnování dřeva „Sublima“ ve Strakoncích a Březnici – jednání o fúzi, expozé, rozpočty a podobně (1930–1939)*. Oba bratři se angažovali pro své rodné město tím, že se pro něj snažili získat nový průmysl. Úspěch se dostal v oblasti dřevařského průmyslu v podobě podniku na impregnování dřeva. Továrna Sublima, akc. spol. pro impregnaci dřeva v Březnici, založená v r. 1931 za účasti čl. státu, byla nejnovějším podnikem, což platilo nejen v regionu NSJ, ale též i v celém Československu.
- 33 J. DVORÁK, *Regionalisté Josef a Jan Stocký a jejich vztah k ruralismu*. In: *Ruralismus, jeho kořeny a dědictví. Osobnosti – díla – ideje*. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 22.–23. dubna 2005 v Sedmihorkách, *Z Českého ráje a Podkrkonoší – supplementum* 10, Semily 2005, s. 248–261.
- 34 Otakar FRANKENBERGER–J. O. KUBÍČEK, *Antonín Švehla ve vývoji Československé strany agrární*, Praha 1931; Zdeněk TOBOLKA, *Politické dějiny československého národa*, III., Praha 1935; Ferdinand PEROUTKA, *Budování státu*, I.–IV., Praha 1933–1936; Dušan UHLÍŘ, *Republikánská strana venkovského*

- a maloroľníckeho ľudu 1918–1938. Charakteristika agrárneho hnutia v Československu, Praha 1988; Vladimír V. DOSTÁL, Antonín Švehla. Praha 1990; TÝŽ, Agrárni strana. Její rozmach a zánik. Brno 1998; Josef HANZAL, Antonín Švehla. K 120. výročí narození a 60. výročí úmrtí, Jinočany 1993; Daniel E. MILLER, Antonín Švehla – mistr politických kompromisů, Praha 2001.
- 35 Jan Stocký byl aktivním členem Republikánského automobiloklubu. A proto se, také ze své funkce v NSJ, dlouhodobě aktivně zabýval problematikou silnic a motorismu.
- 36 Nejnověji např. Václav PRŮCHA a kolektiv, *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, 1. díl, *Období 1918–1945*, Brno 2004.
- 37 Např. ukázkovou studii tzv. moravského regionalismu zpracoval pracovník MZA v Brně, SOKA ve Zlíně David VALUŠEK, *Regionální sbor zlínský*, Zlínsko od minulosti k současnosti 19, Zlín 2002, s. 79–114.
- 38 Srov. J. DVORÁK, *K podílu agrárního hnutí, agrární strany a jejich představitelů na vzniku a činnosti národohospodářských sborů v meziválečném Československu*. In: Jiří ŠOUŠA, Daniel E. MILLER, Mary HRABIK-SAMAL, K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, s. 259–266.
- 39 Podrobněji viz Ludvík FÜRST, *Za Ing. Dr. Josefem Stockým*, Jihočeský tisk 6. prosince 1938, s. 3–4.
- 40 Srov. Thomas WINKELBAUER (Hrsg.), *Kontakte und Konflikte. Böhmen, Mähren und Österreich: Aspekte eines Jahrtausendes gemeinsamer Geschichte*, Horn–Waidhofen an der Thaya 1993; Andrea KOMLOSYOVÁ – Václav BŮŽEK–František SVÁTEK, eds., *Kultury na hranici. Jižní Čechy–Jižní Morava – Waldviertel–Weinviertel*, Viedeň–Waidhofen an der Thaya 1995; Andrea KOMLOSYOVÁ – Václav BŮŽEK – František SVÁTEK, (Hg.), *Kulturen an der Grenze. Waldviertel–Weinviertel–Südböhmen–Südmähren*, Wien–Waidhofen an der Thaya, 1995; V. KURAL, Z. RADVANOVSKÝ a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002.
- 41 Karel DOUDĚRA, *Republika na úvěr*, Praha 1987; Dušan TOMÁŠEK, *Deník druhé republiky*, Praha 1988; Jan KUKLÍK, *Národní strana práce a problémy politického vývoje Druhé republiky*, Historický obzor, X, XI, 1992.
- 42 SOA Třeboň, fond NSJ, inv. č. 51, sign. II A – 1d, kart. č. 14.
- 43 František Xaver Hodáč (21. srpna 1883 Brno–10. března 1943 Zlín). Srov. Jana ČECHUROVÁ, *Česká politická pravice. Mezi převratem a krizí*, Praha 1999; J. DVORÁK, *K rodinnému zázemí Jaroslava Golla (Vzpomínky Ády Hodáčové)*, edd. Bohumil Jiroušek, Josef Blüml a Dagmar Blümllová, *Jaroslav Goll a jeho žáci*. Sborník příspěvků z vědecké konference Jaroslav Goll a jeho žáci pořádané Historickým ústavem Jihočeské univerzity ve spolupráci se Státním okresním archivem v Českých Budějovicích ve dnech 6.–8. dubna 2005, *Historia Culturae VI, Studia 5*, vydala: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav – ve spolupráci s NTP Pelhřimov – v roce 2005, s. 593–634. Zajímavé informace o mimomanželské aktivitě profesora F. X. Hodáče uvádí: Aleš CIBULKA, *Nataša Gollová 2*, Praha 2003, s. 37–43.
- 44 SOA Třeboň, fond NSJ, inv. č. 51, sign. II A – 1d, kart. č. 14. Jeho netrpělivě očekávaná vize, že se tak konečně dostal na nejvyšší postavení v hospodářském dění, se nenaplnila. Nakonec byl zcela jistě zklamán, protože si nejen svého postu dlouho neužil, ale navíc mu přinesl mnohé nečekané a velmi nežádoucí komplikace.
- 45 Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996. Srov. J. MILBAUER, *České vysoké učení technické za okupace 1938–1945*, Praha 1948. Jan Stocký se tak konečně stal oficiálně habilitovaným řádným docentem v oboru národohospodářské politiky na NÚ VŠSN ČVUT. Ovšem vývoj na vysokých školách byl poznamenán nedostatkem potřebného klidu pro tvůrčí vědeckou a pedagogickou práci. Od počátku zimního semestru akademického roku 1939/1940 byl evidentní stále silnější tlak na české školství vůbec a na vysoké školy zvláště. U Stockého se projevila „naprostá pasivita v odborné a publikační činnosti.“ Srov. A ČVUT Praha, Osobní spisy, č. 172 – Jan Stocký – Mín. školství a lidové osvěty č. 65 602/42–V/2.
- 46 A ČVUT Praha, Osobní spisy, č. 172 – Jan Stocký.
- 47 Srov. Jiřina MÁCHOVÁ – Antonín VANĚK, *Mýtus elit*, Praha 1973; Ivana KOUTSKÁ a František SVÁTEK, *Politické elity v Československu 1918–1948*, Praha 1994.
- 48 Srov. J. GEBHART, J. KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, s. 11.
- 49 SOA Třeboň, fond NSJ, inv. č. 54, sign. II A – 3a, kart. č. 15; inv. č. 55, sign. II A–3b, kart. č. 15. Pozornost byla věnována všeobecným záležitostem i problematice hospodářsko-politického plánování.
- 50 Srov. např. Leoš NIKRMAJER, *Činnost a vývoj Národního souručenství v Českých Budějovicích v letech 1933–1942*, České Budějovice 2006, 162 s.
- 51 J. STOCKÝ, *Národní význam regionalismu*, Večerník, 15. 5. 1939. „Práci, kterou jsme dosud vykonali, jsme průkazně ozřejmili, že regionalismus je schopen stát se přirozenou a již hotovou základnou pro vybudování té části hospodářské správy, kterou v Říši splňují hospodářské komory krajské /Wirtschaftskammer/ i místa pro pořádek a soustavu v hospodářském prostoru /Raumordnung/.“ Srov. Jihočeský tisk, 29. 4. 1939, č. 6–7, s. 2.
- 52 *Persekuce českého studentstva. Dokumenty doby*, Praha 1946.
- 53 SOA Třeboň, fond NSJ, inv. č. 2. sign. I A–1b, kart. č. 1 (Plány a zprávy o činnosti NSJ – 1928–1940).

- Období okupace bylo spojeno s omezováním automobilové dopravy, které se JASu velmi citelně dotklo, přesto však byl provoz po celé období okupace aktivní a společnost začala vyplácet dividendy. Je ostatně mimořádně velkou zásluhou J. Stockého, že za pomoci auta JASu zachránil již do makulatury připravený veškerý písemný materiál NSJ Praha v r. 1942! Srov. A NTM Praha; nebo Václav JIŘIČKA, *JAS – „Jihočeský podnik pro automobilovou dopravu akc. spol.“*, Výběr prací členů historického klubu při jihočeském muzeu v Českých Budějovicích, 15, 1978, s. 273.
- 54 Václav KURAL, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československé republice (1918–1938)*, Praha 1993; TÝŽ, *Místo společenství konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha 1994; Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Dramatické i všední dny protektorátu*, Praha 1996; Detlef BRANDES, *Ceši pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*, Praha 1999 (překlad do češtiny); Pavel MARŠÁLEK, *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939–1945*, Praha 2002.
- 55 Jihočeský tisk, 29. 4. 1939, č. 6–7, s. 2.
- 56 Protektorátní rozsah NSJ, značně zmenšený o rozsáhlé oblasti ztraceného pohraničí i jiných částí svého dřívějšího teritoria působení, měl mít opět své sídlo v Praze a měl soustřeďovat následující obvody: Budějovice, Trhové Sviny, Lišov, Třeboň, Lomnice nad Lužnicí, Týn nad Vltavou, Hluboká nad Vltavou, Jindřichův Hradec, Kamenice nad Lipou, Počátky, Pelhřimov, Pacov, Březnice, Blatnou, Mirovice, Písek, Vodňany, Netolice, Volyně, Strakonice, Horažďovice, Soběslav, Tábor, Mladá Vožice, Bechyně, Milevsko. Srov. *Národohospodářské sbory před reorganizací*, Jihočeská jednota, 19. 7. 1940; *O novou regionální základnu*, tamtéž, 23. 7. 1940; tamtéž, 16. 7. 1940; Úřední list 1939–1943, Sbírká zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava 1939–43; Věstník nařízení říšského protektora v Čechách a na Moravě 1939–1943; Zprávy Ústředního statistického úřadu 1939–1943.
- 57 SOA Třeboň, fond NSJ, inv. č. 2. sign. I A–1b, kart. č. 1 (Plány a zprávy o činnosti NSJ – 1928–1940).
- 58 Dilema jisté a nutně nezbytné spolupráce s Němci pro potřeby regionu. Často jisté také hledali odpověď na přetěžkou otázku: „*Kde je mez této spolupráce, která bude českou veřejností považována ještě za únosnou a čestnou ... Nebude zítra hríchem, co se dnes pokládá za ctnost?*“ Srov. Otakar HAVEL, *Zkouška české životaschopnosti*, Praha 1941, s. 57: „*Od 15. března 1939 je vlastizradou to, co bylo do té doby znakem vlastenectví a jeho nejběžnějším výrazem a nejpoupatelnějším dokladem, totiž odboj proti všemu německému.*“
- 59 Srov. Petr GRULICH, *Úsilí o zřízení samostatné obchodní a živnostenské komory pro východní Čechy*, Hradec Králové 1996, 178 s.; TÝŽ, *Pokusy o reformu československých obchodních a živnostenských komor v období první republiky*, Hradec Králové 2001; TÝŽ, *Obchodní a živnostenské komory 1918–1938 (Nepodařená reforma československé hospodářské správy a samosprávy)*, Hradec Králové 2004 (Dissertationes historicae 10/2004), 254 s.; TÝŽ, *Obchodní a živnostenská komora Hradec Králové 1910–1949. Protektor hospodářských a nacionálně politických zájmů českých podnikatelů na severovýchodě Čech*, Praha 2005.
- 60 Během okupace se Němci pokusili, jako již v mnoha jiných případech českých průmyslových podniků, také o ovládnutí společnosti JAS – Jihočeské podniky pro automobilovou dopravu, a. s. se sídlem v Praze. Ze strany Úřadu říšského protektora byl v roce 1942 vznesen požadavek na jedno místo ve správní radě pro německého zástupce a na odchod J. Stockého z čela správní rady a pro svou neústupnost se dostal do konfliktu s okupanty. Srov. Jan ŠTEMBERK, *Jihočeské podniky pro automobilovou dopravu a. s.*, připravovaný článek pro JSH 2006.
- 61 A ČVUT Praha, Osobní spisy, č. 172, min. školství a lidové osvěty č. 65 602/42–V/2. Současně mu gestapo zabavilo i jeho soukromý archiv, kde si mimořádně pečlivě evidoval svou veškerou dosavadní mnohostrannou činnost. (To je také důvodem, že zatím jsem nenalezl jeho pozůstalost. Je též možné a velice pravděpodobné, že všechno to, co měl ještě doma v Praze do 25. 2. 1948 k dispozici, sám raději zničil, aby to později nepadlo do rukou československé státní bezpečnosti a nedalo se použít jako možný přítěžující materiál!) Protože byl vězněn a po propuštění vykázán z Prahy k nucenému pobytu do rodné Březnice, nemohl se tak ani zúčastnit pohřbu svého bývalého přednosty a nadřízeného prof. JUDr. F. X. Hodáče. V důsledku věznění se značně zhoršil jeho tehdejší ne právě dobrý zdravotní stav.
- 62 A ČVUT Praha, Osobní spisy, č. 172, min. školství a lidové osvěty č. 65 602/42–V/2.
- 63 Tamtéž. Prezident Edvard Beneš ho jmenoval řádným profesorem národního hospodářství a finanční vědy.
- 64 Jeho pokus z léta roku 1945 o obnovu NSJ byl zcela neúspěšný, chyběla potřebná organizační podpora a politická záštita agrární strany a R. Berana! Viz A NTM Praha. Převod NSJ z NTM Praha do SOA Třeboň.
- 65 Podrobněji viz: J. DVOŘÁK, *Jan Stocký v zázemí dvou válek*. In: Jedna generace – dvě války, Sborník příspěvků z vědecké konference konané v Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích dne 13. května 2005, Sestavil Jiří Petráš, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 2006, s. 80–103.
- 66 A ČVUT Praha, Osobní spisy, č. 172.
- 67 Nejdříve byl 5. března 1948 přeložen na tzv. dovolenou s čekatelným. Na návrh děkanství VŠSN ze dne 17. dubna 1948 s přihlédnutím k rozhodnutí akčního výboru uvedené vysoké školy a posudku úředního lékaře obdržel od ministra školství, vědy a osvěty prof. Dr. Zdenka Nejedlého jednoroční zdravotní

- dovolenou. Na základě rozhodnutí Ústředního akčního výboru Národní fronty jej ministr Z. Nejedlý dnem 1. dubna 1949 bez ohledu na nedostatek podmínek (do penze šel ve věku pouhých 52 let) přeložil do trvalé výslužby s nárokem na výslužné v plné výši odpočívých požitků.
- 68 J. DVOŘÁK, *Jan Stocký a Vysoká škola speciálních nauk Českého vysokého učení technického Praha v letech 1945–1949*. In: *Věda v Československu v letech 1945–1953*, Sborník z konference (Praha, 18.–19. listopadu 1998), Ústav dějin – Archiv UK, Praha 1999, s. 87–96.
- 69 A NTM Praha, *Osobnosti vědy a techniky – složka Jan Stocký*.
- 70 Jak uvádí jeho krátký nekrolog, stal se známým vynálezcem optoindukografu. „*Je přímým pokračovatelem objevu velkého českého vědce J. E. Purkyně v oboru tzv. paobrazů. Vyšetřovací metoda optoindukografu pomáhá při zjišťování poruch mozkových i četných onemocnění celkových.*“
- 71 J. DVORÁK, *Byl Hospodářský obzor jihočeský nepolitický tisk?* In: Pavel Marek (ed.), *Tisk a politické strany. Sborník referátů připravených pro nerealizovanou konferenci: Tisk, jeho místo a role v dějinách a současnosti politických stran na území českých zemí a Československa*, Olomouc 2001, s. 102–111.

Agrarian Issues in the Work of the Regionalist Jan Stocký (1897–1959)

Abstract

Jan Stocký was born on Jan. 16, 1897 in Březnice. He studied at the State “Realschule” in Písek and passed the final exams with distinction on July 13, 1914. During the years of the Great War (1914–1918), he studied at the College of Engineering and Building of the royal-imperial Czech Institute of Technology in Prague (later to become the Prague Czech Institute of Technology). Similarly to his older brother Josef whose footsteps he followed, he studied cultural engineering. At the first state exam on March 31, 1918 he was found “eligible” with distinction, while at the second one on May 26, 1919 he was found “highly eligible”. He graduated as an engineer and from Oct. 1, 1918 until Nov. 11, 1920, he worked as an assistant at the Czech Institute of Technology. Since 1923, he had been a private honorary docent and a member of the research staff at the National Economics Institute of the College of Special Science, which itself was a part of the Czech Institute of Technology in Prague (NÚ VŠSN ČVUT). He became a regular docent on March 15, 1939 and after the Second World War also a regular Professor at the national economics chair of the College of Special Sciences of CIT (1945–1948). In both the theory and the practice of national economics, he dealt with the issues related to regionalism and national-economic boards. He was a “spiritual father” of the South Bohemian National-Economic Board Prague and the Czechoslovak regionalist movement in the years 1924–1941, including the Czechoslovak Regionalist Headquarters in Prague (ČSREGÚ). On June 4, 1942, Stocký was arrested and held in various Nazi prisons (including the infamous Small Fortress of Theresienstadt for some time) until January 18, 1943. After having had been interrogated by the Gestapo, he was tentatively dismissed from his job, released from the prison, imprisoned again, and finally irrevocably dismissed from his job on Oct. 27, 1943. Further on, he was “actioned out” (as was the period lingo term for a dismissal of the politically unfit) immediately after the communist coup on Feb. 25, 1948 by the action committee of the College of Special Sciences at CIT. Until his death, he was not allowed to work in his field, and so in the years 1949–1959, he cooperated with the Prague Psychiatric Clinic. He died on March 14, 1959 in Prague.

Stocký’s main contribution to the agrarian movement was – apart from the unimaginable amount of everyday work for the sake of the Agrarian Party and farmers in general – organizing of the regionalist movement in the interwar Czechoslovakia. Everything was conducted based upon the up-to-date scientific research. He managed to involve great numbers of people, communities, unions and institutions in activities, purpose of which was to improve the situation namely in the countryside and the backward regions of the country. He contributed to the transformation of the outlook and views of the simple village folk, and not only those from the Southwest Bohemia, including the solution to the so-called “South Bohemian issue”. The transformation of mindset was the beginning of a long journey from the passive everyday acceptance of the hard peasant life to the beginnings of own active approach to the required transformation of village life, which means to the transformations carried out by the farmers themselves! One of the new and hopeful opportunities for the farmers that offered a wide range of applications was promotion of both organized and unorganized tourism in the country.

Josef Borovička, zemědělský dělník ve víru velké i malé komunální politiky

PAVEL NOVÁK

Josef Borovička se narodil v roce 1892 v Nučicích u Kostelce nad Černými Lesy v rodině chudého domkáře a kameníka. V Nučicích rovněž chodil do obecní školy a to bylo veškeré vzdělání, kterého se mu dostalo. Nuzné sociální poměry, v nichž vyrůstal a jež ho obklopovaly, ho vedly k přesvědčení, že pro změnu těchto poměrů je třeba něco dělat. V roce 1910 jako osmnáctiletý vstoupil do místní organizace agrární mládeže a aktivně se zapojil do její činnosti. Pomáhal zakládat místní dorostové organizace na Černokostelecku a Kouřimsku. Později vstoupil do agrární strany a historie se opakuje. Křížoval rodný kraj a agitoval pro agrární stranu.

V této době vypukla první světová válka a Borovička narukoval. V Rusku byl zajat a několik let strávil v zajetí. Po návratu domů se opět vrhl do práce v dorostových a politických organizacích agrární strany. Jeho sociálnímu citění vyhovovaly v té době právě zakládané Domoviny domkářů a malorolníků a aktivně se zapojil do jejich činnosti. Tentokráte se ale ve své politické činnosti neomezil na lokální úroveň, stal se členem předsednictva Zemského odboru dorostu pro Čechy a v roce 1919 byl zvolen jeho místopředsedou. Pro žalostný nedostatek pramenů nemáme možnost posoudit blíže aktivity Josefa Borovičky v ústředí agrárního dorostu – to ostatně platí i pro následující léta, ale absence Borovičkových článků v dorostovém tisku tolik kontrastující s jeho budoucím působením na Kouřimsku zřejmě naznačuje, že tento styl práce mu na rozdíl od každodenní „drobné“ organizační a především praktické činnosti neseděl.

Počátek 20. let byla doba, kdy se do agrární strany i do dalších na ní napojených organizací prosazovala postupně mladá generace, která měla o jejich činnosti odlišné a v mnohém s dosavadním pojetím fungování přidružených organizací neslučitelné představy. Agrární strana totiž na dorostové hnutí nahlížela především jako na svůj účinný a přitom levný propagační nástroj, kterému není třeba poskytovat příliš prostoru pro jeho vlastní činnost. To ale bylo nepřijatelné pro mladou dorostovou generaci. V dorostovém hnutí se zformovaly dva názorové proudy, odlišující se požadavky na míru ideové i organizační samostatnosti na agrární straně.¹ Na listopadovém sjezdu Zemského sdružení dorostu v roce 1920 došlo ke střetu těchto proudů. Rozkol byl zažehnán přijetím kompromisu, který dorostu přiznával právo na ideovou opozici. Součástí kompromisu bylo i zvolení dvacetiosmiletého Josefa Borovičky, nekonfliktního praktického organizátora agrárního hnutí, přijatelného pro obě strany předsedou Zemského sdružení.

Jako funkcionář nepatřil Borovička k výrazným osobnostem, zápisy z jednání předsednictev neobsahují jediný spor, v němž by se Borovička výrazněji projevil. Za celé své funkční období napsal do tisku jediný, a to novoroční projev. Ten dává tušit jeho budoucí literární kvality i jeho způsob práce založený na konkrétní každodenní činnosti. Nad vzletnými frázemi zřetelně převažuje věcná argumentace. Z toho mála, z čeho můžeme usuzovat na Borovičkovu funkcionářskou činnost v čele zemského ústředí, se jeví Borovička na straně jedné jako idealista stojící pevně na pozici agrarismu Švehlova ražení a na straně druhé jako obratný politický pragmatik.

V březnu 1921 Borovička na předsednickou funkci resignoval, zůstal sice ještě rok místopředsedou, ale z vysoké politiky se již pozvolna stahoval. V roce 1922 ještě působil v sociální komisi dorostu, kde si vzal na starost otázku pozemkové reformy, ale těžiště jeho činnosti se již přesouvalo do Kouřimi.

V roce 1921 totiž Borovička získal nepřilíši dobře placené místo okresního tajemníka

agrární strany a odstěhoval se do Kouřimi. Vrátil se ke starému stylu své práce. Denně byl v terénu a na volebních výsledcích agrární strany to bylo vidět. V roce 1922 dovršil věk 30 let, což představovalo horní hranici pro členství v republikánském dorostu. Uvolněné ruce využil pro aktivity v prospěch Domovin a agrární strany. Po hmotné stránce se mu přes plat tajemníka nevedlo valně, přesto si v Kouřimi koupil dům a aby o něj nepřišel, načerno v něm přechodně bez živnostenského oprávnění provozoval vetešnictví. V prosinci 1923 se oženil a vzal si dceru drobného rolníka z Horních Chvátlin Boženu Truhlářovou. V roce 1925 se jim narodil první a o dva roky později druhý syn.

V těchto letech byl výrazně národně i sociálně cítící a také tak jako tajemník agrární strany jednající Borovička v místním tisku napadán z bolševismu i z fašismu.² V roce 1927 založil nezávislý časopis Hlas Kouřimska, věnovaný hospodářským, sociálním a kulturním otázkám. V následujícím roce se na něj usmálo štěstí či spíše zafungovaly staré známosti a Borovička se stal vedoucím pobočky Zemědělské pojišťovny v Kouřimi a stáhl se z pozice tajemníka agrární strany. Tato pojišťovna měla být ve 30. letech v rámci úsporných opatření zrušena, ale zásluhou poslance Rudolfa Berana, s nímž se Borovička znal z dob svého působení v čele dorostu, byla pobočka v Kouřimi zachována. V roce 1931 získal byt v právě otevřeném Prokúpkově domě. Jeho vybudování – jako centra agrárnických aktivit v Kouřimi – bylo z velké části i Borovičkovou zásluhou. Během 20. let se Borovička zapojil do řady spolků, aktivní byl zejména v Sokole, dobré vztahy měl k hasičům, kterým poskytl svůj časopis jako spolkový věstník. Byl činný v místním osvětovém sboru, po několik let stál i v jeho čele.

Samostatnou kapitolou Borovičkova působení byla jeho činnost v městském zastupitelstvu. V roce 1931 získal v Kouřimi domovské právo.³ V samosprávě však působil již dříve. Již v roce 1925 kandidoval na nevolitelném desátém místě do městského zastupitelstva. V roce 1929 v souvislosti s parlamentními volbami došlo v sousedním Kolíně k zajímavé politické aféře. Národně socialistický kolínský starosta a senátor Julius Komers sondoval možnost přestupu k agrárikům, následně vytvořil uvnitř národně socialistické strany opozici a nakonec skončil u Národní ligy Jiřího Stříbrného. Josef Borovička byl kouřimskými národnými socialisty, mezi něž se rovněž přenesla z Kolína krize, obviněn, že se snaží získat politikářením místo kouřimského starosty.

To se již blížily obecní volby roku 1930 a v agrární straně v Kouřimi nastala generační výměna. Generace zakladatelů agrární strany v čele s Františkem Rosou, dlouholetým kouřimským starostou, odešla na odpočinek a na první místo kandidátky byl postaven bývalý okresní tajemník agrární strany, ředitel Zemědělské nemocenské pojišťovny – jedné z mála významnějších institucí, které v Kouřimi zůstaly, neúnavný organizátor a nezaujatý glosátor místního dění Josef Borovička.⁴ Dne 9. listopadu 1930 se konala volba představenstva a Josef Borovička byl zvolen starostou.

Tímto okamžikem dosáhl Borovička druhého vrcholu své politické kariéry. Na rozdíl od vrcholu prvního mu tato pozice seděla a usiloval o její udržení. Volby Borovička vyhrál v období nastupující hospodářské krize, kdy se před Kouřimi, kdysi krajským městem, poté sídlem soudního okresu, kde zavírali jednu instituci za druhou, kupila řada vážných hospodářských problémů, na něž prázdná městská kasa nestačila.

V této době Borovička stále ještě vydával Hlas Kouřimska. Na jeho stránkách se začínají objevovat známky rozkolu v agrární straně. Borovička se nebál svým britkým perem zabrousit do vlastních agrárnických řad. To byl zřejmě jeden z důvodů, které vysvětlují jeho povzdech, když čtenářům Hlasu Kouřimska zdůvodňoval, proč tento oblíbený nezávislý časopis v roce 1932 zastavuje. Vedly ho k tomu důvody finanční, ale i to, že se musel stát dopisovatelem tehdy nedávno založeného agrárnického Prokúpkova kraje. Přesné důvody neznáme. Můžeme se však domnívat, že v této době byla další existence Zemědělské pojišťovny nejistou, renumerace starosty malého města nebyla příliš velká a Borovičkovi bylo pravděpodobně z vyšších úrovní agrárních kruhů naznačeno, že by se měl mírnit. Hlas Kouřimska sice obětoval v prospěch Prokúpkova kraje, ale neodpustil si v následujícím roce

uverejnit v sociálně demokratickém časopise Průboj článek o potřebě a nezastupitelnosti nezávislého tisku nepodléhajícího diktátu stranických sekretariátů.⁵

V téže době se však dostal Borovička do konfliktů s agrární stranou i zásluhou výkonu své starostenské funkce. Město bylo nuceno zvýšit obecní přírážky, aby udrželo přijatelnou výši schodku městského rozpočtu a to podlomilo kupní sílu obyvatel Kouřimi beztak již strádajícího hospodářskou krizí. Proti tomu se bouřili především živnostníci, které musel Borovička uklidňovat na zvláštní schůzi, ale i agráři, kteří rovněž potřebovali prodávat své zemědělské produkty. V důsledku hospodářské krize hrozilo uzavření jediného zbývajícího většího průmyslového podniku v Kouřimi – Kratochvílova cukrovaru. Borovička se osobně zúčastnil jednání v Ústřední jednotě řepářů, jednání s Anglobankou a za cenu ústupků a záruk ze strany města se mu podařilo cukrovar zachovat. Dramatičnost bojů o cukrovar vystihuje Borovičkovu prohlášení, že „*spíše pod cukrovarnickým komínem budou hroby manifestantů, než by byl cukrovar uzavřen*“. Cukrovar byl zachován pro příštích šest let a Borovička si získal prestiž jak u řepářů, tak i u cukrovarnických dělníků. Zároveň si ale vysloužil i nařčení ze snahy získat osobní prospěch a z přijetí neúměrných závazků městem Kouřimi.⁶ Vedle toho se nelíbilo některým movitým agrárikům, že cukrovar měl být z poloviny porolnicen, což zřejmě naráželo na jejich soukromé odlišné plány s cukrovarem.

Borovičkovu volební období mělo skončit v roce 1934, ale novelou volebního zákona bylo prodlouženo do roku 1936. V roce 1935 byl přidělen v sousedství Kouřimi ležící zbytkový statek Sázava-Třebovle velkostatkáři a vlivnému agrárikovi Václavu Lonskému, který ho měl dosud v nájmu. O statek se však ucházela i skupina devíti drobných zemědělců. Za ně se postavil i Borovička, který si tím znepřátelil vedení místní organizace agrární strany. Pobouření vyvolal i jeho poukaz na skutečnost, že Lonský ne hospodáří příliš dobře. Agráři se proto rozhodli Borovičku ze starostenské funkce odstranit. Odešli z kouřimské radnice, totéž udělali vzápětí i živnostníci. Borovička však hájil názor, že „*vytrvat až do konce jest příkazem každého samosprávného úředníka*“ a neodstoupil. S ním zůstala i část agráriků a zastupitelstvo se nerozpadlo.⁷

Borovička v této době řešil vážné osobní finanční problémy. Osobně, z vlastních peněz, se např. podílel na úhradě dluhů, které Kouřimi vznikly v souvislosti s účastí na oslavách 500. výročí bitvy u Lipan.⁸ Dostal se do vážných potíží, dlužil mnohatisícové částky za nájem v Prokúpkově domě. Ani za této situace se však nevzdal.

Z radnice odešli národní socialisté a kolínský hejtman navrhl rozpuštění zastupitelstva. Zemský výbor s tím však nesouhlasil, neboť stále zůstávaly dvě třtiny jeho členů a volby byly vypsané až na prosinec 1936. Borovička neměl v této době daleko k vystoupení z agrární strany, ale setrval a to i přesto, že ho agrární strana odmítla dát na kandidátku, neboť měl vážné výhrady proti placeným funkcím některých agrárních funkcionářů, tolik se lišící od jeho čistého štítu z doby, kdy byl agrárním funkcionářem.⁹ Postavil proto kandidátku za Československý domov, přidruženou agrárnickou organizaci sdružující ve městech majitele domů. V Kouřimi byla tato organizace založena již v roce 1931.

Hlubkou rozporů v agrární straně v Kouřimi nejlépe dokládá skutečnost, že tato strana postavila ještě další dvě, resp. tři kandidátky – jednu za statkáře, druhou za zaměstnance a třetí nepolitickou, jednoznačně inklinující k agrární straně. K volbám Borovička uverejnil zajímavé předvolební básničky.¹⁰ Agráriky charakterizoval následovně: „*Já jsem četa ze dvou pánů, sílu čerpám z pivovaru a že mám čilé lidi v čele, snadno potru nepříteli.*“ Sociálním demokratům věnoval tuto říkanku: „*Kdysi první, dnes již druhí, zazpíváme si soudruzi. Pryč s tyrany, se zrádci všemi, když jsme slabí, chceme klid v zemi.*“ Pro Národní sjednocení vymyslel následující: „*Sjednotiti lidí, ach, velkou dá práci, když chceš, by šli spolu páni i žebráci.*“

K velké nelibosti agráriků Borovička opět ve volbách zvítězil. Byl si však vědom kontroverznosti své osoby, a proto při volbě starosty dal svoji funkci k dispozici. I přesto se stal starostou. Agráriky byl okamžitě napaden z rozvracení agrární strany a Domovin. Nově zvolené zastupitelstvo se však sešlo pouze jedinkrát a vzápětí se pro nepřežitek rozpory

rozpadlo a v únoru 1937 bylo zemským výborem rozpuštěno. Správu města převzal vládní komisař JUDr. Václav Skalička, který situaci ve městě poněkud uklidnil.

Nové volby byly vypsaný na září roku 1938. Josef Borovička veden dosavadní zkušeností usiloval o sestavení jednotné kandidátky. Pro odpor komunistů však k jejímu sestavení nedošlo. Agráři postavili tentokrát dokonce čtyři kandidátky. Zvítězil opět Borovičkův Československý domov. To již ale veřejný život ovládla předzvěst blížícího se tragického vyvrcholení vztahů s Německem. Borovičkovi se ještě před vznikem bipartismu podařilo vytvořit na základě dobrovolnosti neoficiální výbor národní spolupráce.

Od počátku okupace usiloval Borovička o navázání kontaktů s odbojem. V Kouřimi vznikla Obrana národa, do jejíž činnosti se Borovička zapojil. Dostal se však do styku s konfidentem gestapa a v lednu roku 1941 zahájilo gestapo vyšetřování a zatýkání. Aby se mu vyhnul, utekl a zbytek okupace se skrýval v lesích okolo Kouřimi. Zde se opět projevila jeho oblíbenost u prostých lidí, kteří mu poskytli stravu a přístřeší a kryli ho. Bez aktivní podpory obyvatel nebylo na bezlesém Kouřimsku možné přežít. Jeho manželka a starší syn strávili okupaci v internačním táboře na Moravě. Z funkce starosty byl oficiálně odvolán až v únoru 1942.

V květnu 1945 se stal Borovička prvním předsedou revolučního Místního národního výboru v Kouřimi, ale hned v červnu byl nahrazen komunistou. Po válce Borovička vstoupil do národně socialistické strany, která byla jeho národním i sociálnímu citění nejbližší. Borovička se jako řadový poslanec dostal i do MNV po volbách v roce 1946, ale byl neustále komunisty napadán za své meziválečné působení v agrární straně. Vyčítáno mu bylo zejména to, že jako ředitel Zemědělské nemocenské pojišťovny nezničil její evidenci, která pak posloužila nacistům při zatýkání odbojářů a jejich pomocníků na venkově. Borovičkovu pověst poškodilo i to, že byl zapsán mezi členy kolaborantské Vlajky.¹¹ Podezření z dvojí hry se mu sice podařilo úspěšně vyvrátit, ale skvrna na pověsti mu již zůstala.

Po únoru 1948 byl Borovička jako člověk s agrární buržoasní minulostí z místního národního výboru vyakčňen, a tím definitivně končí Borovičkova politická kariéra. Zbytek života – bylo mu teprve 56 let – dožil v ústraní a umřel zapomenut roku 1969 v Kouřimi. Nebýt jeho přítele z meziválečného období, sociálního demokrata, který byl v 60. letech kouřimským kronikářem, nikdo by si jeho úmrtí ani nepovšimnul.

Poznámky:

- 1 Blíže ke sporům v dorostovém hnutí Mladá republika, 2. ledna 1920, zpráva o lednové schůzi Zemského sdružení republikánského dorostu pro Čechy.
- 2 V Nezávislosti 9. 7. 1926 J. Borovička objasnil svoji politickou pozici, z níž pramenilo jeho obviňování: „*My máme pouze jednu národní povinnost a tou jest udržet a k rozkvětu vést náš milovaný stát. Říkejte nám třebaš fašisté, nevaďte! My půjdeme svou cestou za vybudování zdravého státu klidně dál. Pamatujte si jenom, že proti vašemu internacionalismu vysoko pozvedáme svoje národní cítění a toto cítění budeme uplatňovat proti všem, kdož koketují se zahraničním germánsko-bolševickým svinstvem.*“
- 3 Protokol ze 17. 10. 1931 o přijetí do domovského svazku, Archiv města Kouřim, inv. č. 382, evidence obyvatelstva, karton 164.
- 4 V. Rosa byl vysoce hodnocen i svými politickými protivníky a starostenský post obhájil i za situace, kdy agrární strana neměla v obecních volbách v Kouřimi výsledky, které by jí opravňovaly k obsazení funkce starosty. O Rosově hodnocení blíže: Nezávislost 21. 3. 1930, Naše hlasy 22. 3. 1930, Hlas Kouřimsko 15. 3. 1930.
- 5 „*Musí to být tisk nezávislý, který nepřináší zprávy stranami zkeslené, zájmům jejich přizpůsobené, ale zprávy nestranně posuzované a pravdivě psané.*“ Průboj 27. 5. 1933, s. 1. O tom, jak blíže tomuto cíli při vydávání Hlasu Kouřimsko stál, svědčí ohlasy na zastavení Hlasu Kouřimsko uveřejněné v Průboji 8. 10. 1932 a ve Stredočeských hlasech 14. 10. 1932.
- 6 K situaci okolo kouřimského cukrovaru blíže: Karel Štrobl, Politické strany v soutěži o zastoupení v městských zastupitelstvech Kolína, Kouřimi, Českého Brodu a Kostelce nad Černými Lesy ve 20. a 30. letech 20. století. Doktorská disertační práce FF UP Olomouc 2001, s. 144 an.
- 7 K vnitřnímu vývoji agrární strany na Kolínsku blíže: Josef Heller, Vývoj politického systému buržoasní republiky v podmínkách politického okresu Kolín v letech 1931–35, diplomová práce FF-UK Praha 1977.

8 K. Štrobl, tamtéž, s. 336.

9 „Vy píšete, že rozvracíme jednotu ve straně a našich Domovinách. Prosím Vás, nedělejte si z lidí blázny. Stačí jeti po našich vesnicích. A co tam najdete, není žádným pěkným vysvědčením Vaší tolik nadouvané práce. Na vesnicích přestaly působit organizace. Tam pracují, či lépe řečeno nepracují jedinci, kteří jsou odměňováni za to, že drží p. Hoznourovi palec. A tomuhle Vy říkáte, kamaráde, organizace, práce pro stranu? Jistě nepopřete, že dokud jsme vedli organizace my, byly v dobrém stavu a pořádku. A dnes? Člověk by plakal, když vidí, že všechno to, co jsme s námahou a pracně vybudovali, je v troskách. A to jen proto, že zájem jedincův byl povýšen nad zájem celku. Jsem v Kouřimi již plných 16 let a neměl jsem jednu funkci placenou. Vždyť jen ta v Plañanské pojišťovně mu vynáší na dietách na 120 000 Kč. Co chcete více?“ Průboj 23. 1. 1937, s. 2–3.

10 Předvolební leták, Archiv města Kouřim, inv. č. 372, karton 129.

11 Mezi členy Vlajky byl zapsán, aniž by o tom Borovička věděl, funkcionářem Vlajky J. Matějkou ze Zásmuk.

Josef Borovička, an Agricultural Worker in the Whirlpool of National and Local Politics

Abstract

Josef Borovička (1892–1969) is an example of a poor agricultural worker who settled neither for his own fate nor for the fates of his peers – agricultural workers and peasants. In order to improve his social status, he joined the agrarian youth movement, where he rose up to the post of the chairman of the Land Union for Bohemia. Besides, he also worked in the Party administration, but after he had grown dissatisfied with the Party's policies, he left the national politics and got involved in small-scale local organizational work, which lead him to the post of the Mayor in the town of Kouřim. The local politics milieu suited him well; he was repeatedly elected a Mayor – even in spite of the boycott of the Agrarian Party whose member he still had been and to which he sacrificed the publishing of an independent magazine *Hlas Kouřimska* (“The Voice of the Kouřim Region”). He survived the war hiding in the woods and in the vicinity of forestless Kouřim. After the war, he was vainly trying to further his political career with the national socialists, and following the communist coup in 1948, he was “actioned out” (the period lingo term for dismissal of the politically unfit). This was the end of his political career. Borovička is an example of a principled Agrarian Party functionary; an idealist who never fought for his own position but always for the issue itself. His dislike of the professional agrarian functionaries lead him all the way to the opposition against the Party of which he was a member. Subsequently, he had to face perpetual accusations, one time of Bolshevism and Fascism the other. In spite of this, he did more for the Party than most of the other functionaries and he remained faithful to the agrarian ideals until the end of his active political career.

Agrární historik doc. Dr. Václav Černý (1894–1962)

JAROSLAVA HONCOVÁ

Můj příspěvek je věnován památce mého učitele, předního českého zemědělského historika a archiváře, doc. Dr. Václava Černého.

Václav Černý se narodil dne 20. ledna 1894 ve Lhotě u Štáhlav na Rokycansku jako syn domkáře. Vysokoškolské studium historie na Filosofické fakultě KU ukončil v roce 1920 doktorátem filozofie. Jeho disertační práci *Nejvyšší úředníci a soudcové zemští království Českého v letech 1526–1620* posuzovali profesoři V. Novotný a J. Pekař. Poté nastoupil do nově založeného Státního archivu zemědělského, od roku 1937 byl jeho ředitelem.

Rozsáhlá publikační činnost V. Černého, která zahrnuje 250 titulů, je věnována převážně problematice dějin zemědělství, zejména byl průkopníkem dějin zemědělské výroby. V letech 1920–1921 pracoval Dr. Černý spolu s Dr. Janouškem na archivní rozluce ve Vídni. Vídeňského pobytu využil pro své rané studie *Vznik prvního patentu o zrušení roboty v zemích českých 28. března 1848* (ČDV 1923) a *První ministerstvo v Rakousku (1848–1853)*, Sborník ČAZ IV 1928, s. 119–191.

Současně vyšla jeho první kniha *Pozemková reforma v 18. století*, v níž objasnil příčiny, vznik a průběh raabisace.

Záhy poté, v roce 1930, vyšlo jeho stěžejní dílo *Hospodářské instrukce s podtitulem Přehled dějin patrimoniálního velkostatku v XV.–XIX. století*. Dílo vzniklo na základě vypsání soutěže Československé akademie zemědělské z roku 1925 a bylo odevzdáno do tisku již koncem roku 1927. Autor v něm na podkladě hospodářských instrukcí zobrazil vývoj všech odvětví zemědělské výroby a lesního hospodářství i vývoj organizace feudálního velkostatku. V rámci organizace si též všiml sociálního postavení panských úředníků i čeledi a podílu robotní a námezdní práce.

Po vydání *Hospodářských instrukcí* se stal Černý uznávanou autoritou. Tehdy pojal úmysl zřídit v rámci Československé akademie zemědělské historickou komisi, která by sdružovala historiky pracující na dějinách zemědělství. Trvalo však plně dva roky, než se mu podařilo záměr realizovat, ačkoliv sociologická komise existovala v zemědělské akademii už od roku 1926. Teprve 25. 2. 1932 byla založena Ústřední komise pro dějiny zemědělství ČAZ. Prvním předsedou komise se stal prof. Dr. Kamil Krofa a Dr. Václav Černý jejím jednatelem, později předsedou v letech 1940–1958. Oba byli autory komplexního programu činnosti komise. Komise měla dvě významné subkomise, jejichž činnost Černý řídil: pro dějiny cen a bibliografickou.

Historická bibliografie zaujímá významné místo v Černého tvorbě. Již v letech 1920–1924 spolupracoval s Dr. Kazimourem na *Bibliografii české historie*. *Bibliografii dějin zemědělství* uveřejňoval v *Rocznikach Dziejów społecznych i gospodarczych*, 1932, 1938. Bibliografie obsahovala též kritické komentáře.

Z jeho rozsáhlé tvorby uvedu alespoň knižní publikace v časovém sledu. V roce 1920 byl vydán zákon o povinném vedení obecních kronik. Dr. Černý se stal záhy odborným poradcem kronikářů. V roce 1936 vydal knížku *Kronikář*, v níž shrnul praktické návody jak vést obecní kroniku a zároveň načrtl kronikářům programovou osnovu, co vše má obecní kronika obsahovat. Zde si všimá problematiky, která činí z obecních kronik cenný pramen pro poznání dějin zemědělské výroby i politického a sociálního vývoje – např. zhodnocení pozemkové reformy, sčítání obyvatelstva, družstevnictví, počátky mechanizace aj. Dr. Černý měl s kronikáři i osobní kontakt. Z let 1926–1943 je evidováno 56 přednášek a kursů. Některé přednášky proslovil v rozhlasu, většinou se však konaly přímo v obcích.

Z dalších významných Černého prací vydaných za první republiky uvádím alespoň

dvě studie: *Kolovratské a berkovské listiny ve Státním archivu zemědělském* (Sborník prací prof. Fridricha, s. 36–78 a zvl. otisk 1931, 51 s.) a studii o hodnocení středověké zemědělské literatury *Crescentius v Čechách* (Sborník J. B. Nováka a zvl. otisk 1932, 14 s.).

K sociální problematice se vrátil v knihách *Staroplzeňský boj za právo* (Praha 1941, 106 s.) a František August Brauner, vykonavatel odkazu selských rebelií (Praha 1948, 79 s.).

Na vědeckou práci Dr. Černého navazuje jeho činnost redaktorská. Známe ho především jako dlouholetého redaktora Časopisu pro dějiny venkova. Od roku 1924 spolupracoval na odborné redakci tohoto časopisu s prof. Dr. Kazimourem, po jeho smrti jej redigoval již samostatně s Dr. J. Prokešem do r. 1941. Od r. 1946 vedl historickou část Českého lidu a konečně v letech 1956–1957 byl předsedou redakční rady sborníku ČSAZV Historie a musejnictví. Rovněž úzce spolupracoval se Zemědělským muzeem. Tvůrčím způsobem se podílel na anketě o zemědělském muzejnictví z roku 1937.

Získané vědomosti předával Dr. Černý dalším, zejména mladé generaci. Od roku 1933 převzal po zemřelém prof. Dr. Kazimourově přednášky z dějin zemědělství na Vysoké škole zemědělské v Praze, v roce 1935 se stal docentem dějin zemědělství, které přednášel i po II. světové válce. Jako dlouholetý předseda Komise pro dějiny zemědělství koordinoval a usměrňoval práci celých generací historiků.

Po II. světové válce vyvstaly před Státním archivem zemědělským nové náročné úkoly. Likvidací soukromých velkostatků v letech 1945–1948 připadly pod něj všechny archivy velkostatků v českých zemích. Nyní bylo prvořadým úkolem tyto archivy převzít a uchránit je před zkázou.

Dr. Černý s malým kolektivem, v němž byli Dr. E. Janoušek, Dr. J. Nožička, Dr. V. Davídek, J. Honc a J. Tlapák zachránili pro dějiny zemědělství archivní prameny jedinečné ceny. Státní archiv zemědělský zřídil postupně síť 35 oblastních zemědělsko-lesnických archivů a obsadil je odborníky. Tento proces byl ukončen v roce 1952 a Státní archiv zemědělský byl přejmenován na Ústřední zemědělsko-lesnický archiv (ÚZLA).

Od 1. 1. 1953 byla zřízena Československá akademie zemědělských věd (ČSAZV) a Ústřední zemědělsko-lesnický archiv v ní plnil funkci historického oddělení. Archiv prováděl odbornou správu zemědělsko-lesnických archivů. Významným úkolem archivářů bylo pořízení popisu příslušného archivu. Tyto popisy potom Černý redakčně zpracoval pod názvem Soupis archivů velkostatků, který čítal přes 1 000 strojopisných stran. Publikace byla připravena do tisku již v roce 1954, ale nevyšla pro přechod zemědělsko-lesnických archivů do sféry ministerstva vnitra od 1. 1. 1956. Dvakrát ročně byly v letech 1951–1955 konány pod vedením Dr. Černého několikadenní porady zemědělsko-lesnických archivářů, spojené s exkurzí do příslušného archivu. Na archivních poradách byly probírány referáty archivně teoretické, problém pořádání a skartace, význam centrálních jednotlivých panství a jejich pořádání, archivy a písemnosti JZD, výzkum pamětníků, soupisy archiválií pro ediční účely – např. urbáře. Druhou skupinou byly referáty z dějin zemědělské výroby, které sblížovaly archiváře se zemědělskou problematikou.

V letech 1956–1958 byl Dr. Černý ředitelem Kabinetu dějin zemědělství a lesnictví ČSAZV. Podle jeho koncepce, která však nebyla realizována, měl mít kabinet 10 vysokoškoláků. V kabinetu pracovalo pouze 5 vysokoškoláků, z toho 3 historici, 1 zemědělec a 1 lesník. I zde byl Černý iniciátorem nových forem práce. Kromě klasických historických témat, např. Pozemková reforma, Vývoj sociálního postavení venkovského obyvatelstva, zaváděl přímé napojení na výzkumné úkoly výzkumných ústavů ČSAZV: Historický výzkum příčin kolísání sklizní, pro který Černý vypracoval a publikoval metodiku, dále výzkum hospodaření na písčitých půdách na jižní Moravě v 19. století – obojí pro Výzkumný ústav zemědělských meliorací. Pro sociologický výzkum Dr. J. Taubera vypracoval historický kabinet tři historické monografie vesnic: *Loumky* (Janoušek), *Vinařice u Mladé Boleslavi* (Honc) a *Chýně* (Střesková).

Poslední léta života Dr. Černého byla poznamenána zákeřnou cukrovkou. Po odchodu do

důchodu v polovině roku 1958 již nepublikoval, nicméně i nadále sledoval nově vycházející historickou literaturu. Zemřel dne 3. května 1962.

V jeho literární pozůstalosti, uložené v Národním zemědělském muzeu, nalezneme některé dílčí kapitoly, poznámky i ikonografický materiál k velké nedokončené syntetické práci *Dějiny zemědělství*, rukopis *Český venkov doby Karlovy*, sepsaný původně jako příspěvek pro sborník o Karlu IV., který zamýšlel v roce 1945 vydat profesor Josef Šusta, i poslední nedokončenou práci o Krúňitzově encyklopedii.

Václav Černý byl osobnost mezinárodního významu. Na konzultace s ním přicházeli do archivu historikové čeští i zahraniční, archiváři, kronikáři i studenti. Na jeho řízení porad zemědělsko-lesnických archivářů i zasedání historické komise pamětníci, a jejich už dost málo, nikdy nezapomenou. Přesto sté výročí jeho narození v roce 1994 proběhlo bez povšimnutí. A tak mu zůstává česká historická obec ještě hodně dlužna.

S Václavem Černým se rozloučím slovy jeho nejbližšího přítele a spolupracovníka, profesora Františka Kutnara: „Byl ve všem první. Jeho soustavnost byla obdivuhodná“.

Literatura:

ČERNÝ Václav: *Historický výzkum příčin kolísání sklizní*. Historie a muzejnictví 1956, s. 159–176.

HONCOVÁ Jaroslava: *Československý státní archiv zemědělský a jeho osudy*. Z Českého ráje a Podkrkonoší, supplementum 4, Semily 1998, s. 109–123.

HONCOVÁ Jaroslava: *Činnost Ústřední sociologické komise ČAZ za první republiky. Ruralismus, jeho kořeny a dědictví*. Z Českého ráje a Podkrkonoší, supplementum 10. Semily 2005, s. 212–218.

KŘIVKA Josef: *K nedožitým sedmdesátinám doc. Dr. Václava Černého*. Vědecké práce Zemědělského muzea, 24, 1984, s. 17–20.

KUTNAR František – MAREK Jiří: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. Praha 1997.

ROUBÍK František: *60 let Dr. Václava Černého*. Časopis přátel starožitností, LXII, 1954, s. 49–56.

STŘESKOVÁ Jaroslava: *K nedožitým sedmdesátinám doc. Dr. Václava Černého*. Agrikultúra, 1964, s. 175–178.

The Agrarian Historian Doc. Dr. Václav Černý (1894–1962)

Abstract

Václav Černý was born on January 20, 1894 in Lhota near Štáhlavy. After graduating from the university and obtaining a doctorate in 1920, he started working at the Czechoslovak State Agricultural Archive. He became a director of this institution in 1937. The large body of his publications which includes 250 titles is dedicated mostly to the subject of the history of agriculture. In the years 1920–21, he took part in separating of archives in Vienna. His seminal work, *Economic Instructions (Hospodářské instrukce)* – the first history of agricultural production and land estate economics in the period between 15th – 19th centuries in the Czech lands – was published as early as 1930.

In 1932, he and Professor Kamil Krofta founded at the Czechoslovak Academy of Agriculture a committee for the agricultural history with a subcommittee for the history of prices. He also contributed to editorial activities in magazines for agricultural history, and taught. In 1935, he habilitated at the Institute of Agriculture in the field of the history of agriculture and forestry.

After confiscation of private land estates following the end of the World War II, the State Agricultural Archive managed to salvage and collect their archives. Until 1952, a network of 52 archives for agriculture and forestry related materials had been established. V. Černý conducted several-day training seminars for the employees of these archives.

The unfavorable political situation as well as a serious illness caused that a large part of the larger historical and archive-related works of V. Černý remained as manuscripts in his literary heritage, stored in the Museum of Agriculture.

Agrární politici Hřebečska (1883–1913)

MARIE MACKOVÁ

Hřebečsko se jako poněkud neobvyklý region vymezilo na počátku 19. století a ačkoliv nikdy nemělo žádné jednotné správní hranice a dokonce ani žádnou převážující vnitřní ekonomickou vazbu, bylo v průběhu 19. století vnímáno jako faktický region náležející mezi oblasti obývané převážně Němci z Čech a Moravy. Navíc tento region byl v dané době zvláštní tím, že prakticky nerespektoval tehdy funkční zemskou hranici mezi Čechami a Moravou a rozkládal se po obou jejích stranách.¹ Jeho vnitřní politické vazby nebyly v 19. století ještě pregnantněji určené jako jakkoliv společné, s výjimkou obecně vlasteneckých spojitostí odpovídajících postupující identifikaci společnosti s některým z novodobých národů. To vytvořilo širokou možnost politického rozčlenění podle specifických zájmů jednotlivých částí zde žijící společnosti. Protože však zvláště okrajové oblasti tohoto regionu, spojené i oddělené od jeho bezprostředního okolí především správními hranicemi, nebyly národnostně zcela jednotné, v některých případech dokonce dost výrazně smíšené, byly zájmy zde žijícího obyvatelstva ještě pestřejší.

Místa, která do světa aktivní politiky vyslala dále zmiňované osobnosti, měla některé společné charakteristiky. Především šlo o lokality pomezí, velmi vzdálené od zemských i státních center, což pro ně byla charakteristika aktuální ve všech státních útvarech, k nimž ve své novodobé historii náležely. Dále to byly lokality, které nesly podle určené stabilního katastru charakteristiku horských obcí, a to v praxi znamenalo, že zemědělství zde rozhodně nemělo optimální podmínky, spíše bylo třeba hledat oblasti, ve kterých by mohlo prosperovat, ne pouze základním a velmi jednoduchým způsobem živit obyvatelstvo kraje.

Lanškroun byl starým správním centrem regionu, které si svůj význam udrželo i v 19. století, kdy se stalo sídlem soudního i politického okresu. Nebylo to město orientované na zemědělství, naopak patřilo k oblastem, kde se už poměrně záhy začal etablovat průmysl a zaměstnávat nezanedbatelné množství obyvatel.² Město bylo osídleno téměř výhradně německým obyvatelstvem a v 19. století se vědomě hlásilo k hřebečskému prostoru a tvořilo jeho severní hranici a zároveň středisko té části, která ležela na české straně zemské hranice. Ovšem v lanškrounském okolí už situace tak jednoznačná nebyla, byla tu řada vesnic téměř výhradně českých, a navíc oblasti dokonale smíšeného osídlení. V úřední klasifikaci státní správy šlo o okres smíšený. V lanškrounské komunální politice bylo rolnictvo jako socio-profesní skupina zastoupeno naprosto zlomkovitě, nicméně němečtí agrárníci tu postupně získávali pozice tak jako v okolních vesnicích. Pro město Lanškroun to byla především doba mezi oběma světovými válkami, kdy tu dokonce drželi funkci starosty.³

Opatov náležel původně k panství Litomyšl, od roku 1850 k politickému okresu Litomyšl. Na konci 19. století se počet jeho obyvatel vyšplhal přes dva tisíce a trať spojující Brno s Českou Třebovou podstatně zlepšila jeho komunikační dostupnost. Přesto tato vlastnost, pro 19. století tak důležitá a vyzvedávaná, byla v dané době vnímána z určitého pohledu jako nedostačující. Poloha těsně při zemské hranici z něj činila stejné pomezí, za jaké byl svým způsobem považován Lanškroun. Ve druhé polovině 19. století byla obec osídlena výhradně německým obyvatelstvem a na přelomu 19. a 20. století tu bylo možné pozorovat výrazné projevy národnostního vymezování se, i když i zdejší radikalismus měl v té době své meze.⁴

Albrechtice leží v bezprostřední blízkosti Lanškrouna, ovšem směrem do vyšších nadmořských výšek. Obec má historii sahající na přelom 13. a 14. století, v 19. století byla osídlena téměř výhradně německým obyvatelstvem, jehož počet v té době kolísal zhruba mezi 750–950. Ačkoliv tu platilo zmíněné zařazení mezi horské obce, zemědělství se tu věnovalo poměrně dost obyvatel, resp. byl tu poměrně rozšířený model, podle kterého výnos ze zemědělského hospodaření byl doplňován jiným zdrojem příjmů, ať už šlo o obchod

nebo zaměstnání v průmyslu. Nejenom hospodářská situace obce byla výrazně ovlivněna bezprostřední blízkostí okresního města. V těchto podmínkách byla původní dědičná rychta výjimečně velkým, kontinuálně se vyvíjícím zemědělským komplexem, jehož prosperita ovšem stála pravděpodobně především na dobytkařství.⁵

Prvním z těch, kdo část politického vývoje této oblasti – vlastně na české straně zemské hranice ležícího Hřebečska – nasměrovali k agrárnímu typu politiky, byl Adalbert Kölbl von Geysing.⁶ Přišel do Lanškrouna v roce 1883 na místo správce zdejšího liechtensteinského velkostatku. Pocházel z úřednické rodiny a sám jako úředník působil celý život. Ovšem byl hospodářským úředníkem, který celou kariéru prožil na některém velkostatku, tedy především v zemědělství, pro což měl i odborné vzdělání na úrovni vysokoškolského na Královské bavorské zemědělské akademii ve Weihenstephan. Tím byl dán jednoznačně jeho postoj už při příchodu do Lanškrouna. V pozici správce velkostatku se zároveň stal natolik samostatným a odpovědným jenom inspektorovi liechtensteinských statků nebo úřednictvu vyšších složek liechtensteinské správy, které sídlilo buď v Brně nebo v Bučovicích, případně v ještě vzdálenější Vídni. Taková samostatnost mu otevřela prostor pro vlastní organizační aktivity, které byly záhy doplněny patrnou politickou ambicí. Je třeba vidět, že jako správce statku sice nebyl nijak výrazně úspěšný, ale také se nedopouštěl zásadnějších chyb. Možná z toho důvodu, možná prostě jenom proto, že šlo z pohledu celého liechtensteinského majetkového komplexu o velmi drobnou část, jeho zaměstnavatel proti žádné z mimoslužebních aktivit svého úředníka neprotestoval. Pan von Geysing se prosadil na půdě Zemědělské rady pro království české a když byla zřízena v roce 1891 její německá sekce, stal se jejím prvním viceprezidentem a po úmrtí jejího prvního prezidenta Franze Pfeifera stanul v roce 1897 v jejím čele. Nikdy se zřejmě nepokusil získat žádný poslanecký mandát, ačkoliv v komunální politice byl činný dlouhá léta a ve městě si získal takovou pozici, že byl dokonce zvolen starostou. Fakticky však tuto funkci vykonával jen zhruba jeden a půl měsíce, protože volbu nepřijal pro svou zaneprázdněnost právě na půdě zemědělské rady. Tam však se svými názory narazil na pozvolna se formující německou agrární politiku, ještě zřejmě ne zcela institucionální, představovanou lidmi z okruhu severočeského Bund der deutschen Landwirte Böhmens, nicméně už v jednotlivých představitelích natolik silnou, že byla schopná své názory prosadit na tak významném agrárním fóru doby, jakým nepochybně zemědělská rada byla. Názorový střet vyústil v odchod A. Köblba ze všech funkcí v zemědělské radě v roce 1899. Zatímco jeho vliv na centrální zemědělskou politiku tím skončil, v Lanškrouně a v regionu zůstal až do své smrti uznávanou osobností a nesporně zůstal mezi místními duchovními elitami.⁷

Příčina rozchodu byla vysvětlována nejenom různými názory na prováděnou zemědělskou politiku, ale také nepřehlédnutelným způsobem jako rozdíl ve vnímání národní identifikace. A. Kölbl se stranicky řadil k německým liberálům, v národním ohledu byl poněkud radikálnější než zakladatelská generace, nicméně v závěru života byl i svým regionálním okolím vnímán jako „Altliberal“. Pro pány zainteresované v Bund der Landwirte však byl příliš středoevropsky orientovaný a málo vlastenecký, což formálně odkazovali k jeho uherskému rodišti a faktu, že rakouské občanství měl až od roku 1891, kdy se teprve přišlo na to, že by vlastně jako uherský občan vůbec neměl mít v Předlitavsku volební právo. Výzvu obsaženou v rezoluci Bund der Landwirte, aby byli „nur nationale Männer in der Landesculturnrath zu wählen“,⁸ považoval za hrubé znevážení svého vlastenectví, které bylo především výsledkem dobrovolné volby a racionální úvahy, a proto se vzpíralo poněkud účelově emotivnímu a tím argumenty neovlivnitelnému hodnocení.

Köblbovým nástupcem v německé sekci zemědělské rady byl zvolen dr. Gustav Schreiner a na místo viceprezidenta Franz Peschka.⁹ Tím se do jejího vedení dostal druhý z politiků Hřebečska, který během svého života vstupoval do aktivní politiky principiálně a následně skutečně jako politik agrární. I on ovšem začínal v řadách německých liberálů. Jeho raná politická vystoupení v regionu, která jsou zaznamenatelná často v těsné blízkosti Adalberta

Kölbla, však byla nepoměrně radikálnější a v liberálních řadách patřil nepochybně k nacionálně orientovanému pravému křídlu.¹⁰ Peschka dosáhl svého nejvyššího vzdělání na svitavské realce, pak se stal jednoročním dobrovolníkem a po návratu převzal v Opatově otcovské hospodářství. V rodné obci se aktivně zapojil do veřejného života ne jenom z titulu velkého vlastníka půdy, ale i osobním vkladem. Inicioval založení místního hasičského spolku a byl jeho prvním a dlouholetým předsedou, stál u zrodu místní záložny, v roce 1900 se aktivně podílel na založení zdejšího mlékařského družstva a jeho mlékárny. To už se ovšem dělo v době, kdy byl opakovaně voleným starostou. Poprvé byl do této funkce zvolen už v roce 1883. Za jeho starostování se podařilo zdejší trojtřídní školu rozšířit na pětitřídní. Na zemské úrovni patřil rovněž k zakladatelům německé sekce zemědělské rady, ale jeho ambice šly dál. V roce 1891 získal poslanecký mandát do říšské rady, kde náležel ke klubu spojené německé levice. V roce 1895 byl zvolen ve volebním obvodu venkovských obcí soudních okresů Lanškroun, Králíky a Rokytnice v Orlických horách do českého zemského sněmu, kde vystřídal Ferdinanda Amanta Rottera, německého liberála, náležejícího do okresní i komunální politiky Králík. Vrcholem Peschkovy politické kariéry byl post německého ministra-krajana v Beckově kabinetu, byť šlo z hlediska délky trvání o epizodu, kterou ukončila jeho náhlá smrt ještě dříve, než tato vláda podala demisi. Na říšské radě minimálně od roku 1901 vystupoval jako člen německé agrární strany.¹¹

V době, kdy byl Franz Peschka ministrem, ale částečně už před tím, byl na starostenském místě ve své rodné obci vystřídán jinými muži, ovšem to nic neubralo na jeho autoritě v místě a regionu. Toto postavení však vyplývalo nejenom z jeho aktuálních politických možností, ale i z jeho nesporné ekonomické síly, mající základ právě v Opatově a bezprostředním okolí. Ovšem když zemřel, byl regionálními novinami hodnocen především jako ten, který byl schopen „ze selského dvora dojít až do vlády“. Ačkoliv to možná nebylo tak docela pravda, příběh „jednoduchého, prostého sedláka, který se stal ministrem“, ovládl nejenom novinové nekrology, ale i smuteční proslovy na opatovském hřbitově. Zároveň byla všeobecně oceňována jeho schopnost bojovat na všech úrovních za zájmy regionu, dokonce i rodné obce.¹² Takto vnímaná a prezentovaná osobní a politická kariéra měla velmi blízko k modelu „české chaloupky“ jako místa zrodu a původu řady českých politiků srovnatelné doby. Tato poloha vnímání nevyklučovala Peschkovu příslušnost k ekonomickým elitám své obce a svého regionu, protože za jejich hranicemi už k nim tak blízko neměl.

Pozornost novinářů na Peschkově pohřbu v Opatově byla soustředěna na zástupce panovníka, dál na ministerského předsedu Becka a ministry jeho vlády, zajímaví pro ni byli jak pražský místodržící hrabě Coudenhove, tak celebující monsignore Stojan s litomyšlským proboštem a pány děkany ze Svitav a Lanškrouna, stejně tak jako regionálně významní smuteční hosté, jako byli páni starostové ze Svitav, Lanškrouna a Králík. Za Zemědělskou radu pro Království české byl zaznamenán řečník dr. Schreiner, ve výčtu se mohl i Theodor Zuleger. Ten, který měl pro následující období v regionu i mimo něj v řadě míst zaujmout Peschkovo místo, však buď na jeho vídeňském i opatovském pohřbu vůbec nebyl, nebo pozornosti novinářů jako řadový a bezvýznamný host unikl. Přesto, že se o něm v květnu 1908 v novinách nepsalo, stal se Wilhelm Maixner z Albrechtic u Lanškrouna hned následujícím nositelem Peschkova poslaneckého mandátu, zachoval ho tak pro německé agrárníky a prodloužil kontinuitu agrární politiky v oblasti.

Wilhelm Maixner¹³ absolvoval kromě obvyklé nižší reálky zemědělskou střední hospodářskou školu. Hospodařil na původní albrechtické dědičné rychtě a sám sebe deklaroval v prvé řadě jako chovatele a šlechtitele koní. V regionu se exponoval především na okresní samosprávné úrovni, stál v čele lanškrounského okresního zemědělského spolku, čímž volně navazoval na aktivity Adalberta Kölbla. Ve své rodné obci se až do světové války angažoval především ve spolkovém životě, jeho kontakt s komunální politikou byl v této době jen velmi limitovaný. Poslanecký mandát do českého zemského sněmu získal ve volebním obvodě venkovských obcí soudních okresů Lanškroun, Králíky, Rokytnice v Orlických

horách doplňovací volbou v roce 1908, tedy přímo po Franzi Peschkovi. Následně od roku 1911 rovněž mandát na říšské radě. Vše za německé agrárníky. Vztahovala se na něj ustanovení anenských patentů a následně jako poručík vozatajstva narukoval do první světové války. Přímo z bojiště, už jako držitel zlatého *Signum laudis*, se vrátil do poslanecké lavice v roce 1917. Po vyhlášení Československa se exponoval jako člen vlády zamýšleného *Deutschböhmen*, ovšem jenom do té doby, pokud mohla sídlit v Liberci. Po jejím přesunutí do Vídně rezignoval.¹⁴ Jenom pro úplnost je třeba dodat, že v meziválečném Československu se věnoval především regionální politice na úrovni okresu, podstatně méně na úrovni obce. Na parlamentní úroveň se vrátil až jako senátor v letech 1935–1938, ovšem už nikoliv jako německý agrárník, ale v řadách Henleinovy strany.¹⁵

Všichni tři politici, které spojuje velmi blízký vztah k německé agrární politice posledního období trvání habsburské monarchie, se museli vyrovnat nejenom s vlastní politickou identifikací, která jim více či méně umožnila naplnění osobních ambicí. S ohledem na dobu života a působení se museli vypořádat i s některými jevy a okolnostmi, které byly obecně rozšířené a zaujmout stanovisko k nim musel každý, kdo chtěl aktivně veřejně působit, ale do jisté míry i téměř každý z těch, které veřejná sféra tolik nepřitahovala.

Především postupující nacionalizace tehdejší společnosti způsobila, že se všichni museli nějak postavit k problému identifikace s novodobým národem, v tomto případě nejenom vůči Němcům obecně a Němcům z Čech a Moravy zvlášť, ale i vůči stále výrazněji se identifikujícímu novodobému českému národu. V postoji každého z těchto pánů se jednoznačně odráží stav tohoto problému v konkrétní době jejich života. Všichni však v principu zastávali dost výrazně národnostně vyhraněné stanovisko, přičemž ono „dost výrazně vyhraněné“ je třeba vnímat v odpovídajících dobových souvislostech. Zároveň v době trvání monarchie žádný z nich nepatřil ke stoupencům krajního nacionalismu, ani kulturně, ani politicky definovaného. Zato se všichni shodovali v tom, že zemědělci tvoří zcela specifickou část společnosti, která je svou vazbou na půdu výjimečná a z tohoto faktu vyplývají některé specifické názory, které ji odlišují od spoluobyvatel stejného regionu. V tomto směru byly srovnatelné s exponenty české agrární politiky dané doby.

S regionem jako geografickým, kulturně-společenským, politickým i správním celkem zacházel každý z nich poněkud odlišně. Nejstarší z nich každý region pokládal za svébytnou jednotku, se kterou je z centrální úrovně nutné velmi usilovně spolupracovat, pokud možno bez dalších organizačních prostředků. Na druhou stranu Adalbert Kölbl „svůj“ region žádným zvláštním způsobem nezvýhodňoval oproti ostatním, dokonce se zdá, jako by ho opomíjel záměrně, aby mu jakákoliv přízeň nemohla být jakkoliv vyčítána. Peschka naopak za „svůj“ region bojoval se vši možnou vehemencí až na samu hranici obecné přijatelnosti, a je třeba připustit, že mu to fakticky nikdo výraznějším způsobem nezazlíval. Pro Maixnera byl až do světové války region především jakousi akceschopnou a zároveň stabilní zálohou, se kterou vždycky počítal, i když se na jeho úrovni exponoval možná méně než jeho předchůdci. Všichni se však shodovali v tom, že nepochybovali o celkově velmi výrazném potenciálu, který se v takto vymezeném společenství ukrývá. Kromě toho pro všechny byla na prvním místě jejich úvah vždy obec. V Peschkově a Maixnerově případě jejich rodná obec, v případě pana von Geysing racionálně zvolená obec, kterou pokládal za „svou“.

K dalším úvahám možná vybízí fakt, že všichni své děti směřovali mimo sféru zemědělství. Žádný ze synů A. Köblbla nezáskal odborné zemědělské vzdělání, což by snad ještě bylo možné odůvodnit tím, že tu nebyl k dispozici žádný zemědělský majetek, který by byl potencialem dědictvím. Ovšem zřejmě nebyla přitažlivá ani kariéra zemědělského úředníka, která byla celoživotním údělem otce. Ani jeden ze synů Franze Peschky nezáskal odborné zemědělské vzdělání, ačkoliv tu byl k dispozici nezanedbatelný statek, základ rodinné existence. Synové z obou těchto rodin směřovali jednak do armády, jednak mezi úřednictvo a stavitele železnic. Ani jeden z nich nenavázal na otcovy politické ambice. S ohledem na

rozdílnost obou rodinných prostředí to však nemůže být považováno ani za dílčí model chování, ale spíše za pouhou náhodu.

Co však náhoda rozhodně nebyla, byly některé společné rysy charakterizující všechny tři osobnosti německého politického agrarismu z české části Hřebečska:

1. Lidé z tohoto regionu vstupovali do řízení věcí veřejných, protože byli po generace navyklí se postarat sami o sebe. Nespolehali se příliš na nikoho z tzv. profesionálních politiků většinou spjatých s některým ze zemských či státních center, protože zdejší volební obvody byly z důvodů národnostní charakteristiky komplikované a pro většinu z těchto panů nepřitažlivé pro evidentní obtížnost získání mandátu právě zde.

2. Ačkoliv šlo o kraj pro zemědělství ne příliš příznivý, organizovaný politický agrarismus tu získával nepřehlédnutelné pozice.

3. Šlo o lidi z regionu pomezí a vzdáleného zemských i státních center, přesto někteří z nich více či méně úspěšně sahali po místech spojených s mocí až na úrovni země či státu. V této souvislosti bylo možné u všech z nich nalézt společné charakteristiky:

a) ve všech případech byla nutná větší vynaložená energie na počátku, aby se na zemské i státní úrovni prosadili,

b) všichni měli vždy schopnost nahlížet problémy především optikou regionu, a teprve následně centrálním pohledem. Tyto dvě možnosti posuzování stejné věci nemusely být vždy shodné a také ne vždy nutně musel být regionální způsob vnímání ten, který se následně ukázal jako životaschopnější nebo racinálnější a naopak,

c) všichni, pokud se dostali do mezní situace, ve které museli jednoznačně volit, dávali přednost regionu před centrální mocí (Peschka toto dilema řešit nemusel, protože Vídeň, kde úřadoval jako ministr-krajan, byla jenom hlavním městem státu, ve kterém žil a chtěl žít. Maixner toto dilema na přelomu let 1918/1919 řešit musel. Dal přednost rodnému statku a pomezím Albrechticím v okamžiku, kdy se vláda zamýšleného útvaru Deutschböhmen musela z Liberce přesunout do Vídně, která ovšem už nebyla hlavním městem stejného státu. Když se mezi Vídeň a Albrechtice položila nová státní hranice, dal Maixner přednost jistotě pozemkového vlastnictví před možností převzít významný podíl na moci jako člen vlády.),

d) všichni uvedení náleželi způsobem politického uvažování době před první světovou válkou a poměrům a zvyklostem vládnoucím v monarchii.

Místo závěru je možné konstatovat, že všichni tři uvedení pánové nesporně náleželi mezi elity svého regionu, ať už ve smyslu duchovním nebo zároveň ve smyslu ekonomickém. Jejich vztah k centru a jejich příslušnost k centrálním elitám byly dány vždy jejich schopností aktivní činnosti. Pokud tuto schopnost ztratili, ztráceli i příslušnost k centrálním elitám. To ovšem ani v jednom z uvedených příkladů nezpůsobilo ztrátu místa mezi elitami regionu, odkud vzešli a kam se vraceli. K elitám regionu patřil Adalbert Kölbl bez ohledu na svůj dobrovolný a ne právě přátelský odchod z centrálních funkcí, k elitám regionu ještě dlouho patřil Franz Peschka bez ohledu na smrt, která jeho vliv v centru fakticky zrušila, k elitám regionu patřil Wilhelm Maixner bez ohledu na ztrátu poslaneckého mandátu v důsledku rozpadu monarchie a bez ohledu na dobrovolnou rezignaci na místo ve vládě Deutschböhmen. Snad je možné připustit, že přes výrazné zpolitizování života v poslední třetině 19. století a především v prvním desetiletí 20. století, regiony si své elity vybíraly i podle jiných kritérií, než byla na centrální úrovni úspěšná politická identifikace.¹⁶

Poznámky:

- 1 O Hřebečsku jako regionu např. Marie Macková, Hřebečsko – region, který zmizel, In: Scientific papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplement 3, Evropa–kultura–region, Pardubice 2000, s. 131–137. V podobných intencích hodnotí tento region nověji i Josef Bartoš, Období let 1848–1918, Moravskotřebovsko–Svitavsko, Vlastivěda Moravská, Brno 2002, s. 166–185.
- 2 Die Habsburgermonarchie 1848–1918, Bd. I., Die wirtschaftliche Entwicklung, Vídeň 1973, s. 228–232.
- 3 O Lanškrouně souhrně, včetně citace dostupných informačních zdrojů, Marie Borkovcová a kol., Krajem koruny země, Vlastivěda Lanškrounska, Lanškroun 2002.

- 4 Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli (dále jen SOKA SY), Archiv obce Opatov 1876–1945 (1948), Farní úřad Opatov 1657–1945, Obecná škola Opatov 1887–1994. Obecní archiválie téměř neexistují, školní jsou velmi redukované, zřejmě nejlépe dochovaný je fond farního úřadu. Doklady nacionalizace zdejší společnosti jsou v prezidiálních spisech okresního úřadu Litomyšl. E. Jiskrová, Archiv obce Opatov 1876–1945 (1948), archivní inventář, Litomyšl 2004. Kolektiv, Obecná škola Opatov 1887–1994, prozatímní inventární seznam, Litomyšl 1995. J. Růžička–J. Wannner, Farní úřad Opatov 1657–1945, archivní inventář, Litomyšl 1960. B. Půžová–M. Skřivánek, Okresní úřad Litomyšl – prezidiální spisy 1850–1918, katalog, Litomyšl 1974.
- 5 O vesnici rámcově Marie Macková, Historie obce Albrechtice, In: Albrechtice, 700 let obce, Albrechtice 2004, s. 6–23. Tam uvedeny další informační zdroje.
- 6 Naroděn 1843 v Bratislavě, zemřel 1908 v Lanškrouně. O jeho životě podrobněji, včetně odkazů na informační zdroje, Marie Macková, Zapomenutý starosta. Adalbert Kölbl von Geysing, Ústí nad Orlicí 1999.
- 7 Marie Macková, Adalbert Kölbl von Geysing, jeden ze zakladatelů Zemědělské rady pro Království české, In: K úloze a významu agrárního hnutí v českých a československých dějinách, Praha 2001, s. 199–209.
- 8 Národní archiv Praha, Česká zemědělská rada, kart. č. 1311, inv. č. 1128.
- 9 Naroděn 1856 v Opatově, zemřel 1908 ve Vídni. Datum narození je převzato ze Sněmu Království českého 1861–1911. Marie Lišková, Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách 1861–1913, Praha 1994, s. 227. Podle rodného parte i smutečního oznámení, které nechala natisknout obec Opatov, zemřel úřadující německý ministr krajan ve Vídni-Josefově 1. května 1908 v jednu hodinu ráno. SOKA SY, OÚ Litomyšl, kart. č. 41, pres. 189/1908. Životopisná data, která uvádí Jaroslav Šebek, je tedy vhodné považovat za mylná jak v případě data narození, tak ještě výrazněji v případě data úmrtí. Jaroslav Šebek, Německé politické strany v českých zemích, In: Politické strany 1861–1938, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu, Brno 2005, s. 467–494, konkrétně s. 475.
- 10 Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí (dále jen SOKA ÚO), Okresní úřad Lanškroun (dále jen OÚ La), pres. 91/1887, 164/1887, 166/1887, 153/1888, 195/1888.
- 11 Marie Lišková, l. c., s. 227. Otto Urban, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 528–529, 541–544. SOKA SY, OÚ Litomyšl, pres. 208/1904.
- 12 Zwitauer Nachrichten 9. května 1908. Na celé dvoustraně přetištěny nejenom smuteční projevy z pohřbu, ale i oficiální nekrology a vzpomínky stranických kolegů. Tato myšlenka se ovšem rámcově objevila už při oslavách dvaceti let ve funkci opatovského starosty v roce 1903, i když v té době ještě ministerský post nebyl aktuální. Zwitauer Nachrichten 23. května 1903. SOKA SY, OÚ Litomyšl, pres. 208/1904, hlášení četnické stanice Opatov ze 7. června 1903.
- 13 Naroděn 1877 v Abrechticích, zemřel 1941 v Lanškrouně.
- 14 Bývá uváděn jako jeden ze dvou zástupců dr. R. Lodgmana. Podle stop v písemnostech vlády Deutschböhmen působil především jako správní tajemník. Za informace z výzkumu fondu Deutschböhmisches Landesregierung, který je uložen v Archiv der Republik, Österreichisches Staatsarchiv ve Vídni, děkuji Mgr. Jiřímu Kopicovi.
- 15 SOKA Ústí nad Orlicí, mezifundová sbírka kronik, kn. č. 447, Albrechtice. Marie Lišková, Slovník představitelů zemské samosprávy v Čechách v letech 1861–1913, Praha 1994, s. 188–189. S výhradou určitých nepřesností v tomto hesle. Marie Macková, Zapomenutý starosta. Adalbert Kölbl von Geysing, Ústí nad Orlicí 1999, s. 45 a násl., 53–54.
- 16 Tato studie byla zpracována mj. za podpory grantu GA409/04/0892.

The Agrarian Politicians in the Hřebečsko Region in 1883–1913

Abstract

A number of politicians who took their share in the formation of the German Agrarism before the First World War came from the Hřebečsko region, which was at the time not a very favorable region for agriculture. Adalbert Kölbl von Geysing was still a German liberal who influenced the agrarian politics through his work in the Agricultural Council for the Czech Kingdom. He parted ways with the representatives of the early German agrarian movement. His successor in a number of public posts and functions was Franz Peschka, who is often cited as a co-founder of the German Agrarian Party in the Czech Lands. He was not only a deputy in the Czech Lands Assembly and in the Vienna Imperial Assembly, but also a German minister-compatriot in the Beck's cabinet. He died in 1908 when he was still in service. His deputy mandate was taken over by another representative of this political current in the region, Wilhelm Maxiner. All of these men had the ability to transcend the barrier of the regional delimitation and to gain their footing in the national politics. Another thing they had in common were the close ties they had with their region which they always preferred to the career of a professional politician in the central organs of power. All of them belonged to the regional elite, but their belonging to the national elites was restricted to the period of their active work in the power centers.

Marie Tumlířová (1889–1973), poslankyně Národního shromáždění ČSR za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (agrární stranu)

JANA BRABENCOVÁ

Zemědělská inženýrka a doktorka technických věd Marie Tumlířová byla do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR zvolena v roce 1934 za zemřelého poslance Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu Adolfa Prokúpku.¹ Poslanecký slib vykonala 26. 10. 1934, její volba byla verifikována 18. 12. 1934. Byla zvolena do kulturního výboru a ještě v tomto roce se zúčastnila rozpravy o státním rozpočtu na rok 1935.

Tehdejším tiskem bylo její zvolení vřele přivítáno i těmito slovy, cit.: „...*Nová členka našeho NS nejen ve směru odborném, nýbrž i jako žena ve směru průkopnickém podala důkaz, že žena se může výborně uplatnit i jako inženýr, ... ženství totiž dodává jí zvláštní kvalifikace, aby pronikla i do jiných sfér, než jest to možno muži, tj. aby přispívala k povznesení hospodářství, které jest svým významem ... jedním z nejdůležitějších a nejvýznamnějších v rodině, obci, státu i národě.*“² nebo „...*Jest zjevem velmi potěšitelným, že k dosavadním poslancům a senátorům technikům přibývá další technik, a to zvláště proto, že jde o osobnost mimořádných kvalit a o ženu...*“³. Dá se tedy říci, že i veřejnost (nebo alespoň určitá část) vítala posílení parlamentu o odborné technické členy a také o ženy, protože těch nezasedalo v poslanecké sněmovně v období první republiky mnoho.⁴

Poslankyně Tumlířová se narodila 9. června 1889 v Hradci Králové, v rodině advokáta Matěje Kukly, potomka staré selské rodiny ze Zálší u Veselí n. Lužnicí. I její matka Božena, rozená Srdínková, jejíž otec byl rovněž advokát, pocházela ze selského rodu Srdínků ze Svobodných Dvorů u Hradce Králové. Marie vyrůstala s pěti sourozenci v prostředí, kde bylo jistě podporováno vyšší vzdělávání žen. Přesto po ukončení základní školy nešla ihned studovat, ale věnovala se nejdříve privátně učení jazyků, zejména francouzštině, z níž složila roku 1909 státní zkoušku. Pak tento jazyk vyučovala (1911–1912) na soukromém učitelském ústavu na Kladně. Teprve potom začala jako privatistka studovat na reálném gymnáziu ve Vršovcích (Praha), kde maturovala v roce 1917.⁵ Nevíme, proč absolvovala středoškolské i vysokoškolské studium až tak pozdě. Snad u ní zájem věnovat se zemědělské problematice přišel až později, na pražské technice mohly dívky studovat tuto problematiku totiž již od roku 1909.⁶ Její sestra Božena (1893–1977), která se stala významnou lékařkou na Slovensku, kam se provdala za profesora Svätopluka Štúra, neztratila při studiích ani rok.

Vysokoškolská studia na pražském Českém vysokém učení technickém, obor zemědělské inženýrství, zahájila Marie ještě v tom samém roce kdy odmaturovala – tedy 1917. Diplom zemědělské inženýrky tam získala jako první žena 28. 6. 1921 a ve stejném roce dosáhla jako první žena nejen v ČSR, ale i ve střední Evropě hodnosti doktora technických věd.⁷ Její rigorosní práce „*Číselné poměry krevních tělísek kura domácího*“ byla v odborných kruzích velmi dobře hodnocena. Nebylo divu, neboť doktorandka pracovala ještě při studiích dva roky (1919–21) jako asistentka profesora MUDr. Aloise Velicha (1869–1952) na katedře anatomie a fyziologie domácích zvířat a bakteriologie zemědělské na Vysoké škole zemědělské a lesního inženýrství při ČVUT.

V září 1921 byla jmenována inspektorkou výzkumných ústavů zemědělských v oboru živočišné produkce ve Výzkumném ústavu pro živočišnou biologii. Soustředila se zejména na obor drůbežnictví. Na toto téma přednášela a vydala řadu samostatných odborných prací (mj. *Kontrola nosnosti drůbeže*, 1926). Na drůbežnictví zaměřila i vlastní výzkumnou činnost.

Zabývala se však také sociologií venkova, především se soustředila na otázky dobrého hospodaření ve venkovské domácnosti, na postavení ženy v zemědělství a její úkoly v tomto

odvětví. Také na toto téma vydala několik samostatných titulů⁸ a pilně publikovala hlavně v odborných (např. Brázda, Čs. Zemědělec, Naše drůbež, Venkov, Zemědělská jednota ad.) a ženských časopisech, zejména pak v časopisu vydávaném Ústředím československých hospodyň „Práce v domácnosti“, který vycházel od roku 1932, později (1934) byl přejmenován na „Žena a domov“. Už při jeho vzniku byla Marie Tumlířová členkou redakce a odpovídala za rubriku Technika v domácnosti.⁹ Od roku 1935 měla v redakční radě na starosti otázky venkova a spolu s B. Krchovou, R. Pelantovou a A. Vopršalovou tematiku o řízení práce v domácnosti.¹⁰ Patrně v souvislosti s nově nastalými povinnostmi v parlamentu Marie Tumlířová převzala 1935 vedení rubriky (resp. nyní již přílohy časopisu) Řízení práce v domácnosti A. Vopršalová. Články, v nichž Tumlířová psala o problémech, kterými ženy žily, měly ve své době zásadní význam pro kvalitu života venkovských žen. Toto všechno však byla činnost „jaksi navíc“, protože byla zaměstnána jako referentka pro věci vysokých škol zemědělských na ministerstvu školství a národní osvěty, kam přešla ještě v roce 1921. Později přibýlo k jejím povinnostem sledovat studijní otázky posluchačů všech vysokých škol technických a nostrifikace všech zahraničních inženýrských studií, od 1935 do 1938 zastávala funkci odborové radové. Ministerstvem byla také vysílána na různá zahraniční setkání s tematikou zemědělskou nebo školskou. Například na mezinárodním kongresu k otázkám drůbežnictví v Holandsku 1921 a 1924 ve Španělsku zorganizovala velice úspěšnou československou expozici, 1931 na světové hospodářské konferenci v Paříži zaznamenal velkou odezvu její referát o agrární krizi ve světě.¹¹

Kromě úctyhodné činnosti v odborné oblasti byla již od studentských dob vysoce aktivní i ve veřejném životě. Účastnila se činnosti ve studentských spolcích, ve Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, Ústředí československých hospodyň, Ústředí odborů československých venkovských žen, byla členkou Drůbežnické jednoty a Zemědělské jednoty, kde zastávala funkci předsedkyně hospodyňského odboru. Byla zvolena řádným členem Národohospodářského odboru Masarykovy akademie práce, jako první žena byla jmenována radou Patentního soudu pro obor živočišné produkce. Více jak deset let zastupovala ministerstvo školství v poradním sboru při ministerstvu veřejných prací pro přiznávání titulu inženýr.¹²

Jak již bylo výše uvedeno, v říjnu 1934 se stala Marie Tumlířová členkou Poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR. Tehdy již byla provdána za Ing. Dr. Bohuslava Tumlíře (1896–1982), kolegu ze studií, který pocházel ze staré české rodiny Tumlířů z Borče. Byla také matkou dvou dětí, Jana Vladimíra (1926–1985) a Marie Olgy (* 1929). Poslanecký slib po řádných volbách 1935 vykonala 18. 6. 1935 a volba byla verifikovaná 5. 11. 1935. Stranou, kterou zastupovalo v poslanecké sněmovně 45 poslanců,¹³ byla vyslána do výborů inkompatibilního (jako první náhradnice) a zásobovacího. Zvolena byla do výboru kulturního.¹⁴ Ve straně patřila ke generaci státních úředníků, erudovaných odborníků, která měla své kořeny v zemědělském prostředí a v tomto období již v parlamentu střídala generaci zemědělských praktiků. Její činnost v poslanecké sněmovně byla příkladná. Byla prý vždy výborně připravená a její argumentace byla konkrétní a věcná. Do konce roku 1935 (9. 12.) pronesla v rozpravě příspěvek týkající se státního rozpočtu na rok 1936 a prohlášení reagující na řeč ministra financí dr. Karla Trapla ze 14. 11. 1935. Předkládané návrhy a účast v debatách se týkaly především kulturních otázek a hlavně školství. Již 17. 3. 1936 podala v parlamentu interpelaci ohledně zákona o odborných zkouškách ředitelských, zavedených vládním nařízením č. 168/1934 Sb. z. a n. Pak 7. 5. 1936 pronesla řeč v rozpravě k návrhu, který předložila o den později jako návrh rezoluční společně s poslanci Janem Kozákem (Čsl. strana národněsocialistická), Václavem Jašou (Čsl. sociálně demokratická strana dělnická), Vladislavem Brdlíkem (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu), Bohumilem Staškem (Čsl. strana lidová) a Irene Kirpalovou (Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der CSR) na úpravu právních poměrů vysokoškolských asistentů. Zasazovala se také o vydání zákona o úpravě platových poměrů školních inspektorů,

ředitelů a učitelů národních škol. Tento iniciativní návrh podala 16. 6. 1936. Návrh zákona, kterým se zřizovala samostatná československá státní Vysoká škola politická a novinářská v Praze, předložila 15. 12. 1936. V rozpravě se 3. 12. 1936 vyjádřila ke státnímu rozpočtu na rok 1937 a k prohlášení ministra financí Kalfuse ze 16. 10. 1936. Velký ohlas vzbudilo její vystoupení v rozpravě 4. 6. 1937 k zákonu o zřízení Vysoké školy technické v Košicích, tiskem byl citován¹⁵ její názor na postavení vysoké technické školy – která podle ní měla být propagátorem významu technické práce v kulturním a hospodářském státu. Zdůraznila ještě, že zásadním hlediskem při zřízení této školy musí být volba jejího odborného vedení. Za významnou byla považována i pasáž o stipendiích (aby je dostali nemajetní, ale schopní). 22. 6. 1937 podala iniciativní návrh na poskytnutí pomoci zemědělcům okresu humpoleckého, postiženým živelní pohromou. 15. 12. 1938 se stala členkou Klubu poslanců Národní jednoty. Poslanecký mandát nemohla však vykonávat až do konce šestiletého volebního období. 1939 po okupaci našich zemí nacistickým Německem přestalo Národní shromáždění fakticky existovat. V době německé okupace se Tumlířová spolu s manželem, který pracoval ve Státním statistickém úřadě a zabýval se statistikou v oblasti zemědělství, stejně jako řada významných představitelů veřejného života, stáhli do pozadí.

Krátké období od osvobození do února 1948, kdy agrární strana již nebyla obnovena, strávili Tumlířovi ještě v Československu. Potom odešli do exilu. Nejříve žili v Paříži, potom v Mnichově, kde Marie pracovala v letech 1951–1957 jako zemědělská redaktorka rozhlasové stanice Svobodná Evropa pod pseudonymem Maria Chaloupecká. Vedla tam také každou středu promluvy k ženám, především se věnovala opět problémům venkovských žen. Pro tyto pořady vytvořila postavy dvou prostých venkovanek Horačky a Novačky, jejichž prostřednictvím vedla diskuse o každodenních starostech žen v komunistické režimu. Psala také často do exilových časopisů (např. revue *Novina*) a působila v exilových organizacích. Byla členkou stále čs. delegace organizace porobených národů (ACEN) při Evropské radě ve Štrasburku. Její činnost byla trnem v oku tehdejšími čsl. úřadům. J. Pejskar, autor publikace o československém exilu *Poslední pocta*, uvádí ve 2. svazku informaci převzatou z exilového Českého slova (č. 7-8) z roku 1957 o nezdařeném únosu Tumlířové čs. špionážní službou.¹⁶ V témže roce Tumlířová odešla do důchodu a s manželem se usadili opět v Paříži, kde žila i jejich dcera. Syn Jan byl roku 1948 zatčen při pokusu o přechod hranic a následně za to uvězněn. Po útěku z vězení se nakonec přece jen v roce 1952 dostal za rodinou. Stal se vynikajícím vědcem v oboru národohospodářství, byl i literárně činný. Manžel Bohuslav byl mezinárodně uznávaným odborníkem v oblasti statistiky zemědělské výroby a obchodu. Nelehký, činorodou prací naplněný život Marie Tumlířové se uzavřel 8. 8. 1973 ve švýcarském Luganu.

Poznámky:

- 1 Adolf Prokůpek se narodil 11. 1. 1868 v Kutlířích u Kolína a zemřel 16. 10. 1934 v Brodčích u Mladé Boleslavi, nekrolog in: *Československý zemědělec*, 19. 10. 1934, roč. XVI, č. 42, titulní strana.
- 2 J. Masnerová, První žena – inženýr – poslancem Národního shromáždění ČSR, in: *Pražská technika*, Praha 2002, č. 2, s. 47–48. Je ovšem dosti zvláštní, že časopis *Žena a domov*, v němž Marie Tumlířová byla členkou redakce a který přinesl v č. 5, s. 101 (roč. IV./1935) článek B. Krchové „Jsme před volbami“, se o kandidatuře Tumlířové vůbec nezmínil.
- 3 Tamtéž.
- 4 V prvním volebním období zasedlo do lavic Národního shromáždění ČSR 8 žen z celkového počtu 270 poslanců. Za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (agrární stranu) to byly rolnice ze Džbánova Anna Chlebounová a Ludmila Zatloukalová – Coufalová, žena rolníka ze Svěsedic (č. o. Velká Bystřice u Olomouce). Dále to byly: za Čsl. sociálně demokratickou stranu dělnickou úřednice Božena Eksteinová z Prahy - Smíchova a dělnice Františka Kolaříková z Hodonína, za Klub českých socialistů spisovatelka Luisa Landová-Štychová a účetní Františka Zemínová, obě z Prahy-Vinohrad, za Slovenský klub profesorka lycea v. v. Alice Masaryková, za Čsl. stranu národně demokratickou spisovatelka Božena Viková-Kunětická. Ostatní parlamentní strany Čsl. strana pokroková a Čsl. strana lidová zástupkyně v parlamentu neměly. Viz *M. Navrátil, Almanach Národního shromáždění*, Praha 1919,

- passim. Ve čtvrtém (a posledním před druhou světovou válkou) volebním období se práce v Poslanecké sněmovně zúčastnily tyto ženy: za Republikánskou (agrární) stranu rolnice Anna Mrskošová a úřednice ministerstva školství Marie Tumlířová, za Čsl. stranu sociálně demokratickou sociální pracovnice Marie Jurečková – Vorlová, za Komunistickou stranu československou dělnice Božena Macháčová a dělnice Anežka Hodinová – Spurná, za Čsl. stranu národněsocialistickou úřednice a redaktorka Františka Zemínová (všechny byly zvoleny v pražských obvodech) a zemská tajemnice této strany Jaromíra Bátková (reprezentovala Brno) a konečně za Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in CSR byla zvolena soukromnice Irene Kirpal(ová) z Ústí nad Labem. Viz *Poslanecká sněmovna ve IV. volebním období*, Praha 1935, passim. Protože v tomto volebním období měla poslanecká sněmovna již 300 členů, podíl žen se vlastně snížil (1919 – 2,96 %, 1935 – 2,67 %).
- 5 Československá biografie, sv. 3, serie 26, 31. 5. 1940, nestr.
 - 6 J. Masnerová, První studentky na pražské technice, in: *Práce z dějin vědy. Studies in the history of sciences*, Praha 2002, s.181–187.
 - 7 Táž, První žena – inženýr – poslancem Národního shromáždění ČSR, in: *Pražská technika*, Praha 2002, č. 2, s. 47–48.
 - 8 *Postavení a úkoly ženy v zemědělství (1923)*, *Žena v zemědělství československém (1930)*, *Úsporné vedení venkovské domácnosti (1931)*, *Účelné zásoby základ dobrého hospodaření (1938)*.
 - 9 Pro první číslo časopisu *Práce v domácnosti* (1932, od června 1934 pak pod titulem *Žena a domov*) napsala článek „Technika v domácnosti“; v č. 10, s. 15 je uvedena její stať „Jak vzniká pokrok“ a pro č. 11, s. 7 napsala nekrolog Betty Kozákové, která působila dlouhá léta jako ředitelka dívčí Hospodyňské školy ve Stěžerech a významně se zasloužila o rozvoj vyššího vzdělávání dívek, zejména v oblasti tohoto typu školství. Časopis řídila R. Pelantová a A. Šmakalová.
 - 10 Od roku 1935 řídila redakční radu časopisu (již pod názvem *Žena a domov*) N. Munková. Vedle M. Tumlířové, R. Pelantové a A. Vopršalové pracovaly v redakci ještě Dr. A. Berkovcová, E. Kozlová, ing. arch. M. Krütznarová a F. Plamínková. Články uváděné v časopise se zabývaly nejrůznějšími tématy, které mohly ženy zajímat a být jim tak k užítku při vedení domácnosti, výchově dětí, hledání zaměstnání apod. Seznamovaly ženy se spotřebitelskými a národohospodářskými otázkami, s vědeckým řízením práce, s pedagogickou a zdravotní problematikou, vysvětlovaly zásady zdravé výživy, přinášely náměty z oblasti odívání, zařizování bytu, pěstování květin a zahradničení, v neposlední řadě pak pojednávaly na téma vytápění.
 - 11 J. Masnerová, První žena – inženýr – poslancem Národního shromáždění ČSR, in: *Pražská technika*, Praha 2002, č. 2, s. 47–48.
 - 12 Tamtéž.
 - 13 Klub poslanců Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu měl v poslanecké sněmovně nejvíc členů. Předsedou byl zvolen František Staněk, prvním místopředsedou se stal Rudolf Beran, druhým František Mašata, třetím Juraj Slávik. Seznam všech členů strany viz *Poslanecká sněmovna ve IV. volebním období*, Praha 1935, s. 62.
 - 14 Kulturní výbor měl tři podvýbory: 1. Pro pravidla vyučování na obecných školách
2. Pro menšinové otázky
3. pro zřízení Vysoké školy technické v Košicích
 - Za agrární stranu v něm kromě Tumlířové působili jako zvolení poslanci Ondřej Devečka a Emanuel Vencel.
 - 15 *Věstník SIA*, 20. 6. 1937, příloha časopisu československých inženýrů *Technický obzor*, roč. XLV, 1937.
 - 16 Tuto informaci se však nepodařilo ověřit.

Marie Tumlířová (1889–1973), a Deputy in the National Assembly of the Republican Party of the Agricultural and Small Peasant People (the Agrarian Party)

Abstract

This article is a biography of the agrarian engineer and Doctor of Technical Sciences Marie Tumlířová, who was in 1921 the first woman in the central Europe to graduate with the degree in engineering and an academic title at the Czech Institute of Technology. Her scientific activities are discussed, as well her participation in public life which began as early as during her studies. The efforts to improve the social status of women in agriculture were an important part of her work. Her work at the Ministry of Education and Enlightenment included besides the routine administrative tasks (she was in charge of the issues related to the studies at all of the technical universities and colleges) the promotion of the Czechoslovak Republic and its agricultural issues abroad. A large part of the contribution is devoted to Marie Tumlířová's work as a deputy in the National Assembly of the Czechoslovak Republic from October 1934 till the early 1939. The author also mentions Tumlířová's activities during the World War II and in the emigration (1948–1957), when she worked also a journalist for the Radio Free Europe.

Zborník príspevkov z konferencie „Osobnosti agrárnej politiky 19. a 20. storočia“

(Posudok)

S mimoriadnou pozornosťou som si prečítal všetky príspevky plánované na zaradenie do zborníka z vedeckej konferencie v Uherskom Hradišti. Moje stanovisko k celému komplexu predložených štúdií sumarizujem do niekoľkých bodov.

Téma *Osobnosti agrárnej politiky 19. a 20. storočia* sa ukázala byť ako produktívna a mimoriadne zaujímavá. Organizátorom pravidelných konferencií v Uherskom Hradišti sa podarilo zhromaždiť celý rad kvalifikovaných odborníkov z viacerých štátov, ktorým sa vo veľmi pestrom kaleidoskopickom obraze podarilo predstaviť celý rad viac i menej známych osobností, často po prvý raz vôbec, prípadne sa zo zaujímavého uhla pozrieť na dostatočne známe osobnosti (prípád Milana Hodžu očami A. Štefánka). Väčšina príspevkov je postavená na pôvodnom archívnom výskume a napriek stanovenému obmedzenému rozsahu prináša nové poznatky a súvislosti.

Mimoriadne vydarenou voľbou boli oba vstupné referáty. Z rôznych uhlov pohľadu koncepcne i metodicky nastolili zložitú problematiku a ukázali ju v syntéze a vývojovom kontexte. Predstavili a vymedzili pojem „elity“ a „agrárne elity“ (v sociologicko-profesnom i straníckom zmysle), stanovili jej sociálne, národné a politické súvislosti (napr. profesnou štruktúrou poslaneckého klubu) a zamysleli sa i nad ich premenami. Uvedená bohatá literatúra, vrátane najnovšej, umožňuje čitateľovi ďalší diskurz a úvahy na túto tému.

Vo vlastných 35 príspevkoch pred čitateľom defilujú politici, novinári, vedci i poľnohospodárski praktici. Posledné kategórie síce zapadajú medzi osobnosti, ale už menej zrejmy je ich prienik s politikou (napr. Jan Vilém Jelínek, František Lom, Josef Dekret-Matejovie alebo v nedávnej minulosti pôsobiaci ekonómovia). Politický kontext zreteľne vymedzuje dolnú časovú hranicu polovicou 19. storočia a všetky osobnosti pod touto hranicou sú prakticky apolitické, a teda znovu mimo základného metodického rámca (Jozef Dekret-Matejovie, Samuel Jurkovič). Týmto úskaliam nastolenej témy sa však malo vyhnúť už pri výbere tém. Vysoko hodnotím – poznávacím prínosom i spracovaním – oba „ženské“ príspevky, ktoré majú v pravom zmysle slova priekopnícky charakter.

V jednotlivých štúdiách sa prelína medzinárodný, celoštátny i regionálny aspekt. Z tohto hľadiska by som kvôli prehľadnosti navrhol členiť príspevky na československé, české, slovenské a zahraničné a v ich rámci ich zoradiť aj chronologicky.

Ako vždy v prípade zborníka z konferencie je len veľmi ťažké udržať rovnomernosť v úrovni jednotlivých príspevkov. Na istej rozkolísanosti sa odráža miera profesionálnej skúsenosti a zručnosti podať na malom priestore adekvátnu výpovednú hodnotu, miera odstupu od spracúvaných osobností (mám na mysli niektoré skôr memoárové prístupy), absencia historických metód (časť autorov sú nehistorici), nakoniec i výber osobností a ďalšie okolnosti. Zväčša informatívny charakter majú štúdie od mimočesko-slovenských autorov. Akceptujem ambíciu organizátorov a zostavovateľov sfinalizovať zborník ako verné zrkadlo celého podujatia a neuprieť priestor žiadnemu z účastníkov, a to aj za cenu, že niektoré príspevky budú kvalitatívne slabšie, prípadne budú čiastočne mimo ústrednej témy.

S uvedenými výhradami, zásadnými len v prípade výberu príspevkov, však môžem predložený zborník aj v takejto súhrnnej podobe odporučiť na vydanie. Nepochybujem, že sa ako vydarený projekt zaradí k ďalším uherskohradištským zborníkom, pričom si podobne ako predchádzajúce drží solídnu štandardnú úroveň a značná väčšina príspevkov je postavená na vlastnom výskume a disponuje pôvodným poznávacím prínosom.

Bratislava, 5. 10. 2006

Prof. Dr. Roman Holec, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Sborník z mezinárodní vědecké konference „Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století“

(Recenzní posudek)

Předložený sborník kolektivu autorů – účastníků mezinárodní vědecké konference: „Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století“ se na více než 260 stranách komplexně zabývá uvedenou problematikou.

Sborník uvádí hlavní referáty autorů Harny, Kubů a Šouši, které řeší zejména teoretické pozadí a metodologii zpracovávání problematiky, které je sborník zasvěcen. Ukazují na jednotlivé aspekty, kterým je třeba při zpracování tohoto tématu věnovat pozornost a dále zdůrazňují nutnost různorodého, negeneralizovaného přístupu zkoumání.

V další části jsou uvedeny referáty zahraničních i domácích účastníků, v nichž jsou tematicky zpracovány jednotlivé oblasti České republiky i mnoha dalších evropských zemí.

Sborník obsahuje celkem 35 původních příspěvků a z hlediska obsahu přináší značné množství informací a poznatků v ucelené podobě, ve které nebyly dosud publikovány. Připomínky k formální stránce sborníku již byly po projednání se sestavovateli sborníku zapracovány.

Sborník „Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století“ přináší množství údajů a informací, které nebyly dosud v syntetické podobě publikovány a dává tak ucelený pohled na řadu prvků vývoje agrární politiky a zejména na roli konkrétních osobností v jejím směřování.

Připravovaný sborník bude cennou pomůckou nejen pro vědecké pracovníky, ale i pro studenty řady fakult vysokých škol a také pro širokou odbornou veřejnost.

V Českých Budějovicích, 10. října 2006

Ing. Kamil Pícha, Ph. D.

Zemědělská fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Dosud vydané sborníky z agrárních konferencí:

Demokratické tradice ve vývoji československého zemědělství po roce 1918: sborník příspěvků z celostátní konference konané ve dnech 22.–23. 5. 1990 v Uherském Hradišti. – Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1991. – 178 s.

České a slovenské zemědělství v období mezi světovými válkami: sborník příspěvků z celostátní vědecké konference konané ve dnech 24.–25. 9. 1992 v Uherském Hradišti. – Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1992. – 164 s.

Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti: sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. dubna 1994. – Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1994. – 142 s.

České a slovenské zemědělství v letech 2. světové války: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17. a 18. 4. 1996. – Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1996. – 157 s. – (Studie Slovákckého muzea; 1).
ISBN 80-901913-5-5

Zemědělství na rozcestí 1945–1948: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 22.–23. 9. 1998. – Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1998. – 215 s. – (Studie Slovákckého muzea; 3).
ISBN 80-86185-03-6

Politická a stavovská zemědělská hnutí ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 17.–18. 5. 2000. – Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2000. – 319 s. – (Studie Slovákckého muzea; 5).
ISBN 80-86185-11-7

Osudy zemědělského družstevnictví ve 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května 2002 věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám. – Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2002. – 295 s. – (Studie Slovákckého muzea; 7).
ISBN 80-86185-18-4

Zemědělské školství, výzkum a osvěta jako předpoklad hospodářského a sociálního rozvoje venkova v 19. a 20. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference věnovaný památce Samuela Cambela. – Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 2004. – 368 s. – (Studie Slovákckého muzea; 9).
ISBN 80-86185-38-9

OSOBNOSTI AGRÁRNÍ POLITIKY 19. A 20. STOLETÍ

Sborník příspěvků z mezinárodní konference

Studie Slovákého muzea 11
Vydalo Slováké muzeum v Uherském Hradišti, 2006
Sestavila a redakčně upravila PhDr. Blanka Rašticová
Odpovědný redaktor PhDr. Ivo Frolec
Obálku navrhla Ema Pelikánová
Text neprošel jazykovou úpravou

Náklad 250 ks
Neprodejné

ISBN 80-86185-38-9-55-9